

El corporacionisme dels arquitectes a Catalunya (1874 – 1975)

Compromís polític, social i cultural

Tomàs Suau Mayol

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

**DEPARTAMENT D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA
FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA
UNIVERSITAT DE BARCELONA**

**PROGRAMA DE DOCTORAT
MÓN CONTEMPORANI**

Tesi doctoral per a optar al títol de doctor en Història, amb el títol

**EL CORPORACIONISME
DELS ARQUITECTES A CATALUNYA
(1874 – 1975)
COMPROMÍS POLÍTIC, SOCIAL I CULTURAL**

Presentada pel doctorand

Tomàs Suau Mayol

Sota la direcció del Doctor

Carles Santacana Torres

A tots aquells que
des de l'exercici íntegre de l'Arquitectura
han volgut un país millor.

Als meus pares,
de ca'n Manyoles i de ca'n Caragol.

A na Castillo i a en Manel,
mes amours.

ÍNDEX

ABREVIATURES	11
o. INTRODUCCIÓ	13
0.1. Objecte d'estudi.....	15
0.1.1. El col·lectiu dels arquitectes catalans.....	19
0.2. Marc geogràfic i cronològic.....	20
0.3. Estructura del treball.....	22
0.4. Fonts i metodologia.....	26
0.5. Agraïments.....	29
1. L'ASSOCIACIÓ D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, 1874 - 1898	35
1.0. Context històric.....	39
1.0.1. La figura de l'arquitecte modern a Europa.....	39
1.0.2. La figura de l'arquitecte modern a l'estat espanyol	42
1.0.2.1. Del gremi a la <i>Real Academia de Bellas Artes de San Fernando</i>	42
1.0.2.2. La <i>Escuela de Arquitectura de Madrid</i>	46
1.0.3. La figura i la formació de l'arquitecte a Catalunya.....	47
1.0.4. De la Restauració a la crisi de 1898.....	52
1.0.4.1. Context polític espanyol.....	52
1.0.4.2. Context polític a Catalunya.....	54
1.0.4.3. Conjuntures econòmiques a Catalunya.....	57
1.0.4.4. Aspectes demogràfics i creixement físic de Barcelona.....	58
1.0.4.5. Aspectes culturals.....	59
1.1. La trajectòria corporativa.....	61
1.1.1. L'antecedent espanyol: la <i>Sociedad Central de Arquitectos</i>	61
1.1.2. La constitució de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya.....	63
1.1.3. Modificacions d'estatuts i dinàmica interna.....	66
1.1.4. Canvis del domicili social, 1874 – 1893.....	71
1.2. El vessant polític.....	78
1.2.1. Les manifestacions proteccionistes.....	79
1.2.2. Recolzament a l'Exposició Universal de 1888.....	80
1.2.3. Les afinitats amb el catalanisme.....	82
1.3. El vessant social.....	85

1.3.1. Reflexions sobre la classe obrera.....	85
1.3.2. Subscripcions i activitats benèfiques.....	87
1.4. El vessant cultural.....	89
1.4.1. Les expedicions científiques.....	90
1.4.2. La creació de la Biblioteca.....	93
1.4.3. La publicació periòdica: <i>Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña</i>	95
1.5. Epíleg.....	103
2. L'ASSOCIACIÓ D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, 1898 - 1930	109
2.0. Context històric.....	113
2.0.1. Escenari polític i social entre 1898 i 1914.....	113
2.0.2. Escenari polític i social entre 1914 i 1930	116
2.0.3. Estructura i conjuntures econòmiques.....	119
2.0.4. Demografia i ciutat.....	121
2.0.5. El panorama cultural català en clau arquitectònica: Modernisme i Noucentisme.....	122
2.1. La trajectòria corporativa.....	128
2.1.1. La declaració d'entitat Oficial i d'Utilitat Pública.....	129
2.1.2. Crides a la redefinició de la professió.....	131
2.1.3. Cap a la col·legiació obligatòria.....	135
2.1.4. La defensa professional.....	141
2.1.5. L'ús de la llengua catalana.....	146
2.1.6. Una seu social en propietat.....	149
2.2. El vessant polític.....	151
2.2.1. La reivindicació d'edificis públics i crítiques a les administracions.	151
2.2.2. Condemna de la violència política i social.....	154
2.3. El vessant social.....	161
2.3.1. La reivindicació del clavegueram.....	161
2.3.2. La preocupació per la classe obrera.....	162
2.4. El vessant cultural.....	167
2.4.1. Les excursions i visites científiques.....	168
2.4.2. La defensa del patrimoni arquitectònic.....	172
2.4.3. Programació de conferències i d'exposicions.....	177

2.4.4. El creixement de la Biblioteca.....	179
2.4.5. Les publicacions periòdiques.....	184
2.4.5.1. <i>Anuario de la Asociación de Arquitectos</i> , 1899 - 1928.....	184
2.4.5.2. <i>La Ciutat i la Casa</i> , 1925 – 1927.....	189
2.5. Epíleg.....	193

3. LA COEXISTÈNCIA DE L'ASSOCIACIÓ D'ARQUITECTES DE CATALUNYA I DEL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA I BALEARS, 1930 - 1936.....

3.0. Context històric.....	205
3.0.1. Escenari polític entre 1930 i 1936.....	206
3.0.2. Crisi econòmica i conflictivitat social a Catalunya.....	215
3.0.3. El panorama cultural català en clau arquitectònica: el GATCPAC. .	217
3.1. La trajectòria corporativa.....	225
3.1.1. La creació dels Col·legis Oficials d'Arquitectes.....	225
3.1.2. El Col·legi Oficial d'Arquitectes amb capital a Barcelona.....	227
3.1.3. L'escissió de les delegacions d'Aragó i de la Rioja i l'ús del català a la vida corporativa.....	234
3.1.4. Consolidació i reconeixement efectiu del Col·legi.....	236
3.1.5. Pervivència i reordenació de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya.....	238
3.1.6. Cap a la fusió de l'Associació i del Col·legi.....	243
3.2. El vessant polític.....	247
3.2.1. L'AAC i les eleccions municipals d'abril de 1931.....	247
3.2.2. Oposició a l'expulsió de l'Ordre dels Jesuïtes.....	250
3.2.3. Col·laboració amb la Catalunya autònoma.....	251
3.3. El vessant social.....	258
3.3.1. Els obrers de la construcció i la crisi econòmica.....	258
3.3.2. L'arquitecte a les zones rurals.....	260
3.3.3. El suport del Col·legi a la Lliga Protectora de la Població Civil contra els Atacs de la Guerra Química.....	264
3.4. El vessant cultural.....	265
3.4.1. Els Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana.....	265
3.4.1.1. El I Congrés, juliol de 1932.....	265

3.4.1.2. El II Congrés, octubre de 1935.....	273
3.4.2. La programació d'exposicions i de conferències.....	277
3.4.3. La preservació del patrimoni arquitectònic.....	285
3.4.4. El suport al GATCPAC.....	291
3.4.5. L'Associació, finestra oberta a la realitat arquitectònica europea...	292
3.4.6. La publicació periòdica de l'AAC: <i>Arquitectura i Urbanisme</i>	295
3.5. Epíleg	305
4. EL SINDICAT D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, 1936 - 1939...	313
4.0. Context històric.....	317
4.0.1. La Guerra Civil a Catalunya.....	318
4.1. La trajectòria corporativa.....	323
4.1.1. La constitució del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya.....	323
4.1.2. L'evolució de la corporació.....	330
4.1.3. Els integrants del Sindicat.....	336
4.2. El SAC i la revolució.....	341
4.2.1. La racionalització del treball.....	341
4.2.2. El control de la construcció a Barcelona: dels Comitès Obrers a l'Agrupament Col·lectiu.....	348
4.2.3. La xarxa d'Oficines Tècniques del SAC arreu del país.....	360
4.2.4. El control de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.....	364
4.2.4.1. La depuració del professorat.....	366
4.2.4.2. Cap a un nou pla d'ensenyament.....	370
4.2.5. Habilitació i construcció de conjunts escolars per al CENU.....	374
4.2.6. La reforma de porteries a Barcelona.....	380
4.2.7. La publicació periòdica del SAC: <i>Arquitectura i Urbanisme</i>	382
4.3. El SAC en guerra.....	389
4.3.1. La mobilització dels arquitectes.....	389
4.3.2. Alliberament de detinguts i condemna dels assassinats a rereguarda.....	397
4.3.3. Els bombardeigs: construcció de refugis i tasques de desenrunament.....	401
4.3.4. La defensa del patrimoni arquitectònic.....	406
4.3.5. Altres actuacions en el marc bèl·lic.....	408

4.4. Epíleg.....	413
------------------	-----

5. EL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA

I BALEARS, 1939 - 1964.....	421
5.0. Context històric.....	425
5.0.1. Característiques generals del règim franquista	425
5.0.2. El règim franquista a Catalunya.....	428
5.0.3. Arquitectura i ideologia.....	431
5.0.4. L'escenari arquitectònic català i la trajectòria del Grup R.....	437
5.1. La trajectòria corporativa.....	445
5.1.1. La restitució del Col·legi. Les comissions gestores de Francesc de Paula Guàrdia Vial i Amadeu Llopart, 1939 – 1940.....	445
5.1.2. Les juntes de govern de Josep Maria Ros Vila, 1940 – 1954.....	449
5.1.3. Les juntes de govern de Manuel de Solà - Morales Rosselló. La construcció de la nova seu col·legial, 1954 – 1964.....	452
5.2. El vessant polític.....	456
5.2.1. Honor als <i>caídos</i>	457
5.2.2. La depuració i l'exili dels arquitectes catalans.....	459
5.2.2.1. El procés de depuració arreu de l'estat.....	461
5.2.2.2. Les xifres de la depuració arreu de l'estat.....	466
5.2.2.3. La depuració del COACB.....	471
5.2.2.4. Exili, exercici i retorn dels arquitectes catalans.....	477
5.2.3. El Col·legi a la vida pública.....	480
5.3. El vessant sociocultural.....	484
5.3.1. La Secció Acadèmia durant la dècada dels 40.....	484
5.3.2. Sensibilitat social i obertura cultural a finals dels anys 40 i primers 50.....	488
5.3.3. Aprofundiment en el compromís a finals dels 50 i primers 60.....	492
5.3.4. La publicació del Col·legi: <i>Cuadernos de Arquitectura</i>	497
5.3.4.1. La dècada dels 40.....	498
5.3.4.2. Entre 1950 i 1964.....	504
5.3.4.2.1. Depenent de la Secció Acadèmia, 1950 - 1953.....	504
5.3.4.2.2. Sota la direcció de Ramon Tort, 1954 – 195.....	507
5.3.4.2.3. Sota la direcció d'Assís Viladevall, 1958 – 1964.....	513
5.4. Epíleg.....	524

6. EL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA

I BALEARS, 1964 - 1975	533
6.0. Context històric.....	537
6.0.1. La darrera dècada del règim franquista.....	537
6.0.2. Desvetllament democràtic de les corporacions professionals catalanes.....	541
6.1. La trajectòria corporativa.....	549
6.1.1. El primer deganat d'Antoni de Moragas Gallissà, 1964 – 1966.....	550
6.1.2. El deganat d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz, 1966 – 1968.....	551
6.1.3. El deganat de Xavier Subias Fages, 1968 – 1970.....	553
6.1.4. El deganat de Josep Maria Fargas Falp, 1970 – 1972.....	554
6.1.5. El segon deganat d'Antoni de Moragas Gallissà, 1972 – 1974.....	555
6.1.6. El deganat de Jordi Mir Valls, 1974 – 1975.....	557
6.2. El vessant polític.....	561
6.2.1. El Col·legi i la Caputxinada, 1966.....	562
6.2.2. El deganat de Xavier Subias Fages, 1968 - 1970.....	565
6.2.3. El deganat de Josep Maria Fargas Falp, 1970 – 1972.....	566
6.2.4. El segon deganat d'Antoni de Moragas, 1972 - 1974.....	571
6.2.5. El deganat de Jordi Mir Valls fins al final del franquisme, 1974 – 1975.....	579
6.3. El vessant sociocultural.....	583
6.3.1. La Comissió de Cultura.....	584
6.3.1.1. Els orígens de la Comissió de Cultura, 1964 – 1965.....	584
6.3.1.2. Primera reestructuració i les consecucions del curs 1965 - 1966.....	588
6.3.1.3. Transformacions i consecucions durant el deganat de Cendoya Oscoz, 1966 - 1968.....	592
6.3.1.4. Transformacions durant el deganat de Subias Fages, 1968 – 1970.....	594
6.3.1.5. Consecucions del Servei d'Exposicions i Conferències, 1968 - 1970.....	599
6.3.1.6. La posada en marxa de l'Arxiu Històric, 1969.....	601
6.3.1.7. Consolidació de l'Oficina d'Informació Urbanística, 1970.....	602
6.3.1.8. Evolució durant el deganat de Fargas Falp, 1970 – 1972.....	604

6.3.1.9. Consecucions del Servei d'Exposicions i Conferències, 1970 – 1972.....	606
6.3.1.10. Evolució durant el segon deganat d'Antoni de Moragas, 1972 – 1974.....	608
6.3.1.11. Consecucions del Servei d'Exposicions i Conferències, 1972 – 1974.....	611
6.3.1.12. Evolució durant el deganat de Mir Valls, 1974 – 1975.....	613
6.1.1.13. Consecucions del Servei d'Exposicions i Conferències, 1974 - 1975.....	616
6.3.2. La publicació periòdica del Col·legi: <i>Cuadernos de Arquitectura</i> , 1964 – 1975.....	617
6.3.2.1. Els últims anys de la direcció d'Assís Viladevall i la integració a la Comissió de Cultura, 1964 – 1966.....	618
6.3.2.2. La inestabilitat durant el deganat de Cendoya Oscoz, 1966 - 1968.....	620
6.3.2.3. Evolució durant el deganat de Subias Fages, 1968 - 1970.....	624
6.3.2.4. La direcció d'Emili Donato, 1970 – 1973.....	627
6.3.2.5. Evolució i crisi durant el segon deganat d'Antoni de Moragas, 1972 - 1974.....	631
6.3.2.6. El deganat de Mir Valls i la quasi desaparició de la publicació col·legial.....	634
6.4. Epíleg.....	637
CONCLUSIONS.....	643
APÈNDIX.....	669
1. COMPOSICIÓ DE LES DIRECTIVES.....	671
2. ACTUACIONS CULTURALS.....	703
3. DOCUMENTS RELLEVANTS, 1874 - 1942.....	741
BIBLIOGRAFIA.....	793
Monografies i capítols de temàtica arquitectònica i artística.....	795
Articles a publicacions periòdiques de temàtica arquitectònica.....	806
Monografies i capítols de temàtica general	813

FONTS PRIMÀRIES	821
Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.....	823
Biblioteca del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Barcelona.....	827
Secretaria del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.....	828
Arxiu de la Subdelegació de Govern de Barcelona.....	828
Hemeroteca.....	829
ÍNDIX ALFABÈTIC D'ARQUITECTES	831

ABREVIATURES

AAC: Associació d'Arquitectes de Catalunya.

AHCOAC: Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.

APBBAASJ: Acadèmia Provincial de Belles Arts de Sant Jordi.

ASGB: Arxiu de la Subdelegació de Govern de Barcelona.

BCAB: Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona.

BCOAC: Biblioteca del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.

CENU: Consell de l'Escola Nova Unificada.

COAB: Col·legi Oficial d'Arquitectes amb capital a Barcelona.

COACB: Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears.

DGA: Direcció General d'Arquitectura.

GATCPAC: Grup d'Artistes i de Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània.

ESAB: Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona.

ETSAB: Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona.

IFTN: Institut de Foment del Treball Nacional.

RABBAASF: Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.

SAC: Sindicat d'Arquitectes de Catalunya.

SCOAC: Secretaria del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.

o. INTRODUCCIÓ

o.1. Objecte d'estudi

Amb el present treball d'investigació, integrat en la línia de recerca del Grup d'Estudi de la Història de la Cultura i dels Intel·lectuals, hem volgut abordar la trajectòria del col·lectiu dels arquitectes catalans i l'estructuració corporativa sota la qual aquests s'articularen durant el transcurs d'un segle, entre els anys 1874 i 1975, analitzant, sobretot, les accions que es portaren a terme des de les diferents entitats que es configuraren segons el seu grau de compromís polític, social o cultural amb la classe mateixa o amb la societat de l'època amb què havien d'interrelacionar-se.

És, per tant, un estudi que centra l'atenció en un grup professional determinat, amb característiques ben específiques, de reduïdes dimensions numèriques en el tot de la ciutadania, emperò que l'actuació del qual depassa sobradament els límits estrictes de l'exercici de l'ofici, que transcendeix a molts altres àmbits i que és capaç de condicionar-los. Quan això succeeix i a més de les motivacions corporatives - posicionament social, reivindicació o defensa d'interessos materials - per a incidir més enllà de les parcel·les professionals hi trobem una voluntat altruista de generar i difondre coneixements, de defensar una idea de societat o de país, de pregonar un model productiu concret, etc., entendrem que l'organisme associatiu professional esdevé un agent intel·lectual de primer ordre. És clar, aquests components no són exclusius de la classe organitzada dels arquitectes, sinó que són extensibles a la resta dels col·lectius de professionals liberals, i serà en aquest marc en el que haurem d'ubicar el nostre estudi.

En l'esdevenidor de la Catalunya contemporània, en múltiples vessants, el professional liberal hi ha jugat un paper més que rellevant, per les fites tècniques o de coneixement assolides, pels corrents de pensament i opinió generats, per l'impuls general de modernització que es fomentà des del seu camp específic. Per la concepció intrínseca de la professió liberal aquestes consecucions han tingut sovint una autoria individual i així ho testimonia l'abundant bibliografia de format biogràfic existent. Tanmateix, així com hom no pot deslligar l'home de la seva conjuntura històrica, ens és ardu copsar la trajectòria del professional /

intel·lectual allunyada del batec i del sentir dels seus col·legues, sempre en relació amb l'ambient en què es desenvolupen¹. Els organismes associatius professionals són escenaris propicis on poder estudiar aquest substrat i aquestes influències, a més de ser, com hem apuntat, per si mateixos, elements amb potencialitat per incidir en gran mesura en l'escenari públic.

L'interès de la historiografia catalana per aquests sectors professionals organitzats i per la transcendència de les seves iniciatives es remunta a començaments de la dècada dels vuitanta del passat segle, essent també aquests els anys del seu auge. Podem considerar-ne pioner Ramon Garrabou, quan l'any 1982 publicà la seva obra sobre el paper modernitzador dels enginyers industrials durant la segona meitat del segle XIX i començaments del XX². Un any més tard, el Cercle d'Economia commemorava la seva trajectòria amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de la fundació³. L'any 1988 veia la llum l'estudi de Santiago Riera en relació a l'Associació i al Col·legi dels enginyers industrials, comprès entre la dècada dels cinquanta i la dels vuitanta del segle XX⁴. Enric Jardí, l'any 1989, donava a conèixer la seva magna obra referida al Col·legi dels advocats barcelonins⁵ i, un any més tard, apareixia l'anàlisi del mig segle d'existència del Col·legi d'aparelladors i d'arquitectes tècnics de Barcelona⁶. Amb una mica de marge temporal, l'any 1994, per commemorar-ne el centenari, Cèlia Cañellas i Rosa Toran historiaven el Col·legi de metges de Barcelona i a finals de la dècada dels anys noranta Albert Balcells feia el mateix amb la corporació catalana de doctors i llicenciats en filosofia i lletres i en ciències⁷.

¹ CASASSAS, J. *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850 – 1920): estudis sobre les bases culturals i estratègiques del catalanisme*. Sant Cugat del Vallès: Els Llibres de la Frontera, 1989.

² GARRABOU, R. *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya: 1850 – inicis del segle XX*. Barcelona: L'Avenç, 1982.

³ CERCLE D'ECONOMIA. *Cercle d'Economia 1958-1983. Una trajectòria de modernització i convivència*. Barcelona: Edició L'Avenç, 1983.

⁴ RIERA, S. *L'Associació i el Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya. Des de la Dictadura a la democràcia: 1950 – 1987*. Barcelona: La Magrana, 1988.

⁵ JARDÍ, E. *Història del Col·legi d'Advocats de Barcelona*. 2 volums. Barcelona: Edició del Col·legi d'Advocats de Barcelona, 1989.

⁶ APABCN (Aparelladors de Barcelona). *Mig segle del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona*. Barcelona: Ed. APABCN, 1990.

⁷ BALCELLS, A. *El Col·legi fa cent anys: 1899 – 1999. Apunts per a la Història del Col·legi*. Barcelona: Edició del Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya, 1999.

Totes aquestes obres han estat un referent per a nosaltres a l'hora d'afrontar l'estudi de les corporacions dels arquitectes catalans i d'analitzar, d'aquests professionals, les activitats més allunyades de les taules de treball o de les tribunes docents, aquelles de component polític, social o cultural que tingueren lloc a través de les organitzacions representatives de la classe.

Representa, el nostre treball, doncs, per una part, una voluntat d'afrontar una història institucional de les diferents formes corporatives d'abast general català en que s'emparà la classe dels arquitectes del país. Aquestes foren l'Associació d'Arquitectes de Catalunya (1874 – 1936), el Sindicat d'Arquitectes de Catalunya (1936 – 1939) i el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears (1931 – 1936 i 1939 – 1975). Així, analitzarem les circumstàncies històriques i les causes d'índole professional que les motivaren i condicionaren, com també la seva natura, atribucions, evolució i dinàmica interna.

Per una altra, el treball vol ser una descripció i anàlisi de les diferents accions, mesures, iniciatives, etc., que es materialitzaren o al menys projectaren des d'aquestes entitats en àmbits aliens a l'estricta defensa dels interessos professionals o a la regulació de l'ofici. Això ens permetrà conèixer un vessant més desconegut de la classe organitzada i les actuacions individuals destacades de determinats facultatius, dels quals descobrirem actituds i facetes d'activisme social o cultural o de compromís polític canalitzat corporativament que haurien de ser tingudes en compte a l'hora de valorar el tot de la seva trajectòria professional. En aquests casos, cal acordar que l'exercici del seu ofici no es limitarà sols a la projecció d'edificis o a la direcció d'obres, sinó que també comprendrà altres aspectes, com ara tasques organitzatives d'esdeveniments culturals, redacció d'articles d'opinió, participació en accions de reivindicació política, etc.

Hem d'assenyalar que és aquest un estudi sobre el conjunt dels arquitectes a Catalunya, malgrat que no ho és *per se* d'Arquitectura ni d'Història de l'Art. La nostra formació com a historiadors contemporanistes i antropòlegs socials no és la idònia i ens coarta per a endinsar-nos en aquests àmbits específics de coneixement. Tanmateix, durant l'exposició ens veurem obligats a

fer referències a estils concrets i als rerefons ideològics que contenien, per a una millor comprensió dels fets narrats, per a entendre més les motivacions de determinats posicionaments adoptats. Apel·lem, doncs, a la indulgència del lector docte en aquests camps si la profunditat o la precisió dels termes emprats no és la pertinent quan parlem, per exemple del corrent del Modernisme o de l'experiència racionalista del GATCPAC.

Amb tot plegat, pensem que contribuïrem a emplenar un espai poc treballat fins al moment. Si bé és ben cert que els estudis sobre Arquitectura catalana, moviments i facultatius concrets són nombrosos i d'elevada qualitat, són molt escassos els que s'ocupen de l'evolució del conjunt de la classe i, quan n'hi ha, solen centrar-se en un aspecte i un àmbit cronològic molt determinat. Fins a finals del mes de juliol de l'any 2012, en què va aparèixer l'obra *Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1874 – 1962*⁸ – quan la nostra investigació ja havia conclòs i estava a punt d'entrar a la impremta – no comptàvem amb treballs que analitzessin el total de cap de les corporacions catalanes, tret d'un article breu de J. Oliveras, referent al Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, publicat l'any 1979 a la revista italiana *Lotus*⁹ i d'un altre, d'idèntica temàtica, d'A. Ferrer, de 1980, a la publicació periòdica *2C: construcción de la ciudad*¹⁰.

En qualsevol cas, el nostre treball no és conclusiu, sinó un punt de partida per a continuar investigant, per a aprofundir. Hem estudiat múltiples facetes del corporacionisme arquitectònic, però n'hem deixat d'altres que encara resten ser afrontades. De fet, pel volum i l'interès de tota la documentació existent, en gran part albergada a l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, es podrien realitzar treballs de dimensions semblants al present per a cada una de les èpoques i corporacions aquí tractades. Fins i tot, l'actuació de determinats serveis de la Comissió de Cultura del COACB, entre 1964 i 1975, mereixerien una monografia a part, com és el cas de l'Oficina d'Informació Urbanística. D'altra banda, el nostre àmbit d'estudi s'ha centrat en gran mesura en allò que succeïa a

⁸ GRANELL, E.; RAMON, A. *Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1874 – 1962*. Barcelona: COAC, 2012.

⁹ OLIVERAS, J. "Architettura e rivoluzione in Catalogna. Del GATCPAC al SAC". *Lotus* (1979), núm. 23, p. 40 – 48.

¹⁰ FERRER VEGA, A. "El S.A.C. Revolución y ejercicio profesional". *2C: construcción de la ciudad* (1980), núm. 15 i 16, p. 86 – 95.

la ciutat de Barcelona, pel fet que fou a la capital catalana allà on hi hagué la delegació central de les diferents entitats que existiren. Caldrà per això, en treballs propers prestar major atenció a allò que succeí a les delegacions provincials o comarcals. Finalment, hem d'advertir que les corporacions tractades foren les que tingueren un caràcter global, les que estaven obertes a l'adhesió voluntària o a l'adscripció obligatòria – depenent de la natura de cadascuna – de tota la classe dels arquitectes, mentre que n'hi havia d'altres més específiques, com la que englobava sols els arquitectes municipals, que no han estat abordades. Vulguin les circumstàncies que en un futur no gaire llunyà puguem realitzar la ingent tasca que resta.

0.1.1. El col·lectiu dels arquitectes catalans

En aquest punt considerem oportú esmentar algunes dades bàsiques del col·lectiu arquitectònic català que han de ser tingudes en compte durant tota la investigació. La primera fa referència al gruix de la classe, a la magnitud del col·lectiu, i s'ha de convenir que aquest fou molt poc nombrós, si ho comparem amb el conjunt de la població, al menys fins a les tres últimes dècades del segle XX, quan es produí un eixamplament social de l'accés als estudis universitaris. Així, l'any 1874, la primera entitat professional dels arquitectes catalans fou fundada per les dues dotzenes escadusseres de facultatius residents a Barcelona, una ciutat que aleshores superava el quart de milió d'habitants. A finals de segle XIX eren un centenar els arquitectes en actiu en una Catalunya que fregava els dos milions, la capital de la qual ja arribava als 500.000 habitants. Durant els anys de la República i la Guerra Civil no es superà la xifra dels 300 arquitectes. A principis dels anys 40, amb les fornades nombroses de graduats que sorgiren de l'Escola d'Arquitectura després de tres anys clausurada per mor de la contesa bèl·lica, hi havia uns 350 arquitectes arreu del país. La xifra aniria augmentant progressivament, però sense estridències significatives al menys fins a principis de la dècada dels 70. D'uns 400 col·legiats el 1953 es passaria als 530 al cap de cinc anys i al voltant dels 630 el 1960. Dos anys més tard, el 1962, la xifra fregava els 700 i el 1964 els 780. A finals de 1967 s'havien superat els 900 i a l'any 1970 n'hi havia aproximadament uns 1.100. A partir d'aquesta data, en consonància amb altres professions que requerien estudis superiors, les

promocions serien més nombroses que mai fins aleshores, veient-se incrementat el número de col·legiats en una mitjana de més de 300 cada any, arribant-se als 2.000 l'any 1974 i superant els 2.300 l'últim any que comprèn el nostre estudi, el 1975.

Així mateix, hem de fer referència a la procedència social tradicional dels membres de la classe. Ja el seu reduït nombre ens transmet una posició privilegiada, assolida després d'haver cursat uns estudis superiors, als quals només hi podien accedir persones amb recursos econòmics més que respectables. A Catalunya això fou especialment marcat fins a l'any 1875, quan s'inaugurà l'Escola d'Arquitectura. Abans, qui volia cursar els estudis havia de desplaçar-se a Madrid, amb l'increment de despeses que comportava. Per tot plegat, sovint els arquitectes del segle XIX i gran part del XX foren homes sorgits de famílies acomodades, gairebé sempre, com a poc, procedents de la petita i mitjana burgesia. Cap als anys 60 del segle XX començaria a obrir-se el ventall social quant als orígens dels facultatius, malgrat que encara haurien de transcórrer alguns lustres més per tal que desaparegués del tot la pàtina d'elit que envoltà la professió. Tot plegat, seria un factor que condicionaria sovint els posicionaments polítics i la manera d'entendre cultura i societat i que es reflectiria a través de les mesures corporatives que s'emprengueren.

0.2. Marc geogràfic i cronològic

El marc geogràfic global que comprèn aquest treball són els territoris de Catalunya sotmesos a l'administració estatal espanyola, puix aquests serien els àmbits en què majoritàriament tindrien atribucions les diferents corporacions dels arquitectes. Amb tot, el marc concret, aquell en què hem centrat gairebé exclusivament l'estudi, és la ciutat de Barcelona i la seva àrea metropolitana, la gran urbs, per dues raons de pes connectades entre si: pel fet que allà s'hi assentaren les seus de les entitats o delegacions centrals i perquè hi residien la immensa majoria dels arquitectes durant totes les èpoques estudiades, atrets per un volum de feina i unes possibilitats de desenvolupament professional que no es donaven a cap altre indret del país. En el cas del Col·legi Oficial, hem de dir que aquest tingué competències teòriques a Aragó i a la Rioja en el seu naixement, durant pocs anys, emperò aquestes mai no es varen fer efectives.

D'altra banda, sí que compregué les Illes Balears, integrades a l'entitat com una delegació més, de manera similar que les de les províncies de Lleida, Tarragona i Girona. No hem estès la investigació en aquests indrets de manera concreta, sinó que els observem integrats en el conjunt de l'evolució corporativa, capitalitzada amb escreix per Barcelona. No descartem fer-ho, en absolut, en estudis propers i sense dubte necessaris.

Pel que fa al marc cronològic, la investigació se centra en el transcurs d'un segle, entre els anys 1874 i 1975. La data inicial la determina un esdeveniment de tarannà corporatiu, la creació de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, la qual cosa coincideix en el temps amb l'esfondrament de la I República espanyola i l'inici de la Restauració. Ambdós fets, doncs, resulten prou atractius i cabdals per a començar en aquest punt la investigació. La data final la determina un succés de caràcter polític, la mort de Francisco Franco, el final de la dictadura i l'adveniment d'uns anys que per les seves característiques ja hauríem de considerar pertanyents a una altra època, una de redefinició de tots els paràmetres públics espanyols i catalans.

Un segle és un concepte rodó i suggestiu per a qualsevol historiador i més si s'hi han produït fets tan determinants com els ocorreguts en el període estudiat en el nostre treball, tant a Catalunya com a Espanya: a grans trets, la caiguda de la I República; la restauració borbònica i la instauració d'un sistema polític marcat pel caciquisme i la corrupció; la pèrdua de les últimes colònies ultramarines espanyoles i la crisi de fi de segle; el sorgiment del catalanisme polític i de l'obrerisme, amb especial rellevància a Catalunya de l'àcrata; les guerres d'Àfrica i la Setmana Tràgica; la creació i la gestió de la Mancomunitat de Catalunya; el terrorisme anarquista i el pistolisme, els anys de plom; la dictadura de Primo de Rivera; la instauració de la II República i la Catalunya regida per la Generalitat; el cop d'estat i la Guerra Civil; l'establiment de la dictadura de Francisco Franco; la repressió sistemàtica i la duríssima postguerra, d'aïllacionisme i autarquia; el desenvolupament econòmic i l'increment de l'oposició al règim. I això, sense fer referència a les profundes transformacions que en aquest període es donaren en matèria social, econòmica o cultural.

Tots i cada un d'aquests fets o conjuntures condicionaren l'evolució del corporacionisme arquitectònic català, tots afectaren d'una manera o altra la dinàmica interna de l'entitat existent en aquell moment i generaren una opinió, un posicionament concret, una passa endavant o endarrere, una actuació més o menys contundent. La influència dels esdeveniments polítics, com és lògic, arribà a l'extrem de determinar creacions i desaparicions d'entitats, sovint de manera traumàtica. Així, a finals de juliol de 1936, sorgí el Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, com a experiència revolucionària de la Barcelona antifeixista i suprimí tot d'una el Col·legi Oficial i l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. El Sindicat pervisqué mentre ho va fer la República. El mes de gener de 1939 les tropes sollevades entraven a la capital catalana i durant el febrer fou reconstituït el Col·legi Oficial, sotmès als paràmetres ideològics dels vencedors de la contesa.

Seguidament, quan exposem de quina manera hem estructurat la tesi, assenyalarem la manera en què hem delimitat per capítols els subperíodes a estudiar, i els fonaments que ens han empès a fer-ho, sempre una combinació de fites cronològiques de rellevància històrica amb esdeveniments cabdals per a l'evolució corporativa.

0.3. Estructura del treball

Aquest estudi està integrat per, a més de la present introducció, un cos central format per sis capítols, unes conclusions generals i un apèndix. Pel que fa als capítols, tots ells inclouen una contextualització històrica del període en que transcorre l'evolució corporativa. Dibuíem allà el marc essencialment polític de l'època, però també en remarcuem els principals fets demogràfics, socials o econòmics quan considerem pertinent traçar-los per tal d'encabir després a la narració, amb més fluïdesa, determinats posicionaments o iniciatives adoptats en aquell sentit. Així mateix, en alguns dels capítols hi abordem l'escenari cultural català o espanyol des del punt de vista de l'Arquitectura, puix condicionà d'una manera o l'altra la vida de l'entitat, tot traçant els postulats bàsics i les consecucions principals del Modernisme, del Noucentisme, de l'experiència

racionalista del GATCPAC, els fonaments ideològics de l'arquitectura oficialista del règim de Franco durant la postguerra i la trajectòria del Grup R. A més, en el primer capítol hem considerat pertinent apropar-nos a la figura històrica de l'arquitecte a Europa, l'estat espanyol i Catalunya, a l'evolució que experimentà l'ofici d'ençà de l'època medieval i fins arribar a finals del segle XIX, a la formació acadèmica que havia de cursar, a la mentalitat de la classe, a les seves motivacions i origen social. Pensem que serà d'utilitat a l'hora d'iniciar el treball ja que el col·lectiu d'arquitectes que estudiarem fou el resultat d'aquell llarg procés de segles de durada.

Tot seguit, cada capítol conté un primer apartat en què abordem la trajectòria corporativa de cada entitat, en què historiem la institució. Analitzem així el seu naixement i els condicionants que tingué, com també la seva evolució, la dinàmica interna, les diferents vicissituds administratives que hagué de superar, etc.

En el segon apartat de cada capítol ens ocupa la sensibilitat política que es percep o que es veu amb claredat dins l'entitat i els distints posicionaments que s'adoptaren davant esdeveniments concrets o conjuntures de més llarga durada. Això són, en la majoria dels casos, manifestacions públiques del parer corporatiu sobre assumptes que depassaven els àmbits estrictes de l'ofici, o tot un seguit de petits gestos en aparença innocus però que denoten una fília o una fòbia de la corporació envers, per exemple, determinats corrents de pensament.

En el tercer i quart apartat – en els dos últims capítols hem optat per unificar-los – actuem de manera similar amb aquelles mesures que tenen un rerefons o un tarannà social i cultural. Pel que fa al primer, estudiem, sobretot, la consideració que li mereixia a l'entitat l'escenari social que l'envoltava, les mancances que aquest presentava i la manera en què podia contribuir des del seu àmbit d'acció professional a corregir-les. De vegades hi trobarem reflexions en torn la classe obrera del món de la construcció i la relació que havia de mantenir amb ella l'arquitecte. Quant al segon, hi analitzarem la producció cultural generada des de la corporació, ja consisteixi aquesta en la creació i difusió de coneixements i organització d'activitats per a la classe o per al conjunt

de la societat. Els actes més freqüents amb què ens trobarem seran conferències, exposicions, expedicions científiques o llançament de publicacions. En aquest últim sentit, l'apartat sempre contindrà una anàlisi detallada de la revista corporativa de cada època, de la qual n'estudiarem, a més del contingut i del caràcter, les relacions entre els homes que les tiraren endavant i llurs motivacions per a fer-ho.

Finalment, clourem cada un dels capítols amb un epíleg, on hi reflectirem els trets bàsics del període corporatiu analitzat i n'extreurem les conclusions parcials.

Aquesta estructura serà la que se seguirà en cinc dels sis capítols. Escaparà d'aquest format el quart, el dedicat al Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, per mor de l'excepcionalitat del període en què es desenvolupà, el de la Guerra Civil. Llavors, tota l'activitat de l'entitat estaria mediatitzada per dues circumstàncies bàsiques: el sosteniment d'un conflicte armat i l'aventura revolucionària a Barcelona. Qualsevol iniciativa haurà de ser englobada, per tant, sota un d'aquests paràmetres, quan no dels dos. Així, després del context històric, obrirem un apartat titulat “El Sindicat i la revolució”, que comprendrà tota mesura llançada per l'entitat o en què prengué part destinada a una transformació radical de la societat en el seu conjunt i de la classe d'arquitectes en particular. El seguirà un altre apartat nomenat “El Sindicat en guerra”, dins el qual hi encabirem tots els àmbits d'actuació relacionats amb la contesa bèl·lica. El capítol es tancarà després amb l'epíleg habitual.

Respecte a la delimitació cronològica de cada capítol, ja ho hem esmentat, prevaldran criteris conjunts d'índole històrica i de l'ordre evolutiu o transformador de les corporacions.

El primer s'enceta l'any 1874, amb el naixement de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i arribà fins a la desfeta colonial espanyola de 1898 i la crisi de fi de segle. Aleshores, en el si de l'entitat s'havien formulat les

primeres reflexions en torn a la necessitat d'avançar cap a una nova estructuració col·lectiva professional, cap al col·legis oficial d'adscripció obligatòria.

El segon capítol emmarca des del tombant de segle fins a l'any 1930. És una etapa de consolidació de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i de gestions per tal d'assolir la fita de la col·legiació. Això s'aconseguiria en paral·lel a la fi de la dictadura de Primo de Rivera.

El tercer capítol comprèn un període de sis anys, els que van del 1930 al 1936. Coexisteixen, en aquest, l'antiga Associació i el flamant Col·legi Oficial de Catalunya i Balears, en un context republicà i de govern autònom català. El mes de juliol de 1936 estava a punt de produir-se la fusió entre ambdues corporacions, emperò el cop d'estat franquista ho impedí en els termes prevists.

El quart capítol, ho hem avançat, es perllonga durant la Guerra Civil, entre el mes de juliol de 1936 i el de gener de 1939. Són els anys del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, que ostentaria la representació de la classe, tot suprimint Col·legi i Associació.

El cinquè capítol l'englobem entre els anys 1939 i 1964. Comprèn l'etapa de més dura repressió i postguerra i després l'inici de la recuperació econòmica espanyola. Fou quan el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears va ser restituit sota els paràmetres del franquisme. La primera dècada anà en consonància amb l'aïllament i la misèria intel·lectual de la postguerra, mentre que a partir de començaments dels anys 50 s'inicià un progressiu revifament en matèria cultural.

El sisè i últim capítol l'iniciem l'any 1964 amb l'arribada al deganat del Col·legi d'una junta de govern encapçalada per Antoni de Moragas, de voluntat oberturista i democratitzant. Era l'inici de l'etapa de més compromesa i fecunda activitat col·legial en tots els àmbits, en consonància amb el desvetllament opositor al règim, del que prendrien part destacada la majoria de les agrupacions de professionals liberals catalans.

Segueixen unes conclusions de caràcter general, on fem repàs de les principals idees que hem de retenir de cada període i observem, en el seu conjunt, elements de continuïtat, de transformació i de ruptura en el corporacionisme arquitectònic català.

Tanquem el treball amb un apèndix que conté tres subapartats. En primer lloc hi trobem la composició de tots els equips de govern que han regit l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, el Sindicat d'Arquitectes de Catalunya i el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears. A continuació oferim les relacions dels principals actes culturals organitzats per les entitats, essencialment expedicions científiques, conferències, exposicions, projeccions cinematogràfiques, taules rodones, concerts musicals, etc. Finalment, reproduïm documents de rellevància generats per qualsevol de les entitats o per administracions que en fan referència. Són de diferent natura, relatius a la creació de les corporacions, a reflexions d'índole social, a posicionaments públics, a disposicions legals que les afecten, etc.

El format per a la citació bibliogràfica, tant a les notes a peu de pàgina com a l'apartat general de bibliografia és el recomanat pel Centre de Terminologia de Catalunya (TERMCAT).

0.4. Fonts i metodologia

Per a la realització d'aquest treball, pel que fa a les fonts primàries, ens hem nodrit, en gran mesura, de la documentació allotjada a l'Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i de la que conté la Biblioteca de la delegació de Barcelona de la mateixa entitat. També hem hagut d'acudir en alguna ocasió a la Secretaria del Col·legi, prèvia sol·licitud d'un permís especial, atès que determinada documentació està fora de l'abast de la consulta pública, com ara els llibres d'actes del Col·legi. Igualment, ha estat visitat l'arxiu de la subdelegació de govern de Barcelona.

Quant a la bibliografia consultada, l'hem localitzada a diferents biblioteques de Catalunya i de les Illes Balears: Biblioteca de Catalunya, Biblioteca del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, Biblioteca del Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Illes Balears, biblioteques de la Universitat de Barcelona (Facultats de Geografia i Història, de Lletres, d'Economia i de Pedagogia), Biblioteca de la Facultat de Lletres de la Universitat de les Illes Balears. En alguna d'aquestes hem accedit també a part de les hemeroteques de publicacions de temàtica no arquitectònica, com ara *Destino* i *Serra d'Or*. Altres hemeroteques de caràcter generalista han estat consultades a internet, sobretot la de *La Vanguardia*. La xarxa, així mateix, ha estat una valuosa eina per a localitzar articles especialitzats.

Si abordem aquest apartat per les corporacions estudiades, hem de manifestar que per elaborar els capítols dedicats a l'Associació d'Arquitectes de Catalunya hem acudit majoritàriament a l'Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. Allà hi hem analitzat els llibres d'actes de la corporació, tant els relatius a les juntes de govern com a les assemblees generals, ordinàries i extraordinàries. Hem estudiat els diferents estatuts amb què es va dotar, les carpetes que contenen les memòries presidencials anuals i les circulars emeses des de secretaria. Hem obert i escrutat, així mateix, múltiples lligalls que alberguen dossiers dedicats a temes concrets, com els relatius a les expedicions científiques i viatges culturals que s'organitzaren, als diferents cicles de conferències, a les activitats socials i subscripcions benèfiques, al local corporatiu, a les manifestacions en favor de la preservació del patrimoni arquitectònic i urbanístic, als congressos d'arquitectes de llengua catalana, etc. Tot plegat ha estat complementat amb la consulta i tractament de la informació oferta per les diverses publicacions periòdiques que va sostenir l'Associació durant els seus seixanta dos anys d'existència: la *Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña* (1893 – 1897), l'*Anuario* (1899 – 1928), el *Boletín* (1922 – 1929), *La Ciutat i la Casa* (1925 – 1927) i *Arquitectura i Urbanisme* (1931 - 1936).

Pel que fa al Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, per afrontar el seu estudi també hem hagut de freqüentar majoritàriament l'Arxiu Històric del Col·legi. Allà hi vam copsar l'evolució corporativa a través de les actes de les juntes de govern ordinàries i dels esborranys que just se'n varen fer a partir de començaments de l'any 1938 i de documents que feien les funcions de recull de fets que es presentaven a les assemblees generals o s'adreçaven a organismes superiors a la recerca de reconeixement, com ara al Ministeri d'Instrucció Pública. S'han consultat també els expedients personals dels afiliats, les circulars remeses, la correspondència de qui en va ser secretari general, Josep Torres Clavé, les comunicacions que mantenia el comitè amb els facultatius, amb la Generalitat de Catalunya, amb alts comandaments de l'exèrcit de la República o amb altres entitats d'arquitectes estrangeres. En la mateixa línia, s'han revisat les carpetes que contenen obres efectuades en relació a l'arranjament d'edificis per al Consell de l'Escola Nova Unificada, a la reparació de danys ocasionats per bombardejos o a l'habilitació de porteries a la ciutat de Barcelona, i els lligalls relatius a la intervenció del Sindicat a l'Agrupament Col·lectiu del Ram de la Construcció o a l'articulació d'una xarxa d'oficines comarcals. Tal i com hem fet amb l'Associació, en aquest cas també hem estudiat la publicació que fou portaveu del Sindicat, *Arquitectura i Urbanisme* entre 1936 i 1937. Ens ha ajudat per a bastir millor el treball el fet d'acudir al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, sobretot pel que fa als decrets de mobilització de llesves i de la classe dels arquitectes, a la creació de l'Agrupament Col·lectiu del Ram de la Construcció o del Consell de l'Escola Nova Unificada de Catalunya o a la depuració de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.

Finalment, en relació al Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears s'ha estudiat també documentació albergada a l'Arxiu Històric del Col·legi, especialment la relativa al procés de depuració franquista que patí la classe entre els anys 1939 i 1942. A la Biblioteca del Col·legi s'hi han tractat les memòries anuals de la corporació, elaborades d'ençà de l'any 1946, les memòries de la Comissió de Cultura, els llistats de col·legiats i els estatuts. També vam poder-hi consultar els fulletons, tríptics i programes de les diferents activitats organitzades per l'òrgan cultural. A la Secretaria, ja ho hem dit, amb un permís especial, vam tenir accés a les actes de les juntes de govern i de les assemblees

ordinàries i extraordinàries entre els anys 1939 i 1975. Igual que per a l'estudi de les altres entitats ens ha estat imprescindible l'anàlisi de les publicacions periòdiques: el *Boletín del Colegio* (1966 – 1974) i, sobretot, *Cuadernos de Arquitectura* (1944 – 1975). La narració dels fets pels que travessà el Col·legi ha estat reforçada també a partir de la consulta de caixes diverses allotjades a l'arxiu de la Subdelegació de Govern de Barcelona, relatives al seguiment que va fer la policia franquista de la corporació, sobretot durant la darrera dècada. Paral·lelament, ha estat de gran utilitat seguir l'evolució col·legial a través de les notícies aparegudes a les publicacions periòdiques de *Serra d'Or* i *Destino*, de la mà d'Oriol Bohigas i de Maria Lluïsa Borràs i Daniel Giralt Miracle, respectivament.

Per últim, només ens resta esmentar que la investigació s'ha recolzat oportunament en bibliografia especialitzada, tant en format de monografia com de capítols del llibres i articles a publicacions periòdiques. En relació als contextos històrics, aquests s'han redactat a partir de la lectura d'obres de caràcter general d'autors de prestigi de la historiografia catalana, tals com Joan B. Culla, Borja de Riquer, Josep Termes, Jordi Casassas, Joan Villarroya o Josep Maria Solé i Sabater, oportunament citats a la bibliografia.

0.5. Agraïments

Arribats en aquest punt, i abans d'endinsar-nos en el cos central del treball, és el moment de donar les gràcies a tots aquells que amb el seu suport pràctic i moral l'han fet possible.

Gràcies efusives en primer lloc al doctor Carles Santacana Torres, director de la investigació, pels seus valuosos consells i apreciacions, i per la paciència de dirigir un treball que s'ha allargat per més de set anys. Gràcies al doctor Jordi Casassas Ymbert pel seu mestratge, exercit en qualsevol lloc i circumstància. Gràcies a tots i a cada un dels membres del Grup d'Estudi d'Història de la Cultura i dels Intel·lectuals (GEHCI) per la fecunditat i suggestivitat de les reunions a l'Ateneu Barcelonès. Gràcies al conjunt del Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona i de manera especial als seus

integrants més joves, doctor Giovanni Cattini, doctora Queralt Solé, doctora Paola LoCascio, per les múltiples atencions dispensades. Encara dins la UB, gràcies per tots els bons moments viscuts i les moltes hores de treball compartides als investigadors habituals de l'aula *Metode*: David Cao, Miguel Garau, Elisenda Loscos.

Gràcies al doctor Gerard Horta, pel seu interès sincer per aquesta investigació, i a Joaquim Horta, per obrir-me les portes de casa seva. Gràcies igualment al doctor Sebastià Serra, de la Universitat de les Illes Balears, per les oportunes orientacions i l'encoratjament per a finalitzar. Gràcies al doctor Ignacio del Cueto i a la doctora Gemma Domènech, de l'Institut Català de Recerca del Patrimoni, per la interessant bibliografia que m'han fet arribar.

Gràcies també a tot el personal dels arxius i biblioteques que he freqüentat mentre ha durat la investigació i, sobretot, al de l'Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i al de la Biblioteca de la mateixa entitat, per la seva disposició, paciència i amabilitat. En aquest mateix sentit, gràcies a la Mayte López, companya de promoció i bibliotecària de l'edifici Ramon Llull de la Universitat de les Illes Balears, on s'ha portat a terme bona part de la redacció d'aquest treball, pels seus ànims i els “*ya falta menos*” diaris.

Gràcies a l'AGAUR, atès que aquesta investigació hagués estat impossible sense el gaudi d'una beca predoctoral per a la formació de personal investigador FI de la Generalitat de Catalunya, concedida pel període 2005 - 2008.

Per altra banda, els agraïments s'han de fer extensius més enllà del que implica la realització material del treball i de l'àmbit estrictament acadèmic. Bona part de les persones que a continuació seran citades presenten una formació curricular i uns interessos professionals similars als meus i, evidentment, des d'aquells vessants també han contribuït a què aquestes pàgines siguin una realitat. Els ho agraeixo profusament, emperò la franca companyonia, amistat i confiança que m'hi uneix farà que ara prevalguin altres criteris, de major proximitat, tot prescindint de titulacions i d'orígens. Les altres són

amistats alienes al món de la Història, referents i familiars. Tots plegats han orquestrat un entorn harmoniós al voltant d'aquest investigador sense el qual hagués llençat la tovallola davant els primers signes d'adversitat.

Així, moltes gràcies a tots els membres del CARUSSO, especialment a en Toni Vives, la Gemma Torres i en Toni Puig, per fer que la vida a Barcelona, a la facultat i a fora d'ella, fos tan senzilla i bonica. Gràcies per tot i pel que ben segur encara arribarà.

Gràcies a la malmesa i capacitatíssima infanteria del MD, Eli Garcia, Càrol Rua, Sarai Delgado, Maria Castellet, Cristina Gamazo, Joan Carbonell, Carme Cebrián, per mantenir sempre elevada la moral, la integritat i la revolta. I gràcies al Vidal Aragonés, per la feina ben feta i la pau d'esperit que aquesta em proporcionà.

Gràcies a la Maria León i a la Laura Majó, per la seva amistat i el punt de vista antropològic, mirades diàfanies en el país dels cecs.

Gràcies a en Tomeu Tugores, *tota una vida*, per tants bons diumenges de futbol, sovint infame, imprescindibles per a la descompressió. Gràcies també a en Gabriel Amato. La seva carrera embogida amb el temps complet fou una lliçó de passió vital, ben segur sense que ni ell en fos conscient. Si algú se'l troba, si us plau, que li digui.

Gràcies a en Xisco Martorell, per tots els treballs frec a frec i la meticulositat que volgué ensenyar-me a aplicar-hi, i per les cerveses, i les manifestacions, i els sopars, i les sobretauls infinites. Gràcies a na Llum Lladó i a n'Anna Torres, per tots aquests anys d'amistat i de molt meritòria tolerància.

Gràcies a en Tomeu Bibiloni, *monet* de Pòrtol, per les reflexions brillants i contundents, per la mà estesa i totes les aventures viscudes, tant a l'ERU com a Vallespir i a Gran Via, i les que manquen. Molt poques persones han seguit de

tan aprop el dia a dia del treball i coneixen com ell la relació que hi he mantingut. Gràcies igualment a la Txell Llop, per la il·lusió que desprèn i el contagiament amor pel país.

Gràcies a tots aquells que en un moment o altre de la investigació em preguntaren “*com portes la tesi?*” o “*me'n pots fer cinc cèntims?*” i, a més a més, de veritat els interessava la resposta.

Gràcies a en Paco Castillo i a na Luisa López, així com també a en Xavier Castillo, na Valeria Conti i als petits Mauro i Bruno, per fer-me sentir des del primer dia un més de la família, ben igual que un fill o que un germà. L'esprint final en la redacció el dec en gran mesura a en Paco i a na Luisa, i al despatx d'Albuñuelas.

Gràcies als meus pares, Catalina i Tomàs, i germans, Tomeu i Lluís, per tots els esforços realitzats, per tan bé com ho han fet, per ser sempre propers malgrat la distància geogràfica que ens ha separat durant anys.

Finalment, moltíssimes gràcies a na Vanesa Castillo, per la manera que té d'estimar-me, pel suport i la infinita paciència, pel projecte de vida que compartim. I gràcies al Manel per venir i ficar-me pressa, amb els ulls tan grossos, i pel perenne somriure que m'ha regalat enmig de canvis de bolquer i entrades bibliogràfiques, entre xumets i notes a peu de pàgina.

1. L'ASSOCIACIÓ D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, 1874 - 1898

1.0. Context històric

1.0.1. La figura de l'arquitecte modern a Europa

1.0.2. La figura de l'arquitecte modern a l'estat espanyol

1.0.2.1. Del gremi a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando

1.0.2.2. La Escuela de Arquitectura de Madrid

1.0.3. La figura i la formació de l'arquitecte a Catalunya

1.0.4. De la Restauració a la crisi de 1898

1.0.4.1. Context polític espanyol

1.0.4.2. Context polític a Catalunya

1.0.4.3. Conjuntures econòmiques a Catalunya

1.0.4.4. Aspectes demogràfics i creixement físic de Barcelona

1.0.4.5. Aspectes culturals

1.1. La trajectòria corporativa

1.1.1. L'antecedent espanyol: la *Sociedad Central de Arquitectos*

1.1.2. La constitució de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya

1.1.3. Modificacions d'estatuts i dinàmica interna

1.1.4. Canvis del domicili social, 1874 - 1893

1.2. El vessant polític

1.2.1. Les manifestacions proteccionistes

1.2.2. Recolzament a l'Exposició Universal del 1888

1.2.3. Les afinitats amb el catalanisme

1.3. El vessant social

1.3.1. Reflexions sobre la classe obrera

1.3.2. Subscripcions i activitats benèfiques

1.4. El vessant cultural

1.4.1. Les expedicions científiques

1.4.2. La creació de la Biblioteca

1.4.3. La publicació periòdica: *Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*

1.5. Epíleg

1.0. Context històric

Abans d'entrar en matèria, en el tema que específicament ens ocupa, considerem necessària una aproximació a la figura de l'arquitecte modern a Europa –també més específicament a l'estat espanyol i a Catalunya -, a la manera en què evolucionà la concepció de la professió fins a arribar a mitjan segle XIX, atès que els homes que a continuació estudiarem i bona part de les seves circumstàncies són fruit d'aquell procés. Jutgem oportú, per tant, descriure les seves motivacions, la seva formació acadèmica i també seva extracció social - i explicar les raons d'aquesta pertinença. Per a això, exposarem breument un procés de diverses centúries de durada, en el qual hi intervingueren diferents sensibilitats artístiques, concepcions estilístiques i, sobretot, interessos polítics i econòmics.

D'altra banda, per tal d'ubicar el lector i facilitar la comprensió de la trajectòria de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya entre 1874 i 1898, caldrà reflectir els principals trets definidors d'aquest període històric, que comprèn des del final de la I República i l'inici de la Restauració fins a la crisi finisecular del XIX, materialitzada en la pèrdua de les últimes possessions d'ultramar per part de l'estat espanyol.

1.0.1. La figura de l'arquitecte modern a Europa

El germen de l'actual professional de l'Arquitectura l'hem de buscar en les últimes dècades de l'època medieval. Els canvis polítics i socials que es produïren a Europa a partir del segle XV també tindrien el seu mirall en la projecció arquitectònica. Durant la Baixa Edat Mitja, la figura de l'arquitecte, prou definida en temps de la Grècia i de la Roma clàssiques, havia donat pas a la de mestre d'obres, normalment integrada en els gremis de picapedrers o paletes, distingida per una posició superior guanyada per intel·ligència i capacitat de treball¹¹ i sovint facilitada per un escalafó social intermedi.

¹¹ GARCÍA MORALES, M. V. *La figura del arquitecto en el siglo XVII*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1990, p. 32.

Les seves competències eren les de dirigir l'execució d'unes obres cada cop més exigents demandades en uns contextos d'auge urbanita i de prosperitat econòmica. Coneixien els fonaments de la ciència arquitectònica, de la construcció, malgrat que aquesta formació havia estat assolida lluny d'escoles oficials. La seva instrucció es produïa en el si dels mateixos gremis, de mà d'un ja mestre d'obres, començant des del graó més elemental, el d'aprenent, ascendint a oficial, per superar finalment un examen, davant un tribunal conformat per altres mestres d'obres, per tal d'assolir el mateix grau. Els coneixements adquirits durant aquest procés eren, essencialment, els de Geometria, consolidats per via teòrica però fonamentalment pràctica: era a peu d'obra on els futurs mestres rebien les lliçons més valuoses, sempre al costat del seu cap i formador. Amb tot, cal deixar constància que aquests treballadors no poden ser qualificats com a arquitectes: per una part, tret de comptades excepcions, presentaven importants llacunes en altres camps del coneixement, sense nocions profundes d'art ni de filosofia; per l'altra, el fet d'haver de treballar en un context tan predeterminat com el gremi, on tot estava regit de manera exhaustiva, proporcionava nul marge per a la llibertat creativa. En aquest sentit, el mestre d'obres era l'encarregat de portar a terme els projectes ideats per les classes econòmicament i políticament potents, Església i aristocràcia, més o menys formades, interessades en plasmar llur magnificència en els edificis.

Seria a partir del segle XV i sobretot del XVI quan es produiria una profunda transformació en la concepció de la professió arquitectònica. En el marc renaixentista italià, l'Arquitectura progressivament aniria concebant-se de nou en termes de pluralitat de coneixements. El redescobriment de l'obra teòrica de l'arquitecte romà Marc Vitruvi Pol·lió (c. 75 a.C – 10 a.C.), els coneguts com *Els deu llibres d'Arquitectura*, representaria un impuls determinant per a un canvi de paradigmes. Segons Vitruvi, l'Arquitectura havia de ser entesa com una ciència adornada de múltiples disciplines i erudició, necessàriament acompanyada per un enginy creador per tal de tendir a la perfecció. Amb aquest punt de partida, l'arquitecte no podia sols treballar amb uns rudimentaris coneixements geomètrics, sinó que havia de ser profund dominador de les arts del trivium, a més de posseir el “disegno” i la “inventio”, capacitat creativa, tot convertint-se en l'ideador de les obres. Així, havia d'esdevenir autor multifacètic,

dotat filosòficament i capaç d'intervenir de manera brillant en qualsevol dels camps artístics. Amb això és produïa un procés de dissociació: l'arquitecte, format més com a artista que no pas com a tècnic i contractat per un client, assumia el rol de la projecció; el mestre d'obres, per la seva part, quedava al capdavant de la tasca de la direcció executora.

Per a tal esdeveniment, emperò, havia resultat necessari la instauració de centres de formació especialitzats, ja que resultava evident que en la vella estructura gremial era del tot impossible adquirir els coneixements propicis per al nou exercici arquitectònic. Amb l'esperit renaixentista, en el segle XV, havien sorgit arreu d'Itàlia nombroses acadèmies d'art, que reflectien un esperit lliure i audaç i un entusiasme desfermat per l'Antiguitat clàssica¹². Eren, en definitiva, àmbits molt influïts pel platonisme, corporacions no organitzades, informals, que donaven accés lliure a la discussió, en oberta oposició a la rigidesa escolàstica de les universitats¹³. Allà, a les acadèmies fou on s'impartiren els coneixements que tot artista havia de posseir.

Tanmateix, amb el transcórrer dels segles i les transformacions polítiques i culturals, amb l'esperit de la Contrareforma i el procés que havia de conduir a la consolidació dels estats – nació, les essències acadèmiques estaven cridades forçosament a canviar. D'una banda es plantejà la necessitat que els ensenyaments artístics, en el nostre cas els arquitectònics, versessin no sols sobre allò tocant a la teoria, sinó que també aprofundissin en la qüestió pràctica, ja que les noves necessitats tècniques requerien d'unes solucions que no es podien satisfer en l'àmbit gremial, ni en els tallers ni a peu d'obra. Per l'altra banda, en un context d'autoritarisme monàrquic cada cop més accentuat, les corts europees sol·licitaven artistes que s'encarreguessin de representar el poder absolut que d'elles emanava. Amb això, el caràcter de les acadèmies esdevindria cada cop més clos, convertint-se aquestes institucions, a partir de finals del XVI en organismes tancats, als quals només hi accedirien membres de classes benestants, destinats a convertir-se en artistes per a escenificar les potències de l'estat i de la monarquia.

¹² PEVSNER, N. *Las Academias de Arte*. Madrid: Cátedra, 1982, p. 21.

¹³ QUINTANA, A. *La arquitectura y los arquitectos en la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (1744 – 1774)*. Madrid: Xirait, 1983, p. 17

Aquests canvis es començaren a produir a Itàlia, però seria a la França borbònica del XVII on es consolidarien amb més contundència, tot difonent-se posteriorment arreu del continent europeu. Així, l'Acadèmia de París, fundada el 1648, seria la que marcaria la pauta. La seva estructura organitzativa i els seus fonaments ideològics es convertirien en model a seguir a tota l'Europa monàrquica autoritària. Els artistes que allà es formaren ho feren per servir el rei, dins uns canons estilístics rigorosament predeterminats, lluny dels quals obtenir l'èxit professional era del tot impossible.

Ja dins el segle XVIII, el Despotisme Il·lustrat, a la recerca de l'ensenyament d'un art oficial d'estat en tots els seus camps, aprofundiria en aquesta política acadèmica¹⁴. Per tot Europa nasqueren importants acadèmies d'art amb aquesta finalitat: el 1724, la de Sant Petesburg; el 1726, la de Toulouse; el 1735, la d'Estocolm; el 1737, la de Ferrara; el 1738, la de Copenhaguen; el 1751, la de Gènova; el 1752, la de Màntua; el 1755, la de Nàpols... L'estat espanyol, com veurem a continuació, no fou aliè a aquest últim procés.

1.0.2. La figura de l'arquitecte modern a l'estat espanyol

1.0.2.1. Del gremi a la *Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*

La Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (RABBAASF), nascuda amb la pretensió de difondre els coneixements de les arts de la pintura, l'escultura i l'arquitectura, no es fundà oficialment a Madrid fins a l'any 1752. De tota manera, hi ha documentada una sèrie d'antecedents que il·lustren que el canvi de paradigmes artístics i sobre la concepció professional de l'arquitecte que havien tingut lloc a Europa durant els segles XVI i XVII, també havien arribat, encara que fos de manera superficial i tardana, a l'estat espanyol.

¹⁴ *Ibid*, p. 19.

Si bé sembla que el gremi fou l'única institució difusora dels coneixements constructius fins ben entrat el segle XVIII, existeix constància que en temps de Felip II fou fundada una Acadèmia de Matemàtiques a instàncies de Juan de Herrera i que subsistí, amb major o menor èxit, fins a dates tardanes del regnat de Felip IV¹⁵. Amb tot, aquesta, no es pot considerar com a centre de formació arquitectònica, atès que estava essencialment dirigida a la instrucció d'enginyeria militar.

En el terreny general de les arts, en el Madrid Àustria de Felip III , Felip IV i Carles II es donaren un seguit de temptatives de crear associacions de pintors que foren desestimades des del poder en el moment en què es sol·licitaven fons públics per apuntalar-les. Exemple que la sensibilitat monàrquica no estava per aquesta tasca de promoció artística el trobem en la resposta emesa des de la Cort de "l'Embruixat" quan un grup d'artistes espanyols establerts a Roma sol·licitaven la creació d'una acadèmia pública com la que allà mantenien el rei de França o els ducs de Florència: *no está el erario para semejantes desperdicios*¹⁶.

El canvi de dinastia, emperò, a principis del XVIII, amb la imposició de tota una altra concepció política, més autoritària i centralista, encara que no immediatament, obriria una època molt més propícia per al foment acadèmic de les arts, també de l'Arquitectura, amb tot el que això comportava.

Els orígens de les gestions per a l'establiment d'una Acadèmia de Belles Arts pròpiament dita a l'estat espanyol es troben el 1707, quan l'escultor Juan de Villanueva, "el Vell", organitzà una sèrie de reunions a la seva pròpia llar per posar els fonaments d'aquest projecte, malgrat que els esdeveniments bèl·lics de la guerra successòria impediren que la iniciativa tirés endavant¹⁷. Gairebé dues dècades més tard, el 1726, de la mà del pintor Francisco Antonio Meléndez, fou presentat a Felip V un projecte per a la constitució d'una Acadèmia d'Arts a Madrid, que tampoc no tingué èxit¹⁸.

¹⁵ GARCÍA MORALES, M.V., *Op. cit.* p. 135.

¹⁶ QUINTANA, A., *Op. Cit.* p. 27.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ CERVERA, L. "Nuevas noticias sobre "El origen y establecimiento de la Real Academia de las Tres

Les passes per al projecte que finalment assoliria l'objectiu proposat no es començaren a donar fins a l'any 1741, quan l'escultor principal de Felip V, l'italià Giovanni Domenico Olivieri presentà al rei un *Memorial* per a l'establiment d'una Acadèmia que promogués en el regne les arts de la pintura, l'escultura i l'arquitectura. La idea seria aprovada, tot i que fins tres anys més tard, el 1744, no es constituïria una Junta Preparatòria, la missió de la qual era traçar un projecte d'organigrama i funcionament que desemboqués en la fundació definitiva de la Real Acadèmia. Això, tingué lloc, a la fi, el 1752, ja durant el regnat de Ferran VI – d'aquí el títol de *San Fernando* –, en una data força tardana respecte a la realitat europea¹⁹.

Pel que fa al camp de l'Arquitectura, l'activitat de la qual predominà sobre la de la pintura i l'escultura en el si de la RABBAASF²⁰, la majoria dels professors que allà hi exerciren inicialment la docència eren de procedència europea, essencialment italians i francesos, arribats amb la voluntat de redreçar el particular barroc espanyol, valorat com quelcom provincià, tot intentant que la nova Arquitectura que des d'allà s'impulsava estigués subjecta a una sèrie de normes clàssiques unitàries, més severes i ponderades²¹ presents en el barroc europeu. De tota manera, fins i tot a Europa, el barroc estava en aquestes alçades de segle en ràpid declivi. Ja a l'últim terç del XVIII, amb major presència d'acadèmics espanyols, la restauració de l'art clàssic que es donava arreu del continent arribaria també a territori espanyol. El principal impulsor del neoclassicisme fou l'erudit Diego de Villanueva, mestre del seu germà Juan, màxima figura a la pràctica d'aquest corrent que perseguia la consecució de l'ideal grecoromà.

Per altra part, tan important com l'objectiu de fixar una línia estilística determinada arreu de l'estat espanyol en consonància europea, la RABBAASF portaria a terme una tasca de regulació de la professió de l'arquitecte. D'aquesta manera, s'atribuïa la institució la potestat única de concedir el títol oficial

Nobles Artes de Pintura, Escultura y Arquitectura” en Madrid (1741 – 1744)”. *Academia: Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando* (1988), núm. 66, p. 151.

¹⁹ QUINTANA, A. *Op. cit.* p. 30 i 31.

²⁰ ELIZALDE, J. “Análisis crítico de la red social que configura el trabajo del arquitecto en España”. A: FERNÁNDEZ ALBA, A., dir. *Ideología y enseñanza de la Arquitectura en la España contemporánea*. Madrid: Tucar, 1975, p. 98 i 99.

²¹ QUINTANA, A. *Op. cit.* p. 24.

d'arquitecte a aquelles persones en ella formades i llavors també en la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos, fundada a València el 1768 amb els mateixos organigrama i tarannà que la madrilenya. Així, segons els estatuts de la RABBAASF, sols aquells que estiguessin en possessió del títol concedit per ella podien taxar, mesurar i dirigir fàbriques, i a partir de 1764 es pretengué obligar a totes les capelles, esglésies i catedrals a nomenar un arquitecte examinat per l'Acadèmia de Madrid a l'hora de realitzar reformes o aixecar noves construccions²². Encara en aquesta línia dirigista, Carles III, l'any 1777, ordenaria que les Acadèmies de Madrid i de València servissin de tribunal suprem per a la censura i aprovació de plànols i dissenys de totes les obres que s'haguessin d'aixecar a l'estat espanyol, no sols en allò relatiu al compliment de les ordenances, sinó també en la composició artística, amb la voluntat d'imposar el neoclassicisme com a pretès art d'estat²³. De tota manera, malgrat els esforços invertits en la regulació de la professió, estipulant honoraris i lluitat contra l'intrusisme, en la majoria d'ocasions no es pogué evitar que els gremials mestres d'obres seguissin treballant en major o menor mesura pels clients particulars.

Aquest desig rector suposaria un seriós enfrontament amb les diferents corporacions que conferien títols als professionals de la construcció – ciutats, viles, tribunals, gremis i confraries²⁴, i, en definitiva, l'escissió última entre arquitectes i mestres d'obres, amb uns criteris de clar regust econòmic i social: aquells formats a les acadèmies no deixaven de ser membres dels estaments més privilegiats de la societat, mentre que els que havien d'aprendre les tècniques de la construcció en els tallers preindustrials procedien d'uns sectors més humils, sense possibles econòmics que els permetessin un trasllat i una permanència més o menys llarga a Madrid o a València per a la seva instrucció professional. Es consolidava, doncs, de manera implícita, l'elitització de la professió de l'arquitecte. Amb tot, val a dir que, alhora, els coneixements artístics i científico-tècnics adquirits, la possessió d'una formació reglada, diferenciaria aquests nous professionals de les classes dirigents tradicionals i els suposaria posteriorment

²² BONET, A.; LORENZO, S.; MIRANDA, F. *La polémica ingenieros – arquitectos en España. Siglo XIX*. Madrid: Colegio de Ingenieros, Canales y Puertos, 1983, p. 17.

²³ ELIZALDE, J. *Op. cit.* p. 99 i 100.

²⁴ BONET, A.; LORENZO, S.; MIRANDA, F. *Op. cit.* p. 17.

una legitimació en el paper rector que estaven cridats a exercir en política i en direcció social, juntament amb altres professionals liberals i la burgesia sorgida del procés industrialitzador.

Ja en el segle XIX, amb les noves necessitats econòmiques i el progrés tecnològic, el caràcter de l'arquitecte variaria substancialment, havent-se d'adaptar a les demandes del mercat de la construcció. Progressivament hauria d'abandonar el rol d'artista total per centrar-se molt més en la parcel·la tècnica. La RABBAASF, davant les noves circumstàncies, optaria per categoritzar la professió en diferents esglaons. Així, l'any 1816 establia el grau d'Acadèmic o professor; el d'Arquitecte, la funció del qual era el disseny dels projectes; la de Mestre d'obres – actual Aparellador -, que s'havia d'encarregar de dirigir l'execució de l'obra; i la d'Aparellador, que seria el nostre encarregat d'obres²⁵.

Tanmateix, la qualitat en la formació dels arquitectes en el si de l'Acadèmia era ben pobra. Fins a finals del segle XVIII havia imperat una pedagogia de caràcter preceptiu, essent les obres de referència els vells tractats renaixentistes i barrocs, que donaven notable preferència al dibuix dels ordres que no pas a les matemàtiques²⁶. La situació s'intentà revertir en la primera dècada del vuit-cents, però després de la reunió de diferents comissions per a la reforma del pla d'estudis sols s'aconseguien petits èxits puntuals, com ara una major presència de les matemàtiques en determinades assignatures, els quals no elevaren de manera significativa el nivell de l'ensenyament.

1.0.2.2. La Escuela de Arquitectura de Madrid

En aquest escenari i amb la voluntat d'incorporar a la formació dels arquitectes els nous components tecnològics, en ple procés de redefinició de la professió davant la cada cop més institucionalitzada presència de l'enginyeria civil, l'any 1844 naixeria la Escuela de Arquitectura de Madrid. *De iure*, aquesta institució docent seria independent de la RABBAASF i en ella requeria l'atribució monopolística de l'ensenyament oficial de l'Arquitectura. No obstant això, *de*

²⁵ FERNANDEZ ALBA, A. *Aprendizaje y práctica de la arquitectura en España*. A: KOSTOF, S., coord. *El arquitecto: Historia de una profesión*. Madrid: Cátedra, 1984, p. 305 – 306.

²⁶ BONET, A.; LORENZO, S.; MIRANDA, F. *Op. cit.* p. 19.

facto, l'Acadèmia no es conformaria immediatament amb el paper consultiu que se li atorgava i pretendria imposar la seva influència estilística de defensa del neoclassicisme i les formes tradicionals en la docència de l'Escuela de Arquitectura²⁷. Amb aquest fet, el debat entre art i tècnica en Arquitectura que s'havia encetat a Espanya en l'àmbit acadèmic es traslladaria des d'un primer moment a la vida del nou centre. Tot plegat, no deixava de representar el posicionament en el terreny de l'Arquitectura dels corrents polítics conservador i progressista, respectivament²⁸.

D'aquesta manera, fins al final del segle XIX, l'Escuela es veuria afectada de manera directa per les alternances en el govern de l'estat, reflectides en els continus canvis de plans d'estudi que es produïren (1848, 1854, 1857, 1868, 1875, 1885, 1896), tot donant major o menor predominança a art o a tècnica depenent de qui portava les regnes polítiques espanyoles, estenent-se el desconcert polític al pedagògic i fent palesa la total subordinació de la disciplina als interessos de les classes dominants. A això últim hi ajudaria sovint, és clar, la mateixa extracció social del professional de l'Arquitectura, així com el tarannà dels clients majoritaris que tingueren: Església, estat, burgesia, exèrcit. Dins aquest marc, un gir mental en pro d'una certa autonomia de l'Arquitectura resultava, com a poc, altament improbable. D'altra banda, la política de *numero clausus* pel que fa a l'accés a l'Escola establerta des de 1876 no faria més que reforçar aquesta situació.

1.0.3. La figura i la formació de l'arquitecte a Catalunya

Pel que fa a Catalunya, l'Escola d'Arquitectura de Barcelona no es fundà oficialment fins el curs 1875 – 1876, tot i que amb anterioritat en aquesta data cal citar alguns lloables precedents en l'ensenyament arquitectònic.

²⁷ FERNÁNDEZ ALBA, A. "Escuela de Arquitectura de Madrid". A: BRAVO, LI; GARCÍA NAVAS, J. *L'ensenyament de l'arquitectura*. Barcelona: Publicacions del COAC, 1980, p. 67.

²⁸ VIDAURRE, J. "Panorama histórico de la enseñanza de la Arquitectura en España desde 1845 a 1971". A: FERNÁNDEZ ALBA, A., *Op. cit.* p. 49 i 50.

A la ciutat de Barcelona, des de 1775, funcionaria l'Escola de Nobles Arts (també anomenada de Llonja)²⁹. En aquella institució hi ha constància que cap a 1779 ja s'hi dóna una reflexió sobre la importància que tindria una formació acadèmica d'arquitectes catalans, ja que la instrucció fins aleshores es produïa essencialment als tallers gremials³⁰, tot existint un incipient desfasament entre coneixement i noves exigències econòmiques, tècniques i socials. Així, el director Pasqual Pedro Moles exposà a la Junta directiva la voluntat d'organitzar en aquella seu dita formació. Tanmateix, la manca de recursos, primer, i els esdeveniments bèl·lics i polítics de la Guerra del Francès, després, retardaren la iniciativa durant llargs anys³¹.

Així, no fou fins l'11 de setembre de 1817, amb forta oposició gremial per la pèrdua de privilegis, quan s'inaugurà la *Clase de Arquitectura*, encara que de manera efectiva el començament es produí ja dins l'any 1819, pel fet que per inscriure-s'hi es requerien coneixements matemàtics previs i els interessats els hagueren d'adquirir. La *Clase* va ser responsabilitat d'Antoni Celles i Azcona, arquitecte català format a Roma que intentaria instaurar el mètode pedagògic de les Acadèmies de París i de Roma³².

Amb tot, la subordinació de l'Escola de Llotja a la RABBASF, per la Reial Ordre de 17 d'octubre de 1818 que determinava que les diferents Escoles de Nobles Arts estatals passessin a dependre de l'Acadèmia central madrilenya³³, impediria que es desenvolupés una escola barcelonina pròpiament dita. Igualment, l'Escola de Llotja no tenia potestat per emetre titulacions oficials d'arquitecte, havent-se de traslladar els aspirants a Madrid per cursar els seus estudis, en un primer moment a la RABBAASF i a partir de 1844 a l'Escuela de Arquitectura. Únicament a partir del 1850, amb la transformació de l'Escola de Nobles Arts en Acadèmia Provincial de Belles Arts de Sant Jordi (igualment depenent de la RABBAASF), en el si de la nova institució catalana, es crearia una

²⁹ MARÈS, F. *Dos siglos de enseñanza artística en el Principado*. Barcelona: Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, 1964, p. 39 i 40.

³⁰ MARTINELL, C. *La Escuela de la Lonja en la vida artística barcelonesa*. Barcelona: Escuela de Artes y Oficios Artísticos de Barcelona, 1956, p. 52 i 53.

³¹ *Ibid.* p. 77 – 79.

³² SOLÀ – MORALES, I. "Orígens de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona". A: ISASA, C., coord. *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Universitat de Barcelona, 1988, p. 74.

³³ MARÈS, F., *Op. cit.* p. 81.

Escola de Mestres d'Obres, tot i que els allà titulats només podrien exercir en la construcció privada, enfront de la pública o monumental, que seria l'àmbit propi dels arquitectes³⁴.

Seria ja en el context històric de la Gloriosa Revolució quan s'assentaren els fonaments definitius de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. Davant les creixents necessitats d'una Catalunya en expansió urbana i demogràfica³⁵, sol·licita de professionals amb una formació tècnica cada cop més demandada que pogués ser assolida sense haver de sortir del país, l'Acadèmia Provincial de Belles Arts de Sant Jordi (APBBAASJ) elevà la petició a la Direcció General de Instrucció Pública que s'autoritzés l'establiment d'una Escola d'Arquitectura a la capital catalana. Des d'aquell organisme estatal es resolgué concedir l'autorització, sempre i quan el seu manteniment econòmic no impliqués cap despesa per a l'estat³⁶. Amb aquest condicionant, l' APBBAASJ hagué d'acudir a la Diputació Provincial amb la voluntat de recaptar el finançament per al projecte.

Encara enmig de les negociacions entre APBBAASJ i Diputació, el govern estatal, per Decret de 30 de juny de 1869, deixava de sufragar les Escoles de Belles Arts, de Nàutica, de Mestres d'Obres, Aparelladors i Agrimensors que existien a les diferents províncies espanyoles. Aquesta circumstància esperonà la Diputació a fer-se'n càrrec material de dits ensenyaments, per tal que no desapareguessin a Catalunya.

La mesura que es prengué seria la de crear i costejar una Escola Politècnica que els agrupés tots i que integrà provisionalment l'ensenyament d'Arquitectura. Tot podent desenvolupar aquest de manera oficial, ja no tenia sentit mantenir l'Escola de Mestres d'Obres, però calia establir de manera definitiva i amb rapidesa una Escola d'Arquitectura. Així, l'Escola Politècnica fou dissolta i s'establiren, per acord de 31 d'octubre de 1871, l'Escola de Pintura,

³⁴ SOLÀ – MORALES, I. *Op. cit.* p. 75.

³⁵ CASASSAS, J., "Projectes, moviments i estartègies a la Barcelona de mitjan segle XIX. A propòsit de l'arquitecte Elies Rogent". A: ISASA, C., coord. *Op. cit.* p. 30.

³⁶ ESAB. *Memoria sobre la creación y funcionamiento de la Escuela Superior de Arquitectura de Barcelona*. Barcelona: Imprenta La Renaixensa, 1896, p. 5.

Escultura i Gravat, d'una banda, i l'Escola d'Arquitectura, de l'altra. Ambdues, no obstant això, continuaven depenent de l' APBBAASJ, que, alhora, exercia de delegada de la Diputació Provincial.

Respecte a l'Escola d'Arquitectura, aquesta seria coberta, pel que fa a la docència, pel mateix cos de professors de la ja suprimida Escola de Mestres d'Obres – Elies Rogent, Francesc de Paula Villar i Joan Torras - i amb el nomenament d'altres places de catedràtics i professors en règim d'interinatge – Leandre Serrallach, August Font Gumà, J. Rovira i Rabassa, Lluís Domènech i Montaner i Josep Vilaseca - doncs la seva organització definitiva i permanent encara depenia de la ratificació de la Direcció General de Instrucció Pública. Aquesta oficialitat arribaria el 18 de setembre de 1875, poc després que concloués el trasllat físic de la nova institució docent a l'edifici de la Universitat Literària, obra precisament d'Elies Rogent, i que fins a l'any 1962 en seria seu³⁷.

Amb Elies Rogent com a primer director, entre 1871 i 1889, l'Escola d'Arquitectura voldria superar l'exclusivisme grecoromà i la manca de profunditat dels estudis històrics sobre teoria de l'Escola de la Llotja³⁸. Per contra, en els primers anys de funcionament de l'Escola d'Arquitectura, es faria una aposta decidida per l'eclecticisme, per l'experimentació que, fonamentada en una sòlida base teòrica, havia de conduir, a la llarga, a una Arquitectura moderna i nacional, tot reflectint una concepció de transitorietat dels temps que s'estaven vivint, percepció que compartia la figura que esdevindria més tard també director de l'Escola de Barcelona, Lluís Domènech i Montaner i que exposaria en una de les seves màximes obres teòriques, *En busca d'una arquitectura nacional*³⁹.

Pel que respecte a les tendències estilístiques del primer quadre docent de l'Escola d'Arquitectura i les percepcions de l'ofici que presentaven, s'hauria de parlar clarament d'heterogeneïtat, circumstància cridada a marcar l'esdevenidor

³⁷ RAMON, A.; RODRÍGUEZ, C. "1871 – 1962: Reseña histórica". A: RAMON, A. [et al.]. *Escola d'Arquitectura de Barcelona. Documentos y archivo*. Barcelona: Edicions de la Universitat Politècnica de Catalunya, 1996, p. 16.

³⁸ *Ibid.* p. 17 i 18.

³⁹ DOMÈNECH i MONTANER, LI. "En busca d'una arquitectura nacional". *La Renaixensa*. Vol. I (1878), núm. VIII, p. 149 – 160.

de la institució docent: Elies Rogent, la figura més prestigiosa en un primer moment i director tècnic dels treballs de l'Exposició de 1888, seria el màxim abanderat d'una nova forma d'entendre la formació del professional de l'Arquitectura, tot manifestant la necessitat que aquest presentés uns amplis coneixements tècnics i alhora històrics sobre diferents tradicions arquitectòniques; Francesc de Paula Villar fou l'exponent de eclesiologisme a Catalunya; August Font, el representant de la tradició més academicista; Joan Torras, un coneixedor directe de les noves tecnologies, especialment del ferro; Lluís Domènech i Montaner, una figura clau, coneixedor i difusor de les idees arquitectòniques europees coetànies, essencial per al desenvolupament del Modernisme català⁴⁰.

Amb aquest últim com a director (1900 i 1905 – 1917), el tercer després de Francisco de Paula Villar (1889 – 1900), l'Escola d'Arquitectura seria alhora reflex i impulsora del moviment Modernista, tal i com es desprèn dels exercicis de classe i projectes dels seus estudiants, que presentaven una bona concepció sobre la transformació econòmica i social que experimentava el país, lligat això últim a un vast coneixement del que succeïa en el terreny arquitectònic i urbanístic europeu⁴¹.

⁴⁰ RAMON, A. i RODRÍGUEZ, C. *Op. cit.* p. 18.

⁴¹ ETSAB. *Exposició commemorativa del centenari de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, 1875-76 / 1975-76*. Barcelona: Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, 1977, p. 74 i 75.

1.0.4. De la Restauració a la crisi de 1898

La constitució de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya (AAC) tingué lloc entre els anys 1874 i 1875, tot coincidint en el temps amb la supressió de la I República espanyola i l'arribada al tron del Borbó Alfons XII, aconseguida a força de cops d'estat impulsats pels generals Pavía i Martínez Campos.

Aquesta simultaneïtat ens ha empès a acotar una primera etapa d'estudi de la corporació professional dels arquitectes catalans en els límits del període que la historiografia ha denominat tradicionalment la Restauració i que arribaria fins a la desfeta colonial espanyola de 1898. L'elecció de l'última data com a punt on tancar l'anàlisi de la trajectòria inicial de l'AAC respon a criteris de vincular l'esdevenidor de la corporació amb la realitat sociopolítica estatal i catalana de la qual formava part. L'any 1898 significà un trencament d'esquemes a tots els nivells, i la corporació catalana no en seria aliena. En el si de l'AAC, a partir d'aleshores, s'iniciaria un procés de reflexió que conduí a canvis en la concepció de la professió i a un replantejament de les funcions de l'entitat. Això es concretà en les primeres demandes de col·legiació obligatòria per a una millor defensa dels drets i aspiracions d'aquells que exercien l'ofici⁴² i en una obertura envers a la societat de la tasca de l'arquitecte i de les finalitats de la corporació. Aquests elements, doncs, els considerem prou rupturistes i rellevants com per a ser analitzats d'una manera més detinguda en un altre apartat d'aquest treball i contextualitzats en una etapa històrica distinta.

1.0.4.1. Context polític espanyol

Centrant-nos ara en el període que aquí ens pertoca, val a dir que des d'un punt de vista polític, els artífexs de la tornada de la dinastia borbònica s'aplicaren per a instaurar un sistema en el que predominés l'estabilitat i que satisfés els interessos de les classes acomodades, això era l'aristocràcia reminiscent, l'alt clergat i una gran burgesia – industrial, comercial, financera – cada cop més poderosa. Dos partits, el Liberal i el Conservador, encapçalats per

⁴² La pertinença dels arquitectes a l'AAC tenia un caràcter de voluntarietat i les competències de defensa corporativa foren, en les etapes inicials, limitades.

Práxedes Mateo Sagasta i Antonio Cánovas del Castillo respectivament, s'alternarien en el Govern estatal, aplicant el que es conegué com a *turnismo* i desacreditant absolutament el joc de la democràcia parlamentària. Mai en aquest període, el partit que ostentava el poder no va perdre unes eleccions generals que ell mateix hagués convocat. El caciquisme era un mal endèmic, així com també ho eren altres pràctiques electorals fraudulentes. Tot plegat, en general, no feia sinó desmoralitzar els cridats a les urnes – fins a l'any 1890 no s'instaurà el sufragi universal masculí - i provocar altíssimes tasses d'abstencionisme.

Republicans, de la tendència que fossin, i socialistes es veien relegats, a la praxis, a la marginació política i a pronunciar encesos discursos de crítica al règim que tenien minses repercussions efectives a curt termini. A més, tant els d'una ideologia com els de l'altra estaven immersos en múltiples disputes entre faccions, tot donant lloc a escissions i rencontres puntuals que afegien desencís a l'electorat. L'anarquisme, per la seva part, compartia les característiques abans esmentades, però agreujades per la clandestinitat a la que es veien forçats els seus activistes. Les desavinences entre diversos corrents sovint s'alteraven per l'acció directa terrorista executada pels més nihilistes, especialment entre 1893 i 1896 a Barcelona, amb la resposta repressiva governamental que afectaria no solament als àcrates, sinó també a sectors més amplis de l'obrerisme i, fins i tot, a membres de la burgesia intel·lectual d'esquerres. Per altra part, l'últim sollevament carlí havia estat derrotat militarment l'any 1875 i la influència política dels tradicionalistes es veié reduïda en gran mesura.

Pel que fa als grans assumptes polítics, a l'àmbit estatal allò que generà més preocupacions, debats, controvèrsies i posicionaments apassionats en tot aquest període foren les aspiracions i revoltes independentistes a les darreres colònies ultramarines que conservava l'estat: Cuba, Filipines i Puerto Rico. Les protestes s'iniciaren cap a l'any 1868, tot coincidint amb la Gloriosa Revolució a la metròpoli, incentivades per la burgesia criolla, que desitjava majors nivells d'autogovern per satisfer els seus interessos econòmics. Progressivament i gràcies en part a la mala gestió de les autoritats espanyoles, les reivindicacions anaren adquirint un caràcter secessionista irreversible. Amb el *grito de Baire*, el

24 de febrer de 1895, s'iniciava a Cuba una guerra generalitzada contra la presència espanyola. Ni les pràctiques militars – amb la contundència extrema del general Weyler – ni els gestos polítics – amb l'oferiment d'una ampla autonomia – no pogueren apaivagar l'aixecament. El cop de gràcia definitiu el suposà, el 25 d'abril de 1898, l'entrada en la guerra dels Estats Units, ansiosos per controlar els recursos de l'illa. En un primer moment, a l'estat espanyol, la resposta majoritària a l'enfrontament amb el gegant nord-americà fou un encès discurs patrioter i bel·licista, ben revestit d'inconsciència. La guerra just durà tres mesos més. El 26 de juliol Espanya es veia obligada a demanar la pau, la qual es ratificaria a París el 10 de desembre.

1.0.4.2. Context polític a Catalunya

En el Principat, el sistema *turnista* de la Restauració significà l'arraconament dels dos corrents ideològics més actius fins aleshores: el carlisme foralista i el republicanisme federal. Tots dos foren derrotats per les armes entre 1874 i 1875, enmig de la complaença – i del suport - de gran part de la burgesia industrial i financera, que aspirava a un panorama polític plàcid, lluny de revoltes i d'inestabilitats que poguessin comprometre la bona marxa dels seus negocis.

Amb tot, de manera progressiva, en les seccions catalanes dels dos partits que copaven el poder – Conservador i Liberal – es començaren a produir mostres d'inconformitat per la poca força que tenien les seves postures a Madrid. S'iniciaven disputes internes entre sectors regionalistes i sucursalistes que, per exemple, provocaren l'abandonament del partit Conservador de dos dels seus homes forts, com eren Joan Mañé i Flaquer (1883) i Manuel Duran i Bas (1891).

Tanmateix, això no significà, per a aquests sectors, cap trencament radical amb els postulats del sistema de la Restauració. Cal recordar, en aquest sentit, que es compartien plenament les reivindicacions proteccionistes en matèria de

política econòmica i que en el context de les guerres d'independència cubanes la gran burgesia catalana es mostrà contrària a qualsevol mena d'autonomia per a les colònies, tot sumant-se al fervor patriòtic espanyolista.

Respecte al republicanisme, val a dir que el corrent federalista era el que tenia major presència a Catalunya, especialment a la ciutat de Barcelona. Havien patit, els seus partidaris, un cop fort amb la Restauració, tot quedant al marge del joc polític, gairebé desarticulats. Les primeres passes cap a la seva reorganització es començaren a donar entrada la dècada dels anys 80. Es concretaria, parcialment, l'any 1883, amb l'aprovació d'un projecte de constitució *de l'Estat català dins la Federació espanyola*. Malgrat això, si aspiraven a assolir quotes de poder efectiu es veien obligats a concórrer a les eleccions generals formant coalició amb altres tendències republicanes, les de caràcter unionista i centralista. Aquesta estratègia es materialitzà en la formació de la primera Unió Republicana, que, a l'any 1893, aconseguí una fita remarcable: s'imposà a Barcelona. Per primer cop, d'ençà de 1875, una formació no dinàstica s'alçava amb el triomf a Catalunya. Emperò, aviat la Unió Republicana entrà en crisi interna. Afloraren les discrepàncies entre federalistes i progressistes respecte a posicionaments més conservadors i centralistes. El resultat seria una nova disgregació de formacions i la no participació en els següents comicis generals, fins al canvi de segle.

Mentrestant, aquest període també seria testimoni del bastiment del catalanisme polític, a partir de la confluència d'evolucions ideològiques diverses, com ara les procedents del federalisme i del tradicionalisme foralista. Respecte a la primera, s'ha de parlar de la figura i de l'obra de Valentí Almirall, qui en 1880 convocà el primer Congrés Catalanista, just un any abans de deslligar-se del partit de Pi i Margall. El desig d'Almirall era el d'integrar totes les forces catalanes, fer-les partícips d'un projecte comú, allunyar-les de la dinàmica bipartidista del *turnismo*. I amb aquesta intenció es va crear el Centre Català, l'any 1882, una organització que no concorria a les eleccions i que no es definia ideològicament més enllà de l'estima al país. Hi concorregueren diferents sectors, amb orígens ideològics i professionals diferents, com era el cas dels poetes de la Renaixença – nucli moderat i culturalista – o els juristes defensors

del dret civil català. No s'aconseguí, emperò, que s'hi sumés de manera entusiasta i sense reserves aquella gran burgesia dels partits dinàstics, més enllà de la participació en algunes iniciatives puntuals –encara que molt rellevants – com ara en el *Memorial de Greuges*, que s'adreçà l'any 1885 al rei Alfons XII.

Almirall provava de mantenir un equilibri de forces, havent de renunciar a postulats progressistes del seu original federalisme per tal d'atreure sectors socialment més moderats o, fins i tot, conservadors. No obstant això, l'estabilitat interna del Centre Català era artificial i l'any 1887 es produiria una escissió. Nasqué la Lliga de Catalunya, amb el Centre Escolar Català, una formació integrada per joves intel·lectuals, entre els quals hi havia Enric Prat de la Riba, Narcís Verdager i Callís i l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner.

La primera acció d'envergadura que portà a terme la Lliga de Catalunya fou presentar, aquell mateix any, un missatge a la reina Maria Cristina. Mitjançant aquest li era proposat un model d'autonomia per a Catalunya similar al que Àustria – on tenia les arrels familiars la reina - havia ofert a Hongria deu anys abans. Valentí Almirall ho criticà, ja que entenia que aquesta acció comportava una implícita acceptació del règim vigent i una submissió a ell. Les discrepàncies entre el Centre Català i la Lliga de Catalunya no acabaren aquí, sinó que s'intensificaren en motiu del projecte d'Exposició Universal de Barcelona l'any 1888, promogut per l'alcalde liberal Rius i Taulet. Almirall censurà la iniciativa, atès que la considerava un triomf de l'oligarquia de la Restauració, mentre que la Lliga la recolzà, ja que la concebia com un element modernitzador i de progrés econòmic per a Catalunya, capaç de situar la ciutat de Barcelona en el mapa europeu.

Per altra banda, lluny de la ciutat de Barcelona, a les comarques interiors, cal parlar del corrent tradicionalista que evolucionà cap a posicionaments catalanistes i del qual en serien els principals exponents els clergues Jaume Collell i Josep Torras i Bages. Progressivament anirien confluint cap a la Lliga de Catalunya i, a finals de la dècada dels anys 80, participant en campanyes reivindicatives conjuntes. La més popular d'elles fou la que s'articulà en defensa del dret civil català.

Fruit d'aquests contactes es constituiria, l'any 1891, la Unió Catalanista, en què tenien cabuda les diferents tendències nacionalistes d'arreu del país. Amb tot, la força dirigent requeia en el sector de la Lliga de Catalunya, que comptava amb homes de la talla de Narcís Verdager, Josep Prat de la Riba, Francesc Cambó i els arquitectes Josep Puig i Cadafalch i Lluís Domènech i Montaner. A l'assemblea de 1892 celebrada a Manresa el catalanisme esdevingué purament polític, amb la redacció de les *Bases per a la Constitució Regional Catalana*.

L'última dècada del segle XIX el nacionalisme català entrà en una fase de consolidació i d'expansió, de tal manera que anà penetrant en les juntes directives de corporacions professionals i culturals, com a l'Ateneu Barcelonès, l'Acadèmia de Jurisprudència i al Foment del Treball Nacional. La consagració política arribaria l'any 1901, quan la Lliga Regionalista de Catalunya assoliria el triomf electoral a la ciutat de Barcelona, tot donant pas a una nova etapa al país, amb un espai cada cop més reduït per als partits dinàstics.

1.0.4.3. Conjuntures econòmiques a Catalunya

En aquest període, en matèria econòmica, cal parlar, a grans trets, de dues etapes prou diferenciades entre elles. Una primera, d'auge, arribaria fins a l'any 1882. La segona es perllongaria fins més enllà del tombant de segle i estaria marcada per una notable crisi.

L'etapa inicial, que durà fins a 1882 es va conèixer amb el nom de *la Febre d'Or*. Fou una conjuntura econòmica expansiva, amb grans beneficis per a la viticultura, que es pogué aprofitar de la fil·loxera que atacava els ceps francesos. També va ser època de vaques grasses per a la indústria tèxtil: l'augment de la capacitat adquisitiva del món rural intensificà la demanda a l'interior de Catalunya. Així mateix, s'havia aconseguit dominar bona part del mercat peninsular, gràcies, en gran mesura, a les millores en infraestructures de comunicació. Un altre símptoma del bon moment aparent que travessava l'economia catalana, en la lògica capitalista, el representà l'augment del número d'entitats financeres i el de la cotització borsària.

Tanmateix, a partir de 1880 el mal que havia castigat la vinya francesa acabaria per arribar al Principat i les pèrdues es dispararen. Paral·lelament, la borsa entrà en fase de decreixement i gran quantitat d'entitats creditícies tancaren les portes. Les repercussions arribarien inexorablement al sector industrial tèxtil, que experimentaria també una forta recessió. Alhora, les colònies d'ultramar havien iniciat el seu camí cap a l'autonomia i després cap a la independència. La pèrdua del mercat antillà suposaria un fort cop material, però també moral, per a la debilitada economia espanyola.

1.0.4.4. Aspectes demogràfics i creixement físic de Barcelona

En relació al comportament demogràfic, val a dir que durant l'etapa de la Restauració es donarà un procés de creixement molt important de la ciutat de Barcelona, iniciat ja alguns anys endarrere. La població passà de 189.000 habitants l'any 1860, a 250.000 l'any 1877. Deu anys més tard eren ja 272.480 i a finals del segle 533.000. Amb només quaranta anys la capital catalana havia experimentat un augment de gairebé 350.000 persones.

Les causes d'aquest fenomen foren, a més del creixement vegetatiu, els importants fluxos de població immigrant que hi arribà. En un primer moment, va ser rellevant el moviment interior que es produí del camp a la ciutat, ocasionat per la crisi agrària. Després de 1887 tingué un major pes el desplaçament des d'altres punts de la península, especialment des d'Aragó i el País Valencià. Alhora, cal esmentar que en el creixement hi contribuí també notablement el procés d'absorció per part de Barcelona dels municipis que l'envoltaven (Sants, Gràcia, Sant Martí de Provençals, Sant Andreu del Palomar, Sant Gervasi, Les Corts, Sarrià). Amb tot, s'anava conformant una urbs de dimensions més que considerables, que assoliria una densitat de població, a finals de segle, de més de 3600 habitants per quilòmetre quadrat. La població que hi residia, l'any 1900, suposava el 24% del total de Catalunya. Evidentment, això es reflectí en la morfologia i en les dimensions de la ciutat.

L'engrandiment físic de Barcelona era un procés irrefrenable d'ençà que l'any 1854 comencés l'enderrocament de les murades i l'enginyer Ildefons Cerdà tracés el pla de l'Eixample, malgrat que des d'un principi se'n desvirtuà el contingut quan es construïren els habitatges. Es desenvolupava la ciutat burgesa, amb enllumenat elèctric i línies de tramvia. I també l'obrera. Les obres del Modernisme s'aixecaven alhora que les llars de les classes més baixes, per altra banda molt més nombroses. En aquest sentit, les condicions d'insalubritat, de manca de ventilació i d'amuntegament eren denunciades per un incipient moviment higienista, atès que no eren infreqüents les epidèmies de tifus i còlera i la malària endèmica.

1.0.4.5. Aspectes culturals

Des d'un punt de vista cultural, el període de la Restauració a Catalunya fou el marc cronològic en què es desenvolupà el Modernisme, especialment a partir de l'any 1881, arran del naixement de la revista *L'Avenç* i el seu grup. Era, a grans trets, un moviment artístic i intel·lectual en defensa d'un trencament innovador, amb voluntat d'abraçar-se a allò que era *nou*, però sense oblidar les arrels originals catalanes. El Modernisme es vinculà, doncs, amb el catalanisme, però també amb l'uropeisme. Es substitueixen els referents culturals, es produeix un canvi de paradigmes i les mirades deixen de fixar-se en Madrid per a orientar-se a Berlín, París, Londres i Viena. Es té la convicció que el progrés provindrà dels valors i dels ideals del Nord, del Vell Continent, i ja no hi ha lloc pels antics esquemes que provenen del Sud, d'Espanya. D'aquesta manera, els joves modernistes, provinents de classes acomodades burgeses, foren crítics amb el corcat règim de la Restauració i no dubtaren a l'hora de posicionar-se amb els partits catalanistes quan aquests oferien mostres de suport i comprensió als independentistes cubans.

És també el període de la Restauració el moment en què neixen o es consoliden els ateneus, com a focus de creació de pensament i de difusió cultural. El més rellevant era, sens dubte, l'Ateneu Barcelonès, posseïdor d'una important biblioteca, impulsor d'activitats intel·lectuals i reivindicatives alhora, com ara per exemple la celebració del Mil·lenari de Montserrat, el mes d'abril de

1880. Aquesta entitat s'anà postulant cada cop més en defensa del catalanisme, fruit del tarannà de les juntes directives que el regiren. Entre els seus presidents, en aquest sentit, s'hi troben homes de la significació de Valentí Almirall, Àngel Guimerà i Lluís Domènech i Montaner. L'altra principal entitat d'aquestes característiques, per volum i intensitat d'actuacions, va ser l'Ateneu Obrer de Barcelona, de tendència socialista.

En aquesta època cal remarcar també, en l'àmbit cultural, el naixement de l'excursionisme a Catalunya, amb la creació de l'Associació d'Excursions Catalana, l'any 1878, que des d'un primer moment estigué imbuït per una combinació d'estima per l'art i del país. Amb això, el seu posicionament ideològic al costat del catalanisme era una conseqüència lògica.

1.1. La trajectòria corporativa

En aquest primer apartat estudiarem els inicis del corporacionisme dels arquitectes catalans, les motivacions que els empenyeren a constituir-se en agrupació professional i la natura i dinàmica interna d'aquell primera entitat nascuda l'any 1874 a la ciutat de Barcelona, l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Tanmateix, just abans serà convenient oferir unes breus pinzellades sobre els antecedents d'aquest tipus d'organitzacions a l'àmbit estatal.

1.1.1. L'antecedent espanyol: la *Sociedad Central de Arquitectos*

La primera experiència associativa dels arquitectes a l'estat espanyol sorgí a Madrid a mitjan segle XIX, amb la *Sociedad Central de Arquitectos*. Segons l'article 1er. del seu reglament, es tractava de

una reunión de individuos de esta clase, que tiene por objeto: promover el adelanto de la Arquitectura y de las ciencias, artes y oficios que con ella se relacionan; velar por el prestigio de la profesión, defendiendo sus intereses en cualquiera de los conceptos y funciones sociales que está llamada a desempeñar; establecer y sostener relaciones directas con asociaciones análogas del país y del extranjero, y con los Arquitectos, artistas y personas de reconocido mérito por sus conocimientos especiales en las ciencias o en las bellas artes, y por último, extender lo más posible las que se refieren al público en general.

43

Així doncs, es barrejaven en la seva constitució motivacions de defensa de classe amb una voluntat de difondre els coneixements propis de la professió i les arts que s'hi vinculaven. Se'n podien fer socis, sempre de manera voluntària, tots aquells arquitectes de l'estat i també els estrangers, a més d'aquelles persones que es dediquessin a alguna de les arts esmentades o que posseïssin coneixements específics al respecte. Els primers, els arquitectes, serien

⁴³ AHCOAC. Reglamentos de la Sociedad Central de Arquitectos. C 131 / 155

considerats com a socis de número, mentre que els altres ho serien en condició d'honoraris. Així mateix, es distingiria entre residents – aquells que vivien a la capital espanyola, que era on s'hi establí la seu – i corresponsals – aquells que ho feien a qualsevol altre regió espanyola o a l'estranger.

Per assolir els objectius d'investigació i divulgatius fixats de la *Sociedad Central*, els seus estatuts contemplaven la convocatòria de concursos i premis de recerca, l'edició d'una publicació periòdica, l'organització de conferències i congressos, etc. Així mateix, per a un millor funcionament corporatiu, en el seu si s'hi configuraren les seccions Artística, Científica i d'Assumptes Pràctics, a les quals, obligatòriament s'hi havia d'adscriure qualsevol socis, tot buscant-se amb aquesta mesura un alt grau de participació o d'implicació.

A la llarga, la *Sociedad Central* tindria, per la pròpia ubicació del seu domicili social, un marc d'actuació gairebé exclusivament madrileny. Els facultatius establerts a Catalunya comprovaren com això no resultava gens útil per als seus interessos de defensa de la classe i, tanmateix, de la vessant més cultural se'n podien beneficiar molt poc, tret pel que feia la recepció de la revista corporativa. Per aquestes raons, l'any 1874 un grup d'arquitectes catalans, la majoria dels que conformaven la classe a Barcelona, optaren per constituir-se en l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Progressivament, arreu de l'estat sorgiren entitats similars.

L'Associació d'Arquitectes de Catalunya, malgrat que en el seu funcionament era absolutament autònoma, durant els seus tres primers lustres de trajectòria, contribuí de manera regular, en forma de quota econòmica, amb la *Sociedad Central*, per tal que aquesta la representés davant els poders de l'estat en les demandes d'índole professional que s'hi formulessin. Aquesta aportació, com veurem, acabà per suprimir-se l'any 1890, atesa la ineficiència de la *Central* en la reivindicació dels drets de la classe, ja no només la catalana, sinó també l'espanyola en general. Per contra, els catalans consideraren més profitós destinar aquelles quantitats de diners a la creació i consolidació d'una biblioteca per a la seva entitat.

Per la resta d'àmbits, les relacions entre l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i la *Sociedad Central* foren sempre fluides i cordials. Així, per exemple, la *Central* sovint oferí les pàgines de la seva revista a l'Associació quan aquesta no disposà d'una publicació periòdica. També és de destacar que les dues entitats treballarien freqüentment, durant les tres primeres dècades del segle XX perseguint la creació dels col·legis professionals d'arquitectes d'adscripció obligatòria.

1.1.2. La constitució de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya

L'acte oficial que conduí a la fundació de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya (AAC) tingué lloc el 19 de febrer de 1874, essent protagonitzat per 18 arquitectes residents a la ciutat de Barcelona, d'un total de 25. Segons els documents emesos en aquella reunió, allò que els empenyia a constituir-se en Associació fou la voluntat de defensar els interessos professionals que compartien, emparats en un *verdadero espíritu de compañerismo franco y leal*⁴⁴.

A l'acta de la fundació de la nova societat, que alhora serviria com a primigenis estatuts, entre d'altres qüestions, s'hi manifestà que l'Associació d'Arquitectes de Catalunya estaria integrada per aquells arquitectes barcelonins que voluntàriament s'hi volguessin adherir, interessats en l'ajuda mútua en tots aquells aspectes referents a la professió. En aquest sentit, l'AAC optaria per no parlar mai en nom de la *classe dels Arquitectes*, sinó en representació dels *arquitectes associats*⁴⁵.

En aquest mateix document s'hi referí, igualment, que la junta directiva estaria integrada per un president, un secretari i un tresorer, càrrecs que ocuparen, en un primer moment i per aquest ordre, Josep Oriol Mestres, Lluís Domènech i Montaner i August Font.

⁴⁴ AHCOAC. Acords constitutius de l'Associació. C 148 / 97.

⁴⁵ Veieu el document complet a l'Apèndix, p. 743 i 744.

Les juntes ordinàries se celebrarien el primer dilluns de cada mes als locals de l'Ateneu Barcelonès, tot podent oficial-se juntes extraordinàries quan el tema a tractar revestís la transcendència apropiada, convocant els socis amb un marge previ de tres dies. Quant a les despeses que s'originarien es decidí no establir cap quota fixa per als associats, sinó que es proposaria i votaria un dividend variable segons l'estat de comptes que presentés el tresorer i del pressupost plantejat per la junta directiva.

Alhora, en aquest document constitutiu de l'AAC, ja s'hi enuncïava la celebració d'un dels esdeveniments anuals socials que esdevindrien característics de l'Associació: el funeral per tots aquells arquitectes difunts, que se celebraria en la data i l'església que determinaria la junta directiva.

Aquests acords foren remesos a tots els arquitectes residents a Barcelona i a Catalunya, per tal que responguessin per escrit si decidien o no adherir-se a l'AAC. Les cartes en sentit afirmatiu foren la immensa majoria, fins a tal punt que al mes de maig de 1874, el secretari, Lluís Domènech i Montaner, escriuria que de 25 arquitectes que exercien a Barcelona, 22 havien decidit formar part de la nova entitat. Així mateix, hi ha constància que 4 professionals més de la província de Tarragona també optaren per sumar-se a la iniciativa⁴⁶. A la memòria de l'AAC corresponent al primer any de trajectòria de l'entitat, signada pel secretari Domènech i Montaner, el mes de març de 1875, s'hi anotava que el número d'associats a Barcelona era de 26 de 30 arquitectes residents, fent constar que dels quatre que havien optat per no adherir-se a l'AAC, tres d'ells ja no exercien professionalment. Amb això, s'adverteix que el nivell d'acceptació i de consens que provocà l'Associació fou pràcticament total a Barcelona. A la resta de les províncies catalanes la situació diferia, ja que en el moment en què es signà la primera memòria de l'AAC, únicament cinc arquitectes havien optat per inscriure's a l'entitat⁴⁷.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ AHCOAC. Memòria anual corresponent a l'any 1875. C 147 / 95.

Un cop enviats els acords constitutius i rectors de l'AAC al Govern Civil, aquest organisme respongué que els arxivava sense oposició. La lectura de l'ofici fou llegida en la junta ordinària de 30 de març de 1874⁴⁸.

En aquest marc, l'AAC donaria les seves primeres passes, tot i que encara es produirien alguns canvis en els mecanismes de funcionament de l'entitat. Així, a la junta d'1 de febrer de 1875, s'acordà que els càrrecs directius fossin renovats a raó d'un per any, començant pel secretari, seguint pel tresorer i acabant amb el president. Aquell mateix dia es procedí a l'elecció del substitut de Domènech i Montaner a la directiva de l'AAC. L'escollit resultaria ser Josep Torres Argullol⁴⁹.

Per altra part, el 18 de març de 1875, la posada en marxa definitiva de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya restaria condicionada per les circumstàncies polítiques de la restauració monàrquica a Espanya. Des del Govern Civil de Barcelona, tot seguint les directrius del Ministeri de Regència encapçalat per Cánovas del Castillo, s'acordava que els directors o presidents de les societats científiques i literàries de la província, així com també els dels cercles i casinos recreatius, havien de presentar, en un termini de 8 dies, les autoritzacions governatives pertinents en base a les quals funcionaven, bé a la secretaria del Govern Civil, bé als alcaldes dels municipis corresponents. La intenció principal dels nous directors polítics era la de fiscalitzar els orígens i les finalitats de la multitud d'associacions sorgides en període del Sexenni i de la República, com era el cas de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Tanmateix, l'AAC, un cop remesa la documentació pertinent, no tingué cap problema per a seguir amb el seu funcionament, essent autoritzada governativament el 24 de març de 1875⁵⁰.

⁴⁸ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1874 – 1883. Acta del 30 de març de 1874. C 170 / 302.

⁴⁹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1874 – 1883. Acta de l'1 de febrer de 1875. C 170 / 302.

⁵⁰ AHCOAC. Acords constitutius de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. C 148 / 97.

1.1.3. Modificacions d'estatuts i dinàmica interna

L'organigrama original de l'AAC es mantindria inalterat durant els tres primers anys de vida de la corporació. Llavors, a partir del mes de maig de 1878, essent encara president Josep Oriol Mestres, s'iniciaren estudis per a la redacció d'uns nous estatuts, amb la intenció de dotar l'AAC de més flexibilitat funcional i d'ampliar els seus àmbits d'actuació.

D'acord amb aquests nous ordenaments de la institució, aprovats l'últim dia de 1878, les motivacions i finalitats de l'AAC reflectien ja una consciència de classe professional, amb circumstàncies compartides amb els companys del marc estatal, i una preocupació per avançar en el camí del coneixement de l'ofici i de la seva millora continuada:

- *Fomentar i sostener un verdadero espíritu de compañerismo entre todos los Arquitectos españoles*
- *Defender los derechos e intereses de los Arquitectos ante los altos poderes del Estado, Autoridades, Corporaciones y demás centros que proceda [...]*
- *Fomentar el progreso de las Artes y de las Ciencias que se relacionan con la Arquitectura, contribuyendo por cuantos medios estén al alcance de la Asociación no tan solamente a la ilustración de los individuos de la clase, si que también a la de los que ejerzan alguno de los oficios ó industrias auxiliares de la construcción.*⁵¹

Per tal d'aconseguir-ho, s'acordà, entre d'altres mesures, mantenir contactes i vincles permanents amb altres col·lectius d'arquitectes espanyols existents o que poguessin formar-se, tot establint amb ells confluències d'interessos professionals defensables conjuntament. En l'àmbit del coneixement de l'Arquitectura, es posà de manifest la conveniència d'anar anomenant comissions encarregades d'estudiar aspectes artístics i científics de la professió. Aquesta última disposició cal veure-la segurament com la primera manifestació de la corporació en relació a la missió cultural a què s'havien de sentir cridats els arquitectes com a col·lectiu professional i intel·lectual.

⁵¹ AHCOAC. Estatuts de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 1878. C 131 / 15.

Els nous estatuts, d'altra banda, introduïren modificacions pel que fa a l'àmbit territorial de l'AAC. Si bé el centre neuràlgic de les seves actuacions es continuaria trobant, lògicament, a Barcelona - en tant que gran ciutat i lloc de residència de la majoria dels arquitectes catalans - s'obria la pertinença voluntària a la corporació, de manera oficial, a la resta dels titulats residents a les províncies catalanes i també a les Illes Balears. Amb tot, hi hauria dos tipus de socis: per una banda, la categoria dels "residents" englobaria aquells establerts a Barcelona. Per l'altra, aquells que vivien fora d'ella serien considerats "corresponsals". Per mor dels beneficis que podia reportar la proximitat a la seu social i conseqüentment l'efectivitat de les gestions de l'AAC, els "residents" pagarien la quota sencera de socis - diferent cada any depenent de les necessitats econòmiques de l'entitat -, mentre que els "corresponsals" només n'abonarien la meitat. Per tal de fomentar l'adhesió dels col·legues més joves, quedaven lliures de qualsevol despesa els acabats de sortir de l'Escola d'Arquitectura durant el primer any a comptar des de la data d'expedició del títol.

Cal remarcar també d'aquests estatuts l'explícita declaració que hi apareix en relació a l'apoliticisme de la corporació. Així, s'hi manifestava que no serien assumpte de l'AAC aquelles activitats que tinguessin unes finalitats partidistes des del punt de vista polític, com tampoc no ho serien altres qüestions de rerefons religiós. Tanmateix, com veurem més endavant, la voluntat original de l'entitat de restar políticament asèptica serà contravinguda en nombroses ocasions de manera més o menys conscient i sovint es prendrà part de manera activa, per exemple, en reivindicacions en matèria de política econòmica⁵².

Per últim, l'altra qüestió important que abordà la nova normativa de l'any 1878 fou l'ampliació de la composició de la junta directiva. D'aquesta manera, a més d'haver-hi un president, un tresorer i un secretari, serien anomenats també un vicepresident, un vicetresorer i un vicesecretari, malgrat que aquests només exercirien funcions efectives en el cas que el titular del primer càrrec es trobés absent o malalt. Els càrrecs serien renovats per torns cada dos anys, en comptes de cada tres, de manera alterna, tot començant pels de president, secretari i

⁵² *Vide infra* p. 79.

vicetresorer i seguint pels altres tres l'any següent. Els càrrecs, a més, tindrien un caràcter exclusivament voluntari, de la mateixa manera que els integrants de les diferents comissions específiques que es poguessin constituir. S'establia, alhora, que les sessions ordinàries de l'AAC se celebrarien el primer dilluns de cada mes, essent el secretari l'encarregat d'informar particularment a cada associat del lloc i l'hora exacte de la reunió.

A la fi, el mes de juny de 1879, des del Govern Civil de Barcelona s'emeté la preceptiva aprovació del nou reglament i l'AAC acordà la impressió de 500 exemplars, que serien distribuïts entre els associats i entitats científiques afins de Barcelona i del conjunt de l'estat⁵³.

Passat el període estival, de inactivitat corporativa, la cristal·lització de les transformacions reglamentàries esdevingué amb les eleccions per a configurar la nova junta directiva, el 6 d'octubre de 1879. Els tretze associats que concorregueren a les urnes determinaren que el nou equip de govern estigués conformat de la següent manera:

- President: Francesc de P. Villar
- Secretari: Camil Oliveras
- Vicetresorer: Eduard Mercader
- Vicepresident: Modest Fossas
- Vicesecretari: Emili Cabanes
- Tresorer: Emili Salas.

Des del punt de vista més estrictament corporatiu, d'administració interna, els anys immediats transcorregueren amb poc entusiasme pel que fa a la participació dels associats en la gestió de l'AAC. Ho demostren les nombroses ocasions en què s'hagueren de repetir eleccions a càrrecs de la junta directiva perquè l'escollit renunciava de manera immediata o al cap de pocs dies a exercir-lo⁵⁴. Sols a tall d'exemple, podem citar el cas de les eleccions a la presidència del mes de desembre de 1880: en primera instància fou elegit Elies Rogent, qui en

⁵³ AHCOAC. Llibre d'Actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1874 – 1883. C 170 / 302.

⁵⁴ Veieu a l'Apèndix la composició de les juntes directives de l'AAC, p. 673 i següents.

renuncià tot d'una. Quatre dies més tard l'escollit va ser Miquel Garriga, que només ocupà nominalment el càrrec durant una setmana, abans de ser proclamat finalment Joan Torras. Els dos dimissionaris argumentaren motius de caràcter professional i personal a l'hora de renunciar a la confiança feta pels votants⁵⁵.

Aquesta apatia interna en la vida de l'AAC, que es perllongaria durant tota l'etapa, sovint seria denunciada des dels diferents equips de govern de l'entitat, que es queixaven de l'abandonament de les funcions per part de les comissions creades per a l'estudi de temes específics i de la poca participació en general per part dels associats, majoritàriament absents en processos electorals i en les juntes ordinàries mensuals.

Com a conseqüència d'aquesta dinàmica, el 10 de desembre de 1883, sota la presidència de Modest Fossas, s'introduïren canvis en els estatuts, tendents a espaiar les sessions ordinàries, tot deixant-ne sols dues que se celebrarien el primer dilluns dels mesos de juny i de desembre: el mes de juny, la junta directiva presentaria el pressupost econòmic del proper any, mentre que el mes de desembre l'Associació votaria l'aprovació de l'any anterior i s'escollirien els càrrecs directius. En aquest últim sentit, a més, s'aprovava que el vicepresident, el vicesecretari i el vicetresorer passaven a ser membres actius permanents de la junta, i ja no sols en cas d'absència del titular⁵⁶. La intenció era la de reforçar la seva capacitat i eficàcia gestora, atès que hauria d'afrontar un número cada cop major de qüestions sense comptar amb l'assessorament dels membres de base, massa ocupats en les seves tasques professionals particulars, en una Barcelona en ple auge d'expansió urbanística.

No fou fins a l'any 1890 quan s'introduïren les següents i també últimes transformacions normatives d'aquest primer període estudiat de l'AAC. Els canvis estatutaris foren impulsats durant la presidència de Magí Rius, quan s'optà per trencar els vincles pecuniaris amb la *Sociedad Central de Arquitectos*, amb seu a Madrid i d'abast estatal. Fou una gran majoria dels assistents a la junta extraordinària del mes de febrer de 1890 la que defensà la necessitat de

⁵⁵ AHCOAC. Llibre d'Actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1874 – 1883. C 170 / 302.

⁵⁶ *Ibid.*

deixar de pagar les quotes a la *Central*, perquè, segons s'argumentà, tanmateix aquesta era del tot incapaç de defensar els drets, ja no dels arquitectes catalans, sinó del conjunt dels espanyols, en les múltiples qüestions que afectaven la professió i en especial en l'assumpte de la lluita per competències que es mantenia amb el cos dels enginyers⁵⁷.

Estretament vinculat amb aquesta última qüestió, hi hagué el fet de la creació de la figura del bibliotecari, com un càrrec més en la composició de la junta directiva, atès que es considerà més oportú destinar les quotes anuals que es pagaven a la *Sociedad Central* a l'organització i manteniment d'una Biblioteca de l'AAC, els beneficis de la qual revertirien directament en la corporació. Segons el nou reglament de l'any 1890, el bibliotecari seria escollit cada dos anys i cessaria en el mateix torn que li corresponia al president, tresorer i vicesecretari. Entre les funcions que li foren encomanades hi havia les d'organitzar el fons bibliogràfic existent i augmentar-lo en la mesura que fos possible. Així mateix, seria l'encarregat d'emmagatzemar i gestionar la documentació arxivística relativa al funcionament de l'AAC.⁵⁸

En general, però, com ja s'ha esmentat abans, la dinàmica interna corporativa estaria marcada durant tot el període per l'escassa vitalitat, pel poc entusiasme dels socis a l'hora de presentar propostes, de participar en els actes col·lectius, de dotar de sentit l'entitat. Per la seva part, les juntes directives es queixaven de manera amarga d'aquesta realitat, però sovint es consolaven pensant que l'individualisme que es denunciava era una problemàtica estesa per tota la societat, pròpia de la conjuntura per la qual es travessava.

Així, el president Josep Torres Argullol, en la lectura de la Memòria corresponent a l'any 1896 manifestava que el curs transcorregut s'havia caracteritzat per

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ AHCOAC. Estatuts de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 1890. C 131 / 15.

[...] la propia languidez de vida y movimiento, la misma apatía del Cuerpo, en su conjunto, y la misma relativa negligencia en los individuos que lo componemos [comparant-ho amb els anys anteriors] ⁵⁹.

Per la seva part, el president Josep Amargós exposava, l'any següent

De la tristeza que me ocasiona la no consecución de estos ideales, á medias me consuela la consideración de que no es achaque sólo de nuestra Asociación esta falta de entusiasmo en cuanto pueda beneficiar a la comunidad de que, sin embargo, formamos parte, esa sobra de egoísmo que mata los sentimientos altruistas y no admite más caridad que la que nos convierte en idólatras de nosotros mismos.

*Asistid a alguna sesión ordinaria de las que celebran el Ateneo, el Fomento del Trabajo Nacional o el Instituto Agrícola de San Isidoro, corporaciones cuyo contingente de socios pasa de un millar y generalmente encontraréis que la concurrencia es más escasa relativamente, que en las Juntas generales de esta Asociación.*⁶⁰

1.1.4. Canvis del domicili social, 1874 – 1893

Un cop constituïda l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, aquesta hagué d'afrontar la qüestió de disposar d'una seu social on celebrar les diferents reunions de les juntes directives i altres actes corporatius. Atès que tot just la institució donava les primeres passes i el número d'integrants era reduït, no es podia assumir l'adquisició o el lloguer d'un local propi, amb la qual cosa es buscà aixopluc en una de les entitats socials i culturals barcelonines més significatives, l'Ateneu Barcelonès. Així, des de bon començament i fins al mes de desembre de 1875, les reunions directives mensuals de l'AAC es desenvoluparen en el número 36 – 38 de la Rambla dels Caputxins, domicili de l'esmentada societat⁶¹.

⁵⁹ AHCOAC. Memòria anual corresponent a l'any 1896. C 147 / 95.

⁶⁰ AHCOAC. Memòria anual corresponent a l'any 1897. C 147 / 95.

⁶¹ AHCOAC. Actuacions per a canvis del local social, 1876 – 1904. C 141 / 59.

Essent circumstancial aquesta primera ubicació física de l'AAC, gairebé tan bon punt es concedí l'oficialitat a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (ETSAB) i aquesta s'assentà a l'edifici de la Universitat Literària, el mes de gener de 1876 s'hi habilità una sala per a l'ofici de les reunions corporatives de l'AAC⁶². No de bades, la pràctica totalitat del professorat de l'ETSAB formava part de l'Associació d'Arquitectes i, encara, alguns d'ells, com Lluís Domènech i Montaner o August Font Gumà havien estat o eren membres actius de la seva junta directiva.

Aquesta ubicació no resultaria, ni molt menys, definitiva. Tot i que els associats agraiïen la bona voluntat de la direcció de l'ETSAB, aviat es tornà a valorar la conveniència d'un nou trasllat domiciliari. Les raons que s'esgrimien eren, per una part, que no es disposava d'exclusivitat en l'ús de la sala que es feia servir per a les reunions i, per una altra, que havien de cenyir-se als horaris del centre educatiu i, per tant, els actes corporatius havien de celebrar-se en unes hores del dia gens compatibles amb les activitats professionals privades de cadascú, amb la conseqüent poca assistència d'associats a les juntes⁶³.

D'aquesta manera, ja a l'octubre de 1878, el president Josep Oriol Mestres proposà que s'estudiés formalment la viabilitat d'un canvi de seu, malgrat que per manca de possibilitats pressupostàries aquesta iniciativa, a la fi, hagué de desestimar-se⁶⁴. Tanmateix, s'intueix que les incomoditats de les dependències de l'ETSAB eren ben paleses, perquè sota la presidència de Francesc de Paula Villar i de Joan Torras, entre els anys 1880 i 1881, el tema de la necessitat d'un local propi fou un punt de discussió recurrent.

En aquest sentit, el 28 de gener de 1880, Francesc de Paula Villar plantejà la conveniència de l'AAC d'associar-se amb alguna altra institució més potent, com ara Foment del Treball Espanyol o l'Institut Agrícola Català, per tal de beneficiar-se d'unes instal·lacions més aptes per a la vida corporativa. L'aleshores vicepresident, Modest Fossas Pi, el juny de 1880 exposava el seu ideal que totes les corporacions barcelonines es poguessin reunir en un mateix

⁶² AHCOAC, Llibre d'Actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1874 – 1883. C 170 / 302.

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ *Ibid.*

edifici. Amb tot, aquestes propostes no arribarien a cristal·litzar i no fou fins a principis de 1883 quan la qüestió del canvi de local prendria una nova embranzida.

Creada una comissió a tal efecte, el dictamen emès el 2 de gener de 1883 jutjava imprescindible, per a la fluïdesa de la vida interna de l'AAC, el fet de disposar d'una seu que possibilités acollir-hi reunions en horaris de tarda i nit i que permetés, per les seves dimensions, reunir-hi el total de membres de la corporació. Es considerava, alhora, de vital importància poder-hi establir de manera permanent la secretaria i l'arxiu, a més que s'hi poguessin celebrar exposicions i conferències, de cara a la formació complementària i permanent dels associats⁶⁵.

El principal obstacle per assolir aquesta fita era novament el pecuniari, per la qual cosa s'entaularen contactes amb algunes de les principals societats barcelonines amb local propi, com l'Ateneu Barcelonès, l'Institut Agrícola Català, Foment de la Producció Espanyola i l'Institut de Foment del Treball Nacional. Amb les tres primeres institucions les negociacions no fructificaren per la poca capacitat de les seves seus, a més que, en alguns casos, els seus estatuts no permetien l'existència d'una altra associació independent en el si de l'entitat.

Més èxit tindrien les gestions endegades amb l'Institut de Foment del Treball Nacional (IFTN), fins a tal punt que el 29 de gener de 1883, en sessió extraordinària, l'AAC votà acceptant les bases que reglamentarien el trasllat i l'estada al local de la societat proteccionista⁶⁶.

Segons el contracte que s'establí entre l'AAC i l'Institut de Foment del Treball Nacional, la corporació d'arquitectes traslladaria el seu domicili a les dependències de l'Institut, podent disposar, l'AAC, de totes les sales per a celebrar-hi les reunions directives, així com també per albergar-hi exposicions i conferències. Igualment, els associats tindrien dret a emprar la biblioteca de l'entitat. L'AAC, així mateix, disposaria d'una sala privada on allotjar-hi la secretaria i l'incipient arxiu corporatiu.

⁶⁵ AHCOAC. Actuacions per a canvis del local social, 1876 – 1904. C 141 / 59.

⁶⁶ AHCOAC. Llibre d'Actes de l'Associació, 1883 – 1894. Acta del 29 de gener de 1883. C 170 / 303.

Per altra part, s'estipulava que l'AAC conservaria la seva independència respecte a l'IFTN, emperò que per tal de pagar les despeses originades per l'ús de la seu, 20 membres de la corporació d'arquitectes haurien d'inscriure com a socis de l'Institut i satisfer, en conjunt, una quota mensual de 100 pessetes.

Aquestes quanties, en un primer moment acceptades des de l'AAC, aviat es veieren incrementades a causa d'unes obres d'habilitació dels locals, amb un preu total de 500 pessetes, de les quals l'Associació hagué de fer front a la meitat. A més, posteriorment, la directiva de l'Institut pretendria que en comptes de ser 20 els membres de l'AAC que s'associessin a l'entitat econòmica fossin 24, amb el consegüent augment de la quantia mensual a satisfer per la corporació fins a les 120 pessetes mensuals⁶⁷. Amb tot, el 12 de maig de 1883, l'Associació d'Arquitectes de Catalunya feu efectiva la seva instal·lació a la seu de l'IFTN.

L'estada als locals de l'IFTN resultaria molt més breu del que s'hagués desitjat: el 21 de desembre de 1883 la junta directiva de l'AAC anunciava que el contracte establert era insostenible des del punt de vista econòmic⁶⁸. A principis de 1884, l'AAC es veuria obligada a retornar de nou als locals de l'Escola d'Arquitectura, a l'edifici de la Universitat Literària.

S'encetaria, aleshores, un període de més de sis anys en el qual l'AAC hauria d'adaptar les seves activitats i pretensions a les circumstàncies materials de no comptar amb una seu pròpia. Malgrat que sovint les incomoditats que això ocasionava es feien paleses a les actes de les sessions corporatives, no seria fins a finals de 1889 quan s'iniciarien novament les gestions encarades a poder disposar d'un domicili social adient o, al menys, un local en el qual poder-hi instal·lar la recent creada biblioteca de l'Associació.

En aquest cas, es sol·licitaria formalment a l'Ajuntament de Barcelona i a la Comissió de Conservació d'Edificis del Parc la cessió d'algun local del Palau de Ciències per tal d'ubicar-hi la biblioteca. Desafortunadament per a l'AAC, amb data del 24 de juliol de 1890 es respongué que la seva demanda no podia ésser

⁶⁷ AHCOAC. Actuacions per a canvis del local social, 1876 – 1904. C 141 / 59.

⁶⁸ *Ibid.*

atesa per haver estat destinat tot el Palau de Ciències a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de la Ciutat i a la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País⁶⁹.

Intentant superar aquest entrebanc, el mes de març de 1891, sota la segona presidència de Modest Fossas Pi, en el si de l'AAC madurà la idea d'establir algun vincle amb l'entitat del Cercle Artístic que permetés l'usdefruit del seu local, ubicat en el número 124 de la Rambla de Barcelona. Per a tal finalitat es conformà una comissió integrada per Claudi Duran i Josep Torres Argullol. De la seva reunió amb els representants del Cercle Artístic sorgiren, el mes de maig de 1891, unes bases que regularien la utilització de la seva seu.

Segons aquestes bases, el Cercle Artístic cedia, per temps indefinit, a l'Associació un local independent que pogués fer les funcions de secretaria, arxiu i biblioteca que, per raons d'espai, hauria de ser el mateix que el de la secretaria del Cercle. Així mateix, se cediria una sala per acollir les reunions de les juntes directives, que, per les mateixes qüestions d'espai, seria la mateixa que faria servir el Cercle per a la realització de les seves. Alhora, l'Associació podria, sota prèvia consulta de disponibilitat, emprar el saló d'actes per a celebrar-hi possibles conferències o juntes generals. En contrapartida, els membres de l'AAC haurien d'integrar-se com a socis dins el Cercle, tot convertint-se l'Associació en una nova secció de l'entitat.

Això fou acceptat en votació en junta general⁷⁰ pels socis de l'AAC, l'1 de juny de 1891. Durant les primeres setmanes del mateix mes es procediria al trasllat cap al nou domicili social de l'entitat, ubicat a la Rambla de Barcelona, número 124, i el 20 de juny ja fou punt de trobada a l'hora d'iniciar l'excursió anual programada.

L'estada de l'AAC en aquella seu, emperò, no excediria els sis mesos, ja que el Cercle Artístic, per circumstàncies internes, hauria de canviar el local social el 31 de desembre de 1891. Tanmateix, la junta directiva del Cercle traslladà a l'AAC la proposta de mantenir el mateix conveni, amb idèntiques

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ AHCOAC. Llibre d'Actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1883 – 1894. Acta de l'1 de juny de 1891. C 170 / 303.

condicions, en el cas que s'apostés per seguir a la societat artística al nou local, que s'ubicaria a Plaça de Catalunya. El 24 de novembre de 1891, la junta directiva de l'Associació aprovaria el manteniment de la vinculació amb el Cercle Artístic i el conseqüent nou trasllat domiciliari.

Tot i això, la nova seu a Plaça de Catalunya tampoc no oferiria estabilitat a l'Associació, que novament veié com l'afectaven els esdeveniments interns del Cercle Artístic. A principis de 1893, des d'aquella entitat, s'anunciava la necessitat d'una nova mudança cap a un local més espaiós i amb més possibilitats. I de nou es plantejà a la junta directiva de l'AAC, aleshores presidida per Josep Vilaseca, la proposta de mantenir els vincles entre ambdues entitats, proposant, fins i tot, una rebaixa a 50 pessetes mensuals les quotes que pagaven els membres de l'Associació com a socis del Cercle en concepte de lloguer de les instal·lacions socials⁷¹. Per avaluar la conveniència d'aquest fet es conformà una comissió integrada pel president Josep Vilaseca, Jaume Gustà i Josep Bori.

Les anteriors experiències, caracteritzades per la provisionalitat, i la manca d'espai del nou local al que pretenia traslladar-se el Cercle empenyeren la comissió a emetre un dictamen contrari a perpetuar la vinculació amb la societat artística. El 27 de març de 1893, la junta directiva manifestava que era recomanable trencar els llaços que unien l'AAC amb el Cercle i fer les gestions oportunes per disposar d'un local propi, amb unes condicions més òptimes per a la vida corporativa⁷². Per a tal finalitat es nomenaria una nova comissió formada per Josep Villar, Jaume Gustà i Josep Bori.

L'esmentada comissió treballaria durament i a finals de maig de 1893 ja havia trobat un local ubicat als baixos del número 25 del carrer de Santa Anna, en règim de lloguer a raó de 660 pessetes anuals. Alhora, aquesta comissió emprengué gestions amb gran número de representants barcelonins d'oficis i d'arts industrials, que acceptaren, cadascú en la seva especialitat, condicionar el local assumint les despeses, a canvi d'exhibir els seus productes al sector

⁷¹ AHCOAC. Actuacions per a canvis del local social, 1876 – 1904. C 141 / 59.

⁷² AHCOAC, Llibre d'Actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1883 – 1894. Acta del 27 de març de 1893 C 170 / 303.

professional que contractaria els seus serveis en cas que restés satisfet⁷³. Pel que respecta als costos del trasllat, el 5 de juny de 1893 la junta directiva aprovava l'aportació de 20 pessetes per col·legiat⁷⁴.

Concloues les obres de reforma i el procés d'instal·lació, l'11 de desembre de 1893, la junta general obria la sessió ja al nou local de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, unes instal·lacions que esdevindrien clau per a l'entitat per a la seva projecció vers a la societat, ja que permetrien, a la llarga, acollir gran nombre de conferències i exposicions.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ *Ibid.* Acta del 5 de juny de 1893.

1.2. El vessant polític

Tots els diversos estatuts que regiren el funcionament de l'AAC en aquest període recollien en el seu articulat la voluntat de la corporació de mantenir-se allunyada d'assumptes polítics, tot remarcant un caràcter pretesament independent i allunyat de disputes partidistes. La intenció era aïllar el si de l'entitat del debat ideològic, que segons el seu parer només podia erosionar la vida corporativa. Així, en nombroses ocasions, quan determinades institucions reclamaren el suport de l'AAC en reivindicacions concretes, les juntes directives invocaren la normativa per a excusar el silenci o l'absència i mantenir-se al marge. A tall d'exemple, en aquest sentit, citem l'ocasió en què la Comissió Organitzadora del Segon Congrés Catalanista, l'any 1883, convidà la corporació a prendre part d'aquesta trobada. En la sessió ordinària de l'11 de juny la junta desestimà l'assistència en tant que entitat, si bé es deixava a lliure elecció dels membres de l'associació la presència a l'esmentat congrés, encara que sempre a nivell personal⁷⁵.

Tanmateix, les proclames en favor de l'apoliticisme, molts altres cops, foren obviades pels mateixos que les llençaven i l'aseptisme a què s'aspirava quedava compromès. La implicació política de l'AAC, com veurem, no anà sols en el sentit de recolzar un determinat partit polític o abraçar de manera més o menys explícita una ideologia, sinó també en el posicionament clar i contundent en favor de determinades mesures de política econòmica, com ara en la participació en manifestacions partidàries del proteccionisme⁷⁶.

⁷⁵ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1883 – 1894. Acta de l'1 de juny de 1883. C 170 / 303.

⁷⁶ Les reivindicacions de caràcter proteccionista eren vigents d'ençà que l'any 1869 una reforma aranzelària promoguda pel ministre Laureà Figuerola preveia la reducció gradual de la protecció duanera en una direcció lliurecanvista. Les entitats empresarials catalanes, com l'Institut Industrial i el Foment de la Producció Nacional, s'oposaren amb força en aquestes mesures. Posteriorment, seria Foment del Treball Nacional, com a patronal, qui encapçalaria la contestació.

1.2.1. Les manifestacions proteccionistes

En la primera meitat dels anys 80 del segle XIX, l'AAC abraçà amb entusiasme la causa de la política econòmica proteccionista. Així, el 4 d'abril de 1881 la corporació s'adherí com a tal a la reunió convocada per Foment del Treball Nacional, al Teatre Principal de Barcelona, per a estudiar i coordinar accions reivindicatives. Un mes més tard, l'AAC es sumaria signant una carta adreçada a Víctor Balaguer, ministre a Madrid, que l'animava a vigoritzar la defensa de la producció nacional⁷⁷.

Encara l'any 1881, el 26 de juny, l'entitat prenia part en una manifestació pels carrers de Barcelona, organitzada pel *Fomento de la Producción Española*. Mitjançant carta, quatre dies més tard, el president de l'AAC, Joan Torras, escrivia al president d'aquella entitat per felicitar-lo per l'èxit de la iniciativa i reiterar-li la col·laboració de la corporació en qualsevol altre acte de característiques similars:

Si bien la clase de arquitectos no es productora en lo que a la industria y a la agricultura se refiere, no puede sin embargo mirar con indiferencia los esfuerzos de los partidarios del libre cambio contrarios a la producción española [...]

Colocada pues la cuestión en el terreno no solo de la prosperidad sino también de la dignidad de la patria española, esta Asociación se adhiere a la bandera proteccionista que, con otras dignas corporaciones sostiene la que VE tan dignamente preside, y si bien se reconoce auxiliar de escasa valía en el asunto, tiene el honor de ofrecerse como á tal en esa Corporación creyera poder serle útil.⁷⁸

En altres ocasions la participació no fou tan activa, escudant-se l'AAC en la volguda neutralitat recollida als estatuts, tot i que no es dubtà a mostrar el recolzament mitjançant altres vies, com quan Foment del Treball Nacional, a finals de 1881, adreçà un informe al Congrés dels Diputats i la corporació d'arquitectes hi donà *el apoyo moral a la patriótica causa que defiende*⁷⁹.

⁷⁷ AHCOAC. Manifestacions proteccionistes, 1881 – 1883. C 153 / 143.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Ibid.*

1.2.2. Recolzament a l'Exposició Universal de 1888

Un altre cas en què sembla clar un posicionament polític – tot i que també professional – de l'AAC es donà en el context de l'organització de l'Exposició Universal de Barcelona, l'any 1888. La corporació recolzà aquesta iniciativa des del moment que es plantejà. En conseqüència, això significà donar suport explícit a la figura de l'alcalde que impulsava l'esdeveniment, el liberal monàrquic Francesc de Paula Rius i Taulet, en un moment en què aquest era atacat des de nombrosos fronts reticents i escèptics alhora – com per exemple, Valentí Almirall - davant la celebració d'un acte d'aquelles característiques, en una conjuntura d'escassetat de recursos públics, bancs descapitalitzats o en fallida, recessió industrial i forta inestabilitat social⁸⁰.

Tanmateix, per a Rius i Taulet, aquestes circumstàncies, més que impediments eren motius per tirar endavant aquell projecte gegantí. A partir de la iniciativa d'un promotor gallec, antic militar carlí, anomenat Eugenio Serrano de Casanova, l'alcalde de Barcelona es feu seu l'objectiu de promocionar la ciutat, situant-la en el mapa europeu, per atreure inversors que ajudessin a superar la crisi en què es trobava immersa.

Un cop recaptats els suports polítics necessaris des de Madrid, Rius i Taulet, a finals de 1886, creà un comitè organitzador, en el qual hi hagué cabuda per l'arquitecte Elies Rogent, de reconegut prestigi ja per la seva obra de la Universitat de Barcelona. Aquest, a més, fou nomenat mestre d'obres del conjunt de construccions i transformacions que hauria d'experimentar el Parc de la Ciutadella, espai destinat per a albergar l'Exposició.

La participació institucional de l'AAC es començà a fer efectiva el 19 d'abril de 1887, quan des de l'Ajuntament de Barcelona es comunicà al president de la corporació, Josep Artigas, el seu nomenament per a formar part del Consell General de l'Exposició⁸¹. Més endavant, ja entrat l'any 1888, i apropant-

⁸⁰ HUGHES, R. *Barcelona*. Barcelona: Anagrama, 1992, p. 466 i 467.

⁸¹ AHCOAC. Exposició Universal de Barcelona. C 154 / 145.

se la data de la inauguració – 20 de maig – altres associats foren reclamats per a conformar els jurats per a la recepció d'obres espanyoles o estrangeres i per al lliurament dels premis.

Són de remarcar, en aquest apartat, també les gestions que es van fer des de l'AAC, traduïdes en informes tècnics i artístics, per contribuir al caràcter permanent del monument aixecat en honor de Cristòfol Colom - obra de Joan Torras, antic president de la corporació – que originalment fou concebut per a ser desmuntat un cop conclogués l'Exposició⁸².

En general, doncs, des de l'Associació es veié amb molts bons ulls el macroprojecte endegat per Rius i Tauler, i foren diverses les exhortacions que es feren des de la junta directiva als integrants de la corporació perquè presentessin les seves obres a l'Exposició i contribuir al seu èxit. No oblidem, però, que aquest suport institucional vingué motivat en gran part pel gran flux de treball – i pels conseqüents beneficis econòmics - que significà pels arquitectes a nivell personal, la transformació urbanística associada a l'esdeveniment, de dimensions monumentals.

Amb això, la figura de Rius i Tauler acabaria esdevenint icònica, gairebé mística per a l'AAC. La mort de l'alcalde, l'any 1889, quan gaudia del seu triomf personal per l'èxit final de l'Exposició, fou llargament lamentada des de la corporació. Ho reflecteix la generosa contribució que feu l'entitat, l'any 1900, a la subscripció oberta per l'Ajuntament de Barcelona per a l'aixecament d'un monument al difunt alcalde⁸³. I ho remarca encara més l'ofrena floral per l'aniversari del seu traspàs, que s'institucionalitzà en l'agenda de l'AAC i que esdevingué un dels actes corporatius més sentits i concorreguts fins ben entrada la dècada dels anys 10 del segle XX.

⁸² *Ibid.*

⁸³ AHCOAC. Activitats socials i subscripcions benèfiques. C 136 / 34.

1.2.3. Les afinitats amb el catalanisme

Si bé el recolzament de l'AAC a la figura de Rius i Taulet podria ser interpretada des d'una perspectiva més econòmica o material – interessada, si es vol – que no pas política, es donaren altres casos en què la corporació va fer la vista grossa amb els seus propis estatuts i es posicionà de manera clara – fins i tot, formant-ne part – al costat d'agrupacions que concorrien a les eleccions. Fou el cas l'any 1893, quan la Lliga de Catalunya s'adreçà a la corporació, tot sol·licitant que aquesta designés un dels seus membres per formar part de la candidatura de cara als comicis municipals que s'havien de celebrar. La petició va fer que la junta directiva, aleshores presidida per Josep Vilaseca, convoqués una junta general extraordinària, que se celebrà el 16 de març. En aquella sessió només un dels assistents es mostrà contrari a satisfer la sol·licitud, Adrià Casademunt. La resta dels assistents, una vintena, valoraren positivament l'oferiment de la Lliga i es procedí a l'elecció interna del candidat, essent Magí Rius el designat⁸⁴. Aquesta actitud, el recolzament a la Lliga de Catalunya⁸⁵ ens ha de fer pensar que, aleshores, la majoria dels integrats de l'AAC combregava amb els ideals de l'incipient catalanisme polític, consagrat amb les Bases de Manresa l'any anterior⁸⁶.

Tot i que són disseminats en el temps, al llarg de tota l'etapa que ara ens ocupa, existeixen altres testimonis documentals originats per l'AAC que ens permeten defensar l'afirmació amb la qual hem tancat l'anterior paràgraf i, igualment, argumentar que el posicionament al costat de la formació catalanista no fou un acte esporàdic ni espontani, sinó que la proximitat al nacionalisme fou una actitud constant, més o menys evident, en el període que ara tractem. Cal recordar, en aquest sentit, com la corporació participà activament en les trobades i manifestacions proteccionistes de principis de la dècada dels anys 80,

⁸⁴ AHCOAC. Llibre d'Actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1883 – 1894. Acta del 16 de març de 1893. C 170 / 303.

⁸⁵ És oportú remarcar que la Lliga de Catalunya havia estat una de les formacions catalanistes que s'havia manifestat favorable a la celebració de l'Exposició Universal de 1888.

⁸⁶ Recordem, en aquest punt, que l'Assemblea de Manresa fou presidida per l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, a més de ser-ne ponent.

i apuntar, tal com afirmen historiadors diversos, que una de les arrels del catalanisme polític s'ha de vincular a aquelles reivindicacions protagonitzades per la burgesia, sobretot la industrial⁸⁷.

Un altre exemple que ens permet deduir la bona sintonia ideològica de l'entitat d'arquitectes amb el nacionalisme conservador català fou la cessió d'espai a les pàgines de *La Renaixensa* que els directius del diari feren a l'AAC a partir de 1881, perquè hi pogués publicar els acords de la junta i qualsevol altra notificació a traslladar als associats o a la societat en general. Aquesta deferència, evidentment, fou agraïda de manera profusa i acceptada per part de l'equip de govern.

Encara més evidències del que aquí s'argumenta les trobem en el rerefons simbòlic d'algun dels llocs als quals es dirigiren les excursions organitzades per l'Associació en aquesta primera etapa⁸⁸, atès que convidaven a recordar etapes brillants de la història del país, al mateix temps que permetien un coneixement més profund del territori. Entre d'altres indrets es visitaren els monestirs de Sant Benet de Bages, de Santes Creus i de Poblet, les runes de l'antiga Tarraco i la catedral de Girona. Amb tot, l'excursió que tingué un component més polític fou la que encaminà, el 20 de juny de 1886, a una vintena d'associats fins al monestir de Ripoll, ja que un any abans, a iniciativa del bisbe de Vic, Josep Morgades, havia començat a promocionar-se la recreació d'aquell espai destruït l'any 1835, com a símbol propagandístic de l'estreta vinculació entre cristianisme i catalanisme, així com ho entenia Torras i Bages. En aquest cas, el ponent de l'excursió, Josep Artigas, segons recull l'acta que s'aixecà, manifestà

*su indecisión al elegir el Monumento, a pesar de la abundancia y riqueza de los existentes en Cataluña, y dice que resolvió su elección el llamamiento que hizo el Excmo. e Ilmo. Prelado de Vich a todos los amantes de la Religión y de la Patria para la restauración del histórico Santuario de Ripoll, convertido hoy en ruinas*⁸⁹

⁸⁷ SOBREQÜÉS, J. [coord.]. *Història de Catalunya. Des del segle XVII fins als nostres dies*. Vol. XI. Bilbao: Gran Enciclopèdia Vasca, 1980, p. 440.

⁸⁸ *Vide infra*, p. 90 – 93.

⁸⁹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1883 – 1894. Acta del 20 de

Anys més tard, el 21 d'octubre de 1894, una altra acta d'una excursió realitzada a la capella de Santa Àgueda de Barcelona també reflecteix el sentiment catalanista que anava impregnant aquests actes de l'Associació. El ponent era Bonaventura Bassegoda Amigó, de qui es parlà en els següents termes:

Toda la memoria está escrita en lenguaje castizo y brillante, y sus últimos párrafos impregnados de poesía y entusiasmo, e inspirados en los elevados sentimientos regionalistas del ponente, fueron acogidos con una nutridísima y prolongada salva de aplausos⁹⁰.

Podríem intuir també filies envers Catalunya en el ja esmentat trencament de l'AAC amb la *Sociedad Central de Arquitectos*, el 1890, encara que en aquest afer resulta molt difícil discernir de quina manera els interessos professionals i econòmics es superposen o es combinen amb un desig d'autonomia corporativa territorial i si, a més, l'actitud és extrapolable a altres àmbits més purament polítics.

On sí sembla clara una voluntat decidida de primar els interessos catalans és en la *Suscripción Nacional para el Fomento de la Marina y Gastos Generales de la Guerra*, oberta l'any 1898, en el context de l'enfrontament que mantenia l'estat espanyol amb els independentistes cubans i els Estats Units d'Amèrica. Juntament amb moltes altres entitats barcelonines, l'AAC decidí participar de l'esmentada subscripció, tot animant als associats a fer contribucions, però sempre recomanant que especifiquessin que volien destinar els diners recaptats sols a la *Defensa de Barcelona*⁹¹. En conjunt, els membres de la corporació reuniren 1.060 pessetes. A la fi, els esdeveniments es precipitaren i el fons recollit no es gastà, amb la qual cosa la junta directiva, el 5 de desembre, informà que els associats podien passar a recollir els diners aportats i que en cas que hi renunciessin serien donats a la Creu Roja per al socors als ferits de guerra⁹².

juny de 1886. C 170 / 303.

⁹⁰ *Ibid.* Acta del 21 d'octubre de 1894.

⁹¹ AHCOAC. Activitats socials i subscripcions benèfiques. C 146 / 90.

⁹² AHCOAC. Llibre d'Actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 5 de desembre de 1898. C 170 / 304.

1.3. El vessant social

Encara que de manera tímida i puntual, durant la primera etapa de la seva existència, l'AAC es mostrà sensible a alguns dels problemes que afectaven a la majoria de la població barcelonina, la classe obrera, i proposà iniciatives tendents a millorar les seves condicions de vida i a complementar la seva formació des del punt de vista professional. Així mateix, les inquietuds socials de l'entitat es canalitzaren a través de l'adhesió a subscripcions diverses de caire assistencial.

1.3.1. Reflexions sobre la classe obrera

Ja el 18 d'abril de 1877, només tres anys després del seu naixement, l'AAC decidí crear una comissió, integrada per Modest Fossas, Josep Oriol Mestres i Adrià Casademunt, per a l'estudi sobre la conveniència de la creació a la ciutat de Barcelona de caixes d'estalvi per a obrers "inutilitzats". El dictamen⁹³, emès el 24 de juny de 1877, a favor de la mesura, redactà unes bases tendents a crear dites caixes i s'acordà remetre'l a altres entitats de la ciutat perquè les estudiessin i s'hi sumessin si ho creien pertinent.

Amb tot, el document resulta de gran interès pel fet que reflecteix part de l'ideari que alguns sectors de les classes burgeses presentaven aleshores en relació als obrers. Això era considerar indispensable una tasca d'instrucció permanent, a través de la qual l'obrer podria progressar i deslliurar-se d'alguns dels mals que l'afectaven. Així mateix, es creia que d'aquesta manera, a través de la formació, seria possible allunyar les classes treballadores de corrents ideològics socialitzants o anarquitzants, que cada cop tenien més presència a la gran urbs catalana i que resultaven més que inquietants des de la perspectiva benestant dels arquitectes redactors de l'informe:

Al proponerse las adjuntas bases ha procurado consignarse en ellas no solo el socorro directo a la víctima sino la educación e instrucción de sus hijos, base necesaria para evitar el mal en sus

⁹³ AHCOAC. Sobre la creació de caixes de socors per a obrers incapacitats. C 168 / 244.

conciencias que por ser las mas ocultas son tal vez las más terribles y compensando si posible fuera lo que pudiera producir vicio mayor.

El obrero empleando sus fuerzas físicas en el trabajo se ve forzado a abdicar por la edad temprana que debe emprenderlo en la mayoría de casos, al goce y recompensa de los trabajos intelectuales haciéndole víctima cuando de el se apodera la ignorancia e inmoralidad dócil instrumento de las malas pasiones que con marcada insistencia se agitan en la sociedad⁹⁴

Igualment, tal i com va apreciar Ramon Garrabou pel cas dels enginyers industrials⁹⁵, en el pensament dels arquitectes de l'últim quart del segle XIX s'hi traspua també una combinació d'humanitarisme i de paternalisme, atès que es parla dels obrers amb bonhomia, però sempre remarcant les distàncies socials i sense que el discurs presenti una convicció realment ferma en què la via educativa possibilitaria a l'obrer escapar de la seva condició i assolir una posició semblant a la del tècnic.

Imposibles serian los adelantos sociales, inútiles sus progresos si tuviera que luchar con las condiciones negativas de esta clase numerosa. Mucho se ha hecho en este sentido: grandes han sido los adelantos conseguidos con este objeto que facilitando su instrucción y educación y regularizando el jornal a sus necesidades para que más holgadamente pudiera suministrarse recursos para si y sus hijos y se elevaren de su nivel los que por condiciones propias sean dignos de aspirar a los más altos puestos sociales.⁹⁶

En aquesta mateixa línia, cal citar l'organització d'una comissió, per part de l'AAC, el 3 de desembre de 1877, per tal de valorar la possibilitat de crear càtedres gratuïtes *para la instrucción de la clase obrera en las especialidades de los oficios que intervienen en la construcción*⁹⁷.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ GARRABOU, R. *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya: 1850 – inicis del segle XX*. Barcelona: L'Avenç, 1982.

⁹⁶ AHCOAC. Sobre la creació de caixes de socors per a obrers incapacitats. C 168 / 244. Veieu, amb més detall, l'Apèndix, p. 745.

⁹⁷ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1874 – 1883. Acta del 3 de desembre de 1878. C 170 / 302.

Una altra comissió d'estudi es creà l'1 d'abril de 1878, en aquest cas per a valorar les conseqüències de la crisi econòmica que es vivia a Barcelona, que afectava especialment al sector de la construcció, i de quina manera repercutia en els paletes⁹⁸.

Més endavant, les referències a la situació econòmica dels obrers anirien desapareixent de la documentació oficial de l'AAC – potser per l'actitud cada cop més bel·licosa i reivindicativa dels mateixos -, i ja no en tornarem a trobar fins que no es fan minses ressenyes relatives al corrent higienista dins l'Arquitectura, en articles molt esporàdics apareguts a la Revista de l'Associació, entre 1893 i 1897.

1.3.2. Subscripcions i activitats benèfiques

Sovint, durant aquest primer període, l'AAC organitzaria o es sumaria a activitats assistencials i solidàries, gairebé sempre traduïdes en subscripcions benèfiques orientades a recaptar fons. Les causes que empenyeren a aquestes actuacions foren de natura heterogènia, malgrat que en la majoria dels casos els destinataris dels diners recollits eren vídues i orfes, pertanyents originàriament a diferents classes socials, que travessaven per complicacions econòmiques. En ocasions, com veurem, l'aportació fou puntual i motivada per un acte concret, però en d'altres es perllongà durant anys.

Així, consta que el 28 de juny de 1882, l'explosió d'una caldera al carrer d'Amàlia, a Barcelona, que provocà una quinzena de morts, va fer que des de Foment del Treball Nacional s'obris una subscripció per alleujar la situació de les famílies de les víctimes, a la qual s'hi sumà l'AAC. El mateix any 1882 l'entitat col·laborà en una recaptació en favor del *Asilo Naval Español*, que es feia càrrec dels malalts, necessitats i orfes del cos de Marina⁹⁹. El mes de gener de l'any següent, l'Associació s'adherí a una subscripció d'àmbit estatal en benefici dels orfes del dirigent republicà català Estanislau Figueras, traspassat mesos abans¹⁰⁰.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ AHCOAC. Activitats socials i subscripcions benèfiques. C 146 / 90.

¹⁰⁰ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 15 de gener de 1893.

D'altra banda, en una ocasió, l'any 1886, l'AAC obrí una subscripció per tal de socórrer la vídua i els orfes d'un company de professió, Francesc Vila, la mort del qual havia deixat en una situació molt delicada a la seva família, malalta i afectada pels deutes. En aquesta ocasió, la solidaritat corporativa es perllongà durant setze anys, fins que morí la vídua, mitjançant quotes en un primer moment trimestrals i després semestrals¹⁰¹.

Amb tot i per altra part, l'exclusivitat d'aquest cas de solidaritat amb un company, l'únic detectat en el període que abordem en aquest capítol, ens ha de fer pensar en la general posició benestant de l'arquitecte en el si de la societat, en la seva pertinença a una classe acomodada.

C 170 – 303.

¹⁰¹ AHCOAC. Activitats socials i subscripcions benèfiques. C 146 / 90.

1.4. El vessant cultural

En aquesta etapa de vida corporativa s'organitzaren algunes actuacions de caràcter cultural, manifestacions incipients d'una voluntat de l'entitat de traspasar els aspectes més tècnics i burocràtics de la professió i d'aprofundir en un vessant més intel·lectual. S'ha d'advertir, però, que aquestes iniciatives o activitats foren relativament escasses i, a més, tingueren una vocació interna, és a dir estigueren dirigides al si de l'AAC, al complement formatiu dels seus integrants i, com a molt, als col·legues no associats de diferents indrets de l'estat. En pocs casos s'adreçaren al conjunt de la societat, més enllà de les notificacions pertinents sobre activitats realitzades enviades a diferents entitats culturals barcelonines.

Aquesta orientació centrípeta de les primeres expressions intel·lectuals de l'entitat l'hem d'interpretar com un símptoma de l'esperit gremial – en tant que estament restringit, de vegades opac, i en el cas dels arquitectes privilegiat – que dominava la corporació en l'últim quart del segle XIX. Tot i així, en el desig de portar-les a terme, en el fet d'organitzar-les, hi hem de veure les llavors de la gran tasca que, en l'àmbit de la producció i la difusió cultural, realitzaria l'AAC i també el Col·legi Oficial d'Arquitectes durant bona part del segle XX, esdevenint entitats emblemàtiques en aquest terreny en períodes cabdals per a Catalunya.

Anant a pams, entre aquestes primeres passes, s'ha de remarcar la instauració, a partir de 1880, d'excursions, primer anuals i després trimestrals, a diferents indrets de Catalunya per a conèixer el seu patrimoni arquitectònic. Igualment, s'ha de tenir en compte el fet de la creació de la biblioteca de l'Associació, essencial per a la formació continuada dels seus membres i de gran importància per a la redacció d'assajos i treballs d'investigació en els anys següents. També cal citar, en aquest apartat la creació i la trajectòria de la Revista de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, entre 1893 i 1897, de curta durada i irregular periodicitat i qualitat, però que fou el primer òrgan propi d'expressió del col·lectiu dels arquitectes catalans.

1.4.1. Les expedicions científiques

El 27 de juny de 1880, els membres de l'AAC, sota la presidència de Francesc de Paula Villar, estaven convocats per a assistir a l'*Expedició Científica a Sant Cugat del Vallès*. Una vintena d'associats visitarien el monestir d'aquella vila, guiats per la ponència *in situ* d'un dels arquitectes més brillants del moment, Elies Rogent Amat, qui en última instància havia estat el màxim impulsor de la iniciativa.

Les arrels d'aquest esdeveniment, tanmateix, caldria buscar-les unes dècades més endarrere, ja que ha d'ésser inserit en un procés de base romàntica tendent a la revalorització i enaltiment del passat medieval del país i, en el cas que ens pertoca, especialment, dels seus elements constructius. Això últim, a Barcelona, fou, en gran part, iniciat per l'arquitecte Josep Casademunt Torres (1804 – 1866), substituït d'Antoni Celles a la Classe d'Arquitectura de la Llotja des de 1835. Des d'aquella tribuna, Casademunt realitzaria diferents estudis d'edificis gòtics barcelonins i, en definitiva, imbuiria aquest interès als seus deixebles. Un d'ells fou el citat Elies Rogent¹⁰².

D'altra banda, cal remarcar la influència que sobre l'AAC tindria l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, fundada l'any 1876. Al menys des del mes de maig de 1879 a l'Associació d'Arquitectes de Catalunya es rebien els butlletins setmanals i les circulars emeses per l'entitat excursionista, amb la qual cosa hi havia un coneixement de primera mà de les seves motivacions i activitats¹⁰³. I no sols això, sinó que també es constata una implicació ben directa amb alguna de les seves iniciatives, com ho palesa la decisió presa per la junta de l'AAC, el 9 de juny de 1879, de contribuir pecuniàriament amb 50 reals en la campanya per a la restauració del monestir de Ripoll, fomentada, en part, per l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques¹⁰⁴.

¹⁰² BASSEGODA NONELL, J. "Neomedievalismo en Cataluña. La restauración del monasterio de Poblet". A: NAVASCUÉS, P. i GUTIÉRREZ ROBLEDO, J.L. [eds.]. *Medievalismo y neomedievalismo en la arquitectura española*. Ávila: Ediciones de la Universidad de Salamanca, 1990, p. 119 i 120.

¹⁰³ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1874 – 1883. Acta del 9 de juny de 1879. C 170 / 302.

¹⁰⁴ *Ibid.*

En aquest marc, aquella primera excursió realitzada pels membres de l'AAC resultaria un èxit. Tant que des de la corporació s'adoptaria, el 4 d'octubre de 1880, la decisió d'instituir les expedicions científiques com un acte corporatiu formal i amb caràcter primer anual i posteriorment semestral.

Així, s'encomanaria a Josep Oriol Mestres, anterior i primer president de l'AAC, l'elecció d'una data i d'un indret per portar a terme la propera excursió. Alhora, se li demanà l'elaboració d'un treball monogràfic sobre el monument a visitar amb el que il·lustrar els assistents. Igualment, en aquest sentit, la junta acordà, el mateix 4 d'octubre, la publicació de la comunicació realitzada per Elies Rogent relativa a Sant Cugat¹⁰⁵ i de totes les que es realitzessin a partir d'aleshores, fent-ne arribar còpies a algunes de les principals entitats culturals barcelonines, com l'Ateneu Barcelonès, l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, l'Associació d'Excursions Catalanes, l'Acadèmia de Dret o l'Acadèmia Mèdic-Farmacèutica.

S'iniciava, d'aquesta manera, una tradició de l'Associació que, entre 1880 i 1897, serviria per portar a terme un total de 15 excursions, tot visitant, sobretot, edificis emblemàtics de l'arquitectura medieval d'arreu de Catalunya. Amb una assistència mitja d'uns 25 associats, els trajectes fins als indrets a visitar es solien realitzar en ferrocarril i carruatges. Un cop arribats al lloc, el ponent conductor de cada expedició descrivia les construccions visitades i feia un repàs del context històric en què foren aixecades, així com també una aproximació a la figura de l'arquitecte autor en cas que aquest fos conegut. Les excursions, per altra part, solien acabar en un banquet corporatiu, amb brindis entusiastes i paraules d'elogi als brillants estils arquitectònics catalans.

Al servirse el Champagne se hicieron calurosas protestas de amor y veneración a los monumentos catalanes, hijos de épocas de esplendor para el arte arquitectónico.¹⁰⁶

¹⁰⁵ *Ibid.* Acta del 4 d'octubre de 1880.

¹⁰⁶ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. C 170 / 303.

Tanmateix, val a dir que aquestes expedicions científiques de l'AAC no sempre es realitzaren d'una manera regular. No foren infreqüents les excuses d'aquells arquitectes designats com a ponents alegant que no es podien fer càrrec, per motius personals, de la tasca encomanada. Això implicà que hi hagué anys en què l'excursió no es portà a terme, com en els períodes 1888 – 1890 ò 1895 – 1896, amb les conseqüents denúncies i lamentacions per part d'altres associats alertant de la manca de vitalitat de la corporació. L'apatia es manifestà també en el retard, sovint d'alguns anys de durada, a l'hora de lliurar les ponències per tal que fossin publicades. En altres ocasions, el treball monogràfic no fou presentat mai.

Es de lamentar el desvío que muchos asociados muestran cuando les corresponde llenar turno en las excursiones, haciéndose de cada día más difícil dar con quien, cumpliendo los fines de la Asociación, se preste a ser ponente de alguna de ellas. [...] No ha sido posible, a pesar de las gestiones de la Junta, proceder a la impresión de las Monografías procedentes de excursiones, que todavía no han sido publicadas, por cuanto los Sres. Rius y Font y Carreras, a quien corresponde el orden de prelación, no han remitido aún los originales de las suyas respectivas¹⁰⁷.

Amb tot, les expedicions que es realitzaren entre els anys 1880 i 1897 i els ponents de cada una foren les següents:

- 23 d'octubre de 1881: Monestir de Pedralbes. Ponent: Josep Oriol Mestres.
- 1882: Sant Pere de Terrassa. Ponent: Francesc de Paula del Villar y Lozano.
- 1883: Martorell. Ponent: Joan Torras Guardiola.
- 11 de maig de 1884: Cartoixa de Montalegre. Ponent : Modest Fossas Pi.

¹⁰⁷ AHCOAC, Memòria anual corresponent a l'any 1892. C 147 / 95.

- 24 de maig de 1885: Monuments romans de Tarragona. Ponent : Leandre Serrallach.
- 6 de desembre de 1885: Castell de Vilasar. Ponent: Gaietà Buigas.
- 20 de juny de 1886: Ripoll. Ponent: Josep Artigas.
- 1 de desembre de 1886: Sant Benet de Bages. Ponent : Jaume Gustà.
- Juliol de 1887 : Poblet. Ponent : Magí Rius.
- 20 d'octubre de 1887: Catedral de Girona. Ponent: Joaquim Bassegoda.
- 20 de juny de 1891: Catedral de Barcelona. Ponent: August Font.
- 29 de maig de 1892: Santes Creus. Ponent : Joan Maria Pons Traval.
- 21 d'octubre de 1894 : Capella de Santa Àgueda. Ponent: Bonaventura Bassegoda.
- 22 de maig de 1897: Tallers de Joan Torras (Barcelona). Ponent: Joan Torras Guardiola.
- 28 de novembre de 1897: Seu de Manresa. Ponent : Josep Torres Argullol¹⁰⁸.

1.4.2. La creació de la Biblioteca

La necessitat que l'Associació comptés amb una biblioteca pròpia fou plantejada per primer cop, en junta general, el 3 de desembre de 1888, sota la presidència de Magí Rius. Presentaren la iniciativa el vicepresident Josep Vilaseca i l'associat Bonaventura Pollés. El fet era aconsellat per la ingent documentació corporativa que s'havia anat acumulant d'ençà de la constitució de

¹⁰⁸ AHCOAC. Excursions reglamentàries de l'Associació. C 151 / 123 i C 151 / 124.

l'entitat, ja feia, aleshores, catorze anys. S'hi afegia l'important número d'exemplars de les monografies publicades relatives a les excursions, així com també els butlletins i revistes que anaven remetent altres col·lectius professionals, tècnics, artístics i intel·lectuals a l'AAC. Alhora, es considerava de gran rellevància el fet de poder comptar amb un fons bibliogràfic específic, relatiu a l'Arquitectura, que pogués ser consultat pels associats sempre que ho desitgessin i que repercutiria positivament en tota la professió¹⁰⁹.

La proposició fou ben acollida per la junta directiva i pel conjunt dels assistents a la reunió, que encomanaren als senyors Rius i Pollés la redacció d'un informe que valorés les necessitats logístiques i normatives per a l'aplicació de la seva iniciativa. El document que emeteren aconsellava la creació de la figura del bibliotecari i que aquest formés part de l'equip rector de l'AAC, tot i que per a això es requeria una modificació dels estatuts. Mentre no es dugués a terme aquest ajustament de la normativa corporativa, el 10 de gener de 1889, la junta acordava que seria el vicepresident Josep Vilaseca, promotor de la iniciativa, qui assumís les funcions de bibliotecari¹¹⁰. En aquesta mateixa reunió, Bonaventura Bassegoda Amigó, tresorer de l'entitat i per tant màxim coneixedor dels comptes, aconsellà trencar els vincles amb la *Sociedad Central de Arquitectos*, si més no a nivell econòmic, i destinar les quotes que des de l'AAC es satisfien anualment a la corporació de Madrid per a dotar la futura biblioteca. La proposició de Bonaventura Bassegoda tingué èxit i el trencament econòmic amb la *Central*, motivat també per altres qüestions, fou un fet.

Els estatuts, a la fi, foren modificats l'any 1890, i ja recollien la figura del bibliotecari oficial de l'Associació, que seria escollida cada dos anys i cessaria en el mateix torn que li corresponia al president, tresorer i vicesecretari. El càrrec, en primer lloc, recauria en la persona de Miquel Madorell Rius. Les seves competències, segons l'article 26 del nou reglament, serien les de

- *Conservar y ordenar todos los libros y documentos pertenecientes á la Asociación.*

¹⁰⁹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 10 de gener de 1889. C 170 / 303.

¹¹⁰ *Ibid.*

- *Proponer la inversión de fondos para fomento de la Biblioteca y conservacion del Archivo*
- *Tener siempre al corriente los índices necesarios para facilitar las consultas*
- *Disponer, de acuerdo con la Junta, el modo y forma en que los asociados podrán verificar las consultas.*¹¹¹

La Biblioteca de l'AAC s'havia materialitzat i el fet d'integrar el càrrec del bibliotecari en la junta directiva palesa la importància que es donà al nou òrgan, atès que permetria un funcionament més racional i sistemàtic de la corporació. Alhora, l'existència de la Biblioteca, incipient en els primers moments, convertia l'AAC en un centre amb capacitat per crear i difondre coneixements tècnics, científics i artístics.

Durant aquesta primera etapa, els fons de la Biblioteca provendrien, majoritàriament de donacions fetes per la Diputació i per l'Ajuntament de Barcelona. També s'anà engreixant la col·lecció a partir de publicacions remeses per altres corporacions i entitats de caràcter cultural i professional, mentre que les subscripcions per part de l'AAC, pràcticament totes de tarannà tècnic, eren escasses¹¹².

1.4.3. La publicació periòdica: *Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*

La voluntat de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya de disposar d'un òrgan d'expressió propi venia d'antic, des dels primers anys de vida de l'entitat, malgrat que per diferents circumstàncies, eminentment econòmiques, però també de manca d'iniciativa o d'implicació personal, aquesta vella aspiració no es veié cristal·litzada fins a principis de 1893, gairebé vint anys després de la seva posada en marxa.

Tanmateix, la veu de l'Associació, amb major o menor ressonància, ja s'havia deixat sentir de portes enfora de l'entitat, tot aprofitant els espais i les columnes que d'una manera més o menys desinteressada els cedí el diari *La*

¹¹¹ AHCOAC. Estatuts de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 1890. C 131 / 15.

¹¹² AHCOAC. Memòria anual corresponent a l'any 1892. C 147 / 95.

Renaixensa, a partir de principis de 1881, o amb la publicació dels extractes de les actes de les juntes directives a la *Revista de la Sociedad Central de Arquitectos*, d'ençà del mes de març de 1883.¹¹³

D'altra banda, l'Associació d'Arquitectes de Catalunya havia mostrat la determinació i la capacitat de tirar endavant publicacions puntuals, sobretot treballs monogràfics de caràcter històrico-arqueològic, obres dels associats que actuaven com a ponents en les excursions científiques anuals que organitzava l'entitat. Així, per exemple, com hem vist, l'octubre de 1880 ja s'acordava editar l'obra d'Elies Rogent relativa a la visita al monestir de Sant Cugat i el mes de maig de 1882 es publicaven 300 exemplars de la monografia de Josep Oriol Mestres sobre el monestir de Pedralbes, amb la intenció de distribuir-los als arxius de diferents corporacions i de posar-ne, també, a la venda¹¹⁴.

No obstant això, com s'ha advertit, una publicació periòdica, amb caràcter regular, editada per l'Associació d'Arquitectes de Catalunya no veuria la llum fins el mes de maig de 1893.

Fou el 12 de desembre de 1892, acabat d'ésser escollit Josep Vilaseca com a president de l'entitat, quan els associats Benet Guitart, Ramon Maria Riudor, Antoni Vila, Manuel Vega March i Josep Bori plantejaren formalment a la nova junta la necessitat que tenia l'AAC de disposar d'una eina de comunicació exterior, per tal de poder difondre vers a la societat l'opinió i les activitats de la corporació¹¹⁵.

Aviat s'encetà el debat sobre la viabilitat econòmica de l'empresa, car segons manifestà Josep Font i Gumà l'Associació no disposava dels recursos suficients, tot i que Lluís Callén l'interpel·là proposant que els anuncis publicitaris eixuguessin el dèficit que se'n pogués desprendre i que els articles literaris i artístics fossin obra dels associats, amb la qual cosa l'entitat no hauria d'afrontar cap despesa seriosa en aquest sentit¹¹⁶.

¹¹³ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1883 – 1894. C 170 / 303.

¹¹⁴ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 1874 – 1883, C 170 / 302.

¹¹⁵ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1883 – 1894. Acta del 12 de desembre de 1892. C 170 / 303.

¹¹⁶ *Ibid.*

El mateix 12 de desembre de 1892, la junta anomenà una comissió conformada per Josep Vilaseca, Josep Torres Argullol, Benet Guitar, Rafael Lararraín i Lluís Callén per tal que emetessin un dictamen sobre la conveniència de què l'Associació disposés d'una revista pròpia. La conclusió a la que arribà l'esmentada comissió no podia ser més contundent a l'hora de posicionar-se en favor de l'existència d'una publicació que donés veu als arquitectes catalans.

Segons aquest dictamen, aparegut l'últim dia de 1892, es remarcava la conveniència de disposar d'una revista, oberta a tots els arquitectes de l'estat espanyol, per a què hi poguessin bolcar de manera continuada els nous coneixements teòrics i pràctics, amb la intenció que els professionals gaudissin d'una formació continuada al llarg de tota la seva carrera. Així mateix, es considerava la publicació que havia de néixer idònia per a donar a conèixer els extractes de les actes de la junta directiva. Amb això, la tasca de l'Associació guanyaria en visibilitat i, alhora, possiblement, donaria peu a una major implicació per part dels associats en la vida corporativa.

Una altra funció que podia complir la nova revista, segons el dictamen emès, era la de publicar les diferents monografies relatives a les excursions científiques anuals que, per diferents circumstàncies, encara restaven inèdites. Igualment, serviria per donar publicitat a anuncis de caràcter professional, com ara de provisió de places vacants a diferents institucions o de concursos, així com també per anunciar exposicions artístiques, disposicions legals, per detallar els permisos d'obres concedits per l'Ajuntament de Barcelona, etc.

Alhora, i de gran importància segons el dictamen emès, la revista serviria per a ésser intercanviada amb altres publicacions espanyoles i estrangeres de la matèria, tot ampliant l'emergent biblioteca de l'entitat i la formació dels arquitectes catalans¹¹⁷.

¹¹⁷ AHCOAC. Revista de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. C 147 / 92

Immediatament, a partir d'aquests paràmetres, l'associat Rafael Lararraín es mostrà disposat a fer-se càrrec de la gestió de la revista. Tot seguit, passaria a redactar unes bases de funcionament mitjançant les quals, a més, requeriria el suport moral de la junta directiva, disposar de 25 pessetes mensuals amb les que poder fer front a les despeses que s'originessin i la creació d'un cos de redacció¹¹⁸.

No obstant això, compromisos professionals sobtats feren que Rafael Lararraín, el 16 de gener de 1893, hagués de desistir de dirigir la revista. El seu lloc estaria disposat a exercir-lo Manuel Vega March i, dos dies més tard, el 18 de gener, en Junta General Extraordinària, s'aproven les bases que regirien el funcionament de la revista¹¹⁹.

Segons aquestes bases, el títol oficial de la publicació seria *Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, essent el seu format 8 pàgines a dues columnes, amb unes dimensions de 32 x 22 centímetres. La seva periodicitat seria mensual, sortint cada dia 15 de mes. Respecte al seu tiratge, havia d'aparèixer un exemplar per a cada un dels associats, més 25 de destinats a la secretaria de la entitat, per tal que en fes l'ús que en considerés més oportú, ja fos l'intercanvi, el regal o la venda al públic. Quant a la llengua vehicular de la publicació, malgrat que en cap cas no s'especificà per escrit quina havia de ser, l'emprada fou exclusivament la castellana.

En referència al contingut, a les bases hi constà que la publicació recolliria les diferents notícies que s'originessin dins l'Associació, com ara un extracte de les actes de les juntes, les convocatòries per a les excursions o les cerimònies religioses anuals, les activitats de representació que portessin a terme els membres de la junta directiva, etc. Igualment, es creia convenient l'aparició de totes quantes disposicions de la Gaceta que tinguessin alguna rellevància per al cos d'arquitectes o els permisos d'obra concedits per l'Ajuntament barceloní. Així mateix, a la *Revista* hi tindrien cabuda, englobats dins una secció tècnica o artística, aquells articles, obra fonamentalment dels associats, que tinguessin relació amb algun aspecte de la professió¹²⁰.

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1883 – 1894. Acta del 18 de gener de 1893. C 170 / 303

¹²⁰ AHCOAC. Revista de l'Associació. C 147 / 92.

L'equip humà que seria responsable de la publicació estaria conformat per l'editor, en aquest cas Manuel Vega March, i el president de l'Associació. El primer, amb un contracte d'un any susceptible d'ésser prorrogat, seria l'encarregat de proveir la publicació d'articles científics i de gestionar l'apartat de les notícies oficials de la corporació. El segon havia de proporcionar els materials originals que haguessin d'ésser publicats a la *Revista*. Així mateix, la publicació disposaria d'una comissió de redacció, conformada per tres individus, amb la funció de supervisar els treballs que l'editor es proposi publicar. Els membres d'aquesta comissió serien escollits anualment per sufragi per tots els membres de l'Associació. En la junta general extraordinària celebrada el 16 de febrer de 1893 resultaren elegits Josep Torres Argullol, Camil Oliveres i Lluís Domènech i Montaner¹²¹. Amb aquesta estructura, el primer número de la *Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña* va aparèixer el 15 de maig de 1893.

Transcorregut un any des que s'acceptessin les bases de la publicació, ja amb 11 números editats, arribà el moment de renovar el contracte de Manuel Vega March, l'editor. Una aparent satisfacció per part de la corporació davant el resultat de la feina feta i les sol·licituds de Manuel Vega March d'una major duració de la vinculació laboral que li permetés donar més estabilitat a les subscripcions i els convenis amb els anunciants establerts feren que, el 28 de març de 1894, la junta directiva prorrogués el contracte de l'editor fins a finals de 1898. Igualment, es decidí que els membres de la comissió de redacció continuessin amb les seves tasques fins a finals de 1894. Aleshores, en les eleccions celebrades el 3 de desembre de l'esmentat any, els escollits foren Modest Fossas Pi, Magí Rius i Camil Oliveres, que repetia en el càrrec¹²². Les eleccions per renovar els càrrecs al cap d'un any, concretament el 9 de desembre de 1895, oferiren idèntics resultats i els càrrecs foren renovats per un altre any¹²³.

Això podria fer pensar en una estabilitat i en uns rendiments òptims de la publicació, emperò, segons es desprèn de les opinions de l'editor, la realitat era ben diferent. El 15 de desembre de 1895, Manuel Vega March elevava un escrit al president de l'Associació mitjançant el qual li exposava les dificultats per les que

¹²¹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1883 – 1894. Acta del 16 de febrer de 1893. C 170 / 303.

¹²² *Ibid.* Acta del 3 de desembre de 1894.

¹²³ AHCOAC. Revista de l'Associació. C 147 / 92.

travessava la *Revista*. Sobretot, les queixes anaven dirigides contra la pràcticament nul·la implicació dels associats a l'hora de produir articles per a ésser publicats, tot i que també carregava contra la rigidesa de les bases acordades, que li impedièn maniobrar per poder donar més dinamisme a la publicació de la corporació¹²⁴.

En aquest sentit, Manuel Vega March impulsaria un canvi de les bases de la *Revista*. La modificació, acordada en junta general extraordinària el 27 de desembre de 1895, essencialment, consistia en ampliar el número de pàgines de la publicació i en reduir la seva periodicitat¹²⁵.

Així, de 8 pàgines publicades per número es passaria a 16, amb unes dimensions de 25 x 17 cm, i la *Revista* sortiria els dies 15 i 30 de cada mes. Pel que fa als honoraris de l'editor, aquest rebria la xifra de 25 pessetes per cada número aparegut, amb les que hauria de cobrir les despeses que es poguessin ocasionar si s'inserien gràfics, il·lustracions o gravats¹²⁶.

Tanmateix, aquests canvis resultaren ésser, al cap i a la fi, una fugida cap endavant gens profitosa, ja que la problemàtica principal – la manca de participació dels associats a l'hora de nodrir de treballs teòrics les pàgines de la *Revista* – no havia estat, ni molt menys resolta, quan no s'havia agreujat. Així, transcorregut poc més d'un any, la situació de la publicació havia esdevingut insostenible. A finals de 1896, des de la junta directiva es sospesà la possibilitat de suspendre la publicació. L'editor, per tal d'evitar aquesta mesura dràstica, optà per proposar unes noves bases de funcionament l'Associació.

Segons les noves directrius, presentades el 18 de gener de 1897 per a la signatura d'un nou possible contracte, l'editor disposaria de molt més poder de decisió i desitjava comptar amb tot el suport moral de la directiva en totes les mesures que s'emprenguessin, a més de percebre una subvenció anual de 350 pessetes amb les que fer front totes les despeses que sorgissin¹²⁷.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1895 – 1903. Acta del 27 de desembre de 1895. C 170 / 304.

¹²⁶ AHCOAC. Revista de l'Associació. C 147 / 92.

¹²⁷ *Ibid.*

En junta general extraordinària, celebrada el 26 de gener de 1897, es tractà essencialment l'espinesa qüestió de la *Revista*, tot debatent en torn de la conveniència o no de donar per acabada la publicació. En aquesta reunió, en un ambient força tens, es parlà de la manca absoluta de col·laboració per part dels associats, com també de la situació econòmica de la corporació, que impedia insuflar liquiditat a la *Revista*. Per altra part, algunes veus es mostraren força crítiques amb la tasca desenvolupada per l'editor arran de la modificació de les bases i del contracte efectuada a finals de 1895. S'argumentava, en aquest sentit, que la publicació havia gaudit d'un notable nivell durant els seus dos primers anys, però que quan s'ampliaren el número de pàgines i es passà a tenir una periodicitat quinzenal la feina es multiplicà de tal manera que repercutí negativament en la qualitat d'allò que es publicava¹²⁸.

En aquesta mateixa sessió extraordinària, un cop acabada la discussió es procedí a votar sobre la conveniència de suprimir la *Revista*, donant-se el sorprenent resultat de què per 10 vots contra 3 s'acordà que la publicació havia de continuar editant-se. Més sorprenent encara fou que un dels vots favorables a la desaparició de la *Revista* era el del mateix editor, Manuel Vega March.

D'altra banda, s'acordà constituir una comissió que estudiés les últimes bases presentades per l'editor, emperò el veredicté fou que aquelles noves directrius plantejades allunyaven en excés la *Revista* del sí de la corporació de la que havia de ser òrgan d'expressió. La resposta de Manuel Vega March fou una carta, datada l'1 de febrer de 1897, adreçada al president de l'Associació, sol·licitant la rescissió del contracte i significant, *de facto*, el punt i final de la *Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*¹²⁹.

Era, en definitiva, la constatació d'un fracàs, ja que una corporació com l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, amb una trajectòria de més de vint anys i un prestigi cada cop més consolidat, per mor de la inhibició del seus membres

¹²⁸ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1895 – 1903. Acta del 26 de gener de 1897. C 170 / 304.

¹²⁹ AHCOAC. Revista de l'Associació. C 147 / 92.

quedava sense un mecanisme essencial per publicitar les seves activitats. A més, es donava l'agreujant que la *Revista* era l'única publicació que de matèria arquitectònica s'editava a la ciutat de Barcelona.

Aquest últim fet provaria de ser corregit pel propi Manuel Vega March, que, el 8 de març de 1897, tirava endavant *Arquitectura y Construcción. Revista técnica indispensable para las clases constructoras*. Tot i que la volgué considerar la successora de la *Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña* i que oferí gratuïtament les seves pàgines a la corporació, mai no existí cap vinculació directa entre ambdues.

1.5. Epíleg

Avaluant detingudament el que anteriorment s'ha exposat, hem de concloure que el primer quart de segle de trajectòria de l'AAC, el que s'inscriu en el marc cronològic que coneixem com a Restauració, no fou cap període brillant per a la corporació dels arquitectes catalans, i més concretament barcelonins.

En un moment inicial, sembla que el projecte de constituir l'AAC tingué molt bona acollida entre el col·lectiu. Basta recordar que dels 25 arquitectes que es trobaven en actiu a Barcelona l'any 1874, 24 d'ells decidiren associar-se pràcticament tot d'una. L'interès principal d'organitzar-se per a la defensa dels interessos conjunts era una crida força engrescadora com per a sumar al projecte a tots aquells que exercien la professió. Tanmateix, l'entusiasme inicial a poc a poc s'anà perdent. La lluita pels drets professionals era una quimera en un context en què l'ofici no estava reglamentat abastament, en què la normativa no era prou explícita, per exemple, pel que feia a competències diferencials d'arquitectes i d'enginyers i en què la corrupció a les administracions públiques era la tònica. A més, ésser integrant de l'Associació tenia un caràcter voluntari. No tots els arquitectes en formaven part, per la qual cosa es feia difícil reivindicar, doncs, mesures per al conjunt de la classe i sols es podien fer actuacions en nom dels socis. Alhora, cal tenir en compte que la gran majoria dels membres de l'AAC eren residents a la capital catalana, tot afegint encara més especificitat a la corporació.

L'any 1899 els associats residents a Barcelona eren 54, mentre que els establerts a altres zones de Catalunya arribaven a 11. Queda manifest amb aquestes xifres, per una banda, el predomini capitalí. Per l'altra es reflecteix que el número de membres de la corporació s'havia incrementat en més de quaranta durant el període estudiat, sobretot arran de les primeres promocions sortides de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.

Amb tot, cal advertir que ni de bon tros tots els arquitectes en actiu i residents a Barcelona formaven part de l'AAC a finals de segle. Segons la *Memòria* de l'any esmentat, hi havia aleshores 47 arquitectes que no s'havien

mostrat interessats en associar-se mai o que havien deixat d'abonar la quota en un moment donat. Entre ells s'hi trobaven tres de les figures més importants del moment, com eren Antoni Gaudí, Josep Puig i Cadafalch i Lluís Domènech i Montaner. L'absència d'aquest últim a l'entitat és segurament la que més sobta, tenint en compte el seu compromís polític, social i cultural amb el país i, a més, el fet que ell mateix n'havia estat membre fundador l'any 1874 i secretari de la primera junta directiva.

Que gairebé un 50% dels arquitectes residents a la Ciutat Comtal haguessin optat per no estar associats denota, sense dubte, l'escassa efectivitat de l'AAC a l'hora de complir amb el seu principal objectiu, el de la defensa professional. Per altra banda, segurament existí un component de retroalimentació de la situació que s'ha de tenir en compte: el reduït nombre de socis existents feia inviable disposar d'efectius materials i de força suficients com per afrontar reptes de reivindicacions de classe i l'atonía es generalitzava. Menys arquitectes de les noves fornades s'integraven a l'AAC i d'altres es desenganyaven i es donaven de baixa. I els que hi eren no s'implicaven tant com des de les diferents juntes directives es demandava. Tot plegat, doncs, transmetia una sensació d'apatia generalitzada que només es trencava de manera molt puntual, com per exemple en l'assistència a les expedicions científiques.

En aquest sentit últim, s'ha de tenir present que de mitja assistien a les excursions uns 25 associats. Si la xifra total dels membres de l'AAC rondava els 50, cal considerar un èxit aquestes iniciatives, pel fet que congregaven, aproximadament, la meitat dels membres de l'entitat i aquesta proporció és ben considerable. Amb tot, com s'ha apuntat, aquests casos són esdeveniments aïllats i no han de fer oblidar les nombroses queixes que des de les diferents cúpules rectores de l'entitat es llençaren sobre la inactivitat i la manca d'implicació dels socis en tots els altres àmbits corporatius.

Exemple de la letargia esmentada és l'escassa participació en les juntes generals i en les votacions, així com també les nombroses renúncies a exercir el càrrec o a integrar les comissions que es formaven per a estudiar determinades

qüestions. Recordem també que la *Revista*, primer òrgan de comunicació de l'AAC no va aparèixer fins a l'any 1893, gairebé dues dècades després d'haver-se constituït la corporació, tot divent-se el retard, en gran mesura, a la falta d'iniciativa dels socis. Aquest mateix desinterès va fer que s'hagués de clausurar al cap de poc més de tres anys, ja que molts pocs eren els que presentaven articles o material divers per a ser publicat.

Una altra evidència de la manca de força real de l'AAC durant el període de la Restauració la trobem en el fet que no va posseir una seu social pròpia fins a l'any 1893. La corporació es veié empesa a un pelegrinatge que la portà a ocupar locals d'entitats culturals i professionals afins, com ara l'Escola d'Arquitectura, l'Ateneu Barcelonès i el Foment del Treball Nacional. En poc menys de vint anys, fins a gaudir d'un local pròpiament corporatiu, l'AAC hagué de fer front a vuit trasllats domiciliaris, atès que hagué d'ajustar les seves necessitats als recursos provinents de les escasses quotes dels socis i tot plegat a les circumstàncies internes de les societats a les seus de les quals s'instal·lava. La provisionalitat empenyia a adaptar els horaris i les activitats als dels arrendadors i, fins i tot, l'any 1891 es perdé *de iure* l'autonomia de la corporació, quan hagué de convertir-se en una secció més del Cercle Artístic, com a condició per a poder emprar les seves instal·lacions. Sembla palès, per tot això, que el tràfec i la precarietat domiciliària que hagué de patir, al menys durant els seus primers vint anys de trajectòria, també contribuïren a restar capacitat operativa a l'AAC de cara a centrar-se en qüestions de defensa i reivindicació professional.

D'altra banda, emperò, hom ha de reconèixer que l'AAC assolí una sèrie de fites en l'àmbit de la sociabilitat de la professió. És a dir, va aconseguir visibilitzar el col·lectiu dels arquitectes i com a tal el va fer interactuar en l'arena pública de la capital catalana. Així, s'establiren relacions o, si més no, contactes amb les principals organitzacions o entitats intel·lectuals i professionals de la burgesia i es participà en tant que corporació de nombrosos actes de diferent índole, com ara en les processons del Corpus – tot i que en els estatuts també hi apareixia la voluntat de restar al marge de qüestions religioses – o en els actes

commemoratiu del IV Centenari de l'arribada de Cristòfol Colom a Amèrica, l'any 1892, organitzats per l'Ajuntament, o el ja esmentat recolzament i participació al projecte de l'Exposició Universal.

Pel que fa al posicionament polític, ja ho hem dit, l'AAC procurà normativament mantenir una actitud asèptica, tractant d'immunitzar la corporació de debats ideològics que haurien afeblit encara més la seva situació interna. La gran majoria de vegades es va complir l'articulat amb escreix, perquè no localitzem en la documentació analitzada manifestacions, ni tan sols al·lusions, sobre fets concrets ni processos polítics i socials que ben segur feien trontollar la vida pública barcelonina. D'aquesta manera, no hem trobat cap referència, per exemple, a les vagues obreres en el context de crisi econòmica, ni a la qüestió de les guerres que sostenia l'estat espanyol per evitar la independència de les colònies ultramarines, ni tan sols als atemptats anarquistes de Barcelona o l'assassinat de Cánovas del Castillo.

Les excepcions en aquesta actitud de silenci sols tingueren lloc a principis de la dècada dels 80, amb la participació entusiasta a les mobilitzacions proteccionistes, i amb el suport a Rius i Taulet i la seva iniciativa de l'Exposició Universal, malgrat que en aquesta decisió, molt possiblement, hi tingueren un pes important els interessos professionals d'uns arquitectes que es beneficiarien del creixement urbanístic que portava implícit l'esdeveniment internacional.

Encara en aquesta qüestió política, recordem els diferents indicis que empenyen a pensar que en el si de l'AAC, progressivament, hi anà calant el catalanisme conservador. La prova més evident és l'acceptació d'anomenar un representant per a integrar la candidatura de la Lliga de Catalunya per a concórrer a les eleccions de Barcelona de l'any 1893. D'altres testimonis els trobem, sobretot, en els indrets escollits per a la realització de les excursions corporatives – llocs amb un alt valor simbòlic per a la constitució d'una identitat catalana – i en els discursos que es pronunciaven per part dels ponents, plens de referències a passades èpoques il·lustres de Catalunya. Tanmateix, però, la possible existència d'un pensament catalanista dominant dins la corporació no es reflectirà de manera contundent encara en aquest període, no s'abocarà

obertament a l'exterior ni transcendirà a curt termini. Serà, doncs, un element que anirà penetrant en l'AAC, que bastirà ideològicament de manera gradual la institució, però que, aparentment, no tindrà rellevància de portes enfora.

L'aïllament de l'AAC pel que fa a temes polítics – i el caràcter intern quan sembla haver-hi un pensament predominant – l'hem de veure com el fruit de la conscienciació col·lectiva de voler romandre apartats d'aquests assumptes, però també com una conseqüència lògica derivada de la manca de força de la institució per a posicionar-se a favor o en contra de determinats afers. Quan l'AAC fa una passa endavant sempre és al costat o a l'ombra d'entitats molt més poderoses, com el Foment Nacional del Treball o la Lliga de Catalunya, perquè no hagués tingut sentit que hagués estat d'una altra manera. L'arquitecte, en aquesta etapa, era un tècnic, un especialista, gairebé sempre provinent de les capes burgeses i, per tant, fruïa d'una posició social relativament elitista i gairebé sempre ben considerada. No obstant això, el seu número era poc rellevant, pràcticament insignificant en el conjunt de la societat, atès que hi havia, a finals de segle, poc més de cent arquitectes en una ciutat que sobrepassava el mig milió d'habitants. S'hi ha d'afegir, en aquest fet, l'escàs poder econòmic del col·lectiu, sempre posat en relació amb el d'altres integrants de la mateixa o semblant classe social, com eren els industrials i els financers, per la qual cosa no existia la possibilitat de crear un lobby de pressió com a corporació que pogués resultar efectiu, i més en un context en què la pròpia professió no estava prou regulada i les topades competencials amb el ram de l'enginyeria eren ben freqüents.

De les raons fins ara exposades se'n derivà també l'escassa activitat en el vessant cultural que portà a terme l'AAC i l'orientació centripeta d'aquesta. No era, tanmateix, la vocació principal de l'Associació convertir-se en creadora ni difusora de pensament arquitectònic en un marc en el qual, d'altra banda, s'acabava de constituir la tant de temps volguda Escola d'Arquitectura de Barcelona, que ja assumiria aquestes funcions. Així, més enllà de la creació de la Biblioteca de l'AAC, l'any 1890 – que és una fita ben rellevant -, i d'una *Revista* que passà per moltes vicissituds internes i que oferí una qualitat més aviat discreta, l'esdeveniment més significatiu en l'àmbit cultural, revestit també de matisos polítics, fou la celebració d'expedicions científiques. Sense dubte foren

els actes col·lectius que gaudiren de major acceptació per part dels associats, al menys pel que fa a l'assistència. Permetien conèixer de primera mà, guiats per un ponent expert, les característiques arquitectòniques d'alguns dels llocs més emblemàtics del país i alhora sociabilitzar amb els companys de professió en un ambient distès, ja fos enmig de paratges allunyats de la ciutat industrial i sorollosa, ja fos asseguts a taula tot gaudint dels copiosos banquets amb els que es conclouïen les excursions.

Per tot plegat, veiem el període inicial de l'AAC com una etapa corporativa llastada per una sèrie de factors que feren que les activitats de l'entitat fossin de poc abast, de reduïda envergadura. Ni la reglamentació de la professió ni el pes numèric dels associats no oferien gaire marge de maniobra. Malgrat això, sempre va existir en el si de l'AAC la voluntat de perviure, la consciència de la necessitat de treballar col·lectivament en defensa i en representació de la professió. Els homes que ocuparen els càrrecs directius, en major o menor mesura, es preocuparen per estimular la consciència de classe dels arquitectes i d'implicar-los en la vida de la corporació. Poques vegades ho aconseguiren, però el període es tancà amb la consecució de dos elements claus de cara al nou segle: un de material, que era la tinença d'una seu social pròpia, assolida l'any 1893; i un altre d'intel·lectual, consistent en la convicció de reformular l'ofici i de reglamentar-lo, en les primeres reflexions en torn a la col·legiació obligatòria.

**2. L'ASSOCIACIÓ D'ARQUITECTES
DE CATALUNYA, 1898 - 1930**

2.0. Context històric

- 2.0.1. Escenari polític i social entre 1898 i 1914**
- 2.0.2. Escenari polític i social entre 1914 i 1930**
- 2.0.3. Estructura i conjuntures econòmiques**
- 2.0.4. Demografia i ciutat**
- 2.0.5. El panorama cultural català en clau arquitectònica:
Modernisme i Noucentisme**

2.1. La trajectòria corporativa

- 2.1.1. La declaració d'entitat *Oficial i d'Utilitat Pública***
- 2.1.2. Crides a la redefinició de la professió**
- 2.1.3. Cap a la col·legiació obligatòria**
- 2.1.4. La defensa professional**
- 2.1.5. L'ús de la llengua catalana**
- 2.1.6. Una seu social en propietat**

2.2. El vessant polític

- 2.2.1. La reivindicació d'edificis públics i les crítiques a les administracions**
- 2.2.2. Condemna de la violència política i social**

2.3. El vessant social

- 2.3.1. La reivindicació del clavegueram**
- 2.3.2. La preocupació per la classe obrera**

2.4. El vessant cultural

- 2.4.1. Les excursions i visites científiques**
- 2.4.2. La defensa del patrimoni arquitectònic**
- 2.4.3. Programació de conferències i d'exposicions**
- 2.4.4. El creixement de la Biblioteca**
- 2.4.5. Les publicacions periòdiques**
 - 2.4.5.1. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1899 – 1928
 - 2.4.5.2. *La Ciutat i la Casa*, 1925 - 1927

2.5. Epíleg

2.0. Context històric

La determinació cronològica del segon capítol d'aquest treball de tesi, 1898 – 1930, ve marcada per la coincidència d'una sèrie de trets contextuals en l'àmbit sociopolític amb unes línies de transformació interna que experimentà la corporació dels arquitectes catalans. Hem optat, a més, per cloure aquest segon gran apartat en el moment en què es va emetre el decret de col·legiació obligatòria per a poder exercir la professió, el mes de desembre de 1929. Reforça aquesta decisió el fet que tot just un mes més tard arribaria a la seva fi la dictadura de Primo de Rivera, que encetaria una nova conjuntura política.

La fita de la col·legiació va ser assolida després de tres decennis de gestions prop de les autoritats estatals competents. La seva consecució, en gran part obra de l'AAC, paral·lelament comportà tot un procés de reflexió sobre la figura de l'arquitecte i de la seva responsabilitat envers la societat per a la qual projectava. Amb tot, s'obria, a partir de 1930, un nou marc per al col·lectiu dels arquitectes, on s'hauria d'acomodar la vella Associació amb el nou Col·legi, cadascun amb les seves finalitats i atribucions, i en un àmbit polític ben diferent, que ja serà mereixedor d'un altre capítol.

Per tal que el lector pugui copsar millor la trajectòria de l'AAC en el període aquí estudiat, creiem convenient aproximar-nos, ni que sigui de manera superficial, als diferents aspectes polítics, socials i culturals del moment. Sense dubte això ajudarà a entendre les actuacions, els debats interns i la seva progressiva obertura cap a la societat.

2.0.1. Escenari polític i social entre 1898 i 1914

En el marc polític estatal espanyol, llastat encara pel sistema de la Restauració i amb una mecànica *turnista* institucionalitzada pels dinàstics liberals i conservadors i fonamentada en el caciquisme, el cas de Catalunya esdevé una singularitat prou rellevant. La seva dinàmica política i social està

mediatitzada, i molt, per altres corrents ideològics, tot essent el catalanisme conservador, les diferents tendències republicanes i un obrerisme anarquitzant els més rellevants.

Respecte al catalanisme conservador, imbuït del corrent cultural noucentista, aquest s'aglutinava en torn de la Lliga Regionalista de Francesc Cambó. Defensava els interessos d'aquells que desconfiaven dels partits dinàstics a l'hora de defensar el país i alhora es presentava com un fre a l'ascens del republicanisme i l'obrerisme més o menys radical. Aquesta dretanització, emperò, també li ocasionà, l'any 1906, una primera escissió, concretada en el Centre Nacionalista Republicà i impulsada per un sector més liberal, encapçalat per Jaume Carner i Ildefons Sunyol. La Lliga, progressivament, anà consolidant-se arreu del Principat, tot accedint a la direcció dels òrgans de govern, amb l'excepció de Barcelona, terreny on l'hegemonia l'ostentà el republicanisme fins a l'any 1914.

Aquest republicanisme, com s'ha esmentat abans, presentava una forta fragmentació de tendències, malgrat estar aixoplugat sota les sigles de la Unió Republicana de Nicolás Salmerón. Arran del bastiment de Solidaritat Catalana, Alejandro Lerroux, l'any 1908, optaria per desmarcar-se'n i constituir el Partit Republicà Radical, anticatalanista i amb un fort component populista, que dominaria l'Ajuntament barceloní fins a 1914.

Per altra banda, l'abril de 1910, naixeria la Unió Federal Republicana Nacionalista, una de les primeres formacions polítiques nacionalistes de tarannà progressista. Estigué integrada per elements procedents de la Unió Republicana, com per exemple Lluís Companys. També l'integraren els federals de Josep Maria Vallès i Ribot i el corrent dissident de la Lliga Regionalista, el Centre Nacionalista Republicà, amb Pere Coromines i Montanyà com a líder. No és exagerat afirmar que la UFNR estigué en crisi interna des de què veié la llum. Sovint s'hi imposaren els interessos personals i els de les diferents faccions per sobre del comuns, els de la causa republicana, amb la lògica escassa implantació

de la formació en la societat i els conseqüents mals resultats electorals, en benefici del Partit Radical, preponderant a la ciutat de Barcelona, i de la Lliga Regionalista, dominadora en el conjunt del Principat.

Quant al moviment obrer, l'any 1907 a Barcelona es constituïria Solidaritat Obrera, una federació de sindicats de tendència diversa i que dos anys més tard ja comptava amb prop de 15.000 afiliats a tot Catalunya. No restaria aliè a disputes de caràcter intern, fruit de la pugna entre lerrouxistes, socialistes catalans i anarquistes. Des de Madrid, PSOE i UGT, amb escassa presència al Principat, ho observaven amb desconfiança. Amb tot, suposà l'inici a Catalunya del sindicalisme revolucionari. El setembre de 1911 tingué lloc també a Barcelona el primer congrés de la Confederació Nacional del Treball, de caràcter àcrata, amb més de 25.000 afiliats inicialment, que no seria legalitzada fins a l'any 1915. La CNT estaria cridada, en els següents anys, a ser l'organització sindical obrera hegemònica, la més combativa i també, en conseqüència, la més represaliada.

Presentats els agents principals en la dinàmica política catalana, hem de fer esment, malgrat sigui de manera molt breu, a una sèrie de fets clau esdevinguts en aquest període de poc més de tres lustres. Un d'ells és una nova conjuntura d'atemptats d'autoria anarquista, entre, aproximadament 1904 i 1909, que convulsionaven episòdicament l'esdevenidor social i que contribuïen a radicalitzar les postures de les classes burgeses i patronals.

D'altra part, s'ha de citar una acció violenta, protagonitzada aquest cop per representants de l'estat. Aquesta consistí, el novembre de 1905, en l'assalt de la revista *Cu-cut* i del diari *La Veu de Catalunya*, per part d'un contingent d'oficials de l'exèrcit. L'atac respongué a la publicació d'unes caricatures que es mofaven d'aquella institució i de la derrota de 1898, però sobretot traspuava altes dosis d'anticatalanisme. Des del govern central del liberal Segismundo Moret es mogué fitxa en favor dels assaltants i s'aprovà la Llei de Jurisdiccions, que sotmetia a jurisdicció militar qualsevol missatge oral o escrit susceptible de ser delictes contra la unitat de la pàtria o l'honor de l'exèrcit.

La resposta de bona part dels grups polítics catalans consistí en formar un front comú, capitanejat per la Lliga Regionalista i amb el suport del republicanisme federal. Era, a començaments de l'any 1906, el naixement de Solidaritat Catalana. La iniciativa comptà amb el recolzament de Nicolás Salmerón, però no d'un important sector d'Unió Republicana dins Catalunya, la qual cosa, com ja hem vist, originà l'aparició del Partit Radical de Lerroux.

Solidaritat Catalana triomfà clarament a les eleccions d'abril de 1907, tot aconseguint 41 dels 44 diputats catalans a les Corts. Tanmateix, no eren més que una minoria i la seva capacitat real d'intervenció era reduïda. Aviat, a més, sorgiren les discrepàncies internes entre els partits que integraven la coalició. La unitat de Solidaritat Catalana rebria el cop de gràcia arran dels esdeveniments de la Setmana Tràgica, per mor del suport que donà Francesc Cambó a la repressió practicada pel govern liberal d'Antoni Maura.

Fou, la Setmana Tràgica catalana, esdevinguda els darrers dies de juliol de 1909, la darrera gran bullanga, un esclafit acèfal de violència popular com a conseqüència de la decisió de l'administració maurista d'enviar tres lleves de mossos catalans al nord d'Àfrica, on l'estat espanyol mantenia enfrontaments amb les forces indígenes. La crema de convents i d'esglésies a Barcelona i a Sabadell seria contrarestada amb una repressió desproporcionada i que cercà un boc expiatori en la figura del pedagog llibertari Francesc Ferrer i Guàrdia.

Posteriorment, la principal iniciativa promoguda des del catalanisme va anar en la direcció d'aconseguir unitat administrativa per a les províncies catalanes. Les gestions, endegades el maig de 1911, no es materialitzarien fins a l'abril de 1914, quan es constituí oficialment la Mancomunitat de Catalunya, no sense el recel del nacionalisme espanyol.

2.0.2. Escenari polític i social entre 1914 i 1930

La Mancomunitat de Catalunya va ser la federació lliurement pactada de les quatre diputacions provincials catalanes. La presidència recaigué, en primer terme en Enric Prat de la Riba, de la Lliga Regionalista, que l'exercí fins a la seva

mort, a l'abril de 1917. Posteriorment, seria l'arquitecte i arqueòleg Josep Puig i Cadafalch, de la mateixa formació política, qui hi estaria al capdavant fins a l'adveniment dictatorial de Miguel Primo de Rivera, responsable de la seva dissolució. Aquesta entitat tingué entre les seves voluntats la construcció del país, de Catalunya. Emprengué una tasca ben remarcable en matèria de construcció de camins veïnals i de carreteres, així com també en l'expansió de la línia telefònica a pobles d'arreu del Principat. Paral·lelament, recolzà de manera decidida el procés de normativització i normalització de la llengua catalana, emprès per l'Institut d'Estudis Catalans, i la va fer llengua administrativa i de cultura. En l'àmbit formatiu i docent, impulsà la creació de biblioteques comarcals i de setze escoles tècniques i professionals. A més, contribuiria a la formació del professorat amb els cursos de la pedagoga italiana Maria Montessori, crearia els Estudis Normals, l'any 1921, i organitzaria escoles d'estiu per a mestres. Fou, doncs, la Mancomunitat, la primera experiència administrativa política de la Catalunya contemporània, malgrat que els recursos econòmics de què disposà varen ser limitats i que mai no fou beneficiària de cap traspàs de poders centrals. Amb tot, la seva existència i actuació s'ha de valorar molt positivament, i més tenint en compte el convuls context social, econòmic i polític en què hagué de exercir.

D'altra banda, el grau de conflictivitat social a Barcelona i, per extensió a les principals ciutats de Catalunya, era molt elevat. Les protestes obreres es multiplicaven i, alhora, es radicalitzaven els posicionaments dels empresaris. Un punt àlgid fou a Barcelona la vaga de La Canadenca, empresa de subministrament elèctric, que sumí la ciutat en el caos durant els mesos de febrer i març de 1919. Mentrestant, la capital catalana ja s'havia convertit en un camp de batalla per a pistolers de la CNT i de la patronal, que comptaren, aquests últims, amb la col·laboració del govern militar. Si bé els primers enfrontaments havien tingut lloc el 1917, assolirien la màxima virulència a partir de 1919, amb la creació del Sindicat Lliure, tot mantenint-la fins a l'any 1923. Malgrat la disparitat de xifres que manegen els diferents historiadors, es pot convenir que més de 350 persones foren assassinades en aquest període. Alguns dels crims foren especialment rellevants, com ara el que ocasionà la mort de Francesc Layret.

La tensió política encara s'incrementà amb les notícies provinents del nord d'Àfrica. La derrota de l'Exèrcit espanyol a Annual, el mes de juliol de 1921, significà la mort de prop de 13.000 soldats. S'imposava un procés crític de reflexió sobre la política colonial de l'estat espanyol i sobretot en torn a la responsabilitat dels governants en la desfeta. El sistema de la Restauració, era evident, ja havia entrat en una última fase, la de la seva descomposició definitiva. A Madrid els diferents governs es formaven i es dissolien amb rapidesa, i l'abril de 1923 es conformava el liberal de García Prieto. Comptava entre els seus objectius amb el de constituir una comissió d'investigació per dirimir i depurar culpes en la deriva dels assumptes marroquins, arribant si fos precís fins a la figura del monarca. El cop d'estat del general Miguel Primo de Rivera, capità general de Catalunya, l'octubre de 1923, impedí que els resultats veiessin la llum. Recolzat per bona part de la burgesia i de l'exèrcit, Primo de Rivera instaurava una dictadura.

La dictadura primoriverista mantingué la monarquia d'Alfons XIII, deixà en suspens la constitució de 1876 i suprimí el sistema parlamentari, tot permetent l'existència d'un partit únic, el del règim, la Unión Patriótica. Pel que fa a Catalunya, Primo de Rivera executà una línia d'actuació tendent a arraconar qualsevol tret distintiu de la identitat catalana – llengua, símbols, institucions - i a perseguir el nacionalisme. Josep Puig i Cadafalch, com a president de la Mancomunitat es deixà enganyar en primer terme quan donà recolzament a la instauració de la dictadura, pensant que podria ser favorable per a la consecució d'algun tipus d'autonomia. Aviat fou conscient de la seva errada i presentà la seva dimissió. La Mancomunitat, tot d'una, fou desnaturalitzada, quan quedà sota el control de la Unión Monárquica Nacional, sucursal catalana del partit únic, essent presidida per Alfons Sala Argemí. La seva trajectòria arribà fins el juliol de 1925, data en què ja va ser suprimida definitivament.

La repressió al catalanisme també s'estengué, amb contundència, a l'obrerisme llibertari. La CNT hagué de moure's en la clandestinitat i el seu espai, en el sindicalisme, tractà de copar-lo el Sindicat Lliure. La UGT, per la seva part, es sotmeté a les condicions del règim i també va experimentar un creixement significatiu.

Les resistències al primoriverisme cristal·litzaren en diferents conspiracions, de tendència ideològica diferent – anarquistes, catalanistes i republicans federals -, que no fructificaren i que serien més o menys represaliades. Amb tot, les directrius de la dictadura, per la seva indefinició ideològica, acabaren per no satisfer a ningú, ni tan sols als sectors més dretans. Així, quan Primo de Rivera tractà de consolidar el seu poder en l'exèrcit i aquest desvià la mirada, optà per presentar la seva dimissió a Alfons XIII. Era el 28 de gener de 1930.

2.0.3. Estructura i conjuntures econòmiques

El període fou molt complex en matèria econòmica i vingué determinat per profundes transformacions estructurals de l'economia catalana i altres factors externs com els efectes de l'esclafit de la Gran Guerra i, finalment, la Gran Depressió que s'inicià l'any 1929.

Pel que fa a les activitats econòmiques, a l'àmbit català, cal assenyalar que es produí un important transvasament sectorial en aquest període, des del sector primari cap als altres dos, especialment el secundari. Si l'agricultura i la ramaderia ocupaven a pràcticament la meitat de la població a començaments de segle, cap a 1930 ja només donaven feina al 26'6%. Per la seva part, el sector secundari experimentà un procés a la inversa, atès que la població que hi treballava a l'any 1900 era el 27% i cap al final de la dècada dels anys 20 ja era del 50'7%.

En l'àmbit de l'activitat industrial, continuà essent predominant el tèxtil – l'any 1930 encara representava el 48% -, malgrat que perdé volum en favor d'altres indústries, com la metal·lúrgica, la química i, fins i tot, l'automobilística. El procés d'electrificació fou determinant en el sector, i permeté triplicar la productivitat al llarg del període. Tanmateix, com veurem, això no es traduí en beneficis reals per als treballadors, que veren reduïda dràsticament la seva capacitat adquisitiva. Experimentaren un procés similar els agricultors i ramaders, que observaven com la demanda pujava, però que també ho feien els costos de producció, mentre que els ingressos es mantenien estables. Per altra

banda, s'ha de remarcar que, paral·lelament al desenvolupament del sector industrial, es produí una minva del poder bancari català, que perdia molt terreny davant la potència financera d'entitats radicades a Madrid i a Bilbao, així com també per l'aflorament i expansió de nombroses caixes d'estalvi.

En relació a la població que exercia professions liberals, dins la qual hem d'inscriure els arquitectes, aquesta no experimentà cap increment significatiu en termes generals durant aquest període, i amb prou feines superaria la barrera del 5% del total. D'entre els motius d'aquest fenomen, s'ha de citar la dificultat per accedir a la instrucció superior. Per a il·lustrar-ho, basta recordar que Catalunya, l'any 1924, sols comptava amb sis instituts estatals i que la Universitat de Barcelona, en aquell mateix any, només tenia 1800 alumnes oficials matriculats.

Pel que fa a les diferents conjuntures econòmiques que es donaren en aquest període, val a dir que el ritme de creixement de la primera dècada del segle XX fou inferior a l'última del XIX i que, en general, els salaris dels treballadors s'estancaren i fins i tot tendiren a la baixa. La neutralitat espanyola en la Gran Guerra propicià un augment significatiu de les exportacions, fruit d'una demanda creixent dels països en conflicte, fent augmentar els beneficis industrials. Tanmateix, no fou fructuós per a tothom. Entre 1915 i 1918, l'índex del cost de les subsistències s'incrementà en un 55%, i encara ho faria en un 28% més en els propers tres anys. Aquesta pèrdua de poder adquisitiu per part dels obrers seria el detonant de nombrosos episodis de conflictivitat social i donaria lloc a fenòmens tan radicalitzats com el pistolisme.

La inflació galopant no s'estabilitzà fins a l'any 1922 i no fou fins a l'any 1924 quan es pot considerar superada la crisi de la postguerra mundial. A partir de la meitat dels anys 20, i en el context dictatorial del primoriverisme, es produí una recuperació de l'economia espanyola i catalana, al recer del relleu de l'europea. La població més desfavorida gaudiria de salaris reals força superiors als del període bèl·lic, amb la qual cosa s'augmentaren les cotes de consum.

Tanmateix, la balança comercial espanyola, malgrat l'increment de les exportacions, esdevingué negativa, amb la depreciació exterior de la cotització de la pesseta.

2.0.4. Demografia i ciutat

Des del punt de vista demogràfic, Catalunya experimentà un gran creixement durant les tres primeres dècades del segle XX. Passà d'una població d'1.966.382 persones l'any 1900, a una de 2.791.292 tres decennis més tard, amb un índex de creixement anual per sobre de l'11%. Aquest increment vingué provocat, essencialment, per les altes taxes d'immigració, materialitzades a través de fluxos provinents, sobretot, del sud-est de la Península. Així, sols entre 1916 i 1930 Catalunya augmentà en més de 650.000 individus la seva població, dels quals 525.000 tenien la condició d'immigrants.

Majoritàriament, aquests nous sectors socials s'assentaren a la ciutat de Barcelona i a la rodalia metropolitana, ben igual que els corrents procedents de la immigració interior, d'origen rural. Així, en aquest període, la capital catalana veié com el seu número d'habitants gairebé es multiplicava per dos, i assolí, l'any 1930, la xifra d'1.005.565 habitants, la qual significava el 36% de la població catalana i el 4'3% de la del conjunt de l'estat espanyol. En aquest últim any, els nascuts fora de Catalunya representaven el 34'2% dels habitants de la ciutat de Barcelona, mentre que a l'any 1905 encara només eren el 21'5%.

Aquests canvis demogràfics, a la força, hagueren de traduir-se en una expansió urbanística de Barcelona, i aquesta no sempre es realitzà amb les condicions més adients. Es calcula que vers l'any 1927, més de 30.000 persones vivien a barraques i que altres 100.000 ho feien en habitacions rellogades, on les condicions d'higiene i de salubritat eren força precàries. Per això, no és d'estranyar que es donessin episodis epidèmics de malalties infeccioses, com ara tifus, i que encara als anys 30, la tuberculosi fos una amenaça ben real per als barcelonins. Amb tot, s'ha de remarcar que les taxes de mortalitat, durant les tres dècades es reduïren del 2'34% anual a l'1'3%.

Una altra mancança crònica de la ciutat de Barcelona fou el número de places escolars, d'edificis per al primer ensenyament. L'any 1917, per exemple, s'havien fixat les necessitats pendents en 20.500 places i 29 grups escolars. L'omissió estatal en aquesta matèria – i en moltes més de l'àmbit de les infraestructures - a l'hora de proporcionar recursos tractà de ser compensada per l'Ajuntament, a través del Patronat Escolar, a partir de 1922.

Tot i les moltes deficiències existents, d'altra banda s'ha d'assenyalar que en aquesta època, Barcelona i els municipis amb poblacions de més de 5.000 habitants, contemplaren, en major o menor mesura, la instal·lació d'aigua corrent, de xarxes de clavegueram i un procés incipient d'electrificació, del qual se'n beneficiaria de manera significativa el desenvolupament industrial.

La ciutat de Barcelona, a més, seria objecte d'importants avenços en el terreny de les comunicacions, com ara l'agilització del correu, l'expansió de la xarxa de línia telefònica i la construcció de les dues primeres línies de metro, en plena eclosió de la societat de masses. Igualment, seria aleshores quan s'hi donaren rellevants projectes urbanístics, essent el més important l'obertura de la Via Laietana, a mitjans de la dècada dels 20, però sense oblidar el traçat de la Diagonal fins al nou Palau Reial i la urbanització parcial de Montjuïc arran de l'Exposició Universal de 1929.

2.0.5. El panorama cultural català en clau arquitectònica: Modernisme i Noucentisme

El panorama arquitectònic català en les últimes dècades del segle XIX i primers lustres del XX és sensiblement particular. Són, aquests, els anys en què es desenvolupa l'estil del Modernisme, i seguint les paraules d'Oriol Bohigas ens trobem davant *la aportación catalana más consistente, original y efectiva a la cultura de nuestra época*¹³⁰.

¹³⁰ BOHIGAS, O. *Reseña y catálogo de la Arquitectura Modernista*. Barcelona: Lumen, 1983, p. 11.

En conjunt, la resposta a la crisi de final de segle, és prou conegut, a Catalunya va transcórrer per camins singulars. L'àmbit socioeconòmic català, conflictiu i violent, venia marcat per una industrialització florent en el terreny material, per una incipient burgesia amb ànims de modernització – encara que fos conservadora. Foren els anys de l'aparició i consolidació del catalanisme polític, que ha de ser interpretat en clau d'autoafirmació catalana, però també de rebuig i de desvinculació respecte a una Espanya endarrerida, en procés de descomposició imperial. A més, i sense deslligar-ho del vessant polític, és el temps de la recuperació de la llengua catalana com a eina de cultura, després de segle i mig llarg en estat vegetatiu¹³¹.

El moviment modernista, així, fou la principal via d'expressió pròpia d'una Catalunya emergent en matèria econòmica, que realitzava una ferma aposta per l'autonomia i mostrava una decidida voluntat d'obertura a Europa. No de bades, el Modernisme arquitectònic català – que cal valorar com un altre exponent de l'abast i la fecunditat del moviment de Renaixença¹³² – s'entroncaria amb els grans corrents avantguardistes de més enllà dels Pirineus i transcorreria paral·lel a ells: l'*Art and Crafts* de William Morris a Anglaterra; la *Sezession* vienesa, els fonaments de la qual serien fets arribar a Catalunya per Jeroni Martorell¹³³; l'*Art Nouveau* francès; l'*Art Nouveau* de Brussel·les, amb Víctor Horta com a màxim exponent; el *Jugendstil* nascut a Munic¹³⁴.

Amb tot, a Catalunya, fou una lluita per crear un llenguatge propi, encara que ressuscitant espurnes creatives del passat – com ara l'esplendor del gòtic¹³⁵ – tot reinterpretant-les conforme als temps actuals i alhora traçant una línia identitària de continuïtat. Fou la negació de l'academicisme imperant, de l'historicisme, de la mentalitat tradicionalista associada a Espanya¹³⁶. Així, les característiques formals d'aquest moviment – que no entrarem ara a tractar per

¹³¹ BOHIGAS, O. *Arquitectura modernista*. Barcelona: Lumen, 1968, p. 225.

¹³² FLORES, C. *Arquitectura española contemporánea, 1880 – 1950*. Madrid: Aguilar, 1989, p. 41 i 42.

¹³³ *Ibid.* p. 42 i 43.

¹³⁴ CAMPÀS, J. *L'art modernista: una visió històrica*. Barcelona: Barcanova, 1993, p. 14 – 21.

¹³⁵ *Ibid.* p. 50 i 51.

¹³⁶ BOHIGAS, O. *Op. Cit.* 1968, p. 227.

no ser l'objecte del nostre estudi - es convertien en símbol d'un país dinàmic, en transformació, a la recerca d'un nou lloc a l'estat i a Europa, que avançava sota la catalanista direcció burgesa i intel·lectual.

En el mateix camp de l'Arquitectura, la vinculació entre Modernisme i nacionalisme queda ben palesa quan es comprova el rellevant paper exercit per alguns d'aquests professionals al capdavant del moviment polític. Així per exemple, Lluís Domènech i Montaner fou membre de La Jove Catalunya i del Centre Català, president de la Lliga de Catalunya i de la Unió Catalanista, arribant a presidir i dirigir l'Assemblea de Manresa, amb prestigi indiscutible¹³⁷; Josep Puig i Cadafalch, assistent també a l'Assemblea de Manresa, cofundador de la publicació *La Veu de Catalunya* i de la Lliga Regionalista¹³⁸ i posteriorment president de la Mancomunitat de Catalunya¹³⁹; Antoni Maria Gallissà, membre rellevant de la junta de la Unió Catalanista¹⁴⁰; o Bonaventura Bassegoda, que fou secretari de la Junta Permanent de la Unió Catalanista a l'Assemblea d'Olot¹⁴¹.

Inseparables ambdós corrents, polític i cultural, l'arquitectura del Modernisme, amb epicentre a la ciutat de Barcelona, ha de ser valorada per l'excel·lència dels seus resultats, *extraordinària difusió i irrefutable popularitat*¹⁴² com una de les màximes fites de la història del país. Alhora, Oriol Bohigas, en la seva tasca d'historiador, s'encarregarà en repetides ocasions de remarcar la catalanitat del moviment, tot argumentant que les manifestacions arquitectòniques que es donaren fora de l'espai cultural dels Països Catalans no serien si no a través de via catalana: bé les obres del genial Antoni Gaudí, Lluís Domènech i Montaner i Jeroni Martorell a les zones de Lleó i Santander, bé les realitzacions puntuals a les Illes Canàries, projectades per arquitectes formats a l'Escola de Barcelona¹⁴³.

¹³⁷ TERMES, J.; COLOMINES, A. *Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del catalanisme*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992, p. 140 i 141.

¹³⁸ RIQUER, B. de. *La Lliga Regionalista: La burgesia catalana i el nacionalisme, 1898 - 1904*. Barcelona: Edicions 62, 1977, p. 193 - 195.

¹³⁹ LLORENS, J. *La Mancomunitat de Catalunya*. Barcelona: Barcanova, 1994, p. 32 i 33.

¹⁴⁰ LLORENS, J. *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 318 i 319.

¹⁴¹ *Ibid.* p. 302 i 303.

¹⁴² BOHIGAS, O. *Op. cit.* 1983, p. 14.

¹⁴³ BOHIGAS, O. "El Modernisme, fenomen íntegrament català". *Serra D'Or* (1961), núm. Novembre - desembre, p. 74 i 75.

Va ser el Modernisme, en definitiva, un moviment que es va desenvolupar de manera paral·lela a les avantguardes europees del moment – tot i que va assolir una personalitat específica i molt marcada. Igualment, es va començar a posar en dubte la seva vigència i fins i tot el seu valor alhora en què eren qüestionats els corrents equivalents a tot el continent. Això succeïa ja en el primer lustre del segle XX, per bé que el Modernisme es perllongaria fins ben entrada la dècada dels 10.¹⁴⁴

A Europa, els primers autors de renom que començarien a teoritzar sobre les mancances dels estils moderns de finals del XIX serien el britànic Charles Voysey (1857 – 1941) i l'austriac Adolf Loos (1870 – 1930). El primer, els qualificaria d'horribles i de ser fruit sovint de l'excentricitat boja dels autors. El segon, segons David Mackay, encara aniria més enllà en la seva crítica, equiparant l'excés d'ornamentació amb el concepte de crim¹⁴⁵.

En el fons, allò que s'imposava era la concepció de que per tal de resoldre les necessitats arquitectòniques de la societat en transformació de l'època era precís abraçar la més pura objectivitat, l'examen acurat de cada aspecte de la construcció, l'exhaustivitat de l'estudi, el retorn a l'academicisme. Tot plegat empenyia, de nou, a una aproximació cap a les formes clàssiques.

En el cas català, el principal teòric d'aquest corrent crític, del Noucentisme, serà Eugeni d'Ors, *Xenius*. Entre 1906 i 1920 exposaria de manera contundent els seus pensaments socials i artístics en el "Glosari", en les pàgines del periòdic *La Veu de Catalunya*.

Era l'època en què a Catalunya se consolidava econòmicament i política la burgesia, enriquida pel desenvolupament industrial incipient i la neutralitat espanyola a la Gran Guerra. Era el context, primer, de la Setmana Tràgica i, més endavant, dels ecos de la Revolució Russa, amb la conseqüent presa de posicions conservadores per part dels sectors que tenien més a perdre en cas

¹⁴⁴ S'ha de tenir en compte, emperò, que hi hagué autors que es mantingueren fidels al Modernisme fins ben entrada la dècada dels 20, com ara Gaudí, qui moriria el 1926, o d'altres com el seu deixeble Josep Maria Jujol o Cèsar Martinell.

¹⁴⁵ MACKAY, D. *L'arquitectura moderna a Barcelona (1854 – 1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1989, p. 73.

d'instabilitats político-socials. Alhora, era el moment del catalanisme aplicat al terreny institucional, concretat en la instauració de la Mancomunitat de Catalunya, sota les regnes polítiques d'Enric Prat de la Riba.

Fou, en definitiva, una època de canvi de paradigmes mentals i tangibles, de resituació dels horitzons. La rauxa característica del Modernisme havia, així, de donar pas al seny, a la rectitud. Els sectors més acomodats de la població, que alhora eren els que en catalanista clau dirigien el país, portaren a terme una dinàmica de redefinició identitària, conjuntament amb cercles de la intel·lectualitat. El que progressivament prevaldria serien els valors de col·lectivitat, mediterrànies, la sensació d'equilibri i de mesura, d'harmonia i d'objectivitat. Això no obstant, no implicaria, ans tot el contrari, un rebuig de la idea de progrés, encara que fos progrés burgès. La voluntat modernitzadora hi seria present en tot moment, així com també els propòsits de fer perdurar els vincles culturals i ideològics amb el continent europeu, el cosmopolitanisme. Tot plegat es realitzaria amb la intenció de reafirmar per si mateixa la personalitat cultural i política catalana, contraposant-la, però, a més, amb la castellana o espanyola, considerada més introspectiva, fins i tot, retardatària.¹⁴⁶

En el terreny que ens ocupa, l'Arquitectura, aquesta transició de principis serà palesa, però no a primera vista. Cal apuntar que no tot allò que es construirà en el període noucentista, entre la dècada dels 10 i el final de la dels 20, pot ser qualificat com a tal. L'aiguabarreig que es donà va ser força important i s'ha de tenir en compte. Alguns teòrics manifesten que aquests anys van ser de gran confusió estilística, fins al punt que els mateixos arquitectes eren capaços d'expressar-se amb un llenguatge tardo-modernista, regionalista, noucentista, art déco o proracionalista, segons convingués¹⁴⁷.

Així, Oriol Bohigas s'ha encarregat de denunciar en nombroses ocasions el fet que es fiquin totes les architectures de l'època en el mateix sac¹⁴⁸. Cal distingir, segons ell, entre aquella que perpetuà la línia modernista fins a ben

¹⁴⁶ BOHIGAS, O. *Modernidad en la Arquitectura de la España Republicana*. Barcelona: Tusquets, 1998, p. 45.

¹⁴⁷ DDAA, *Art de Catalunya. Urbanisme, arquitectura civil i industrial*. Vol. 3. Barcelona: L'Isard, 1998, p. 315.

¹⁴⁸ BOHIGAS, O. *Op. cit.* 1998, p. 46.

entrats els anys 20, amb Gaudí, el seu deixeble Josep Maria Jujol i Cèsar Martinell al cap davant; entre la que parteix de les arrels del Modernisme i està fortament influenciada per la Sezession vienesa, que fou la que, a grans traçades, desenvoluparia, per exemple, Puig i Cadafalch en aquests anys; entre la que s'escora de manera irremeiable cap al monumentalisme classicista més lligat als paràmetres del règim primoriverista i prodigant-se de manera fonamental en les grans operacions de desenvolupament urbà de la ciutat de Barcelona, com ara en la creació de la Via Laietana o en l'Exposició de 1929¹⁴⁹. Alhora, podem avançar que dos dels arquitectes més representatius d'aquests paràmetres estilístics serien les puntes de llança del professorat de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona durant tota la dècada dels anys 1940. Es tracta de Francesc de Paula Nebot i Eusebi Bona¹⁵⁰. Pel que fa a l'Arquitectura que més encaixa en l'etiqueta de noucentista, diferents historiadors es mostren d'acord en apuntar a la figura d'un deixeble de Puig i Cadafalch, Josep Goday en qualitat de principal representant, especialment en la projecció d'edificis escolar, encomanats per l'Ajuntament de Barcelona entre els anys 1917 i 1923¹⁵¹. No cal dir que en aquestes obres s'hi traspuava la catalanista voluntat institucional de difondre una determinada concepció de país a la ciutadania.

¹⁴⁹ Aquesta arquitectura era, segons Oriol Bohigas, l'encarregada per les institucions, la que estava més lluny de l'essència de la societat catalana del moment. No de bades, aquest autor la qualificarà de antinoucentista i anticatalanista.

¹⁵⁰ DOMÈNECH GIRBAU, Ll. *Arquitectura de siempre. Los años 40 en España*. Barcelona: Tusquets, 1978, p. 116 i 117.

¹⁵¹ MACKAY, D. *Op. cit.* p. 83 i 84.

2.1. La trajectòria corporativa

Aquesta etapa va ser testimoni de la consolidació de la corporació en molts de sentits. En l'àmbit intern, les diferents juntes directives treballaren per a integrar a l'AAC tots aquells arquitectes reticents fins aleshores a formar-ne part i per a l'adhesió de les noves fornades de titulats sorgits de l'Escola d'Arquitectes de Barcelona, cada cop més nombroses. Les gestions tindrien un èxit considerable, i es passà dels 65 membres de l'any 1899 – que representaven una mica més del 50% del total d'arquitectes catalans – als 230 de l'any 1929, que suposaven la pràctica totalitat dels que estaven en actiu. La consciència de classe, la de pertànyer a un col·lectiu diferenciat, s'incrementaria també de manera progressiva, fomentada - i alhora reflectida - amb iniciatives com la d'elaborar un drap mortuori de l'AAC amb què cobrir els fèretres dels companys traspassats – l'any 1904 -, o la d'impulsar una col·lecció de retrats dels diferents presidents de l'entitat, amb els quals adornar i dotar de tradició la seu social.

L'incipient pes col·lectiu permetria a l'AAC actuar cada cop més en representació de tots els arquitectes en assumptes de defensa professional i facilitaria la consecució d'algunes fites ressenyables, com la de ser declarada entitat Oficial i d'Utilitat Pública. Aquest fet la reforçaria legalment i moral a l'hora de lluitar per les finalitats corporatives. Tanmateix, es faria cada cop més palesa la necessitat de comptar amb una estructura professional moderna, la del col·legi professional d'adscripció obligatòria per a tots els titulats que exercissin. L'AAC seria una de les entitats d'arquitectes estatals que bregaren amb més afany, durant aquestes tres dècades, per tal que s'assolís l'objectiu. Paral·lelament, des de les diverses juntes directives es convidaria a un procés de reflexió sobre el sentit que hauria d'adoptar la professió, en relació a la responsabilitat de l'arquitecte vers la societat enmig de la qual i per a la qual projectava.

Pel que fa a la participació dels socis en el funcionament quotidià de l'entitat, val a dir, emperò, que l'atonía de l'anterior etapa continuà present en la dinàmica interna. Malgrat que el número de socis cada cop era major, la presència en les sessions era poc significativa. Tan sols, reflectiren diferents

presidents, augmentava l'assistència a aquells actes quan del que es tractava era de defensar els interessos professionals materials de la col·lectivitat. Aquesta unió d'esforços, que d'altra banda era valorada ben positivament, era el que les diferents juntes volien traslladar als àmbits socials i culturals.

2.1.1. La declaració d'entitat *Oficial i d'Utilitat Pública*

Sota la presidència de Pere Falqués, l'any 1900, es constituí en el si de l'AAC una Comissió d'Assessorament Tècnic i Legal. Aquest esdeveniment l'havia motivat la creixent necessitat de comptar amb un òrgan especialista que fos capaç de donar resposta als múltiples dubtes reglamentaris i burocràtics amb què es trobaven els associats en l'exercici de la seva professió. Fins al moment s'havien resolt les contingències que anaven sorgint a partir del treball voluntari i espontani d'alguns companys doctes en aquestes qüestions, però les circumstàncies empenyien a la creació d'un instrument consultiu de caràcter permanent. Aquesta comissió estaria integrada originàriament per Modest Fossas Pi, Josep Torres Argullol, Gaietà Buigas, Jaume Gustà, Manuel Vega March i Salvador Sellés Baró¹⁵².

Aquest òrgan, a més d'oferir assessorament professional als companys de l'AAC, inicià una sèrie de gestions per tal de millorar l'estatus jurídic de la corporació, prop del govern central de Madrid. Aquests moviments acabaren fructificant i el dia 1 de juliol de 1903, per Real Ordre del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, la corporació era declarada d'utilitat pública i considerada de caràcter oficial. Això suposava un increment del prestigi de l'Associació, a més d'un reforçament de la posició professional, ja que atorgava atribucions a l'entitat per a fer dictàmens i elaborar informes per a l'administració pública que havien de ser, si més no teòricament, tinguts en consideració.

¹⁵² *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1901.

El nou caràcter de la corporació va fer necessària una reforma dels seus estatuts, pel fet que les seves atribucions s'havien ampliat. La reforma reglamentària es materialitzà el 30 d'octubre del mateix any 1903, en junta general extraordinària, essent president Eduard Mercader. Les noves finalitats de l'AAC eren, des d'aleshores:

4. Auxiliar en general a las Sociedades, Gremios o agrupaciones, que tengan directa relación con los trabajos relacionados con nuestra profesión, estudiando las causas é interponiendo su influencia para llegar a prácticas resoluciones

5. Estar, según la citada Real orden, á la disposición de la Administración pública para emitir dictamen en los asuntos de su especialidad profesional que en aquella superior disposición se especifican¹⁵³.

La notícia de la declaració d'entitat Oficial i d'Utilitat Pública fou acollida, lògicament, amb molta alegria per l'equip directiu de la corporació. Per una part, els permetria una major força a l'hora de defensar els interessos professionals de l'Arquitecte. Per l'altra, el fet que l'emissió de dictàmens i la tasca d'assessorament pogués ser una activitat remunerada, insuflaria liquiditat a una caixa que mai no havia gaudit d'èpoques d'excessiva bonança.

Poco os he de decir de la importancia que tiene esta concesión obtenida, pues ademas de la representación que da a la misma entre las corporaciones de esta ciudad, no sólo por la consideración y estima que puede reportar, nos da derecho a varios trabajos remunerados que vienen a reforzar nuestros créditos, con lo cual podemos enriquecer la biblioteca adquiriendo revistas y obras artísticas, científicas y literarias, con las que aumentar nuestros conocimientos, a los que por nuestras ocupaciones, nuestros achaques o nuestros medios, no nos permitan recorrer las grandes ciudades para admirar y estudiar lo que en otras épocas de grandioso se ha realizado, o lo que hoy día se realiza. Al mismo tiempo os debo hacer resaltar los beneficios que podemos reportar cuando se vean

¹⁵³ AHCOAC. Estatuts de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 1903. C 131 / 15.

*nuestros derechos y atribuciones vulneradas y algunas veces y frecuentemente restringidas como de continuo y con harta frecuencia viene sucediendo*¹⁵⁴.

2.1.2. Crides a la redefinició de la professió

En el període que en aquest capítol estudiem, des del si de l'AAC es formularen crides a iniciar un procés de reflexió sobre el paper que estava destinat a exercir l'arquitecte català, tant en un vessant professional com en un de social, que a partir d'aleshores es començarien a vincular intrínsecament. Segons les múltiples manifestacions, es començava a fer difícil concebre la figura del titulat com un individu que executava el seu ofici aïlladament, ignorant del context que l'envoltava, impermeable als elements externs. Per contra, estaria cridat a obrir-se al marc en què exercia i, encara més, assumir-hi un rol actiu i dirigent.

És ben probable que a l'impuls d'aquesta redefinició professional, en els primers anys del segle XX, hi ajudés un sentiment de decepció davant el curs dels esdeveniments polítics i socials del moment, puix s'evidenciava que el sistema de la Restauració era inviable per tirar endavant un estat en *shock* per la pèrdua de darreres possessions colonials ultramarines i en fallida econòmica. I, en aquest marc, els arquitectes catalans, o al menys aquells que ocuparen càrrecs en la junta directiva de l'AAC, beurien de les fonts del Regeneracionisme, corrent ideològic que feia responsable a les classes dirigents dels mals que assotaven Espanya, alhora que reclamava una passa endavant, per a assumir responsabilitats rectores, a aquells sectors de classes mitges, als professionals liberals i qualificats, lliures encara dels vicis governamentals.

D'això en trobem constància a les primeres "Memòries presidencials", aparegudes als *Anuarios de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, on hi sovintegen els laments per la incapacitat de les diferents administracions públiques competents a Catalunya, així com també les denúncies d'allò que es considerava el predomini d'una incultura general.

¹⁵⁴ "Reseña presidencial", llegida pel president Eduard Mercader a la junta general del 16 de gener de 1904. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1905.

*Barcelona, por no decir Cataluña, ya que nuestra ciudad es uno de los más importantes núcleos cerebrales del antiguo Principado, no ha visto entrar con el siglo XX la ráfaga de aire nuevo que ha de satisfacer su respiración oprimida*¹⁵⁵.

Davant aquest panorama, en nombroses ocasions, des de les diferents juntes directives de l'AAC es farien exhortos a l'Arquitecte perquè exercís la funció rectora que li pertocava. La necessitat del compliment d'aquest rol - que li corresponia com a intel·lectual, com a persona instruïda - es faria més palesa en els moments de violència social desfermada, com ho expressen les paraules del president Pau Salvat, el mes de gener de 1910, referint-se a l'episodi de la Setmana Tràgica:

Havem d'esventar amb todas las nostras energias els ayres que no vinguin de bonansa y havem de treballar sense descans per fer un poble educat que s'estimi á si mateix.

Aparentment, en el moment actual, aquell esperit de revolta ha cessat aplanat, tal vegada per una postració conseqüent a la mateixa finalitat destructora que l'arrastrava; però queda el caliu y no podem abandonar el nostre lloch. Are més que may todas las classes directoras han de vetllar per els interessos de tots els ciutadans, procurant fomentar la construcció, puig las conseqüencias sempre funestas d'aquellas horas tristas se deixaran sentir encare per molt temps.

*La mateixa classe treballadora, las genuinament nostras, aquellas de quinas molts de nosaltres ne som fills; y que pujavan honestament la seva esfera instruintse generació per generació, se deturan atuidas, la mateixa revolta els barra el pas a la perfecció, y es precís que nosaltres, que constituim un element director, busquem la manera, en una o altra forma, de aixecar l'esperit per aixordar amb un crit de pau que repercuteixi fins a las mes llunyanas terras els claros malsans de aquestas convulsions histericas.*¹⁵⁶

¹⁵⁵ “Preliminar”. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1907.

¹⁵⁶ “Memòria presidencial”, llegida pel president Pau Salvat a la junta general del 17 de gener de 1910. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1911.

Amb tot, no sembla que les repetides advocacions en favor d'assumir noves competències fessin efecte a la majoria de la classe, al menys a curt termini. En resta constància en els discursos presidencials de Josep Puig i Cadafalch, qui entre 1912 i 1913 estigué al capdavant de l'AAC. En ells, el president es planyia que a Catalunya l'arquitecte no tingués la consideració de la qual gaudia en altres indrets d'Europa, i apuntava a una passivitat de la classe com a responsable d'aquest fet. Segons Puig i Cadafalch, aquesta apatia pública dels membres de la corporació provocava que la vida social de l'AAC fos poc activa, sols una mica més espiritosa quan del que es tractava era de defensar els interessos professionals.

Tot revela que la nostra situació no es la que'ns correspon en la vida social catalana. Tot just si influim en les coses mes lligades amb nosaltres. Miro l'anyada passada i les anteriors, presidides per homes, sens dubte, de mes valer, i trobo igual esterilitat en la nostra obra. Problemes complexes d'una ciutat que's forma i qüestions d'art d'un món que bull en aquesta agitada Barcelona, passen fora de nosaltres.¹⁵⁷

La mateixa atonia, extensible als companys espanyols, comportava que la representativitat a l'exterior, com ara la presència als comitès permanents per a l'organització dels Congressos Internacionals d'Arquitectes, fos poc rellevant, quan no nul·la. Prosseguia el seu argument, Puig i Cadafalch, manifestant que la causa d'aquesta realitat s'havia de buscar, sobretot, al fur intern de cada un dels arquitectes – que no feien res per a corregir la situació -, però també en una estructura professional inflexible i gens apta per a assolir aquests fins. En aquest sentit, s'aprofitaria per a reivindicar un decret de col·legiació obligatòria que, per altra banda, encara es torbaria més de quinze anys a ser promulgat.

Manuel Vega March, l'any 1919, aprofundiria en totes aquestes idees i estendria la crida a tots els companys espanyols, a través de la ponència que presentà al VIII Congrés Nacional d'Arquitectes, celebrat a Saragossa, en representació de l'AAC. Allà, Vega March exposà que el professional de l'Arquitectura hauria d'estar en posicions capdavanteres per a dirigir el progrés

¹⁵⁷ “Memòria presidencial”, llegida pel president Josep Puig i Cadafalch a la junta general del 28 de gener de 1913. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1914.

del conjunt del país, i que això sols ho aconseguiria a partir d'una redefinició integral de la professió, sempre acompanyada d'una nova estructuració organitzativa.

Quisiera que cada cual olvidase su propia situación, próspera o adversa, halagüeña o triste, para que todos juntos, en plena comunión espiritual, pensemos sólo en la profesión del Arquitecto; no en la profesión de cada uno, sino en la profesión de la entidad colectiva que formamos todos, en los prestigios que debe poseer, en su significación social, en su misión de cultura, en su influjo para la creación y la perpetuación de las grandes riquezas morales y materiales de la Patria, en su capacidad para cooperar al progreso y bienestar de la raza.¹⁵⁸

Remarcava, Vega March, que la col·legiació obligatòria dels arquitectes resultava essencial, així mateix, per a que la professió tingués aquest paper director, ja que, mentrestant això no es donés, es comptava amb poques forces per a intercedir en la vida social, cultural i econòmica d'una Espanya endarrerida i desconnectada dels corrents europeus. Es lamentava, en aquest sentit, que en la majoria de les ocasions els criteris dels arquitectes en la realització de llurs obres es veien sotmesos a altres raonaments allunyats de concepcions estilístiques o funcionals, tot prevalent els interessos econòmics o polítics dels promotors de les construccions. Així, Vega March preveia que l'organització de la classe en col·legis professionals d'adscripció obligatòria, a més d'atorgar fortalesa a l'hora de fer respectar els interessos materials dels titulats, permetria una major capacitat d'intervenció en la vida pública.

Si poseyera nuestra profesión ese sentido orgánico, integral y justo de que hoy carece [...] en ella radicarían, por ley de justicia y fortaleza, no meras intervenciones, como hoy, cuando no se nos regatean, sino atribuciones directivas en el movimiento cultural de carácter industrial y artístico, que hoy no se vislumbran en España; orientaciones a la obra gubernamental y legislativa, que hoy es vano que pretendamos impelir, en materia de construcciones escolares, de casas baratas, de

¹⁵⁸ VEGA MARCH, M. "Sentido orgánico de la profesión", ponencia presentada al VIII Congrés Nacional d'Arquitectes, celebrat a l'octubre de 1919. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1920.

*albergues, de servicios públicos, de conservación y restauración de monumentos nacionales, de higienización y reforma de poblaciones, de legislación social y del trabajo, que dieran a esos problemas soluciones mas acordes con la realidad de que han ido naciendo y con el ansia de progreso a que responden. Tendría entonces efectividad el influjo lógico que la Arquitectura debe ejercer en la creación y en la perpetuación de la riqueza nacional, por lo menos en algunos de sus aspectos principales.*¹⁵⁹

Durant la dècada dels anys 20, des de les juntes directives de l'AAC es mantingué el discurs que defensava una major visibilitat i rellevància de la figura de l'arquitecte en el decurs de la *re publica* i de la vida social en general. Amb tot, aquest descontent s'expressà amb menor vehemència, possiblement per mor del context dictatorial que es donà a partir de 1923, poc propici a reclamacions de major participació en àmbits polítics i econòmics. Tanmateix, sí que s'intensificarien les demandes de creació de col·legis professionals oficials, a la qual cosa es supeditava tota evolució que pogués experimentar l'essència i les funcions de la figura de l'arquitecte¹⁶⁰.

2.1.3. Cap a la col·legiació obligatòria

Com ja s'ha apuntat en el capítol anterior¹⁶¹, en els anys finals del segle XIX, dins l'AAC s'iniciaria un procés de reformulació de la professió de l'arquitecte a Catalunya i al conjunt de l'estat, acompanyada d'una reflexió en torn a la validesa de les estructures corporatives vigents per a defensar els interessos dels titulats. Es plantejà, aleshores, la necessitat de la creació de col·legis professionals, dels que formessin part obligatòriament tots els arquitectes en actiu. Això permetria, entre d'altres qüestions, combatre amb més mitjans l'intrusisme i formar un front comú en la reivindicació de drets del col·lectiu.

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, Acta del 18 de gener de 1928. C 171 / 305.

¹⁶¹ *Vide supra*, p. 107 i 108.

Aquest procés fou ben dilatat en el temps, perllongant-se per més de tres dècades. Hagué de vèncer reticències de companys de professió i, sobretot, l'oposició i la ineficiència dels organismes polítics estatals competents. Així, el projecte de la col·legiació es convertí en un dels eixos bàsics de la gestió corporativa, especialment a partir de mitjans de la dècada dels anys 10, fins a superar totes les adversitats i acabar quallant l'any 1930.

Les primeres passes del llarg camí es començaren a donar el mes d'octubre de 1897, sota la presidència de Josep Amargós. Mitjançant una circular del 29 d'aquell mes es comunicà als associats que la junta directiva sospesava la conveniència de crear col·legis professionals d'arquitectes a totes aquelles ciutats on el número de titulats ho permetés, talment ja estaven organitzats altres oficis liberals com ara els advocats. Entre els arguments que s'esgrimien per defensar-ho, hi figurava la potestat que guanyaria la nova corporació d'arbitrar entre dos companys que presentessin diferències professionals¹⁶². En la mateixa circular es manifestava que la junta directiva s'havia permès la llicència de redactar unes bases d'estatuts per als col·legis professionals, que es donarien a conèixer en junta general extraordinària, a celebrar el dia 11 de novembre de 1897.

En aquella sessió, el president Josep Amargós exposà part de la problemàtica amb què es trobaven els arquitectes i la necessitat de crear una entitat que els englobés a tots, puix d'aquesta manera es comptaria amb major força i es podrien fer reivindicacions en nom de tota la professió, i no com fins al moment, en què gairebé la meitat dels titulats no formaven part de l'AAC i, per tant, aquesta sols podia manifestar-se en representació dels socis. De les bases que es traslladaren als assistents a la junta general extraordinària es digué que es feren a partir dels estatuts del col·legi oficial d'advocats. Sols un dels socis estigué en desacord amb la col·legiació obligatòria, tot manifestant que anava en contra de la natura de la professió liberal de l'arquitecte. La resta dels presents es posicionà favorablement i s'acordà que la junta directiva es constituís en

¹⁶² AHCOAC. Circulars de la Secretaria de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 29 d'octubre de 1897. C 156 / 171.

comissió especial independent per a estudiar l'assumpte amb més profunditat i que es convoqués una assemblea on hi estiguessin convidats tots els arquitectes de Catalunya, per debatre la qüestió de manera col·lectiva¹⁶³.

Celebrada l'assemblea dels arquitectes de Catalunya, amb la decisió presa d'avançar en el projecte de la creació dels col·legis, des de l'AAC, l'any 1901, s'establiren contactes amb la *Sociedad Central de Arquitectos*, amb la intenció de conèixer la seva opinió al respecte i d'ajuntar forces si des de Madrid es considerava pertinent. La resposta de la *Central* fou la adhesió entusiasta a la campanya, alhora que sol·licità autorització per a publicitar-ho a la premsa, mentre es verificaven les gestions necessàries per a què les autoritats aprovessin la implantació¹⁶⁴.

Dissortadament pels interessos de la classe, emperò, els governs estatals s'anaven succeint sumits en la inestabilitat, amb la qual cosa l'elaboració d'unes disposicions que materialitzessin la creació dels col·legis s'anava posposant de manera indefinida, essent del tot ermes les crítiques que es llançaven des de l'AAC, que cada cop que hi havia un canvi de gabinet es veia obligada a reiniciar els tràmits burocràtics.

*Estas causas de inestabilidad perjudican los trabajos indispensables para verlos realizados, por la necesidad imprescindible de volver a comenzar tantas veces como interrupciones sufren por los cambios continuos de nuestros Gobernantes, haciéndose preciso una fuerza de voluntad constante, un deseo encarnado en nuestro espíritu fuerte y decidido, para no desmayar y volver a reemprender los trabajos paralizados si se desea llegara su fin, tantas veces como estos cambios deplorables se suceden.*¹⁶⁵

¹⁶³ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta de l'11 de novembre de 1897. C 170 / 304.

¹⁶⁴ "Reseña presidencial", llegida pel president Adrià Casademunt a la junta general del 13 de gener de 1902. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1903.

¹⁶⁵ "Reseña presidencial", llegida pel president Eduard Mercader a la junta general del 3 de gener de 1906. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1907.

D'aquesta manera, anaren transcorrent els anys i es succeïren les presidències al capdavant de l'AAC. Totes les diferents juntes directives, en un moment o altra, feren referències a la conveniència de crear una corporació que unís tot el col·lectiu d'arquitectes, però la manca de diligència per part de l'administració estatal feu que el projecte esdevingués somort.

Un impuls significatiu en el procés de col·legiació fou el que donà la corporació catalana l'any 1916, essent president Josep Font Gumà, amb la convocatòria i organització d'una Assembla de Delegacions d'Arquitectes Espanyols. L'encontre tingué lloc a la capital catalana entre els dies 22 i 27 de maig de l'any esmentat. Les diferents representacions estatals acabarien signant unes conclusions segons les quals la col·legiació obligatòria era imprescindible per al futur de la professió. S'acordà, així mateix, que cada un dels col·legis territorials s'hauria de regir per uns estatuts interns específics, redactats atenent les especificitats de la professió a cada regió espanyola. Pel que fa a les seves atribucions, els col·legis mirarien per l'harmonia i la fraternitat de la classe, defensarien els interessos de la professió, tindrien la capacitat per a representar els seus membres davant les administracions públiques i procurarien el foment de les arts i de les ciències afins a l'Arquitectura. Alhora, estarien capacitats per a imposar mesures correctives quan els seus membres no actuessin d'acord a l'ètica de la classe o contravinguessin les disposicions legals establertes. Es preveia també la creació d'un fons social comú per a tots els arquitectes espanyols, que es nodriria a partir de les quotes dels col·legiats i de percentatges dels honoraris¹⁶⁶. Amb tot, les instàncies polítiques pertinents feren un cop més oïdes sordes al missatge llençat pels arquitectes i el projecte continuaria en via morta.

A començaments de l'any 1918, durant la presidència de Jaume Gustà Bondia, es reprengueren les gestions per a reactivar-lo. Un altre cop, l'AAC es posà al capdavant del conjunt de les associacions d'arquitectes de l'estat i tramità el requeriment de la col·legiació prop del Ministeri de Governació, a Madrid. Davant el silenci administratiu, la junta directiva decidí enviar un telegrama al Ministre José Bahamonde, en els següents termes:

¹⁶⁶ "Conclusiones de la Assembla de Delegaciones de Arquitectos Españoles". *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1917.

Ministro Gobernación Madrid

*Asociación Arquitectos Cataluña conforme solicitud presentada
Vuesencia nombre todas Asociaciones España ruega se digne
acordar, brevedad posible, Colegiación obligatoria arquitectos,
medida que juzgamos indispensable para prestigio decoro clase.*

Presidente Gustà.

12 de febrero 1918.¹⁶⁷

La resposta que es rebé des de les instàncies oficials fou descoratjadora i alhora feia palesa la desorientació governamental per a tractar la qüestió que plantejaven els arquitectes:

*Sr. Gustà: La solicitud a que se refiere ya ha sido devuelta
manifestando que la resolución del asunto a que se contrae debe
corresponder al Ministerio de Fomento.¹⁶⁸*

L'enrevessament burocràtic encara es feu major quan per Reial Ordre de 28 d'abril de 1919, es dictaminà que seria al Ministeri d'Instrucció Pública, que tenia competències en les qüestions relacionades amb les Belles Arts, l'organisme que hauria d'estudiar i resoldre les peticions formulades pels arquitectes relatives a la creació de col·legis professionals. Amb això, la consecució del projecte s'anava ajornant encara més.

El desànim que regnava en les diferents associacions espanyoles, especialment en l'AAC i en la *Sociedad Central*, resulta fàcilment contrastable amb la lectura de la correspondència entre els presidents d'ambdues entitats, Miquel Madorell Rius i Ricardo Guereta, entre els anys 1922 i 1923. En elles, Ricardo Guereta, en un primer moment es mostrà optimista pel fet que el canvi governamental del mes de desembre de 1922, amb l'arribada al poder dels liberals de García Prieto, significava l'entrada al Ministeri d'Instrucció Pública de coneguts seus que, sense dubte, facilitarien els tràmits. Només un mes més tard, Guereta s'adreçava de nou a Madorell per a comunicar-li que l'expedient s'havia extraviat en les dependències ministerials i que tot el temps transcorregut fins al moment havia estat en va. Així mateix, manifestava en la

¹⁶⁷ AHCOAC. Col·legiació obligatòria. C 169 / 266.

¹⁶⁸ *Ibid.*

seva missiva que a Andalusia i a altres regions d'Espanya hi havia un sector important d'arquitectes opositors a les mesures de col·legiació i que havien pressionat per frenar el projecte.

Hoy siento tenerle que manifestar que mis impresiones respecto al logro de la Colegiación Obligatoria no son tan optimistas como antes, porque en las gestiones de tanteo que he realizado estos días, he podido comprobar que, a parte de los compañeros de Andalucía, son otros muchos los que se han dirigido a la Presidencia del Consejo de Ministros para que la Colegiación no se otorgue.¹⁶⁹

El mes de setembre de 1923, el pronunciament del general Miguel Primo de Rivera a Barcelona derrocà el sistema parlamentari. Des de l'AAC es decidí moure fitxa amb rapidesa, tot tractant d'aprofitar la conjuntura, i adreçar una comunicació al Directori Militar per tal que s'acceleressin els tràmits. El 20 d'octubre de 1923, emperò, s'obtingué la contundent resposta que l'expedient s'havia resolt de manera negativa i que potser transcorregut un temps es podria tornar a reprendre la tramitació¹⁷⁰.

Es tornava a entrar, d'aquesta manera, en un període de refredament del projecte de col·legiació, que s'hauria de perllongar per més de quatre anys. Les noves reivindicacions vingueren donades per una sèrie d'accidents en la construcció d'edificis a tot l'estat, esdevinguts entre 1926 i 1929. Novament s'entaularen contactes entre les diferents associacions espanyoles, tot formant un front comú i adreçant-se al govern central. S'argumentava, en les peticions, que la col·legiació obligatòria reforçaria la professió en matèria legal i que això resultaria profitós no només per a l'ofici, sinó per al conjunt dels interessats en el ram de la construcció.

Finalment, el 29 de desembre de 1929, es signà el Decret de Col·legiació. Havien transcorregut trenta-dos anys d'ençà de les primeres mesures adoptades per aconseguir aquella fita. En aquest període es veié reflectida, per una banda, la manca de concordança dels arquitectes espanyols en aquesta qüestió i en la

¹⁶⁹ AHCOAC. Col·legiació obligatòria. C 169 / 266.

¹⁷⁰ *Ibid.*

concepció mateixa de la professió, atès que els que s'oposaren, sovint ho feren argüint que anava en contra de l'esperit que havia de regir les professions liberals. Per l'altra, es fa evident la inoperància de l'administració pública, provocada en gran mesura per la inestabilitat política i la inviabilitat manifesta del sistema de la Restauració. Amb tot, la fita tan anhelada de la creació dels Col·legis s'havia assolit, fruit de la lluita que, en major o menor mesura, mantingueren les diferents juntes directives que regiren l'AAC durant aquestes tres dècades. S'iniciava, a partir d'aleshores, un nou període, en el qual forçosament s'hauria de reformular la funció i l'essència de l'AAC.

2.1.4. La defensa professional

A mesura que s'anava incrementant el número d'associats, l'AAC intensificà la seva vocació de defensa dels interessos de la professió, punt que en última instància havia motivat la seva constitució. Aquest camí, cal dir-ho, fou transitat en paral·lel a la reivindicació de la col·legiació obligatòria i hi estigué íntimament relacionat. Varen ser in comptables els casos en els quals la corporació hi intervingué, tot tractant de fer prevaldre els drets dels arquitectes davant múltiples amenaces d'intrusisme professional.

En aquest sentit, l'AAC dirigí manifestos als diferents organismes catalans i espanyols sempre que considerà que legislaven damnant el bé de la classe o que cregué oportú reclamar noves atribucions per a l'ofici. L'àmbit d'aquestes actuacions fou majoritàriament català – i sobretot en casos concrets, específics – però també es posicionà en afers que condicionaven l'ofici en l'àmbit estatal i en qüestions de fons. Si bé en algunes ocasions l'AAC assolí victòries puntuals, varen ser més nombrosos els fracassos. Aquestes decepcions feren que creixés la sensació de desemparament legal de la professió i, alhora, que augmentés el grau de convicció sobre el caràcter imprescindible de la regulació a través de la col·legiació.

Per exemplificar aquestes actuacions, podem esmentar la demanda conjunta que feren, el 29 de desembre de 1906, els arquitectes catalans i l'associació dels enginyers – adversaris per competències professionals en

moltes altres ocasions – davant la Comissió Dictaminadora del Congrés dels Diputats, encarregada de regular la convalidació dels títols acadèmics d'aquells àmbits adquirits per ciutadans espanyols a universitats i escoles tècniques estrangeres. Així, les corporacions signants sol·licitaven, entre d'altres punts, mesures que asseguressin mecanismes de control en l'accés de nous individus en les seves professions:

1 - Que los aspirantes acrediten en debida forma la legitimidad de los documentos en que se detallan las asignaturas que aprobaron para obtener el título extranjero que ostenta.

2 - Que cualquiera de las juntas de profesores de las Escuelas especiales que en el Reino existen, que guarde mayor analogía con la extranjera que le dio el título, informe en sentido favorable que los conocimientos que el aspirante tiene aprobados son iguales o muy equivalentes a los que se dan en el centro docente consultado.

3 - Que el aspirante se someta a un examen oral y otro de carácter gráfico [...]

5 - El tribunal calificador lo formarán cinco profesores. Ejercerá las funciones de presidente el Director de la Escuela y los otros cuatro jueces representarán indefectiblemente los distintos grupos de estudios que en los centros docentes se den.¹⁷¹

Una mostra que els interessos d'enginyers i d'arquitectes no sempre convergien la trobem en la carta que adreçà l'AAC a l'alcalde de Barcelona, relativa a la modificació del reglament del cos de bombers de la ciutat, del 23 d'octubre de 1913. El nou ordenament contemplava que per exercir determinats càrrecs calia posseir una titulació en Enginyeria, en comptes d'Arquitectura, la qual cosa fou considerada una vulneració dels interessos de la classe.

[...] Lo único que mueve a los firmantes es llamar la alta atención de V. E. sobre el hecho de que en el nuevo Reglamento cual si hubiese sido redactado por una mano hostil a nuestra clase, se ha ido suprimiendo la exigencia del título de arquitecto

¹⁷¹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 7 de gener de 1907. C 170 / 305.

para el desempeño de ciertos cargos, y en cambio se ha fijado taxativamente que algunos de ellos deben proveerse precisamente , en Ingenieros industriales [...]

La Asociación de Arquitectos de Cataluña a V. E. suplica se digne aclarar el nuevo reglamento con la manifestación de que en los cargos de jefe, subjefe, inspector de personal y un oficial subalterno, sea condición precisa la posesión de título de Arquitecto o maestro de obras, y que además se aclare el final del artículo 24 del repetido Reglamento aprobado, añadiendo después de público concurso, las palabras, entre arquitectos.

Justicia que no duda alcanzar de la elevación de miras de VE, cuya vida guarde Dios muchos años.

Barcelona, 31 de Enero de 1914

El Secretari, Ezequiel Porcel

El President, Bonaventura Bassegoda.¹⁷²

Lluny de desaparèixer, les tensions competencials amb la classe dels enginyers es perpetuaren en els anys següents, tal i com ho palesa la carta que es dirigí al President del Consell de Ministres, el 1918, tot preguntant-li que corregís el dret que tenien els enginyers militars d'exercir com a arquitectes a les places del protectorat marroquí¹⁷³. Tanmateix, la resposta obtinguda des del Ministeri de Guerra, fou la desestimació de la petició. Aquell mateix any, per altra banda, s'aconseguí de la Mancomunitat de Catalunya l'acord per tal que a les oficines facultatives d'aquell organisme tan sols hi fossin admesos els plànols signats per un facultatiu legalment autoritzat¹⁷⁴.

La polèmica amb els enginyers es mantenia viva encara l'any 1923, quan s'elevà una súplica a l'Ajuntament de Barcelona per tal que aquella corporació deixés sense efectes un concurs convocat per a proveir un càrrec tècnic amb titulats sols en Enginyeria de Camins. La voluntat de l'AAC, en aquella ocasió,

¹⁷² "Escrit a l'alcalde de Barcelona". *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1914.

¹⁷³ "Memoria presidencial", llegida pel president Jaume Gustà a la junta general del 25 de gener de 1919. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1919.

¹⁷⁴ *Ibid.*

era que a la plaça només hi poguessin concórrer arquitectes. L'ens municipal adoptà la decisió salomònica de permetre que tant els uns com els altres poguessin prendre part del concurs¹⁷⁵.

Un any més tard, hauríem de ressaltar la defensa individual que va fer la corporació de l'arquitecte municipal de Manresa, en el moment en què l'ajuntament d'aquella ciutat, *declaradamente hostil*, li obrí un expedient administratiu, *fundándose en fútiles pretextos*¹⁷⁶.

Una altra intervenció de caràcter específic la trobem el mes de maig de 1924, quan el president de l'AAC es reuní amb el president de la Diputació de Girona, per a protestar per la supressió de la plaça d'arquitecte provincial. Emperò, els esforços foren vans, tal i com ja es va témer tot d'una.

*Dijo el Sr. Presidente que había salido mal impresionado de la vista, creyendo que no prosperará el recurso de alzada presentado.*¹⁷⁷

El 9 d'octubre de 1925, s'elevà una missiva a l'alcalde de Barcelona, qui aleshores era Darius Romeu. L'AAC, mitjançant aquest document, mostrava el seu desacord més absolut davant la iniciativa municipal de constituir una Comissió d'*Ornato Público*, encarregada d'avaluar la idoneïtat de tots els projectes d'obres particulars que es desitgessin realitzar a la capital catalana. El fet que dita comissió estigués conformada en la seva majoria per persones que no posseïen els coneixements arquitectònics considerats idonis, era interpretat per l'AAC com un menyspreu a la carrera acadèmica dels associats i de l'Escola d'Arquitectura, a més de ser lesiu per a la llibertat creativa.

El funcionamiento de esta Comisión tal como se ha constituido atenta contra la dignidad y prestigio de la clase en general y de la Escuela de Arquitectura en particular, ya que el obligar a someter las obras de los Arquitectos a una Comisión cuya

¹⁷⁵ “Memoria presidencial”, llegida pel president Miquel Madorell a la junta general del 30 de gener de 1924. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1924.

¹⁷⁶ “Memoria presidencial”, llegida pel president Miquel Madorell a la junta general del 30 de gener de 1925. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1925.

¹⁷⁷ *Boletín* (1924), núm. 16.

*mayoría no tiene cualidades ni educación artística suficientes para juzgar y poder impedir la realización de las obras a quien ha cursado durante catorce años estudios superiores y que ha llegado a obtener un título que le confiere una superioridad, por lo que al arte arquitectónico se refiere, sobre los industriales rentistas, fabricantes y demás profesionales liberales, los cuales pueden ostentar cargos que les conceda un lugar en la Comisión de Ornato Público creada.*¹⁷⁸

L'any 1926, s'adreçaren comunicats als ajuntaments de Falset i de Sant Pere de Ribes, entre d'altres, en relació al procés de construcció d'escorxadors municipals, que arraconava en gran mesura el paper de l'arquitecte. Encara aquell any, és molt remarcable la referència que es fa a la "Memòria presidencial" sobre les actuacions realitzades davant les autoritats per a procurar la posada en llibertat d'un company *que sufría persecución por la justicia a causa de la fogosidad con que expresaba sus sentimientos*¹⁷⁹. Malauradament, nos ens ha estat possible accedir a documentació que permetés conèixer la identitat de l'associat empresonat ni les raons exactes que el conduïren a aquella situació.

Amb tot, hem de cloure aquest punt reiterant la vehement tasca de defensa professional duta a terme per l'AAC en aquest període, i que s'intensificà especialment en la dècada dels anys 20. Aquest fet es pot deure a què, llavors, ja la pràctica totalitat dels arquitectes catalans formaven part de la corporació, amb la qual cosa la seva força moral per intervenir en nom del conjunt de la classe era cada cop major. D'aquesta manera, l'AAC prengué part en múltiples conflictes professionals, que afectaven a la totalitat dels arquitectes o concretament a alguns dels seus membres, sempre tractant de salvar els drets dels companys d'ofici, en moltes ocasions davant la competència dels enginyers.

Dels casos als que hem tingut accés, poques vegades s'assoliren en la seva totalitat els objectius fixats. Això no feia si no fer créixer dins l'AAC la sensació d'operar en desavantatge d'oportunitats pel que fa la cobertura legal de què

¹⁷⁸ "Instancia al Excmo Ayuntamiento interesando se deje si efecto o se modifique, la Comisión de Ornato Público". *Boletín* (1925), núm. 22.

¹⁷⁹ "Memoria presidencial", llegida pel president Francesc Guàrdia Vial a la junta general del 29 de gener de 1927. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1927.

gaudia la professió. Conseqüentment, el desig que des de les altes instàncies es dictaminés la creació de col·legis professionals, amb tot el que allò comportava, esdevenia cada cop més majoritari, arribant a assolir la unanimitat cap a finals d'aquesta etapa.

2.1.5. L'ús de la llengua catalana

Malgrat que el corrent del catalanisme polític era prou conegut en el si de l'AAC i que, fins i tot, era vist amb bons ulls, la llengua catalana no havia estat gens present en el funcionament públic de l'entitat. La diglòssia imperant arreu del Principat també afectava la corporació dels arquitectes, que per a la redacció de la seva documentació interna, publicació periòdica i treballs monogràfics sols havia emprat el castellà - única llengua oficial reconeguda - des de la seva constitució. Aquest període en el que ens endinsem serà testimoni de les primeres mostres de sensibilitat envers el català per part de l'AAC i de la seva progressiva utilització, en consonància al creixement que experimentava el nacionalisme i l'expansió de l'ús de la llengua del país en institucions culturals, com ara a l'Ateneu Barcelonès.

Les primeres mostres de sensibilitat cap a la llengua del país es donaren l'any 1900, quan la junta directiva presidida per Pere Falqués considerà oportú constituir una comissió dedicada a l'estudi del vocabulari específic de l'àmbit de la construcció, tot tractant de casar tecnicismes amb expressions més populars, per molt localitzades geogràficament que estiguessin. Així, la primera d'aquestes comissions estigué integrada per Josep Vilaseca Casanovas, Bonaventura Pollés Vivó, Pere Garcia Faria, Bonaventura Bassegoda Amigó, Ignasi Romañá Suari, Josep Majó Ribas i Pau Salvat Espasa¹⁸⁰. L'equip de treball mudaria de membres amb el pas dels anys – malgrat que n'hi hagué de permanents, com Bonaventura Pollés i Bonaventura Bassegoda -, com també variaria la intensitat de la seva tasca. La comissió estigué activa fins a l'any 1919, i és interessant remarcar que en ocasions comptà amb l'assessorament de Pompeu Fabra, tal i com recollí Josep Puig i Cadafalch a la memòria presidencial corresponent a l'any 1913.

¹⁸⁰ “Comissió especial de vocabulari de termes constructius”. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1901.

*Hem continuat l'estudi del vocabulari català de mots de la construcció, sotmetent l'arreplec de paraules fet anteriorment a l'amen d'en Pompeu Fabra; qui a sos coneixements profundíssims en filologia hi reuneix la seva condició d'enginyer que'l fa apte per a donar a la nostra obra la serietat científica que'ns cal.*¹⁸¹

Per altra banda, el plantejament sobre la conveniència o no d'emprar el català en el funcionament ordinari de l'AAC fou impulsat per un jove Jeroni Martorell, que havia estat nomenat secretari el mes de febrer de 1907, després de la mort de qui ocupava aquell càrrec, Salvador Oller. Martorell tot d'una manifestà el seu desig d'escriure les actes de la corporació en català i això, davant la controvèrsia que es preveia que generaria, conduí a la convocatòria d'una junta general extraordinària, que se celebrà el 22 d'abril del mateix any, amb l'assistència de 36 socis¹⁸².

L'oposició a la iniciativa estigué capitanejada per Bonaventura Pollés, qui argumentà que aquella era una qüestió política i que com a tal no era preceptiu que fos tractada per la corporació. Per contra, Bonaventura Bassegoda negà que escriure en català fos un acte polític, sinó que sols era l'ús normal de la llengua pròpia. Per dirimir la natura de la proposta de Martorell s'hagué d'oficiar una votació, que donà un resultat favorable a la tesi defensada per Bassegoda, per 24 vots a 12, i la junta acceptà tractar l'assumpte. Finalment, s'acordaria la següent actuació:

*Considerando que quizás el carácter oficial de la Asociación exige que sus documentos oficiales sean escritos en castellano y mientras se entienda así, en caso que el Secretario redacte y lea las actas en catalán, serán traducidas después por el Oficial de Secretaría y constarán en los libros en lengua castellana.*¹⁸³

¹⁸¹ “Memòria presidencial”, llegida pel president Josep Puig i Cadafalch a la junta general del 15 de gener de 1914. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1915.

¹⁸² AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 22 d'abril de 1907. C 170 / 305.

¹⁸³ *Ibid.*

Fou una decisió de consens, però rellevant en tant que significà el punt d'inici de l'ús del català en l'AAC. Progressivament, el seu abast es faria cada cop major i el català aniria guanyant terreny. Jeroni Martorell, com a secretari, el 23 de juny del mateix any 1907, enviava una circular als socis, la primera en català, mitjançant la qual se'ls anunciava una conferència al local social de l'entitat, que el propi Martorell impartiria, que portava per títol *La fi d'una llegenda: concepte real d'un temple grech*¹⁸⁴.

La memòria anual corresponent a l'any 1908, llegida pel president Pau Salvat Espasa, fou la primera en la qual s'emprà la llengua catalana i l'*Anuario* de 1910 el primer en què conviuen documents redactats en català i en castellà, tot i que encara hi predominen els segons. Cinc anys més tard, l'Anuari de 1915 ja seria escrit íntegrament en català, amb l'excepció d'alguns treballs monogràfics de caràcter tècnic. Continuarà el costum d'escriure gran part dels *Anuarios* en català fins al corresponent a 1919, quan el president Jaume Gustà Bondia optà de nou per redactar i llegir la Memòria en castellà. Aquest fet es convertí en tendència els anys següents i s'accentuaria durant el període de la dictadura primoriverista, quan les ressenyes, memòries o documents escrits en la llengua del país són cada cop més minsos. Per contra, cal citar la publicació que endegà l'AAC, *La Ciutat i la Casa*¹⁸⁵, entre 1925 i 1927, puix tots els articles que hi aparegueren foren redactats en català.

D'altra banda, l'acord pres el 22 d'abril de 1907 en la junta general extraordinària es mantingué vigent, *de facto*, fins a la proclamació de la II República. Amb el canvi de règim polític, aleshores, les actes passarien a transcriure's en català en els llibres oficials.

¹⁸⁴ AHCOAC. Circulars de la Secretaria de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 23 de juny de 1907. C 156 / 71.

¹⁸⁵ *Vide infra*, p. 189 – 192.

2.1.6. Una seu social en propietat

L'establiment del domicili corporatiu als baixos del carrer de Santa Anna, número 25, l'any 1893, significà per a l'AAC gaudir d'un local en exclusivitat, després d'un període itinerant de gairebé dues dècades. No haver de compartir l'espai amb cap més entitat permeté l'organització d'activitats socials i també de culturals. D'aquesta manera, s'hi celebraren algunes conferències, que estigueren obertes als socis, però també a qualsevol ciutadà que hi estigués interessat. Es pot considerar, doncs, que la seu social de Santa Anna fou important per a la trajectòria de l'AAC, en tant que l'ajuda a aprofundir en un vessant intel·lectual i al mateix temps obrir-se a l'exterior.

Amb tot, les dependències no eren tan grosses com s'hagués desitjat i el número de socis tingué una clara tendència a l'alça durant tot el període aquí estudiat, per la qual cosa les mancances d'espai es feien cada cop més evidents. Així mateix, cal recordar que l'estança de l'AAC en aquell local era en qualitat d'arrendatari i això significava una despesa important per a la corporació. Per tot plegat, la situació no era encara l'ideal i planava el desig d'accedir algun dia a una seu pròpia.

Tractant d'aprofitar el nou caràcter d'entitat Oficial i d'Utilitat Pública conferit per la Reial Ordre de l'1 de juliol de 1903, la junta directiva presidida per Eduard Mercader, l'any 1905, inicià gestions per a aconseguir que des de les administracions polítiques els fos facilitat l'accés a un nou edifici, en el qual s'hi pogués instal·lar també l'Escola d'Arquitectes de Barcelona i escoles especials per a l'ensenyament d'obrers que es dediquessin a les diferents branques de la construcció. Amb aquesta finalitat, el 28 d'abril de 1905, se celebrà una junta general extraordinària.

En aquesta sessió s'acordà per unanimitat demanar una subvenció o cessió a l'Estat, a la Diputació de Barcelona i a l'Ajuntament de 60.000, 7.500 i 7.500 pessetes respectivament, durant quinze anys¹⁸⁶. Tanmateix, els organismes polítics no satisfieren la demanda i l'obtenció d'un domicili social nou s'hagué de posposar.

Els fets es precipitaren a partir del 28 d'abril de 1918, com a conseqüència de la defunció del soci Bonaventura Pollés, qui, a més, havia estat un gran impulsor de la Biblioteca de l'AAC. Tot i que el seu traspàs fou sobtat, - es produí mentre es trobava de viatge a Sevilla - , Pollés ja havia fet testament en favor de la corporació, conscient de les necessitats materials que aquesta tenia. Així, li llegà la finca situada en el número 563 del carrer de Les Corts, avui conegut com Gran Via de les Corts Catalanes, amb la intenció que hi pogués instal·lar el domicili social¹⁸⁷.

L'AAC hagué de fer front a una suma important de diners en concepte de drets testamentaris i de despeses logístiques del trasllat, que superà les 30.000 pessetes¹⁸⁸. A la fi, l'anhel de l'entitat de comptar amb un local propi s'havia satisfet i la presa de possessió de la nova seu es materialitzà a principis de 1919, malgrat que la primera junta general que s'hi celebrà fou la del 22 de desembre de 1920. Es tractava d'una seu de diferents plantes i fruit dels treballs de reforma dirigits per Eusebi Bona i Albert Juan i Torner s'habilitaren espais diferenciats per a oficines, biblioteca i sala de juntes, que permetien acollir un major nombre d'assistents a les reunions i als diferents actes culturals que allà s'hi celebraren.

Aquest edifici seria el domicili de l'AAC i, a partir de 1931, també del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Barcelona. Ho seria així mateix del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya durant el període de la Guerra Civil i després novament del restablert Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears, fins a l'any 1962.

¹⁸⁶ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 28 d'abril de 1905. C 170 / 305.

¹⁸⁷ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 10 de juny de 1918. C 170/ 305.

¹⁸⁸ *Ibid.* i "Memòria presidencial", llegida pel president Jaume Gustà a la junta general del 25 de gener de 1919. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1919.

2.2. El vessant polític

Durant aquest període estudiat la corporació dels arquitectes catalans s'implicaria en els assumptes polítics i socials que condicionaven l'esdevenidor públic, encara que ho faria des d'una perspectiva estrictament professional. És a dir, els múltiples qüestionaments que presentà a l'Ajuntament de Barcelona, a la Diputació i al Govern estatal hauran de llegir-se majoritàriament en clau arquitectònica, en funció de com els esdeveniments sobre els que s'emetia opinió o reclamació afectaven la prosperitat de l'ofici i de la classe. Cal recordar, en aquest sentit, la vigència de l'article estatutari que proclamava l'apoliticisme de l'entitat, la seva voluntat de mantenir-se allunyada de qüestions que poguessin produir escissions o desavinences en el si de l'AAC.

Per mor d'això, no hem trobat en la documentació analitzada cap referència, cap mostra de suport ni de condemna, a esdeveniments tan substancials com la constitució de Solidaritat Catalana, la creació i supressió de la Mancomunitat de Catalunya, o la instauració del directori militar de Primo de Rivera. La corporació interactuà amb les diferents institucions polítiques amb naturalitat, essent crítica quan es considerà oportú en termes que implicaven l'Arquitectura, sense qüestionar de cap manera la legitimitat de les diverses formes de govern, tot deixant al marge les fílies o les fòbies dels integrants de les juntes directives referent a un o altre sistema. Tanmateix, com s'ha esmenat, els qüestionaments al poder a partir de plantejaments professionals arribaren a ser força durs, atès el gran abast de l'Arquitectura en el funcionament públic de qualsevol país.

2.2.1. La reivindicació d'edificis públics i crítiques a les administracions

Gràcies a les ressenyes aparegudes als *Anuaris*, hem pogut constatar que, sobretot, durant la primera dècada del segle XX, l'AAC es mostrà molt combativa amb el consistori municipal barceloní i amb el govern central pel que consideraven una alarmant deficiència d'edificis públics a la capital catalana. La corporació es queixà amargament tant per la seva escassetat numèrica com pel

pèssim estat de conservació dels existents. Aquests fets, en moltes ocasions, foren considerats afronts per a una urbs de la categoria i de la importància de Barcelona, cridada a ser motor econòmic i cultural no només a l'estat espanyol sinó també a l'àmbit europeu.

Així, hi hauria evidents mostres de preocupació per les mancances de construccions destinades a beneficència, ensenyament, oficines de correus i telègrafs, etc. D'acord amb l'*Anuario* de 1901, corresponent a l'any anterior, bona part de la culpa requeia en la inestabilitat política i institucional, que no permetia tirar endavant projectes coherents i continuats:

*De toda la serie de proyectos y propósitos laudables que cada nuevo Alcalde al tomar posesión de su cargo nos da a conocer como formando parte de su programa especial, de eso no queda luego nada ó casi nada: a lo más, unos cuantos metros de acera en el distrito A, algunos faroles nuevos en el barrio B, unos pasos a nivel en la calle X. Contribuyó en el año último a esa atonía el haber transcurrido casi los doce meses con la Alcaldía desempeñada interinamente, lo que es siempre un motivo para restar iniciativas y firmezas.*¹⁸⁹

Paral·lelament, les crítiques anirien també dirigides a l'administració estatal, a la qual s'acusava de no proporcionar les eines suficients com per a propiciar el progrés de Barcelona, tot privant-la d'edificis essencials per al seu desenvolupament econòmic. Això, alhora, privava els arquitectes catalans d'encàrrecs amb els que guanyar-se la vida i materialitzar els seus coneixements i el seu art.

*Una de las manifestaciones en que el arte arquitectónico puede dar muestra brillante de su poderío y de su pujanza artística es el edificio público, mas por desdicha, mientras el Estado persista en su lamentable conducta de tener en completo olvido ese importantísimo objetivo, nulas serán las muestras que los arquitectos de nuestra querida región puedan ofrecer al publico de la fuerza creadora de su numen artístico.*¹⁹⁰

¹⁸⁹ "Preliminar". *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1901.

¹⁹⁰ "Preliminar". *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1905.

Encara en aquesta línia, segons l'AAC, la situació que es donava a Barcelona no aguantava cap tipus de comparació amb les realitats que es vivien a altres països europeus, per exemple pel que feia a les oficines de correu. El grau d'acidesa de la crítica va pujant fins a convertir-se en un discurs demolidor contra el sistema governamental estatal.

Cuando se visitan las capitales de los cantones de Suiza y absortos y admirados, nuestros ojos se paran ante las imponentes moles de soberbios edificios públicos (y no hablamos ya de Berna, por ser capital de la Unión Postal Universal), nos dicen enseguida que aquellas importantes fábricas están destinadas a Casa-correos. [...] Compárese, pues, la importancia comercial de Ginebra, de Lucerna o de Zurich con la de Barcelona, y dígasenos si no es delito de lesa patria permitir que nuestras Casas de Correos anden trashumantes de Ceca en Meca, apremiadas con deshaucios, unos en pos de otros, mendigando los favores de la propiedad particular que no siempre suele mostrarse propicia a tratar con el Estado, atemorizada por las complicaciones de la burocracia y por las pocas garantías de solvencia que ofrece la pública administración.¹⁹¹

A part de les dependències postals i telegràfiques, altres infraestructures que van cridar l'atenció de la corporació d'arquitectes foren els centres d'ensenyament, tant per la seva mancança com per les seves condicions internes. Es denuncià públicament, doncs, la falta d'escoles de tots els nivells així com també les condicions higièniques que caracteritzaven les que existien. És de remarcar que amb aquesta última crítica es traspua la preocupació pedagògica per com l'edifici influïa en el rendiment acadèmic dels alumnes, pròpia, entre d'altres corrents, de la contemporània Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia.

Tampoco la instrucción primaria es necesidad apremiante para nuestros ediles [...] El Ayuntamiento no se preocupa, pues, de los locales donde se da la enseñanza, y por ello Barcelona no cuenta con los locales públicos que tiene derecho a esperar, atendido su gran desenvolvimiento, como tampoco lo es para la serie de eminencias que tomaron parte en el Congreso Pedagógico

¹⁹¹ *Ibid.*

*últimamente celebrado en Barcelona. Ahí se discutió si la enseñanza debía ser con ó sin Dios; si debía pagar ó no el Estado; si los maestros eran buenos ó malos; si los religiosos eran santos ó criminales, pero de la Escuela, del edificio donde la enseñanza debe darse y que para el niño educando es tan trascendental como la instrucción y los alimentos, del edificio no se trató seriamente, y precisamente en una época en que se ha venido el reconocer en el edificio, una influencia sobre el niño tan decisiva como la acción pedagógica del maestro*¹⁹²

2.2.2. Condemna de la violència política i social

Les tres dècades estudiades en aquest capítol estigueren marcades per continus episodis de violència que determinaren en major o menor mesura el transcurs de la vida política i social del país. Ens referim amb això als atemptats terroristes de principis de segle, als fets de la Setmana Tràgica i al pistolerisme del trienni 1918 – 1920, però sense oblidar tampoc les confrontacions bèl·liques que mantingué l'estat espanyol amb les forces marroquines i, sobretot, la Gran Guerra.

Durant tota l'etapa l'AAC llançà missatges corporatius sobre alguns d'aquests fets, sempre que considerés que afectaven a la professió a Catalunya o a companys en concret, sempre que fossin agents de desestabilització econòmica o que damnessin elements arquitectònics patrimonials.

Anant a pams, podem citar les paraules del president de la corporació, Eduard Mercader al “Preliminar” de l'*Anuario* de 1907, un discurs ben conservador que es lamenta de les agitacions obreres, de la puixança anarquista – sense citar específicament aquest corrent – i dels actes terroristes que frenaven segons ell qualsevol tipus de progrés:

La propagación de ideas disolventes que conturban las conciencias de la masa; la realización de atentados cuyo recuerdo nos horroriza y cuya impunidad nos solivianta, la lucha de ideas ni nuevas ni santas, copiadas servilmente de los

¹⁹² *Ibid.*

focos revolucionarios de Europa y que demuestran haberse recibido órdenes terminantes para hacer tabula rasa de cuanto típico, tradicional, santo y envidiable conserva Cataluña [...] todo contribuye a que el estado social de la época presente sea tan agitado, turbulento e inseguro que no puede esperarse del mismo el bienestar, la seguridad y todas las demás circunstancias que concurren a que nazca y sedimente la cultura general y artística de un país.¹⁹³

La preocupació davant aquesta conjuntura continuava viva dos anys més tard en el si de l'AAC, segons es desprèn del "Preliminar" de l'*Anuario de 1909*, que narrava els fets transcorreguts d'ençà de 1907.

Nuestra ciudad sufrió y sufre todavía la conmoción de violentas sacudidas. Una banda de ocultos malhechores azotó nuestros hogares y nuestro bienestar con sus criminales atentados. [...] Mucho ha trascendido de tales agitaciones a la serena atmósfera del arte. De otra parte, los intereses materiales cuyo apogeo y prosperidad se traducen siempre en elementos de vida arquitectónica, asustados ante los estallidos de los viles artefactos, se retrajeron de tal modo que hubo momentos en que pudo darse por completamente paralizada la vida constructiva.

¹⁹⁴

El mateix any 1909, l'AAC se sentí obligada a posicionar-se davant els esdeveniments de l'última setmana de juliol, la Setmana Tràgica, la bullanga que esclatà a les ciutats de Barcelona i Sabadell davant la mobilització de quaranta mil mossos catalans per a destinar-los al Marroc, en el context d'incipients enfrontaments amb les forces indígenes. La ràbia popular s'havia adreçat contra propietats eclesiàstiques, essent incendiats quaranta convents i escoles religioses i dotze esglésies¹⁹⁵. La repressió del govern d'Antoni Maura fou contundent i arbitrària, com ho demostra l'execució de Ferrer i Guàrdia.

¹⁹³ "Preliminar". *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1907.

¹⁹⁴ "Preliminar". *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1909.

¹⁹⁵ BALCELLS, A. *Història de Catalunya. Catalunya Contemporània*. Vol. IV. Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2006, p. 977.

Atenent l'apoliticisme reglamentari, la corporació dels arquitectes catalans no entrà a valorar els fets últims que havien desencadenat l'alçament ni tampoc l'abast de la resposta governamental. El que sí va fer, emperò, la junta directiva presidida per Pau Salvat fou un comunicat adreçat a la ciutadania de Barcelona, el 4 d'agost de 1909, en què es planyia per la destrucció ocasionada per la revolta. El manifest reflectia el lament de l'entitat per les pèrdues de patrimoni històric d'altíssim valor, i ho feia des d'un volgut distanciament respecte als assumptes dels homes, conferint a l'Art en general – i per tant també a la professió de l'arquitecte – una posició de superioritat enmig d'una societat considerada majoritàriament inculta. Així mateix i en aquest sentit, es postulava la figura del professional de l'Arquitectura com a element rector social.

Es preciso que este dolor profundo que, cual cauterio en llaga viva siente hoy la clase de arquitectos, sea conocido por todos, ya que no por todos es sentido, y sepa la mano ignorante que destruye, que han sido manos cariñosas las que pusieron las piedras en su sitio, llenas de altruista entusiasmo pensando que sus hijos venerarían sus cuidados. Si hay quien prefiere en la historia de los tiempos el caballo de Atila al templo griego, si hay quienes prefieren a la luz del arte vagar como momias autómatas en las tinieblas sin espíritu, busquemos luz para su inteligencia y trabajemos todos para todos.¹⁹⁶

Tot avançant cronològicament, en aquest apartat hem d'esmentar les poques referències que es feren des de l'AAC sobre la Gran Guerra, lliurada entre 1914 i 1918. La corporació procurà mantenir-se allunyada de qualsevol mena de debat mantingut entre aliadòfils, germanòfils o pacifistes – tot i que s'agraí la neutralitat espanyola - i sempre que s'abordà aquell conflicte es feu condemnant la inestabilitat que suposava per al desenvolupament arquitectònic. El president Bonaventura Bassegoda Amigó, a la Memòria corresponent a l'any 1914, en parlava en els següents termes:

La atmosfera serena y dolça de la pau permanent ha sentit emmitj del cor la sotragada de una guerra que gayrebe podriam dirne universal. [...] Nostras arts, per conseguint, han d'haver sofert el malefici d'aqueixa diabólica orgia. Mes, per fortuna,

¹⁹⁶ AHCOAC. Manifest sobre la Setmana Tràgica. C 168 / 259. Veieu l'Apèndix, p. 753.

dins d'aquesta nostra llar payral, tancades las portas als vents conturbadors y vetllant sempre pels furs de nostra noble professió, amb el pensament posat ben endins del nostre códich social y de la tranquil·litat del qui sab que coneix els seus devers, ens havem mantingut animats y dispòstos a la lluyta per a la dignitat professional sense llensarnos a cercar per aquests mons de Deu conflictes, ni combats, quins com mes victoriosos poden resultar per la vanitat d'aquell qui'ls inicia, mes a la llarga se traduheixen en la destrucció y la ruina interior de las colectivitats.¹⁹⁷

L'any següent, el mateix president confessava que les esperances que tenia dipositades en una ràpida resolució de la Guerra s'havien esvaït, alhora que es mostrava preocupat per les repercussions socials que podia tenir el conflicte en la societat catalana i, sobretot barcelonina, cada cop més castigada per conseqüències derivades dels combats a Europa, com ara l'increment desorbitat dels preus dels aliments de primera necessitat.

Com mes veja jo atansarse el dia d'avuy, mes esperansat estava de que las circumstancias terribles qu'entenebreixen tot el mon, hauran cessat de flagellarnos y lluhirá ab el nou any l'aubada esplendida y riallera de la pau europea. Per dissort, no s'han confirmat las mevas esperansas y la nostra terra gemega erisada d'aquesta angoixa que li causan las incessants sotregadas que reb de tots cantons, contribuïnt al mes greu malestar social.¹⁹⁸

Finalment, la cessació de l'activitat dels canons, l'any 1918, fou interpretada per la presidència de l'AAC, exercida aleshores per Jaume Gustà Bondia, com el començament d'una nova etapa per a la Humanitat, destinada a contemplar un procés de desenvolupament i consecució d'èxits sense precedents per a tots els pobles, i en què els professionals de l'Arquitectura hi havien de contribuir de manera rellevant.

¹⁹⁷ , “Memòria presidencial”, llegida pel president Bonaventura Bassegoda Amigó a la junta general del 16 de gener de 1915. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1915.

¹⁹⁸ “Memòria presidencial”, llegida pel president Bonaventura Bassegoda Amigó a la junta general del gener de 1916. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1916.

*Hoy el arco iris de la paz brilla en los horizontes coronando las alturas donde se concentran los pensamientos de los hombres por la fraternidad universal: un nuevo día alborea para la sociedad humana; todos los orientes se abren; luz augusta nueva fulgura como sol de esperanza sobre las naciones, los pueblos, los hombres; la historia, la vida, va a reemprender su marcha; todos debemos apresurarnos a elaborarla, todos intensificar nuestras energías que la naturaleza transmutará en perdurable y gloriosa creación.*¹⁹⁹

Encara relacionat-ho amb els esdeveniments de la Gran Guerra i, sobretot, amb les seves conseqüències, hauríem d'aprofitar l'avinentesa per citar dues actuacions fetes per l'AAC. Per una banda, s'ha d'esmentar la donació de material bibliogràfic, l'any 1921, a la biblioteca de la prestigiosa Universitat de Lovaina, destruïda pels estralls de la Guerra. Aquesta donació la conformà una col·lecció dels *Anuarios* i monografies publicats per l'AAC fins aleshores, així com també els llibres duplicats de la biblioteca de l'entitat²⁰⁰. Per altra part, cal parlar de la intermediació feta el mes de maig de 1925, juntament amb arquitectes espanyols i holandesos, davant la CCCIA, per tal que els arquitectes alemanys i austríacs fossin readmesos en el seu si, tot argumentant que les assemblees professionals havien d'estar allunyades de passions polítiques i que l'art no havia d'entendre de fronteres²⁰¹.

Tornant ara a la seqüència cronològica anterior, val a dir que l'optimisme professat pel president Jaume Gustà en motiu del final de la Gran Guerra aviat hagué de ser rectificat, per mor de la conflictivitat social viscuda a Barcelona i a les principals ciutats industrials catalanes, que derivà en el pistolisme, un conflicte obert i armat entre el sindicalisme cenetista i el Sindicat Lliure, òrgan de la patronal i recolzat institucionalment. Entre 1918 i 1923, període conegut com "els anys de plom", foren assassinades centenars de persones i moltes més resultaren ferides en els tirotejos, que no només tenien lloc a Catalunya sinó que

¹⁹⁹ "Memoria presidencial", llegida pel president Jaume Gustà a la junta general del 25 de gener de 1919. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1919.

²⁰⁰ "Memoria presidencial", llegida pel president Francesc de Paula Villar Carmona a la junta general del 21 de gener de 1922. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1922.

²⁰¹ "Acta de la reunió celebrada per la junta directiva el 28 de maig de 1925". *Boletín* (1925), núm. 21.

s'escampaven arreu de la Península. Des de l'AAC, en diferents ocasions, s'alçaria la veu contra aquests fets, sobretot si afectaven els interessos de la classe.

D'aquesta manera, el mes de desembre de 1919 s'acordà sumar-se a una iniciativa promoguda des de diferents col·lectius professionals, especialment industrials, i adreçar-se al President del Consell de Ministres, aleshores el conservador Manuel Allendesalazar, per a demanar-li mesures efectives que frenessin l'alarmant conflictivitat i el degoteig de morts. S'argumentava, en el telegrama, que el clima de violència perjudicava greument la marxa de l'economia.

*Exmo Sr. Presidente del Consejo de Ministros – Madrid –
Asociación Arquitectos Cataluña en Junta General
Extraordinaria de hoy acuerda unánimemente adherirse a las
gestiones que realizan distintas corporaciones para interesar
Gobierno enérgicas medidas ponga fin estado actual indefensión
y paralización trabajo fuente riqueza País. Creemos llegado
momento Poder Público de sensación autoridad para evitar que
por cuestiones sociales se atente vidas procurando dictar reglas
que jurídicamente terminen insostenible situación. – Presidente
– Gustá Bondía.²⁰²*

Les accions terroristes afectaren directament la classe dels arquitectes espanyols el 23 d'agost de 1920, quan un atemptat costà la vida a José de Yarza de Echenique, titulat a l'Escola Oficial d'Arquitectes de Barcelona i que exercia a la ciutat de Saragossa com a cap tècnic de l'ajuntament. Aleshores, l'AAC s'adherí a les manifestacions de repulsa que organitzaren les diferents associacions d'arquitectes de l'estat i que confluïren en una subscripció per erigir-li una làpida²⁰³.

²⁰² AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 29 de desembre de 1919. C 171 / 305.

²⁰³ “Memoria presidencial”, llegida pel president francisc de Paula Villar Carmona a la junta general el 21 de gener de 1922. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1922.

En la mateixa línia de condemna dels atemptats terroristes, l'any 1921, una comissió de l'AAC va retre una visita a l'alcalde de Barcelona, Antonio Martínez Domingo, per presentar-li els seus respectes i mostrar-li el seu recolzament després de l'intent d'assassinat que havia patit²⁰⁴.

Amb tot, aquesta és l'última manifestació de l'AAC que tenim documentada en relació a la qüestió de la violència en aquest període estudiat. El volgut apoliticisme s'acomplí amb escreix durant la resta de la dècada dels anys 20 i, per exemple, no trobem cap comunicat ni referència a la Guerra d'Àfrica, que tant va convulsionar el debat polític i social català i espanyol, sobretot arran del *desastre d'Annual*, l'any 1921.

²⁰⁴ *Ibid.*

2.3. El vessant social

Paral·lelament, també trobarem una sèrie de reflexions o de demandes que fan palesa una certa preocupació des de l'AAC per qüestions que afectaven al conjunt de la ciutadania i, especialment, als sectors obrers, un col·lectiu social cada vegada més articulat i alhora indispensable per a la bona marxa de l'activitat arquitectònica.

2.3.1. La reivindicació del clavegueram

Les reivindicacions del corrent higienista ja havien estat contemplades per l'AAC a partir de la publicació a la *Revista* (1893 – 1897) d'alguns articles que abordaven la qüestió. Tanmateix, fou en aquesta etapa, un cop tombat el segle, quan l'entitat es feu seva aquesta preocupació, tal i com ho demostren les diferents denúncies públiques que realitzà des de diferents òrgans d'expressió, però sobretot des dels *Anuarios*.

Una de les crítiques més recurrents que es feren al consistori municipal barceloní, en aquesta línia, durant la primera dècada del segle XX, foren els continus retards en la construcció del clavegueram de la ciutat, mesura considerada fonamental per a incrementar la salubritat. Alhora, es denunciava el poc interès que un assumpte d'aquelles dimensions despertava en el conjunt de la ciutadania.

El tiempo pasa, la nueva red de alcantarillado no se implanta, el reglamento esperado no se dicta, y como por otra parte pueden señalarse numerosas deficiencias en el cumplimiento de los aludidos preceptos, resulta de todo ello que Barcelona no adelanta en higiene urbana cual fuera de desear y a todos sus moradores interesa, que no nos preocupamos de tan interesante asunto cual este habría de preocuparnos.²⁰⁵

²⁰⁵ “Própósito”. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1900.

A l'*Anuario* publicat l'any 1903 s'insistia en què el projecte de la conducció subterrània d'aigües brutes no avançava per manca de recursos i d'interès de l'Ajuntament²⁰⁶, i l'any 1907 s'afirmava que Barcelona es trobava en *un estado de abandono incalificable hasta el punto que parece irrisorio hablar de higiene en su recinto*²⁰⁷. Les al·lusions a la problemàtica generada per l'absència d'una xarxa de clavegueram òptima foren constants fins a l'any 1912, quan l'AAC visità les obres d'aquella infraestructura. L'excursió, realitzada el 12 d'abril de l'esmentat any, serví als assistents per comprovar que després de molts anys d'espera les obres estaven a punt de ser concloses. El ponent de la visita, Jaume Gustà Bondia, es congratulà per la consecució d'una fita importantíssima per als habitants de Barcelona.

[Amb la posada en marxa de la xarxa de clavegueram a l'Eixample] *habrase llevado a efecto una obra altamente patriótica, digna de encomio y merecedora del aplauso, no tan sólo de la presente, sino que también de las futuras generaciones, pudiendo mostrarse, desde luego, legítimamente orgullosas todos aquellos que de un modo mas o menos directo hubieren contribuido a la realización de la misma, ya que de esta suerte, habrían logrado poner a nuestra urbe querida a cubierto de los perniciosos efectos origen de las enfermedades infecciosas que vienen siendo el azote de la Humanidad.*²⁰⁸

2.3.2. La preocupació per la classe obrera

Durant aquest període, l'AAC mantingué un posicionament dual en vers la realitat de penúria econòmica que experimentaven bona part dels sectors obrers catalans i les reivindicacions polítiques que articularen per tractar de revertir la situació. Així hi hauria una preocupació – en certa mesura paternalista, tot i que sincera - per les seves condicions de vida, pels nivells de salubritat dels seus habitatges o per les dificultats que tenien per accedir a algun, però, per altra

²⁰⁶ “Preliminar”. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1903.

²⁰⁷ “Preliminar”. *Anuario de la Asociación de arquitectos de Cataluña*, 1907.

²⁰⁸ “Memoria leída en el acto de visita a las cloacas de la ciudad”. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1913.

banda, en moltes ocasions culpaven l'obrerisme i les seves actuacions de perjudicar l'estabilitat social i conseqüentment econòmica, amb els lògics perjudicis per a l'activitat constructiva²⁰⁹.

Les primeres mostres de sensibilitat cap a la classe obrera les trobem en un dictamen emès per l'AAC a l'Ajuntament de Barcelona, el 6 de novembre de 1902, quan exercia la presidència de l'entitat Adrià Casademunt i la secretaria Juli M. Fossas. Aquest informe fou adreçat al consistori per a instar-lo a una sèrie de mesures tendents a la transformació urbanística de la capital catalana. Entre els punts d'actuació recomanats, per la qüestió que aquí tractem, hem de referir-nos al sisè, que reclamava major atenció pel que fa a la ubicació de les noves barriades susceptibles de ser habitades per la classe obrera.

Que el Excmo. Ayuntamiento, imitando lo que ya se ha hecho en otros puntos, de más importancia a la cuestión de barrios obreros, y la resuelva por un concurso especial, fijando en la convocatoria lugares de instalación sanos, de fácil comunicación y de precio bajo para la edificación²¹⁰.

En una línia similar, durant els següents tres lustres, hi hauria puntuals i tímides referències a la complicada situació de les classes treballadores. Aquestes mencions, però, sovint, es veien alternades amb crítiques furibundes a la deriva violenta que prenién determinades accions de contestació social, especialment referides als atemptats terroristes comesos per activistes àcrates.

Amb tot, la sensibilitat de la classe per la qüestió obrera anava creixent i transformant-se, segons quedà reflectit en la ponència que l'entitat presentà en el VII Congrés Nacional d'Arquitectes, celebrat a Sevilla entre els últims dies d'abril i els primers de maig de 1917. El redactor, Gabriel Borrell, abordaria en aquest document assumptes tan rellevants com el de la creació de societats obreres, especialment les vinculades al ram de la construcció, mentre que

²⁰⁹ *Vide supra*, p. 154.

²¹⁰ "Dictamen a l'Ajuntament del 6 de novembre de 1902". *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1903.

convidava les diferents associacions d'arquitectes de l'estat a fomentar-les, a donar suport al seu funcionament i a posicionar-se al costat dels obrers en les seves reivindicacions.

Los Arquitectos estimamos que es justa y conveniente la lucha de los obreros contra los sueldos insuficientes, contra las jornadas extenuantes por la disminución de riesgos y accidentes en el trabajo, por el descanso semanal reparador, por que se le asegure contra sus enfermedades, sus paros forzosos y su vejez. Estimamos necesario que se les de trato digno en los lugares de trabajo, creemos que conviene oír su voz y voto en todos los Centros Legislativos, Consultivos y de Arbitrajes donde se trate de cuestiones que le afecten.²¹¹

Tot plegat, argumentava, evitaria vagues i accions violentes, i aniria en benefici de l'activitat econòmica, per a la qual era molt important una estreta vinculació de tots els agents que en formaven part. Així mateix, la ponència considerava imprescindible que l'obrer adquirís una major formació en el seu ofici i en un marc cultural general, a la qual havia de contribuir també l'arquitecte, professional ja cridat a ser, pel seu estatus, element rector de la societat a la qual s'aspirava.

En las organizaciones obreras debe entrar como fin esencial la educación general y profesional de sus asociados; instándoles a crear escuelas de aprendizaje, cursos de conferencias, exposiciones permanentes de productos trabajados, etc., etc. Consideramos un deber colaborar con los conocimientos que nos da nuestra profesión, en la vida de las sociedades obreras, facilitando con planos y planes la mejor solución económica y técnica para que lleguen a poseer domicilio social propio, fomentando la creación de cooperativas de construcción y establecimiento de talleres colectivos, ensayando, la contratación directa de los trabajos con las sociedades, eliminando intermediarios, facilitándoles ideas, orientaciones y prestigios, para que tengan éxito sus peticiones de trabajos en los paros forzosos y épocas de crisis²¹².

²¹¹ "Ponencia presentada por la AAC al VII Congreso Nacional de Arquitectos". *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1918.

²¹² *Ibid.*

Paral·lelament, segons el ponent, també l'arquitecte havia de conèixer la nova realitat socioeconòmica en què havia d'exercir. Per aquesta raó, Gabriel Borrell recomanava una aproximació teòrica per part de l'arquitecte al funcionament de les societats obreres, coneixements que hauria d'adquirir durant la seva estada a l'Escola d'Arquitectura.

El incremento creciente de las sociedades obreras y las relaciones que a multitud de ellas nos ligan hacen necesario que en la educación profesional del Arquitecto y en los estudios de las Escuelas de Artes y Oficios se introduzcan unas lecciones de sociología aplicada al conocimiento del origen, organización y fines de dichas sociedades.²¹³

Per la suma de les idees exposades en aquesta ponència, hem de considerar el document com a molt interessant, en tant que reflecteix l'assimilació plena per part dels arquitectes catalans de la problemàtica obrera i la idea de la necessitat de col·laboració i enteniment amb aquest sector, cada cop més articulat i potent. Si bé és cert que hi havia raons de caràcter filantròpic a l'hora de defensar les reivindicacions obreres per part del col·lectiu dels arquitectes, no és menys evident que arribats en aquell punt, la conjuntura històrica no permetia gaire més actituds. La força organitzada proletària, materialitzada per exemple en vagues generals, era capaç d'aturar pràcticament tota activitat econòmica. Això s'entengué molt bé des de l'AAC, que, al menys teòricament, l'any 1917, optà per tendir ponts amb l'obrerisme, amb la finalitat – a través de la formació que estava disposada a oferir – de reconduir la lluita obrera per unes vies allunyades de la paralització del treball i l'acció armada.

Aquesta actitud de l'AAC no fou compartida pel conjunt de la patronal, que amb el recolzament de l'autoritat militar barcelonina contestaria les demandes obreres amb mesures repressives. Les postures cada cop més radicalitzades donarien pas als enfrontaments armats, al pistolisme, entre 1918 i 1923, amb un elevat cost de vides humanes i d'instabilitat econòmica. El triomf del pronunciament de Primo de Rivera, el setembre de 1923, significaria un augment de la repressió governamental sobre l'obrerisme barceloní més

²¹³ *Ibid.*

actiu, arrengrat en les files anarquistes. El sindicat àcrata de la CNT a la pràctica fou desballestat per a la vida pública, i el seu espai l'ocupà el socialista de la UGT, molt més moderat en les seves proclames, i el Sindicat Lliure, del tot doblegat als designis dels patrons. Totes dues conjuntures, primer l'elevat grau de violència dels "anys de plom" i després la forçada docilitat obrera durant el primoriverisme, feren que l'AAC ja no aprofundís més en les idees postulades en la ponència de 1917.

Tanmateix, sí que s'ha de citar, en aquestes dates, una iniciativa tendent a apropar la figura de l'arquitecte amb la dels obrers de la construcció. Es tractà del "Concurs Bonaventura Pollés", impulsat per la voluntat testamentària d'aquest membre i bibliotecari de l'AAC. En la seva herència deixà estipulat que de les rendes que s'obtinguessin dels pisos de la finca de la Gran Via que donava a l'entitat – els no emprats per a ubicar-hi la seu social de la corporació -, s'haurien de destinar 3.000 pessetes anuals a la concessió de sis premis de 500 pessetes a aquells obrers del sector que més es destaquessin en l'exercici de la seva professió²¹⁴. Aquests premis pervisqueren mentre els arquitectes catalans mantingueren el domicili en aquell indret, fins a l'any 1962.

²¹⁴ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 10 de juny de 1918. C 171 / 305.

2.4. El vessant cultural

En aquesta etapa observem que algunes de les línies d'actuació de caràcter cultural de l'AAC empreses anteriorment tendiren a la continuïtat i a la consolidació. Fou el cas de les sortides corporatives a diferents punts del país per a copsar de primera mà les fites arquitectòniques catalanes passades i presents, que seguiren essent els actes col·lectius de l'entitat amb més bona acollida per part dels socis. D'altra banda, també hem de d'assenyalar l'increment quantitatiu i qualitatiu de la Biblioteca, gràcies a la dedicació de bibliotecaris de gran talla intel·lectual i a la convicció de les diferents juntes sobre els beneficis de posseir uns fons bibliogràfic i arxivístic corporatiu.

Així mateix, s'apostà decididament per a què l'AAC comptés amb un òrgan d'expressió propi, materialitzat en els *Anuaris*, títol que aparegué durant les tres dècades que aborda el capítol. També es de ressenyar, i molt, la rellevància de *La Ciutat i la Casa*, editat entre 1925 i 1927, de caràcter multidisciplinar i amb la participació d'una sèrie de joves intel·lectuals cridats a ser referents per a Catalunya en els anys propers.

A més, s'encetà una tendència nova dins l'AAC, que ja esdevindria constant en gairebé totes les etapes successives del corporacionisme arquitectònic català. Parlem, en aquest cas, de l'organització de conferències i d'exposicions, fet que denota l'incipient grau de compromís intel·lectual de l'entitat amb el progrés de la professió i la cultura de la societat en què interactua. Alhora, cal remarcar també les diferents gestions i intervencions que es realitzaren per a preservar edificis o conjunts arquitectònics significatius, gairebé sempre d'època medieval, obres mestres del patrimoni històric català.

2.4.1. Les excursions i visites científiques

La celebració d'expedicions científiques, activitat corporativa iniciada l'any 1880 de la mà d'Elies Rogent i desenvolupada irregularment durant el segle XIX, tindria la seva continuïtat en aquesta nova etapa de l'AAC. Cal esmentar, però, que hi hagué variacions en el caràcter de les sortides i en les destinacions escollides. Tot i que continuaren les excursions a llocs emblemàtics per a la Història de Catalunya, sobretot pel que fa períodes esplendorosos medievals, aquestes expedicions disminuïren en número, no així en rellevància i significat. Per altra banda, sovintejaren les visites a edificis o infraestructures en construcció, normalment guiats per l'arquitecte o l'enginyer autor. Alhora, s'assistí en nombroses ocasions a fàbriques de materials que representaven innovacions en la indústria de la construcció – especialment de ciment –, així com també es procurà estar atent a les noves fonts d'energia. En aquest últim sentit, es visitaren diferents obres hidràuliques destinades a la producció d'electricitat²¹⁵.

Sense deixar de tenir presents i d'admirar els arrels arquitectònics catalans, els ponents de les excursions, a l'hora de triar la destinació, es deixaren influir pel context econòmic i cultural pel qual travessaven els arquitectes catalans. Això va fer que un gran número de les expedicions científiques es fessin en el terme municipal barceloní o en les seves rodalies, escenari del creixement urbà i industrial i important focus de creació intel·lectual.

El nou caràcter que es donà a les excursions es veu ja en la primera sortida que se celebrà el segle XX, concretament el 4 de gener de 1903. L'indret escollit fou el Parc Güell, el primer projecte de ciutat jardí que s'endegà a l'àmbit estatal. La visita seria guiada pel propi Antoni Gaudí, que explicaria els avenços fets d'ençà de l'any 1900, quan s'iniciaren les obres, i com haurien aquestes d'evolucionar. La convocatòria fou un èxit, i hi assistiren 27 arquitectes associats i altres 14 que no ho eren²¹⁶. A l'*Anuario* de l'any 1903, Salvador Sellés remarcaria l'alt valor artístic de l'obra gaudiniana i reivindicaria la potencialitat creativa dels temps presents:

²¹⁵ Veieu la relació completa d'excursions realitzades a l'Apèndix, p. 705 – 708.

²¹⁶ AHCOAC. Excursions reglamentàries de l'Associació. C 151 / 123. C 151 / 124.

*Cuando una época y un pueblo cuentan con hombres que inician, y sostienen, y que proyectan y dirigen semejantes empresas, el pesimismo de algunos desesperados cae por tierra. Yo que nunca he quedado convencido de la verdad de las tan manoseadas coplas de Jorge Manrique, cuando afirma que cualquiera tiempo pasado fue mejor, y que ya sea por edad o por temperamento, veo siempre más simpático el porvenir que el pasado, me afirmo más y más en mis convicciones, y veo con los ojos de la imaginación, a través de estas piedras, como si fueran claros cristales, un periodo de engrandecimiento y prosperidad para nosotros.*²¹⁷

Moltes altres de les grans creacions arquitectòniques del Modernisme foren visitades per membres de l'AAC comptant amb el guiatge excepcional d'aquells que n'eren autors en últim terme. D'aquesta manera, per exemple, es visitaren les obres de l'Hospital de Sant Pau (l'abril de 1910) i l'Institut Pere Mata, a Reus (el desembre de 1911), de la mà de Lluís Domènech i Montaner. Per la seva part, Antoni Gaudí encara faria de cicerone a la Casa de Pere Milà (l'abril de 1910) i a la Sagrada Família (el febrer de 1915). Aquesta última visita, a més, significà una mostra de suport institucional al projecte de Gaudí, que aleshores patia un alentiment considerable que fregava la paràlització per mor de la manca de fons. Per a alleujar aquest problema, des de la secretaria de l'AAC s'obrí una subscripció tendent a revertir la situació.

*Fou un acte de companyerisme y germanor y un tribut d'admiració y respecte al genial arquitecte qui escriu una plana tan brillant en l'història monumental de nostra aymada Barcelona, cap y casal de Catalunya.*²¹⁸

En un vessant no arquitectònic, l'admiració pel Modernisme quedà reflectida en el si de l'AAC quan en una data ja força tardana pel que fa al moviment, l'any 1917, essent el ponent Joaquim Bassegoda Amigó, es realitzà una excursió al museu del Cau Ferrat, a la vila de Sitges, on s'exhibia una profusa col·lecció d'objectes diversos recopilats per Santiago Rusiñol.

²¹⁷ SELLÉS, S. "Parque Güell". *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1903.

²¹⁸ AHCOAC. Excursions reglamentàries de l'Associació. C 151 / 123.

Per altra banda, les visites científiques que organitzà l'AAC en aquest període tingueren un component d'investigació, de complement de la formació de l'arquitecte. Així, es conegueren de primera mà les instal·lacions de l'Escola Industrial (el desembre de 1913) i les potencialitats del seu Laboratori General d'Assaigs (el maig de 1923). Aquesta visita corporativa fou conduïda per Josep Puig i Cadafalch, com a soci de l'AAC i, sobretot, com a President de la Mancomunitat de Catalunya, entitat que en última instància havia impulsat el centre d'experimentació²¹⁹.

Paral·lelament, sovint l'AAC organitzà sortides a les obres d'importants edificis que s'anaven construint a la ciutat de Barcelona, gairebé sempre essent acompanyats pels arquitectes directors. Així, per exemple, l'any 1904 es visità la Casa de Maternitat, la Presó Cel·lular i l'Hospital Clínic i la Facultat de Medicina. No només atragueren l'atenció dels socis de l'AAC la construcció d'aquelles infraestructures dirigides per arquitectes, sinó que també se seguiren ben de prop les grans obres de l'enginyeria i es visità la remodelació del port de Barcelona (el juny de 1911), la xarxa de clavegueram de la mateixa ciutat (l'abril de 1912), les obres del metro (el novembre de 1924), l'estació de ferrocarril de la plaça Catalunya (l'abril de 1928)...

Pel que fa a les expedicions fora de l'àmbit metropolità, se seguiren visitant obres i viles d'època antiga i medieval, malgrat que, com ja s'ha esmentat, en menor mesura. Tanmateix, la significació que s'hi atribuï fou ben semblant a la que tenia durant la primera etapa de l'AAC i no era, sinó, més que el coneixement i la lloança dels testimonis arquitectònics d'unes èpoques passades florents del país. D'aquesta manera, es visità Sant Martí del Canigó (l'abril de 1908), indret qualificat com de *bressol de la nostra història nacional* per Pau Salvat²²⁰. És de remarcar també la sortida que es feu a Empúries (el maig de 1912), a les excavacions arqueològiques de la vila grega, amb el guiatge de Josep Puig i Cadafalch, que havia estat l'iniciador d'aquells treballs l'any 1907. També fou rellevant l'expedició que es realitzà a Besalú (el maig de 1915), essent-ne el ponent un altre arquitecte insigne, Rafael Masó.

²¹⁹ "Memoria presidencial", llegida pel president Miquel Madorell a la junta general del 30 de gener de 1924. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1924.

²²⁰ "Memoria presidencial", llegida pel president Pau Salvat a la junta general del 15 de gener de 1909. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1910.

Amb tot, potser l'excursió de més transcendència, en aquesta línia, fou la que portà una dotzena d'associats fins a Mallorca, entre el 23 i el 28 de maig de 1911²²¹. A l'Illa s'hi traslladaren en el vapor *Bellver* i hi foren rebuts pels set col·legues illencs del moment, encapçalats per Guillem Reynés, Josep Alomar i Gaspar Bennàssar. Els arquitectes catalans estigueren allotjats al *Gran Hotel* de Palma i durant la seva estada a Mallorca, de la mà dels ponents Bonaventura Bassegoda i Joan Rubió, visitaren la Llonja, la Catedral, el castell de Bellver, la ciutat de Manacor, les coves del Drac, la cartoixa de Valldemossa i Miramar, on es pogueren reunir amb l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria²²².

Atès l'entusiasme que provocà aquest viatge des del mateix moment en què es programà, des de la junta directiva presidida per Pau Salvat es proposà ampliar els horitzons de les futures expedicions, cap a territoris on hi hagués hagut presència i impremta artística catalana en els segles passats.

*M'atreveixo desde are a proposar, per mes endavant, l'idea de fer aqueixes excursions, extenentles a tot arreu ahont se va fer sentir l'influencia del nostre art català, no olvidant la Córcega y la Sardenya, ni aquells reconets de la Sicilia ahont tinguem poch o molt qu'apendre y ahont el nostre pas sigui un reflexe d'aquelles conquestes guerrereres que un dia ens feren grans com a homes valerosos y avuy ens en poden fer com a mestres de cultura.*²²³

No obstant això, els viatges desitjats cap a antics territoris de la Corona Catalanoaragonesa no es realitzaren. El que sí es materialitzà fou una expedició, molt més reduïda – atès que només hi prengueren part cinc membres de l'AAC – a diferents ciutats italianes, com Milà, Gènova, Pisa, Florència i Roma (el maig de 1926).

En definitiva, en el període comprès entre 1903 i 1929, se celebraren un total de 42 visites, excursions o viatges, que han de ser considerats actes d'extraordinari valor per diferents raons. En primer lloc, pel seu contingut

²²¹ Aquesta excursió estigué programada en un primer moment per a l'any 1909, emperò els esdeveniments de la Setmana Tràgica feren que s'ajornés.

²²² AHCOAC. Excursions reglamentàries de l'Associació. C 151 / 123 i C 151 / 124.

²²³ "Memoria presidencial", llegida pel president Pau Salvat a la junta general del 15 de gener de 1909. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1910.

formatiu, ja que reflecteixen una voluntat per part de l'entitat d'esdevenir una institució capaç de complementar els coneixements dels seus associats, de mantenir al dia els membres de la classe pel que fa les construccions que es realitzaven, les tendències del moment, els nous materials, etc. A més, les explicacions sobre el terreny per part dels arquitectes directors – molts d'ells figures importantíssimes a nivell mundial, com Antoni Gaudí, Lluís Domènech i Montaner, Josep Maria Jujol, Josep Puig i Cadafalch – es convertien en classes magistrals impagables.

Per altra part, s'ha de subratllar la importància d'aquestes excursions, especialment les dirigides a indrets de caràcter medieval, per a la historiografia de l'art. Els estudis fets per homes com Bonaventura i Pere J. Bassegoda, Rafael Masó o Joan Rubió Bellver quan exercien de ponents, després publicats als *Anuaris*, han esdevingut documents pioners i molt rellevants per al coneixement del patrimoni arquitectònic català.

Per últim, cal veure en aquestes activitats espais de socialització per als arquitectes assistents, que es trobaven en un ambient diferent de l'habitual, més relaxat, on podien intercanviar informacions i opinions sobre l'ofici, resoldre disputes si n'hi havia o obrir noves línies de debat. Tot plegat faria que creixés el sentiment de pertinença a una classe concreta i contribuiria a què evolucionés la concepció de la figura de l'arquitecte, cada cop més cridat a realitzar un paper director i transformador en la societat en què exercia.

2.4.2. La defensa del patrimoni arquitectònic

Encara en l'àmbit cultural, s'ha de parlar de la implicació de l'AAC en diferents campanyes dirigides a la preservació d'edificis de caràcter històric, ubicats sobretot al Principat, però també a altres indrets de la geografia peninsular.

En aquesta etapa que tractem, la sensibilitat en vers el patrimoni, i en general la cultura catalana, ja es va manifestar corporativament quan, en la junta general del 28 de gener de 1901, la directiva de l'AAC designà a Antoni Coll i Fort

per a assistir com a representant de l'entitat al funeral del bisbe Josep Morgades, promotor de la restauració de la basílica de Santa Maria de Ripoll, i a qui es referiren com a *eximio catalán y protector entusiasta de las Bellas Artes*²²⁴.

Amb la designació com a president de Josep Puig i Cadafalch, el desembre de 1911, s'incrementaria en el si de l'AAC el zel per la conservació d'edificis emblemàtics per a Catalunya, tant per a la seva història passada com per a la present i futura. Així per exemple, l'any 1913 la junta escrigué al Governador Civil de Girona per informar-lo de l'estat de degradació del temple monacal de Sant Pere de Rodes - considerat obra cabdal, no només del romànic català, sinó també de la història de l'art universal – i instar-lo a què prengué mesures per frenar el procés de deteriorament, atribuït més a la mà de l'home que no als efectes del pas del temps²²⁵. Els successors immediats de Puig i Cadafalch a la presidència de la corporació, Bonaventura Bassegoda Amigó (1914 – 1915) i Josep Font i Amigó (1916 – 1917), aprofundirien en la línia traçada.

L'any 1914, la junta directiva iniciaria gestions amb les autoritats competents per a procurar la conservació de l'Església del Miracle de Tarragona, d'estil gòtic²²⁶. Dos anys més tard, l'entitat tractà d'articular una sèrie d'actuacions tendents a la restauració de les runes de Santa Maria de Besalú, i per aquest motiu s'adreçà per via postal a qui aleshores era bisbe de la diòcesi de Girona, Francesc Mas. Els arguments sembla que convenceren el clergue, emperò les condicions econòmiques, respongué aquest, no eren les més adients per emprendre cap acció en el sentit requerit²²⁷.

L'any 1910, essent president Joaquim Bassegoda, amb una sol·licitud dirigida al Ministre d'Instrucció Pública, s'inicià la campanya més contundent per a la conservació d'un edifici català que endegà la corporació. Fou la destinada a la recuperació de la Seu Vella de la ciutat de Lleida, esdevinguda

²²⁴ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 28 de gener de 1901. C 170 / 304.

²²⁵ “Memòria presidencial”, llegida pel president Josep Puig i Cadafalch a la junta general del 15 de gener de 1914. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1915.

²²⁶ “Memòria presidencial”, llegida pel president Bonaventura Bassegoda Amigó a la junta general del 16 de gener de 1915. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1915.

²²⁷ “Memòria presidencial”, llegida pel president Josep Gumà Font a la junta general del 22 de gener de 1917. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1917.

dependència militar amb l'ocupació de Catalunya per part de les tropes borbòniques durant la Guerra de Successió i després sumida en un estat d'abandonament absolut. Mitjançant nombrosos telegrams i cartes a autoritats diverses de Madrid i a corporacions amb sensibilitats artístiques afins, es reclamava la declaració de Monument Nacional d'aquell edifici. Les gestions, a la fi, fructificarien el 1918, quan per Reial Ordre es concedí l'estatus i el grau de protecció reclamat per l'AAC. Tanmateix, la preocupació per la conservació de la Seu Vella pervisqué encara durant anys, com ho demostra el telegrama que remeté el president Francesc de Paula Guàrdia Vial, a instàncies de Lluís Bonet, el 7 de setembre de 1927, al President del Consell de Ministres, el dictador Miguel Primo de Rivera.

*Excelentísimo Señor Presidente del Consejo de Ministros,
Asociación de Arquitectos de Cataluña vista Real Orden
número 1428 ruega VE le conceda representación en la Comisión
nombrada para la conservación de la Catedral Vieja y Palacio
de la Azuda de la Ciudad de Lérida ya que es una de sus
principales misiones el velar por la conservación de los
monumentos arquitectónicos de nuestra patria.*

Presidente

Guardia Vial.²²⁸

Pel que fa a l'àmbit de la ciutat de Barcelona, caldria citar la preocupació de l'AAC per a què el procés de reforma urbanística de la ciutat, endegat a mitjans de la primera dècada del XX, fos respectuós amb els monuments arquitectònics de la capital catalana, per a què s'extremés la cura a l'hora de realitzar la intervenció i evitar així pèrdues artístiques irrecuperables. Entre d'altres mitjans d'actuació, l'entitat es dirigí en diferents ocasions a les autoritats municipals i provincials barcelonines, com fou el cas de la sol·licitud elevada el mes de desembre de 1908 pel president Pau Salvat i el secretari Jeroni Martorell a l'alcalde i al president de la diputació provincial, Albert Bastardas i Enric Prat de la Riba, respectivament.

²²⁸ AHCOAC. Sobre la conservació de la Seu Vella de Lleida. C 169 / 275.

*No queremos cohibir ni atacar intereses particulares; pero si suplicamos, con toda la viva voluntad de nuestro espíritu de artistas, que en todo caso, en esta reforma y en cuantas se realicen dentro y fuera de esta ciudad, sean públicas ó particulares, la Diputación y los Ayuntamientos velen por el respeto a la obra artística que una vez malbaratada, no puede ya jamas ser reconstituida.*²²⁹

Encara en el marc de l'urbs barcelonina s'ha de ressenyar el posicionament de l'AAC en la polèmica que es suscità arran de la proposta de reforma del barri gòtic. Aquest projecte, dissenyat per l'arquitecte Joan Rubió, fou promogut des de la Diputació de Barcelona a començaments de l'any 1927. Rubió, a través d'una exposició titulada *Visiones*, exhibida al claustre de la Catedral, donava a conèixer al públic un plantejament que consistia en una triple línia d'actuació: enderrocar edificis sense valor històric ni arquitectònic per tal de permetre una visió completa i neta dels edificis monumentals; revalorar aquests afegint-los tot allò que, des del seu punt de vista, els mancava per assolir encara més esplendor; realitzar un tractament monumentalista dels espais generats pels enderrocs, el qual, en ocasions, incloïa la construcció d'edificis nous, sovint de grans dimensions, per a delimitar i definir els nous àmbits.²³⁰

Aquesta exposició provocaria una reacció crítica de grans dimensions entre bona part de la intel·lectualitat catalana. Carles Riba, Joaquim Folch i Torres, Antoni Rovira i Virgili, Ferran Valls i Taberner, Josep Maria de Sagarra, entre d'altres, s'oposaren fortament a la realització d'aquest projecte. Entre els arquitectes que a títol personal rebutjaven el pla, hauríem de destacar a Bonaventura Bassegoda Amigó i a Josep Francesc Ràfols i Fontanals²³¹. Per a aquesta oposició fèrria s'argumentaren motius estilístics, sempre barrejats amb altres de rerefons polític, atès que era una iniciativa impulsada per les institucions de la dictadura de Primo de Rivera, amb el missatge identitari que això comportava.

²²⁹ “Instància al Excmo Ayuntamiento y a la Diputación referente a la reforma de Barcelona”. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1910.

²³⁰ HEREU, P. “La restauración dels centres històrics”. A: *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 8. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995, p. 64 i 65.

²³¹ *Ibid.*

En aquesta polèmica, com a corporació, l'AAC procurà allunyar-se de debats polítics, però es manifestà de manera contundent en contra del pla projectat per Rubió. Per a això emeté un dictamen públic, signat pel president Francesc de Paula Guàrdia Vial i pel secretari Antoni Puig Gairalt. Mitjançant aquest document, l'entitat exposava el criteri que qualsevol modificació en els termes plantejats seria força perjudicial per al valor històric i arqueològic del conjunt i que tot plegat, en conseqüència, aniria en detriment de la bellesa de la ciutat.

La realización del proyecto expuesto conduciría seguramente a que Barcelona pudiese contar un barrio de "estilo gótico", quizás de gran valor artístico, pero sin el carácter de autenticidad, sin el valor arqueológico y sin el ambiente que son la principal belleza de nuestro barrio gótico. Por último, con la modificación de las calles que se proyecta y con las nuevas y suntuosas construcciones que se intenta levantar, nuestros antiguos y queridos edificios perderían una gran parte del efecto que actualmente producen, y el resultado definitivo sería la total desaparición de la parte de la ciudad de mayor belleza arqueológica.²³²

Fora del Principat, l'AAC també es mostrà sensible a la necessitat de preservació de diversos edificis o conjunts arquitectònics històrics que per circumstàncies diverses es veien amenaçats. Les accions empreses en aquesta línia normalment consistiren en l'adhesió a campanyes iniciades per altres col·lectius d'arquitectes de les regions estatals on es trobava el monument a conservar. Per exemplificar aquestes actuacions podem citar el cas del suport ofert a la *Sociedad Central* de Madrid, per al manteniment de la façana de la *Casa Hospicio* de la capital espanyola.

²³² "Informe acerca del proyecto de acrópolis barcelonesa, patrocinado por la Diputación provincial de Barcelona". *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1927.

2.4.3. Programació de conferències i d'exposicions

En el vessant cultural de l'AAC en aquest període comprès entre 1899 i 1929, s'ha de fer referència a l'organització de conferències, sobretot entre els anys 1906 i 1913, amb les juntes directives encapçalades per August Font Carreras, Pau Salvat Espasa, Joaquim Bassegoda Amigó i Josep Puig i Cadafalch. Consideraren aquests equips de govern que l'entitat havia d'assumir un paper difusor de coneixement, tot aprofitant l'avantatge logístic de disposar d'una seu social d'ús exclusiu i amb capacitat suficient que permetia aquests tipus d'actes i en sintonia amb un canvi de mentalitat dins la professió, que s'obria progressivament a la societat en què es movia el titulat.

Les conferències, d'aquesta manera, eren anunciades a la premsa i estaven obertes al públic en general, tot i que majoritàriament els assistents eren professionals de l'arquitectura o de branques afins. No és d'estranyar aquest fet, d'altra banda, per la natura dels temes sobre els quals es dissertà, que estigueren centrats gairebé de manera exclusiva en matèries del ram²³³.

La primera de les conferències fou pronunciada el mes de febrer de 1906 per Miquel Madorell Rius, qui parlà de la problemàtica de les residències de la classe obrera, des d'un punt de vista del corrent higienista, tot denunciant les mancances de salubritat i ventilació que patien la majoria de les famílies proletàries de Barcelona. En la mateixa línia parlaria dos anys després Miquel Bertran de Quintana.

Aquest arquitecte també oferiria una sèrie de xerrades sobre les propietats del morter el mes de maig de 1907. Altres que parlaren sobre característiques i potencialitats de diferents materials, com ara del ciment armat o del ferro, foren Lluís Homs o Joaquim Bassegoda. Aquest tipus de conferències, juntament amb les que versaven sobre diferents aspectes de l'urbanisme, foren les més freqüents en aquest període. D'entre els autors que parlaren de la ciència d'articular les ciutats, s'ha de destacar a Guillem Busquets Vautravers, Jeroni Martorell i Josep Coll i Vilaclara.

²³³ Veieu la relació completa a l'Apèndix, p. 709 – 711.

Per altra part, tot i que en menor número, també s'impartiren conferències de caràcter històric sobre la natura dels temples grecs, sobre els castells medievals o sobre els claustres benedictins i de l'ordre del Císter de Catalunya, ofertes, respectivament, per Jeroni Martorell, Emili Llatas i Ubaldo Iranzo. Finalment, per la seva originalitat i per la seva vocació oberturista, cal citar la conferència de Pau Salvat, de l'any 1908, que portava per títol *La arquitectura escandinava desde la visión cinematográfica*²³⁴.

Com s'ha esmentat, la celebració d'aquestes conferències estigué concentrada entre els anys 1906 i 1913, i respongué a la voluntat de les diferents juntes directives del moment de convertir l'AAC en una institució capaç de generar i difondre coneixement, de complementar la formació dels associats i alhora obrir-se a l'arena pública barcelonina. Per als equips de govern posteriors, per diferents circumstàncies, no fou prioritari aprofundir en aquesta via a partir de 1914. Sols alguna conferència molt esporàdica se celebrà a partir d'aleshores i fins al final d'aquest període estudiat. Tanmateix, cal entendre les xerrades dels anys compresos entre 1906 i 1913 com un dels antecedents d'una tasca molt prolífica en matèria cultural portada a terme per l'AAC i el Col·legi Oficial en etapes posteriors.

Pel que fa a les exposicions, la pionera tingué lloc l'any 1922, tot centrant-se en la col·lecció d'aquarel·les obra del traspassat Bonaventura Pollés, que també havia cedit testamentàriament a l'AAC. Per a organitzar-la es constituí una comissió, que s'encarregà de seleccionar les pintures i de la disposició espacial. Així mateix, acordà que una part es posés a la venda pública i que els beneficis que se'n traguessin servissin per a completar la dotació dels premis Pollés. Per manca d'un espai òptim, la mostra s'exhibí a la barcelonina Sala Parés. Posteriorment, es traslladaria a la ciutat de Sevilla – coincidint amb la Setmana Santa – i a la seu de la *Sociedad Central de Arquitectos*, de Madrid. D'acord amb el butlletí de l'AAC, per les vendes d'obres exposades s'ingressaren 4.885 pessetes²³⁵.

²³⁴ “Conferencias”. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1909.

²³⁵ “Acta correspondiente al 20 de octubre de 1922”. *Boletín* (1922), núm. 4.

L'altra exposició que organitzà l'AAC en aquesta etapa, va tenir també un caràcter d'homenatge pòstum, atès que fou dedicada a la figura i a l'obra d'Antoni Gaudí, l'any 1927. El comissariat recaigué en la persona de Lluís Bonet, qui estigué assistit per Francesc de Paula Quintana, Josep Francesc Ràfols i Antoni Puig Gairalt. L'exposició, com l'anterior, no tingué cabuda als locals de la corporació i s'hagué d'acudir als Salons Maragall, de la ciutat de Barcelona. Després, va ser muntada en el Centre de Lectura de Reus, ciutat de naixement de Gaudí. Segons es recull en la Memòria Presidencial de 1927, hi assistiren milers de ciutadans²³⁶.

Aquestes dues exposicions reflectien el creixent desig de l'AAC d'obrir-se al públic, de consolidar-se com a corporació reconeguda per la ciutadania i, alhora, de convertir-se en un agent intel·lectual. Foren, totes dues, una declaració d'intencions del que hauria d'arribar en èpoques posteriors, sempre que les convulsions polítiques ho permetessin.

2.4.4. El creixement de la Biblioteca

Durant aquest període tingué lloc un procés important, que implicaria consolidar l'AAC com a corporació professional i intel·lectual alhora. Parlem de l'impuls que es donà a la biblioteca de l'entitat, destinada a complementar la formació dels associats i a proporcionar-los una base teòrica per a noves concepcions arquitectòniques.

Aquesta tasca l'endegà Bonaventura Pollés, qui havia entrat a la junta directiva com a tresorer a finals de 1896, i qui després exerciria el càrrec de bibliotecari durant catorze anys, en dues etapes, entre 1898 i 1918, data aquesta última en què es produí la seva mort. El succeïren en el càrrec, progressivament i fins al final d'aquest període, tres homes de reconegut prestigi, com foren Jeroni Granell, Adolf Florensa i Cèsar Martinell²³⁷. Tots ells treballaren activament per dotar la biblioteca amb el màxim número d'exemplars, representatius de totes les tendències, tot cercant sempre accedir a publicacions internacionals.

²³⁶ "Memoria presidencial", llegida pel president Francesc de Paula Guàrdia Vial a la junta general del 27 de desembre de 1927. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1928.

²³⁷ Veieu l'Apèndix per conèixer el període en què exerciren el càrrec, p. 681 – 685.

Anant a pams, segons recull l'*Anuario* de 1903, els intercanvis de publicacions amb associacions nacionals i estrangeres anava nodrint progressivament la biblioteca corporativa, i es ressaltava la recepció de les de la Societat Francesa d'Arquitectes i de la *Societa degli Ingegneri e degli Architetti Italiani*²³⁸. L'any 1903, a més, l'AAC rebia la grata notícia de ser declarada Entitat d'Utilitat Pública, la qual cosa li permetria cobrar emoluments pels informes emesos. Aquests ingressos, es decretà, serien destinats en part a l'adquisició de noves obres per a la biblioteca.

Podremos enriquecer la biblioteca adquiriendo revistas y obras artísticas, científicas y literarias, con las que aumentar nuestros conocimientos, a los que por nuestras ocupaciones, nuestros achaques ó nuestros medios, no nos permitan recorrer las grandes ciudades para admirar y estudiar lo que en otras épocas de grandioso se ha realizado, ó lo que hoy día se realiza.

239

A l'*Anuario* de 1907 es recull que, de manera regular, el catàleg de la biblioteca es completava amb les memòries del Col·legi de l'Art Major de la Seda, del Foment del Treball Nacional, de l'Acadèmia de Ciències i Arts, del Centre de Mestres d'Obres, de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts o l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia, entre d'altres. Igualment, s'informava de la significativa donació de la biblioteca particular de Josep Oriol Mestres, traspasat. Aquesta donació, feta pel seu fill, Apel·les Mestres, consistí en 127 obres de temàtica arquitectònica, en 166 volums i 78 fulletons, a més de nombrosos plànols obra del difunt²⁴⁰.

A partir de 1906, per altra part, el bibliotecari Pollés tractà d'implicar al conjunt dels associats en el seu objectiu de fer créixer el fons de l'AAC i els convidà a donar aquells llibres que consideressin oportuns. Així mateix, aquesta

²³⁸ "Reseña presidencial", llegida pel president Adrià Casademunt a la junta general del 22 de gener de 1902. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1903

²³⁹ "Reseña presidencial", llegida pel president Eduard Mercader a la junta general del 16 de gener de 1904. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1905.

²⁴⁰ "Reseña presidencial", llegida pel president Eduard Mercader a la junta general de 19 de gener de 1905. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1907.

petició la va fer extensiva a organismes científics i culturals barcelonins i, segons s'apunta a la “Reseña Presidencial” d'aquell exercici, la iniciativa resultà un èxit.²⁴¹

L'any 1909, el número de revistes arquitectòniques rebudes i dipositades a la biblioteca ja era significatiu. Pel que fa a les espanyoles, el fons s'ampliava amb *Arquitectura y Construcción* i *Materiales y documentos de Arte Español*, ambdues editades a Barcelona, i amb la *Gaceta de Obras Públicas* i *La Construcción Moderna*, de Madrid. En relació amb les estrangeres, el llistat és considerable pel seu número i per la diversitat de la procedència, cosa que fa pensar amb la voluntat de l'AAC d'estar al corrent de les novetats mundials de l'art i de la professió. Així, es catalogava *Arquitectura* (Bons Aires), *Revista de Construcción y Agrimensura* (L'Havana), *Analli della Società degli Ingegneri e degli Architetti Italiani* (Roma), *L'Architettura Italiana* (Torí), *Modelli d'Arte decorativa* (Milà), *The British Architect* (Londres), *La Construction Moderne* (París), *L'Architecte* (París), *Der Architekt* (Vienna), *Moderne Banforme* (Stuttgart), *Der Modelleur und Bildhauer* (Leipzig), *Innen – Dekoration* (Darmstadt), *Berliner Architekturwelt* (Berlín) i *L'Architecture du XXeme siècle* (Berlín)²⁴². D'aquesta relació, que s'aniria ampliant progressivament, es pot deduir que l'obertura de l'AAC al panorama internacional era aleshores una realitat, essent especialment intens envers als corrents italians i alemanys.

Els esforços per disposar d'una biblioteca àmplia i diversa es ratificarien encara més l'any 1909, quan un estat de relativa prosperitat a la caixa de la corporació va permetre destinar 1.000 pessetes a l'adquisició de llibres, a més d'incrementar-se l'assignació per a la subscripció de publicacions periòdiques. La selecció del nou material es realitzà mitjançant la consulta directa als associats, que pogueren expressar suggeriments i preferències²⁴³.

²⁴¹ “Reseña presidencial”, llegida pel president August Font Gumà a la junta general del 17 de gener de 1907. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1909.

²⁴² “Nota de las revistas profesionales que se reciben en la Asociación”. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1910.

²⁴³ “Memòria Presidencial”, llegida pel president Pau Salvat a la junta general del 17 de gener de 1910. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1911.

El fons de la biblioteca també va créixer en aquest període gràcies a donacions realitzades per les administracions públiques, com per exemple la que es realitzà l'any 1910, gràcies a les gestions de Jeroni Martorell. En aquella ocasió, l'AAC va veure incrementada la biblioteca amb la recepció de múltiples plànols urbanístics, procedents de l'exposició que en motiu del Congrés de Govern Municipal s'havia celebrat al Palau de Belles Arts²⁴⁴. Fruit de l'arribada d'aquest nou material es decidí crear una secció específica dins la biblioteca dedicada a la ciència de l'urbanisme, mentre que s'anhelava poder enriquir-la tant com fos possible progressivament²⁴⁵.

De fet, amb els anys, gràcies a donacions públiques i privades i també per mor de les adquisicions i les obres editades per la mateixa AAC, la biblioteca incrementà el seu volum d'una manera ben significativa. Tant, que a l'any 1915 fou precís llogar un pis de la mateixa finca on s'ubicava la seu social, al carrer de Santa Anna, número 25, per a dipositar-hi tot aquell material que no era consultat de manera assídua pels associats²⁴⁶. Una any més tard, el 1916, el bibliotecari Bonaventura Pollés, qualificat per la presidència com a *insubstituible*, procedia a l'elaboració del primer catàleg formal, que fou publicat a l'*Anuario* de l'any 1917 i que n'ocupà 52 pàgines²⁴⁷.

L'últim servei que prestà Bonaventura Pollés a la biblioteca que amb tanta diligència havia fomentat tingué un caràcter pòstum, atès que consistí en la cessió testamentària de tota la seva biblioteca personal. Aquesta donació vingué complementada per la finca que també deixà en herència a l'AAC per tal que hi instal·lés el domicili social. Amb això, la corporació es beneficiaria d'una seu més espaiosa, que facilitaria l'augment quantitatiu del seu fons bibliotecari i arxivístic.

Com ja hem apuntat, els successors en el càrrec de Bonaventura Pollés foren Jeroni Granells, Adolf Florensa i Cèsar Martinell. Tots tres aprofundirien en la línia d'actuació empresa. Així, en el primer any d'exercici de Granell, el

²⁴⁴ “Memòria Presidencial”, llegida pel president Joaquim Bassegoda Amigó a la junta general del 16 de gener de 1911. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1912.

²⁴⁵ *Ibid.*

²⁴⁶ “Memòria Presidencial”, llegida pel president Bonaventura Bassegoda Amigó a la Junta General del mes de gener de 1916. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1916.

²⁴⁷ POLLÉS, B. “Catàleg de la Biblioteca”. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1917.

1919, el catàleg continuaria ampliant-se amb múltiples obres de caràcter arquitectònic, però també de temàtica diversa. D'aquestes últimes podríem destacar, a tall d'anècdota, el títol *Las sectas y las sociedades secretas a lo largo de la Historia*, donat per Bonaventura Bassegoda, o *Los religiosos en Cataluña* i, amb més significació política i cultural, l'adquisició del *Diccionari Ortogràfic*, de Pompeu Fabra.

Encara essent el bibliotecari Jeroni Granell, l'any 1921, l'AAC prengué part d'una iniciativa a nivell europeu consistent a la creació d'un nou fons per a la biblioteca de la Universitat de Lovaina, puix l'original havia resultat seriosament damnat per mor dels efectes destructius de la Gran Guerra. La corporació dels arquitectes catalans s'adherí en aquest projecte enviant-hi una col·lecció dels *Anuarios* i monografies publicats fins al moment, així com també els títols que es trobessin duplicats.²⁴⁸

L'any 1922 podem comprovar que al llistat de les publicacions periòdiques internacionals a les que estava subscripta l'AAC, se n'han afegit d'altres, com *Arquitectura* (Montevideo) i *The Architectural Record* (Nova York). Tanmateix, més que les novetats bibliogràfiques, en aquest punt allò que ens sobta són les absències respecte a l'any 1909, ja que no hi trobem cap títol editat a Alemanya o a Àustria. Tot i que no en tenim la certesa absoluta per manca de documentació que ho testimonïï, hem de relacionar aquest fet amb la nova conjuntura geopolítica, la instaurada amb el resultat final de la I Guerra Mundial, que condemnà a l'ostracisme a tota emanació cultural sorgida de les potències derrotades. En el món de l'Arquitectura això ho palesa l'expulsió dels arquitectes alemanys i austríacs de la CCCIA, vigent al menys fins a l'any 1925.

Adolf Florensa i Cèsar Martinell, en el seu exercici com a bibliotecaris, també s'esmeraren en augmentar el fons bibliogràfic i arxivístic, amb contínues crides als associats per tal que realitzessin donacions i amb múltiples gestions davant les diferents administracions públiques per aconseguir contribucions.

²⁴⁸ “Memoria presidencial”, llegida pel president Francesc de Paula Villar Carmona a la junta general del 21 de gener de 1922. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1922.

Tot plegat feu que a finals dels anys 20 l'AAC comptés amb una biblioteca potent i consolidada, que combinava quantitat i qualitat. Aquesta fita denota la voluntat permanent de la corporació de prestar un servei formatiu professional continuat als associats o, si més no, de poder posar unes valuoses eines d'instrucció a la seva disposició. Així mateix, el fet que no tot el fons fos de temàtica arquitectònica reflecteix una amplitud de mires, en el sentit que es perseguia facilitar a l'arquitecte un accés a la cultura en tots els àmbits. Això potser estigué relacionat amb una incipient assimilació i acceptació d'un rol dirigent per part del professional de l'Arquitectura en el conjunt de la societat, una progressiva obertura a les diferents problemàtiques que es donaven en el context social i polític on exercien l'ofici. Alhora, l'existència d'un local obert als associats per a les seves consultes diverses significava un lloc de trobada professional, una major sociabilització dels individus i, en conseqüència, possiblement un increment de la seva consciència de classe.

2.4.5. Les publicacions periòdiques

En el vessant cultural de les actuacions de l'AAC, també cal fer referència, de manera especial, a les dues publicacions de caràcter periòdic que aparegueren en aquesta etapa: l'*Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, editat entre 1899 i 1928, i *La Ciutat i la Casa*, de la qual se'n publicaren sis números entre 1925 i 1927. Cada un dels títols tingué una essència determinada, adient a la funció que perseguia i reflex, alhora, de l'època i de la personalitat d'aquells individus que la tiraven endavant. Amb tot, ambdues ens resulten de gran interès per apropar-nos a l'esdevenidor de la corporació i a les seves inquietuds polítiques, socials i culturals del moment.

2.4.5.1. Anuario de la Asociación de Arquitectos, 1899 - 1928

La decisió de publicar l'*Anuario* respongué, en gran mesura, al fracàs de la *Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, que hagué de ser suprimida per manca de col·laboració dels membres de la corporació i també com a conseqüència de la seva inviabilitat econòmica²⁴⁹. Una entitat com l'AAC,

²⁴⁹ Vide supra, p. 95 – 102.

amb una trajectòria que ja fregava el quart de segle, no es resignava a no comptar amb un òrgan d'expressió propi, que fos capaç de transmetre als socis i a totes aquelles persones interessades en l'Arquitectura les notícies que afectaven la classe, les línies d'actuació que se seguien, les fites futures, etc. Així mateix, la intenció era també la de recollir estudis històrics i tècnics monogràfics realitzats pels membres de l'AAC sobre determinats edificis o conjunts d'arreu dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó. Aquests treballs haurien de versar tant sobre construccions de caràcter històric com sobre edificis de nova planta²⁵⁰.

Fruit d'aquestes motivacions, a finals de 1898, sota la presidència de Josep Amargós, la junta directiva acordà constituir una comissió redactora – renovada anualment - i materialitzar l'esmentada publicació, amb un tiratge inicial de 500 unitats, que serien repartides entre els socis, servrien per a l'intercanvi amb altres títols catalans i internacionals i es destinarien a diferents biblioteques d'arreu del país o a la venda al públic que hi estigués interessat.

Així, els *Anuarios*, veieren la llum entre 1899 i 1928, tot apareixent-ne un total de 26 números. En aquest sentit, val a dir que en la primera dècada del segle XX, es fusionaren els corresponents al 1902 – 1903, 1904 – 1905, 1906 – 1907 i 1908 – 1909. Des d'aleshores en endavant, cada anualitat comptà amb el seu número monogràfic. La llengua predominant fou gairebé sempre la castellana. Tanmateix, durant bona part de la dècada dels anys deu hi hagué una presència significativa del català, emprat per a la redacció de les memòries presidencials de Pau Salvat Espasa, Joaquim Bassegoda Amigó, Josep Puig i Cadafalch, Bonaventura Bassegoda Amigó i Josep Font Gumà i també d'alguns dels estudis històrics i teòrics.

Els continguts, a grans trets, es mantingueren estables durant les gairebé tres dècades en què foren editats, tot comptant amb una sèrie d'informacions fixes en relació a la corporació. D'aquesta manera, sempre recolliren la memòria anual llegida pels diferents presidents en la sessió ordinària del mes de gener següent. Aquests documents ens han resultat d'extraordinària utilitat per conèixer les actuacions i les consecucions de l'AAC dins cada any estudiat, així

²⁵⁰ “Preliminar”. *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1899.

com també la percepció que tenia el màxim representant de l'entitat de la seva dinàmica interna i d'alguns dels esdeveniments més significatius de l'època. Permet, alhora, aproximar-nos al posicionament de l'AAC pel que fa a la gestió pública de determinats organismes administratius i saber quines eren les principals inquietuds i demandes que els adreçaven. Altra informació relativa a la corporació que invariablement apareixia en els *Anuarios* era la composició de les juntes directives i de les distintes comissions que funcionaven, així com també la relació nominal dels socis membres a finals de cada any. Alhora, sovint s'hi publicaren dades d'interès per al conjunt de la professió, com ara disposicions legislatives aprovades per les administracions, convocatòries aparegudes per a cobrir places públiques d'arquitecte, llistats de permisos d'obres concedits per l'Ajuntament de Barcelona, variacions de preus de materials de construcció, revistes i llibres que rebia o adquiria la biblioteca de la corporació, etc.

Per altra banda, com s'ha apuntat, els *Anuarios* donaren cabuda a tot un conjunt de monografies, reflexions sobre la professió, estudis de caràcter tècnic i d'història de l'Arquitectura, incloses les ponències que es feien amb motiu de les excursions o dels congressos nacionals d'arquitectes, les ressenyes de les conferències celebrades a la seu de l'AAC, notes necrològiques dels titulats traspassats i apunts de viatges a llocs d'interès arquitectònic fora de Catalunya que eren realitzats per socis de la corporació.

Sobre els estudis monogràfics de caràcter històric, hauríem de remarcar la publicació d'alguns treballs inèdits realitzats per Elies Rogent, ja difunt, com ara "*Sant Llorenç de Munt*" (1900) i "*Consideraciones de la Arquitectura de Barcelona desde el Renacimiento*" (1901), prologats tots dos per Bonaventura Bassegoda Amigó. Aquest últim autor, per la seva part, seria dels més prolífics dels *Anuarios*, en els quals hi col·laboraria amb les impressions dels viatges que va fer per Pisa, Roma i Pompeia (1903) o per Guipúscoa (1916) i amb les ponències elaborades per a les excursions corporatives a Mallorca (1912), a la basílica barcelonina de Santa Maria del Mar (1920) i a Pedralbes (1922).

Altres autors rellevants catalans que publicaren en aquesta línia d'estudi, per ordre cronològic, foren Josep Bori Gensana (*"Iglesia de Santa Ana"*, 1901), Emili Llatas (*"L'antiga catedral de Lleida"*, 1911) o Jeroni Martorell (*"La col·lecció Font i Gumà de rajoles valencianes"*, 1919 i *"Tarragona i els seus antics monuments"*, 1920). En l'última fase de la publicació s'han d'assenyalar les contribucions dels aleshores joves historiadors de l'Arquitectura Cèsar Martinell (*"L'art a la Seu Nova de Lleida"*, 1924) i Josep Francesc Ràfols (*"El renacimiento en Portugal"*, 1928).

Als *Anuarios* també hi tingueren presència autors espanyols, que hi aportaren estudis historiogràfics d'abast peninsular. En foren els principals exponents Luis Maria Cabello Lapiedra (*"Madrid y sus arquitectos"*, 1899 i *"La Catedral de Ciudad Rodrigo"*, 1901), Juan Agapito Revilla (*"Juan de Herrera, fontanero"*, 1901) o Vicente Lampérez Romea (*"Las ciudades españolas y su arquitectura municipal al finalizar la Edad Media"*, 1919).

Paral·lelament, els *Anuarios* intentaren ser un aparador de l'Arquitectura contemporània que es realitzava, essencialment, a la ciutat de Barcelona. Per això, les seves pàgines recolliren estudis sobre algunes de les obres més rellevants que estaven en procés de construcció o que s'havien finalitzat recentment. Així, s'analitzà el projecte gaudinià del Parc Güell (1903), la Casa de Maternitat (1905), el concurs per a l'edifici central de Correus i Telègrafs (1915) o el projecte guanyador del Palau Central de l'Exposició Internacional de Barcelona, obra d'Enric Catà i d'Eugeni P. Cendoya Oscoz (1925) . En ocasions també s'estigué pendent de les noves fornades de titulats sortits de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, com al número corresponent a 1924, que inclogué els projectes de final de carrera de Ramon Argilés, Josep Maria Ros Vila o Germà Rodríguez Arias. A grans trets, cal apuntar que la major part dels edificis o dels projectes contemporanis tractats als *Anuarios* s'han d'encabir dins l'estil del neoclassicisme, la qual cosa ens serveix per a orientar-nos respecte a les tendències arquitectòniques de la Catalunya del moment.

Encara en aquesta línia de treballs coetanis, es poden assenyalar algunes reflexions de caràcter urbanístic, signades per Josep Maria Barenys (“*L’Urbanisme i el pròxim Congrés d’Arquitectes*”, 1925, i “*Las leyes de la construcción en Cataluña*”, 1928), i també els estudis de Jaume Gustà Bondia sobre la salubritat dels habitatges o la xarxa de clavegueram de la capital catalana (“*Proyecto de saneamiento e higienización de las casas de Barcelona*”, 1918; “*Unificación de los desagües de la red de alcantarillado de Barcelona*”, 1921; “*Somera reseña de la red de alcantarillado de Barcelona*”, 1924). Amb tot, aquesta tendència editorial, la d’abordar diferents aspectes de l’Arquitectura actual, que es pretenia paral·lela als estudis d’investigació històrica, acabaria tenint menys pes quantitatiu que aquells.

Tombada la meitat de la dècada dels anys 20, el número d’estudis monogràfics que hi apareixien començà a disminuir, fruit de la manca de col·laboracions, i la publicació anà perdent interès. Aquest procés fou paral·lel a l’existència d’un butlletí intern de l’AAC, de periodicitat tri o quadrimestral que s’encarregava de transmetre puntualment als socis les actes de les sessions directives, les gestions que practicava la junta en relació a un determinat tema i altres notícies que afectaven l’entitat o al món dels arquitectes en general. Per altra banda, com veurem seguidament, també s’ha de tenir en compte la nova aventura editorial que emprengué la corporació a partir de 1925, materialitzada en la revista *La Ciutat i la Casa*, més atractiva, dinàmica i amb molta qualitat pel que fa als continguts, dedicats a l’Arquitectura, però també a altres formes artístiques. Tot plegat, empenyé a l’AAC a suprimir la publicació dels *Anuarios*, un títol que arribà a ser emblemàtic per a la corporació, atès que veié la lluny durant gairebé tres dècades.

En conjunt, els *Anuarios* resulten ser una font de gran utilitat i interès per a acostar-nos a la dinàmica interna de l’AAC, curs per curs. El fet que el format es mantingui força homogeni durant tot el període ajuda a què sigui més senzill detectar les continuïtats i els canvis de sensibilitat de l’entitat en front de determinades qüestions. A més, ens fa arribar la reproducció de documents que no s’han conservat a l’AHCOAC, com ara missives adreçades a autoritats polítiques o reflexions dels membres de les directives sobre el seu context social

o el rumb que hauria d'emprendre en el futur la professió. Així mateix, des d'un vessant més cultural, constitueixen un recull molt ampli d'estudis d'historiografia de l'Arquitectura catalana medieval o d'escrits gairebé inèdits de personatges molt rellevants del país, com ara notes necrològiques redactades per Bonaventura Bassegoda o Lluís Domènech i Montaner.

2.4.5.2. *La Ciutat i la Casa*, 1925 – 1927

Sota la presidència de Miquel Madorell Rius, l'any 1924, l'equip de govern de l'AAC cobejaria la idea de donar una passa endavant en la política de publicacions. La voluntat era d'obrir el ventall temàtic que es donava als *Anuaris* pel que feia als estudis monogràfics, tot tractant, a més de qüestions d'àmbit arquitectònic, altres aspectes significatius de diferents disciplines artístiques o d'investigació humanística, com d'Arqueologia, Pintura, Escultura, Jardineria i Decoració. Amb això, amb l'elaboració d'un producte de qualitat i multidisciplinar, es pretenia consolidar l'entitat i, per extensió, la classe dels arquitectes catalans, com a agent intel·lectual capacitat per assumir un rol directiu en la societat des de la seva especificitat professional.

La concreció del projecte, arriscat en el context primoriverista, seria confiada al pintor i tractadista d'art Rafel Benet, que exerciria les tasques de director. El consell de redacció, per la seva part, estigué integrat per Miquel Madorell Rius – que a més exercí de president de l'AAC fins a finals de 1925 - , Adolf Florensa – que ocupava el càrrec de bibliotecari -, Cèsar Martinell, Climent Maynés, Lluís Girona i Ramon Raventós, homes tots ells que estaven en actiu dins les juntes directives o que s'hi involucrarien en els anys immediats. Les oficines de la redacció s'ubicaren a la seu de l'entitat, en el número 563 de la Gran Via, mentre que la *Llibreria Italiana* se'n feia càrrec de l'edició. Es publicà en paper de qualitat, en blanc i negre i amb nombroses fotografies i il·lustracions, que contribuïren a dotar la revista d'un aire de modernitat.

Pel que fa la composició, s'ha d'assenyalar que *La Ciutat i la Casa* es redactà íntegrament en català. Comptava amb una trentena de pàgines per número i s'articulà, en els primers cinc, a partir d'articles breus, de dues o tres

pàgines d'extensió, i un noticiari final, també de dues pàgines. En els dos últims números l'estructura varià sensiblement, ja que es dedicaren monogràficament a la figura d'Antoni Gaudí – per mor de la seva recent defunció – i al monestir de Poblet, amb la qual cosa les contribucions baixaren en número i guanyaren en extensió.

La periodicitat prevista inicialment era trimestral, cosa que es complí durant el primer any. El número inaugural veié la llum el mes de gener de 1925. Abans que finalitzés l'any se'n publicarien tres mes, tal i com estava programat. Les dificultats vingueren l'any següent, que només contemplaria l'aparició d'un nou número, per raons internes difícils de determinar. El 1927, sols se n'editaren dos. En el noticiari de l'últim número que es publicà s'informava que el consell de redacció estava treballant ja en el proper, que estaria dedicat a la col·lecció d'art de Lluís Plandiura, i que comptaria amb les contribucions del poeta i editor Josep Maria López Picó, les de l'arqueòleg Mossèn Josep Gudiol i les del director Rafel Benet. No obstant aquestes intencions, el número 8 de *La Ciutat i la Casa* ja no aparegué, i la revista acabaria fusionant-se, l'any 1928, amb *La Gasetta de les Arts*, tot sortint de l'òrbita corporativa de l'AAC.

En relació als continguts, se seguí, de manera semblant al que succeïa als *Anuaris*, una línia editorial consistent en combinar estudis de caràcter històric amb referències a tendències contemporànies, dins qualsevol dels principals àmbits artístics, encara que prevalgué la temàtica arquitectònica.

Pel que fa als articles històrics, hem d'assenyalar que majoritàriament se centraren en l'època medieval i que de manera soterrada elogiaren un passat històric gloriós de Catalunya i el geni dels predecessors. En són exemples els escrits de Rafel Benet, Cèsar Martinell i Carlo Calcecchi quan parlen, respectivament, del sepulcre de Bellpuig, del monestir de Poblet i del palau napolità de Castelnuovo, obra de Guillem Sagrera²⁵¹. A més, n'hi hagué de dedicats a construccions d'època moderna, com el de Lluís Bonet, que abordà la

²⁵¹ BENET, R. "L'expoliació del sepulcre de Bellpuig". *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 1, p. 4 – 6; MARTINELL, C. "El monestir de Poblet i el seu esperit cistercenc". *La Ciutat i la Casa* (1927), núm. 7, p. 3 – 27; CALCECCHI, C. "Nous estudis sobre Castelnuovo i especialment sobre la gran sala del Tri omf". *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 4, p. 5 – 22.

Casa de la Virreina de Barcelona, del segle XVIII²⁵², o un altre de Cèsar Martinell que feia referència a l'altar major de l'església d'Alcover²⁵³. L'Arqueologia també tingué una presència rellevant a *La Ciutat i la Casa*. Ja en el primer número hi fou publicat un article de Pere Bosch Gimpera relatiu a les ciutats ibèriques catalanes²⁵⁴, i en el següent Joan Bergós feia una aproximació a les excavacions a la paheria de Lleida²⁵⁵.

Els estudis històrics, igualment, s'adreçaren a altres disciplines artístiques, com ara al teixit. D'aquesta manera, trobem un article de signatura femenina – el primer en una revista de l'AAC -, obra d'Adelaida Ferré Ruiz de Fernández, dedicat a l'època medieval i que combinava referències a la poesia verdagueriana amb lloes a la història de Catalunya²⁵⁶.

Per altra banda, aquesta publicació es fixà, molt més que no pas els *Anuaris*, en l'Arquitectura i en els arquitectes coetanis, sobretot a l'àmbit català, però estenent també la vista cap a allò que succeïa a Europa. Així, se centrà l'atenció en un bon nombre d'obres contemporànies que han de ser englobades en un estil neoclàssic que ja deixava entreveure determinats signes de modernitat, com ara projectes signats per Antoni Puig Gairalt i Adolf Florensa²⁵⁷. En la mateixa línia, la revista també encimbellà carreres professionals de companys dels quals intuïa una trajectòria futura encara més prometedora, com fou el cas de Josep Francesc Ràfols²⁵⁸. Amb tot, l'homenatge més sentit el constituí el número 6, dedicat íntegrament a la figura i a l'obra d'Antoni Gaudí, amb caràcter pòstum. Se'n feren càrrec Lluís Bonet, Francesc de Paula Quintana i Josep Francesc Ràfols, que abordaren diferents aspectes de l'art gaudinià, des de l'Arquitectura fins al disseny de mobles i d'objectes litúrgics²⁵⁹.

²⁵² BONET, LI. “La Casa de la Virreina”. *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 3, p. 3 – 13.

²⁵³ MARTINELL, C. “L'altar major d'Alcover i els escultors-arquitectes del barroquisme”. *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 2, p. 6 – 8.

²⁵⁴ BOSCH GIMPERA, P. “Les ciutats ibèriques a Catalunya”. *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 1, p. 7 i 8.

²⁵⁵ BERGÓS, J. “La paheria de la ciutat de Lleyda”. *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 2, p. 3 – 5.

²⁵⁶ FERRÉ, A. “Les puntes de na Elisenda de Moncada”. *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 2, p. 13 – 15.

²⁵⁷ BENET, R. “Una obra d'Antoni Puig Gairalt”. *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 1, p. 20 – 23;

BENET, R. “La casa per a despatxos més alta de Via Laietana”. *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 2, p. 20 – 22.

²⁵⁸ BENET, R. “Josep Francesc Ràfols. L'arquitecte de la tendresa”. *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 3, p. 14 – 17.

²⁵⁹ *La Ciutat i la Casa* (1927), núm. 6.

De manera paral·lela, també es publicaren articles que versaven sobre altres disciplines artístiques diferents a l'Arquitectura, com ara la Pintura. Així, es reflexionà sobre les obres de Francesc Galí, Domènec Carles, Joan Colom o Marian A. Espinal. També l'Escultura contemporània tingué cabuda a la revista, quan abordà la trajectòria de Josep Llimona²⁶⁰.

Finalment, hem de remarcar el caràcter pioner de *La Ciutat i la Casa*, pel fet que fou el primer òrgan d'expressió representatiu de la classe arquitectònica catalana que va adreçar la seva atenció a les avantguardes europees, a allò que succeïa realment de nou i de trencador més enllà dels Pirineus. Fins al moment, per exemple, des de la corporació no s'havia parat gens d'esment al corrent de l'art modern francès, britànic, alemany o vienès. Però aleshores, per primer cop, la publicació de l'entitat tractaria de fer arribar a Catalunya les essències del racionalisme, que començava a despuntar a Europa. Per a això, Rafel Benet dedicà un número sencer de la *La Ciutat i la Casa* a l'"Art Nou", aproximant als arquitectes catalans les sensibilitats i les concepcions dels arquitectes Le Corbusier, Walter Gropius, Theo Van Doesburg, Auguste Perret, A. Granet, Francis Jourdain, Pierre Jeanneret i del pintor Raoul Duffy²⁶¹.

Fou, en definitiva, *La Ciutat i la Casa*, una publicació de gran rellevància, que comptà amb la participació d'algunes de les signatures dels historiadors de l'art catalans més prestigiosos del moment i de les dècades futures, com Rafael Benet, Cèsar Martinell, Adolf Florensa, Josep Francesc Ràfols, Lluís Bonet, Joan Sacs o Joan Bergós. La qualitat dels seus articles, així com la seva amplitud de mires pel que fa a la temàtica tractada, va fer d'aquesta publicació corporativa un referent en el panorama cultural del moment a Catalunya, un símbol de la modernitat a la qual tendien els arquitectes del país, que a grans trets acabaria essent assolida en el període republicà.

²⁶⁰ SACS, J. "L'escultura de Josep Llimona". *La Ciutat i la Casa* (1925), núm. 2, p. 31 – 34.

²⁶¹ *La Ciutat i la Casa*, núm. 5, 1926.

2.5. Epíleg

Aquesta segona etapa de la trajectòria de l'AAC pot ser considerada com la de la seva consolidació plena en la societat barcelonina i catalana de l'època. Ho demostra el fet que, progressivament, gairebé tots els arquitectes en actiu optaren per adherir-se a la corporació, la qual cosa és símptoma i alhora causa del sentit i de l'efectivitat que anà assolint l'entitat durant els tres decennis. Es teixia, d'aquesta manera, una consciència de classe cada cop més forta, que permetia col·lectivament assumir nous reptes i plantejar demandes en matèria de defensa professional.

En aquest sentit, és de remarcar que l'AAC es revestia cada cop de major força moral a mesura que el seu llistat de membres creixia. A l'àmbit legal, l'obtenció de la categoria d'Entitat Oficial i d'Utilitat Pública, l'any 1903, suposà un reforçament també important, atès que li eren atorgades potestats d'emetre dictàmens i valoracions tècniques per a administracions i particulars, que, a més d'haver de ser tinguts en consideració, eren facturats, amb la qual cosa s'enfortia alhora el posicionament públic i la situació econòmica de l'entitat. Un altre puntal en què s'assentà l'AAC del primer terç del segle XX fou en el gaudi d'una seu social d'ús exclusiu. Ja des de 1893, estigué radicada al carrer de Santa Anna, en qualitat d'arrendatària, i posteriorment, a partir de 1919, s'instal·là, ja com a propietària, en el 563 de la Gran Via de Les Corts. Això significà disposar d'un local on les juntes directives es pogueren reunir d'acord amb les seves necessitats horàries i de dates, tot guanyant en autonomia i prestigi. Així mateix, esdevenia lloc de reunió per als diferents associats, permetia la instal·lació i el creixement de la biblioteca corporativa i l'organització de conferències. Tot plegat suposava un salt qualitatiu per a l'AAC, que incrementava el seu pes específic en els àmbits econòmics, socials i culturals de la ciutat de Barcelona.

Tanmateix, les limitacions amb les que es trobaren les diferents juntes directives foren nombroses. L'increment incipient del prestigi no sempre fou paral·lel a l'obtenció de respostes positives a les demandes realitzades a les administracions, sobretot en matèria de defensa dels interessos materials professionals. En moltes ocasions, els litigis que mantingué l'AAC i les gestions

que endegà per fer prevaldre els drets dels arquitectes foren desestimats, tot ocasionant en el si de l'entitat la sensació de competir en desigualtat de condicions respecte a altres col·lectius professionals que disposaven d'estructures organitzatives més modernes, com per exemple, i sobretot, els enginyers. En aquest sentit, en el si de l'AAC hi calà el convenciment de la necessitat d'avançar en el camí de la consecució d'un decret de col·legiació obligatòria, capaç de delimitar competències i de combatre l'intrusisme.

Així, la corporació dels arquitectes catalans, juntament amb les directives de la *Sociedad Central de Arquitectos* de Madrid, fou la principal impulsora, d'ençà de 1897, del llarg procés que menaria a la creació del nou òrgan. Les distintes juntes de l'AAC, en major o menor mesura, es farien seus els objectius col·legials, que sols s'aconseguirien el mes de desembre de 1929. Els obstacles per assolir la fita desitjada foren múltiples, però les traves burocràtiques i la incapacitat administrativa dels nombrosos i inestables governs de la Restauració hi tingueren un protagonisme significatiu. La constatació d'aquesta realitat política sovint seria lamentada i criticada des de les directives de l'AAC. D'altra banda, és de ressenyar que la concepció predominant que es tenia de la professió en determinades associacions d'arquitectes de l'estat, com ara a la d'Andalusia, també frenà en ocasions la col·legiació. El caràcter liberal de l'ofici es barrejava amb la defensa de la seva independència, que es perdria, s'argumentava, si era obligat a sotmetre's als designis d'una legislació que afectava tota la col·lectivitat. Aquesta línia de pensament, tot i que també es donà a Catalunya, hi tingué un pes numèric gairebé insignificant, i el grau de convicció entorn a la futura estructura professional vorejà des d'un primer moment la unanimitat.

Paral·lelament en aquest llarg procés, les directives de l'AAC convidaren els membres de la corporació a abordar una reflexió crítica sobre la responsabilitat de l'arquitecte envers la societat dins la qual i per a la qual projectava. Es volia, així, que la classe professional assumís un paper director, que fos capaç de bolcar la seva formació a l'arena pública catalana i que contribuís a l'elevació del grau d'instrucció i de sensibilitat tècnica i artística de la ciutadania. En definitiva, les directives de l'AAC intentaren que l'arquitecte, des de la seva posició, esdevingués agent intel·lectual compromès. No ho

aconseguien en la mesura desitjada, ni molt menys. Si bé és cert que alguns titulats despuntaren individualment en diferents terrenys polítics i culturals, les sensacions que traspuen els homes que regeixen l'entitat era que els membres de la corporació, majoritàriament, només estaven centrats en la seva cartera de comandes i que sols s'implicaven a nivell col·lectiu en moments en què era precís sumar esforços per a preservar o conquerir drets professionals.

Malgrat tot, emperò, l'AAC d'aquest període es consolidà com a una entitat cada vegada més rellevant en l'escena cultural barcelonina. Ho feren possible iniciatives com els cicles de conferències que es programaren, sobretot entre 1906 i 1913, tendents a complementar la formació dels socis, però oberts a tothom que estigués interessat en la temàtica que allà s'hi tractà. Una temàtica, d'altra banda, centrada en diferents aspectes de l'Urbanisme, en característiques i potencialitats de materials constructius o de caràcter històric. Normalment, els conferenciants foren arquitectes, tot havent de destacar, per la seva rellevància, les figures de Jeroni Martorell o de Bonaventura Bassegoda Amigó, entre d'altres.

Igualment, durant aquestes tres dècades es continuà amb la celebració d'excursions i de visites científiques, costum iniciat en l'etapa anterior. Com en el cas de les conferències, també estigueren destinades a la instrucció permanent dels associats. Alhora, és remarcable el seu component de sociabilitat, ja que eren, normalment, els actes corporatius de millor acollida. El seu ambient distès afavoria l'intercanvi d'informació entre col·legues de professió i, en definitiva, la cohesió de la classe. Pel que fa a les destinacions, se seguiren visitant edificis i conjunts arquitectònics emblemàtics per a la Història de Catalunya, com ara Empúries, Sant Martí del Canigó i Besalú, que permetien admirar la capacitat creativa dels avantpassats i lloar les essències i els valors del país, tot plegat cobert d'una més o menys subtil pàtina catalanista. En la mateixa línia, es tractà d'estendre el radi de les excursions, fins a arribar als diferents territoris de l'antiga Corona Catalanoaragonesa. Amb aquesta intenció, l'any 1911, una dotzena de membres de l'AAC posaren rumb a Mallorca, on pogueren conèixer diferents obres cabdals del gòtic català, com la Seu de Palma, i confraternitzar amb els set companys mallorquins. Molt en relació amb aquestes inquietuds,

hauríem de parlar de la creixent sensibilitat envers la protecció del patrimoni arquitectònic català, que va fer, per exemple, que l'AAC seguís molt de prop la Reforma de Barcelona de començaments de segle XX, que desaconsellés el projecte de l'Acròpoli de Joan Rubió, l'any 1927, o que s'impliqués totalment en la campanya per a la declaració de Monument Nacional de la Seu Vella de Lleida.

Tot tornant ara a les visites científiques, cal remarcar que les passes dels arquitectes també s'adreçaren cap als nous edificis i infraestructures que s'aixecaven a la Barcelona del seu temps. D'aquesta manera, visitaren les obres del Park Güell, la Sagrada Família o l'Hospital de Sant Pau, essent guiats pels mateixos autors, la qual cosa, des de la perspectiva històrica, ha de ser considerat com a lliçons magistrals de grandíssim valor. Alhora, l'AAC també mostrà interès per conèixer de primera mà algunes de les infraestructures més significatives de la transformació urbanística i socioeconòmica que experimentaven les principals ciutats catalanes. Així, visità instal·lacions hidroelèctriques, les obres de la xarxa de clavegueram barcelonina o la construcció de les primeres línies de metro.

Bona part de les ponències que es prepararen per al guiatge de les excursions i de les visites serien publicades als *Anuaris*, òrgan d'expressió de l'AAC en aquesta etapa. El títol veié la llum durant tot el període, entre 1899 i 1929, i es convertí en una publicació emblemàtica per a l'entitat. Juntament amb aquests estudis històrics i tècnics, hi aparegueren altres monografies i informació diversa sobre l'entitat, com la composició de les juntes directives i les comissions en funcionament, els llistats de membres de la corporació, les revistes que es rebien a la creixent biblioteca i documents adreçats a diferents instàncies públiques. A més, els *Anuaris* són una font de primer ordre per a qualsevol historiador que vulgui apropar-se al batec intern de la corporació, ja que contenen les "Memòries Anuals" de tot el període, signades pels presidents, informació redactada en clau personal que permet distingir matisos i dinàmiques intestines de les diferents juntes de govern, imperceptibles per altres vies.

Amb tot, per qualitat i temàtica multidisciplinar, la publicació de referència de l'AAC en aquest període va ser *La Ciutat i la Casa*, malgrat que només en van aparèixer set números, entre 1925 i 1927. Sota la direcció de Rafael Benet, hi treballà un consell de redacció ple d'autors que començaven a despuntar i que estaven cridats a ser referències de la historiografia de l'art en les properes dècades, com Cèsar Martinell i Adolf Florensa. La revista, publicada íntegrament en català en el context dictatorial de Primo de Rivera, donà cabuda a la Pintura, l'Escultura, l'Arqueologia o la Decoració. A més, per primer cop oferí a la corporació notícies del nou corrent arquitectònic que sorgia a Europa, el Racionalisme, i serví per apropar les figures i les concepcions de Le Corbusier, Auguste Perret o Walter Gropius.

Les publicacions de l'AAC, igualment, foren intercanviades amb altres revistes periòdiques internacionals, que contribuïren a engreixar el catàleg d'una biblioteca en continu creixement. Arribaren títols d'arreu del continent europeu i d'Amèrica, la qual cosa ens ha de fer veure la intenció de la corporació de convertir-se en un focus de difusió del coneixement arquitectònic, tot oferint als socis la possibilitat de complementar permanentment la instrucció adquirida a l'Escola Oficial. La consolidació i l'expansió de la Biblioteca de l'AAC fou obra, sobretot, de Bonaventura Pollés, qui hi dedicà nombrosos anys de feina i, de manera pòstuma, la seva vasta col·lecció particular. El camí marcat seria seguit després per Jeroni Granell, Cèsar Martinell i Adolf Florensa. La talla intel·lectual dels personatges pot revelar com d'important fou la Biblioteca per a l'entitat en aquest període.

Pel que fa a la implicació política de l'AAC, val a dir que en tot moment tractà de respectar l'article estatutari que remarcava el caràcter apolític de la corporació. D'aquesta manera, no trobem posicionaments específics ni concrets en temes cabdals per a l'esdevenidor públic de Catalunya, com pogué ser la creació de Solidaritat Catalana, la constitució de la Mancomunitat de Catalunya o, per exemple, la instauració de la dictadura de Primo de Rivera. L'AAC no es manifestà mai ni a favor ni en contra de formes de govern ni de figures polítiques, ni tan sols en el cas del nomenament i dimissió de Josep Puig i Cadafalch, antic president de l'entitat, com a president de la Mancomunitat. La

intenció esgrimida per aquest asseptisme era la mateixa que en l'anterior etapa, la voluntat de fugir de debats que poguessin fracturar la cohesió interna del col·lectiu.

Això, emperò, no significa que l'AAC no es pronunciés en cap sentit. Tanmateix, només ho feu des d'una perspectiva professional, arquitectònica. Així, alçà la veu a les diferents administracions públiques quan considerà que s'estava damnant el patrimoni material històric, o per denunciar deficiències urbanístiques o a nivell d'infraestructures. A les denúncies hom hi pot detectar elements del pensament regeneracionista de la primera dècada del segle XX i una crítica ferotge a la inestabilitat governamental dels anys deu.

Durant els dos primers decennis del període estudiat també hi hauria mostres de condemna als actes violents que sacsejaven la vida catalana, però sempre que aquests afectessin la professió. D'aquesta manera, es denunciarien els atemptats anarquistes pel fet que creaven un clima d'inestabilitat econòmica contraproduent per al sector de la construcció o perquè afectaven directament a membres de la professió, com fou el cas de l'aragonès José de Yarza, l'any 1920. En sentit similar, es redactà el manifest contra els esdeveniments de la Setmana Tràgica, que planyia la destrucció d'esglésies i convents d'alt valor patrimonial, però que obviava els motius últims que havien fet esclatar la bullanga i la repressió governamental desfermada.

Quant al pensament catalanista, podem dir que la corporació dels arquitectes catalans tampoc no es pronuncià de manera explícita, malgrat que hi ha prou elements com per pensar que la ideologia tingué un grau d'acceptació rellevant, especialment durant la segona dècada del segle XX. Ho testimonia el fet que Josep Puig i Cadafalch exercí la presidència els anys 1912 i 1913, i que Bonaventura Bassegoda Amigó, ho feu entre 1914 i 1915. D'igual manera, en aquest decenni s'anà consolidant l'ús de la llengua catalana en el si de la corporació, malgrat que les actes oficials foren transcrites al castellà durant tota l'etapa estudiada.

Per altra banda, sovint, la classe obrera, cada cop més articulada, fou vista des de l'AAC com un sector capaç de provocar greus alteracions socials i per aquestes raons s'adreçaren mostres de desaprovació a vagues i a lluites sindicals. Paral·lelament, però, també s'abocaria cap al món obrer una actitud paternalista barrejada amb sincer interès filantròpic, que es concretava en propostes d'oferir formació continuada als treballadors de la construcció i en mesures tendents a la millora de l'habitació obrera, que bevien dels corrents higienistes. El posicionament més atrevit de l'AAC en aquest assumpte el formulà Gabriel Borrell l'any 1917, mitjançant una ponència presentada al VII Congrés Nacional d'Arquitectes. Segons el document, s'ambicionava una aproximació teòrica per part de l'arquitecte al funcionament de les societats obreres, a uns coneixements que hauria d'adquirir durant la seva estada a l'Escola d'Arquitectura i que li permetrien copsar la problemàtica obrera i aconseguir l'enteniment imprescindible per al bon funcionament del ram de la construcció.

No obstant això, els esdeveniments immediats radicalitzaren les posicions i la conflictivitat social derivà en lluita armada entre llibertaris i patronal, la qual cosa provocaria que no se seguís avançant en les directrius exposades a Sevilla. L'adveniment de la dictadura primoriverista, per la seva part, condemnaria el sindicalisme àcrata, el més combatiu, a la clandestinitat i a l'ostracisme, i les referències de l'AAC a les reivindicacions o, simplement, a la situació de les classes populars desaparegueren de la documentació que hem pogut estudiar.

De fet, la dictadura de Primo de Rivera, instaurada a finals de 1923, provocaria que la corporació dels arquitectes catalans se centrés només en activitats de caràcter intern. Ja no s'expressarien més opinions en el terreny social ni en el polític, ni tan sols en els assumptes que afectaven la professió, com ara entorn a la celebració de l'Exposició Universal de Barcelona de 1929. Sí que continuarien i, a la fi, amb èxit les gestions per aconseguir la promulgació del decret de col·legiació obligatòria i actuacions de caràcter cultural, essent les més importants l'impuls de la publicació *La Ciutat i la Casa* i l'organització d'una exposició d'homenatge a la figura i a l'obra del traspassat Antoni Gaudí, l'any 1927, a més de la continuació de les visites de caràcter científic.

Amb tot, s'apropava ja una nova etapa per al corporacionisme arquitectònic català. El mes de desembre de 1929 es posaven les bases legals per a una nova estructura organitzativa, per al Col·legi Oficial, que inicialment conviuria amb l'AAC i que forçosament havia d'alterar dinàmiques internes i d'empènyer a definir funcionalitats i essències per a cada un dels dos òrgans existents. Per altra banda, el final de la dictadura de Primo de Rivera, esdevingut només un mes més tard, el gener de 1930, marcava l'inici d'un nou context polític i social, en el qual el fet cabdal seria la proclamació de la Segona República Espanyola. El doble canvi de conjuntura ens recomana que tot plegat ho abordem en un nou capítol.

3. LA COEXISTÈNCIA DE L'ASSOCIACIÓ D'ARQUITECTES DE CATALUNYA I DEL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA I BALEARNS, 1930 - 1936

3.0. Context històric

3.0.1. Escenari polític i social entre 1930 i 1936

3.0.2. Crisi econòmica i conflictivitat social a Catalunya

**3.0.3. El panorama cultural català en clau arquitectònica:
el GATCPAC**

3.1. La trajectòria corporativa

3.1.1. La creació dels Col·legis Oficials d'Arquitectes

3.1.2. El Col·legi Oficial d'Arquitectes amb capital a Barcelona

**3.1.3. L'escissió de les delegacions d'Aragó i de la Rioja i l'ús del
català a la vida corporativa**

3.1.4. Consolidació i reconeixement efectiu del Col·legi

**3.1.5. Pervivència i reordenació de l'Associació d'Arquitectes de
Catalunya**

3.1.6. Cap a la fusió de l'Associació i del Col·legi

3.2. El vessant polític

3.2.1. L'AAC i les eleccions municipals d'abril de 1931

3.2.2. Oposició a l'expulsió de l'Orde dels Jesuïtes

3.2.3. Col·laboració amb la Catalunya autònoma

3.3. El vessant social

3.3.1. Els obrers de la construcció i la crisi econòmica

3.3.2. L'arquitecte a les zones rurals

**3.3.3. El suport del Col·legi a la Lliga Protectora de la Població Civil
contra els Atacs de la Guerra Química**

3.4. El vessant cultural

3.4.1. Els Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana

3.4.1.1. El I Congrés, juliol de 1932

3.4.1.2. El II Congrés, octubre de 1935

3.4.2. La programació d'exposicions i de conferències

3.4.3. La preservació del patrimoni arquitectònic

3.4.4. El suport al GATCPAC

**3.4.5. L'Associació, finestra oberta a la realitat arquitectònica
europea**

3.4.6. La publicació de l'Associació: *Arquitectura i Urbanisme*

3.5. Epíleg

3.0. Context històric

El marc cronològic d'aquest capítol es mou entre començaments de l'any 1930 i el mes de juliol de 1936, que en termes polítics engloba des del final de la dictadura de Primo de Rivera fins a l'aixecament dels militars colpistes que desembocà en la Guerra Civil. Pel que fa a les corporacions d'arquitectes catalans, el decret de col·legiació obligatòria va ser signat el 27 de desembre de 1929, tot just un mes abans que el dictador presentés la seva renúncia. S'iniciaven amb això els tràmits definitius per a la creació d'un Col·legi Oficial d'Arquitectes amb capital a Barcelona, organisme que ja veuria la llum de manera efectiva sota el règim de la II República. Durant tot aquest període conviuri en paral·lel l'antiga Associació d'Arquitectes de Catalunya i el flamant nou organisme, per bé que d'ençà de 1934 ambdues entitats ja havien arribat a la conclusió que els convenia fusionar-se per a portar a terme amb major efectivitat les funcions respectives. El procés d'unificació ja estava molt avançat el mes de juliol de 1936. Tot just restava rubricar-lo, fer-lo efectiu. Tanmateix, els esdeveniments bèl·lics i revolucionaris que es desfermaren impediren aquest extrem. Per contra, el que succeí fou la supressió de les dues corporacions i la constitució del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya.

Per a una millor comprensió dels fets que a continuació narrarem en relació a les polítiques socials i culturals que emprengueren tant el Col·legi com l'AAC, així com per a discernir més nítidament les actituds polítiques que en ocasions adoptaren ambdues entitats, creiem necessari, prèviament, fer una aproximació al període, per tal d'encabir-hi les dues trajectòries corporatives. Per les mateixes raons, considerem adient esbossar l'escenari de crisi econòmica que es visqué durant els primers sis anys de la dècada dels 30, que provocà altes tasses d'atur entre els treballadors del ram de la construcció i una conflictivitat social a l'alça. Quant al marc cultural, resulta imprescindible abordar el gran moviment modernitzador de l'Arquitectura a Catalunya que es donà en aquesta època, l'impulsat pel Grup d'Artistes i de Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATCPAC). Això resultarà de gran utilitat pel fet que el grau de compromís del grup influirà de manera notable en la trajectòria

de les corporacions, especialment en el Col·legi, i més si tenim en compte que alguns dels membres més actius d'aquestes pertanyien o eren elements directius del col·lectiu avantguardista.

3.0.1. Escenari polític entre 1930 i 1936

Arran de la dimissió de Miguel Primo de Rivera com a President del Consell de Ministres el 28 de gener de 1930, el rei Alfons XIII encarregà al general Dámaso Berenguer la formació de govern. La missió principal que tenia era la de salvar la monarquia de l'esfondrament de la dictadura, emperò no seria una tasca fàcil per mor de la pèssima imatge que la corona s'havia guanyat fins i tot entre els membres dels partits dinàstics.

Per al rentat de cara, Berenguer no podia mantenir els ajuntaments i el congrés plens de reminiscències primoriveristes, malgrat que també considerà precipitat convocar comicis lliures per a proveir els càrrecs. Per a això, nomenà els regidors i diputats provincials que havien aconseguit més vots entre el 1917 i el 1923, la qual cosa, a Catalunya, ressituà la Lliga Regionalista en posicions de poder, amb dos membres de la Federació Monàrquica Autonomista, Joan Maluquer i Viladot i el comte Joan Antoni de Güell, a la presidència de la Diputació de Barcelona i al capdavant del consistori municipal barceloní, respectivament. Tanmateix, la Lliga no era propensa a a col·laborar amb el govern imposat per un monarca que havia tolerat la repressió de la catalanitat, malgrat les amnisties concedides o la restitució de l'Institut d'Estudis Catalans.

La CNT es reconstituí el mes d'abril de 1930, i sota la direcció d'Àngel Pestaña no trigà a recuperar el terreny perdut davant la UGT i el Sindicat Lliure. El catalanisme d'esquerres, per la seva part, assistia el 17 d'agost a allò que es conegué com a Pacte de Sant Sebastià, la trobada de representants de les forces socialistes i republicanes d'arreu de l'estat per a traçar les línies revolucionàries a seguir de cara a propiciar l'adveniment d'un nou règim. Un primer intent de sollevament esclatà a la localitat aragonesa de Jaca, protagonitzat pel capità Fermín Galán, qui proclamà la República el 12 de desembre de 1930. Les forces governamentals aconseguiren reduir-lo amb promptitud. Se'l sotmeté a judici

sumaríssim i fou executat. Tres dies més tard del primer pronunciament, el dia 15 de desembre hi hagué una altra temptativa, a l'aeròdrom madrileny de Cuatro Vientos, l'autoria de la qual va ser del general Queipo de Llano i dels comandants Ramon Franco i Ignacio Hidalgo. Com el primer, també fracassà, tot i que en aquesta ocasió els revoltats tingueren l'oportunitat de salvar les vides escapant cap a Portugal.

El clima polític encara es tensà més quan els diferents partits polítics reclamaren la convocatòria d'eleccions constituents, la qual cosa provocà la caiguda del govern de Berenguer, el 14 de febrer de 1931. El substituí, també per designació d'Alfons XIII, un executiu que hauria de formar l'almirall Juan Bautista Aznar, en el qual, finalment, hi hagué representació del Centre Constitucional de Francesc Cambó. La primera decisió que s'adoptà fou la convocatòria d'unes eleccions municipals pel proper 12 d'abril, a les que haurien de seguir unes altres amb caràcter constituent. Amb aquest anunci, els partits republicans i socialistes es llançaren a la preparació de la campanya, malgrat que no eren optimistes en relació a la immediatesa de l'adveniment de la República.

A Catalunya, tot just un mes abans de les municipals, el març de 1931, naixia una nova formació política, Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), integrada per bona part d'Estat Català de Francesc Macià, el Partit Republicà Català de Lluís Companys, a més d'altres petites agrupacions republicanes i nacionalistes. Aquest nou grup concorreria als comicis en aliança amb la Unió Socialista de Catalunya de Rafael Campalans i Manuel Serra Moret. Quant a altres formacions antidinàstiques, també es presentaren a les eleccions Acció Catalana, en franca descomposició, i una coalició entre el Partit Republicà Radical de Pablo Lerroux i el PSOE.

El 12 d'abril de 1931 esdevingué la sorpresa i els resultats conferiren una clara victòria a ERC, tant a la ciutat de Barcelona com a les comarques catalanes. En el conjunt d'Espanya, les candidatures republicanes i socialistes també aconseguien el triomf en l'àmbit urbà, tot imposant-se a 41 de les 50 capitals de província. Amb això, Lluís Companys, el migdia del 14 d'abril, des del balcó de l'Ajuntament de Barcelona, proclamava la República i despleguava la bandera

tricolor espanyola i la senyera. Un quart d'hora més tard, Francesc Macià proclamava la República Catalana, com a estat integrant d'una confederació de pobles ibèrics. A Madrid, ja fou ben entrada la tarda quan des del balcó del Ministeri de Governació es proclamava la República Espanyola i es nomenava un govern provisional, del qual n'assumiria la presidència Niceto Alcalá Zamora.

A Catalunya, en aquelles hores febrils, Francesc Macià s'afanyava a consolidar el poder i feia els nomenaments oportuns per als càrrecs més rellevants. Lluís Companys hauria de ser el nou governador civil, però per a això primer hagué de desallotjar de la institució, amb gent d'acció de la CNT i d'Estat Català, els lerrouxistes que l'havien ocupada i amenaçaven de crear un contrapoder.

Immediatament arribaria a Barcelona una delegació del govern provisional espanyol, encapçalada pel ministre Fernando de los Ríos i pels catalans Marcel·lí Domingo i Nicolau d'Olwer, amb la missió que Francesc Macià fes marxa enrere i renunciés a la República Catalana. Després d'estira i arronses això s'aconseguí, a canvi de la promesa de constituir un poder polític català autònom, que adoptaria el nom històric de Generalitat, i de l'aprovació futura d'un estatut d'autonomia. Mentrestant, el govern de la Generalitat provisional de Catalunya, sota la presidència de Francesc Macià, quedà constituït per membres d'ERC i de la USC. També en formaren part Carrasco i Formiguera, en representació del Partit Catalanista Republicà (PCR) i Salvador Vidal i Rossell, de la UGT. L'ala més moderada de la CNT estava convidada a sumar-s'hi, encara que acabà declinant la invitació.

Tot d'una el govern provisional de la Generalitat es posà a treballar per a la consecució de l'estatut d'autonomia i es nomenà una ponència, formada per 46 representants d'ERC, la USC, el PCR i independents, encarregada de redactar el projecte. No hi havia, entre ells, ni membres de la Lliga ni del lerrouxisme. La ponència, que es reuní a l'hotel de la vall de Núria, donà per finalitzada la tasca encomanada el 20 de juny de 1931. Hi votaren a favor la immensa majoria dels

regidors dels ajuntaments catalans. També tingué l'aprovació popular incontestable en el plebiscit celebrat el 2 d'agost de 1931. Ara, el text hauria d'adreçar-se a les Corts espanyoles per a la seva aprovació.

Entremig d'aquest procés s'havien celebrat les eleccions a Corts Constituents, el 28 de juny de 1931, que consolidaren la preponderància d'ERC a tot el Principat amb 31 escons, seguida, a molta distància en número de vots, per la Lliga Regionalista. Al conjunt estatal, també s'imposaren els partits de tendència esquerrana, i el PSOE va ser la formació amb millors resultats. El procés de discussió del text constitucional no fou senzill i s'arribà a cobrar el càrrec del president Alcalà Zamora, qui dimití per disconformitat amb l'article que projectava la dissolució dels ordres religiosos i la nacionalització dels seus béns. El substituí, el mes d'octubre de 1931, Manuel Azaña. El 9 de desembre del mateix any el text constitucional fou aprovat unànimement per tots els diputats presents al Congrés, 368 dels 470 que conformaven les Corts. A l'endemà, Azaña renunciava al càrrec en favor d'Alcalá Zamora com a president de la República. Aquest, alhora, proposava a Manuel Azaña com a cap de l'executiu constitucional. D'entre els múltiples assumptes als quals s'hauria d'enfrontar el nou govern hi hauria, d'una manera molt rellevant, el descontentament dels grups llibertaris anarquistes i comunistes, que apostaven per una revolució social profunda. En aquest context, començaren a ser cada cop més freqüents els actes d'amotinament i de rebel·lió arreu de la Península, que eren sufocats per les forces de l'ordre amb més o menys contundència. A Catalunya, els esdeveniments més importants en aquest sentit foren les insurreccions a diferents localitats de l'Alt Llobregat, el mes de gener de 1932, protagonitzats per una CNT en què anaven agafant cada cop més pes en la seva direcció els partidaris de les postures maximalistes i es materialitzava la supeditació a la FAI.

En l'àmbit de la política autonomista, el text del futur Estatut de Catalunya arribà a les Corts de Madrid el mes de maig de 1932 i en el període de discussió patí forts atacs per part de diversos sectors de l'espanyolisme, tant de conservadors com de liberals. A la fi, fou aprovat el 9 de setembre de 1932, amb més d'un centenar d'abstencions, després d'haver-li practicat nombroses

retallades. Així i tot, contenia consecucions notables, com la cooficialitat de la llengua catalana – en comptes de l'oficialitat única que es reclamava – i competències exclusives en dret civil català, administració local i règim administratiu intern, que permeté redactar una llei municipal pròpia i una nova divisió territorial, que s'implantà el 1936, amb 9 vegueries que agrupaven 38 comarques. Per contra, els traspassos es realitzaren amb lentitud i les atribucions foren molt migrades quant a fiscalitat, la qual cosa determinà per mal l'abast de les polítiques dutes a terme i la seva efectivitat. Un dels àmbits que més se'n ressentiria seria el de l'educació, on la Generalitat no pogué resoldre la mancança crònica de places escolars que afectava Catalunya i, especialment, la ciutat de Barcelona. En aquesta matèria, la d'ensenyament, la fita aconseguida que sí que ha de ser subratllada és la consecució d'un estatut d'autonomia per a la Universitat de Barcelona.

El mes de novembre de 1932 va ser escollit el primer Parlament de Catalunya. ERC ostentava la majoria absoluta i, com a segona força, persistia a una distància considerable, la Lliga Regionalista, rebatejada en Lliga Catalana des del febrer de 1933. El govern seria integrat exclusivament per membres de la força preponderant, tot i que això no fou sinònim d'estabilitat. Les diferents famílies d'ERC entaularen lluites més o menys soterrades pel lideratge intestí, la qual cosa provocà tres remodelacions de l'equip executiu i l'escissió del grup de *L'Opinió*, que es constituí en Partit Nacionalista Republicà d'Esquerres.

Mentrestant, a l'esfera de la política estatal, el mes de novembre de 1933 s'havien de celebrar les eleccions al Parlament espanyol arran de la crisi interna del govern, que havia acabat en la destitució de Manuel Azaña, per part d'Alcalá Zamora. Aquests comicis resultaren clau en l'esdevenidor espanyol. En ells es produí la victòria de les forces de la dreta, que es presentaren sota les sigles de la CEDA i encapçalades per Gil Robles. La segona força la constituïren els radicals d'Alejandro Lerroux. Pel que fa als partits d'esquerra, la desfeta havia estat més que considerable. També a Catalunya guanyaren les formacions conservadores, en aquest cas la Lliga Catalana, tot i que amb molta menor distància sobre ERC. En els resultats globals hi havien influït les campanyes dels sectors més conservadors de la societat espanyola contra les polítiques reformistes d'Azaña,

així com també la preocupant situació econòmica derivada del gran *crack* de 1929 i els ànims insurgents del sindicalisme revolucionari, cada cop més contundent.

A Catalunya, la situació encara s'entortolligà més quan el dia de Nadal de 1933 moria el president Francesc Macià, com a conseqüència d'una malaltia fulminant. El 31 de desembre Lluís Companys va ser escollit com a successor de Macià, amb l'abstenció en la votació de la Lliga Catalana. El 3 de gener de 1934, Companys nomenava un govern de concentració d'esquerres, amb quatre homes d'ERC i un per formació de la USC, del PCR i del Partit Nacionalista Republicà d'Esquerres. Les eleccions municipals de gener de 1934 donaren el triomf en aquesta coalició a totes les ciutats de Catalunya, tret de Girona, Vic i Olot. Aquest èxit relatiu era contrarestat pel fet que el predomini al món rural era bastant més discutit amb les forces conservadores. Les esquerres aconseguiren la majoria a 580 municipis, mentre que la Lliga i els seus aliats ho feren a 442. Tanmateix, els resultats no satisfieren prou la Lliga, que tensà molt l'escenari quan decidí retirar-se del Parlament, tot denunciant actes de violència i de coacció envers els seus candidats durant la campanya.

Bona part de la primera meitat del 1934 a Catalunya estigué marcat per la política agrarista. ERC, decidida a satisfer les demandes rabassaires, aprovà al Parlament català, el 12 d'abril, la Llei de Contractes i Conreus, una reforma gradual i sense significacions col·lectivistes. Els propietaris, emperò, articulats en l'Institut Agrari de Sant Isidre, en mostraren el seu rebuig absolut. La Lliga, per la seva part, temorena de perdre terreny davant la imminent creació d'una delegació catalana de la CEDA, pressionà el govern espanyol presidit pel radical Ricardo Samper a presentar un recurs d'inconstitucionalitat davant el Tribunal de Garanties Constitucionals, que a la fi dictaminà que el Parlament de Catalunya era incompetent en matèria social agrària. L'enuig del catalanisme per aquesta sentència, pel menyspreu autonòmic que suposava es reflectí en el fet que ERC retirà els seus diputats de les Corts. La solució de consens que buscaren Samper i Companys portà a què el 12 de setembre de 1934 la Llei fos votada de nou al Parlament de Catalunya, amb les modificacions suggerides des de Madrid.

Això va ser suficient per acontentar la Lliga, que retornà a la cambra del Parlament, l'1 d'octubre de 1934. Per contra, els propietaris agraris continuaven amb la seva fèrria oposició a les mesures, arrecerats ja a la CEDA.

A la capital de l'estat, les actituds conciliadores de Samper no foren vistes amb bons ulls pels sectors més conservadors i intransigents i es desfermà una nova crisi interna governamental. Aquesta desembocà en la seva dimissió i en la designació del cap radical Alejandro Lerroux com a encarregat de formar nou executiu, en el qual hi integrà, per primer cop, tres ministres de la CEDA, el 4 d'octubre de 1934. Aleshores, les forces republicanes progressistes, contràries a la deriva reaccionària que prenia el règim, convocaren una vaga general arreu d'Espanya, que la Generalitat hauria d'aprofitar per revoltar-se contra el govern de Lerroux, detractor declarat dels autonomismes. Lluís Companys confiava en la capacitat de l'èxit de la vaga per donar cobertura a la seva acció i el 6 d'octubre es declarava en rebel·lia, tot proclamant l'estat català dintre d'una república federal espanyola. Amb tot, les circumstàncies, tant externes com internes, li foren adverses. A l'àmbit espanyol, perquè la vaga sols tingué prou força a Astúries, a on derivà en una revolta de dues setmanes de duració que finalment fou reprimida amb extraordinària contundència. I a l'àmbit català, perquè la Generalitat disposava de pocs efectius amb capacitat de defensar per les armes el règim instaurat per Companys, i molts menys amb la desvinculació de la CNT de l'acció subversiva. Tot plegat va comportar que, quan el general Domènec Batet, cap de la regió militar, es negà a posar-se a les ordres de Companys i proclamà l'estat de guerra, la revolta fos sufocada en poques hores. Tret del Palau de la Generalitat i del local del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) , prop de Santa Mònica, no hi hagué enfrontaments armats greus.

La tragèdia per a Catalunya, emperò, fou de l'ordre polític. Tot el govern de la Generalitat, amb Lluís Companys al capdavant, va ser empresonat i la repressió s'estengué a bona part de les esferes administratives. L'Estatut d'Autonomia va ser suprimit. També fou detingut l'alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer, i els seus regidors d'ERC, fins el 23 de febrer de 1935, quan foren deixats en llibertat provisional. Es produïren milers de detencions arreu de

Catalunya, la major part d'elles patides per representants polítics, funcionaris de la Generalitat i professionals liberals. Igualment, foren durament reprimits els líders rabassaires, que a més contemplaven com es decretava la nul·litat de la Llei de Conreus aprovada el setembre proppassat i els propietaris contraatacaven mitjançant centenars de desnonaments. L'àmbit cultural no s'escapà de la reacció i varen ser clausurats diaris i altres publicacions periòdiques propers al catalanisme progressista. L'autonomia universitària, així mateix, fou desballestada.

La Generalitat sols existia de manera nominal, i n'exerciren la presidència accidental els diferents governadors de Catalunya, començant pel coronel Francisco Jiménez Arenas. El 10 de gener de 1935 fou nomenat l'independent galleg Manuel Portela Valladares, fins al mes d'abril del mateix any, quan assumí el càrrec el lerrouxista Joan Pich i Pon, que també dirigia el consistori barceloní. A partir del mes d'octubre de 1935 fou el torn del valencià de la CEDA Ignasi Villalonga, amb el recolzament de la Lliga. D'aquesta formació era membre qui fóra nomenat en últim terme, Fèlix Escala. La postura de la Lliga en tot aquest episodi havia estat d'oposició a la temptativa de Companys, però també a les mesures repressives que havien suprimit l'autonomia catalana. Tanmateix, la cooperació amb la CEDA i amb el lerrouxisme, que justificava com l'única manera de recuperar a mig termini les atribucions manllevades, li passaren factura en les eleccions del mes de febrer de 1936.

I és que el govern estatal, en paral·lel cronològic amb els esdeveniments a Catalunya, vivia nous episodis de descomposició. El govern de Lerroux trontollava per les diferents visions sobre com afrontar una reforma constitucional i el president Alcalá Zamora aprofità per encarregar la formació d'un nou executiu al també radical Joaquín Chapaprieta, que reduiria en el seu si la presència de ministres de la CEDA. La inestabilitat es va fer encara més acusada quan esclataren dos assumptes de corrupció que afectaven nombroses personalitats del Partit Radical, que per mor d'això caigué definitivament en desgràcia. La situació esdevingué tan insostenible que s'hagué de procedir a la dissolució de les Corts i a la convocatòria d'eleccions per al 19 de febrer de 1936.

Per a acudir a aquests comicis les forces d'esquerres – republicanes i revolucionàries – signaren un pacte electoral i es constituïen en el Front Popular, encapçalades per Manuel Azaña. A Catalunya, la coalició adoptà el nom de Front d'Esquerres, amb una alta proporció de formacions republicanes – predominant ERC – en comparació amb les socialistes o comunistes. La Lliga Catalana es posà al capdavant del Front Català d'Ordre. En el conjunt de l'estat, el Front Popular s'imposà amb una diferència mínima sobre les forces de dretes de menys de dos punts percentuals. La victòria del Front d'Esquerres, al Principat, va ser bastant més ampla, amb la consecució del 59% dels sufragis. Immediatament, el 23 de febrer es decretà l'amnistia per a tots els condemnats pels fets revolucionaris d'octubre de 1934, mesura la qual incloïa a Lluís Companys i al seu executiu. El dia 26 del mateix mes era restaurat l'Estatut d'Autonomia.

A Madrid, tanmateix, la celebració d'unes eleccions no havien estat sinònim d'estabilitat, ans tot el contrari. El president Alcalá Zamora perdé la confiança de tota la cambra i fou substituït per Manuel Azaña. Aquest encarregà la formació de govern a Indalecio Prieto, del PSOE, però les desavinences internes amb el sector més esquerrà del partit, dirigit per Francisco Largo Caballero, li impediren assumir la funció encomanada. A la fi, el 19 de maig de 1936, Santiago Casares Quiroga, del republicanisme gallec, integrat dins Izquierda Republicana, presentava el seu executiu. Al carrer, no havia fet des d'aleshores sinó créixer la tensió social i la radicalització de les postures, amb assalts a esglésies i convents inclosos. El nivell de màxima tensió, immediatament abans del cop d'estat militar del 18 de juliol, el representà l'assassinat de Calvo Sotelo, líder de l'oposició conservadora tot just cinc dies abans.

Quant a Catalunya, hom parlava de “l'oasi català”, per a referir-se al període de relativa estabilitat que s'hi vivia, sobretot si es comparava amb Madrid. No obstant això, la terminologia no reflectia ben bé la realitat. ERC i la Lliga conviuen al Parlament, però les seves bases socials no oblidaven els fets d'octubre del 1934 ni les seves conseqüències. La conflictivitat laboral era elevada i no foren infreqüents els atemptats anarquistes, com els que costaren la

vida als germans Badia, d'Estat Català. De manera paral·lela, anava agafant cos el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) i s'estaven teixint els llaços que donarien pas al Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), que nasqué oficialment l'endemà de l'aixecament colpista.

3.0.2. Crisi econòmica i conflictivitat social a Catalunya

El *crack* borsari nord-americà de 1929 havia propiciat l'inici d'una crisi que tindria abast internacional, el fenomen econòmic conegut com “la Gran Depressió”. Els efectes arribaren fins i tot a estats que no eren centrals en el circuit mundial, com fou el cas d'Espanya, i determinaren en gran mesura el seu esdevenidor. Es produí una davallada molt considerable de les exportacions i disminuïren les inversions estrangeres. A més, el col·lapse global frenà els corrents migratoris, que fins aleshores funcionaven de vàlvula d'escapament per a importants contingents de població sense feina. Per contra, la tornada d'emigrants va suposar un increment de l'excés de mà d'obra.

En termes generals, Catalunya va experimentar una evolució lleugerament millor que altres economies europees, malgrat que això no implica que no patís un estancament important del creixement. Agreujà la situació una crisi financera, l'any 1931, que va fer que a la Borsa de Barcelona l'índex de cotitzacions descendís un 25% entre 1925 i 1933. El mes de juliol d'aquell mateix any el Banc de Catalunya suspengué pagaments. L'atur s'incrementà significativament, encara que de manera desigual segons els sectors. El més perjudicat fou el minerosiderúrgic, que experimentà un descens de la demanda d'entre el 30 i el 60%. Quant al de la construcció, fou el segon més damnat. S'estima que a la ciutat de Barcelona, l'any 1932, el 50% dels obrers del ram estaven a l'atur o treballaven en unes condicions molt precàries. La situació encara seria pitjor l'any següent. Una de les causes principals d'haver arribat en aquest extrem va ser la paràlització de la política d'obres públiques que s'havia portat a terme fins a finals dels anys 20. Pel conjunt dels sectors, la Generalitat realitzà, a finals de l'any 1935, una enquesta general a tots els municipis catalans

per a conèixer l'extensió real de l'atur, que va permetre saber que hi havia aleshores a Catalunya 30.000 treballadors sense feina i altres 24.000 en situació d'atur parcial. Dels 54.000 en total, més de 45.000 eren obrers no agrícoles.

La gravetat de la conjuntura, gairebé de manera forçosa, s'hauria de traduir en un augment de la conflictivitat laboral, esperonejada per la CNT. Aquest sindicat, amb el nou règim polític, havia recuperat la seva hegemonia a Catalunya, molt per sobre de la UGT o del Sindicat Lliure, tot i el processos de crisis internes i disputes entre els sectors reformistes i els de la FAI, propugnadors de l'acció directa. Les accions més contundents en aquest últim sentit, foren els aixecaments armats a l'Alt Llobregat i a Ripollet, els mesos de gener de 1932 i 1933 respectivament, que provocaren greus tensions i enfrontaments amb les autoritats de la Generalitat i escamots d'Estat Català, desitjosos de mantenir l'ordre públic. Per altra banda, les vagues s'incrementaren arreu del país, especialment a l'àrea metropolitana de Barcelona. L'any 1933 es visqué un punt àlgid d'aquestes accions reivindicatives, tot coincidint amb el moment en què els efectes de la crisi afectaren més a Catalunya. La repressió que seguí els Fets d'Octubre de 1934 contribuí a què el número de vagues quedés reduït tan sols a 5 a tot Catalunya, de les quals 4 a Barcelona, durant l'any 1935. Tanmateix, la tensió social seguia latent i quan el Front d'Esquerres s'imposà a les eleccions de 1936 el moviment vaguista esclatà de nou a tot el país, tot essent iniciat el 8 de març pels obrers del metall i extenent-se durant els mesos successius als diferents rams. Ja a finals del mes de maig de 1936 la situació era força compromesa. Els sectors dretans alertaven del perill de caure sota una dictadura obrera. Lluís Companys, per la seva part, es trobava entre el desig de complir el programa progressista del Front d'Esquerres i el temor de perdre l'autoritat del govern als carrers.

3.0.3. El panorama cultural català en clau arquitectònica: el GATCPAC

La primera arquitectura moderna a l'estat espanyol en el segle XX arribava a Madrid de la mà del que es coneix com *Generación del 25*, amb Fernando García Mercadal al capdavant, en el context de la dictadura de Primo de Rivera. Si bé amb menor intensitat, a Catalunya, en els mateixos anys, també es produeixen tímides passes, s'encetà un camí de transició que ajudaria, juntament amb d'altres circumstàncies, al naixement del GATCPAC, veritable element modernitzador de l'arquitectura catalana del segle XX.

A més dels escrits de García Mercadal a la revista *Arquitectura* de Madrid, que resultaren fonamentals per a la connexió amb el racionalisme europeu, en el cas català s'han de valorar també altres elements. Bohigas parla de la *influència subterrània* de la supervivència de la Sezession vienesa, dels ecos francesos procedents de l'obra d'Auguste Perret i la seva escola, la ininterrompuda presència de l'expressionisme alemany, l'impacte de l'Exposició de París de 1925 i els primers tantejos purament epidèrmics de Le Corbusier i la Bauhaus²⁶². A nivell teòric, no es pot oblidar el paper d'introducció de les noves concepcions que exercí el crític Rafel Benet amb els seus escrits, entre 1925 i 1927, a la revista *La Ciutat i la Casa*, patrocinada com ja sabem per l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. En el plànol pràctic, el principal pioner d'aquest proto-racionalisme va ser Antoni Puig Gairalt, amb la seva obra de la fàbrica de cosmètics Myrurgia, ubicada al carrer Mallorca de la ciutat de Barcelona. En aquest projecte, convertit en realitat entre 1928 i 1930 ja s'hi aprecien trets distintius del llenguatge racionalista, tot i que sigui en un nivell primigeni i encara combinats amb elements d'altres codis estilístics anteriors²⁶³.

Enmig d'aquesta exploració de nous llenguatges arquitectònics, tingué lloc a Barcelona l'Exposició Internacional de 1929. Hi predominà de manera aclaparadora l'arquitectura oficialista, la que pretenia transmetre la solidesa del règim mitjançant la recerca i l'exaltació de la monumentalitat. L'obra més

²⁶² BOHIGAS, O. *Op. cit.* 1998, p. 49.

²⁶³ *Ibid.*, p. 50.

representativa del que fou aquell esdeveniment seria la projectada per Eugeni Pere Cendoya Oscoz i Enric Catà, el Palau Nacional. No obstant això, s'ha de parlar també, per la seva significació, de l'únic exemple d'estil modern europeu: el Pavelló Alemany, de Ludwing Mies van der Rohe, construït amb vidre, acer i quatre tipus de marbre. Tot i ser desmuntat quan va concloure l'Exposició, va esdevenir un símbol de la nova arquitectura moderna.

Tanmateix, a Barcelona batejava en una jove generació d'estudiants i d'arquitectes la inquietud d'obrir-se definitivament als nous corrents. Encapçalats per Josep Lluís Sert, l'any 1928, aquesta voluntat ja els havia empès a interceptar, literalment, el que seria el seu principal referent, Le Corbusier. El mestre racionalista francès tornava de Madrid cap a Portbou després d'haver pronunciat a la Ciudad Universitaria una conferència sobre la nova Arquitectura, convidat per García Mercadal. En el tren rebé un telegrama de Josep Lluís Sert, encara estudiant, instant-lo a trobar-se amb ell a l'Estació de Barcelona. Allà reberen el geni i, tot aprofitant l'escala que havia de realitzar a la Ciutat Comtal durant el seu viatge de tornada, aconseguiren que improvisés una dissertació²⁶⁴. Seria l'inici d'un profús contacte. Un any més tard, el mes d'abril de 1929, en contraposició a l'Exposició Internacional d'edificis pesants i anacrònics, a les Galeries Dalmau, aquests estudiants o arquitectes joves amb mires a les avantguardes europees exposaren els seus projectes. Allà s'hi pogueren contemplar, amb una considerable bona acollida per part del públic barceloní²⁶⁵, les obres de Josep Lluís Sert, Josep Torres Clavé, Francesc Fàbregas, Sixt Illescas, Ricard de Churruga, Cristòfol Alzamora, Germà Rodríguez Arias, Pere Armengou, Francesc Perales i Antoni Puig Gairalt, resultant el projecte d'un aeroport per a Barcelona d'aquest últim una de les estrelles de l'exposició²⁶⁶.

Fruit d'aquesta exposició sorgiria la idea d'articular un grup de treball permanent, que es mogué dins els paràmetres trencadors del racionalisme. Els promotors originaris foren Josep Lluís Sert - que aleshores ja col·laborava assíduament amb Le Corbusier i amb Pierre Jeanneret a França -, Sixt Illescas,

²⁶⁴ *Ibid.*, p. 76.

²⁶⁵ MACKAY, D. *Op. cit.*, p. 99.

²⁶⁶ FLORES, C. *Op. cit.*, p. 183.

Ricard de Churruga, Francesc Fàbregas i Germán Rodríguez Arias²⁶⁷. El nom que adoptà fou el de Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATCPAC). Progressivament, el numero de membres s'aniria incrementant.

I a partir dels contactes entre les dues principals figures promotores de la modernització de l'arquitectura a l'estat, Sert i García Mercadal, s'intentà donar abast espanyol a l'agrupació. Això es produiria, al menys de manera formal, amb motiu d'una exposició sobre arquitectura i pintura moderna organitzada per l'Ateneu Guipuscoà de Sant Sebastià, inaugurada el 3 de setembre de 1930. Allà s'hi exposaren, entre d'altres, obres de Ricard de Churruga, de García Mercadal i dels bascos Manuel Aizpurua i Joaquín Labayen, els principals impulsors de l'exposició²⁶⁸. Conseqüència de les afinitats que allà es donaren, entre el 25 i 26 d'octubre del mateix any 1930 naixia a Saragossa el GATEPAC²⁶⁹, essent aprovats els estatuts i convertint-se de seguida en la representació espanyola en el CIRPAC (Comitè Internacional per a la Resolució del Problemes de l'Arquitectura Moderna)²⁷⁰. Allò que els va empènyer a articular-se com a grup fou el desig de no restar aliens a les avantguardes arquitectòniques europees, especialment al racionalisme lecorbusierà i a les concepcions de la Bauhaus, moviments que anaven oferint propostes constructives innovadores per a una societat en plena transformació. Per a una millor dinàmica de funcionament es

²⁶⁷ BOHIGAS, O. *Op. cit.*, p. 76 i 77.

²⁶⁸ FLORES, C. *Op. cit.*, p. 183.

²⁶⁹ Es canviava la C de catalans per la E d'espanyols.

²⁷⁰ BOHIGAS, O. *Op. cit.*, p. 78.

constituïren tres subgrups de treball – Centre²⁷¹, Nord²⁷² i Est²⁷³ –, encara que els diferents historiadors coincideixen en afirmar que l'únic que mantindria un nivell d'activitat rellevant seria l'Est, el català, el GATCPAC, en definitiva.

D'ell sorgiren la pràctica totalitat de les iniciatives del GATEPAC²⁷⁴, com ara l'òrgan d'expressió del grup, la publicació *A.C. (Actividad Contemporánea)*. D'aquesta revista, de gran rellevància i periodicitat irregular, se n'editaren, essent tots redactats a Barcelona, un total de vint-i-cinc números, entre el mes de maig de 1931 i el de juny de 1937. El principal responsable de la publicació seria Josep Torres Clavé, que la va convertir en un aparador esplèndid de les avantguardes del moment. Allà s'hi va fer crítica de l'anacrònic panorama majoritari que envoltava aquests joves rupturistes. S'hi va tractar diversa temàtica urbanística, s'escrigueren articles sobre jardineria, arquitectura popular i història del moviment modern. Alhora, es propagaren les idees de la necessitat de combatre amb efectivitat els problemes de salubritat i d'higiene pública, es divulgaren innovacions tecnològiques aplicables a la construcció, es proclamaren les bonances econòmiques que comportava la fabricació en sèrie i s'exhortà als arquitectes al treball en equip²⁷⁵.

²⁷¹ El Grup Centre o de Madrid estava integrat, segons Carlos Flores, per: Fernando Garcia Mercadal, Santiago Esteban de la Mora, Manuel Martinez Chumillas, Ramón Anibal Alvarez, Victor Calvo y Felipe López Delgado.

²⁷² El Grup Nord o de Bilbao i Sant Sebastià estava integrat, segons Carlos Flores, per: Luis Vallejo, Manuel Aizpurua i Joaquín Labaye.

²⁷³ El Grup Est o de Barcelona (el GATCPAC) estava integrat originàriament, segons Carlos Flores, per: Sixte Illescas, Josep Lluís Sert, Manuel Subiño Ripoll, Germán Rodríguez Arias, Pere Armengou, Cristòfol Alzamora, Francesc Perales, Ricard de Churruga i Josep Torres Clavé. Posteriorment s'hi anaren integrant altres membres. A més dels ja esmentats, aquesta és la relació completa dels socis del GATCPAC entre 1931 i 1938 que s'ofereix a l'obra de PIZZA, A.; ROVIRA J.M. *GATCPAC. 1928 – 1939. Una nova arquitectura per a una nova ciutat*. Barcelona: COAC i MHCB, 2006: Agustí, B.; Alapont, P.A.; Albert, L.; Alés, A.; Argilés, R.; Audet, J.; Baca, J.; Batlle, A.; Bofia, E.; Bonet, A.; Bonet, S.; Bosch, J.F.; Canosa, M.; Capdevila, J.; Cardenal, C.; Cartuna, M.; Casas, B.; de Claret, J.; Duran i Reynals, R.; Fernández, J.; Ferrater, A.; de Ferrés, J.M.; Fisas, A.; Gaos, A.; Gay, F.; González Espulgas, J.; Gudiol, J.; Lassús, M.; León, J.; de Liesa de Sus, J.; López, M.; Manché, A.; Marco, E.; Martino, J.M.; Masferrer, J.; Mestres, A.; Mestres Fossas, J.; Mitjans, F.; Monravà, J.M.; Munné, A.; Nicolau, R.; Olazábal, J.J.; Oms, R.; Padrós, R.; Pellicer, J.; Pérez, B.; Pericot, J.; Pi Calleja, J.; Plans, S.; Prats, J.; Puig Gairalt, A.; Puig Gairalt, R.; Ribas Seva, R.; Ricart, P.; Riudor, L.; Roig, R.; Romani, M.; Sagarra, J.M.; Sala Ramis, J.; Sala J.; Sancho, G.; Soler i March, A.; Soterias, J.; Subirana, J.B.; Tàrrega, M.A.; Telleria, A.; Turull, J.; Tusquets, N.; Urcola, M.; Vicente, G.; Villavecchia, J.; Xirau, J.

²⁷⁴ Manifesta Oriol Bohigas a la seva obra *Modernidad en la arquitectura de la Espanya republicana*, p. 78 i 79, que la preponderància del grup català en totes les activitats era tan cospadora, que aquest arriba a l'acord, el juliol de 1933, de suspendre els grups Centre i Nord i deixar únicament com a delegat a Madrid a Fernando Garcia Mercadal. De fet, diu Bohigas, si el GATEPAC no es va dissoldre va ser per conservar la representació espanyola al CIRPAC.

²⁷⁵ FLORES, C. *Op. cit.*, p. 195 i 196.

En el terreny pràctic, la història del GATCPAC és indissoluble dels esdeveniments sociopolítics del seu temps. No es pot concebre el recorregut de l'agrupació sense lligar-lo a la trajectòria de la II República i al govern de la Generalitat de Catalunya. Això arriba a tal punt que fins i tot la casualitat va fer que la seu social – al Passeig de Gràcia, 99 – s'inaugurés el 13 d'abril de 1931, just el dia abans de la proclamació del nou ordre. S'intuïa a Catalunya un període propici per a l'idealisme i les utopies, i les forces progressistes al capdavant del govern autonòmic es mostrarien predisposades a donar cobertura institucional al GATCPAC. Es tiraren endavant nombrosos projectes tendents a aplicar les noves potencialitats de l'arquitectura a les necessitats d'un país en transformació. Així, per exemple, les demandes d'habitatges socials de baix cost s'intentaren pal·liar amb la construcció de la Casa Bloc, per a 207 famílies; la nova concepció del temps lliure impulsà la Ciutat del Repòs de Castelldefels; les deficiències infraestructurals en matèria sanitària es volgueren alleujar amb el Dispensari Antituberculós de Barcelona, obra de Torres Clavé que esdevingué referència de l'arquitectura racionalista a àmbit europeu.

La sintonia amb la Generalitat es manifestà també en ambiciosos projectes que posteriorment no es pogueren portar a la pràctica. En són els dos casos paradigmàtics el que es conegué com a Pla Macià i el projecte d'una divisió territorial administrativa més racional de Catalunya. El Pla Macià, del 1932, tot i no ser encarregat oficialment per la Generalitat, sí que estava patrocinat per aquesta institució i per l'Ajuntament de Barcelona²⁷⁶. Es tractava d'un pla de reforma urbanística per a la ciutat, en el qual hi participà també Le Corbusier. Pretenia corregir les violacions que havia patit el Pla Cerdà i tenir en compte les noves exigències socials i econòmiques de la societat barcelonina. Amb aquests criteris s'estructuraren i distribuïren zones d'habitatge, zones de producció industrial i àrees de lleure. Malgrat ser presentat al públic l'any 1934, mai no seria portat a la pràctica. Pel que fa al pla de divisió territorial, membres del GATCAPC participaren en una comissió creada per la Generalitat per a la creació d'un mapa administratiu de Catalunya que tingués present els elements econòmics, geogràfics i històrics, tot substituint la divisió arbitrària i incòmoda

²⁷⁶ MACKAY, D. *Op. cit.*, p. 104 i 105.

de províncies²⁷⁷. El pla s'aprovà el 1936, però l'episodi bèl·lic que estava a punt d'encetar-se i la imposició del règim franquista impedirien la seva crist·lització pràctica.

En el període anomenat del Bienni Negre (Octubre de 1934 – Febrer de 1936) es produiria un buit de poder a Catalunya que provocà que els encàrrecs oficials al GATCPAC davallessin ostensiblement. La situació s'hagués pogut reconduir amb la victòria del Front Popular a les eleccions de febrer de 1936, però l'aixecament militar contra el govern republicà i la guerra civil que es desfermà determinarien també un nou context arquitectònic català i, especialment, barceloní.

En definitiva, la valoració que es fa de l'experiència del GATCPAC és manifestament positiva, tot i que presenti també alguns aspectes més borrosos. Pel que respecte a la part més honrosa, s'ha de dir que la seva tasca resultà essencial per trenar ponts permanents amb les avantguardes arquitectòniques europees, una relació fluïda que s'exemplificà a la perfecció amb l'elecció de Barcelona com a lloc de reunió dels delegats del CIRPAC entre el 29 i el 31 de març del 1932 per a la preparació del Congrés de Moscou del mateix any²⁷⁸. Igualment, s'ha de remarcar, a nivell intern, la capacitat del GATCPAC per a articular les avantguardes del país. En aquest sentit, refereix Oriol Bohigas, la seu social del grup arribaria a ser un punt d'encontre per als sectors més inquiets del panorama cultural barceloní. S'hi celebraren, allà, diferents reunions i conferències de gran significació, essent d'especial rellevància les protagonitzades pels Amics de l'Art Nou (ADLAN). Així, el GATCPAC contribuí poderosament a activar la vida cultural barcelonina durant la República, si bé és cert que ho va fer al recer institucional de la Generalitat quan aquesta va tenir marge d'actuació. GATCPAC i govern autonòmic, cada un d'acord amb les seves potencialitats, es retroalimentaren, tot compartint en línies generals la concepció de la indissolubilitat del binomi “progrés i Catalunya”.

²⁷⁷ *Ibid.*

²⁷⁸ Durant aquells dies, a més, segons explica Oriol Bohigas a *Modernidad en la Arquitectura de la España republicana*, p. 79 i 80, alguns dels més reconeguts arquitectes internacionals del moment, assistents a la reunió, pronunciaren conferències a diferents punts de la ciutat: Borgeois, a la Universitat Industrial, Le Corbusier, en el Saló de Cent; Giedion, a l'Ateneu Enciclopèdic Popular; Van Eesteren, al local de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya.

D'altra banda, es detecten també alguns punts en la trajectòria del grup que potser li restaren efectivitat en els seus objectius. Un d'ells fou la manca de coherència interna en l'àmbit d'ideologies polítiques. Així, sovint es produïren desavinences, que en ocasions acabaren en dimissions o en expulsions, fruit de *l'efervescència política i ideològica del turbulent període*²⁷⁹. En aquest sentit, ja a nivell del GATEPAC, el cas més extrem va ser l'ingrés a Falange del basc Manuel Aizpurua, que seria afusellat al cementiri de Sant Sebastià el 6 de setembre de 1936 per escamots republicans²⁸⁰. Un altre punt menys afortunat del GATCPAC potser el trobem en la incapacitat per traçar una línia de continuïtat amb els seus immediats predecessors, aquells pioners madrilenys de la *Generación del 25* que havien fet les primeres passes en el camí de la modernització de l'arquitectura espanyola del segle XX. Fernando García Mercadal havia resultat cabdal per a arribar a la reunió de Saragossa que donaria a llum el GATEPAC, però progressivament havia anat prenent distància respecte a l'arquitectura revolucionària. Segons manifestaria ell mateix, les circumstàncies l'empenyeren a haver de triar entre el racionalisme i els encàrrecs, entre la projecció conscienciada i tenir ingressos²⁸¹. Els altres membres més destacats de la *Generación del 25* – Bergamín, Gutiérrez Soto, Blanco Soler - ni tan sols s'hi vincularen indirectament. Tots parlaren de diferències d'edat i de moments creatius entre ambdós grups, havent-hi, fins i tot, mostres de desconfiança per part dels madrilenys respecte a les capacitats i possibilitats d'èxit dels catalans²⁸².

Carlos Flores, seguint amb els aspectes menys brillants del GATCPAC, acusaria aquest de mantenir-se excessivament fidel als paràmetres lecorbuserians sense donar espai al risc de la innovació creativa pròpia, encara que reconeix que tampoc no tingué el temps suficient per adquirir i desenvolupar un llenguatge propi. D'altra banda, atribueix als mateixos arquitectes del grup que restaren a Catalunya i a l'estat espanyol un cop

²⁷⁹ BOHIGAS, O. *Op. cit.*, 1998, p. 80 i 81..

²⁸⁰ Com veurem més endavant, de manera xocant, Aizpurua fou elevat a la categoria de màrtir de la pàtria pels mateixos que en les purgues dels arquitectes consideraven la pertinença al GATCPAC símptoma probable de desafecció al *Movimiento*. En qualsevol cas, potser amb ell desapareixia també qualsevol possibilitat de que l'arquitectura espanyola restés vinculada a les línies racionalistes europees en el nou context polític que no trigaria a instaurar-se, la Dictadura franquista.

²⁸¹ DIÉGUEZ, S. *La Generación del 25: primera arquitectura moderna en Madrid*. Madrid: Cátedra, 1997, p. 38 i 39.

²⁸² *Ibid.*

finalitzada la Guerra Civil una part de la responsabilitat en què l'experiència innovadora que es propugnà no tingués continuïtat. Això, segons Flores, va ser a causa de la poca solidificació real dels paràmetres racionalistes en ells, que va provocar en la totalitat dels casos una readaptació a l'historicisme i a l'academicisme, amb un tàcit rebuig dels principis d'avantguarda²⁸³. Tanmateix, fora bo apuntar que amb la consolidació del règim franquista, l'arquitectura d'avantguarda cauria en total desgràcia pel fet de ser considerada propera a les ideologies progressistes i que el nou aparell governamental posaria en marxa tota una sèrie de mecanismes destinats a arraconar-la.

²⁸³ FLORES, C. *Op. cit.*, p. 204 i 205.

3.1. La trajectòria corporativa

Durant aquest període, foren moltes les vicissituds administratives que afectaren la classe dels arquitectes catalans i la seva estructura corporativa professional. De fet, encetem aquesta etapa amb el decret de col·legiació obligatòria, vella aspiració aconseguida al cap de trenta anys de les primeres reivindicacions, i consegüentment la creació del Col·legi Oficial d'Arquitectes. Aquesta fita, per una banda, implicaria tot un procés de construcció col·legial, amb l'aprovació d'estatuts i reglaments interns que especificuessin les atribucions de la nova entitat i els òrgans directius encarregats d'exercir-les. No fou cosa senzilla, per mor d'una circumscripció inicial massa extensa i heterogènia, no volguda per ningú, que comprenia Catalunya, les Illes Balears, Aragó i la Rioja. Per altra banda, obrí la porta a la reflexió en el si de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya sobre la necessitat de la seva pervivència i les funcions que s'haurien d'assumir a partir d'aleshores, quan la defensa dels interessos professionals ja era competència de la nova corporació. A la fi, el procés de fusió de les dues entitats en una de sola va ser interromput de manera brusca per l'esclat de la Guerra Civil.

3.1.1. La creació dels Col·legis Oficials d'Arquitectes

El llarg procés per a la consecució de la col·legiació obligatòria, narrat en el capítol anterior, conclogué satisfactòriament per als interessos de la majoria dels arquitectes a finals de 1929, amb el Reial Decret de 27 de desembre, signat per Miguel Primo de Rivera com a President del Consell de Ministres. D'acord amb la normativa, a partir de l'1 de març de 1930, seria condició indispensable per exercir la professió d'arquitecte a Espanya estar vinculat a un dels col·legis d'arquitectes i estar al corrent de les contribucions corresponents, a més de posseir el títol acadèmic. Es manifestava també que les noves corporacions gaudirien de personalitat jurídica plena, tindrien caràcter oficial i dependrien, a efectes administratius, del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts. Aquest

organisme seria l'encarregat de fixar el número de col·legis que s'haurien d'establir a l'estat i de determinar-ne la capitalitat i la demarcació territorial de cada un²⁸⁴.

Els òrgans administratius del Col·legi serien el Deganat, la Junta de Govern i la Junta General. Pel que fa a les seves atribucions, serien competents per a:

- a) *Emitir dictámenes y consultas que les encomendará el Colegio o las demas corporaciones públicas.*
- b) *Velar por que los colegiados observen buena conducta con relación a sus compañeros y clientes.*
- c) *Ejercer la defensa de los derechos e intereses de la Clase, impidiendo y persiguiendo antre los tribunales de justicia, el ejercicio de la profesión a quienes no cumplan los requisitos legales y económicos establecidos a tal efecto.*
- d) *Ejercer las facultades disciplinarias respecto a los colegiados, sancionando sus faltas con las correcciones que se señalen en el Reglamento [...]*
- e) *Acordar la expulsión del Colegio, de los colegiados que fueran condenados en sentencia firme por delito estimado como infamante o afrentoso en el concepto público, o cuando por graves y reiteradas faltas de decoro profesional [...] se hiciera indigno de pertenecer al Colegio de Arquitectos.*²⁸⁵

Amb tot, les dificultats tècniques i burocràtiques per bastir els organigrames de les noves corporacions, afegides a la inestabilitat política, comportaren que la data prevista de constitució dels Col·legis, l'1 de març de 1930, s'anés posposant. Una Reial Ordre de 25 de febrer de 1930 ajornava la data fins a l'1 de maig del mateix any. Just un dia abans que vencés el termini, una nova Reial Ordre el tornava a ampliar fins a l'1 de juliol. Tampoc seria respectada la data estipulada, malgrat que el 16 de juliol de 1930 el Ministeri d'Instrucció Pública a la fi dictaminà el número de col·legis, la seva capitalitat i les províncies on tindria atribucions cada un d'ells:

²⁸⁴ Reial Decret. Núm. 2653. 27 de desembre de 1929.

²⁸⁵ *Ibid.*

- 1) Col·legi amb capital a Lleó: Províncies de la Corunya, Ourense, Lugo, Pontevedra, Oviedo, Lleó, Zamora, Salamanca i Palència.
- 2) Col·legi amb capital a Bilbao: Províncies d'Àlava, Biscàia, Guipúscoa i Navarra.
- 3) Col·legi amb capital a Madrid: Províncies de Santander, Burgos, Sòria, Segòvia, Àvila, Madrid, Toledo, Ciudad Real, Conca, Guadalajara, Càceres, Badajoz i Valladolid.
- 4) Col·legi amb capital a València: Províncies de Castelló, València, Alacant, Albacete i Múrcia.
- 5) Col·legi amb capital a Sevilla: Províncies de Granada, Huelva, Cadis, Còrdova, Màlaga, Sevilla, Jaen, Almeria, Illes Canàries i territoris marroquins.
- 6) Col·legi amb capital a Barcelona: Províncies de Tarragona, Lleida, Girona, Barcelona, Illes Balears, Saragossa, Osca, Terol i Logronyo²⁸⁶.

Així mateix, es convenia que el Governador Civil de cada una de les capitals on s'hi establiria un Col·legi havia de convocar oficialment, abans de dia 1 d'agost de 1930, els arquitectes de la demarcació amb la finalitat de deixar constituïda la corporació. Un cop aixecada la primera acta, cada col·legi disposaria d'un mes per a redactar els estatuts respectius, que haurien de ser posteriorment remesos al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts per a la seva aprovació definitiva.

3.1.2. El Col·legi Oficial d'Arquitectes amb capital a Barcelona

Com acabem de veure, el col·legi amb capital a Barcelona tenia competències a tot el Principat, a les Illes Balears i, a més, a Aragó i la Rioja. Aquesta delimitació territorial no havia estat demanada pels arquitectes catalans ni tampoc no resultava volguda, perquè jurídicament dificultaria una possible fusió entre l'AAC i la nova corporació²⁸⁷. Es tractava, a més, d'una demarcació

²⁸⁶ Reial Ordre. Núm. 1403. 16 de juliol de 1930.

²⁸⁷ AHCOAC. Memòria presidencial corresponent a l'any 1931, llegida per Alexandre Soler March. C 147 / 95.

molt extensa pel que fa al número de quilòmetres i alhora complexa des del punt de vista geogràfic i cultural. Per exemple, la fluïdesa comunicativa de la capital amb les Illes seria difícil per raons de distància, accentuada pel mar. Igualment, també era molt l'espai que separava Barcelona de les províncies aragoneses i encara més de Logronyo. Per altra part, cal tenir en compte altres divergències que restaven cohesió interna a la demarcació, com eren les dues llengües que s'hi parlaven i el desigual grau de desenvolupament urbanístic dels territoris. Tot plegat provocaria tensions i discrepàncies que paralyzarien el funcionament del Col·legi i que acabaren, avancem, en una escissió corporativa.

Anant a pams, emperò, primer val a dir que dia 31 de juliol de 1930, respectant les dates establertes, en el despatx del tinent general Ignasi de Despujol, Governador Civil de Barcelona, tingué lloc la constitució del Col·legi Oficial d'Arquitectes amb capital a Barcelona. En aquella mateixa sessió es va procedir a designar la ponència per a la redacció dels estatuts, tot integrant-la un titulat representant de cada província:

- Francesc Monravà, per Tarragona.
- Ignasi de Villalonga, per Lleida.
- Eduard S. Echevarria, per Girona.
- Carles Garau, per les Illes Balears.
- José Luis de León, per Osca.
- José Antonio Muñoz Gómez, per Terol.
- Teodoro Ríos, per Saragossa.
- Fermín Álamo, per Logronyo.
- Josep Goday, per Barcelona²⁸⁸.

L'equip de treball compliria amb la missió que se li encomanà i el 30 d'agost de 1930 el projecte d'estatuts ja era discutit en assemblea general celebrada al local de l'AAC i aprovat. Tres dies més tard, el 2 de setembre, el document fou remès al Ministeri per tal que procedís al seu estudi i aprovació. Tanmateix, l'endèmica lentitud administrativa, afegida als trasbalsos polítics que

²⁸⁸ *Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona* (1932), núm. 1.

es donaven a l'estat espanyol varen fer que els estatuts dels Col·legis d'Arquitectes no veiessin la llum en un marc polític estatal monàrquic, sinó ja republicà. Concretament, seria Marcel·lí Domingo, com a ministre d'Instrucció Pública del govern provisional de la II República – encapçalat per Niceto Alcalá Zamora -, qui ratificaria el decret de col·legiació obligatòria i aprovaria la normativa corporativa, el 13 de juny de 1931 .

Aquests estatuts, però, no foren sols el fruit de la tasca feta per la ponència citada, ni foren exclusius per al Col·legi amb capital a Barcelona. Per contra, foren el resultat de la unificació dels sis que es presentaren. D'aquesta manera, el document final fou general per al conjunt de les agrupacions professionals creades, que haurien de redactar, cada una d'elles, Reglaments per als seus règims interns.

D'acord amb els estatuts promulgats, els Col·legis estarien capacitats per emetre dictàmens i informes tècnics, intervenir en la redacció i modificació de legislació vigent, designar representants en els jurats dels concursos en què fossin sol·licitats i anomenar arquitectes forenses per a tasques de peritatge judicial. Igualment, serien responsables de la defensa dels drets i interessos professionals de la classe, de donar assessorament tècnic i fiscal als col·legiats, de redactar reglaments que fixessin les normes dels sistemes de construcció i de determinar les condicions dels materials. A més, i entre d'altres, s'haurien de fer càrrec de perseguir l'intrusisme i d'imposar sancions disciplinàries als arquitectes la forma d'actuar dels quals resultés perjudicial per a la imatge de la professió. També tindrien potestat per a realitzar les activitats de caràcter científic o cultural que consideressin més convenients²⁸⁹.

Quant al seu organigrama rector, els col·legis serien regits i administrats pel Degà, la Junta de Govern, la Junta General i les Delegacions provincials. Pel que fa a la gestió directiva, aquesta correspondria a les juntes de govern, constituïdes per un degà president, un tesorero, un comptador, un secretari, un vicesecretari i un número de vocals que cada corporació determinaria. Alhora, hi

²⁸⁹ Biblioteca del COAC. Estatutos para régimen y gobierno de los Colegios de Arquitectos: Comprende las provincias de Barcelona, Lérida, Gerona, Tarragona, Zaragoza, Teruel, Huesca, Logroño y Baleares, 1931. F – 8 – 1569. Article 3r.

figurarien altres tres vocals, representants de l'estat, de la província i del municipi²⁹⁰. Aquestes juntes serien escollides per sufragi entre tots els col·legiats i exercirien per un període de dos anys, tot renovant-se la meitat cada any. Quedava estipulat que les eleccions anuals, que també escollirien els membres de les comissions de depuració professional, se celebrarien un dia sempre dins la segona desena del mes de maig²⁹¹. Pel que fa a les juntes generals de caràcter ordinari, aquestes es reunirien dos cops per any: dins la segona quinzena del mes de maig i dins la segona quinzena del mes de desembre. Entre les seves funcions es trobaven les de conèixer i aprovar la memòria anual presentada per la junta de govern, conèixer i aprovar els comptes de l'any anterior, determinar les quantitats amb les que els col·legiats haurien de contribuir a la caixa col·legial i les de formular i votar precís i proposicions. Les juntes generals extraordinàries es podrien convocar sempre que ho sol·licités la junta de govern o una vigèsima part dels col·legiats.

Les primeres impressions que produïren els estatuts entre els arquitectes catalans, si ens guiem per l'opinió expressada des de la presidència de l'AAC, foren de desgrat. Se'ls titllava d'excessivament dirigistes i de coercitius. D'ells, es manifestava, en resultaria una sindicació a la faïsa moderna, *més opressora que els antics gremis i mancada en canvi d'aquell caire d'espiritualitat i enlairat to patriòtic que els distingia*²⁹².

El 3 de juliol de 1931 tingué lloc una assemblea general a la seu de l'AAC, tot presidint Josep Alomar i fent tasques de secretari Manuel Subiño. En aquell acte es procedí a la definitiva constitució del Col·legi i al nomenament de la seva primera junta de govern. Abans s'acordà que els cinc càrrecs directius serien ocupats per arquitectes residents a la ciutat de Barcelona, per a facilitar les trobades i per tant una gestió eficient. Així mateix, es determinà que hi hauria quatre vocals per Barcelona, dos per les Illes i un per cada una de les altres províncies, a més dels corporatius membres de l'estat, la província i el municipi. El resultat de les eleccions va fer que la primera junta de govern tingués la següent composició:

²⁹⁰ *Ibid.* Articles 16 i 17.

²⁹¹ *Ibid.*, Articles 25 i 31.

²⁹² AHCOAC. Memòria presidencial corresponent a l'any 1931, llegida per Alexandre Soler March. C 147 / 95.

- Degà – President: Ricard Giralt Casadesús.
- Tresorer: Sixt Illescas.
- Comptador: Bonaventura Bassegoda Musté.
- Secretari: Emili Canosa Gutiérrez.
- Vicesecretari: Manuel Subiño.
- Vocal 1: Salvador Valeri Pupurull.
- Vocal 2: Eduard Maria Balcells.
- Vocal 3: Josep Fradera Botey.
- Vocal 4: Josep Ma. Ribas Casas.
- Vocal 5: Josep Alomar Bosch.
- Vocal 6: Miquel Àngel Navarro.
- Vocal 7: Francesc Monravà Soler.
- Vocal 8: José Luis de León.
- Vocal 9: Juan Antonio Muñoz Gómez.
- Vocal 10: Jaume Alenyà Guinart.
- Vocal 11: Fermín Álamo Ferrer.
- Vocal 12: Joan B. Roca Pinet.
- Vocal 13: Francesc de Paula Morera Gatell.
- Vocal de l'Estat: Enric de Babot.
- Vocal de la província: Teodoro Ríos.
- Vocal del municipi: Josep Maria Martino.

Aquesta primera directiva hagué d'afrontar les tasques d'organització col·legial més bàsiques i immediates, com fou la creació de les oficines i del seu funcionament. En aquest sentit, i malgrat la poca estima inicial als estatuts del Col·legi, l'AAC se sentí obligada a posar-se al seu costat de manera incondicional. Això arribà a tal punt que es traduí en la cessió de bona part de la seu social, a la Gran Via de les Corts Catalanes, número 563, a canvi d'una indemnització mensual de 500 pessetes. Les dependències compartides serien el saló d'actes, la biblioteca, la sala de lectura i un gran número de mobles i prestatgeries. D'igual manera, es convingué que alguns treballadors de les oficines de l'Associació

passessin a les del Col·legi. A més, l'AAC es faria càrrec de les despeses de calefacció i d'il·luminació elèctrica. Els termes de l'acord, per la poca retribució rebuda, no satisfieren als membres de la junta de l'Associació, i més preveient la baixada que experimentarien quant al número de membres ara que existiria una corporació d'adscripció obligatòria. Tot i així, per sentit de classe, l'acceptaren, a l'espera que la trajectòria del Col·legi fos tan pròspera com per a revisar el contracte a l'alça²⁹³.

Paral·lelament, la junta directiva del Col·legi inicià les primeres gestions de tresoreria i comptabilitat i procedí a la redacció del reglament intern de la corporació. La normativa domèstica va ser presentada a la junta general extraordinària del 28 d'agost de 1931 i aprovada després d'una dura discussió, punt per punt, de tot l'articulat²⁹⁴.

No obstant això, el reglament intern no satisfieia tothom i les veus discrepants aconseguiren convocar una nova junta general extraordinària per al 17 de desembre, a la que hi assistiren 151 col·legiats. Allà s'hi presentà una proposició per a la modificació d'alguns articles del reglament, que fou desestimada per 81 vots contra 70. A l'endemà, en junta general ordinària, els membres de la junta de govern presentaren la seva dimissió irrenunciable, amb l'argument que no sentien la seva gestió suficientment recolzada pel conjunt dels col·legiats.

Davant el buit de poder, s'hagué de constituir una junta de govern interina, formada pels col·legiats que per edat els corresponia, segons els Estatuts. D'aquesta manera, el 21 de desembre de 1931 prenia possessió del càrrec de degà president l'històric Josep Puig i Cadafalch. Josep Majó actuaria com a tresorer, Antoni Millas exerciria de comptador, Josep Capdevila faria les funcions de secretari i Joan Maimó les de vicesecretari. Varen completar la Junta, en qualitat de vocals, Joan Abril, Joaquim Bassegoda, Bonaventura Bassegoda Amigó, Pere Casellas, Pau Monguió Fonts, Juli Maria Fossas, Ramon Maria Riudor, Andreu Audet, Lluís G. Colomer, Josep Maria Pujol, Modest Feu, Adolf Ruiz i Isidre Gili. Aquest equip de govern només tingué un caràcter

²⁹³ *Ibid.*

²⁹⁴ *Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona* (1932), núm. 1.

nominal i, conscient de l'excepcionalitat de la situació, decidí sols resoldre els assumptes de tràmit, sense abordar-ne d'altres de major responsabilitat, a l'espera d'una nova directiva oficial i estable.

Les eleccions per conformar-la se celebraren el 21 de gener de 1932 i comptaren amb una participació de 155 col·legiats. Amb una gran majoria quedà escollida la següent junta de govern:

- Degà president: Cèsar Martinell.
- Tresorer: Josep Ma. Miró Guibernau.
- Comptador: Bonaventura Bassegoda Musté.
- Secretari: Josep Ma. Ribas Casas.
- Vicesecretari: Josep Torres Clavé.
- Vocal de Barcelona: Emili Canosa.
- Vocal de Barcelona: Lluís Bonet.
- Vocal de Barcelona: Josep Maria Pericàs.
- Vocal de Barcelona: Enric Matas.
- Vocal de Balears: Josep Alomar.
- Vocal de Balears: Jaume Alenyà.
- Vocal de Lleida: Francesc de P. Morera.
- Vocal de Girona: Josep Esteve.
- Vocal de Tarragona: Josep Maria Pujol de Barberà.
- Vocal de Logronyo: Fermín Álamo.
- Vocal d'Osca: José Luis de León.
- Vocal de Terol: Juan Antonio Muñoz.
- Vocal de Saragossa: Teodoro Ríos.
- Vocal de l'estat: Enric de Babot.
- Vocal de la província: Francesc Monravà.
- Vocal del municipi: Melcior Viñals.

La nova junta hauria de fer front a l'aprovació dels reglaments orgànics de les diferents delegacions, que havien quedat en suspens i que en bona part havien estat causa de la inestabilitat interna del mes de desembre de 1931. Per donar-hi curs, el 31 de març de 1932 se celebrà una junta general extraordinària, on ja foren evidents les greus discrepàncies entre la capital del Col·legi i els col·legiats de les províncies de parla castellana, amb els seus vocals representants al capdavant. Aquests, davant la manca d'acords, d'una manera oberta, reclamaren la seva sortida de la corporació, amb la voluntat de crear-ne una altra d'independent. Mentre això no es fes oficial, i com a mesura de pressió, es declararen en rebel·lia.

3.1.3. L'escissió de les delegacions d'Aragó i de la Rioja i l'ús del català a la vida corporativa

Si bé els representants dels arquitectes balears i de les tres províncies catalanes no capitalines mostraren la seva adhesió a l'equip de Cèsar Martinell i la voluntat de seguir formant part del Col·legi de Barcelona sempre que comptessin amb un reglament orgànic de delegació, els aragonesos i riojans desitjaven assolir la seva pròpia personalitat jurídica. Per a això, s'adreçaren al Ministre d'Instrucció Pública i li sol·licitaren que resolgués les seves aspiracions. Mentrestant això no succeïa, optaren per desatendre qualsevol directriu emesa des de Barcelona i s'oposaren a prendre possessió dels càrrecs directius pels quals havien estat escollits²⁹⁵, així com tampoc no satisfarien les quotes corporatives corresponents.

A la pràctica, això provocà que el Col·legi no pogués assumir en aquelles províncies les funcions de peritatge, el nomenament de jurats, la defensa professional o la garantia dels diferents sistemes de construcció i instal·lació, la qual cosa s'entenia com una violació permanent dels estatuts. Tot i que en un primer moment la junta de govern tractà de dialogar amb els disconformes, aviat es prengué consciència de la inutilitat d'aquesta via. Per a superar la crítica

²⁹⁵ El 16 de maig de 1932 tingué lloc la votació per a renovar la meitat de l'equip directiu. En aquest torn corresponia el nomenament d'un vocal per la província d'Osca. Els 48 arquitectes que acudiren a dipositar el vot concediren, per unanimitat, el càrrec a qui fins aleshores l'havia ostentat, José Luis de León, segurament contra la seva voluntat.

situació, fou el mateix Col·legi qui, el 28 de maig de 1932, es dirigí al Ministeri instant-lo a restringir les competències de l'entitat només a territoris catalans i balears.

Atendida la actitud permanente de abstención y franca rebeldía a las órdenes de este Decanato y la imposibilidad en que se encuentra este Colegio para imponer las debidas sanciones al numeroso sector de arquitectos de Aragón y Rioja, lo propio que para hacer efectivos los Reglamentos que ha formulado [...], los cuales [...] son importantísimos para el bien público, con lo cuál éste queda desatendido en la gran extensión de territorio que comprenden las provincias de Huesca, Logroño, Teruel y Zaragoza, se sirva VE a decretar que las expresadas no formen parte de la jurisdicción de este Colegio [...] salvo que la superior visión de VE crea más eficaz otra disposición para garantizar la efectividad de nuestra colegiación y la debida inspección y vigilancia de las obras en beneficio de los intereses del público en general.²⁹⁶

La resolució ministerial del conflicte no fou immediata, ni molt menys. La missiva enviada al Ministeri no tingué cap resposta, i el 14 d'octubre del mateix any, Cèsar Martinell, com a degà, n'hi remetia una altra, en uns termes molt semblants. Amb tot, encara haurien de passar cinc mesos més per a posar fi a una tensa situació que paralitzava, a la pràctica, el correcte funcionament corporatiu. Seria el 28 de març de 1933 quan Fernando de los Ríos, com a Ministre d'Instrucció Pública, decretaria la nova demarcació que tindria el Col·legi, que comprendria Catalunya i Balears. Per la seva part, els arquitectes aragonesos i de la Rioja veieren satisfetes les seves demandes, amb la creació del Col·legi Oficial d'Arquitectes amb capital a Saragossa.

Molt en relació amb aquest procés d'escissió, cal apuntar que guanyà pes l'ús de la llengua catalana en els assumptes corporatius. Tot i que en la junta general ordinària de 18 de desembre de 1931 s'havia determinat la cooficialitat entre castellà i català, per atenció als col·legiats aragonesos i riojans, l'idioma

²⁹⁶ “Instancia dirigida al Ministro de Instrucción Pública al objeto de normalizar la situación de los colegiados de Aragón y Logrono”. *Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona* (1932), núm. 3. Veieu el document complet l'Apèndix, p. 765 – 767.

predominant fou el castellà. Només en aquesta llengua es publicaria el Butlletí del Col·legi des dels seus inicis, encarregat de transcriure les actes i d'informar de les diferents activitats i mesures adoptades per les juntes de govern i les juntes generals al conjunt dels membres de la corporació. Amb tot, l'actitud de rebel·lia d'aragonesos i riojans, empenyí a l'equip directiu, el 22 de setembre de 1932, a prendre per unanimitat la decisió de publicar el Butlletí exclusivament en la llengua del país. Aquest acord, es manifestà, venia recolzat per la promulgació de l'Estatut de Catalunya, que reconeixia l'oficialitat del català, tot contribuint, *d'aquesta manera joiosa a la reivindicació legal de que ha estat objecte nostra parla* ²⁹⁷. D'ençà d'aleshores i fins a la instauració de la dictadura franquista, la llengua catalana seria la preponderant en tots els àmbits corporatius.

3.1.4. Consolidació i reconeixement efectiu del Col·legi

D'ençà de la constitució del Col·legi en el despatx del Governador Civil, el juliol de 1930, havien passat ja gairebé tres anys i la tasca efectiva de la corporació havia resultat pràcticament nul·la. Els llargs processos de redacció de reglamentació interna, afegits a les maniobres secessionistes dels col·legiats de parla castellana, havien propiciat un elevat grau de paràlisi i, per tant, d'incompliment de les funcions corporatives. Així mateix, la situació comportà que l'entusiasme dels arquitectes pel nou organigrama professional decaigués i fossin sols una minoria els assistents a les juntes generals.

Tractà de revertir el panorama la junta de govern escollida el 20 de maig de 1933. Eduard Fernández Díaz ocupà el càrrec de degà president, Climent Maynés el de comptador i Josep González Esplugas el de vicesecretari. Com a tresorer i secretari, des del maig de 1932, hi actuaven Josep Maria Miró i Josep Maria Ribas Casas, respectivament.

Pel que fa a la seva línia d'actuació més corporativa, l'equip directiu s'esforçà per tal que la col·legiació obligatòria fos una realitat, tot adreçant-se personalment a companys de professió que seguien treballant aliens al nou marc

²⁹⁷ *Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona* (1932), núm. 9.

legal perquè reconsideressin la seva actitud²⁹⁸. Així mateix, pressionà prop dels consellers de Governació i de Justícia de la Generalitat de Catalunya per a què emetessin les oportunes ordres que obliguessin a tots els ajuntaments i jutjats a atènyer-se al decret de col·legiació i a l'acceptació de documents només amb el visat de la corporació.

Primer: El Col·legi ha de demanar que, en el Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya, es publiqui un Decret pel qual es reconegui força de Llei als Estatuts del Col·legi Oficial d'Arquitectes per part de la Generalitat de Catalunya.

Segon: Que així mateix es publiqui una Ordre per la qual s'obligui a tots els Ajuntaments al més exacte compliment de l'esmentada Llei, no podent per tant admetre en les seves oficines ni donar per tant permís per a la construcció d'obres sense que els treballs professionals que a tal efecte es presentin en les esmentades oficines vagin signats per un Arquitecte Col·legiat i sense que els dits treballs hagin estat prèviament presentats i visats pel Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears.

299

Aquest objectiu de buscar el recer institucional, indispensable per dotar de contingut efectiu el Col·legi, aniria donant els seus fruits progressivament. En aquest sentit, fou determinant el suport que conferí, al menys sobre el paper, la corporació municipal barcelonina, l'entitat que més permisos d'obra concedia arreu de la demarcació.

De conformitat amb el dictamen emès per la Junta de Caps Lletrats amb motiu de la comunicació dirigida a l'Alcalde pel Col·legi Oficial d'Arquitectes d'aquesta Ciutat, interessant la no admissió per les Oficines Municipals dels treballs presentats per professionals no col·legiats, el Conseller Regidor que sotasigna en ús de les facultats atorgades te a bé disposar que es donin les oportunes ordres [...] perquè d'avui endavant no s'admeti ni tramiti cap mena de petició ni document que devent ser signat

²⁹⁸ *Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona* (1934), núm. 25.

²⁹⁹ "Escrit elevat a l'Exm. Sr. Conseller de Governació relatiu a l'eficàcia legal dels nostres Estatuts, del 18 de gener de 1934". *Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona* (1934), núm. 25.

*per un senyor arquitecte no consti aquest inscrit en la Llista Oficial del Col·legi o demostrï en forma fefaent que oficialment perteneix al mateix.*³⁰⁰

3.1.5. Pervivència i reordenació de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya

El 28 de desembre de 1929, justament a l'endemà que es decretés l'obligatorietat de la col·legiació, se celebraren les eleccions per proveir els càrrecs de president i de tresorer a l'AAC. Per aclamació, resultaren reelegits Manuel Vega March i Climent Maynés³⁰¹ Tanmateix, el nou marc corporatiu, amb la progressiva articulació del Col·legi, ja obligava a un replantejament profund de l'Associació, de les seves funcions i, fins i tot, de la conveniència que pervisqués o no.

Això es va fer encara més evident un cop la ponència creada per a la redacció dels estatuts ja havia complert amb la seva tasca i s'estava a l'expectativa de la ratificació ministerial. En aquest compàs d'espera, tot l'equip directiu, presentà la seva dimissió en bloc en la junta general extraordinària del 23 d'octubre de 1930. Els assistents a l'assemblea optaren, emperò, per donar un vot de confiança i apostaren majoritàriament per mantenir amb vida l'AAC, un organisme que aleshores ja comptava amb una trajectòria de més de 56 anys³⁰². Caldria, això sí, dotar-lo d'altres continguts i atribucions, ja que molts d'ells, especialment els referents a la defensa professional serien assumits pel Col·legi. Per a definir la nova naturalesa de l'Associació, es constituí una comissió integrada per la junta directiva i per Josep Goday, que s'encarregaria d'estudiar i proposar l'orientació futura que hauria d'adquirir l'AAC i les relacions que hauria de mantenir amb el Col·legi³⁰³.

³⁰⁰ “Resolució de l'Ajuntament de Barcelona relacionada amb l'obligatorietat de la Col·legiació, del 28 de febrer de 1934”. *Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona* (1934), núm. 25.

³⁰¹ AHCOAC. Llibre d'Actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 28 de desembre de 1929. C 171 / 305.

³⁰² *Ibid.* Acta del 23 d'octubre de 1930. C 171 / 305.

³⁰³ *Ibid.*

La ponència designada presentà el seu treball a la junta general del 29 de desembre de 1930. Sense considerar necessària una modificació dels estatuts socials, aquesta comissió va creure pertinent aprofundir en el vessant més cultural de l'AAC, que s'encarregaria, des d'aleshores, de generar i de difondre coneixements artístics i tècnics. Per a un millor compliment del nou rol, l'AAC es dividiria en cinc seccions diferenciades: Belles Arts, Arqueologia, Urbanisme, Tècnica de la Construcció i Legal³⁰⁴.

La secció de Belles Arts s'hauria d'encarregar de l'estudi de tots els conceptes artístics i estilístics relatius a l'Arquitectura, així com també de les Arts Decoratives i Plàstiques. Hauria de donar a conèixer als associats i al públic en general les realitzacions més rellevants, mitjançant l'organització d'exposicions que es volien d'abast regional, nacional i internacional.

Quant a la secció d'Arqueologia, aquesta abordaria les obres antigues de l'Arquitectura, tot tractant d'analitzar-les, restaurar-les i preservar-les. Es proposava, així mateix, la creació d'un arxiu fotogràfic i documental, l'elaboració de treballs monogràfics i l'organització d'excursions col·lectives als indrets més emblemàtics.

Pel que fa a la secció d'Urbanisme, tractaria tot quant fes referència a aquesta disciplina, provaria d'oferir formació especialitzada als associats que ho sol·licitessin i, sobretot, vetllaria per tal que les transformacions que experimentava la ciutat de Barcelona responguessin a un pla estudiat conforme a les doctrines més modernes i actuals. Per a aconseguir això últim, es convocarien concursos i campanyes, a més de concórrer a informacions públiques quan fos necessari.

La secció de Tècnica de la Construcció assumiria l'estudi dels materials des del punt de vista científic, d'utilitat i econòmic, així com també dels diferents sistemes constructius. Es tractaria de conèixer permanentment els preus d'aquests materials i s'intentaria la creació d'un laboratori d'assajos i d'experimentació.

³⁰⁴ AHCOAC. Canvis en l'Associació amb la creació del Col·legi. 29 de desembre de 1930. C 169 / 285.

Per últim, la secció Legal hauria d'abordar l'estudi i la recopilació de totes les lleis i normes reguladores de la construcció i de l'ofici de l'arquitecte a Catalunya . També seria competència seva proposar ordenances municipals per als pobles i ciutats del Principat, així com també en assumptes relacionats amb l'ensenyament de l'Arquitectura, com ara plans d'estudi a l'Escola Oficial.

Per a la composició de les diferents seccions es proposava que tots els membres de l'AAC haurien d'integrar-se necessàriament a, al menys, una d'elles. Això no implicaria que no poguessin expressar la seva opinió sobre els assumptes de les restants. Aquestes seccions, alhora, estarien regides per un comitè, format per un president, un secretari i un vocal comptador. Els càrrecs s'exercirien per un període de dos anys i serien renovats per torns alternatius: en primer lloc cessaria el president i a l'any següent el secretari i el vocal comptador. Els presidents de cada una de les seccions, alhora, serien vocals a la junta directiva de l'AAC. Els comitès, tots els anys, haurien de presentar un programa d'actuacions, que hauria de ser aprovat pel conjunt de la junta directiva³⁰⁵.

Aquest projecte fou presentat a la junta general del 29 de desembre de 1930, emperò no va ser votat. La raó cal buscar-la en la tempesta interna que es desfermà a l'entitat arran de les crítiques formulades per un dels associats, Ramon Puig Gairalt, a la gestió de l'equip directiu. Els retrets foren llançats per l'absència de l'entitat a un congrés d'Arquitectura celebrat a Budapest, per la manca de diligència a l'hora de defensar els drets d'uns companys de professió davant la Diputació de Barcelona i, sobretot, per la decisió de suprimir la publicació de l'*Anuario*³⁰⁶.

La resposta de la junta directiva, amb Manuel Vega March al capdavant també fou contundent. Declarà que, en els darrers anys, els socis s'havien desentès de l'entitat i de les activitats que aquesta promocionava i que, per tant, qualsevol mesura rectora resultava inútil i estèril. Això es reflectia en la paralització de les diferents comissions especials que funcionaven en teoria de

³⁰⁵ *Ibid.*

³⁰⁶ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 29 de desembre de 1930. C 171 / 305.

manera permanent i en una baixíssima assistència d'associats a les juntes generals. Finalment, tota la directiva presentà, en l'assemblea extraordinària del 3 de gener de 1931, la renúncia amb caràcter irrevocable³⁰⁷. En la mateixa sessió es procedí a l'elecció d'un nou equip de govern, amb la següent composició:

- President: Alexandre Soler March.
- Tresorer: Josep Maria Miró.
- Secretari: Jaume Mestres Fossas.
- Bibliotecari: Josep Goday.
- Vicepresident: Ricard Giralt Casadesús.
- Vicetresorer: Antoni Fissas Planas.
- Vicesecretari: Ramon Puig Gairalt.

Aquests homes es marcaren el repte de revitalitzar una entitat que podia entrar en letargia i que corria un seriós perill de desaparició si era buidada de tot contingut i de tota missió. Per evitar-ho, la junta directiva reclamava la col·laboració de tots els associats, als quals, a través d'una circular, feia arribar, el 18 de febrer de 1931, els tres punts principals del seu programa:

Creu la JD que en tres punts pot resumir el seu programa. És el primer, aconseguir que l'entitat es comporti com una Acadèmia d'Arquitectura, celebrant periòdicament sessions plenàries on s'exposi, discuteixi i dictamini sobre tota mena de qüestions que puguin interessar els arquitectes. Constitueix el segon punt, traduir en gestions de caràcter públic els acords d'interès general, amb l'objecte d'iniciar la solució de problemes plantejats o bé plantejar-ne de nous per tal d'orientar els ciutadans. I amb el tercer, procurar que l'AAC vagi esdevenint un auxili poderós per l'arquitecte en l'exercici professional.³⁰⁸

³⁰⁷ *Ibid.* Acta del 3 de gener de 1931. C 171 / 305.

³⁰⁸ AHCOAC. Circulars de la Secretaria de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 18 de febrer de 1931. C 156 / 171. Veieu el document complet a l'Apèndix, p. 762 – 764.

En relació a les eines que s'emprarien per assolir les tres fites bàsiques, la nova junta directiva confiava en dues línies fonamentals, consistents en l'edició d'una publicació periòdica que esdevingués la veu de l'entitat i en l'organització de Salons de l'Arquitectura.

El 7 de març de 1931, en junta general extraordinària, s'aprovà de manera unànime la ponència presentada a finals de l'any anterior i s'acordava l'estructuració de l'AAC en diferents seccions: les cinc proposades inicialment - Belles Arts, Arqueologia, Urbanisme, Tècnica de la Construcció, Legislació – i dues més de Publicacions i d'Ensenyament Professional. Aquest organigrama s'ampliaria amb una nova secció, la d'Exposicions, Conferències, Concerts i Altres actes culturals, a partir del mes de febrer de 1933³⁰⁹.

Paral·lelament, la junta directiva presidida per Alexandre Soler March, s'esforçà per tal que els associats es mostressin engrescats pel nou camí que empenia l'AAC. Conscient l'equip de govern que l'existència del Col·legi, d'adscripció obligatòria, podia restar afiliats a la seva entitat, s'acordà una rebaixa de les quotes mensuals, tot fixant-se en cinc pessetes per als socis residents i en tres per als corresponsals. Alhora, s'adreçaren mitjançant circulars als associats, amb la intenció que es sumessin al projecte de mantenir viva l'AAC i de revestir-la d'un component cultural i també polític.

L'AAC porta 57 anys d'existència; i entre les nombroses activitats esmersades sobresorten les excursions fetes als antics monuments nostrats, acompanyades de la publicació d'articles i monografies signades per companys prestigiosos, que han esdevingut els fonaments de les reivindicacions arquitectòniques pairals.

Avui [...] cal que en l'esdevenidor enfoqui les seves energies en un ample sentit acadèmic d'intensa vibració catalana. [...] Pel pròxim novembre es convocarà un Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana per estudiar aquelles qüestions d'Urbanisme i de l'Habitació que han de ser de gran interès en la reglamentació de l'Estatut autonòmic de Catalunya.³¹⁰

³⁰⁹ AHCOAC. Llibre d'Actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 20 de febrer de 1933. C 171 / 306.

³¹⁰ AHCOAC. Circulars de la Secretaria de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 18 de setembre de 1931. C 156 / 171.

Tanmateix, a mesura que el Col·legi s'anava consolidant, que anava superant la inestabilitat dels primers anys, en el si de l'AAC començaren a créixer les veus dels que creien convenient una fusió entre ambdues entitats. Els partidaris d'aquesta opció argumentaven que, per una part, en els estatuts del Col·legi s'hi contemplava la possibilitat de realitzar activitats de caràcter cultural i científic i, per una altra, que la duplicitat de corporacions exigia als membres de l'AAC satisfer una doble quota mensual, resultant això pernicios per a les seves economies.

3.1.6. Cap a la fusió de l'Associació i del Col·legi

Aquesta qüestió fou tractada obertament, en junta general, el 30 de desembre de 1932. Entre els punts del dia hi figurava la “Conveniència d'iniciar gestions prop del Col·legi d'Arquitectes de Barcelona per tal d'estudiar la manera d'unificar l'actuació de tal entitat amb la nostra AAC”. S'encetà, segons es recull a l'acta, una discussió apassionada. Alguns dels assistents es queixaren perquè la gran majoria de les dependències de la seu social eren ocupades pel Col·legi, sense deixar espai per a les activitats de l'AAC. D'altres demanaven la resignació a la fusió, per molt important que hagués estat la trajectòria de l'Associació. No obstant això, en aquesta ocasió encara s'imposà el parer majoritari dels que pensaven que l'AAC havia de mantenir la seva independència, tot i que portant a terme una missió diferent a la que havia efectuat fins ara³¹¹. L'estat d'opinió, emperò, no duraria massa temps més. Als motius abans exposats s'hi uní l'aspiració creixent que fos el Govern de la Generalitat, amb competències estatutàries, qui es fes càrrec de l'ordenació de la professió, per a desvincular-se, d'aquesta manera del Ministeri d'Instrucció Pública. Aquesta fita, previsiblement s'assoliria d'una manera més senzilla si sols hi havia una corporació d'arquitectes, i no pas dues com fins al moment³¹².

El 4 de març de 1934, un grup de 27 arquitectes, entre els quals s'hi trobava el president de l'AAC, aleshores Amadeu Llopart, presentaren a la junta general extraordinària una proposta mitjançant la qual demanaven una nova

³¹¹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 30 de desembre de 1932. C 171 / 306.

³¹² *Ibid.* Acta del 28 de desembre de 1933. C 171 / 306.

assemblea que aprovés l'aspiració de constituir, juntament amb el Col·legi, un sol organisme professional. Igualment, que s'autoritzés el nomenament d'una comissió que estudiés, de manera conjunta amb una altra d'equivalent a crear pel Col·legi, les bases d'entesa que permetessin la fusió dels dos organismes³¹³. A més del president, entre els signants de la proposta hi havia associats que fins a mesos enrere havien defensat la coexistència de les corporacions, com eren els casos de Climent Maynés, Josep Maria Ribas Casas o Josep Goday. La tímida mostra d'oposició sols es materialitzà en una esmena de la proposta, presentada per Ramon Puig Gairalt, Josep Danés, Joan Ventura i Guillem Busquets, que aconseguiren que al costat de la paraula “fusió” hi aparegués “o harmonització”. En qualsevol cas, es procedí a l'elecció de la comissió per a estudiar el futur de l'AAC, que estigué integrada per Francesc de Paula Guàrdia Vial, Adolf Florensa i Antoni Puig Gairalt.

De manera paral·lela, el mes d'abril de 1934, el Col·legi expressava una aspiració idèntica a la de l'AAC, la d'esdevenir una sola corporació. Per a aconseguir-ho, també s'anomenà una comissió formada per Jaume Mestres Fossas, Climent Maynés i Ricard Giralt, cridada a treballar estretament amb la de l'AAC per a redactar unes bases per a la fusió d'ambdues entitats³¹⁴.

La feina de la comissió mixta fructificà ja entrat l'any 1935. El 4 de febrer es presentaren les bases a associats i a col·legiats i el 7 de maig la junta general del Col·legi aprovava i hi introduïa algunes esmenes. Segons el document resultant, l'AAC assumiria les atribucions del Col·legi, anomenant-se, inicialment, “Associació d'Arquitectes de Catalunya – Col·legi Oficial dels Arquitectes de Catalunya i Balears”. Aquesta denominació la mantindria mentre no es materialitzés la separació dels col·legiats balears, que havien mostrat el seu interès per constituir, primer, una corporació independent³¹⁵ i, més tard, per integrar-se en el Col·legi d'Arquitectes amb capital a València³¹⁶. L'escissió, val a

³¹³ *Ibid.* Acta del 4 de març de 1934. C 171 / 306.

³¹⁴ “Acta de la Junta General Extraordinària del Col·legi, celebrada el 4 de març de 1934”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1934), núm. 28.

³¹⁵ “Acta de la Junta General Extraordinària del Col·legi, celebrada el 7 de maig de 1935”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1935), núm. 41.

³¹⁶ “Sessió celebrada a Barcelona pel Consell Superior d'Arquitectes, els dies 16 i 17 de desembre de 1935”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1936), núm. 48.

dir-ho, també era desitjada pels arquitectes catalans, per mor que facilitaria, des del punt de vista jurídic, la fusió d'AAC i Col·legi i podria satisfer la voluntat de dependre del Govern de la Generalitat.

Un cop es restringís la competència territorial de la nova corporació, aquesta adoptaria el nom d'“Associació d'Arquitectes de Catalunya – Col·legi Oficial”. S'establí també que es procediria a una reorganització de les oficines i dels serveis, i que els treballadors anteriors tindrien preferència a l'hora de ser contractats. Es determinava alhora que existirien dues categories de socis: una conformada per aquells que exercissin a Catalunya i l'altra pels que no ho fessin. Els primers tindrien una quota doble que els segons i aquests últims no tindrien ni veu ni vot en les qüestions relatives a l'exercici professional. Es considerava oportú, sempre d'acord les bases, reduir tant com es pogués el número de càrrecs que composaven la junta directiva, que tindria potestat per nomenar comissions per al tractament d'assumptes específics. D'igual manera, s'expressà la voluntat que l'estructuració del nou organisme procurés la màxima autonomia per a les delegacions provincials.

El mateix 7 de maig de 1935 l'assemblea general aprovà la ponència amb 33 vots a favor, 13 en contra i 2 abstencions. La fusió era amb això pràcticament un fet, però tot i així, el degà del Col·legi, Eduard Fernández Díaz considerava oportú obtenir el consentiment de les autoritats abans d'anunciar-ho de manera oficial³¹⁷. També optà per mostrar-se prudent la junta directiva de l'AAC, que demanà un dictamen legal a l'advocat Josep Maria Pi i Sunyer, especialitzat en dret administratiu, per tal de conèixer si la fusió permetria o no a l'Associació conservar el llegat patrimonial de Bonaventura Pollés³¹⁸. El jurista determinà que de cap manera un canvi de denominació i en part de funcions podria implicar la pèrdua per a l'AAC de l'immoble que li fou deixat en herència³¹⁹. La resolució tranquil·litzà els ànims dels encara neguitosos i semblava donar via lliure definitiva al naixement de la nova corporació. A això s'hi afegia el fet que, a finals de 1935, el Consell Superior d'Arquitectura havia accedit a la sol·licitud

³¹⁷ “Acta de la Junta General Extraordinària del Col·legi, celebrada el 7 de maig de 1935”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1935), núm. 41.

³¹⁸ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 27 de desembre de 1935. C 171 / 306.

³¹⁹ *Vide supra*, pàg. 149 – 150.

dels arquitectes de les Balears, que pretenien integrar-se en el Col·legi d'Arquitectes de València³²⁰. Per als illencs, la pertinença a la nova demarcació s'hauria de fer oficial el mes de gener de 1937.

Mentrestant, una altra comissió mixta d'associats i col·legiats catalans procedia a redactar el projecte d'estatuts i reglaments específics per a la nova corporació. El mes de maig de 1936, aquests serien presentats a l'equip de govern del Col·legi, encapçalat d'ençà de feia un any just per Francesc de Paula Guàrdia Vial³²¹. Calia que el document fos sospesat per la junta directiva de l'AAC, aleshores presidida per Pere Benavent. Tot apuntava que la definitiva fusió, a ratificar en assemblea general, era imminent. Pràcticament sols era qüestió de determinar una data per fer-ho públic i oficial.

En aquest punt, emperò, tingué lloc l'alçament del general Francisco Franco, el 18 de juliol de 1936, que derivà en conflicte armat generalitzat. La Guerra Civil significaria un trencament brutal en totes les esferes públiques catalanes, i l'Arquitectura i els seus professionals no en podrien restar al marge. Com veurem en el següent capítol d'aquest treball, la fusió d'AAC i del Col·legi acabà produint-se de manera gairebé immediata, però no en els termes previstos ni en les circumstàncies que s'esperaven. Naixeria aleshores el Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, vinculat a la Unió General de Treballadors (UGT) i a la Confederació Nacional del Treball (CNT).

³²⁰ “Memòria presidencial del Col·legi, corresponent a l'any 1935, llegida per Francesc de Paula Guàrdia Vial a la junta general del 28 de maig de 1936”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1936), núm. 53.

³²¹ “Acta de la Junta de Govern del 22 de maig de 1936”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1936), núm. 53.

3.2. El vessant polític

Durant el període comprès entre 1930 i 1936, però especialment arran de la proclamació de la II República, l'Associació d'Arquitectes de Catalunya va fer una passa endavant en relació a la seva actitud d'intervenció política. Si bé sobre el paper continuaven vigents els articles estatutaris que demanaven mantenir-se al marge de les qüestions ideològiques i religioses, la intensitat dels esdeveniments i una conscienciació cada com més definida, empenyeren l'organisme a tractar d'influir en la presa de decisions de les diferents administracions públiques. Tot i que no hem constatat l'existència d'una declaració pública *ex professo* de congratulació per l'adveniment de la II República, l'adhesió a les noves autoritats, especialment a les catalanes, es manifestà tot aprofitant altres comunicacions, sempre oferint el suport de l'entitat a l'estructura política que s'anava consolidant.

El Col·legi Oficial, per la seva part, quan fou prou estable com a institució, també mostrà el seu interès per participar en la construcció de la Catalunya autònoma, tot oferint-se en múltiples ocasions al Govern de la Generalitat per a col·laborar en el bastiment del país. Amb tot, per sobre de les tendències polítiques, prevalgué la voluntat d'esdevenir entitats al servei d'una societat catalana en transformació, amb l'aportació dels coneixements específics de la classe.

3.2.1. L'AAC i les eleccions municipals d'abril de 1931

En aquest sentit, la primera iniciativa que s'adoptà des de la directiva de l'AAC presidida per Alexandre Soler March va ser la publicació d'un fulletó titulat *La Política Urbanística y las elecciones municipales*, el mes de març de 1931. L'opuscle fou dirigit a tots els membres de l'Associació, emperò era una carta oberta al conjunt de la ciutadania i, especialment als futurs regidors que resultessin escollits en els comicis del 12 d'abril, unes eleccions que s'intuïen determinants per a l'esdevenidor de la capital catalana.

A l'obra es transmetia el pensament de l'entitat sobre allò que esperava dels nous administradors de la ciutat en matèria urbanística. Així, desitjava que es treballés en pro de la consecució d'un pla comarcal o regional, que abastés no sols el terme barceloní, sinó que compregués també les poblacions de les rodalies per a una millor connexió entre elles. Alhora, encoratjava a afrontar una necessària reforma del casc antic de l'urbs, per a introduir-hi les millores que escaiguessin de cara a reduir les elevades taxes de mortalitat i morbiditat que afectaven els seus populosos barris. Per a aconseguir-ho, s'argumentava, entre d'altres mesures, seria precís efectuar inversions en centres hospitalaris, sanatoris, cases de maternitat i escoles per a disminuïts psíquics³²². Un altre dels àmbits per millorar seria el referent a la circulació rodada, atès que aleshores Barcelona ja patia congestions de trànsit, per mor que mai no s'havien assentat unes bases teòriques que el reguessin de manera òptima. Per a corregir aquesta eventualitat es suggeria la creació d'un laboratori científic per a la circulació urbana que proporcionaria fluïdesa i reduiria els punts d'especial concentració d'accidents.

El manifest carregava durament contra la incapacitat dels anteriors equips consistorials per a impedir el fenomen econòmic de l'especulació amb els terrenys urbans. Fins i tot, es deia, s'havien adoptat mesures que l'incentivaven, com era el fet de construir cases barates en solars allunyats i desconnectats del nucli poblacional, la qual cosa provocava l'encariment desorbitat dels sòl entremig³²³. Per altra banda, el text manifestava la conveniència que els futurs dirigents barcelonins treballessin per assegurar les condicions higièniques mínimes dels habitatges que s'alcessin i dels ja existents. Això s'hauria de complementar amb altres espais públics a les proximitats, com jardins i parcs, camps on practicar esport, serveis sanitaris, locals que dispensessin ajut a les dones amb escassos recursos que haguessin de ser mares, etc. S'assenyalava també que el nou govern municipal hauria de fer front a la redacció d'unes ordenances reguladores que possibilitessin un creixement harmònic de la ciutat. Això seria l'accentuació progressiva dels solars lliures als afores de la ciutat fins a la fusió amb la zona agrícola, la limitació considerable de les alçades en aquestes barriades d'extraradi o la regulació dels anuncis lluminosos que

³²² AAC. *La Política Urbanística y las elecciones municipales*. Barcelona: AAC, 1931, p. 3 – 7.

³²³ *Ibid.*, p.8 i 9.

coronaven cada cop més els edificis del centre urbà. Per a aquesta magna obra, reflexionava l'opuscle, caldria la consecució d'una llei de tributació especial per a les grans ciutats, atès que existien tanta necessitats i la recaptació municipal resultava del tot insuficient, amb greuges comparatius importants respecte la fiscalitat estatal.

L'escrit reflexionava entorn a la missió que tenien els poders públics, juntament amb la classe dels arquitectes, en la sensibilització dels ciutadans per les qüestions arquitectòniques, que els permetria valorar millor els conjunts i els monuments i conseqüentment augmentaria l'estima cap a la ciutat i cap al país. Finalitzava recordant la responsabilitat política dels regidors barcelonins, ja que les seves decisions tenien una repercussió que superava l'àmbit de la ciutat i es projectaven cap a la resta de Catalunya i des d'allà a tot l'estat espanyol. Per això, els assegurava, en les seves mans hi havia l'oportunitat de fer, des de l'ajuntament, una política urbanística que transcendís, que fos pionera, moderna i coherent, a la que ben segur s'adheriria Catalunya i Espanya ³²⁴.

Quant als comicis celebrats, l'AAC demostrà les seves preferències per la figura de l'associat Amadeu Llopart, a qui considerava apte i prou compromès per observar les directrius urbanístiques assenyalades per l'entitat. Llopart es presentà sota les sigles de la Lliga Regionalista, entitat que l'havia requerit amb vehemència tot i que ell no havia tingut prèviament cap mena d'interès polític partidista, segons s'afirma a la memòria presidencial de l'AAC corresponent a l'any 1931, signada per Alexandre Soler March³²⁵. En tot cas, l'Associació el recolzà activament i cal suposar que la seva actuació al consistori fou força convincent per als membres de l'AAC, fins al punt que fou escollit president per al bienni 1933 – 1934.

³²⁴ *Ibid.*, p.18 i 19.

³²⁵ “Discurs reglamentari del president de l'AAC, Alexandre Soler March”. *Arquitectura i Urbanisme* (1932), núm. 2, p. 18 – 22.

3.2.2. Oposició a l'expulsió de l'Ordre dels Jesuïtes

Veurem més endavant en aquest treball, com l'AAC, en els primers dies de maig de 1931 es va sentir empesa a pronunciar-se públicament per mor dels assalts populars a edificis religiosos que es produïren arreu de l'estat arran de l'adveniment del nou règim polític. Tanmateix, com que l'orientació que es donà al comunicat emès tenia un caràcter de preservació del patrimoni – malgrat el sentit polític és indiscutible –, hem optat per tractar-ho en un altre punt del capítol³²⁶.

Per altra banda, sí que cal esmentar, al cap d'uns mesos, les referències explícites a mesures de caràcter religiós adoptades pel govern republicà. Amb motiu del decret de dissolució de la Companyia de Jesús i de la nacionalització dels seus béns, l'AAC convocà una assemblea general extraordinària pel 6 de febrer de 1932. Durant la seva celebració, la pràctica totalitat dels assistents coincidiren que la gravetat dels fets aconsellava emetre un comunicat oficial. Aquest hauria d'alertar de la inestabilitat econòmica que suposava una vulneració tan flagrant de la propietat privada. Només Ramon Puig Gairalt argumentà que en les atribucions de la corporació no hi figurava oferir opinions de caràcter polític. Amb tot, per tal de respectar la voluntat de la majoria dels assistents, abandonà la sala i el text proposat va ser aprovat per aclamació.

*L'AAC no pot esborrar l'efecte que en ella produeix veure com el Govern s'apodera de valors, comptes corrents i propietats particulars sense respectar els títols llegítims que són la base de la riquesa pública i privada, i tot això sense formació de causa. La Junta ha d'expressar el desig de que el Govern amb sentit de la realitat s'apresuri a obrar de manera contrària.*³²⁷

³²⁶ *Vide infra* p. 285 – 290.

³²⁷ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 6 de febrer de 1932. C 171 / 306.

3.2.3. Col·laboració amb la Catalunya autònoma

Més enllà d'aquestes dissensions, la sintonia de les dues corporacions d'arquitectes amb el règim republicà fou prou elevada, pel fet que permetia, més o menys, un desenvolupament de l'autogovern del país, encarnat en la Generalitat. En aquesta institució buscaren aixoplug institucional els arquitectes catalans.

Pel que fa a l'AAC, l'anhel ja es manifestà arran de l'organització del I Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana, una fita cultural – i també política – de gran rellevància per a la classe, la celebració del qual es volia fer coincidir amb les sessions de discussió de l'Estatut d'Autonomia, el mes de febrer de 1932, al Congrés dels Diputats³²⁸. Tot i que finalment s'hagué d'ajornar, hem de veure en aquesta intenció, carregada de simbolisme, el suport explícit a l'autogovern català i un desig de vincular el futur de la professió a les lleis que es promulguessin al país.

Això es va fer encara més evident a la junta general extraordinària que se celebrà el 20 de febrer de 1933, convocada per a estudiar la conveniència d'uns canvis en el reglament corporatiu per a adaptar-lo a la nova conjuntura política. Així mateix, s'abordà la possibilitat d'iniciar les gestions pertinents per tal que l'ordenació de la professió, a Catalunya, fos responsabilitat del Govern de la Generalitat. En la discussió del punt, Cèsar Martinell, sense negar-ne la necessitat, demanà que els tràmits es fessin de comú acord amb el Col·legi Oficial, del qual, d'altra banda, n'exercia el deganat³²⁹. La voluntat encara es refermà més en ple debat sobre la fusió o no de les dues corporacions, en què hom coincidia en què, en qualsevol cas, la Generalitat s'hauria de fer càrrec de la reglamentació de l'ofici al país³³⁰.

³²⁸ AHCOAC. Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana. C 153 / 134.

³²⁹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 20 de febrer de 1933. C 171 / 306.

³³⁰ *Ibid.* Acta del 28 de desembre de 1933. C 171 /306.

Quant al Col·legi, el recolzament a la Generalitat i al marc autonòmic català fou ferri i indiscutible, com ho reflecteix la comunicació que el degà Martinell adreçà al President Francesc Macià en motiu de l'aprovació de l'Estatut.

Aquest Col·legi Oficial d'Arquitectes de Barcelona [...] ha tingut en diverses avinenteses l'oportunitat d'oferir-vis com a President de la Generalitat, el testimoniatge de la seva adhesió i la seva incondicional estima.

En els moments actuals, en què l'estructuració del nostre poble està llegalment en mans de la Generalitat, el Col·legi [...] m'ha encomanat el deure agradabilíssim d'expressar-vos novament la seva adhesió donant-vos la fermesa de la seva sincera col·laboració en tots aquells aspectes que, per ministeri de la llei, li són confiats.

Serà honor per al Col·legi Oficial d'Arquitectes de Barcelona, tota gestió que dins les llindes que li són fixades, vulgueu comanar-li, confiant que això podrà col·laborar en l'engrandiment de Catalunya i pel millor prestigi professional.

Visqueu molts d'anys.

Barcelona, 29 de setembre de 1932.

El Degà – President,

Cèsar Martinell³³¹

Per la seva part, des de la presidència de la Generalitat, es respongué amb paraules d'afecte i d'agraïment a l'oferiment fet pel Col·legi, alhora que s'intuïen les fites a les que es podria arribar amb l'aplicació estatutari i la participació decidida dels catalans.

La vostra entitat, que ha volgut fer-me sabedor la joia que sentia en aquests moments en què la pàtria es retroba, ha de considerar, i ben segur que ja ho considera, que la possibilitat de disposar del propi govern ha de permetre de fer de Catalunya el país social, just i progressiu que tots volem bastir damunt d'aquells organismes que siguin per als catalans una garantia de bon govern.

³³¹ “Comunicació del Col·legi al President de la Generalitat”. *Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona* (1932), núm. 9.

Agraeixo a la vostra entitat la comunicació que m'heu tramès i en aquests moments, en l'inici del camí a fer, vos faig present la necessitat que en torn les gestions decisives del Govern en estructurar Catalunya, no hi manqui la col·laboració de les entitats que com la que presidiu infonen un alt sentit de patriotisme en llurs activitats socials.

Amb el millor afecte us saluda,

Francesc Macià.

Barcelona, 5 d'octubre de 1932.³³²

Iniciat l'any 1933, el Col·legi començà a treballar de cara a aconseguir dependre de la Generalitat de Catalunya, i per a tal meta es constituí una ponència, encapçalada per Francesc Monravà, encarregada de redactar unes bases per a la futura actuació tècnica del govern autonòmic. El 6 d'abril es mantingueren converses oficioses amb Joan Selves, Conseller de Governació, respecte a la intervenció que podria tenir el Col·legi en el funcionament de la Generalitat³³³, i quatre dies més tard, el 10 d'abril de 1933, la corporació remetia una extensa carta al President Macià mitjançant la qual se li expressava el desig de desvincular-se del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts per passar a dependre de la Generalitat. Per a això, l'instava a iniciar , si ho considerava oportú, els tràmits pertinents per fer-ho efectiu.

Creu el Col·legi que aquest és un problema primordial sobre el qual hauria de pronunciar-se la Generalitat de Catalunya i, al mateix temps [...] ha de fer expressa manifestació dels seus anhels de màxima catalanitat i, per tant, del seu desig de veure's incorporat íntegrament dins de l'organització de la nostra autonomia.³³⁴

Amb tot, fos quina fos la determinació adoptada, que hauria de dependre en gran mesura de la predisposició ministerial a Madrid, el Col·legi preveia que les polítiques que emprengué el govern català l'obligarien a una remodelació

³³² “Contestació de la Presidència de la Generalitat de Catalunya”. *Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona* (1932), núm. 9.

³³³ “Relacions del Col·legi amb la Generalitat de Catalunya”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1933), núm. 16.

³³⁴ “Document que el Col·legi Oficial de Catalunya i Balears eleva a l'Honorable President de la Generalitat de Catalunya”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1933), núm. 16.

interna, consistent en l'adaptació de les delegacions provincials existents a la nova estructuració administrativa del territori que es perseguia. I, en qualsevol cas, la corporació oferia incondicionalment els seus serveis per a la gestió política més eficient.

*És per tot això, Honorable Senyor, que el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, ha cregut que havia de molestar la vostra atenció demanant-vos vulgueu prendre en consideració la seva demanda que no obeeix a altra cosa que al bon anhel de contribuir defensant els interessos que en aquest aspecte de la vida nacional de Catalunya hagin d'emanar de la nostra gloriosa Generalitat.*³³⁵

A la fi, la vinculació administrativa entre Generalitat i Col·legi Oficial mai no es feu efectiva. Les resistències del poder central i les conseqüències repressives derivades dels Fets d'Octubre de 1934 ho paralitzaren. Malgrat això, el Col·legi, des del seu àmbit, s'implicà en la defensa dels drets nacionals adquirits i en la reivindicació d'altres als quals s'aspirava. D'aquesta manera, per exemple, s'esmerçà en la defensa de la llengua catalana, com quan des del Col·legi de Madrid, el mes de gener de 1933, se li va consultar sobre la legalitat de les bases per a concórrer a la plaça d'arquitecte municipal de Tàrraga, que exigien el coneixement parlat, llegit i escrit del català, i la junta directiva acordà per unanimitat respondre que les condicions eren molt raonables atès que es tractava de la llengua vernacle de la població i que, a més, ho refermava l'Estatut d'Autonomia³³⁶.

Igualment, el sentir catalanista de la junta directiva que presidia el Col·legi, encapçalada per Martinell i d'ençà del mes de maig de 1933 per Eduard Fernández Díaz, l'impulsà a adherir-se a la campanya per l'autonomia universitària. Així, el 22 de gener de 1933, Cèsar Martinell, en representació de la corporació acudí a la reunió convocada per l'Associació de Graduats de la Universitat de Barcelona, celebrada a la Facultat de Dret. A l'acte hi assistiren delegats de les principals corporacions professionals – advocats, metges, enginyers - i associacions d'alumnes. Allà s'hi prengué l'acord de celebrar una

³³⁵ *Ibid.*

³³⁶ “Comunicació del Col·legi de Madrid”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1933), núm. 13..

nova trobada d'aquelles entitats per tal de procedir a l'aprovació d'una conclusió encaminada a demanar a la Generalitat que proposés al Govern de la República la concessió d'un règim d'autonomia a la Universitat de Barcelona, tal i com ho contemplava l'article 7 de l'Estatut de Catalunya³³⁷. La nova trobada es produí al cap de cinc dies, el 27 de gener, a la seu de l'Ateneu Barcelonès, amb la presència novament del degà Martinell. Serví per acordar remetre al President Macià la següent petició:

Tot deixant de banda totes les qüestions que fan referència a les possibilitats que atorga o nega a Catalunya l'Estatut, en relació amb l'ensenyament els sot-signants [...] estimen que és convenient demanar-vos, Honorable Senyor President de la Generalitat, que us digneu a proposar al Govern de la República l'atorgament a la Universitat de Barcelona d'un règim autonòmic.

En conseqüència, els signants, en la convicció que sabreu traduir aquest fervorós desig de Barcelona i de tota Catalunya, esperen que molt aviat el nostre primer centre docent gaudirà de l'autonomia tan anhelada, per tal d'incorporar-lo al ritme de llibertat que respira la nostra terra.

El text fou lliurat en mà a la principal autoritat de Catalunya pels representants de les entitats que el signaren, entre les quals hi havia el president dels arquitectes col·legiats. Finalment, la fita perseguida s'aconseguí. L'1 de juny de 1933 el Govern de la República publicava el decret que concedia el règim d'autonomia per a la Universitat de Barcelona. La notícia fou acollida amb gran satisfacció per la junta directiva de la corporació d'arquitectes, que remeté un ofici felicitant el govern català i reiterant-li l'oferiment de cooperació col·legial³³⁸.

Altres vies de col·laboració amb la Generalitat per part del Col·legi s'explicitaren el mes de març de 1934 en les peticions de representació en el futur Consell Superior de Sanitat i en les Juntes Intercomarcals i Municipals de

³³⁷ “Las entidades culturales y la autonomía universitaria”. *La Vanguardia* [Barcelona] (24 de gener de 1933), p. 9.

³³⁸ “El Col·legi i l'Autonomia Universitària”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1933), núm. 19.

Sanitat, que el govern contemplava. Així mateix, la Conselleria de Sanitat informà al Col·legi de la creació d'una Oficina Tècnica de la qual en tindrien la direcció un enginyer i un arquitecte³³⁹

Dissortadament, no tenim gaires notícies directes referents al posicionament de les corporacions d'arquitectes en relació als Fets d'Octubre de 1934 ni als esdeveniments repressius posteriors. Sí que existeix constància, emperò, que els successos provocaren greus interferències en el desenvolupament de la política cultural de l'AAC, que hagué d'ajornar un cicle de conferències programat per aquella tardor i també el II Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana, previst també per aquelles dates, com a conseqüència de la suspensió del funcionament de la Generalitat, que subvencionava parcialment aquelles activitats.

Amb tot, és ben segur que el sentir del Col·legi respecte la crisi política que es vivia a Catalunya era d'incomoditat i de rebuig a la supressió de l'Estatut d'Autonomia, com ho demostra l'assistència del degà Francesc de Paula Guàrdia Vial a la reunió d'entitats econòmiques que se celebrà el 12 de juny de 1935 al Palau de la Generalitat, per a expressar el desig unànime que el servei de recaptació de contribucions tornés a ser competència del la Generalitat de Catalunya³⁴⁰. Un altre fet que pot palesar aquesta postura fou la invitació que s'adreçà a Carles Pi Sunyer, alcalde represaliat de la ciutat de Barcelona, a pronunciar una conferència en el cicle organitzat per l'AAC durant la primavera de 1935, quan es trobava en situació de llibertat provisional d'ençà del mes de febrer.

Per altra banda, l'AAC, després del triomf del Front Popular a les eleccions del mes de febrer de 1936 i la restauració efectiva de la Generalitat, més enllà del color polític dels nous governants, tornava refermar el seu compromís amb les institucions públiques i a fer una crida al conjunt dels arquitectes catalans perquè es possessin al servei del país, mitjançant la seva capacitat de treball i els seus coneixements, per tal de construir una societat

³³⁹ “Comunicació de la Conselleria de Sanitat del Govern de la Generalitat de Catalunya”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1934), núm. 27.

³⁴⁰ “La Generalitat i el servei de recaptació de contribucions”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1935), núm. 42.

catalana més cohesionada i fidel al seu territori. D'aquesta manera s'expressava l'editorial del número d'abril de 1936 de la revista corporativa, *Arquitectura i Urbanisme*:

Proclamem de bell nou encara la infrangible fidelitat dels arquitectes catalans a l'imperatiu de llur funció social. Si l'estructuració de la Catalunya Autònoma ha de ser una cosa duradora i forta, cal que cap de les autèntiques possibilitats del nostre poble no sigui sota cap pretext bandejat de la tasca. Per això, no pas moguts de mesquins estímuls de lucre o vanitat, els arquitectes catalans ens adreçem des d'aquestes planes als Organisme rectors de la vida pública de Catalunya reclamant el lloc que ens pertoca en aquesta obra nacional.

És probable, segur, que en aquesta vasta obra d'instauració del règim autonòmic de Catalunya, caldrà la col·laboració no sols cívica sinó professional dels arquitectes catalans. Però per a què aquesta col·laboració sigui viva i d'eficàcia perdurable no basta que sigui d'aquest o d'aquell arquitecte o grup d'arquitectes, sinó precisament de l'Arquitecte Català.³⁴¹

Tanmateix, com sabem, els esdeveniments guerracivilístics que estaven per arribar en els següents mesos i, sobretot, el gran daltabaix que significà la instauració de la dictadura franquista no donaren l'oportunitat que aquesta aspiració, aquest desig, es pogués materialitzar.

³⁴¹ “Editorial”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 11, p. 27.

3.3. El vessant social

En un marc històric ben intens, en què els esdeveniments adquiriren una transcendència tan elevada, resulta força complicat destriar la natura de les actuacions públiques de les corporacions d'arquitectes. Molt probablement els propis impulsors no s'ho plantejaven i la majoria de les iniciatives estaven copades d'una significació quàdrupla: política, cultural, social i professional. Un exemple clar d'això, com veurem, foren els Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana que organitzà l'AAC. Tanmateix, per abordar amb més cura l'estudi creiem necessari filar prim, aïllar les diferents accions segons el vessant que hi considerem amb més pes específic, per tal d'aconseguir una millor anàlisi de cada una. En aquest sentit, pensem que la implicació social de les entitats fou allò que més influí a l'hora de manifestar-se en l'assumpte de la greu crisi econòmica que afectava la classe obrera catalana i especialment al ram dels treballadors de la construcció. En la mateixa línia actuaren en la defensa del paper de l'arquitecte com a element modernitzador i portador de progrés i benestar per als ciutadans de les zones rurals del país, així com també en les mostres de suport a diferents iniciatives cíviques i humanitàries organitzades per agents aliens a les corporacions.

3.3.1. Els obrers de la construcció i la crisi econòmica

Els efectes de la crisi econòmica mundial desfermada l'any 1929, es deixaran sentir de manera significativa a Catalunya el 1933, si bé el ram de la construcció ja feia al menys un parell d'anys que travessava per moments complicats i els seus treballadors eren els que tenien més presència en els índexs d'atur forçós. 20.000 n'hi havia d'inscrits l'any 1932 a la Borsa de Treball de la Generalitat de Catalunya. Aquesta tenia escàs marge de maniobra, si tenim en compte que el traspàs previst de competències en Obres Públiques no es signà fins al mes de desembre de 1933 i que no es va fer realment efectiu – per mor dels Fets d'Octubre de 1934 – fins a l'1 de desembre de 1935. El Govern de la República, en aquest període, reduí de manera considerable les seves inversions en infraestructures a terres catalanes. Per la seva part, els municipis, especialment el de Barcelona, tampoc no podien adoptar mesures de xoc, a

causa del dèficit que presentaven les seves caixes, heretat dels anys primoriveristes. Per tot plegat, el descontentament social era cada cop més visible i el sindicat més potent, la CNT, mogué fitxa amb la convocatòria de diverses vagues, la més important de les quals fou la del mes d'abril de 1933, que se celebrà coronada d'actuacions violentes i de sabotatges. Les reivindicacions obreres, entre d'altres, eren la posada en marxa d'un pla d'obres públiques, la reducció de la jornada laboral a 36 hores i la prohibició d'entrada a Catalunya de treballadors forans.

Les corporacions catalanes d'arquitectes, mogudes per la proximitat del conflicte - tanta que afectava els seus interessos i llur quota de treball – optaren per adreçar-se als poder polítics amb la intenció d'intercedir en favor dels treballadors. Així, el mes de maig de 1933, la junta directiva de l'AAC, presidida per Amadeu Llopart, emeté una petició al President de la Generalitat, Francesc Macià, perquè adoptés una sèrie de mesures que tendessin a donar solució a la problemàtica existent. A diferència de les demandes obreres, l'entitat dels arquitectes relativitzava la importància que podria tenir un pla d'obres públiques i, per contra, posava èmfasi en la necessitat d'adoptar decisions que promoguessin la iniciativa privada. Per a defensar aquesta postura, s'argumentava que les obres públiques sols ocuparien parcialment peonatge, tot deixant de banda els obrers especialitzats dels múltiples oficis auxiliars de la construcció. Per altra banda, sí que coincidia en la necessitat d'elaborar amb caràcter urgent un Cens Obrer del Ram de la Construcció de Catalunya, que permetés evitar *les conseqüències que, per als obrers catalans i no catalans domiciliats de temps a Catalunya, tenen aquestes invasions de personal forà que, al més vague anunci de treballs de qualsevol mena, ens arriben d'arreu de la Península*³⁴². Igualment, apostava l'AAC també per una disminució d'hores de la jornada laboral, la qual cosa permetria donar feina a més treballadors, alhora que els garantiria una millor qualitat de vida. Tot plegat, hauria de repercutir, sense dubte, en una major excel·lència en l'ofici i en suavitzar el clima d'alteració social, massa inestable aleshores com per a garantir una bona marxa de l'economia.

³⁴² AHCOAC. Sobre la crisi al ram de la construcció, 1933. C 175 / 328.

Tanmateix, un cop apaivagada superficialment la protesta obrera la situació per a la construcció no experimentà cap progrés sensible. Per tal de reactivar-la, l'Ajuntament de Barcelona, a començaments de 1935, sota l'alcaldia de Joan Pich i Pon, adoptà mesures destinades a incentivar el número d'obres de caràcter privat, com ara la suspensió de taxes per als permisos sol·licitats entre els dies 26 de febrer i 31 de juliol. El Col·legi Oficial d'Arquitectes, ben igual que els contractistes d'obres, aplaudiren la iniciativa, pel benefici que significava per als agents econòmics del ram. Amb tot, reclamava en un ofici enviat a l'Alcalde el mes de març de 1935 que no fossin negligides les ordenances municipals pel que feia a les condicions d'habitabilitat dels immobles que s'alcessin o dels espais lliures, així com també que es respectessin les normatives que regulaven de manera especial, pel seu valor històric, els conjunts urbans i arquitectònics de determinats sectors de la ciutat. En aquest últim sentit, s'aconsellava la creació d'una comissió extramunicipal, amb representació col·legial i caràcter exclusivament tècnic, encarregada d'establir unes normes generals d'estètica i de bon gust³⁴³.

3.3.2. L'arquitecte a les zones rurals

Hem vist a l'anterior punt i ho continuarem observant en el següent apartat, com des de les corporacions d'arquitectes, durant aquests anys de la República en pau, es llançaren missatges de denúncia i de preocupació per les condicions d'insalubritat en què vivia bona part de la ciutadania barcelonina. Serien moltes les crítiques per la manca de zones lliures, de jardins i de parcs, així com per la poca ventilació o il·luminació dels habitatges o per les pràctiques especulatives. Igualment, també s'observaria el dèficit crònic existent a la capital catalana de centres escolars, sanitaris i assistencials, o el mal estat de conservació dels existents.

D'altra banda, emperò, en aquest temps, el Col·legi Oficial també fixà la vista més enllà de les capitals provincials i de l'entorn metropolità, al món rural i agrari, a les petites poblacions on fins al moment no hi havia arribat la figura de l'arquitecte. L'oportunitat per a reflexionar-hi i reivindicar les seves funcions

³⁴³ “Ofici enviat al Sr. Alcalde de Barcelona referent a la construcció”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1935), núm. 39.

professionals en aquell àmbit – de les quals se'n beneficiaria la població resident - vingué donada per l'aixoplug institucional de la Generalitat i el procés de confecció de la Llei Municipal de Catalunya. En els processos de debat sobre el contingut i la natura de la normativa, el Col·legi presentà una comunicació, redactada pel seu degà Cèsar Martinell, al I Congrés Municipalista Català, convocat per la Federació de Municipis de Catalunya, que se celebrà el mes de gener de 1933. La comunicació, titulada *Actuació de l'arquitecte als pobles i petites viles*³⁴⁴, anava encaminada a fixar el posicionament de la classe pel que fa a la presència dels titulats als ajuntaments de poblacions de reduïdes dimensions, a la seva organització i a les tasques que haurien d'assumir.

Martinell valorava en el seu text que en els darrers lustres s'havien produït tota una sèrie de transformacions positives quant a la natura dels pobles petits catalans, gràcies a les millores comunicatives proporcionades per les xarxes de camins, carreteres i vies fèrries, com també pels avenços tecnològics de l'electrificació, del telèfon o del cinema. Estimava, però, que aquest fet no s'havia traduït en progrés arquitectònic ni urbanístic, sobretot perquè l'arquitecte era una figura inexistent en els quefers públics d'aquells municipis. Així, fins al moment, qui assumia totes les tasques constructives, des de la projecció de l'edifici fins a la seva realització era un paleta que en poques ocasions comptava amb els coneixements tècnics i artístics adients. Això es traduïa en cases reduïdes de parets de pedra o de fang, amb poques obertures a l'exterior i per tant mancades de llum i de ventilació, mal aïllades de les inclemències atmosfèriques, amb distribucions internes deficientes, amb femers i recintes per a animals massa propers, etc. Per tot plegat, continuava Cèsar Martinell, es generaven ambients insalubres i de tristesa pels seus habitants que empenyien als homes de la casa, afegia amb un deix evident de conservadorisme paternalista, a buscar refugi als cafès o a altres locals on era fàcil adquirir vicis contraris a la vida familiar. La mala situació era extensible fora de la llar, on els vilatans havien de viure i interactuar enmig de carrers estrets i costeruts, fruit d'una nul·la planificació racional, incompreensible en aquells temps per

³⁴⁴ MARTINELL, C. *Actuació de l'arquitecte als pobles i petites viles*. Barcelona: COACB, 1933.

l'abundant disponibilitat de terreny i el preu escàs del mateix. També s'exclamava pels obstacles als corrents fluvials i per la manca de clavegueram, que obligava a llençar al carrer les aigües brutes³⁴⁵.

Per totes aquestes raons, considerava indispensable, en el marc del progrés polític que vivia Catalunya arran de l'aprovació de l'Estatut, la presència dels arquitectes a l'àmbit rural del país, atès que podrien contribuir a la seva modernització a través de l'aplicació dels seus coneixements específics. Ho aconseguiria, resava la comunicació col·legial, si el titulat residia al municipi en què hagués d'exercir, o si més no a la comarca d'un conjunt de municipis que es podrien mancomunar per a contractar els seus serveis si les seves dimensions reduïdes així ho aconsellaven. Aquest fet li proporcionaria un millor coneixement del terreny i, per tant, de les necessitats dels seus habitants. D'igual manera, resultaria essencial que conegués de primera mà els costums i les tradicions constructives del lloc. Aquestes haurien de ser respectades tant com fos possible per tal de salvaguardar la varietat i la riquesa artística i cultural del país. Així mateix, hauria de convertir-se en un conseller eficaç per a qualsevol assumpte relacionat amb la construcció, amb l'urbanisme i, fins i tot, amb l'interiorisme.

Tanmateix, temia Cèsar Martinell – i en aquest punt exercia la defensa dels interessos professionals - que no hi hagués prou titulats interessats en traslladar la residència a la Catalunya més rural si els ajuntaments o les entitats comarcals no els podien assegurar uns guanys suficients, ja que la majoria d'ells se sentien molt més atrets pel món urbà.

Per la dignitat dels municipis i per la dels arquitectes, la solució d'aquesta qüestió ha de ser a base d'uns emoluments per a què l'arquitecte pugui viure amb decòrum. Altrament, el fenomen no podrà sostreure's al procés absorcionista de les ciutats i es realitzaria una selecció a la inversa, en perjudici dels pobles i de les petites viles³⁴⁶.

³⁴⁵ *Ibid.*, p. 6 i 7.

³⁴⁶ *Ibid.*, p. 15.

Més en concret, les tasques de l'arquitecte rural consistirien en la redacció de les ordenances municipals, en la modernització dels serveis públics mitjançant la cooperació amb altres facultatius del poble com ara metges, manescals o mestres, en exercir tasques de peritatge. També se n'encarregaria de traçar les directrius urbanístiques, tot dissenyant passeigs i places, distribuint l'arbrat i els jardins, tenint cura del sanejament, però sempre preservant el tipisme local. En aquesta línia conservadora, els seus coneixements li haurien de servir per a catalogar els jaciments arqueològics, havent de donar avís a la Generalitat de Catalunya si la rellevància del bé ho aconsellava. Evidentment, seria seva la responsabilitat de la projecció o la restauració dels edificis i indrets públics, com la casa consistorial, l'escola, l'escorxador, el mercat o el cementiri, mentre que estaria privat de poders per a acceptar treballs particulars, per evitar exclusivismes i alhora per a enriquir arquitectònicament l'indret amb les obres d'altres facultatius.

Concloïa la comunicació amb el desig que el que s'havia exposat pogués esdevenir realitat i s'encomanava a la conjuntura política favorable, la de la Catalunya autònoma per a fer-ho possible, tot assegurant que la tasca de l'arquitecte havia de resultar determinant per al desenvolupament d'aquells indrets agraris, amb un pensament que portava implícita l'assimilació del concepte de progrés amb el marc geogràfic ciutadà.

Creiem estarà en l'ànim de tots els congressistes els avantatges que podria reportar per a la nostra pàtria que l'acció del facultatiu especialitzat arribés fins als pobles més humils, car són aquests precisament els que des del punt de mira social i humanitari necessiten una major atenció³⁴⁷.

³⁴⁷ *Ibid.*, p. 18.

3.3.3. El suport del Col·legi a la Lliga Protectora de la Població Civil contra els Atacs de la Guerra Química

En un altre ordre de coses, tot i que sempre dins el vessant social que adoptà el Col·legi pràcticament des de la seva fundació, s'ha de citar la seva adhesió a les campanyes organitzades per la Lliga Protectora de la Població Civil contra els Atacs de la Guerra Química, entitat sorgida a la ciutat de Barcelona a mitjans de l'any 1935, com a conseqüència de l'augment del clima prebèl·lic que es produïa a nivell mundial. Aquestes mostres de suport col·legial, efectuades per la junta de govern presidida per Francesc de Paula Guàrdia Vial, foren justificades pels fins humanitaris que es perseguien i que eren compartits per la classe³⁴⁸. Reflecteix, aquesta postura, la permeabilitat de l'organisme als assumptes ciutadans d'interès general, per sobre dels límits estrictes de l'Arquitectura.

Tenim constància que la col·laboració amb aquella entitat es traduí en la publicació dels seus comunicats en el *Butlletí* col·legial, amb la intenció de donar-li el màxim de difusió.

*La creació de la Lliga Protectora de la Població Civil contra els Atacs de la Guerra Química ha obeït a ineludibles sentiments humanitaris. Quan el món s'està armant i la ciència, cridada a més altes finalitats, cerca les fórmules de més eficàcia destructiva per a ésser aplicada contra les persones i les ciutats, i en el moment en què la indústria dels gasos de guerra pren proporcions insospitades, demostració irrecusable de la influència decisiva que exercirà en els conflictes armats, no podem nio devem romandre impassibles davant la preparació dels altres; davant de possibles agressions foranes, les nostres poblacions s'ofereixen completament indefenses.*³⁴⁹

³⁴⁸ “Lliga Protectora de la Població Civil contra els Atacs de la Guerra Química”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1935), núm. 44.

³⁴⁹ *Ibid.*

3.4. El vessant cultural

La tasca que portà a terme en matèria cultural l'Associació d'Arquitectes de Catalunya en aquest període, especialment durant els anys republicans, fou profusa, compromesa i de qualitat. La creació del Col·legi i l'assumpció per part d'aquest de la missió de defensa professional l'havia alliberada per a adoptar un rol de caire acadèmic. Incidiria, llavors, amb la seva voluntat d'oferir una formació permanent als seus associats així com d'esdevenir un agent intel·lectual creador d'opinió entre la societat barcelonina. Per a això, organitzà algunes exposicions i cicles de conferències, a més de publicar una revista corporativa, *Arquitectura i Urbanisme*, que informava de les novetats arquitectòniques de l'època que es donaven tant a Catalunya com a l'estranger. A més, aquesta publicació, sobretot durant la segona època, a partir de 1934, esdevingué un important aparador de les arts literàries i pictòriques que es conreaven a Catalunya. Així mateix, haurem de parlar dels dos Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana que organitzà l'AAC, esdeveniments culturals que difícilment es poden destriar de la implicació social i política de l'entitat.

3.4.1. Els Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana

Pel seu rerefons no solament cultural, sinó també polític i social, una de les principals fites públiques assolides per l'AAC en aquest període va ser l'organització de dos Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana.

3.4.1.1. El I Congrés, juliol de 1932

La voluntat de celebrar el primer sorgí arran de la necessitat de redefinir les funcions de l'Associació un cop aparegué el Col·legi i fou iniciativa de la junta directiva presidida per Alexandre Soler March, que es posà al capdavant de la corporació a principis de 1931. La proclamació de la República i l'establiment de la Generalitat reforçaren la decisió. El 10 de setembre d'aquell any, mitjançant una circular adreçada a tots els associats, l'òrgan de govern anunciava la

convocatòria de l'esdeveniment pel proper novembre, amb la intenció *d'estudiar aquelles qüestions d'Urbanisme i de l'Habitació que han de ser de gran interès en la reglamentació de l'Estatut Autonòmic de Catalunya*³⁵⁰. Amb aquest argument, s'adreçaren les invitacions a les diferents entitats susceptibles d'adherir-se al Congrés i de presentar ponències.

Davant la nova estructuració de Catalunya, que determinarà l'aprovació de l'Estatut de la seva autonomia, la Junta Directiva de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, organitza un Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana, amb l'exclusiu objecte d'establir els fonaments de les lleis que han de regular l'Urbanisme i l'Habitació, en la Catalunya autònoma [...]

*La Junta Directiva de l'AAC té un gran goig en convidar l'entitat de vostra digna presidència a inscriure's al Congrés i es complaurà moltíssim si presenteu una ponència col·lectiva, ajudant així al millor èxit de la reunió.*³⁵¹

Restava per realitzar un gran tasca organitzadora i aviat s'entengué que l'acte no podria fer-se el mes de novembre, tal i com s'havia anunciat. Per raons logístiques i de finançament, la data s'hagué d'ajornar progressivament. Es volgué que fos al mes de febrer de 1932, per tal que coincidís amb la discussió de l'Estatut de Catalunya a les Corts espanyoles i obtenir més transcendència. Tampoc no fou possible celebrar-ho l'abril, fins que, finalment, tingué lloc entre els dies 4 i 7 de juliol de 1932, a la ciutat de Barcelona.

La crida de l'AAC fou escoltada per diferents col·lectius i corporacions arquitectònics, tot adherint-se al Congrés l'acabat de néixer Col·legi d'Arquitectes amb capital a Barcelona, el Cos d'Arquitectes Municipals d'Espanya, l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona, el GATCPAC i l'Associació d'Estudiants d'Arquitectura. Per contra, no es trobà resposta a les associacions d'arquitectes de València ni de Mallorca, malgrat que algun d'aquells professionals hi acudí a títol personal, com fou el cas de Guillem Forteza Piña, activista de *Nostra Parla* i que havia arribat a ser alcalde de Palma, pel Partit Liberal, l'any 1923. Per altra banda, l'Agrupació dels

³⁵⁰ AHCOAC. Circulars de la Secretaria de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 10 de setembre de 1931. C 156 / 171.

³⁵¹ AHCOAC. Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana. C 153 / 134.

Arquitectes dels Pirineus Orientals – de la Catalunya Nord – sí que s'adheriren al Congrés, però ho feren quan aquest ja havia conclòs. De manera particular, 131 arquitectes es van inscriure en el Congrés.

Pel que fa a altres entitats culturals i corporacions professionals que es sumaren a la iniciativa cal citar l'Ateneu Barcelonès, el Cercle Artístic, el Cercle Artístic de Sant Lluç, els Amics de l'Art Vell, l'Escola de Belles Arts, l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia i els col·legis oficials de Metges, d'Advocats, de Notaris, de Procuradors i d'Apotecaris. A més, es comptà amb el suport institucional del President de la Generalitat, de l'Alcalde de Barcelona, del President de l'Audiència, del Governador Civil i fins i tot del General de Divisió i del Bisbe de Barcelona³⁵²

La previsió de les despeses fregava la quantia de les 12.000 pessetes i per a poder cobrir-les l'AAC sol·licità l'ajuda de la Generalitat i de l'Ajuntament de Barcelona, que cooperarien amb una aportació econòmica i amb l'edició dels fulletons de les diferents ponències. Les invitacions i peticions de col·laboració pecuniària adreçades als ajuntaments de les principals poblacions catalanes foren majoritàriament ignorades, amb les excepcions de les corporacions municipals de l'Hospitalet i de Lleida.

El 4 de juliol de 1932 la inauguració fou solemne, al Palau de la Generalitat, i comptà amb la presència del President Francesc Macià i de l'alcalde de la capital catalana, Jaume Aiguader. En el discurs d'obertura, Alexandre Soler March en qualitat de president de l'AAC, va fer una defensa encesa de l'ús públic de la llengua del país i encoratjà els arquitectes a aprofundir, des del seu àmbit, en el seu estudi i enriquiment, concretament a través de l'edició d'un diccionari tècnic de mots constructius, recopilació que des de l'AAC es venia desenvolupant des de ja feia dècades. Així mateix, reivindicà el patriotisme de la classe, tot recordant el vessant d'historiadors de l'art o arqueòlegs d'arquitectes com Elies Rogent, Josep Puig i Cadafalch, Lluís Domènech i Montaner o la nissaga dels Bassegoda. Tots ells, argumentava, havien portat a terme una labor més que rellevant a l'hora d'identificar i de

³⁵² AHCOAC. Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana. C 153 / 135.

rescatar del passat els trets més distintius de la construcció feta a Catalunya durant segles. Així haurien establert la seqüència d'una Arquitectura nacional d'alt valor que podia ser considerada un element constitutiu més de l'especificitat catalana.

Un dia es manifestaren els historiadors catalans, un altre els arqueòlegs; ara els polítics, adés els metges, en congressos presidits pel verb racial. Entretant els arquitectes no es reunien en congressos similars. Eren sords a la crida del ressorgiment o és que no sentien l'escalf patriòtic? No: Ningú no els superà en entusiasme, ningú no ha penetrat en l'ànima popular amb major entusiasme. Mentre per una banda els poetes cantaven i, per altra, els filòlegs forjaven l'idioma per a reintegrar-lo a la forma i al tremp que li pertany, els arquitectes peregrinaven per les masies i els castells, les esglésies i les catedrals, pel brugit de les ciutats i per viles somortes, a la recerca de pedres velles, amarades de caràcter, i les hi arrencaven el secret de llur harmonia alliçonadora.³⁵³

Pel que feia als temps contemporanis, l'oratória emocionada d'Alexandre Soler March animava l'arquitecte català a aprofundir en un llenguatge propi, malgrat que sense perdre les referències grecollatines històriques, que s'alimentés del paisatge del país i que creés conforme a les seves necessitats. Tanmateix, val a dir que aquesta proclama era parcialment una defensa de l'estil arquitectònic classicista al gust de la burgesia del Noucentisme, i amb la qual és possible que els estudiants i titulats més propers al racionalisme que propugnava el GATCPAC no hi combreguessin del tot.

Voldria que els arquitectes de llengua catalana, tant o més que atendre els exemples constructius de París, Berlín o Nova York, es recordessin que són fills dels grecs i dels romans, que ens il·lumina la llum mediterrània i que ens oreja el ventívol de les costes llevantines; voldria que s'amaressin de suggerències dels boscos dels Pirineus i de les alzines de l'Empordà, de les vinyes

³⁵³ AHCOAC. Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana. Discurs inaugural, pronunciat per Alexandre Soler March, el 4 de juliol de 1932. C 153 / 134. Veieu, amb més detall, l'Apèndix, p. 768 – 769.

*del bon vi de Tarragona i de les hortes exuberants de Mallorca,
de Lleyda i de València, unides totes aquestes suggerències pel
fermall riquíssim de l'idioma.*³⁵⁴

Quant als temes que s'hi tractaren, el Congrés s'organitzà en diferents seccions o taules de treball, que versaren sobre l'Urbanisme, les Ordinacions Municipals, les Relacions entre el Municipi i l'Arquitecte, la vinculació entre Arquitectura i Política Sanitària, la Pedagogia Arquitectònica, l'Arquitectura Escolar, l'Arquitectura Legal i la qüestió de les Barriades Obreres³⁵⁵. De cada una d'aquestes seccions es presentaren uns punts de conclusió, el darrer dia del Congrés.

Pel que respecta a l'Urbanisme, es dictaminà la conveniència de constituir un òrgan tècnic, consultor de la Generalitat per a orientar i controlar tot el que faci referència a la urbanització de les ciutats i comarques de Catalunya. Així mateix, es considerà necessari que els estudis urbanístics fossin sempre obligatoris en les poblacions de creixement ràpid. S'instà també a totes les corporacions municipals catalanes a aplicar les mesures legals oportunes per evitar maniobres especulatives amb el terreny i a defensar les millors condicions de salubritat per a la població. Per a això últim, s'aconsellava que un cop aprovat un projecte d'urbanització, sols pogués edificar-se en les zones i carrers que tinguessin com a mínim els serveis de clavegueres, aigua potable i pavimentació³⁵⁶.

La taula de treball sobre les Ordinacions Municipals concloué que tota població hauria de tenir una normativa adequada a les seves característiques, que nasqués no només de la importància numèrica dels seus habitants, sinó també de l'orografia del terreny, de les condicions climatològiques, la proximitat al mar, la tradició urbana de la població, etc. En la seva redacció hi hauria de participar forçosament un titulat en Arquitectura, que, alhora n'hauria de controlar la respectuosa aplicació³⁵⁷.

³⁵⁴ *Ibid.*

³⁵⁵ El grup d'estudi referent a les seccions d'Urbanisme, Política Social i Sanitària estigué conformada per Amadeu Llopart en qualitat de president, Josep Lluís Sert, Ricard Giralt, Nicolau Rubió, Josep Ma. Miró, Ramon Puig Gairalt, Josep Torres Clavé, Sixt Illescas, Francesc Fàbregas, Jaume Mestres Fossas, J.A. Busquets, Josep Maria Deu Amat, Joaquim Vilaseca, Josep Fradera i Jeroni Martorell.

³⁵⁶ AHCOAC. Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana. C 153 / 136.

³⁵⁷ *Ibid.*

Pel que fa a les relacions entre el Municipi i l'arquitecte, es considerà necessari que tot municipi que comptés amb més de 5.000 habitants hauria de disposar d'un funcionari arquitecte, mentre que les viles que no assolissin aquella població, es podrien unir amb altres de similars característiques per a compartir un arquitecte municipal. A l'arquitecte li correspondria aplicar els seus coneixements per a la millora material i també moral de les ciutats i pobles de Catalunya. En cas que el municipi no disposés de suficients recursos per a proporcionar un salari mínim a l'arquitecte, li correspondria al Govern de la Generalitat satisfer-lo³⁵⁸.

En relació a la vinculació entre Arquitectura i política sanitària, es cregué indispensable que tot habitatge hagués de reunir unes condicions mínimes de salubritat i de benestar, i que corresponia als municipis, a través dels seus arquitectes, la inspecció d'aquests requisits. El control es portaria a terme mitjançant l'elaboració de fitxes de salubritat per a cada edifici, que hauria de ser clausurat i fins i tot esbucats si contravenia la normativa.

La taula que estudià el tema de la Pedagogia arquitectònica, considerà oportú que l'Escola d'Arquitectura es proveís d'uns plans en els que prevalguessin la crítica i l'esperit, i no tant el dibuix o el modelat, ja que en ocasions aquests últims eren tractats més com el procediment resultant que no pas com un mitjà d'expressió. Així mateix, es va fer una crida al claustre de professors perquè infonguessin en els seus alumnes una valoració *racial* de l'Arquitectura; això era una interpretació de la mateixa com una expressió del sentir del poble que la creava³⁵⁹.

Les conclusions referents a l'Arquitectura Escolar potser foren les més dures, atès que es lamentaren amb contundència de la manca i la deficiència d'edificis escolars a Catalunya, tot culpant d'això al centralisme del govern espanyol i al secular desequilibri de les balances fiscals. Reclamaren al govern autonòmic una ràpida intervenció amb la redacció d'una llei que contrarestés la situació. En aquest sentit se l'instava a obligar els ajuntaments a consignar en els seus pressupostos un percentatge fix destinat a assumptes culturals, dins els

³⁵⁸ *Ibid.*

³⁵⁹ *Ibid.*

quals s'hi contemplaria la construcció o manteniment d'edificis escolars. També es cregué convenient la concreció d'uns reglaments de construccions escolars, que contemplessin les múltiples realitats que es donaven a Catalunya, des del punt de vista de densitat demogràfica, de climatologia, d'estat de les vies de comunicació, etc. Igualment, s'apostà per la creació d'un Consell Assessor d'Arquitectura Escolar, conformat per arquitectes, pedagogs i higienistes, que treballaria al servei de la Generalitat³⁶⁰.

En el tema de l'Arquitectura Legal, es determinà la necessitat de nomenar una comissió integrada per arquitectes especialitzats que fessin un estudi d'ordenació i interpretació de les *Ordinacions d'en Sanctacília*, per tal de col·laborar en la futura redacció d'un Codi Civil Català³⁶¹.

Per últim, la taula centrada en l'assumpte de les Barriades Obreres també cridava la Generalitat a exercir un paper rector i de garant del dret a l'accés a un habitatge digne i a un preu assumible per als sectors obrers de la ciutadania catalana. Així, es determinà que el govern autonòmic hauria de vetllar perquè s'establís un programa de cases econòmiques, tot promulgant les lleis necessàries perquè els ajuntaments poguessin portar a terme polítiques d'habitatge, establint plans d'obres públiques i orientant la reforma interior de totes les grans poblacions de Catalunya. Alhora, es convidava també la Generalitat a recolzar tota iniciativa que tendís a la millora de les condicions de salubritat dels habitatges, sempre i quan aquesta tingués una finalitat social i no perseguís especular amb els terrenys o amb els lloguers. En el mateix sentit, es desitjava que qualsevol promotor urbanístic hagués de fixar i de presentar les condicions de venda i lloguer a un organisme que la Generalitat de Catalunya hauria de crear i de dotar amb la competència d'aprovar o desestimar aquelles condicions³⁶².

Per la profunditat de les conclusions assolides per les diferents taules, cal convenir que els arquitectes assistents al Congrés havien assolit la modernitat de la professió. Havien esdevingut agents professionals disposats a abocar els seus

³⁶⁰ *Ibid.*

³⁶¹ *Ibid.*

³⁶² *Ibid.*

coneixements a les esferes culturals, socials i polítiques del seu marc geotemporal i ho feien públic oficialment. Eren conscients de la seva identitat específica en el conjunt de l'estat – determinada, entre d'altres elements, per la llengua - i volien exercir el seu ofici conforme a ella. Apostaven pel progrés de la ciutadania, que només s'aconseguiria amb les condicions materials òptimes, tant a les llars i als carrers com als edificis educatius; reinterpretaven l'ensenyament de l'Arquitectura per adequar-lo a les modernes teories de l'art; recolzaven obertament el règim republicà i el Govern de la Generalitat, li oferien els seus serveis i l'empenyien a legislar, a intervindre per a una millora conjunta del poble català. Fou, en definitiva, l'eclosió intel·lectual de la classe dels arquitectes a Catalunya, elements explícitament compromesos amb la societat dins i per a la qual projectaven. A tot plegat se li volgué donar continuació amb la celebració de nous Congressos. El proper, es decidí en la darrera sessió, la del 7 de juliol, se celebraria a la ciutat de Tarragona durant el primer semestre de 1933, símptoma de la voluntat d'estendre l'àmbit d'acció dels arquitectes arreu del Principat.

L'acte de clausura del Congrés s'oficià en el Saló de Cent de la casa consistorial de Barcelona. Més tard, se celebrà un dinar de germanor al restaurant *la Font del Lleó*, amb la presència de 50 comensals que pagaren 25 pessetes per cobert³⁶³. Prèviament, s'havien realitzat altres activitats conjuntes d'un tarannà més acadèmic, com fou la visita al grup escolar Milà i Fontanals, de la mà de Josep Goday, autor de l'obra, i de la de Rosa Sensat, directora del centre. D'igual manera, s'havia visitat l'Oficina de Catalogació de Monuments de Catalunya i l'Arxiu Històric de la Ciutat, tot exercint de cicerone Agustí Duran i Sampere.

³⁶³ Només a tall de curiositat, el menú estigué conformat per pernil dolç i gelatina tofonada; llagosta *a la parisien*, llom de bou al xerès, capons del prat rostit, ous i canelons *a la rossini*. Es serviren vins de Castell de Peralada i Castell del Remei.

3.4.1.2. El II Congrés, octubre de 1935

La celebració del II Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana, organitzat per l'AAC, patiria, com el primer, retards i ajornaments. La intenció original, com hem vist, era que tingués lloc durant el primer semestre de 1933, és a dir, abans que hagués transcorregut un any d'ençà del primer. Tanmateix, la manca de recursos per poder finançar-lo i els fets polítics, provocaren que s'anés endarrerint progressivament, per més de dos anys.

Resolts parcialment els problemes de liquiditat amb una subvenció de 7.000 pessetes atorgada per la Generalitat i temperats els ànims després dels fets de la tardor de 1934, el 12 d'octubre de 1935 es procedí a la sessió d'inauguració d'aquest segon encontre dels arquitectes de llengua catalana. Va ser al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Tarragona, amb la presència de l'alcalde de la ciutat, Llorenç Cereceda i del Comissari Vila de la Generalitat, en representació de Lluís Duran i Ventosa, Conseller de Cultura. La presidència del Congrés recaigué en la persona de Bonaventura Bassegoda Amigó, que en el discurs inaugural lloà les meravelles arquitectòniques de la ciutat amfitriona i manifestà la voluntat de incidir en la línia d'actuació apuntada tres anys enrere³⁶⁴.

En aquesta ocasió, s'hi inscriviren 105 arquitectes particulars, a més de les següents corporacions: el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears, l'Acadèmia de les Ciències i de les Arts, l'Institut de Cultura per a la Dona, la Federació de Municipis Catalans, el Centre de Contractistes, el Centre Excursionista de Catalunya i els Ajuntaments de Tortosa, de Lleida, de Sant Feliu de Llobregat, d'Igualada i de Barcelona³⁶⁵.

Durant els tres dies en què es desenvolupà la trobada, es presentaren sis ponències:

³⁶⁴ “II Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1935), núm. 46.

³⁶⁵ AHCOAC. Segon Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana. C 153 / 139.

- 1- “Bases en què podria inspirar-se la intervenció de la Generalitat en l'ordenació de la professió de l'Arquitecte a Catalunya”, per Amadeu Llopart i Francesc Guàrdia Vial.
- 2- “Possibles solucions a la crisi del ram de la construcció”, per Ramon Puig Gairalt, Josep Castelló Rabés i Climent Maynés.
- 3- “Política de l'habitatge”, per Ricard Giralt i Nicolau Maria Rubió.
- 4- “Organització dels serveis públics municipals”, per Ramon Puig Gairalt i Josep Castelló Rabés.
- 5 - “La tradició arquitectònica i el progrés de la tècnica”, per Bonaventura Bassegoda Musté.
- 6- “L'urbanisme en relació amb els monuments de valor arqueològic”, per Jeroni Martorell, Alexandre Soler March i Josep Maria Pujol.

D'aquestes ponències, hauríem de fer especial esment a la primera, mitjançant la qual els presidents del Col·legi i de l'AAC instaven la Generalitat de Catalunya a ser l'organisme competent en la regulació de l'ofici al Principat. Aquest desig dels arquitectes catalans s'havia manifestat ja d'ençà dels primers projectes per a la consecució de l'autonomia dins el marc republicà i s'hi redundava en un moment especialment significatiu, atès que en aquells moments la Generalitat existia sols de manera nominal. Així, la predisposició dels presidents de l'AAC i del Col·legi a passar a dependre d'un organisme que a la pràctica estava suspès ha de ser interpretada com un acte de caire professional, però també de reivindicació de l'autogovern català, un posicionament essencialment polític.

D'acord amb la ponència presentada, les dues corporacions catalanes d'arquitectes procedirien a la seva fusió i entaularien converses amb la Generalitat per tal que aquesta fes possible la promulgació de les disposicions necessàries per a l'ordenació de la professió. Així, es determinaria una normativa que regulés tot allò referent a col·legiació, intrusisme, tributació i tribunals professionals. D'igual manera, la Generalitat hauria d'organitzar els ensenyaments dels oficis complementaris als dels arquitectes, per a estructurar les professions auxiliars del ram de la construcció. Regularia també les relacions entre els tècnics arquitectes amb les institucions públiques i amb els particulars i

crearia, alhora, organismes que asseguressin l'eficàcia de determinades atribucions dels arquitectes, en temes d'urbanisme, ornat públic, arqueologia, sanejament o afers legals³⁶⁶.

La ponència relativa a les “Possibles solucions de la crisi del ram de la construcció”, qüestió que com hem vist preocupava en gran mesura la classe, concloïa amb l'acord d'adreçar-se a la Generalitat de Catalunya per tal que emprengués mesures destinades a alleujar el problema. Entre aquestes, es proposava una intensificació de les obres públiques municipals, amb la creació d'una Caixa Comunal que facilités la seva realització. També es demanava la supressió de contribucions per un nombre determinat d'anys i que el Govern català iniciés un gran pla d'obres públiques, amb l'establiment de tots els serveis de caràcter social que milloressin les condicions dels ciutadans. Alhora, es sol·licitava que s'establís el règim legal necessari que facilités la construcció d'habitatges a preu assequible i l'obertura d'una via a la ciutat de Barcelona entre Drassanes i el carrer Muntaner, segons estava previst al Pla de Reforma³⁶⁷.

Quant al tercer tema debatut arran de la ponència “Política de l'habitatge”, s'acordà reclamar a la Generalitat de Catalunya que considerés el problema de les dificultats per a l'accés a un habitatge sa i econòmic com un problema d'abast nacional. Per a resoldre'l, s'aconsellava sanejar els barris amb més carències de les ciutats catalanes i facilitar la construcció de cases per als obrers. Així mateix, es decidí que els redactors de la ponència, Ricard Giralt i Nicolau Maria Rubió, elaboresin les bases d'una llei de l'habitatge, que haurien de ser presentades a la Generalitat. Aquesta, a més, s'hauria de comprometre a la creació d'un Institut de l'Habitatge, facultat per traçar i aplicar les polítiques a seguir en aquest camp³⁶⁸.

La ponència quarta, “Organització dels serveis públics municipals”, de caràcter més legislatiu, determinà que el personal tècnic de les empreses d'aquell sector hauria de ser nomenat pel consistori i abonat per les pròpies

³⁶⁶ GUÀRDIA VIAL, F.; LLOPART, A. “Bases en què podria inspirar-se la intervenció de la Generalitat en l'ordenació de la professió d'Arquitecte”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1935), núm. 44.

³⁶⁷ “Conclusions definitives. Tema Segon”. *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 8, p. 24.

³⁶⁸ “Conclusions definitives. Tema Tercer”. *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 8, p. 24.

empreses, com també esperava que els reglaments de la nova Llei Municipal consignessin les normes a què hauria d'atenir-se l'organització de tot servei públic municipal pel que feia referència al nomenament de personal tècnic³⁶⁹.

“La tradició arquitectònica i el progrés de la tècnica”, ponència presentada per Bonaventura Bassegoda Musté, determinà la conveniència d'orientar la professió per tal que, malgrat tenir amples coneixements de les tècniques constructives més modernes, no rebutgés les ensenyances de les tradicionals, que encara podien resultar molt útils per als edificis i les infraestructures que s'alcessin en els temps actuals³⁷⁰.

Per últim, el sisè tema que es discutí, “L'Urbanisme en relació amb els monuments arqueològics i històrico-artístics”, reflectiria novament el grau d'implicació dels arquitectes catalans en la preservació del patrimoni català. Es coincidí en la necessitat de portar a terme una campanya intensiva per tots els pobles de parla catalana, destinada a una major dignificació dels monuments des de l'òptica urbanística, tot havent de proposar-se les solucions més idònies per a cada cas. Sota la denominació de “monuments arqueològics i històrico – artístics” hi englobaven no només els edificis de manera individual, sinó que ho contemplaven com també des de la perspectiva del conjunt urbà, i incloent-hi també elements geogràfics o paisatgístics. Per a l'èxit d'aquesta tasca, a més, seria convenient la creació d'un Patronat d'Urbanisme, integrat per arqueòlegs, arquitectes, historiadors i artistes, que haurien de transmetre a la població l'entusiasme per aquests elements i instar els organismes públics, especialment la Generalitat de Catalunya, a la seva conservació, mitjançant la redacció i observació de lleis relatives a la preservació patrimonial³⁷¹.

Les sessions de treball es combinaren amb visites i excursions a indrets d'interès arquitectònic de Tarragona o propers a aquella capital. Es visità, d'aquesta manera, la catedral de la ciutat, el baptisteri de Centelles, l'Institut Pere Mata de Reus i el monestir d'Escornalbou. La cerimònia de clausura se celebrà en un lloc emblemàtic per a la Història de Catalunya, el monestir de

³⁶⁹ “Conclusions definitives. Tema Quart”. *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 8, p. 24 i 25.

³⁷⁰ “Conclusions definitives. Tema Cinquè”. *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 8, p. 25.

³⁷¹ “Conclusions definitives. Tema Sisè”. *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 8, p. 25.

Poblet. En aquella última sessió es decidí, a més, que el III Congrés hauria d'oficiar-se a la ciutat de Girona³⁷², emperò els esdeveniments que es produïren a partir de l'aixecament dels militars colpistes, el 18 de juliol de 1936, ja ho feren impossible.

3.4.2. La programació d'exposicions i de conferències

L'AAC, amb la redefinició de les seves funcions i motivacions, amb la voluntat d'assolir un rol acadèmic es mostrà interessada en intensificar l'organització d'activitats culturals diverses, essent les més significatives, per número i temàtica, les conferències. Aquestes estaven adreçades als membres de la professió i a la ciutadania en general, i normalment s'oficiaren a la seu social de l'entitat, malgrat que en ocasions, per raons de capacitat, s'hagueren de buscar altres espais. Entre els anys 31 i 34, tingueren un caràcter puntual, sovint aprofitant un esdeveniment en concret o la visita d'alguna personalitat il·lustre que la pronunciés. Els anys 35 i 36, per contra, ja s'estructuraren en torn a cicles que, com veurem, foren de qualitat, tractaren múltiples temes, no sols relacionats amb l'Arquitectura, i ben segur haurien tingut continuïtat si no hagués estat per l'esclafit de la Guerra Civil.

Anant a pams, però, cal assenyalar que la primera gran materialització cultural de l'AAC en aquesta etapa va ser l' "Exposició d'Arquitectura", inaugurada el 27 de juny de 1931 a la Sala Parés de la ciutat de Barcelona, i que estigué oberta fins al 5 de juliol. Es pot copsar l'èxit de la cita si es té en compte que s'hi inscriviren 25 arquitectes a títol particular³⁷³, a més del GATCPAC a nivell col·lectiu³⁷⁴. Allà hi presentaren més d'un centenar d'obres, en projectes, fotografies i sobretot maquetes, que representaren un important ventall de tendències estilístiques, reflex de la trajectòria de cada titulat. L'heterogeneïtat quedà plasmada també en les dues conferències que es pronunciaren amb motiu de l'Exposició, i que anaren a càrrec d'Adolf Florensa i de Josep Lluís Sert. El

³⁷² AHCOAC. Segon Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana. C 153 / 139.

³⁷³ Ramon Argilés, Jordi Audet, Pere Benavent, Emili Bofill, Carles Cardenal, Manuel Cases, Santiago Casulleres, Pere Cendoya, Ricard Giralt, Josep Goday, Adolf Florensa, Miquel López, Jeroni Martorell, Jaume Mestres, Francesc Monravà, Joan Padrós, Isidre Puig Boada, Antoni Puig Gairalt, Ramon Puig Gairalt, Francesc de P. Qunitana, Ramon Reventós, Nicolau Ma. Rubió Tudurí, Josep Rodríguez Lloveras, Alexandre Soler March, Josep Ma. Ros Vila i Salvador Valeri Pupurull.

³⁷⁴ "Exposició d'Arquitectura". *Arquitectura i Urbanisme* (1931), núm. 1.

primer enaltiria l'Arquitectura d'inspiració clàssica, mentre que el segon exposaria les característiques i les virtuts del racionalisme³⁷⁵. Això no significava disputes d'estil internes en el col·lectiu dels titulats i, segons la publicació *Arquitectura i Urbanisme*, la majoria dels arquitectes es mostraven interessats en les noves modalitats arquitectòniques, amb més o menys radicalismes³⁷⁶.

Precisament l'oberturisme a les avantguardes propicià que l'AAC convidés a l'arquitecte holandès Cornelius Van Eesteren, un dels principals exponents del moviment neoplasticista, per a oferir una conferència al local de l'entitat. La seva presència a Barcelona, el mes d'abril de 1932, responia a la reunió que hi havia de mantenir el Comitè Internacional per a la Resolució dels Problemes de l'Arquitectura Contemporània (CIRPAC), de cara a la preparació del Congrés que se celebraria a Moscou. Entitats i organismes ciutadans prepararen actes destinats a escoltar les paraules dels il·lustres visitants. D'aquesta manera, Le Corbusier dissertà al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, Víctor Bourgeois a la Universitat Industrial, Sigfried Giedion a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, Walter Gropius al Conferència Club i a l'Escola Alemanya. En aquesta línia, Van Eesteren, el 4 d'abril oferí una conferència en francès a la sala d'actes de l'Associació, que portava per títol “Le cas urbanistique de la ville d'Amsterdam”, en la qual parlà de la composició i la tasca de les oficines tècniques, de les solucions que s'aportaven per resoldre la problemàtica de l'habitatge dels obrers i de com d'activament havia participat la ciutadania de la capital holandesa en l'elaboració del projecte de reforma³⁷⁷.

El 9 de març de 1933 tingué lloc una altra important conferència organitzada per l'AAC i pronunciada per un dels seus integrants més actius des del punt de vista cultural, Antoni Puig Gairalt. A la Sala Mozart, aquest arquitecte exposà el seu projecte per a la construcció d'un aeroport a la ciutat de Barcelona, que a la fi no es pogué portar a terme. Des de l'entitat, a la ressenya publicada a *Arquitectura i Urbanisme*, es manifestava que aquesta impossibilitat havia tingut motius polítics i es lamentaven les pèrdues econòmiques que això significava per a la capital catalana³⁷⁸.

³⁷⁵ Veieu la relació completa de conferències a l'Apèndix, p. 710 – 711.

³⁷⁶ “Exposició d'Arquitectura”. *Arquitectura i Urbanisme* (1931), núm. 1.

³⁷⁷ “Conferències. Van Eesteren”. *Arquitectura i Urbanisme* (1933), núm. 3.

³⁷⁸ “Conferències. A. Puig Gairalt: L'aeroport de Barcelona”. *Arquitectura i Urbanisme* (1933), núm. 4.

Amb tot, l'esdeveniment cultural més rellevant de l'any 1933 per a l'AAC, sota la presidència d'Amadeu Llopart, fou l'exposició d'“Arquitectura Escolar”, que es pogué contemplar la darrera setmana de maig a les sales dels soterranis de la Plaça Catalunya, a Barcelona. A la inauguració, el 23 de maig, hi assistí Francesc Macià, com a President de la Generalitat, el Conseller Ventura Gassol i l'Alcalde de la ciutat, Jaume Aiguader, a més d'altres autoritats com regidors del consistori barceloní i caps policials³⁷⁹. A la mostra s'hi exhibiren un centenar de projectes, l'autoria dels quals corresponia a disset titulats³⁸⁰. Encara que alguns dels participants estaven alineats dins el GATCPAC, en aquesta ocasió el grup racionalista no hi concorregué col·lectivament, atès que sols podien projectar conjunts escolars aquells professionals que exercien com a arquitectes municipals. Des d'una perspectiva estilística, d'acord amb la ressenya corporativa, les obres presentades denotaven l'evolució arquitectònica dels edificis, tot *transformant-se els d'aspecte clàssic, Renaixement del temps de la Dictadura, en el tipus modern, simple, atractívol de l'actualitat*³⁸¹.

L'any següent, el 1934, els Fets d'Octubre, suposaren un contratemps per a la política cultural de l'AAC. Aleshores, ja existia la intenció de superar la conferència aïllada i es desitjava articular tot un cicle que permetés abordar temàtiques arquitectòniques diverses i també altres aspectes d'interès actual, sempre vinculats d'una manera o l'altra amb l'ofici. El primer d'aquests cicles havia de tenir lloc la tardor de 1934, emperò la gravetat dels esdeveniments polítics obligaren el seu ajornament³⁸². A la fi, se celebrà la primavera de 1935, entre el 27 d'abril i l'1 de juny, a la sala d'actes del local de l'entitat. Foren un total de sis les dissertacions pronunciades i anaren a càrrec d'oradors reconeguts per la seva carrera professional o acadèmica i en alguns casos també política.

Inicià el cicle Andreu Bausili Sanromà, qui aleshores era tinent d'alcalde de Barcelona amb la Lliga Regionalista. El títol de la conferència fou “Sociologia harmònica de Barcelona” i amb ella va repassar el creixement demogràfic i

³⁷⁹ “Arquitectura Escolar. Una exposició”. *La Vanguardia* [Barcelona] (23 de maig de 1933), p. 6.

³⁸⁰ Josep Catà, Antoni Darder, Agustí Domingo, Adolf Florensa, Josep Florensa, Ricard Giralt Casadesús, Josep Goday, Bernardí Martorell, Enric Matas, Jaume Mestres, Antoni Mora, Josep Periqués, Emili Porta, Antoni Puig Gairalt, Ramon Puig Gairalt, Josep Ma. Riudor, Ignasi Vilallonga.

³⁸¹ “L'Exposició d'Arquitectura Escolar de Catalunya”. *Arquitectura i Urbanisme* (1933), núm. 4.

³⁸² “Memòria presidencial llegida per Amadeu Llopart a la Junta General del 22 de gener de 1935”. *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 5, p. 23 i 24.

econòmic de la capital catalana d'ençà de començaments del segle XIX, assenyala les mancances cròniques que es patien – com ara l'elevat número d'infants no escolaritzats per no disposar de les infraestructures necessàries – i va reclamar una modificació de la política d'impostos, que permetés recaptar més als municipis i no tant a l'administració central, atès que eren aquells organismes els que havien de fer front a les necessitats urbanístiques immediates de les poblacions³⁸³.

El 4 de maig, l'arquitecte Josep Goday parlà dels “Problemes escolars d'una gran ciutat des del punt de vista arquitectònic”. Durant la xerrada exhibí un plànol de la ciutat de Barcelona en el qual hi havia distribuït grups escolars que seria necessari que es realitzessin per a poder escolaritzar la totalitat d'infants de la ciutat. Tot seguint els paràmetres higienistes, els centres estaven situats de tal manera que cap alumne no hagués de recórrer més d'un kilòmetre des de la porta de casa seva a la de l'aula. Així mateix, es disposava la creació d'escoles a l'aire lliure, prop del mar o a la muntanya, que fessin funcions de teràpia climatològica. Pel que fa al centre antic, s'encoratjà l'Ajuntament a adquirir els vells casals aristocràtics i a rehabilitar-los per a poder-hi establir escoles. Per a resoldre el problema d'espais lliures on poder sortir a l'esbarjo o a practicar l'esport, Goday recomanava la construcció de camps i de jardins escolars a les zones menys congestionades de l'urbs, als quals els alumnes poguessin acudir un determinat número de dies a la setmana³⁸⁴.

La tercera de les conferències la pronuncià, l'11 de maig, l'anterior president de l'AAC, Alexandre Soler March. La seva intervenció versà sobre “Com es feia una catedral o una gran església gòtica catalana”. Per a això, va fer una acurada descripció de la Seu de Manresa i analitzà tècniques constructives i característiques formals, però per sobre de tot remarcà que en el segle XIV, que considerava com la centúria d'or de la Història de Catalunya, aquell tipus de realitzacions eren fruit de la col·lectivitat i de l'esperit del poble, i arribats en

³⁸³ “Cicle de conferències organitzat per l'AAC. Primavera de 1935”. *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 6, p. 28 i 29.

³⁸⁴ *Ibid.*, p. . 29 i 30.

aquest punt aprofitava per fer una referència a la situació de crisi econòmica i social que es vivia aleshores al país i acusava els obrers d'estar més preocupats per les millores salarials que no pas per la implicació en la feina³⁸⁵.

El 18 de maig va ser el torn de l'advocat Estanislau Duran i Reynals, membre d'Acció Catalana Republicana. Orà entorn “La Política i la Tècnica Urbanística” i exposà la seva experiència en el consistori barceloní, tot descrivint la necessitat de combinar el respecte al patrimoni històric amb l'articulació d'un urbanisme propi d'una ciutat moderna, destinada a ser habitada amb tots els requisits higiènics mínims. Alhora manifestà la seva creença que els polítics, agents temporals, sempre havien d'escoltar i de respectar les veus dels tècnics vinculats a l'administració, que en definitiva posseïen els coneixements més abundants en el seu camp³⁸⁶.

Una setmana més tard, el 25 de maig, fou l'economista i enginyer Josep Maria Tallada, diputat del primer Parlament de Catalunya amb la Lliga i director general del Banc de Biscàia qui pujà a la tribuna d'oradors del local de l'AAC. Allà parlà sobre “El moment actual del món” i afirmà que els temps que es vivien eren d'una gran transformació en tots els àmbits, segurament comparables per la seva transcendència amb la crisi del feudalisme o als anys de la Revolució francesa. Igualment, defensà els paràmetres del liberalisme econòmic, mentre advertia que les estructures estatals sorgides arran de l'esfondrament de l'Antic Règim no havien estat capaces d'evolucionar, i que això provocava bona part de les tensions socioeconòmiques que afloraven³⁸⁷.

L'1 de juny concloué aquest primer cicle de conferències la intervenció de Carles Pi i Sunyer, qui havia estat alcalde de Barcelona fins als Fets d'Octubre de 1934 i exercia des d'aleshores la presidència d'Esquerra Republicana de Catalunya. Sota el títol “Observacions i experiències de la urbanització barcelonina”, assenyalà quins eren els principals problemes urbanístics als que arquitectes i autoritats municipals haurien de fer front. Aquests eren la insalubritat del Districte V, molt mancat de ventilació i de llum, les deficiències

³⁸⁵ *Ibid.*, p. 30 i 31.

³⁸⁶ *Ibid.*, p. 31 i 32.

³⁸⁷ *Ibid.*, p. 32 i 33.

en el clavegueram, o l'escàs número de metres quadrats destinats a places i jardins. Va criticar les freqüents pràctiques d'especulació amb els terrenys i apostà per un increment de les Cases Barates destinades als sectors de població obrera³⁸⁸.

L'experiència resultà satisfactòria per als elements més actius de l'AAC, malgrat que l'assistència als actes va ser modesta. La conferència que tingué major èxit de convocatòria fou l'última, que va ser escoltada per 22 associats i 34 persones alienes a l'entitat. D'altres, com la que oferí Josep Goday, sols aconseguiren reunir una vintena d'oients³⁸⁹. En qualsevol cas, la voluntat era la d'institucionalitzar el cicle, amb un caràcter anual, i guanyar repercussió social.

D'aquesta manera, la primavera de l'any següent, la de 1936, la sala d'actes de l'entitat acolliria el II Cicle de Conferències de Primavera. També foren sis les sessions programades, encara que la diferència respecte al primer radicaria en el fet que en aquesta ocasió tots els oradors serien arquitectes vinculats a la corporació. Inaugurà la temporada Josep Danés i Torras, el 23 de maig, quan abordà el tema “Els costums d'en Sanctacília i altres antics costums catalans”. Amb la seva intervenció reclamà un estudi en profunditat d'aquelles consuetuds, fins a assolir el text més purificat possible, atès que els de les edicions fetes fins al moment eren plens d'errades. Això, argumentava, permetria mantenir vius els costums locals, alguns d'ells encara ben útils per a regir la vida pública catalana. Alhora, el govern autonòmic hauria de redactar un projecte d'ordinacions generals, tasca amb la qual fora convenient que hi participés una comissió de l'AAC per a complementar aquell costumari³⁹⁰.

El 28 de maig, Jaume Mestres Fossas reflexionaria sobre “El fracàs de l'arquitecte”, en una sala d'actes que en aquesta ocasió sí que presentava una assistència elevada³⁹¹. El conferenciant es lamentà d'una manca alarmant de mestratges i de l'escassa acció col·lectiva dels arquitectes. En aquest últim sentit, reclamà a l'auditori un esforç per estrènyer els vincles humans entre els associats i que s'emprengués una decidida tasca científica i acadèmica conjunta,

³⁸⁸ *Ibid.*, p. 33 i 34.

³⁸⁹ AHCOAC. Cicle de conferències de Primavera, 1935. C 152 / 132.

³⁹⁰ “Conferències”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 12, p. 83.

³⁹¹ AHCOAC. Cicle de conferències de Primavera, 1936. C 153 / 133.

que anés més enllà de les realitzacions professionals que cadascú portava a terme. Era necessari, considerava, al mateix temps, treballar per aconseguir una millora de la cultura del públic, per fer-lo més sensible a l'Arquitectura i al patrimoni arqueològic. Reclamà també una major presència prop dels poders públics, per tal que aquests tinguessin en compte els arquitectes a l'hora de redactar lleis i normatives que els incumbissin. Per tot plegat, tanmateix, considerava que era precisa la definitiva fusió entre AAC i Col·legi, la qual cosa esperava que es materialitzés en qüestió de dies³⁹².

La tercera sessió del cicle, el 4 de juny, va córrer a càrrec de Ramon Puig Gairalt, que analitzà “La Pintura i l'Escultura en l'Arquitectura Moderna”, qui exposà la relació existent entre aquelles manifestacions artístiques i la construcció al llarg dels segles, per a concloure que sempre ha de ser reflex de la cultura i dels costums contemporanis del moment en què es projecta l'edificació³⁹³.

Josep Torres Clavé, *alma mater* del GATCPAC juntament amb Josep Lluís Sert, fou l'orador de la quarta conferència, que portava el breu i contundent títol d'“Urbanisme”, el 9 de juny. Torres manifestà la seva convicció que l'urbanisme dels seus dies havia de ser entès com una disciplina purament científica, capaç d'oferir solucions lògiques i incontestables als problemes dels habitants de les ciutats. Per a ell, els principals reptes que calia afrontar a Barcelona eren les múltiples manifestacions d'insalubritat que es donaven al Barri Xinès i la cada cop major superfície ocupada per les barraques. Per afrontar-ho seria convenient prescindir de mètodes que sols perseguien efectes estètics per a la composició de la ciutat, atès que la millora de les condicions de vida dels ciutadans hauria de prevaldre sobre els criteris de forma i de tradició existents. Concloué la seva intervenció amb l'exhibició de projectes obra del col·lectiu racionalista al que pertanyia, elaborats a partir dels criteris manifestats³⁹⁴.

³⁹² “Conferències”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 12, p. 84.

³⁹³ “Conferència del señor Puig Gairalt”. *La Vanguardia* [Barcelona] (11 de juny de 1936), p. 9.

³⁹⁴ “Conferències”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 13, p. 116.

Bonaventura Bassegoda Musté, el 13 de juny, oferí un parlament de caràcter tècnic, sobre “Voltes primes de formigó armat”³⁹⁵, i el 18 de juny, Pere Benavent, aleshores president de l'AAC, conclouïa el cicle amb el títol “L'Arquitecte i l'home, inseparables”. Fou, el seu, un discurs que propugnà que els titulats havien d'interactuar entre ells, així com qualsevol home es relaciona amb els seus iguals. D'aquesta manera seria possible estimular les virtuts individuals i fer-les fecundes, la qual cosa no s'aconseguiria des de l'aïllament. Així mateix, exposava que la relació entre els arquitectes havia de bastir-se a partir de la confiança i del diàleg, i que això provocaria un creixement tant individual com col·lectiu. Tot fent referència als temps incerts i d'inquietud que es travessaven, acabà la conferència parafrasejant el rei David, quan digué al seu fill Salomó “Sigués home i sigues fort”³⁹⁶. Aquesta sentència, gairebé premonitòria, adreçada al conjunt dels arquitectes catalans fou la darrera que es llençà des de la tribuna d'oradors de l'AAC. Tot just un mes després el cop d'estat perpetrat pel general Franco desfermaria la Guerra Civil, la qual cosa significaria, com veurem, el punt i final per a l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, després d'una trajectòria de 62 anys.

Paral·lelament a l'organització de les conferències per part de l'AAC, cal assenyalar que alguns membres de l'entitat en pronunciaren individualment també a altres escenaris culturals de la ciutat de Barcelona i en algunes ocasions fora d'ella. Sovint l'entitat se'n va fer ressò i anuncià els actes, tot donant-hi suport, propaganda i publicant-ne els extractes a la revista *Arquitectura i Urbanisme*. D'entre les més importants hem de citar les ofertes per Josep Puig i Cadafalch, Adolf Florensa, Eusebi Bona o Francesc Folguera a l'Ateneu Barcelonès, en el marc dels cicles organitzats per l'Associació d'Alumnes de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, que reflexionaven entorn l'orientació que havia de prendre l'Arquitectura catalana contemporània. Josep Lluís Sert i Bonaventura Bassegoda Musté acudiren en diverses ocasions a l'Ateneu Enciclopèdic Popular per a dissertar sobre l'habitatge obrer i les avantguardes. Aquest últim autor també oferí conferències, des de la sala d'actes de l'AAC, per a la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques. Per la seva rellevància acadèmica internacional, l'actuació més destacada tingué lloc el

³⁹⁵ “Conferencia del Dr. Bassegoda y Musté”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 de juny de 1936), p. 8.

³⁹⁶ “Conferències”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 13, p. 116 i 117.

mes de març de 1934, quan Cèsar Martinell, Guillem Forteza, Josep Puig i Cadafalch i Adolf Florensa es desplaçaren a París per a impartir a la Sorbona el curs “L'Arquitectura gòtica civil catalana”. L'esdeveniment fou molt celebrat tant des de l'AAC com des del Col·legi Oficial, entitats ambdues que felicitaren profusament els expedicionaris pel compromís amb l'estudi i la difusió dels valors arquitectònics tradicionals del país³⁹⁷.

Tal i com hem vist, l'organització de les conferències i exposicions en tot moment fou obra de l'AAC, mentre que el Col·legi en aquest període es trobava immers en un procés complicat d'estructuració interna i alhora bolcat en assumptes més corporatius. Més enllà de donar suport a activitats culturals coordinades per altres organismes, com ara la pròpia AAC o el GATCPAC, sols en una ocasió un membre del Col·legi pronuncià una conferència en representació de la seva entitat. Va ser el cas de Cèsar Martinell, quan, com a president del Col·legi, el mes de febrer de 1933 parlà de “L'Arquitectura cistercenca a Catalunya”, en el Centre de Contractistes de la ciutat de Barcelona³⁹⁸.

3.4.3. La preservació del patrimoni arquitectònic

Tant des de l'AAC com des del Col·legi, en aquest període es realitzaren actuacions rellevants que redundaren en la sensibilitat existent entre la classe per la protecció del patrimoni arqueològic català i per a la seva divulgació entre el públic, ja manifestada en altres etapes. Les mesures que s'emprengueren, entre d'altres, consistiren en l'emissió de comunicats corporatius alertant que un determinat bé o indret corria perill de degradació, l'estudi històric i difusió de construccions significatives per a Catalunya, o l'adhesió a subscripcions populars destinades a la restauració de determinats elements.

La preocupació per aquests assumptes en el sí d'una AAC en procés de redefinició estructural i de funcions es manifestà per primer cop el mes de març de 1931, poc abans de l'adveniment de la II República, quan es constituí una

³⁹⁷ “Conferències d'arquitectura catalana a la Sorbona de París”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1934), núm. 26.

³⁹⁸ “Actuació cultural del Col·legi”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1933), núm. 14.

Comissió d'Arqueologia. Fou creada per a l'observació permanent de la problemàtica arqueològica a Catalunya i va ser integrada en un primer moment per Jeroni Martorell, Josep Goday, Isidre Puig Boada, Ignasi Brugueras i Cèsar Martinell³⁹⁹. En remodelacions posteriors s'hi afegiren altres arquitectes estudiosos, com Josep Danés i Lluís Bonet⁴⁰⁰.

Amb tot, la primera intervenció directa que en aquesta línia de preservació patrimonial realitzà l'AAC en aquest període tingué lloc arran de la proclamació del règim republicà, i provocà un debat intern sobre la seva idoneïtat, pel component polític que podia tenir. Això vingué donat pels avalots anticlericals que es desfermaren a bona part de l'estat durant la segona quinzena del mes d'abril i primers dies de maig de 1931, que ocasionaren episodis seriosos de destrucció d'art sacre. En aquest marc, l'AAC considerà necessari fer una declaració pública mostrant el més ferm rebuig cap a aquests actes vandàlics. No obstant això, acordar el contingut del missatge no resultà senzill. A la junta general de l'11 de maig de 1931, es tractà la qüestió i un grup de 23 associats presentà un text en castellà adreçat al president provisional de la República, Niceto Alcalá Zamora. Mitjançant aquell li transmetien, a més de l'adhesió de l'AAC a la República, la condemna més contundent pels aldarulls sobrevinguts, així com també la preocupació per la possible expulsió d'Espanya dels ordes religiosos.

Cree esta Asociación ser del todo imprescindible manifestar su absoluta disconformidad con las violencias recientemente perpetradas, con la infame e impune campaña que mantiene unos odios perjudiciales a la República, y también con el deseo extremista de expulsión de las Órdenes Religiosas, expulsión que lejos de favorecer la consolidación del anhelado régimen, constituiría una ignominia para él y amontonaría inútiles dificultades en el escabroso camino de la reconstrucción patria.

⁴⁰¹

³⁹⁹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 7 de març de 1931. C 171 / 305.

⁴⁰⁰ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 30 de gener de 1935. C 171 / 306.

⁴⁰¹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta de l' 11 de maig de 1931. C 170 / 305.

El darrer punt seria el més conflictiu, atès que alguns dels assistents a l'assemblea, com Ricard Giralt, observaren que estatutàriament no li corresponia a l'AAC emetre opinions sobre assumptes polítics ni religiosos i que aquell, precisament, presentava els dos components. En aquesta línia, Jaume Mestres Fossas i Ramon Puig Gairalt redactaren una nova proposta mitjançant la qual denunciaven els actes delictius comesos i demanaven a les autoritats provisionals la defensa dels drets de tots els ciutadans.

L'Associació d'Arquitectes de Catalunya, respectant l'articulat dels seus estatuts [...] i tot fent constar la seva adhesió a la República Espanyola, proclama la seva protesta pels actes vandàlics que darrerament han ocorregut a la Península, felicitant-se de que dintre de Catalunya no s'hagi tingut de lamentar tals desgràcies. Acordà també demanar al Govern provisional defensi en tot moment el dret dels ciutadans, siguin quin siguin llurs opinions i creences, que compleixin les lleis establertes.⁴⁰²

Davant la disparitat d'opinions i per la rellevància de la qüestió, s'optà per enviar els dos textos a tots els associats i convocar una junta general extraordinària pel proper 3 de juny. No fou possible decantar-se per cap dels dos i, a la fi, es redactà un nou missatge, signat per Ricard Giralt, Josep Goday i Josep Maria Miró, que s'adreçaria al Govern de la Generalitat. Hi va prevaldre el criteri de no fer cap esment als ordes religiosos. A més de condemnar la pèrdua del patrimoni artístic i monumental, es feia una crida a la seva reconstrucció. Igualment, es demanava el respecte dels drets de tots els ciutadans i de totes les associacions, independentment de les seves ideologies o professions de fe.

Aquesta Associació confia en el zel i altesa de mires que ve demostrant en el Govern de la Generalitat de Catalunya l'eximi patrici En Francesc Macià, que tant ha enlairat en els moments presents el nom de nostra terra i al renovar l'acatament al Govern de la Generalitat, com també al Govern de la República, té la certesa que seran respectats a Catalunya i a la resta d'Espanya els drets de ciutadans i associacions, qualsevolga que siguin llurs opinions i creéncies, aixís com també les

⁴⁰² *Ibid.*

*tradicions i el patrimoni artístic i monumental qu'ens llegaren
els nostres avant-passats, que representen la consagració
arquitectònica del geni de la nostra raça.*⁴⁰³

Ricard Giralt, un dels autors del text, sol·licità que la declaració fos aprovada per aclamació, però no li va ser concedit. Per contra, encara s'obriria un intens debat després del qual, llavors sí, la proposta fou acceptada, amb 33 vots a favor i 13 en contra.

També en la conjuntura de la proclamació i consolidació de la República, l'AAC estimà oportú presentar a l'Ajuntament de Barcelona, el 16 de juliol de 1931, un dictamen relatiu al canvi de nomenclatura dels carrers de la ciutat que es preveia. En aquest informe es recomanava precaució, reflexió i planificació abans d'actuar, i per a això s'aconsellava la creació d'una comissió específica conformada, a més de per els regidors, per altres agents coneixedors de la història del país i de les normes urbanístiques modernes, com ara l'arxiver municipal i un representant de l'AAC. Alhora, pregava no alterar els noms dels carrers que tinguessin un arrelament profund entre la societat i molt menys si aquests no presentaven cap significació política capaç de provocar susceptibilitats. Així, l'informe sol·licitava que els canvis afectessin tan poc com fos possible als carrers que ja presentaven una urbanització completa. Finalment, es reclamava que quan es rebategessin els carrers amb noms de personatges històrics, es guardés un respecte cronològic, des del centre històric cap a les barriades més modernes. D'aquesta manera, s'assegurava, existira una concordança d'èpoques, estils i ambient ciutadà amb el personatge a qui es dedica el carrer, tot exemplificant-ho amb la frase *“fora tan desencertat honorar a Pi i Margall a l'actual plassa (sic.) Nova, com Jofre el Pilós a la Diagona”*⁴⁰⁴.

En referència a la ubicació exacte del monument a Pi i Margall, la Comissió d'Urbanisme de l'AAC ja s'havia manifestat de manera prèvia. A la junta general del dia 11 de maig de 1931, s'acordà remetre un dictamen a l'Ajuntament de Barcelona per a instar-lo a situar el monument o bé al davant

⁴⁰³ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del ,3 de juny de 1931. C 170 / 305. Veieu el text complet a l'Apèndix, p. 764.

⁴⁰⁴ AHCOAC. Sobre el canvi de retolacions dels carrers. C 169 / 288.

del Palau Reial o bé a la urbanització que es preveia del Turó Park. Així mateix, en aquella sessió s'enlairà la memòria del president de la I República, pel seu vessant d'estudis del patrimoni històric⁴⁰⁵.

El context polític també empenyé l'AAC, l'any 1933, a reivindicar que el Castell de Montjuïc depengués de l'administració municipal barcelonina i no pas del Ministeri de Guerra tal i com succeïa, atès que es considerava beneficiós de cara al procés previst d'urbanització de la muntanya. Per a això, mitjançant diversos telegrams, s'instà a l'alcalde de Barcelona, Jaume Aiguader, a endegar els tràmits necessaris per a sol·licitar-ho formalment.

Havent-se de procedir a la urbanització de la muntanya de Montjuïc, com a conseqüència de l'Exposició, i essent element primordial d'aquella el castell, us prego en nom de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya que vulgueu interessar del Fur de Guerra, de que ara depèn, la cessió d'aquell històric castell a la Ciutat de Barcelona. Visqueu molts d'anys.

Barcelona, 21 de setembre de 1933.

El President: Amadeu Llopart. El Secretari: Pere Benavent.⁴⁰⁶

Les instàncies de l'AAC també s'adreçaren directament al Ministre de Guerra, el radical Juan José Rocha, qui respongué de manera breu, esperançadora i vana que tenia en compte la petició.

*Me ocupo de un modo preferente de la cuestión que interesa.
Salúdoles. Rocha.⁴⁰⁷*

Igualment, durant tot el període, l'AAC s'adreçà a autoritats diverses per a sol·licitar-les que adoptessin mesures per a la millor conservació de diferents conjunts arquitectònics històrics catalans, gairebé sempre de caràcter religiós. Així, al Ministeri de Belles Arts se li demanà que remeïés l'estat ruïnós del monestir de Sant Pere de Camprodon, obra cabdal del romànic del país⁴⁰⁸; a l'Ajuntament de la ciutat de Girona se li pregà la conservació d'escuts, torres de

⁴⁰⁵ “El monumento a Pi y Margall”. *La Vanguardia* [Barcelona] (12 de maig de 1931), p. 12.

⁴⁰⁶ AHCOAC. Transferència de la titularitat del Castell de Montjuïc. C 170 / 298.

⁴⁰⁷ *Ibid.*

⁴⁰⁸ “Camprodon”. *La Vanguardia* [Barcelona] (22 d'abril de 1931), p. 27.

guàrdia i altres elements rellevants durant el procés de desmuntatge dels baluards de Sant Francesc i de Santa Clara⁴⁰⁹; a l'alcalde de Tossa de Mar li fou demanada la reconstrucció de la llotja de peix que s'havia enderrocat en un lloc idoni de la vila⁴¹⁰; a l'Ajuntament de Barcelona també li pregà que en els pressupostos municipals consignés 9.000 pessetes anuals destinades a la Junta d'Obra de la basílica de Santa Maria del Mar, associació de veïns que treballava per la conservació del temple⁴¹¹. Per altra banda, el compromís de l'AAC amb el patrimoni arquitectònic de Catalunya també resulta evident quan recordem l'indret escollit per a oficialar la sessió de clausura del II Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana: la Sala Capitular del monestir de Poblet, que aleshores es trobava immers en una campanya de restauració, dirigida per Jeroni Martorell, a la qual es volgueren adherir tots els arquitectes assistents⁴¹².

Quant al Col·legi Oficial, tot i que amb menor intensitat, aquesta entitat també es mostrà interessada, des dels seus orígens, en la defensa dels conjunts o dels indrets d'alt valor arquitectònic i històric. Per això, sovint coincidí amb l'AAC, en les campanyes endegades i amb els monuments a protegir. A començaments de 1933, instà l'Ajuntament de Barcelona a satisfer les 9.000 pessetes citades a la Junta d'Obra de Santa Maria del Mar⁴¹³; el mes de juliol de 1935, la junta de govern decidí obrir una subscripció popular destinada a la campanya de restauració del monestir de Poblet⁴¹⁴; i el mes de gener de 1936 s'adreçà al Departament de Cultura de la Generalitat per a protestar per l'intent de bastir construccions sustentades a les murades de Tossa de Mar⁴¹⁵.

⁴⁰⁹ “Las murallas de Gerona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (19 de març de 1932), p. 2.

⁴¹⁰ *La Vanguardia* [Barcelona] (15 de novembre de 1932), p. 12.

⁴¹¹ “Por la conservación de un monumento arquitectónico catalán”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 de desembre de 1932), p. 7.

⁴¹² “II Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana”. *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 8, p. 15 – 28.

⁴¹³ “Subvenció a la Junta d'Obra de Santa Maria del Mar”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1933), núm. 13.

⁴¹⁴ “El monestir de Poblet”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1935), núm. 42.

⁴¹⁵ “Protestes contra la destrucció de patrimoni”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1936), núm. 48.

3.4.4. El suport al GATCPAC

Com s'ha vist abans, el GATCPAC encarnà l'avantguarda arquitectònica catalana i espanyola durant els anys de la II República, tot esdevenint una experiència de renovació de la qual tots els titulats en tingueren constància i coneixement. Més enllà que combreguessin o no amb els seus postulats, els companys de professió sabrien de les propostes constructives i urbanístiques que el grup racionalista propugnà i rebrien en major o menor mesura la seva influència. Cal tenir en compte que foren una vuitantena els arquitectes que s'hi vincularen directament entre 1931 i 1938, xifra que suposa, de manera aproximada, una tercera part dels membres del Col·legi Oficial⁴¹⁶. Amb aquest pes específic tan significatiu i sabent que alguns dels seus membres es mostraren especialment actius en les juntes directives, són comprensibles les múltiples mostres de suport que l'AAC i, sobretot, el Col·legi professaren al GATCPAC. Igualment, el col·lectiu avantguardista s'adherí a les principals manifestacions culturals organitzades per l'Associació, com foren els dos Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana, així com també participà a l'Exposició d'Arquitectura de l'any 1931.

Quant al Col·legi, aquest sempre oferí el recolzament institucional al GATCPAC en les diverses activitats que promogué. Així, el 24 de març de 1932, el president degà Cèsar Martinell formà part de la comitiva de benvinguda que rebé a Le Corbusier a l'estació de França de la ciutat de Barcelona⁴¹⁷. L'arquitecte francès acudia a la capital catalana amb la intenció de prendre part a la reunió preparatòria del CIRPAC per al Congrés que s'havia de celebrar a Moscou. En aquestes jornades prèvies hi fou convidat formalment el Col·legi a participar-hi. Paral·lelament, Martinell representà l'entitat en la inauguració de l'exposició promoguda pel GATCPAC, “Estudis de parcel·lació racional a les ciutats modernes”, que s'exhibí en els soterranis de la Plaça Catalunya⁴¹⁸.

⁴¹⁶ PIZZA, A.; ROVIRA J.M. *GATCPAC. 1928 – 1939. Una nova arquitectura per a una nova ciutat*. Barcelona: COAC i MHCB, 2006.

⁴¹⁷ “El Congreso Internacional de Arquitectos de Moscou”. *La Vanguardia* [Barcelona] (26 de març de 1932), p. 4.

⁴¹⁸ “Reunión de delegados del CIRPAC”. *Boletín del Colegio de Arquitectos de Barcelona* (1932), núm. 2.

El recolzament de la corporació d'arquitectes a les actuacions promogudes pels racionalistes fou una constant durant tot el període. D'aquesta manera, el *Butlletí* de l'organisme va fer publicitat de l'exposició “L'edifici escolar modern”, que tingué lloc el mes de gener de 1933 al local de l'Escola Normal de la Generalitat⁴¹⁹ i de la dedicada a “La Ciutat de Repòs. Futura platja de Barcelona”, celebrada el març de 1933⁴²⁰. D'igual mode actuà un any més tard, fent elogioses referències al projecte “La Ciutat de Repòs i Vacances”, de Josep Lluís Sert i Josep Torres Clavé, exposat a la ciutadania barcelonina a Plaça Catalunya⁴²¹. El suport del Col·legi al GATCPAC també es va fer palès en assumptes de matèria sociopolítica, com ara en l'informe que els membres del grup van adreçar a l'Ajuntament de Barcelona en relació a la greu crisi que afectava el sector de la construcció i a la preposició de llei elaborada per a remeiar l'atur obrer⁴²².

3.4.5. L'Associació, finestra oberta a la realitat arquitectònica europea

Durant aquest període, tret de les visites col·lectives que es realitzaren en el marc de la celebració dels dos Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana, no s'efectuaren sortides ni excursions a llocs arquitectònicament rellevants de la Catalunya passada o present, com sí que havia succeït d'una manera més o menys regulars en les dues etapes de l'AAC anteriorment analitzades.

Amb tot, sí que l'Associació organitzà un viatge corporatiu, entre finals de maig i principis de juny de l'any 1931, a Alemanya, amb la intenció de participar al XIII Congrés Internacional de l'Habitació i l'Urbanisme que se celebraria a Berlín. Integraren l'expedició Ramon Puig Gairalt, Jaume Mestres Fossas, Francesc de Paula Quintana, Robert Navarro, Francesc Monravà i el mallorquí Guillem Forteza. El trajecte, fet en ferrocarril, els portà en primer lloc a París, i

⁴¹⁹ “L'edifici escolar modern”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1933), núm. 13.

⁴²⁰ “La Ciutat de Repòs. Futura platja de Barcelona”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1933), núm. 14.

⁴²¹ “La Ciutat de Repòs i Vacances”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1934), núm. 26.

⁴²² “Informació al projecte de llei per a remeiar l'atur forçós”. *Butlletí del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears* (1934), núm. 26.

els congressistes aprofitaren per contemplar diferents exposicions. Abans d'arribar a Berlín encara feren nit a Colònia, on pogueren gaudir de la vista de catedral. Ja a la capital alemanya se n'adonaren que *en la barreja dels nombrosíssims tècnics dels països civilitzats, érem els únics arquitectes de la República Espanyola*⁴²³. Allà, entre els dies 1 i 5 de juny assistiren a la presentació de les diferents ponències, que abordaren els diferents problemes de salubritat que afectaven els habitatges de països tan diferents com Àustria, Txecoslovàquia, Anglaterra, França, Alemanya, Holanda, Hongria, Itàlia, Noruega, l'Índia, els Estats Units, Finlàndia, Lituània o Polònia i les solucions que es proposaven per a corregir-los. De tot plegat, els assistents catalans en prengueren bona nota i les seves impressions foren compartides, a la seva tornada, amb els associats, a través del primer número de la revista corporativa *Arquitectura i Urbanisme*. Encara en el context del congrés berlinès, els expedicionaris visitaren les noves construccions de la ciutat, tot quedant molt impressionats, especialment per les obres del racionalista Bruno Taut⁴²⁴.

Hem observat, i ja no hi incidirem més, com la voluntat de la directiva de l'AAC d'estar al corrent de les avantguardes europees l'havia fet implicar-se amb la recepció dels membres del CIRPAC a Barcelona l'any 1933 i com s'havia aprofitat aleshores l'avinentsa per convidar Cornelius Van Eesteren a pronunciar una conferència a la sala d'actes, sobre el tema de l'experiència urbanística a la ciutat d'Amsterdam. Tanmateix, són actuacions que convé recordar i que ens serveixen per palesar la sensibilitat europea de l'entitat.

La revista corporativa esmentada, en aquest sentit, es convertiria en un aparador d'allò que succeïa al nord dels Pirineus en matèria arquitectònica. A tall d'exemple, cal citar l'article de Ricard Giralt Casadesús sobre la seva visita a la capital austríaca⁴²⁵, en què analitza les polítiques aplicades en matèria d'habitatge i salubritat pel consistori vienès, valorades com unes de les més progressistes i avançades del moment.

⁴²³ PUIG GAIRALT, R.; MESTRES FOSSAS, J. "XIII Congrés Internacional de l'Habitació i l'Urbanisme. Berlín, 1931". *Arquitectura i Urbanisme* (1931), núm. 1.

⁴²⁴ *Ibid.*

⁴²⁵ GIRALT, R. "La política de l'habitatge de la ciutat de Viena". *Arquitectura i Urbanisme* (1933), núm. 4.

La presència institucional de l'AAC a congressos internacionals seria una constant durant tot aquest període, amb la consegüent notificació als seus membres de les impressions i fins i tot de les actes, via *Arquitectura i Urbanisme*, tot i que no tenim constància que la representació catalana fos tan nombrosa com a Berlín. Especialment activa es mostrà la corporació l'any 1935. El mes de juliol, Guillem Busquets Vautràvers assistia a Londres al XIV Congrés Internacional de l'Habitació i Acondicionament de les Ciutats⁴²⁶; un mes més tard Bonaventura Bassegoda Musté era present al Congrés Internacional de Neteja de Ciutats celebrat a Frankfurt del Main, i recollia com a curiositat, en l'escrit que publicà a la revista de l'entitat, que el ministre d'interior del Reich, Wilhelm Frick, havia saludat braç enlaire els congressistes⁴²⁷; encara l'any 1935, el mes de setembre, l'AAC tingué representació oficial al XIII Congrés Internacional d'Arquitectes, a la Roma mussoliniana, les conclusions del qual oportunament aparegueren a *Arquitectura i Urbanisme*⁴²⁸. El mateix número en què es publicaren també albergà una memòria redactada per Francesc Ubach, fruit de l'estada que va fer a la capital italiana gràcies al concurs de bosses de viatge atorgades per la Generalitat, mitjançant la qual analitzava, no sense admiració, algunes de les transformacions experimentades per la ciutat sota els paradigmes de l'arquitectura feixista⁴²⁹.

Per tot plegat, es pot afirmar que la tasca de l'AAC fou de gran importància durant el període pel que fa a l'establiment i manteniment de connexions amb el panorama contemporani de l'Arquitectura internacional. Si bé és cert que els integrants del GATCPAC, pel seu tarannà avantguardista, es mostraren especialment sensibles i actius en trenar aquestes relacions, també ho és que les juntes directives de l'Associació, més enllà dels corrents estilístics a partir dels quals hom projectés, consideraren vital que l'arquitecte català conegués què succeïa més enllà de les fronteres del país quant als diversos aspectes de la professió, la legislació urbanística, les tècniques constructives, etc.

⁴²⁶ BUSQUETS VAUTRÀVERS, G. "XIV Congrés Internacional de l'Habitació i Acondicionament de les Ciutats. Londres, juliol, 1935". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 9, p. 14 i 15.

⁴²⁷ BASSEGODA MUSTÉ, B. "Congrés Internacional de Neteja de Ciutats. Frankfurt del Main, agost, 1935". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 9, p. 16.

⁴²⁸ "Conclusions del Congrés Internacional d'Arquitectes de Roma, 22 – 28 de setembre de 1935". *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 11, p. 39.

⁴²⁹ UBACH, F. "Vies de la Roma mussoliniana". *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 11, p. 31 – 35.

En aquest sentit, la labor que es portava a terme anava vinculada a la ja consolidada idea catalana que la modernitat i el progrés passaven per ser Europa.

3.4.6. La publicació periòdica de l'Associació: *Arquitectura i Urbanisme*

En el moment en què s'inicia el període en aquest capítol estudiat, l'AAC no comptava amb cap òrgan d'expressió públic corporatiu. L'edició de l'*Anuario* havia estat suspesa l'any anterior per diverses circumstàncies, entre les quals la manca de participació dels associats hi havia tingut molt a veure. Des del darrer número de la magnífica *La Ciutat i la Casa* ja havien transcorregut prop de tres anys, per motius semblants, i l'entitat es trobava òrfena de veu pública.

En el context de la instauració col·legial i l'assumpció d'unes finalitats més culturals per part de l'AAC, aviat es posà de manifest la conveniència de gaudir d'una revista de qualitat capaç d'abordar i difondre les noves inquietuds de la corporació. La necessitat ja fou plantejada per Ramon Puig Gairalt, en forma de crítica contundent a la junta directiva presidida per Manuel Vega March -per haver pres la decisió de suprimir *La Ciutat i la Casa* -, en l'assemblea general del 29 de desembre de 1930⁴³⁰. Aquest i altres retrets provocaren la dimissió irrevocable de l'equip de govern i la convocatòria d'uns comicis, pel mes de gener de 1931, que donaren la presidència a Alexandre Soler March. A la composició de la junta també hi fou present el crític Ramon Puig Gairalt, en qualitat de vicesecretari, a més d'altres titulats significatius, com Josep Goday i Antoni Fissas Planas⁴³¹.

La nova junta directiva seria la que va fer front a la remodelació de l'AAC, adaptant la seva estructura interna als reptes culturals i acadèmics que es proposava assumir. El 7 de març de 1931 es constituïren les diferents comissions, entre les quals hi havia la de Publicacions, integrada, des d'un

⁴³⁰ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 29 de desembre de 1930. C 171 / 305.

⁴³¹ *Ibid.* Acta del 31 de gener de 1931. C 171 / 305 i C 171 / 306.

primer moment, per Ramon Puig Gairalt, Lluís Bonet, Pere Bassegoda Musté, Emili Canosa i Lluís Girona. El primer projecte que es proposaren executar fou l'edició d'una revista tècnica que reflectís la vida de l'AAC.

Amb aquests precedents i fruit del treball fet per la flamant comissió de Publicacions, el mes d'octubre de 1931 aparegué el primer número de la revista *Arquitectura i Urbanisme*. No era l'única publicació de temàtica arquitectònica que s'editava a Barcelona, atès que aleshores existia la *Revista del Cuerpo de Arquitectos Municipales i Actividad Contemporánea (A.C.)*, iniciativa del GATCPAC. Tanmateix, la revista de la corporació aspirava a tenir un caràcter més global, en el que es poguessin sentir representats tots els membres de l'AAC, més enllà de la seva adscripció professional o la pertinença al corrent d'avantguarda.

La nostra ARQUITECTURA I URBANISME, com a òrgan de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, agrupació oberta a tots els arquitectes catalans [...] ha de recollir totes les manifestacions que puguin interessar al conjunt dels nostres arquitectes. I encara més, cal pensar que ARQUITECTURA I URBANISME és el portantveu de la única entitat general d'arquitectes catalans i, per tant, amb més atenció que cap altra publicació podrà tenir cura del comentari de l'Arquitectura i de l'Urbanisme a Catalunya, condició de gran interès en aquests moments en què va a estructurar-se la Catalunya autònoma. Orientada la nostra revista en tal sentit, en iniciar la tasca ens refiem que obtindrà la cooperació i ajuda entusiasta de tots els nostres arquitectes, contribuint així a complementar el nostre petit món artístic.⁴³²

La revista seria íntegrament redactada en llengua catalana i profusament il·lustrada amb fotografies i dibuixos, amb una trentena de pàgines per número. El preu de la venda al públic fou de 2,5 pessetes, tot i que era gratuïta per als associats. No existia una periodicitat predeterminada, com tampoc seccions fixes o estables, sinó que es publicaria el número conforme es comptés amb el material suficient.

⁴³² “Arquitectura i Urbanisme”. *Arquitectura i Urbanisme* (1931), núm. 1.

El primer, entusiasta, l'octubre de 1931, va ser dedicat a l'assistència d'una expedició de l'AAC al XIII Congrés Internacional de l'Habitació i de l'Urbanisme de Berlín, a l'exposició que organitzà l'entitat a la Sala Parés i a la convocatòria del I Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana, tres esdeveniments d'envergadura que reflectien ben a les clares quina volia ser la nova línia d'actuació de l'Associació. Així mateix, hi hagué espai per a ressenyes de novetats bibliogràfiques, més en concret de l'obra de Pere Bassegoda sobre les Consuetuds d'en Sanctacília i de la d'Actar, crítica al racionalisme de Le Corbusier formulada per Nicolau Maria Rubió Tudurí.

Segons es desprèn de la memòria presidencial corresponent a l'any 1931, llegida per Alexandre Soler March, la il·lusió de la comissió de Publicacions no fou suficient per a convèncer tots els associats de la qualitat d'aquell primer número d'*Arquitectura i Urbanisme* i les crítiques foren sonores entre els associats. El president va fer aleshores una crida a la paciència i a la col·laboració de tothom per dotar la publicació de la dignitat volguda pels descontents i, alhora, per enaltir la classe i situar-la a l'espai social que li pertocava.

Per assolir aquesta finalitat tenim de posar-nos en contacte amb el públic: que ens compregui a bastament, que reconegui la nostra capacitat i que sàpiga que formem un quadro d'honor. A això obeeix la publicació de la Revista Arquitectura i Urbanisme que ha començat a sortir. Revista que de moment alguns han trobat feble. No es fan càrrec que es tracta d'un tendre infant més atraient per les seves gràcies que per la seva severitat. Tenim de cuidar-lo i amanyagar-lo perquè esdevingui gran i es faci respectar. Per això faig una crida als col·legues abans esmentats i als socis en general, a fi que ens trametin articles de tota mena acompanyats de gràfics, que siguin escaients i atractius, d'art o de ciència, de tendències retrospectives o modernes, de problemes nacionals o universals, d'arquitectura estricta o de les arts aplicades a la mateixa.⁴³³

⁴³³ SOLER MARCH, A.: "Discurs reglamentari del President de l'AAC". *Arquitectura i Urbanisme* (1932), núm. 2.

La renyada presidencial aparentment tingué poc efecte de cara als següents números i foren molt pocs els membres de l'AAC que remeteren els seus treballs a la revista. Ricard Giralt Casadesús publicà un article sobre “Els carrers comercials”⁴³⁴, en el número 2, aparegut el mes de març de 1932, i un altre de caràcter històric, sobre les murades de la ciutat de Girona⁴³⁵, en el 3, que no veié la llum fins el mes de gener de 1933. També hi participaria Nicolau Maria Rubió, que reflexionà sobre la manera de combinar estructures modernes i antigues en una mateixa zona⁴³⁶, i amb un treball de caràcter tècnic⁴³⁷. Per la resta, recauria sobre les espatlles de Ramon Puig Gairalt, sustentat per la comissió de Publicacions, la tasca de tirar endavant l'aparició de manera més o menys regular d'*Arquitectura i Urbanisme*. Així, signà articles diversos de temàtica històrica, com el dedicat al mas dels segle XVIII de Pubilla Cases o el que estudiava els canvis urbanístics experimentats a la ciutat de Barcelona en els darrers segles⁴³⁸. De la mateixa manera, les pàgines de la revista hi acolliren la notícia d'algunes de les seves obres, com la del mercat de Collblanc, a l'Hospitalet, o la d'un edifici de pisos que aixecà a la mateixa ciutat.

Per altra banda, la publicació complí amb escriure la missió de difondre les activitats corporatives i les notícies més rellevants de l'Arquitectura a Catalunya. En ella hi aparegué la memòria presidencial anual preceptiva i les actes del I Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana. Igualment, informà de les novetats bibliogràfiques significatives en el camp de la construcció i notificà de manera oportuna les diferents conferències que oferien els arquitectes, ja fossin organitzades per l'AAC o per algun altre organisme, com ara l'Associació d'Alumnes de l'Escola d'Arquitectura.

Aquesta línia editorial, voluntariosa per part d'uns pocs individus però certament anàrquica, es mantingué durant quatre números, l'últim dels quals veié la llum la tardor de 1933. Per a l'elaboració d'aquest, el mes de maig de 1933, s'havia nomenat un comitè de redacció integrat per Ramon Puig Gairalt,

⁴³⁴ GIRALT, R. “Els carrers comercials”. *Arquitectura i Urbanisme* (1932), núm. 2.

⁴³⁵ GIRALT, R. “Les muralles de Girona”. *Arquitectura i Urbanisme* (1933), núm. 3.

⁴³⁶ RUBIÓ, N.M. “Les barreges de construccions”. *Arquitectura i Urbanisme* (1932), núm. 2.

⁴³⁷ RUBIÓ, N.M. “Arquitectura d'estil naval”. *Arquitectura i Urbanisme* (1933), núm. 3.

⁴³⁸ PUIG GAIRALT, R. “La casa rural. Ca la Pubilla Cases. Un bell exemplar d'Arquitectura catalana”. *Arquitectura i Urbanisme* (1932), núm. 2; “Les transformacions de Barcelona”. *Arquitectura i Urbanisme* (1933), núm. 3.

Bonaventura Bassegoda Musté i Ramon Argilés⁴³⁹. Un cop fou al carrer, s'acordà la conveniència de donar per acabada la primera època d'*Arquitectura i Urbanisme*, remodelar-ne l'estructura, ampliar continguts i fer una nova crida als companys a la participació, de cara a una segona.

La nova etapa s'inaugurà el mes d'abril de 1934, i el seu primer número ja presenta unes seccions que perviuriu fins a l'inici de la Guerra Civil. Malgrat que continuà essent essencialment una revista de temàtica arquitectònica i que continuà essent el portaveu de l'AAC, es tingué cura també de fer un seguiment a l'actualitat de les arts plàstiques i de la literatura contemporànies. També es fixaria un apartat que ressenyava els continguts de les revistes arquitectòniques més prestigioses de caràcter internacional. Així mateix, amb afany modernitzador, s'hi inclogué un apartat de vinyetes humorístiques i es convidà intel·lectuals diversos a redactar els editorials. No hi hagué una periodicitat determinada, però resulta evident que es treballà per a intensificar la freqüència d'aparició. Fins al començament de la Guerra Civil es publicaren dotze números, gairebé sempre de manera bimensual, però també en alguna ocasió sortí *Arquitectura i Urbanisme* dos mesos seguits i en d'altres s'espaià durant tres. Amb tot, el transcurs de tres mesos fou el període màxim que passà sense que els membres de l'AAC poguessin llegir la revista de l'entitat.

Un cop esclatà el conflicte bèl·lic, *Arquitectura i Urbanisme* pervisqué, tot i que no ho va fer l'Associació. Passaria aleshores a dependre del nou organisme que ostentava la representació de la professió al país, el Sindicat d'Arquitectes de Catalunya (SAC). De manera oficial no hi hagué un canvi d'època, però ni el comitè de redacció era el mateix ni els continguts es mantingueren. Per contra, hagué d'adaptar-se de la millor manera que li fou possible a les circumstàncies bèl·liques i revolucionàries, fins que aquestes ja empenyeren els dirigents del SAC, encapçalats de Josep Torres Clavé, a prioritzar qüestions i a desistir de seguir amb la publicació. L'últim número, el 19, aparegué durant la tardor de 1937. Tanmateix, l'anàlisi d'aquesta nova fase, per coherència cronològica, ens pertoca abordar-lo amb més deteniment en el següent capítol⁴⁴⁰

⁴³⁹ AHCOAC. Llibre d'actes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Acta del 29 de maig de 1933. C 171 / 306.

⁴⁴⁰ *Vide infra*, p. 382 – 388.

Tot tornat ara a la segona època d'*Arquitectura i Urbanisme* en temps de pau i fent referència als editorials, cal dir que sovint foren encarregats a intel·lectuals de tendència diversa, sempre amb un vessant d'escriptors, que reflexionaren sobre l'Arquitectura des de la distància que els oferia el fet de no formar part de la professió, però amb la possessió d'una sensibilitat artística evident. Així, Josep Maria Capdevila, en el número 1 tractà la relació existent entre Arquitectura, Sociologia i Estètica⁴⁴¹ i en el 6 suggeria la idea de fer un recull literari de composicions que versessin sobre l'encant d'alguns indrets de les rodalies de la ciutat de Barcelona, cada cop menys freqüents⁴⁴². Carles Soldevila escrigué sobre el període d'esplendor que significava pels arquitectes europeus la dècada dels anys 30, per les explosions creatives i per la implicació amb la societat⁴⁴³. L'escriptora gallega María Luz Morales interpretava la vinculació existent entre els arquitectes i el món del teatre, i es convertia, alhora, en la primera dona i única que signava una contribució a *Arquitectura i Urbanisme*⁴⁴⁴. El poeta Josep Maria López Picó, per la seva part, escrigué sobre la concepció i percepció d'Itàlia que hom té a través de la lectura de William Shakespeare⁴⁴⁵. També col·laboraren en els editorials els crítics Joan Cortès i Feliu Elies, qui signà, és clar, com a Joan Sacs. El primer argumentà l'essència artística d'una obra arquitectònica, capaç de justificar-se per ella mateixa⁴⁴⁶, mentre que el segon esbossava una crítica a les teories que atribuïen elements gairebé metafísics a l'Arquitectura, fins al punt d'oblidar-ne la seva funció principal, la de caràcter social⁴⁴⁷. Per altra banda, també signà diversos editorials Pere Benavent, arquitecte i qui fou l'últim president de l'AAC, emperò ho realitzà més aviat des del seu costat literari. D'ell, podem destacar el text amb què lloa l'ofici pel seu tarannà polièdric, que ha de combinar ciència, tecnologia i art amb una profunda vocació social⁴⁴⁸.

⁴⁴¹ CAPDEVILA, J.M. "Editorial". *Arquitectura i Urbanisme* (1934), núm. 1, p. 1 i 2.

⁴⁴² CAPDEVILA, J.M. "Una antologia a fer". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 6, p. 1 i 2.

⁴⁴³ SOLDEVILA, C. "Editorial". *Arquitectura i Urbanisme* (1934), núm. 2, p. 1 i 2.

⁴⁴⁴ MORALES, M.L. "Els arquitectes i el teatre". *Arquitectura i Urbanisme* (1934), núm. 4, p. 1 i 2.

⁴⁴⁵ LÓPEZ PICÓ, J.M. "Arquitectures ingràvides". *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 10, p. 3 i 4.

⁴⁴⁶ CORTÉS, J. "Editorial". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 7, p. 1 i 2.

⁴⁴⁷ SACS, J. "La superstició de l'Arquitectura". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 9, p. 1 i 2.

⁴⁴⁸ BENAVENT, P. "Elogi de l'arquitecte". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 5, p. 1 i 2.

Quant als articles de temàtica purament arquitectònica, es produí un augment significatiu del nombre de redactors i de col·laboradors. Es sobrepassà la vintena de signatures i es donà el cas que algunes d'elles repetiren en diferents ocasions⁴⁴⁹. Amb això s'assolí una riquesa intel·lectual i una varietat estilística que contribuïren a què la publicació guanyés en qualitat. Val a dir que aquests autors estaven molt implicats amb la direcció i el funcionament de l'AAC, com ho demostra el fet que la majoria d'ells havien format, formaven o formarien part en el futur dels seus equips de govern, algun d'ells des de la presidència de l'organisme, com Josep Puig i Cadafalch, Alexandre Soler March, Jaume Mestres Fossas o Pere Benavent.

Les seves contribucions abordaren els diversos àmbits de l'Arquitectura, tot essent reflex de la voluntat de l'AAC de contribuir a la formació contínua i heterogènia de la classe. N'hi hagué que versaren sobre aspectes de caràcter més històric, amb ressenyes de construccions o de conjunts urbans significatius de segles passats⁴⁵⁰, o sobre la trajectòria de figures pretèrites rellevants⁴⁵¹. En una línia similar es dedicà espai a l'Arqueologia o a la preservació i estudi d'indrets monumentals⁴⁵². Altres aportacions tenien un component exclusivament tècnic⁴⁵³ i algunes més tractaven els assumptes de natura sociopolítica, sobretot quant a l'aplicació de l'Arquitectura per a millorar les condicions de vida de les classes obreres. En aquest sentit, s'ha de destacar Pere Benavent⁴⁵⁴ i, sobretot, Ricard Giralt, que en el seu text aparegut en el número de febrer de 1936 exhortava la classe política, amb termes contundents, a adoptar mesures per resoldre les mancances d'habitatge digne i salubre.

⁴⁴⁹ Per ordre cronològic: Josep Danés, Eduard Fernández Díaz, Ricard Giralt, Damià Ribas, Bonaventura Bassegoda Musté, Nicolau Maria Rubió, Pere Benavent, Alexandre Soler March, Jaume Mestres Fossas, Guillem Busquets, Ramon Argilés, Carles Cardenal Pujal, Adolf Florensa, Josep Maria Barenys, Bonaventura Conill, Jeroni Martorell, Josep Puig i Cadafalch, Lluís Bonet, Manuel Brunet i Francesc Ubach.

⁴⁵⁰ DANÉS, J. "Can Masferrer d'Osormort". *Arquitectura i Urbanisme* (1934), núm. 1, p. 11 – 14.

⁴⁵¹ FLORENSA, A. "Claudi Perrault, el metge - arquitecte francès del segle XVII". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 6, p. 3 – 8.

⁴⁵² MARTORELL, J. "Restauració de Poblet". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 8, p. 3 – 14; BRUNET, M. "Grandesa i llàstima d'Empúries". *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 11, p. 29 i 30.

⁴⁵³ RIBAS, D. "Bastides". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 5, p. 3 – 7; BASSEGODA MUSTÉ, B. "Com empenyen les terres coherents". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 9, p. 10 – 12.

⁴⁵⁴ BENAVENT, P. "Cases Barates". *Arquitectura i Urbanisme* (1935), núm. 9, p. 8 i 9.

Quan tornava d'Anglaterra, meditava sobre l'obra que s'havia realitzat a la nostra Catalunya, únic país civilitzat del món on la casa no té l'atenció dels polítics, i pensava quina obra social més admirable realitzaria construint noves cases i sanejant barris, si els polítics de tots els partits sabessin recollir el crit que, en nom de molts dels meus companys jo dono des d'aquestes pàgines: Polítics! Feu "Cases per als catalans".⁴⁵⁵

La informació sobre l'actualitat de l'Arquitectura catalana hi seguia essent present amb la notificació de les construccions més rellevants que s'aixecaven a Catalunya, de les principals novetats bibliogràfiques i amb l'anunci de les activitats organitzades per l'AAC o per altres col·lectius, com ara les exposicions del GATCPAC.

Així mateix, des del primer número de la segona etapa la publicació comptà amb una secció anomenada "Revista de Revistes", que oferia ressenyes dels continguts d'alguns dels títols periòdics professionals més coneguts d'Europa i Amèrica, com ara *L'Architecture d'Aujourd'hui*, *L'Architecture*, *The Architect & Building News*, *Beux – Arts*, *Moderne Bauformen*, *La Technique des Travaux*, *The Studio*, *Beton und Eisen*, *Casabella*, *Domus*, *Baugilde*, *L'Architettura Italiana*, *Arkkitehti*, *Clarte*, *Deutsche Bauzeitung*, *Urbanistica*, *Nuestra Arquitectura*, *Edilizia Moderna*, *Boet* o *Innen Dekoration*. La secció no anà signada en els números apareguts en els anys 1934 i 1935, amb la qual cosa és probable que fos obra del comitè de redacció, conjuntament amb la comissió de Publicacions de l'AAC. En els de l'any 1936, per contra, el responsable en va ser Bonaventura Bassegoda Musté. Aquestes pàgines podem interpretar-les de la mateixa manera que les notícies referides als congressos internacionals. És a dir, respondrien a la voluntat de l'entitat de donar a conèixer al conjunt de la classe les novetats de l'ofici que es donaven més enllà de les fronteres espanyoles, de mantenir permanentment connectat l'arquitecte català amb la resta del món.

Igualment, *Arquitectura i Urbanisme*, en la seva segona època, volgué servir d'observatori de les disciplines artístiques que es conreaven a Catalunya, especialment a la ciutat de Barcelona. Així, es dedicà una secció perenne a

⁴⁵⁵ GIRALT, R. "Una política de l'habitació". *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 10, p. 10 – 12.

escrutar les creacions pictòriques, escultòriques i literàries protagonitzades per autors catalans, però també, tot i que en menor mesura, a fer esment d'esdeveniments de caràcter internacional. En un primer moment, la secció portava per nom “Correu de les Lletres i de les Arts”, fins que a partir del número 4, aparegut el desembre de 1934, s'abreujà com “Les Lletres i les Arts”. La secció no estigué signada fins al número 9, del desembre de 1935. A partir d'aleshores es dividí en dos, “El món de les imatges” i “El món de les lletres”, que foren responsabilitat, respectivament, de l'arquitecte i pintor Josep Francesc Ràfols i del periodista, dibuixant i poeta Josep Maria Junoy.

Amb paràgrafs curts, gairebé telegràfics, i intercalats amb abundants il·lustracions i petites fotografies, es va fer referència a les exposicions que organitzaven les diverses sales barcelonines, com ara les Galeries Laietanes, la Sala Parés o la Syra, amb sempre elogioses paraules pels autors. Així, els lectors de la revista corporativa estigueren assabentats de les últimes creacions d'Emili Grau Sala i la seva esposa Àngels Santos, Joaquim Sunyer, Guillem Bestard, Elvira Hom, Pere Ynglada, Josep Maria Sert, Domènec Carles, Juli Soler, Josep Palou, Ferran Callicó, Francesc Serra, Olga Sacharoff o Pablo Picasso. Quant als escriptors, s'oferiren notícies diverses – des de l'adjudicació d'algun premi fins a la darrera obra - de Josep Maria Capdevila, Maurici Serrahima, Josep Lleonart, Joan Estelrich, Josep Tanés, Domènec Guansé, Fèlix Ros, Josep Maria de Segarra, Josep Maria López Picó, Alfons Maseres, Nicolau Maria Rubió, María Luz Morales o Agustí Esclasans. Alhora, hi tingueren cabuda, a la secció, els homenatges que s'anaven realitzant a autors ja desapareguts i tan heterogenis com Josep Torras i Bages, Joan Salvat Papasseit i fins i tot Félix Lope de Vega. No només foren catalans els autors esmentats, sinó que a més s'informà sobre figures estrangeres, com ara Thomas Mann, GK Chesterton, Bernard Shaw, Paul Claudel i Francis de Miomandre. Així mateix, tampoc no foren just novel·listes, poetes o autors teatrals els que acapararen tota l'atenció i les novetats historiogràfiques de Ferran Soldevila o de Manuel Cruells també foren citades. Per altra banda, també cal destacar el seguiment que es va fer de determinades revistes de l'època, com varen ser *La Revista de Catalunya*, *Mirador*, *Quaderns Literaris*, *D'Ací i d'Allà* i *Claror*, la publicació de l'Institut de Cultura de la Dona.

Fou en definitiva i per tot plegat, *Arquitectura i Urbanisme*, una revista de qualitat i moderna, especialment en la seva segona època, que comptà amb la participació de destacades plomes catalanes del moment, tant de l'àmbit literari com de l'arquitectònic. Permeté als seus lectors, no tan sols als arquitectes, estar assabentats de les creacions recents del món de la construcció catalana i percebre el bateg d'allò que succeïa a Europa. A més, no volgué cenyir-se sols a l'Arquitectura com si fos un element aïllat, sinó que la posà en relació amb les altres esferes culturals catalanes. Aquesta actitud s'ha d'interpretar com un vessant més de la vocació social de l'AAC, traduïda en compromís per bastir el país en tots els nivells.

3.5. Epíleg

El període comprès entre començaments de 1930 i el mes juliol de 1936 contemplà la modernització de l'estructura corporativa dels arquitectes espanyols, arran de la creació dels Col·legis Oficials. Era la meta que es perseguia d'ençà de trenta anys endarrere i, a la fi, s'assoliria en paral·lel a uns esdeveniments polítics de gran transcendència: l'esfondrament monàrquic i la instauració d'una República que no gaudí de la suficient estabilitat com per a administrar un estat de manera serena i viable. En les raneres de la dictadura primoriverista s'havia decretat la col·legiació obligatòria, per bé que els flamants nous organismes no es constituïren definitivament fins a la segona meitat de 1931, sota un règim ja republicà. Els arquitectes catalans, a més, haurien de projectar i interactuar amb la societat en un context encara més específic, marcat per l'autonomisme i les seves vicissituds.

Foren anys complexos també des del punt de vista d'estructura institucional, de convivència de dues corporacions professionals – l'AAC i el Col·legi – i de recerca de vies per a encaixar ambdues trajectòries. L'Associació, una entitat amb 56 anys d'història l'any 1930, es veuria obligada a repensar-se, atès que bona part de les atribucions que ostentava pel que feia referència a defensa dels interessos de la classe passarien al Col·legi. La línia d'actuació que adoptaria l'AAC a partir d'aleshores, amb la remodelació interna que experimentà, tindria un vessant més cultural i acadèmic, aniria enfocada a convertir-se en un agent de creació de coneixements, per a difondre'ls entre els seus associats i també per abocar-los a la societat catalana en general. El Col·legi, per la seva part, travessaria uns primers anys plens d'instabilitats internes, ocasionades sobretot per una demarcació inicial massa extensa i heterogènia, no desitjada ni satisfactòria. La rebel·lia dels titulats aragonesos i de la Rioja restà efectivitat al Col·legi, que només s'assentà completament a partir del mes de març de 1933, quan el Ministeri d'Instrucció Pública accedí a l'escissió i a delimitar l'abast de les competències col·legials de Barcelona a Catalunya i a les Illes Balears.

Tanmateix, la coexistència de dues entitats corporatives de la classe d'Arquitectes aviat fou qüestionada, sobretot des del si de l'AAC. Malgrat que de tot d'una existí quasi unanimitat en la conveniència de mantenir amb vida l'Associació - per raons, sobretot, de tradició - conforme passà el temps foren cada cop més les veus dels que creien que era insostenible des d'un punt de vista econòmic i que resultava un inconvenient jurídic per assolir l'anhel de la classe de passar a dependre de la Generalitat autònoma de Catalunya, en comptes del Ministeri d'Instrucció Pública com fins al moment succeïa. Aquestes motivacions, a partir de l'any 1934, empenyeren a treballar en pro de la fusió de les entitats, amb la creació de comissions mixtes que redactaren els termes sota els quals es produiria. La decisió per part dels arquitectes balears de dependre del col·legi valencià facilitava la tasca i a mitjans de l'any 1936 tot feia pensar que la creació d'una sola entitat que ostentés la representació oficial de tots els arquitectes catalans era un fet. Els esdeveniments polítics immediats, l'esclat de la Guerra Civil i l'inici de l'aventura revolucionària, ho feren possible, tot i que no en els paràmetres prevists, amb la creació dels Sindicat d'Arquitectes de Catalunya.

En matèria política, les dues corporacions existents durant aquest període, per sobre de les ideologies que els seus integrants posseïssin individualment, es bolcaren en la construcció de la Catalunya autònoma, sense que es reflectissin en aquesta tasca les disputes i les tensions partidistes ben paleses al carrer. L'oferiment de la classe, des del seu àmbit de coneixement i acció, per bastir i participar de l'obra de govern de la Generalitat es plasmà en múltiples ocasions. L'aprovació de l'Estatut d'Autonomia fou ben celebrada pel Col·legi, així com també per l'AAC, que havia volgut oficial el seu I Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana en el període de discussió del projecte a Corts, per dotar-lo de més transcendència, en un acte simbòlic de vincular l'obra cultural de l'entitat a la sort política del país. L'ús del català es normalitzà de tal manera que a l'AAC fou l'única llengua oficial emprada des de la proclamació de la República. Al Col·legi això es donà a partir de la creació de la demarcació catalano-balear. Així mateix, el desig d'unes majors competències per a les institucions catalanes va fer que el Col·legi es posicionés a favor de l'assoliment de l'autonomia universitària o que s'impliqués en la Llei municipal. No hem

pogut trobar cap testimoni documental directe que ens informi de reaccions corporatives a la supressió de l'Autonomia esdevinguda arran dels Fets d'Octubre de 1934, però és ben significativa la presència de dos represaliats com foren Carles Pi i Sunyer i Estanislau Duran i Reynals com a oradors en el programa del I Cicle de Conferències organitzat per l'AAC la primavera de 1935. Així mateix, el Col·legi, participà en actes reivindicatius, a mitjans de 1935, per tal que la Generalitat recuperés competències manlevades, com ara el servei de recaptació de contribucions. Tot plegat denota un compromís evident amb Catalunya i amb la seva ciutadania, que també quedaria palès en altres àmbits.

En un vessant més social, els arquitectes catalans denunciaren en nombroses ocasions i mitjançant vies diverses la insalubritat que afectava carrers i habitatges de les ciutats catalanes, especialment els de Barcelona. Reclamaren a les institucions mesures que corregissin les deficiències cròniques de manca de ventilació o d'il·luminació i la construcció de conjunts arquitectònics destinats a prestar serveis assistencials, com ara sanatoris, hospitals o centres destinats a ajudar mares solteres amb penúries econòmiques. En la mateixa línia, instaren a la construcció de cases per a obrers, a uns preus assequibles i amb les condicions higièniques pertinents, alhora que es sol·licitaven accions a l'administració per a lluitar contra un fenomen econòmic a l'alça, el de l'especulació dels terrenys. També preocupà el dèficit que s'arrossegava des de feia dècades pel que fa al número de places escolars arreu de Catalunya, que aconsellava la creació de nous conjunts a l'eixample de la ciutat o a l'habilitació de vells casals nobiliaris per a impartir-hi docència. D'igual manera, l'articulació d'un urbanisme modern i científic fou un altre gran eix en les reivindicacions de la classe, que demandava la creació de jardins, parcs i zones per a practicar esport i una harmonització progressiva que portés a la fusió entre camp i ciutat d'una manera gairebé imperceptible.

Encara en matèria social, en aquesta època, per primera vegada els arquitectes van dirigir la seva atenció a l'àmbit rural català. Fou arran de la celebració del I Congrés Municipalista de Catalunya, en què participà el Col·legi amb una ponència signada per qui aleshores n'era el seu degà, Cèsar Martinell. Es defensà en aquella trobada la necessitat de la figura de l'arquitecte als petits

pobles i viles, com a element portador de benestar i progrés als seus habitants. En aquells indrets, el professional de l'Arquitectura hi podria aplicar els seus coneixements per a alçar uns habitatges més grans i il·luminats, amb modernes tècniques constructives, capaços d'allotjar uns veïns que guanyarien en qualitat de vida. El titulat ordenaria, segons Martinell, la població amb criteris urbanístics contemporanis, regularia la canalització d'aigües i, fins i tot, podria assumir tasques de vigilància i preservació arqueològica.

La situació de crisi econòmica que patia Catalunya, aguditzada especialment a partir de 1933, també motivà la reacció de les entitats d'arquitectes, que es posicionaren parcialment amb els obrers en vaga. En aquest sentit, demanaren la reducció de la durada de la jornada laboral, per a què fos major el número de treballadors de la construcció ocupats i en unes condicions més òptimes, com també reclamaren a la Generalitat l'elaboració d'un cens d'obriers amb residència permanent a Catalunya, que impedís l'arribada de treballadors forans cada cop que hi havia un anunci d'inici d'obres públiques. En el que diferiren respecte de les reclamacions del sector obrer fou en la possible solució aportada per a resoldre la situació. Mentre que els paletes i oficis relacionats amb el ram de la construcció demandaven un ambiciós pla d'obres promogudes per l'administració, els arquitectes, juntament, amb altres agents econòmics potents de la ciutat volien mesures que incentivessin la iniciativa privada i, en aquest sentit, aplaudiren les mesures del consistori barceloní de congelar temporalment les taxes per a sol·licitar permisos d'obra.

En el plànol cultural, molt difícilment destriable del polític, els arquitectes catalans, sobretot des de l'AAC, es mostraren especialment actius. La reordenació de l'Associació, amb les noves finalitats que assumí, l'alliberaren dels assumptes més mundans de defensa professional, amb la qual cosa es pogué centrar en unes actuacions de caire més intel·lectual. Potser la principal fita que s'assolí fou la celebració de dos Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana, en els que es refermà el posicionament de la classe en favor de l'autonomia del país i la voluntat d'esdevenir un puntal més sobre el qual fomentar el seu desenvolupament. Allà s'hi tractaren múltiples qüestions que afectaven a l'esdevenidor de la classe i de Catalunya: des de la política de l'habitatge al

foment del codi civil català, des de les modernes directrius urbanístiques a la protecció del patrimoni arqueològic. El número de titulats inscrits, així com les adhesions col·lectives d'altres agrupacions professionals de l'Arquitectura catalana testimonien el nivell d'acceptació que tingueren aquests dos esdeveniments. L'essència de tots dos, el missatge que s'hi llançà, reflectia, així mateix, la consecució de la modernitat per part de la majoria de la classe, plenament conscienciada ja del paper irrenunciable que estava cridada a exercir en el si de la societat.

Altres manifestacions culturals de l'època, sempre organitzades des de l'AAC, foren les dues exposicions que se celebraren els anys 1931 i 1933, on es mostraren al gran públic les diferents tendències estilístiques que es conreaven a Catalunya i part dels conjunts escolars que s'hi alçaven. Tot fent referència als corrents, val a dir que les dues entitats, tant l'AAC com el Col·legi, recolzaren de manera entusiasta les múltiples iniciatives endegades pel col·lectiu avantguardista GATCPAC. No de bades, alguns dels seus membres eren integrants dels més actius de les juntes directives de les dues corporacions, però això no treu que la resta dels arquitectes catalans de l'època seguissin amb una mescla de curiositat i de sincer interès la trajectòria del grup de joves racionalistes. Això quedà palès, per exemple, l'any 1932, quan l'AAC prengué part dels actes de recepció del contingent de figures del CIRPAC en la seva visita a Barcelona i convidà l'holandès Cornelius Van Eesteren a pronunciar una conferència al local social sobre les innovadores directrius urbanístiques aplicades a Amsterdam.

I és que les conferències esdevingueren un altre punt fort de les actuacions de l'AAC. Si bé en un primer moment tingueren un caràcter més puntual i aïllat, es pretengué institucionalitzar cicles cridats a ser referències en l'agenda cultural barcelonina. El primer intent d'organitzar-lo es veié frustrat pels esdeveniments polítics del 6 d'octubre de 1934, emperò un cop apaivagats mínimament els ànims, es programà per a la primavera de 1935. Arquitectes i polítics tan significatius com l'antic alcalde de Barcelona, el represaliat Carles Pi i Sunyer pujaren a la tribuna d'oradors de la sala d'actes de l'AAC per a parlar de les relacions entre política i els arquitectes urbanistes. La cita semblava que es

consolidaria quan es tornà a celebrar la primavera següent, amb major afluència de públic, malgrat que el cop d'estat que estava a punt de perpetrar-se acabaria enviant a norris aquests plans.

Per altra banda, l'AAC s'havia convertit en aparador dels esdeveniments de l'Arquitectura més enllà de les fronteres espanyoles. Assistí corporativament a diferents congressos europeus i transmetria les seves impressions i les conclusions adoptades als seus membres a través de la revista corporativa *Arquitectura i Urbanisme*. Aquesta publicació, en la mateixa línia, s'encarregaria de ressenyar els continguts de les revistes d'Arquitectura europees més importants, per tal que els titulats catalans tinguessin coneixement en tot moment del bateig de la professió en un àmbit internacional. Responia aquest desig a una vocació europeista dels dirigents de l'AAC, a la concepció que la modernitat i el progrés que es volia per a la classe i per a Catalunya eren inassolibles des de l'aïllament.

Pel que fa a *Arquitectura i Urbanisme* cal esmentar els esforços voluntaristes de la comissió responsable de la primera època de la revista, especialment de Ramon Puig Gairalt. Els quatre números que d'una manera més o menys anàrquica s'editaren entre 1931 i 1933 assentaren les bases per a una segona etapa d'evident qualitat. Les contribucions que hi feren literats de la talla de Josep Maria Capdevila, Carles Soldevila o Josep Maria López Picó per si soles ja l'haguessin assegurada. Però, a més, la reforçaren els articles d'arquitectes i historiadors de l'art consolidats, com Bonaventura Bassegoda Musté, Josep Puig i Cadafalch, Josep Francesc Ràfols, Adolf Florensa o Nicolau Maria Rubió. La revista, a més, depassà el seu caràcter estrictament arquitectònic quan es convertí en observadora de la resta del panorama cultural català, especialment de les arts plàstiques i literàries. Per tot plegat, els 12 números que s'editaren entre el mes d'abril de 1934 i el juny de 1936 han de ser valorats com una fita intel·lectual de primer ordre assolida per part de l'AAC, la qual evidència, un cop més, el seu èxit en la missió prioritària de generar cultura que s'autoimposà l'any 1931.

En definitiva, per allò que s'aconseguí i per allò al qual s'aspirava, hem de considerar aquesta etapa com la de l'assoliment de la modernització del col·lectiu d'arquitectes catalans, tant per l'estructura col·legial que a la fi s'havia instaurat com pel caràcter social cada cop més remarcats que adoptava la classe, que no defugia ja en termes generals del paper rector al que se sentia cridada. Varen ser uns anys en què, tot i les interferències institucionals i polítiques que afectaren el dia a dia de les dues corporacions, s'assentaren les bases d'unes línies d'actuació en les quals es feia cada cop més difícil destriar-ne només una natura, puix estaven dotades en moltes ocasions d'una quàdrupla significació: política, social, cultural i professional. En circumstàncies normals hagués estat previsible que aquest col·lectiu, sobretot aquells homes implicats en la direcció corporativa, que podem ara definir com a intel·lectuals per la seva implicació amb el país, hagués incidit en el camí emprès. Emperò, l'aixecament militar del 18 de juliol de 1936 ens privaria de contemplar-ho. Per contra, primer l'estat d'excepcionalitat dels tres anys de Guerra Civil i després la instauració de la dictadura franquista significaren un trencament abrupte d'aquesta trajectòria prometedora que tot just havia donat les primeres passes. Haurien de passar molts lustres per retornar a la senda que es desdibuixà de cop l'any 1936.

4. EL SINDICAT D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, 1936 - 1939

4.0. Context històric

4.0.1. La Guerra Civil a Catalunya

4.1. La trajectòria corporativa

4.1.1. La constitució del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya

4.1.2. L'evolució de la corporació

4.1.3. Els integrants del Sindicat

4.2. El SAC i la revolució

4.2.1. La racionalització del treball

4.2.2. El control de la construcció a Barcelona: dels Comitès Obrers a l'Agrupament Col·lectiu

4.2.3. La xarxa d'Oficines Tècniques del SAC arreu del país

4.2.4. El control de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona

4.2.4.1. La depuració del professorat

4.2.4.2. Cap a un nou pla d'ensenyament

4.2.5. Habilitació i construcció de conjunts escolars per al Consell de l'Escola Nova Unificada

4.2.6. La reforma de porteries a Barcelona

4.2.7. La publicació del SAC: *Arquitectura i Urbanisme*

4.3. El SAC en guerra

4.3.1. La mobilització dels arquitectes

4.3.2. Alliberament de detinguts i condemna dels assassinats a rereguarda

4.3.3. Els bombardeigs: construcció de refugis i tasques de desenrunament

4.3.4. La defensa del patrimoni arquitectònic

4.3.5. Altres actuacions en el marc bèl·lic

4.4. Epíleg

4.0. Context històric

El 17 de juliol de 1936 tingué lloc l'alçament en armes d'un sector ultramuntà de l'exèrcit espanyol, encapçalat, entre d'altres, pel general Francisco Franco. Comptà, a l'interior, amb el suport de Falange, del tradicionalisme carlista, de bona part de l'Església catòlica i dels nuclis més conservadors de la societat espanyola. A l'exterior, les dictadures alemanya i italiana, d'Adolf Hitler i de Benito Mussolini, donaren el vist i plau a la insurrecció i hi contribuïren amb logística bèl·lica. Tanmateix, el cop no triomfà arreu de l'estat. Els lleials a la República aconseguiren mantenir el control de manera inicial a Astúries, Cantàbria i al País Basc, al nord de la Península. Madrid també resistí l'investida i romangué connectat a tot el Llevant i a Andalusia oriental. A les Illes Balears, la República sols pervisqué a Menorca, mentre que a Mallorca i a Eivissa s'imposaren de tot d'una els sollevats. S'iniciava una llarga confrontació armada, que duraria més de dos anys i mig i que causaria centenars de milers de víctimes, a més d'immensos danys materials de tot tipus. A les zones en què es mantingué la legalitat republicana, s'exploraren vies revolucionàries, no sense un elevat grau d'improvisació i amb una gran manca de cohesió entre les diferents faccions coexistents. Catalunya fou un cas extraordinàriament complex, per mor de la potència i l'autonomia de les dues grans organitzacions sindicals (CNT i UGT), impossibles de ser absolutament controlades pel govern de la Generalitat. Aquest, forçosament, hagué d'assumir competències estatals sense disposar dels recursos econòmics necessaris i, alhora, rebatre les acusacions de posseir una voluntat secessionista, llançades des de la cúpula del Govern central de la República i des de certs nuclis del PSUC, partit aleshores estalinista que es disputava l'espai comunista amb el POUM. Tot plegat, mentre es sostenia una guerra contra un enemic millor organitzat i armat, que es manifestà per primer cop a Catalunya el mes de febrer de 1937, arran dels bombardejos que començà a patir de manera regular tot el país, però especialment la ciutat de Barcelona. En aquest context tan extraordinari i condicionat es desenvoluparia la trajectòria del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya (SAC), l'organisme corporatiu que ostentà la representativitat de la classe entre finals de juliol de 1936 i el mes de gener de 1939.

4.0.1. La Guerra Civil a Catalunya

El dia 19 de juliol de 1936, a la ciutat de Barcelona, la Guàrdia d'Assalt de la Generalitat, la Guàrdia Civil i grups de treballadors armats, especialment vinculats a la CNT, derrotaren les guarnicions militars que pretenien sumar-se al cop d'estat perpetrat dos dies abans. Catalunya es mantindria fidel a la legitimitat republicana, però s'encetava un període inestable, en què semblava evident que s'hauria de fer front a un conflicte armat de durada indeterminada, i més tenint en compte que a territoris tan propers com Aragó i Mallorca s'havien imposat els sollevats. Per acarar amb major eficiència el nou escenari, el 21 de juliol es creà el Comitè Central de Milícies Antifeixistes (CCMAF), integrat per 5 membres de la CNT – FAI, 3 de la UGT, 3 d'ERC i 1 del PSUC, del POUM, d'Unió de Rabassaires i d'Acció Catalana. Serien responsabilitats seves organitzar les columnes de milicians voluntaris que anirien a combatre l'enemic a primera línia de foc i també crear i coordinar les patrulles de control a la rereguarda. Malgrat que, en principi, aquest organisme estava supeditat al govern de la Generalitat, a la pràctica estigué fora del seu control i, fins i tot, acabà per marcar-li el pas.

Mentrestant, s'havia desfermat una repressió incontrolada contra els partidaris dels alçats, declarats o simplement sospitosos de ser-ho. El 30 de setembre de 1936 ja havien estat executades més de 4.000 persones. Quan acabà la Guerra, la xifra passava les 8.500, de les quals només 400 havien estat sotmeses a un procediment judicial. El col·lectiu que més patí aquesta violència de rereguarda fou el religiós. 6.832 capellans i religiosos regulars foren assassinats a Catalunya mentre durà la contesa, o el que és el mateix, més del 30% del clergat català. Els esforços de la Generalitat per impedir aquests crims foren vans i l'única cosa que evità encara més morts fou l'expedició de salconduits, durant els primers mesos, per abandonar el país.

A finals de setembre de 1936, per a redreçar la caòtica situació general, els dirigents de la CNT, sindicat àcrata, adoptaren una decisió delicada, la d'integrar-se en el nou govern d'unitat antifeixista que dibuixà Lluís Companys. Josep Tarradellas exerciria de Conseller en Cap, tot essent acompanyat per 3 consellers d'ERC, 3 de la CNT – FAI, 2 del PSUC, un del POUM (Andreu Nin, al

Departament de Justícia), un d'Unió de Rabassaires i un més, sense cartera, d'Acció Catalana. Cal tenir present que la Lliga havia estat bandejada i que alguns dels seus principals dirigents s'havien mostrat obertament favorables als colpistes. D'altra banda, la formació sobiranista d'Estat Català restava allunyada dels centres de presa de decisions. La composició del Govern fou extrapolada a tots els Consells Municipals del país, cosa que implicà que en molts indrets en què ni tan sols existia cap delegació d'algun dels partits o sindicats, d'ençà d'aleshores, un o diversos representants d'aquelles formacions sense arrelament al lloc tinguéssin responsabilitat de govern.

Per altra banda, en matèria econòmica, aquest govern emeté el Decret del 24 d'octubre de 1936, relatiu a la col·lectivització d'empreses. Fou una solució de compromís, que tant desestimava la sindicalització de l'economia com la seva estatalització, tot cercant el manteniment de la propietat dels petits empresaris. Segons la llei, es procediria a la col·lectivització obligatòria de les empreses de més de cent treballadors i es deixava les de menys de cinquanta sota els seus propietaris, tot i que amb la presència d'un comitè obrer de control. Les que disposaven de plantilles d'entre cinquanta i cent persones, els seus treballadors podien escollir si volien ser col·lectivitzades o no. Es mantingueren les cooperatives existents anteriorment., mentre que les nascudes a partir del 19 de juliol van ser equiparades a les empreses col·lectivitzades. Així mateix, es posaren les bases per a la creació d'agrupaments, la sindicalització d'un sector, malgrat que el titular no n'era el sindicat, per a una direcció més unitària del ram, més capacitada per satisfer les demandes emergents. Totes les unitats de producció comptaven amb comitès obrers al capdavant, que alhora depenien del Consell General d'Indústria del ram al que estava adscrita la seva activitat, i aquests del Consell d'Economia de Catalunya, màxim òrgan de coordinació, sota l'autoritat del conseller d'Economia de la Generalitat. A més de pagar els impostos preceptius, les empreses col·lectivitzades havien de lliurar el 50% dels beneficis a una caixa de crèdit industrial i comercial, nou banc creat per la Generalitat amb la intenció de garantir el crèdit necessari per al manteniment del sistema, tot i que la seva posada en marxa no tindria lloc fins a finals de 1937.

Tornant ara a la trajectòria del govern d'unitat antifeixista, val a dir que aquest mai no gaudí d'estabilitat ni de bona sintonia interna. Des d'un principi s'evidencià una manca de control real de la situació del país. Ho palesa el fet que el mes d'octubre de 1936, el conseller de Cultura, Ventura Gassol (ERC), hagué de deixar el Departament per amenaces de la FAI i per la incapacitat governamental per a garantir-li la seva integritat. El mes següent, el novembre, sectors anarquistes acusaren Joan Casanovas Maristany, president del Parlament, de conspirar prop d'Estat Català per apartar la CNT del poder i assolir la independència de Catalunya, la qual cosa provocà l'exili de l'acusat. El desembre, les pressions del PSUC varen fer que el POUM fos apartat del govern.

La situació encara es crispà més quan el mes de març de 1937, es determinava la creació d'un cos únic de seguretat a càrrec de la Generalitat, la qual cosa implicava la dissolució de les patrulles de control milicianes i el lliurament de les armes que aquestes posseïen. Aquest extrem no fou acceptat ni per la CNT ni per el POUM, que supeditaven l'èxit de la revolució al poble armat. Aviat es produïren les primeres escaramusses entre faccions, que derivaren en conflicte obert a començaments del mes de maig de 1937, arran de l'intent d'ocupació de la seu de Telefònica, de Barcelona, controlada per la CNT, per part de la Guàrdia d'Assalt de la Generalitat. Era aquest l'inici del que es coneix com a Fets de Maig. Entre els dies 3 i 7 d'aquell mes s'aixecaren a la capital catalana multitud de parapets i barricades, des d'on el PSUC, la UGT, ERC i Estat Català per una banda i la CNT i el POUM per l'altra es disputaven a trets la preponderància política a Catalunya. Les crides dels dirigents de la CNT a deixar les armes serviren d'atenuant que permeté als anarquistes mantenir quotes de poder als consells municipals i a les empreses col·lectivitzades. Per contra, el POUM fou qui en resultà pitjor parat. S'inicià una persecució dels seus quadres dirigents, acusats d'espionatge i d'alta traïció, a mans dels sectors comunistes estalinistes, tot essent el cas més paradigmàtic i colpidor el del segrest i execució d'Andreu Nin.

Lluís Company, el mes de juny, tractà de redreçar la situació amb la formació d'un nou govern de paritat entre el PSUC i ERC, encara amb Josep Tarradellas com a Conseller en Cap. De manera gairebé paral·lela, el Ministeri de

Guerra de la República dictaminava la mobilització de lleves i la constitució d'un Exèrcit Popular, amb diferents cossos però amb un comandament únic. Així, les milícies catalanes desplegades per tot el front d'Aragó quedaren enquadrades a l'Exèrcit de l'Est i es veien engreixades pels mossos que obligatòriament eren militaritzats. A finals d'octubre de 1937, tot el Govern de la República es traslladà de València a Barcelona, per raons de seguretat, emperò també per aplicar un control molt més ferri sobre la Generalitat, temorencs com estaven tant Manuel Azaña, president de la República, com Juan Negrín, president del Consell de Ministres, que el govern català s'extralimités en les seves atribucions estatutàries i que, fins i tot, pogués negociar unilateralment una sortida de la guerra. A la pràctica, això significà una reducció molt significativa de les competències estatutàries, especialment en matèria de cossos de seguretat, de justícia i d'economia. En aquest últim sentit, cal remarcar la confiscació de les indústries de guerra, a la recerca d'una major productivitat, la qual cosa tanmateix no s'aconseguí en la mesura desitjada.

Amb aquest panorama, Catalunya inaugurava l'any 1938, que seria el de l'ocàs. L'èxit militar aconseguit amb la conquesta de Terol, a finals de l'any anterior, sols es mantingué fins al febrer. A partir d'aleshores, l'exèrcit sollevat recuperà el terreny perdut i, a més, va fer retrocedir els republicans fins a darrere els cursos dels rius Segre i Ebre, ja dins territori català. Paral·lelament, l'arribada dels rebels al Mediterrani, per Vinaròs (Castelló), deixava una Catalunya escapçada en més de 4.500 kilòmetres quadrats i aïllada de la resta del territori controlat per la República. S'incrementaven, amb això, les penúries econòmiques d'un país que mai no havia estat del tot autosuficient en matèria alimentària, i que ara, a més, veia la seva població augmentada en centenars de milers de persones pels refugiats provinents d'altres regions de l'estat i pel cos de funcionaris del govern. Entre els mesos de febrer i de novembre de 1938 foren mobilitzats tots els homes d'entre 18 i 40 anys. Els bombardejos sobre Catalunya, que es produïen d'ençà del mes de febrer de 1937, no feren sinó incrementar-se.

El 25 de juliol de 1938, a la desesperada, les millors unitats de l'exèrcit de la República trencaren el front de l'Ebre i avançaren en pocs dies una cinquantena de quilòmetres. Amb la recomposició de les forces nacionals, que havien estat sorpreses en un primer moment per l'operació, s'encetava la batalla més cruenta de tota la contesa. L'objectiu republicà era ja resistir a tota costa, a l'espera que en el context europeu comencés la previsible guerra entre les potències de l'Eix (Alemanya i Itàlia) i les forces aliades (França i Gran Bretanya), i que aquestes últimes se sentissin empeses a intervenir a Espanya en favor de la República. Tanmateix, l'espera fou vana. Després de 115 dies d'una batalla de trinxeres més pròpia de la Gran Guerra i de desenes de milers de víctimes mortals en ambdós bàndols, el mes de novembre, les malmeses tropes republicanes tornaven a les seves posicions de juliol. Catalunya, empobrida i desmoralitzada, aleshores ja estava sentenciada. Era qüestió de temps que l'exèrcit de Franco iniciés l'assalt final. Aquest, a la fi, començà durant el Nadal de 1938, en el front del Segre. El dia 6 de gener de 1939 les defenses catalanes ja no pogueren contenir les investides i es veieren desbordades. Pràcticament sense resistència els sollevats creuaren l'Ebre i les diferents columnes de l'exèrcit d'ocupació anaren avançant pel país. En paral·lel, centenars de milers d'homes, dones i nens, emprengueren la marxa de l'exili, cap als Pirineus. Entre aquestes columnes de població s'hi comptaven també els dirigents republicans catalans i espanyols. El 26 de gener de 1939, la ciutat de Barcelona veia desfil·lar per la Diagonal l'exèrcit rebel. L'última seu del govern de la Generalitat abans de la desfeta completa estigué ubicada al castell de Figueres. El 9 de febrer creuaven la frontera francesa els últims refugiats. S'havia consumat la tragèdia per a la Catalunya republicana. Menys de dos mesos més tard, l'1 d'abril, les tropes sollevades dominaven els últims reductes lleials a la República. Finalitzava la Guerra Civil, s'instaurava definitivament la dictadura de Franco i s'encetava una duríssima postguerra de penúries econòmiques i de repressió per als derrotats.

4.1. La trajectòria corporativa

El Sindicat d'Arquitectes de Catalunya (SAC) nasqué i existí en una conjuntura històrica tan excepcional com fou la Guerra Civil espanyola. Es constituí arran de l'inici del conflicte armat per servir a la revolució social que s'albirava, per tal que la classe dels arquitectes contribuís de la manera més eficient possible a les transformacions a què aspiraven els sectors més progressistes. El SAC substituï les antigues corporacions representatives del col·lectiu, malgrat que és ben segur que no era allò el que desitjava la majoria dels arquitectes catalans. La seva trajectòria i l'efectivitat de les mesures que endegà estigueren sempre condicionades per l'esdevenidor de la Guerra. Per això, hem optat per analitzar separatament aquelles actuacions que tingueren un vessant més revolucionari i les que estigueren sotmeses als imperatius bèl·lics. En primer lloc, emperò, ens convé estudiar com evolucionà corporativament l'entitat, la composició que presentà i les reestructuracions que patí.

4.1.1. La constitució del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya

El 19 de juliol de 1936, la Guàrdia d'Assalt, contingents armats de població i, a la fi, la Guàrdia Civil feren fracassar a la ciutat de Barcelona el cop d'estat perpetrat pel general Franco poques hores abans. Tanmateix, el panorama polític i social patia de sobte una sotragada radical. No sols era l'inici de la Guerra Civil, sinó que també es donava via lliure a Catalunya a l'aventura revolucionària. Tots els sectors econòmics es veren afectats, en major o menor mesura, pel procés de confiscació i de col·lectivització endegat pels sindicats llibertaris, sobretot en base a una aliança entre la CNT i la UGT.

En aquest marc, la corporació dels arquitectes catalans no restaria de cap manera aliena als febrils esdeveniments que es donaven a Barcelona. El 31 del mateix juliol se celebraria en el local de la UGT, aleshores situat en el número 38 del Passeig de Gràcia, la reunió de nou col·legiats: Josep Lluís Sert, Joan

Baptista Larrosa Domingo, Joan Capdevila Elías, Enric Vilanova Saurina, Pere Alapont Calvo, Josep Maria Liesa de Sus, Josep Pellicer Gambús, Antoni Bonet Castellana i Josep Torres Clavé. La motivació última era la d'involucrar d'una manera activa la professió en la transformació socioeconòmica que s'albirava a tots els nivells. La resolució que prengueren fou la de constituir-se en Sindicat d'Arquitectes de Catalunya (SAC), integrant ells mateixos el seu comitè directiu i adherint-se a la UGT⁴⁵⁶.

El 3 d'agost tindria lloc una nova reunió al citat local de la UGT i l'autoanomenat comitè directiu començaria aprovant l'adhesió com a afiliats a la nova corporació de Pere Pi Calleja, Joan Pujol Pascuet, Esteve Marco Cortina, Joan Cullell Carroggio, Francesc Ubach Trullàs, Josep Odena Roig, Francesc Detrell Tarradell i Pere Ricard Biot.

Posteriorment, fou tramitada una sol·licitud d'autorització als dirigents en cap de la UGT per a la incautació del local que l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i el Col·legi d'Arquitectes compartien en el número 563 de la Gran Via de les Corts Catalanes⁴⁵⁷. Assolida dita autorització i comptant amb l'ajuda de milicians armats de la UGT, la tarda del mateix 3 d'agost, el comitè directiu del SAC es dirigí cap al local corporatiu i tingué lloc la confiscació de les oficines⁴⁵⁸. Amb aquesta acció esdevenia, *de facto* i de manera immediata, la supressió de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, tot atorgant l'exclusivitat representativa de la classe a un únic organisme, el SAC. Així es va fer saber als membres de les últimes juntes directives de l'Associació i del Col·legi, encapçalades per Pere Benavent i Francesc de Paula Guàrdia Vial, respectivament. Alhora, es va comunicar als empleats de les dependències corporatives que romanien en els seus llocs de feina, essent-los respectats els salaris, emperò que des d'aquell instant haurien d'obeir les directrius del nou Comitè.

⁴⁵⁶ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 1. 31 de juliol de 1936. C 509 / 2.

⁴⁵⁷ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya.. Acta núm. 2. 3 d'agost de 1936. C 509 / 2.

⁴⁵⁸ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 3. 3 d'agost de 1936. C 509 / 2.

Amb la intenció de dotar la nova corporació de legitimitat política, aquella mateixa jornada, Joan Capdevila, exercint funcions de secretari, va adreçar una comunicació al President de la Generalitat, Lluís Companys, en què s'anunciava l'acte de la confiscació.

Honorable Senyor:

El Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, (adherit a la UGT) saluda a l'Honorable President de la Generalitat de Catalunya, i es posa incondicionalment a les seves ordres, per al triomf de la República i pel bé de la nostra terra. Al ensems, plau-nos, Honorable Senyor President, assabentar-vos que aquest Sindicat, en data d'avui, ha requisat el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, i l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i Balears, situat al carrer de les Corts Catalanes 563.

Viviu molts anys

Barcelona, 3 d'agost 1936

PEL COMITÈ

*Joan Capdevila*⁴⁵⁹

El 5 d'agost de 1936, en plena efervescència organitzativa, segurament no mancada d'improvisació, el comitè del SAC optà per reestructurar-se, tot acotant les funcions dels seus membres, per tal d'adquirir una major eficiència de cara a les tasques a emprendre. Així, l'organigrama quedà de la següent manera:

- Secretariat General: Josep Lluís Sert i Joan Baptista Larrosa.
- Secretariat d'Actes: Joan Cullell i Francesc Detrell.
- Secretariat d'Organització: Joan Capdevila i Pere Pi.
- Secretariat d'Administració: Enric Vilanova i Pere Alapont.
- Secretariat de Premsa i Propaganda: Josep Ma. Liesa i Josep Pellicer.
- Secretari d'Enllaç: Josep Torres Clavé.

No obstant això, la trajectòria d'aquesta primera estructuració no arribà a les 24 hores, ja que a l'endemà, els secretaris d'Actes, Joan Detrell i Francesc Cullell, presentaren la seva dimissió, al·legant raons personals⁴⁶⁰.

⁴⁵⁹ AHCOAC. Correspondència. C 440 / 4.

⁴⁶⁰ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 5. 6 d'agost de 1936. C 509 / 2.

Paral·lelament, s'inicià, de la mà de Joan Baptista Larrosa i de Joan Capdevila, una ronda de contactes amb diferents elements del sindicat predominant a Catalunya, el de tendència anarquista de la CNT i d'un mode més concret amb la seva Comissió Tècnica del Sindicat de la Construcció. Resultava essencial per als interessos de la professió no entrar en una disputa de competències entre organitzacions que pogués obstaculitzar els abundants projectes que els membres del SAC pretenien endegar, l'èxit dels quals depenia en gran mesura d'una direcció forta i reconeguda per tots.

Aquest fou el principal punt a tractar en l'Assemblea General convocada pel 7 d'agost. Enmig d'una gran expectació general i sota la presidència de Josep Torres Clavé s'obrí una sessió carregada d'intensitat per a determinar el color polític que havia d'adquirir la corporació. Torres Clavé exhortà a la professió a arreglar-se al costat de les classes treballadores, a que cada un dels arquitectes s'afiliés a la CNT o a la UGT, segons cregués més convenient. Pere Pi, per la seva part, recolzava aquest posicionament argumentant que la Generalitat de Catalunya oferiria un major recolzament al SAC sempre que estigués integrat per membres de les dues agrupacions sindicals.

Amb això s'adoptà, per majoria, l'acord que, atès que els elements que fins aleshores s'havien sindicat al SAC pertanyien, amb caràcter individual, a la CNT o a la UGT, tots els afiliats a la nova corporació haurien de ser, obligatòriament, d'un dels dos sindicats esmentats. Així mateix, el comitè directiu decidí presentar la seva dimissió, amb la intenció de procedir a una nova composició en la que hi estiguessin representats, d'un mode equitatiu, companys de les dues organitzacions obreres. D'aquesta manera, s'establirien set secretariats, havent d'estar, cada un d'ells, integrat per dos membres, un de cada sindicat. Emperò, per mor de la manca encara de representants de la CNT, el nou Comitè presentaria, inicialment, nombroses places vacants, a cobrir a mesura que els antics col·legiats s'hi anessin adherint. Així, el Comitè, el 7 d'agost de 1936, quedà constituït de la següent manera:

- Secretariat General:

Per la UGT, Josep Torres Clavé; Per la CNT, vacant.

- Secretariat d'Actes:

Per la UGT, Josep Maria Liesa; Per la CNT, vacant.

- Secretariat d'Organització:

Per la UGT, Pere Pi Calleja; Per la CNT, vacant.

- Secretariat d'Administració:

Per la UGT, Enric Vilanova; Per la CNT, Joan Subirana.

- Secretariat de Premsa i Propaganda:

Per la UGT, Joan Capdevila; Per la CNT, vacant.

- Secretariat d'Enllaç:

Per la UGT, Joan Baptista Larrosa; Per la CNT, vacant.⁴⁶¹

A l'endemà, el 8 d'agost, aquest comitè enumerava els punts bàsics del que seria l'actuació del SAC, del tot rupturistes i revolucionaris, i els inserien a la publicació corporativa *Arquitectura i Urbanisme*, concretament en el seu número 13, corresponent a l'agost de 1936, elaborat encara per la comissió de Publicacions de l'extinta AAC.

El Sindicat d'Arquitectes de Catalunya té per objecte:

1 – La defensa dels interessos morals i econòmics dels seus membres com a professionals.

2- Practicar degudament els principis de solidaritat entre totes les organitzacions obreres en general i, especialment, entre les del ram de la construcció.

3 – Garantitzar el treball a tots els seus afiliats.

4 – Declarar tots els arquitectes afiliats al Sindicat com a Treballadors de la construcció.

5 – Establir un nexa amb les organitzacions obreres dels demás països i treballadors de la cultura en general.

6 – Distribuir racionalment el treball per part d'aquest Sindicat, entre tots els seus afiliats.

7 – Establir el Control de la construcció, i de l'ensenyament i formació professional dels arquitectes.

⁴⁶¹ AHCOAC. Assembles Generals del SAC. Acta núm. 1. 7 d'agost de 1936. C 509 / 2.

Aquests punts seran aclarits mitjançant els estatuts que s'aprovaran al seu degut temps.

Aquest Sindicat té vida autònoma, tant professionalment com autònoma, d'acord amb les condicions generals donades per les organitzacions obreres CNT i UGT a les quals hauran de pertànyer indistintament els nostres associats, i les particulars de les altres organitzacions del Ram de la construcció.

*EL COMITÈ.*⁴⁶²

L'estructuració completa del comitè directiu arribaria el 19 d'agost de 1936, malgrat que amb novetats respecte a l'aprovada en assemblea general, puix s'establia un secretariat general unipersonal, que recauria en la figura de Josep Torres Clavé. Alhora, es crearen diferents comissions, encarregades a membres del comitè i a alguns dels nous afiliats que progressivament anaven engreixant les files del SAC. A més, cal remarcar que no es respectà la voluntat primera de l'equitat entre organitzacions sindicals i hi hagué una major presència d'afiliats a la UGT que no pas a la CNT. Aquest fet, que no sembla que fos traumàtic per a la convivència corporativa, es degué a l'encara poca rellevància numèrica dels arquitectes que optaren per sol·licitar l'ingrés al sindicat àcrata. Les sessions de feina, en un primer moment, tindrien lloc entre les set i les nou del vespre de tots els dies de la setmana, exceptuant el descans dominical.

L'organigrama del SAC, a la fi, aconseguia un mínim d'estabilitat, després d'un mes frenètic en què s'havien precipitat tot tipus d'esdeveniments de caire polític, social i econòmic en el conjunt de l'estat:

- Secretari General:

Josep Torres Clavé (UGT)

- Secretariat d'Actes:

Josep Maria Liesa (UGT) i Francesc Detrell (CNT)

- Secretariat d'Organització:

Joan Capdevila (UGT) i Joan Baptista Larrosa (UGT)

- Secretariat d'Administració:

Enric Vilanova (UGT) i Pere Alapont (UGT)

⁴⁶² "Sindicat d'Arquitectes de Catalunya". *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 13, p. 118.

- Secretariat de Premsa:

Emili Bofill (UGT) i Joan Baptista Subirana (CNT)

- Secretariat d'Enllaç:

Pere Pi Calleja (UGT) i Josep Maria Deu Amat (CNT)

Pel que fa a les comissions, destinades a actuar amb el màxim d'eficàcia en els diferents àmbits en què el SAC es proposava intervenir, es posaren en marxa les següents:

- Inspecció i Controls:

Pere Alapont

- Cases constructores:

Josep Pellicer (CNT), Joan Cullell (CNT) i Francesc Detrell

- Estatuts:

Pere Pi Calleja

- Racionalització i estructuració del treball professional:

Joan Baptista Larrosa i Joan Capdevila

- Control de plans:

Enric Vilanova i Josep Maria Liesa

- Escola Nova Unificada:

Pere Pi Calleja

- Habilitació d'escoles:

Francesc Perales (UGT) i Emili Bofill (CNT)

- Ensenyament (Escola d'Arquitectura):

Enric Vilanova, Joan Baptista Subirana i Josep Maria Deu Amat

- Circulació:

Pere Ricard Biot (CNT) i Pere Pigrau Canals (UGT)⁴⁶³.

Tanmateix, l'estabilitat esmentada sols arribaria pel que fa al número i nom dels secretariats i comissions, ja que sovint canviarien els noms d'aquells que hi estaven al capdavant. Les raons podien ésser múltiples, anant des dels canvis forçats per raó de les mobilitzacions militars fins als intercanvis de "carteres" entre uns i altres càrrecs, a la recerca de major eficiència, romanent al complet

⁴⁶³ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 16. 19 d'agost de 1936. C 509 / 2.

els mateixos integrants del comitè, sols que baratant entre ells els secretariats. Aquesta, precisament, fou la característica de la nova estructuració que es donà el 2 de setembre de 1936:

- Secretari General:

Josep Torres Clavé

- Secretariat d'Actes:

Joan Baptista Subirana i Francesc Detrell

- Secretariat d'Organització:

Pere Alapont i Joan Capdevila

- Secretariat d'Administració:

Enric Vilanova i Emili Bofill

- Secretariat de Premsa:

Josep Maria Liesa i Joan Baptista Larrosa

- Secretariat d'Enllaç:

Josep Maria Deu Amat i Pere Pi Calleja⁴⁶⁴

4.1.2. L'evolució de la corporació

Amb aquesta organització el SAC funcionaria de manera regular fins a mitjans de desembre de 1936, quan es considerà que, un cop marcat el camí a seguir, havia arribat el moment, per part del Comitè, de retre comptes en assemblea general. En aquesta, celebrada el dia 12 de l'esmentat mes, el secretari general Josep Torres Clavé, després de llegir la memòria de les activitats realitzades fins aleshores, posà el seu càrrec i els dels restants directius a disposició dels companys. Per unanimitat, Torres Clavé fou proclamat novament secretari general i, amb la voluntat d'aconseguir la paritat entre les dues forces sindicals, varen ser nomenats, per la UGT, els senyors Josep Maria Liesa, Josep Pellicer, Pere Alapont i Pere Pi Calleja, i per la CNT els senyors Emili Bofill, Joan Subirana, Bonaventura Bassegoda Musté i Francesc Folguera Grassi⁴⁶⁵. Val a dir, emperò, que els dos últims havien estat designats per l'agrupació sindical a la que pertanyien en contra de la seva voluntat, amb la qual cosa, amb

⁴⁶⁴ *Ibid.* Acta núm. 24. 2 de setembre de 1936. C 509 / 2.

⁴⁶⁵ AHCOAC. Assembles Generals del SAC. Acta núm. 3. 12 de desembre de 1936. C 509 / 2.

immediatesa, presentaren la seva dimissió⁴⁶⁶. Amb això, l'organigrama directiu del SAC es veuria privat de l'equitat desitjada, tot donant-se una predominància palesa dels directius pertanyents a la UGT. A la praxis, els secretariats i comissions foren els que segueixen:

- Secretariat General:

Josep Torres Clavé

- Secretariat d'Actes:

Joan Baptista Subirana i Josep Maria Liesa

- Secretariat de Premsa i Propaganda:

Pere Alapont

- Comissió de Comarques:

Emili Bofill, Josep Maria Liesa, Pere Alapont i Joan Subirana

- Comissió de Racionalització del treball:

Emili Bofill, Josep Maria Liesa

- Comissió de Col·lectivització del ram de la construcció:

Joan Subirana

- Comissió de Comanes:

Josep Pellicer (UGT)

- Comissió del CENU (Escola Nova Unificada):

Pere Pi Calleja i Josep Pellicer

- Comissió d'Ensenyament (Escola d'Arquitectura):

Pere Pi Calleja i Josep Pellicer⁴⁶⁷

Aquest organigrama seria el que perviuria, a grans traçades, durant tot l'any 1937, el segon de la Guerra i durant el transcurs del qual el SAC acabaria de consolidar-se jurídicament.

En aquest aspecte últim, després d'àrdues gestions prop de la màxima institució política catalana, la classe professional dels arquitectes veié com, el 27 d'abril de 1937, la Generalitat decretava l'oficialitat del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya – depenent del Departament de Cultura - i la conseqüent dissolució,

⁴⁶⁶ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 91. 16 de desembre de 1936. C 509 / 2.

⁴⁶⁷ *Ibid.*. Acta núm. 92. 17 de desembre de 1936. C 509 / 2.

de iure, del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, així com també de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Pel que fa a ambdues entitats, es considerava que ja no tenien raó de ser, puix no responien, ni per estructura ni per missió, a les necessitats de la “nova organització social” que s’anava constituint a Catalunya.

Article 1r: Resten dissolts el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears i l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, integrant-se en el Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, el qual incorporarà els béns mobles i immobles i l'actiu i passiu de les esmentades entitats.

Article 2n: El Sindicat d'Arquitectes de Catalunya serà la representació legal dels arquitectes que vulguin exercir la professió en territori català, els quals, a més de posseir el títol professional deuran formar part del Sindicat.

Article 3r: El Sindicat d'Arquitectes de Catalunya tindrà plena personalitat jurídica i dependrà, als efectes de l'administració pública, del Departament de Cultura de la Generalitat.

El Conseller de Cultura resta facultat per a regular el seu funcionament i aprovar els Estatuts que formulin el Comitè d'Enllaç i l'Assemblea General [...]

El Conseller de Cultura
Antoni Ma. Sbert

El Conseller Primer
Josep Tarradellas

El Conseller de Seguretat Interior
A. *Aguadé Miró*

El Conseller de Justícia
*Joan Comorera*⁴⁶⁸

Pel que respecta al règim intern, el SAC intentaria dotar-se, durant aquest any 1937, d'uns estatuts amb caràcter oficial. La redacció de l'esbós de l'articulat que havia d'estipular la vida corporativa i les relacions externes de la classe professional dels arquitectes catalans fou encarregada pel comitè a Josep Maria Liesa de Sus, el 24 de maig de 1937⁴⁶⁹. Aquest, per a complir amb la tasca, procediria a la consulta en profunditat dels antics estatuts de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya (1916), del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya

⁴⁶⁸ “Decret que dissol el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears i l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i pel qual és reconeguda personalitat legal i jurídica al Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (29 d'abril de 1937), núm. 119, p. 334.

⁴⁶⁹ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 124. 24 de maig de 1937. C 509 / 2.

i Balears (1931), així com també de les normes d'actuació professional aprovades en assemblea general (12 de desembre de 1936) i dels estatuts de l'Agrupació Col·lectiva de la Construcció de Barcelona (19 de març de 1937). De l'acte de refundre els esmentats codis, tot adequant-ho a la sintonia política i social del moment, sorgirien, el mes d'octubre de 1937, uns estatuts provisionals, amb la intenció de presentar-los, per a la seva aprovació, en assemblea general.

La natura dels esmentats estatuts fou certament agosarada, socialment i política avançada⁴⁷⁰ i intentà donar un embolcall reglamentari a tota una sèrie de mesures endegades en els primers mesos de la contesa bèl·lica i, ensems, del període revolucionari, si no a les palpentes sí amb una escassa base normativa.

Es tingué especial interès en subratllar la legalitat del SAC decretada per Generalitat i el seu caràcter oficial sobre tot el territori de Catalunya, així com també en delimitar les línies bàsiques d'intervenció. Tanmateix, les circumstàncies extraordinàries per les que travessava el SAC, fortament afectat per la mobilització dels membres del comitè per l'Exèrcit Popular de la República, feren que l'assemblea general que se celebrà el 8 de desembre de 1937 hagués de centrar-se, en gran mesura, en la reconstitució de l'òrgan directiu de la corporació, tot ajornant, *sine die*, l'aprovació dels estatuts.

A proposta del senyor Damià Ribas Berengué, per al càrrec de secretari general fou escollit, per unanimitat novament, Josep Torres Clavé. Posteriorment, després d'un intercanvi general d'impressions entre els assistents a l'assemblea – que amb prou feines passaven dels 40 -, foren designats com a membres del comitè els senyors Jordi Audet, Bartomeu Llongueres, Antoni Ferrater i Pere Pi Calleja, en representació de la UGT, i els senyors Joan Gumà Cuevas, Josep Pellicer, Jaume Mestres Fossas i Joan Subirana, en representació de la CNT⁴⁷¹.

⁴⁷⁰ AHCOAC. Estatuts del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya i altres documents fundacionals. C 438 / 4.

⁴⁷¹ AHCOAC. Assembles Generals del SAC. Acta núm. 5. 8 de desembre de 1937. C 509 / 2.

Davant la manca de documentació, és fa difícil concretar amb exactitud quin secretariat ocupà cada un dels integrants del comitè, encara que és ben probable que, en aquell context, l'estructura organitzativa proposada s'hagués difuminat i que cada directiu s'encarregués de les tasques més immediates sense reparar en l'àmbit, amb el perjudici conseqüent per a un pla d'actuació conjunt i consistent, ja del tot inviable.

D'altra banda, un símptoma d'aquest més que presumible escenari d'emergència o de desbordament que vivia l'aparell rector del SAC podria ser el fet que des del mes de desembre de 1937 les actes de les reunions ordinàries – celebrades amb una freqüència cada cop més dilatada – ja no eren transcrites en els llibres oficials, restant tan sols els esborranys manuscrits, cada cop més breus i imprecisos -, potser a l'espera de temps més amables que ho permetessin.

I és que la situació bèl·lica i els esforços que exigia a Catalunya, tant pel que respecta a la militarització de població com per les escassetats econòmiques, determinaren tots els aspectes de la vida. Evidentment, el SAC tampoc no en sortiria indemne i el mes d'abril de 1938, amb la crida a files del que n'era *alma mater*, Josep Torres Clavé, rebria un cop pràcticament definitiu.

Arran de la nova mobilització de membres del comitè⁴⁷², s'hagué de convocar una assemblea general, que se celebraria el 27 d'abril de 1938. Jaume Mestres Fossas era designat com a nou secretari general i amb ell formarien part de la directiva del SAC Eduard Fernández Díaz (UGT), Antoni Ferrater (UGT), Marian Romaní (UGT), Pere Pi Calleja (UGT), Joan Baptista Subirana (CNT), Joan Gumà Cuevas (CNT) i Damià Ribas (CNT), aquest últim fins el setembre de 1938, quan fou també mobilitzat.

Amb tot, la marxa al front de Josep Torres Clavé i el desafortunat esdevenidor bèl·lic pel bàndol republicà determinarien que el SAC abandonés la senda revolucionària. Per incapacitat o per convicció s'anaren arraconant els projectes més ambiciosos, com el de la intervenció a l'Escola d'Arquitectura o el

⁴⁷² AHCOAC. Assemblees Generals del SAC. Acta núm. 6. 27 d'abril de 1938. C 509 / 2.

del control de les cases constructores. Sobre la taula restarien sols les qüestions més directament relacionades amb la defensa dels interessos professionals, com ara la lluita per sous adients i contra l'intrusisme.

És cert, emperò, que durant tot l'any 1938 es realitzaren nombroses gestions, dirigides essencialment per Pere Pi Calleja, per tal que el Govern de la República i, més concretament, el Ministeri d'Instrucció Pública, reconegués oficialment el SAC⁴⁷³. Aquest reconeixement no acabaria mai arribant.

El mateix Pere Pi Calleja, per altra part, seria el directiu que es mostraria més dinàmic i entusiasta durant l'última fase de la corporació. Sols com a anècdota, hem d'apuntar que a finals de desembre de 1938, a punt de trencar-se el front del Segre i de concretar-se l'ocupació definitiva de Catalunya per part de les forces franquistes, encara plantejà la possibilitat d'endegar de nou les obres de la Ciutat de Repòs⁴⁷⁴, antic projecte del GATCPAC – al que havia pertangut el mateix Pi Calleja - que hagué d'ésser suspès per l'esclafit de la Guerra i la dissolució del grup.

Aleshores, l'aventura del SAC, els somnis revolucionaris dels seus fundadors, que tendien a una reformulació absoluta de la professió de l'arquitecte, estaven a punt de concloure. El dia 12 de gener de 1939 tingué lloc l'última reunió del comitè, a la que hi assistiren Jaume Mestres Fossas, Antoni Ferrater, Joan Baptista Subirana, Pere Pi Calleja i Eduard Fernández Díaz. L'esborrany que s'aixecà a tall d'acta manifesta que s'hi debaté la necessitat d'una reorganització de les oficines del SAC davant la mobilització dels seus treballadors⁴⁷⁵. Mentrestant, l'exèrcit sollevat s'apropava inexorablement a la ciutat de Barcelona, que conqueriria el 26 de gener. Era, aquest, el cop de gràcia per a la Catalunya republicana i, evidentment, també per al SAC. El nou règim polític que sorgí de la Guerra Civil, la dictadura franquista, procediria a restituir el Col·legi Oficial de Catalunya i Balears i a posar en marxa la maquinària repressiva per a depurar responsabilitats.

⁴⁷³ AHCOAC. Esborrany de les actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 29 de desembre de 1938. C 438 / 1; AHCOAC. Esborrany de les actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 16 de febrer de 1938. C 439 / 3; *Ibid.* 22 de juny de 1938. C 439 / 3.

⁴⁷⁴ AHCOAC. Esborrany de les actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 29 de desembre de 1938. C 438 / 1.

⁴⁷⁵ *Ibid.* 12 de gener de 1939. C 438 / 1.

4.1.3. Els integrants del Sindicat

Bona part dels arquitectes que participaren del procés de confiscació del Col·legi i de l'Associació eren membres del GATCPAC, a més de simpatitzants de la causa marxista o anarquista. Amb tot, caldria no perdre de vista que es tractava d'un número reduït d'antics col·legiats. La seva politització la volgueren traslladar al Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, cridat a transformar la concepció de la professió, a fer-la propera a les capes socials més desfavorides, a equiparar-la amb la de tots els altres treballadors del ram de la construcció, a qui consideraven com a iguals. Per a això, jutjaren imprescindible la implicació de tots els seus integrants i cregueren que la garantiria la sindicació a la UGT o a la CNT, organitzacions obreres majoritàries i potentíssimes a Catalunya, presumiblement capaces de vetllar pel triomf de la revolució.

Tal com hem vist, durant l'assemblea general del 7 d'agost de 1936 es prengué l'acord que tots els afiliats al SAC ho havien de ser, obligatòriament, d'una de les dues associacions sindicals esmentades, podent escollir cada individu a quina volia pertànyer. Aquest era un requisit insalvable en cas que l'arquitecte pretengués exercir, ja que el SAC s'havia atribuït les competències reguladores de la professió, aspirant, a més, a ser el centre receptor de totes les comanes de feina per a distribuir-les després, racionalment, entre tots els seus membres, equiparant hores de feina i salaris.

És de suposar que hi hagué no poques reticències entre els arquitectes pel que fa a aquests procediments, puix devien ser molts els que no combregaven amb cap dels dos sindicats obrers, més tenint en compte l'origen tradicionalment liberal, burgès o, si més no, benestant de la majoria de la classe. Tanmateix, el panorama polític, marcat per un conflicte bèl·lic que tendia a la bipolarització dels posicionaments no deixava gaire espai a l'oposició oberta al SAC. En aquest sentit, sols hem constatat les paraules del que fou darrer degà del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, Francesc de Paula Guàrdia Vial, qui valorava en assemblea general que la seva destitució no tenia cap validesa, ja que el càrrec que ocupava era resultat d'una disposició legal de la

República. Segons es recull a l'acta, Josep Torres Clavé li respongué lacònicament amb el suggeriment que s'abstingués de recordar organismes que havien deixat d'existir⁴⁷⁶.

De manera progressiva, i enmig de constants crides del comitè – que recordaven que la pertinença al SAC era imprescindible per a l'exercici de la professió - anirien arribant a les oficines de la corporació les sol·licituds d'ingrés, recolzades per algun document que palesés la militància a la UGT o a la CNT. Així i tot, es donarien casos de resistència passiva, d'arquitectes que pel motiu que fos intentaren seguir projectant d'esquenes al SAC, lluny del seu intervencionisme, fins a finals de 1936, tot i els esforços del comitè per impedir-ho. D'altra banda, també n'hi hauria que s'hi adheririen d'una manera immediata i aparentment entusiasta, com, per exemple, ho reflecteix la missiva de Josep Castelló Rabés a l'òrgan directiu:

Volguts companys: Davant l'obligatorietat d'afiliar-se individualment a una de les agrupacions sindicals actuant a Catalunya, qual inscripció a n'aquest sindicat ja tinc presentada, os prego que m'inscriviu a la agrupació de la C.N.T. Incondicionalment al vostre costat, Visca la República. Salut! Llibertat! i Treball!

J. Castelló – Rabés

*Barcelona, 12 d'agost de 1936.*⁴⁷⁷

Sembla evident que el requisit de la sindicació portava implícit, alhora, un procés de depuració de la classe professional, en tant que es precisava d'una admissió individualitzada, després d'una deliberació en què es sospesaven les sensibilitats ideològiques i les actituds professionals de cada aspirant. En aquest sentit, el comitè, l'1 de setembre de 1936, acordà que no serien admesos aquells que d'una manera clara i concreta se'ls comprovés que:

1 – Hagin actuat en orientacions polítiques d'una forma definida en partits desafectes al règim actual.

⁴⁷⁶ AHCOAC. Assembles Generals del SAC. Acta núm. 2. Agost de 1936. C 509 / 2.

⁴⁷⁷ AHCOAC. Secretaria general. 12 d'agost de 1936. C 439 / 3.

2 – Hagin estat perseguits a les comarques per alguns dels partits del Front Popular o hagin actuat contra les organitzacions sindicals obreres.

*3 – Hagin observat una conducta marcadament immoral dintre de la seva actuació professional.*⁴⁷⁸

Així mateix, s'aprovà que aquells que fossin admesos ho serien de manera provisional, sota els avals de Josep Maria Deu Amat, per part de la CNT, i de Joan Baptista Larrosa, per la UGT, sense que assolissin la categoria de definitius fins després que les organitzacions sindicals redactessin els informes pertinents

⁴⁷⁹.

Malgrat que les bases normatives per portar a terme una depuració entre els antics col·legiats foren establertes pel comitè, fins al moment no s'ha localitzat cap document que testimonii que a qualque arquitecte li fos negada l'adhesió al SAC – la qual cosa li suposaria ésser decantat de l'exercici de la professió a Catalunya – per mor dels seus posicionaments polítics afins a les forces colpistes. Això, d'altra banda, tornem a advertir, no ha de ser considerat sinònim d'una homogeneïtat ideològica en el si del SAC. Més aviat, interpretem, respondria a una lògica de solidaritat professional dels potencials depuradors – el Comitè – en vers els companys aspirants, a una consciència de classe laboral en la qual pesarien més els afectes personals dels que comparteixen ofici que no pas les possibles diferències ideològiques. Tot plegat, sense obviar les necessitats evidents ocasionades per un context de contesa bèl·lica i de revolució, quan resultava necessari comptar amb el màxim de recursos, inclosos els humans, per assolir els objectius fixats.

Pel que fa al número d'arquitectes que integraren el SAC, cal assenyalar que la xifra total d'adscrits al Col·legi Oficial, l'any 1936, abans d'esclatar la Guerra Civil, era de 279, dels quals 263 exercien a Catalunya⁴⁸⁰. D'aquests, 23 mai no s'adheriren al Sindicat, per qüestions diverses. Alguns ho desestimaren per raons d'edat avançada, ben possiblement combinades amb motius ideològics, com fou el cas de Bonaventura Bassegoda Amigó, qui havia

⁴⁷⁸ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 23. 1 de setembre de 1936. C 509 / 2.

⁴⁷⁹ *Ibid.*

⁴⁸⁰ Dels 16 restants, 10 residien a les Illes Balears, 4 ho feien a Madrid i altres 2 al País Valencià.

aconseguit el títol l'any 1886, o de Juli Maria Fossas Martínez, que el posseïa d'ençà de 1890. Josep Puig i Cadafalch, igualment ja un il·lustre veterà de la professió, titulat el 1891, emprengué el camí de l'exili a França, mentre que d'altres més joves, com Guillem Tell Novellas, amb títol des del 1931, també optaren per refugiar-se a l'estranger, en el seu cas a Noruega, des de bon començament del conflicte.

Segons les dades consultades, a data del 17 de desembre del 1936, eren 266 els individus inscrits en el SAC, encara que no tots es trobaven en actiu. La documentació específica que, d'aquests, 9 estaven en situació d'atur voluntari, mentre que altres 10 tenien la condició de *flotants* o de *retirats*. 13 més de la relació total havien sigut ja mobilitzats per l'exèrcit de la República.

Durant els dos anys i mig que durà el conflicte bèl·lic i conseqüentment la trajectòria del SAC, hem tingut constància que fins a 293 persones en foren membres en algun moment, encara que no totes elles posseïen el títol oficial. Alguns pogueren exercir en situació d'excepcionalitat, amb caràcter provisional, com ara un conjunt d'estudiants de l'Escola d'Arquitectura que no havien pogut finalitzar la carrera per la paràlisi a la que estava sotmès el centre docent. D'aquesta relació de 293 arquitectes, n'hem pogut conèixer l'adscripció sindical – que obligatòriament havien de posseir per a formar part del SAC – de 276 d'ells, tot resultant que 119 s'havien arrengherat a la CNT i 157 a la UGT.

És convenient remarcar que això no significa que la majoria dels membres del SAC combreguessin amb els ideals d'aquestes organitzacions obreres i tenir en compte que era un requisit imprescindible per a poder treballar i, per tant, per a assegurar-se uns ingressos econòmics en una conjuntura adversa. Tampoc no implica, d'altra banda, que tots estiguessin en actiu. Més d'una vintena romangueren en situació d'atur voluntari, entre els quals trobem a Josep Francesc Ràfols Fontanals, Cèsar Martinell, Alexandre Soler March o Francesc de Paula Nebot Torrent. Es donà el cas que alguns formalitzaren la inscripció i posteriorment foren donats per desapareguts, com va ser el cas, per exemple, de Manuel de Solà – Morales Rosselló, de Joan Rubió Bellver, de Ricard Ribas Seva o de Carles Bertran Coma, de qui sabem que assolí el grau de tinent d'Enginyers

en l'exèrcit franquista i que morí el mes de gener de 1939 en el procés d'ocupació de Catalunya. Altres, tot i estar inscrits, residien a l'estranger, com Josep Lluís Sert. Dos més, concretament Carles Clavell Coll i Maties Colmenares Errea, varen ser assassinats a la rereguarda republicana l'any 1937. Molts més, fins a assolir prop del 40 % dels inscrits al SAC l'any 1938, foren mobilitzats per l'exèrcit de la República.

Sempre observant aquestes circumstàncies, la darrera xifra que posseïm en relació als arquitectes adherits al Sindicat, ens l'ofereix un llistat datat el 16 de desembre de 1938, quan ja estava a punt de materialitzar-se la desfeta republicana a Catalunya. Aleshores, el número d'individus que nominalment engreixaven les files del SAC era de 259.

4.2. El SAC i la revolució

El Sindicat d'Arquitectes de Catalunya nasqué de la mà d'un grup reduït de facultatius d'esquerres i d'acció, tot aprofitant la conjuntura bèl·lica i revolucionària, amb la intenció que esdevingués eina per a assolir canvis ràpids i radicals en el si de la classe i per a implicar tots els companys de manera efectiva en la missió social a què se sentien cridats. En aquest sentit, els seus dirigents impulsaren mesures destinades a transformar l'essència de la professió, a desposseir-la del seu tarannà liberal i a apropar-la al món obrer, als sectors més populars. Per a aconseguir-ho, introduïren transformacions sense precedents en la relació de l'arquitecte amb la seva feina, participaren activament dels processos de col·lectivització de les cases constructores i en la creació de l'Agrupament de la Construcció de Barcelona. Així mateix, pretengueren introduir les concepcions avantguardistes europees en l'àmbit acadèmic, i això passà per controlar l'Escola Oficial d'Arquitectes de Barcelona. Altres àmbits d'acció que estudiarem en aquest apartat seran les contribucions del SAC a l'obra del Consell de l'Escola Nova Unificada i a la millora de les condicions de salubritat de les porteries a la ciutat de Barcelona, a més de la trajectòria de la publicació *Arquitectura i Urbanisme* quan en aquest període fou regida pel comitè del SAC.

4.2.1. La racionalització del treball

D'entre les principals línies d'actuació que pretenia portar a terme el SAC cal remarcar la voluntat d'efectuar profundes transformacions de la concepció de la professió, del conjunt de la classe i de la manera de relacionar-se amb el treball per part de l'arquitecte. El comitè encapçalat per Torres Clavé entenia que una de les funcions essencials d'una organització sindical com la que s'havia constituït era vetllar pels interessos morals i materials del conjunt dels seus integrants. Per a això, resultava essencial que tots ells tinguessin accés al treball, una distribució equitativa de la feina que el SAC provaria de garantir.

S'argumentava, per a fer-ho efectiu, que en un col·lectiu professional com el seu havia de prevaldre l'esperit fraternal dels seus membres, per tal de corregir les desigualtats d'oportunitats que afectaven, sobretot, als titulats més joves, incapaços d'entrar en el mercat per la manca de comanes que hi havia en aquella conjuntura econòmica i per l'acaparament que feien d'elles un reduït nombre de facultatius, consolidats per un prestigi pretèrit o pels càrrecs que ostentaven a les diferents administracions. Així mateix, es tenia el convenciment que aquest últim fet, la concentració d'encàrrecs en uns pocs arquitectes, era pernicios per a tota la professió, atès que, l'excés de treball, anava en detriment de la qualitat de l'obra. D'igual manera, això restava temps als arquitectes per a esmerçar-se en la formació cultural continuada que devia afrontar i repercutia de manera negativa en els resultats finals dels seus projectes⁴⁸¹.

La intenció d'adoptar aquesta mesura es revelà de manera gairebé immediata. El 8 d'agost de 1936 ja apareixia en els punts bàsics d'actuació del comitè del SAC que es donaren a conèixer a través d'*Arquitectura i Urbanisme*⁴⁸². El 19 d'agost el Sindicat es dotava d'una comissió específica anomenada “Racionalització i estructuració del treball professional”, dirigida per Joan Baptista Larrosa i Joan Capdevila. A partir del desembre del mateix any, estigué encapçalada per Emili Bofill i Josep Maria Liesa, fins que les seves mobilitzacions, produïdes durant l'any 1937 els feren abandonar aquelles tasques.

Aquesta comissió instà els arquitectes sindicats, els únics amb possibilitats d'exercir, a remetre a les oficines de l'entitat una relació detallada dels càrrecs que ostentaven, dels encàrrecs en els quals treballaven, de la dedicació que hi invertien i dels salaris que percebien d'ençà del 31 de juliol de 1936. Alhora, hauria de facilitar, cada facultatiu, informació sobre els seus coneixements específics, els estudis i investigacions que realitzava i les especialitats que tenia en aquell moment o les que esperava assolir en el futur.

⁴⁸¹ AHCOAC. Memòria anual del SAC, corresponent a l'any 1936. C 438 / 3.

⁴⁸² “Sindicat d'Arquitectes de Catalunya”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 13, p. 118.

Tot plegat, permetria elaborar unes fitxes individualitzades per a cada un dels afiliats, en la qual hi constarien totes les seves activitats professionals, les seves capacitacions i el número exacte d'hores que hom hi emprava. Amb aquesta informació, el SAC aspirava a repartir de la manera més justa i equitativa possible el treball.

Per tal que el sistema funcionés, emperò, era precís que fos el SAC qui rebés totes les comanes, qui les centralitzés. D'aquesta manera, s'adreçà nombroses vegades mitjançant circulars als arquitectes per advertir-los de la necessitat de comunicar al Sindicat qualsevol encàrrec que rebessin de particulars. Igualment, es feren gestions prop dels ajuntaments, sobretot el de la ciutat de Barcelona, i de la Generalitat de Catalunya per a recordar la nova dinàmica i els criteris de racionalització imposats pel SAC

S'acorda amb el recolzament de la CNT i la UGT, recaptar de l'Ajuntament, CENU, Generalitat, etc., que els encàrrecs de tota mena de projectes deuen fer-se directament al Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, el qual es cuidarà de distribuir-los entre els seus afiliats d'una forma racional, no estant conforme aquest Sindicat amb què les entitats facin els encàrrecs directament als seus tècnics ja que això no respon a la nova estructuració social⁴⁸³.

Així mateix, el SAC va pretendre tenir total competència en el nomenament de càrrecs interins i provisió de places d'arquitectes a les administracions. Segons recull, en aquest sentit, l'article 10 del projecte d'Estatuts del SAC:

- a) Els encàrrecs fets al Sindicat seran repartits d'acord amb les fitxes de preferència i treball.*
- b) Els encàrrecs fets directament no podran ésser començats pel professional sense l'autorització escrita del Sindicat.*
- c) Per a la provisió de càrrecs interins, serà necessària l'aprovació escrita del Sindicat.*

⁴⁸³ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 67. 10 de novembre de 1936. C 509 / 2.

*d) Per a la provisió de càrrecs definitius, serà necessari el concurs corresponent, en el que intervindrà un jurat amb majoria de representants arquitectes.*⁴⁸⁴

En una línia similar, el SAC volia refermar la seva posició directiva en el ram de la construcció tot negant la validesa davant d'entitats oficials, particulars, tribunals, etc., d'aquells treballs que no haguessin estat sotmesos a la seva aprovació. A més, anunciava, que com a corporació no defensaria els afiliats que cometessin infraccions en el cobrament d'honoraris que no passessin pel control sindical i que estava facultat per a sancionar-los a l'àmbit intern i efectuant denúncies davant els jutjats ordinaris⁴⁸⁵.

També estipulà la duració de la jornada laboral de l'arquitecte, que no depassaria les 8 hores diàries, de dilluns a divendres, amb un total de 40 hores setmanals, malgrat que de manera voluntària, depenent del volum global de treball existent, la jornada podia ser augmentada o disminuïda.

Quant als honoraris a percebre per la realització de les diferents tasques, seria el propi SAC qui els aglutinaria i posteriorment repartiria entre els afiliats. El Sindicat, davant les organitzacions obreres, defensà àrduament que l'arquitecte havia de cobrar un salari més elevat que no pas qualsevol altre treballador manual de la construcció. S'argumentà, per a això, que el titulat no sols havia de cobrir les seves necessitats materials del dia a dia, sinó que, a més, també estava obligat a atendre la seva formació cultural d'un mode permanent, a fi de poder complir amb dignitat la funció que la societat li tenia encomanada⁴⁸⁶. Les negociacions amb les forces obreres a la fi tingueren èxit i, en un primer moment, s'estipulà que el sou mensual per a tots els arquitectes que efectuessin jornades de 8 hores diàries seria aquell que assenyalaven les anteriors tarifes oficials per als facultatius que exercien a entitats públiques, de 1.250 pessetes, tot assolint les 15.000 anuals. Quan la jornada fos inferior a les 8 hores, es pagaria la part proporcional, a raó de 8 pessetes per hora treballada. Els membres que integraven el comitè del SAC estaven subjectes a la mateixa

⁴⁸⁴ AHCOAC. Estatuts del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya i altres documents fundacionals. Octubre de 1937. Article 10. C 438 / 4.

⁴⁸⁵ *Ibid.* Article 13. C 438 / 4

⁴⁸⁶ AHCOAC. Memòria anual del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, corresponent a l'any 1936, p. 10. C 438 / 3.

normativa per les tasques dirigents que efectuaven. Per aquesta raó, tenien vetat qualsevol altre tipus d'encàrrec professional que els pogués allunyar de les mateixes o que denotés una posició de privilegi a l'hora d'accedir a la feina.⁴⁸⁷

Per altra banda, es considerava just que el sou estipulat pogués ser complementat per un “salari familiar”, del qual se'n podrien beneficiar aquells arquitectes que acreditessin tenir més necessitats econòmiques pel número de persones que depenguessin del seu treball. En aquest sentit, el mes de gener de 1937, el comitè estipulà que sols tindrien dret al “salari familiar” aquells arquitectes que figuressin com a caps de família en el padró de 1936⁴⁸⁸. Igualment, sempre que el volum de treball ho permetés els arquitectes sindicats que estiguessin interessats en augmentar la seva càrrega de feina ho podrien fer de forma voluntària, tot cobrant de manera proporcional fins a arribar a un tope màxim prèviament acordat.

Amb tot, més enllà de les revolucionàries bases teòriques, es fa difícil poder determinar l'abast real d'aquesta voluntat de racionalització del treball. L'excepcionalitat de la situació bèl·lica en què estava immersa el país sense dubte restaria capacitat al SAC per a supervisar que el procediment de distribució equitativa de la feina es respectés amb escrupolositat. La manca de control real encara es faria més acusada conforme avancesin els mesos i es perllongués la contesa, la qual cosa provocava la mobilització voluntària o no dels elements joves del SAC, aquells que havien copat els càrrecs del comitè o s'havien mostrat més partidaris de les mesures igualitàries endegades.

Per la Memòria corresponent a l'any 1936, presentada en assemblea general el 12 de desembre, s'informava que aleshores tots els arquitectes sindicats en actiu, un total de 182 individus, estaven treballant. D'aquests, 114 realitzaven jornades de 8 hores, 7 la feien de 7 hores, 26 treballaven 6 hores diàries, 27 en treballaven 5 i 8 més es repartien jornades de 3 i 4 hores diàries. En conjunt, seguia manifestant la Memòria, diàriament els arquitectes

⁴⁸⁷ *Ibid.*

⁴⁸⁸ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 101. 11 de gener de 1937. C 509 / 2.

treballaven a Catalunya un total de 1.312 hores, de les quals 611 provenien de feina particular anterior a la constitució del SAC i 701 eren distribuïdes per ell des del seu naixement⁴⁸⁹.

La fita de la plena ocupació dels arquitectes a Catalunya durant els primers mesos del conflicte bèl·lic, la qual es congratulava d'haver assolit el SAC, ha de ser valorada tenint en compte que un número significatiu d'antics col·legiats i d'altres residents a Catalunya mai no s'arribaren a afiliar al Sindicat i, amb això, estaven privats de l'exercici professional al país. D'altres, malgrat que s'adheriren a la nova organització ja estaven retirats per la seva avançada edat i, molts més, els joves, anirien essent progressivament cridats a files per l'exèrcit de la República.

Malauradament, no hem pogut localitzar entre la documentació estudiada més referències numèriques als resultats efectius de la comissió de racionalització del treball. A mesura que transcorregué el temps, les condicions per portar a terme el repartiment igualitari de la feina es feien cada cop més dures. Les comandes ordinàries de particulars es reduïren a la mínima expressió, i molt més arran del començament dels bombardejos per part de l'exèrcit rebel. Molts dels arquitectes que no havien estat mobilitzats al front hagueren de dedicar-se a tasques de construcció o habilitació de refugis i al peritatge d'edificis damnats pels bombardejos. Les referències a la comissió de racionalització del treball desapareixen de les actes del SAC a partir de començaments de 1937, malgrat que això no significa que l'aplicació de la mesura es desestimés definitivament. Això ho testimonia el fet que el projecte d'Estatuts que es redactà el mes d'octubre de 1937 revestia de competències el SAC per aplicar la iniciativa, com també ho palesa l'informe adreçat el mes de març de 1938 al Ministeri d'Instrucció Pública que pretenia recaptar el reconeixement oficial d'aquell organisme estatal. A l'esmentat document s'hi exposava l'actuació realitzada fins aleshores pel SAC en diferents àmbits. Quan arribaren a l'apartat destinat a explicar la distribució igualitària del treball entre els arquitectes sindicats, els autors del text es limitaren a copiar paraula per

⁴⁸⁹ AHCOAC. Memòria anual del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, corresponent a l'any 1936, p. 11 i 12. C 438 / 3.

paraula les motivacions últimes que havien empès a adoptar aquelles mesures, emperò ja no entraren ni en els salaris que es percebien ni en el número d'arquitectes sindicats en actiu que se'n beneficiaven.

Tot plegat ens ha de convidar a pensar que en aquell punt cronològic la distribució igualitària de la feina ja no s'aplicava en els termes en què havia estat concebuda. De fet, aleshores el SAC ja havia perdut gran part de la seva empenta inicial i la seva capacitat de maniobra era cada vegada més reduïda. La mobilització de Josep Torres Clavé, el mes d'abril de 1938, juntament amb una evolució bèl·lica ben negativa per als interessos de Catalunya, suposarien el punt i final de la senda revolucionària del SAC.

Tanmateix, més enllà de l'aplicació efectiva del repartiment igualitari del treball entre tots els arquitectes i del temps durant el qual aquest es portà a terme, hem de valorar el daltabaix que aquesta iniciativa degué suposar per al conjunt de la classe. Es trencaven amb ella bona part dels valors burgesos i liberals que havien bastit tradicionalment l'ofici i es volien imposar criteris de simetria material entre els titulats, tot equiparant els salaris i provant de garantir a tothom l'accés a la feina, independentment del prestigi guanyat amb anterioritat o dels càrrecs que s'exercissin a la funció pública. És evident que la mesura, i en general la deriva revolucionària de la corporació representativa dels arquitectes catalans, no fou acollida de bon grat per molts dels titulats, com ho palesa el fet que un nombre significatiu mai no s'adherí al SAC i d'altres que, malgrat fer-ho restaren inactius voluntàriament⁴⁹⁰.

D'altra banda, però, en aquest context revolucionari, cal remarcar la defensa que el comitè va fer dels interessos econòmics de la classe davant unes organitzacions obreres tan motivades i bel·licoses com les seccions de treballadors del ram de la construcció de la CNT i de la UGT, que propugnaven l'equiparació salarial amb els arquitectes. En aquesta ocasió, el comitè es mantindria ferm i podria assegurar uns sous superiors pels membres del SAC tot exposant que així ho requeria la formació cultural permanent a la que estaven obligats pel bé de l'Arquitectura i del oficis que se'n derivaven.

⁴⁹⁰ AHCOAC. Llista d'arquitectes i càrrecs que ocupen. C 438 / 5; AHCOAC. Afiliacions al Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. C 431 / 7.

4.2.2. El control de la construcció a Barcelona: dels Comitès Obrers a l'Agrupament Col·lectiu

El Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, des dels primers dies, es mostrà disposat a col·laborar amb les organitzacions obreres en matèria socioeconòmica, empeses en els instants inicials del conflicte per una doble motivació: tirar endavant mesures de caràcter revolucionari que permetessin trencar els paràmetres capitalistes imperants i, alhora, evitar que la producció es paralitzés.

Encara no s'havia complert una setmana de la constitució del SAC quan la secció Tècnica de Paletes i Manobres de la CNT s'hi adreçà per a sol·licitar la seva intervenció en el control de les empreses de construcció de la ciutat de Barcelona. El 8 d'agost del 1936 el Comitè s'hi avingué de bon grat⁴⁹¹ i acceptà que les diferents cases estiguessin regides, cada una d'elles, per una comissió integrada per un arquitecte nomenat pel SAC, un aparellador designat per l'Associació d'Aparelladors i un delegat obrer dels Sindicats Únics del Ram de la Construcció. Segons es manifestà posteriorment a la Memòria corresponent a l'any 1936, el SAC se sentí obligat a verificar aquests controls per tal de *garantir la intervenció dels productors en l'organització del treball i d'evitar la possible paralització del ram de la construcció*⁴⁹². S'argumentava, així mateix, que el control tenia per objecte *evitar que degut als moments revolucionaris, els contractistes i propietaris deixessin de complir els compromisos contrets*⁴⁹³.

El 9 d'agost, a l'endemà d'haver adoptat la determinació de prendre part en els controls, el SAC celebrava una junta general. Allà s'hi redactaren les primeres instruccions que haurien d'observar els arquitectes que fossin designats per a constituir els comitès de direcció de les empreses. Així mateix, el SAC es dotava d'una comissió de control que supervisaria la tasca d'aquells facultatius, que d'ençà del 19 d'agost estaria formada per Josep Pellicer, Joan Cullerell i Francesc Detrell.

⁴⁹¹ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 8. 8 d'agost de 1936. C 509 / 2.

⁴⁹² AHCOAC. Memòria anual del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, corresponent a l'any 1936. C 438 / 3.

⁴⁹³ *Ibid.*

Quant a les normes a tenir en compte per al control, per circular es comunicà als arquitectes nomenats per a les funcions de control que sempre haurien de ser conscients que actuaven en representació del SAC, conjuntament amb el comitè obrer que es constituïria. Igualment se'ls requeria que es subjectessin a les consignes d'orientació social que emanessin de la representació obrera, tot limitant les seves actuacions al treball tècnic i administratiu. En aquest sentit, haurien de redactar un acta en què es constatés l'abandonament de l'empresa per part de propietaris, tècnics, administratius, etc. si es donava el cas, fer un exhaustiu arqueig de la caixa de l'empresa, contactar amb les persones que haguessin encomanat les obres en curs o en tràmit d'iniciació i exigir la presència d'un aparellador a cada una d'elles⁴⁹⁴. Qualsevol recepció de nou encàrrec i les accions dels pagaments i cobraments caldria que fossin efectuades en consens amb la resta del comitè de control. A més, l'arquitecte s'hauria d'esforçar en desenvolupar tota iniciativa que propulsés la continuació de les obres en curs i la iniciació de les ja encarregades, per tal d'ésser emprats el major número de treballadors possible⁴⁹⁵.

En els dies immediatament posteriors, seccions del Sindicat de la Indústria i l'Edificació de la UGT es dirigiren al SAC amb peticions idèntiques a les formulades per la CNT. Igual que en aquell cas, el comitè es mostrà disposat a prendre part del control de les empreses constructores que efectués l'organització socialista. El comitè es congratulà de l'apropament al món obrer, que hauria de propiciar, s'esperava, una nova etapa en les relacions tradicionalment difícils entre les dues classes, en què fossin més factibles els acords i, en definitiva, el progrés per al ram.

Es pot dir que aquesta decisió nostra ha estat la iniciativa d'una franca col·laboració amb les entitats obreres, en tot quant fa referència a aquells problemes de la construcció. Ara tenim un prestigi que ens hem guanyat a pols. La confiança que les organitzacions obreres han posat al Sindicat d'Arquitectes de Catalunya és un orgull per a nosaltres, ja que d'ací en endavant, desapareguda tota mena de recel, ens serà fàcil de

⁴⁹⁴ AHCOAC. Circulars del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 9 d'agost de 1936. C 505 / 6.

⁴⁹⁵ *Ibid.*

*discutir en un pla de companyerisme i amb el màxim de bona voluntat per part nostra, tots aquells problemes que es veuen a venir en el ram de la construcció.*⁴⁹⁶

La participació dels arquitectes en el control de les cases constructores es va fer extensiva a tota la ciutat de Barcelona, abastant més de seixanta d'aquestes empreses⁴⁹⁷. En elles s'integrarien als Comitès de Control Obrer, estructures rectores creades a partir d'una sèrie de disposicions del conseller d'Economia Josep Tarradellas, durant els mesos d'agost, setembre i octubre. La finalitat d'aquests Comitès era la d'assegurar la continuïtat del treball, la de mantenir la normalitat de la producció, fins i tot augmentar-la atès el context bèl·lic pel qual es travessava⁴⁹⁸.

Alhora, des del SAC, més concretament des de la comissió de Control s'anaren transmetent les indicacions sobre les funcions específiques que havien d'exercir els arquitectes designats. De la seva lectura se'n desprèn el nivell d'implicació dels dirigents del col·lectiu en la transformació econòmica i social que s'impulsava a Catalunya l'estiu i la tardor del 1936.

Passats els primers dies de tanteig, establir un horari fixe per a portar a cap les funcions encomanades. Comunicar aquest horari a la Comissió per escrit.

Fer el resum de les activitats, explanades en forma de diari, i trametre'n còpia setmanal a la Comissió. [...]

Resoldre totes les qüestions de tràmit relatives a pagaments, d'acord amb les instruccions que facilita el Comitè d'Ordenació d'Indústries.

*Tenint en compte que actueu en tot moment per a defensar els interessos morals i materials dels obrers de la construcció que estan directament sota el vostre control, no podeu autoritzar el pagament de cap factura presentada contra l'entitat que controleu (àdhuc en el cas que hom justifiqui que és per al pagament de jornals), si de l'arqueig efectuat se'n dedúis que no es podrà fer front a les necessitats dels propis treballadors.*⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ AHCOAC. Memòria anual del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, corresponent a l'any 1936, p. 4. C 438 / 3.

⁴⁹⁷ AHCOAC. Cases constructores. C 438 / 7.

⁴⁹⁸ BRICALL, J.M. *Política econòmica de la Generalitat (1936 – 1939). Evolució i formes de la producció industrial*, Vol. I. Barcelona: Edicions 62, 1970, p. 190.

⁴⁹⁹ AHCOAC. Circulars del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 21 d'agost de 1936. C 505 / 6.

En el mateix marc d'urgències i de normativització, el SAC, juntament amb la secció d'Aparelladors del Sindicat Únic de la Construcció, CNT, determinà que s'establiessin quatre categories de cases constructores, tot depenent del número d'hores diàries que precisaven la presència d'un arquitecte i d'un aparellador per a supervisar-ne el correcte funcionament. S'estipulà que cada facultatiu exerciria jornades laborals de vuit hores, que es podrien distribuir entre diferents empreses. La remuneració dels arquitectes que fessin tota la jornada es fixava en 1000 pessetes mensuals, mentre que els aparelladors en rebrien 750⁵⁰⁰.

El panorama bèl·lic, la necessitat d'haver de sostenir materialment una guerra, feia que sovint es llancessin missatges que cridaven a tot el Comitè de Control Obrer a redundar en l'esforç productiu i a l'adaptació a la situació d'excepcionalitat, encara que fos a costa del sou i dels drets laborals. Aquests exhortos, realitzats per les organitzacions obreres, eren transmesos cap als arquitectes a través del SAC.

No se deberá cobrar suplemento alguno por horas extraordinarias hechas en producción útil a la guerra antifascista.

Hay que intensificar la producción en todas sus fases; hay que producir pero no como antes del 19 de julio, sino más y más. Trabajar, producir, vencer; sólo éste debe ser el pensamiento de toda persona consciente de sus derechos y deberes.

No deberá hacerse mientras no se haya terminado nuestra misión en el frente de batalla ninguna fiesta intersemanal, pues éstas disminuyen considerablemente la producción y gravan la economía.⁵⁰¹

Transcorreguts els tres primers mesos del conflicte, les mesures reguladores de l'economia per part de la Generalitat desembocaren en el Decret de Col·lectivitzacions del 24 d'octubre del 1936. Segons aquest:

⁵⁰⁰ *Ibid.*

⁵⁰¹ *Ibid.*. Circulars del SAC. 17 d'octubre de 1936. C 505 / 6.

*Art. 2n. Seran obligatòriament col·lectivitzades totes les empreses industrials i comercials que el dia 30 de juny del 1936 ocupaven més de cent assalariats i també aquelles que, tot i ocupant una xifra inferior d'obrers, els patrons hagin estat declarats facciosos o hagin abandonat l'empresa. No obstant, les empreses de menys de cent obrers podran ésser col·lectivitzades si es posen d'acord la majoria dels treballadors i el propietari o propietaris. En les empreses de més de cinquanta obrers i menys de cent, es podrà fer també la col·lectivització sempre que ho acordin les tres quartes parts dels treballadors.*⁵⁰²

En aquests supòsits s'hi trobava pràcticament la totalitat de les empreses constructores en què funcionaven els Comitès Obrers de Control. Segons les noves disposicions, caldria procedir aleshores a una reconversió dels òrgans rector, tot havent de constituir-se Consells d'Empresa dins cada casa, que haurien de ser nomenats pels mateixos treballadors en assemblea general. Els Consells es composarien amb una representació dels diferents serveis que funcionessin a l'empresa i els càrrecs tindrien una durada de dos anys. Al capdavant s'hi situaria un director, així com també hi hauria de figurar un interventor nomenat pel Conseller d'Economia, d'acord amb els treballadors. Des del moment en què es feia públic el decret, les cases constructores disposaven de 15 dies per a realitzar les gestions oportunes que reguessin el nou estatus jurídic⁵⁰³.

Amb tot, la Tècnica de Paletes i Manobres de la CNT, el Sindicat de Paletes i Peons de Barcelona de la UGT, la Secció d'Aparelladors de la CNT i la Comissió de Control del SAC, venien elaborant amb anterioritat estudis de cara a aconseguir una col·lectivització sencera de tot el ram de la construcció a la capital catalana. Per tal que la formació dels previstos Consells d'Empresa no pogués suposar cap impediment per aconseguir aquesta fita, el 30 d'octubre de

⁵⁰² “Decret de Col·lectivitzacions”. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (28 d'octubre de 1936), núm. 302, p. 373 – 376.

⁵⁰³ *Ibid.*

1936 els arquitectes reberen l'ordre de restar a l'espera, de mantenir el Comitè Obrer de Control com fins al moment⁵⁰⁴. Aquesta instrucció fou ratificada el 13 de novembre, fruit de l'acord al que havien arribat les dues grans sindicals.

*Havent-se posat en relació la Unió General de Treballadors i la Confederació Nacional del Treball per a fer els pertinents estudis per anar a la col·lectivització del nostre ram en general [...] s'acordà deixar momentàniament sense efecte la formació dels "Consells d'Empresa" a que fa referència el Decret dictat per la Generalitat el 24 del mes d'octubre. S'acordà també seguir amb els "Comitès de Control" com fins a la data i legalitzar llur actuació.*⁵⁰⁵

Les reticències a acatar el decret, però, no han de ser interpretades com actes de desobediència a la Generalitat. Aquella mateixa disposició, en els seus articles 29, 30 i 31, contemplava la possibilitat futura de crear una nova unitat productiva, l'Agrupament. Això era la concentració de petites i mitjanes empreses del mateix sector econòmic, amb la finalitat de traçar una sola línia d'actuació, coordinar millor els esforços i, en definitiva, augmentar la producció.

I és que els resultats inicials dels Comitès Obrers de Control al capdavant de les empreses constructores de Barcelona no havien estat tan favorables com el que desitjaven els seus impulsors, ni molt menys. Ho palesa l'informe que el 23 de desembre dirigia el Sindicat Únic de la Construcció de la CNT, al Conseller d'Economia de la Generalitat, aleshores Didac A. de Santillan, membre també de l'organització àcrata. Segons aquest document, s'havia produït una manca d'unitat d'actuació manifesta, a més d'aflorar interessos contraposats per part de les diferents seccions o especialitats. Igualment, s'apuntava que sovint s'havia intentat ocupar el màxim número de treballadors, sense preveure les possibilitats reals de donar-los treball. Altres factors que havien impedit la bona marxa de les empreses controlades, s'esmentava en l'informe, havia estat la desaparició de la iniciativa privada i la reduïda aportació pública⁵⁰⁶.

⁵⁰⁴ AHCOAC. Circulars del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 30 d'octubre de 1936, C 505 / 6.

⁵⁰⁵ *Ibid.* 13 de novembre de 1936, C 505 / 6.

⁵⁰⁶ AHCOAC. Informe adreçat al Conseller d'Economia de la Generalitat. C 439 / 9.

Per tot plegat, es deia, era precis avançar en una coordinació efectiva de totes les especialitats del ram i de les indústries afins, que ja no era possible ni amb Comitès de Control ni amb Consells d'Empresa, sinó que el que es proposava era la col·lectivització general de la construcció.

*Para su puesta en marcha, resuelve sindicalmente el problema la creación del Sindicato de Industria con el acoplamiento a las secciones del ramo de la construcción de todas aquellas secciones de los ramos de la madera y de la metalurgia que casi en su totalidad trabajan para la construcción; y legalmente, mediante el inmediato reconocimiento del Consejo de Industria formado por un representante de cada una de las especialidades o secciones, en proporción según su importancia lo exija, y también en proporción adecuada a los afiliados de cada sindical.*⁵⁰⁷

Durant tot el mes de gener de 1937 les entitats sindicals juntament amb la Conselleria d'Economia transitaron els camins que conduïen a la creació de l'Agrupament de la Construcció de Barcelona, la qual cosa fou legalitzada amb el Decret de la Generalitat del 10 de febrer de 1937⁵⁰⁸⁵⁰⁹. Provisionalment, mentre no s'aprovesin els estatuts, es constituïria un Consell d'Empresa format per 19 representants de la CNT i 11 de la UGT.

En els dies posteriors al citat decret, les diferents seccions foren cridades a participar a les assemblees de redacció i aprovació dels estatuts que havien de regir el funcionament de la nova entitat, que se celebraren entre els dies 9 i 19 de març del 1937. El comitè del SAC era conscient de la importància de les sessions, en tant que s'hi definiria i regularia bona part de l'actuació professional de la classe a Barcelona i, per a això, hi requeria l'assistència de tots els

⁵⁰⁷ *Ibid.*

⁵⁰⁸ S'hi integraven tots els treballadors manuals, tècnics, administratius i mercantils i totes les empreses de Barcelona per ells constituïdes que es dedicaven a activitats compreses en les següents seccions: Paletes i peons, guixaires, indústria rajolera, mosaïcistes i col·locadors, aparelladors, delineants, instal·ladors de calefacció, tècnics de calefacció, isoladors i impermeabilitzants, pedra i marbre, pedra artificial, empaperadors, estucadors, ceràmica, pedrers, pintors, muntadors de cobertes, encofradors i formigó armat, empedradors, a més dels magatzems de venda de material de construcció.

⁵⁰⁹ “Decret en virtut del qual es crea l'Agrupament de la Construcció de Barcelona”. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (12 de febrer de 1937), núm. 43, p. 707 i 708.

arquitectes i fins i tot establia punts de reunió dels facultatius des d'on dirigir-se tots plegats cap a la seu social de l'Agrupament, establerta al número 36 del carrer de Balmes.

Amb tot, sembla que bona part dels membres del SAC feren oïdes sordes als primers exhortos del comitè i no acudiren massivament, tal i com se'ls demanava, a les sessions inicials, que d'altra banda no foren gens propícies per als interessos de la professió, segons es desprèn de la circular que redactà el comitè el 18 de març. Aquest document, carregat de tensió i amb alguna amenaça als arquitectes que s'absentessin en properes cites, reflectia el temor del comitè del SAC davant la possibilitat que la classe pogués perdre autonomia, atribucions i drets davant altres seccions del ram.

La forma en què es varen portar els debats en la primera Assemblea ens va evidenciar per si no n'estàvem prou convençuts, que és absolutament precís que assisteixin a la propera reunió TOTS els arquitectes, per quant s'emeteren conceptes totalment equivocats sobre la nostra actuació professional, conceptes que hauran d'ésser formalment rebutats per nosaltres en les debats que es produiran.

L'assistència i col·laboració personal de tothom és imprescindible; no fer-ho així constituiria no tan sols adoptar una actitud suïcida pel que fa a les nostres possibilitats futures, sinó també privar a aquest Comitè de les assistències a què legítimament té dret per raó de la seva actuació passada i present.

Entenguin clarament tots els companys els anteriors conceptes ja que la reciprocitat del Comitè amb aquells que compleixin o abandonin els seus deures serà exacta i decisiva. Que ningú al·legui desconeixement d'aquest advertiment.⁵¹⁰

Desconeixem la repercussió d'aquelles advertències i tampoc no sabem si la participació dels arquitectes a les assemblees augmentà. En qualsevol cas, el 19 de març de 1937 foren aprovats els estatuts definitius de l'Agrupament de la Construcció de Barcelona⁵¹¹, possiblement el més important de tots els que es

⁵¹⁰ AHCOAC. Circulars del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 18 de març del 1937. C 505 / 6.

⁵¹¹ Per Decret de la Generalitat de Catalunya, del 19 de maig del 1937 l'entitat econòmica adoptaria el nom definitiu d'Agrupament Col·lectiu de la Construcció de Catalunya.

constituïren a Catalunya, amb més de 30.000 treballadors integrats⁵¹². La seva magnitud – agrupava vint seccions - va fer que s'hagués de dotar d'una estructura complexa.

Segons la disposició, totes les empreses col·lectivitzades desapareixien jurídicament – esdevenien obres, fàbriques, tallers, magatzems d'una entitat superior, l'Agrupament - i tant el seu passiu com l'actiu passava a formar part de la secció a la qual s'integraria, que alhora ho bolcava a l'Agrupament. Al capdavant, encarregat de la direcció i l'administració total, hi hauria un Consell d'Empresa, format per delegats de cada una de les seccions escollits en assemblees de cada secció, a més d'un delegat de la Generalitat, nomenat pel Consell d'Economia, d'acord amb els treballadors. Aquest Consell comptaria amb tres departaments diferenciats: Secretaria i Administració; Control i Distribució del Treball; Gestió i Organització Tècnica.

Quant a les seccions, cada una d'elles estaria regida per una Comissió Tècnica, formada per entre 3 i 7 individus elegits en assemblea general de la secció. S'administrarien autònomament, però d'acord amb les directrius generals de l'Agrupament. Això és que podrien organitzar-se la feina i gestionar els recursos humans com creguessin més oportú, encara que sempre per a materialitzar les comanes que arribarien des del departament de Control i Distribució del Treball, òrgan centralitzador de tots els encàrrecs.

Així mateix, seria des de Secretaria i Administració que es satisfarien tots els salaris dels treballadors. Les seccions, en aquest plànol, serien simples intermediàries, encarregades de presentar les nòmines amb els jornals detallats de cada individu, de cobrar la suma pertinent i de distribuir-la finalment entre els treballadors. Aquesta, d'altra banda, seria l'única transacció monetària en què prendria part la secció. Així, per exemple, les comanes i adquisició de material, es faria mitjançant l'administració central⁵¹³.

⁵¹² BRICALL, J.M. *Op. cit.*, p. 224 i 225.

⁵¹³ AHCOAC. Estatuts i personal de l'Agrupació Col·lectiva de la Construcció de Barcelona, CNT – UGT. C 430 / 5.

Pel que fa a la secció d'arquitectes, aquesta quedà constituïda pel mateix SAC i, en termes generals, el seu comitè exerciria les funcions de la Secció Tècnica. Això li donava llibertat per seguir incidint en la reordenació de la professió en un aspecte tan agosarat com era la distribució equitativa de la càrrega de treball entre tots els seus integrants. Per altra banda, pareix evident que perdé l'autonomia que tant havia lluitat – en ocasions infructuosament - per aconseguir en altres vessants de la seva actuació, com era el fet de no centralitzar les comanes ni de controlar la caixa. D'igual manera, el SAC estigué incapacitat per defensar el salari general que havia estipulat a finals de 1936 per a tots els arquitectes que fessin jornades de 8 hores diàries, de 15.000 pessetes anuals. A partir d'aleshores, segons els Estatuts de l'Agrupament, hagué d'acatar la regulació de jornals, que com a tècnics els fixava un sou de 8.000 pessetes anuals, igual que els enginyers, mentre que per a la resta del personal el salari quedava establert en 6.000 pessetes⁵¹⁴.

Tanmateix, la trajectòria de l'Agrupament no fou gens ni mica plàcida i a finals de 1937 l'organisme havia entrat en col·lapse. Ho testimonia l'informe que el 8 de gener de 1938 el Consell General de la Indústria de la Construcció, entitat governamental, elevà al Consell d'Economia de la Generalitat. D'acord amb aquest document, tot i que s'enaltien els esforços fets pels dirigents de l'Agrupament en uns temps tan exigents, el panorama econòmic era desolador. Existia aleshores la necessitat imperiosa que hom li insuflés més de sis milions de pessetes per pagar treballadors, proveïdors i altres conceptes productius, la qual cosa era força complicada atesa la manca de crèdit. L'informe, a més, assenyalava dificultats per mor de l'elevat número d'obriers existents, que sovint no eren necessaris perquè la càrrega de treball havia disminuït en gran mesura, juntament amb una actitud cada cop més indisciplinada. La solució que es proposava per corregir aquella situació era la d'enviar els treballadors al front.

L'excés de personal en les obres és degut al nombre excessiu de treballadors amb què compta l'Agrupament pel volum de feina que avui la construcció civil presenta; i remarquem quan difícil, millor dit, impossible resulta augmentar aquest volum en l'organització i moments actuals. Solució d'aquest extrem

⁵¹⁴ *Ibid.*

*seria la realització per part de Govern dels projectes de mobilització dels treballadors de la construcció, projecte impel·lit repetidament per les pròpies sindicals i quins acords conjunts, que podeu ja conèixer, demanen la ràpida execució d'aquesta mobilització aconseguint la descongestió d'aquest excés de personal perjudicial en tots els ordres en la rereguarda.*⁵¹⁵

Per tot plegat, l'informe conclouia amb la sol·licitud que es procedís a una intervenció de l'Agrupament per part de la Generalitat, la qual cosa també havia estat instada pels mateixos dirigents de l'Agrupament al Conseller d'Economia. L'actuació en aquest sentit resultava legalment factible arran del Decret d'Intervencions Especials promulgat el 20 de novembre del 1937⁵¹⁶.

Les peticions foren ateses i el 22 de gener del 1938, Joan Comorera, com a Conseller d'Economia, ordenava la intervenció tècnica i administrativa de l'Agrupament Col·lectiu de la Construcció de Barcelona⁵¹⁷. L'entitat passaria a estar regida per una Comissió Interventora, constituïda per tres delegats nomenats pel Conseller d'Economia i un altre designat pel Conseller de Finances. Entre els tres primers hi figuraria un arquitecte, Àngel Truñó Rossinyol. Així mateix, es crearia una Ponència Assessora, formada per sis representants sindicals de les empreses intervingudes, quatre dels quals membres de la CNT i els altres dos restants de la UGT. Comissió Interventora i Ponència Assessora formarien el Consell Directiu i el Conseller d'Economia estaria facultat en última instància per resoldre les discrepàncies internes que poguessin sorgir-hi.

Sabem que des del SAC es lamentà que les circumstàncies haguessin empès a la intervenció de la Generalitat, tot i que es confiava en què aquesta pogués donar resposta a la compromesa situació econòmica per la que

⁵¹⁵ AHCOAC. Informe del Consell General de les Indústries de la Construcció sobre l'Agrupament. 8 de gener del 1938. C 430 / 5.

⁵¹⁶ BRICALL, J.M. *Op. cit.*, p. 274 i 275.

⁵¹⁷ "Ordre que disposa la intervenció tècnica i administrativa de l'Agrupament del Ram de la Construcció de Barcelona". *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (23 de gener de 1938), núm. 23, p. 300.

travessava el ram. D'altra banda, es tenia la impressió que si el seu criteri hagués estat més valorat en el si de l'Agrupament, s'hagués pogut evitar arribar a aquells extrems.

Nuestra colaboración en la Agrupación de Barcelona ha permitido que ésta hiciese frente a los problemas ingentes que ante sí tenía y solamente lamentamos que las directrices preconizadas por nosotros no hayan sido totalmente aceptadas por las demás secciones, pues con ellas no se hubiese llegado a la crisis económica sufrida por la Agrupación y ésta hubiese podido organizarse teniendo fundamentalmente en cuenta la capacidad de sus funcionarios. Actualmente, con la intervención de la Generalidad, confiamos podrán ser solucionados los problemas que la Agrupación tiene ante sí.⁵¹⁸

En qualsevol cas, la Generalitat ja no seria capaç de redreçar el ram. Segons transcorrien els mesos la situació tornava cada vegada més greu i compromesa. L'Agrupament perdia el control sobre determinades empreses o en ocasions no el pogué fer efectiu mai, tot i que formalment eren part de l'entitat. Això provocà que el mes de setembre del 1938, la Generalitat, per salvar entrebancs jurídics, fes pública una relació d'aquestes, que quedaven desvinculades oficialment de l'Agrupament. Pel que feia a les cases constructors, en les que *de iure* hi havia un arquitecte assignat, el decret n'afectava nou d'elles⁵¹⁹. Era, aquest, un símptoma inequívoc de la descomposició del sector i, en general, de tota l'estructura organitzativa republicana a Catalunya. Dos decrets governamentals apareguts els mesos d'abril i setembre del 1938 havien disposat la mobilització de tots els treballadors de la construcció de les lleves compreses entre 1926 i 1919, inclosos, evidentment, els arquitectes⁵²⁰. S'afegien a les mobilitzacions generals que havien militaritzat prèviament tots els homes, i joves, de les lleves dels anys que anaven del 1927 al 1941. L'escenari d'emergència i els rigors bèl·lics acabarien

⁵¹⁸ AHCOAC. Informe sobre la actuación del Sindicato de Arquitectos de Cataluña, Març del 1938. C 438 / 3.

⁵¹⁹ “Decret en virtut del qual les empreses que són relacionades queden independitzades de l'Agrupament Col·lectiu de la Construcció de Barcelona que les havia d'absorbir”. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (10 de setembre de 1938), núm. 253, p. 819 i 820.

⁵²⁰ *Vide infra*, p. 394 – 396.

determinant la paràlisi pràcticament total de la construcció, ja fins que es consumà l'ocupació militar de Catalunya i la instauració del règim dictatorial franquista.

4.2.3. La xarxa d'Oficines Tècniques del SAC arreu del país

El SAC, des del seu naixement, aspirà a materialitzar la reorganització de la classe dels arquitectes i la seva manera de relacionar-se amb el treball no només a Barcelona ciutat, sinó a tot el territori català. Tot inspirant-se en la divisió comarcal projectada per la Generalitat de Catalunya en temps de pau – sols feta efectiva a partir del mes d'agost de 1936 -, el Comitè considerà oportú expandir la seva presència arreu del país. Es volgué, des de bon principi, que els titulats actuessin seguint les mateixes directrius, emanades del SAC, en els múltiples i recents assumptes que havien d'afrontar en un període tan extraordinari com el que es vivia⁵²¹.

Per refermar la preponderància del Sindicat més enllà de la capital catalana, el 18 d'agost de 1936, el comitè acordà que els antics delegats col·legials a les províncies passarien a dependre només del SAC, que els transmetria les ordres a seguir. Es determinava, alhora, que a partir d'aquella data actuaria com a delegat a Girona el titulat Josep Claret Rubira⁵²². Una setmana més tard, el 25 d'agost, una delegació del SAC conformada per Joan Baptista Larrosa, Joan Capdevila, Josep Maria Deu Amat i Josep Torres Clavé es desplaçà a la ciutat de Lleida per tal d'organitzar, juntament amb els sindicats obrers, els assumptes del ram de la construcció de la mateixa manera com tenia lloc a Barcelona⁵²³. Sobre aquesta actuació, Torres Clavé escrigué a Josep Lluís Sert en els següents termes:

⁵²¹ AHCOAC. Memòria anual del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, corresponent a l'any 1936, p. 13. C 438 / 3.

⁵²² AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 15. 18 d'agost de 1936. C 509 / 2.

⁵²³ *Ibid.* Acta núm. 20. 26 d'agost de 1936. C 509 / 2.

La nostra tasca s'estén per tot Catalunya. Aquesta setmana hem estat amb altres companys del Comitè a Lleida, on, en una sessió magna de l'assemblea general del Sindicat de la Construcció de la població, vàrem aconseguir en el breu espai de temps de 10 hores d'organitzar la construcció per un pervindre immediat, assegurant al menys per durant 10 mesos la continuació del volum actual de la construcció. Aquesta tasca l'estendrem immediatament a Girona, Tarragona i les demés poblacions importants de Catalunya [...] sempre d'acord amb les organitzacions obreres les quals ens han dipositat absolutament tota la seva confiança⁵²⁴.

Les gestions a Girona i a Tarragona, realitzades per Josep Maria Deu Amat i per Joan Baptista Larrosa foren profitoses a mitjan setembre, tot aconseguint que els diferents elements del ram de la construcció d'aquelles comarques seguissin les mateixes normes que prevalien a Barcelona⁵²⁵. Abans que això succeís, emperò, el SAC es mostrà interessat també en influir a les Illes Balears, com a entitat successora de l'antic Col·legi. Per a això, intentà aprofitar la conjuntura bèl·lica derivada de l'intent de conquesta de Mallorca i les Pitiüses dirigit de manera maldestra pel capità Alberto Bayo. En el curs de les operacions militars, allà a on el poder republicà li semblà consolidat al SAC, a Eivissa, pretengué negociar el nomenament d'un arquitecte afí, però les directrius no es llençaren fins al 4 de setembre del 1936, precisament la data en què els milicians que havien combatut a Mallorca reembarcaven foragitats, l'empresa en general fracassava i, a la fi, l'anhel del SAC quedava en un no-res.

Designem al company Germà Rodríguez Arias per a què en representació d'aquest Sindicat faci les gestions necessàries prop del comitè antifeixista d'Eivissa per a què sigui nomenat un arquitecte afecte al Sindicat com a director de les obres de caràcter municipal que es portin a cap en aquesta illa.

Barcelona, 4 de setembre de 1936.

Per la comissió de control i repartiment del treball.⁵²⁶

⁵²⁴ AHCOAC. Correspondència Sert – Torres Clavé. C 30 / 188.

⁵²⁵ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 31. 14 de desembre de 1936. C 509 / 2.

⁵²⁶ AHCOAC. Comarques. C 439 / 4.

Malgrat haver assolit el compromís de les principals ciutats del Principat de restar supeditades als designis del SAC pel que fa a les qüestions de la construcció, el comitè aviat palesà que per raons d'eficiència necessitava tenir una presència efectiva i permanent sobre el terreny. Per a arribar als acords amb els sectors obrers havia calgut el desplaçament dels dirigents del Sindicat, la qual cosa havia estat lenta i costosa. Per a fer el seguiment diari de les diferents i múltiples matèries caldria assentar-se materialment arreu del país.

Amb aquesta intenció s'endegà una xarxa d'Oficines Tècniques o de Delegacions Comarcals del Sindicat. La seva estructuració va córrer a càrrec d'una comissió integrada per Josep Torres Clavé, Josep Maria Deu Amat i Pere Alapont, que a finals de novembre de 1936 ja tenia el pla traçat⁵²⁷, malgrat que, a la pràctica, la seva aplicació no fou immediata ni heterogènia a tot el territori.

Segons els paràmetres teòrics, Catalunya quedaria dividida en 14 circumscripcions, tot tenint en compte les facilitats de comunicació, l'extensió i el número d'arquitectes que hi residien aleshores. Cada una d'elles disposaria d'una capital, en la qual s'hi establiria l'Oficina i una àrea d'influència. Les Oficines Comarcals i el número d'arquitectes que s'hi estimava que hi exercirien són els següents:

- 1 – Figueres – Olot. 4 arquitectes.
- 2 - Girona, la Selva, Baix Empordà. 10 arquitectes.
- 3 - Mataró – Granollers. 5 arquitectes.
- 4 - Vic – Ripoll. 3 arquitectes.
- 5 – Manresa – Berga. 3 arquitectes.
- 6 – Terrassa – Sabadell. 4 arquitectes.
- 7 – Badalona. 4 arquitectes.
- 8 – Barcelona ciutat. 210 arquitectes, aproximadament.
- 9 – Vilafranca del Penedès. 4 arquitectes.
- 10 – Tarragona. 5 arquitectes.
- 11 – Lleida. 6 arquitectes.
- 12 – la Seu d'Urgell. 2 arquitectes.
- 13 – Reus. 3 arquitectes.
- 14 – Tortosa. 3 arquitectes.

⁵²⁷ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 77. 24 de novembre de 1936. C 509 / 2.

A les divisions hi hauria un titulat delegat en permanent contacte amb el SAC, nomenat pel propi Sindicat d'acord amb el parer de la resta dels arquitectes de la demarcació. Entre les seves funcions s'hi trobaria el repartiment igualitari del treball, amb el manteniment d'un fitxer de racionalització, tot procurant que hom pogués exercir una jornada completa de 8 hores. Així mateix, hauria de centralitzar tots els cobraments per les tasques realitzades i distribuir-los als titulats d'acord amb les hores invertides. També seria funció seva la de vigilar que no hi hagués casos d'intrusisme professional, entès com a tal també el fet que un arquitecte sindicat exercís en una demarcació diferent de la seva⁵²⁸.

Les Oficines Tècniques acabaren instal·lant-se arreu del territori català, però amb més dificultats de les previstes en un primer moment. A finals de desembre de 1936 encara no s'havien acabat d'articular les de Tortosa, de Vilafranca del Penedès, de Badalona ni de la Seu d'Urgell, mentre que la de Mataró – Granollers encara depenia totalment de Barcelona. A la Memòria d'actuacions llegida a l'assemblea general del 12 de desembre de 1936, el comitè reconeixia obertament les dificultats amb què es trobava.

Potser de totes les Comissions que han actuat, la de Comarques és la que porta un retràs més gran en la seva tasca; això és degut, més que a cap altra cosa, a la dificultat d'establir un nexa intens amb els Arquitectes desplaçats a Comarques i amb els diferents Ajuntaments, ja que degut a variacions d'orientació i de constitució d'aquests, era impossible tractar res en concret.⁵²⁹

Lluny de millorar la situació, les comunicacions internes dins Catalunya encara s'entorpiren més conforme avançaven els mesos i tot es supeditava a una lògica bèl·lica. Per mor de la conjuntura d'excepcionalitat, a partir de la segona meitat de l'any 1937, s'hagué de començar a reorganitzar a la baixa el pla de les 14 divisions, sense que hagués funcionat mai plenament d'acord amb les aspiracions inicials del SAC. Així, per exemple, el comitè acordà, el 2 de setembre de 1937, agrupar en una de sola les Oficines Tècniques que operaven a

⁵²⁸ AHCOAC. Comarques. C 439 / 4.

⁵²⁹ AHCOAC. Memòria anual del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, corresponent a l'any 1936, p. 14. C 438 / 3.

Figueres – Olot i a Girona, tot argumentant la impossibilitat de mantenir-hi una comunicació fluïda i permanent⁵³⁰. Cap a finals del mes de març de 1938, amb la guerra ja en terres catalanes i l'ocupació de la franja occidental del país per part de les tropes rebels, les demarcacions del SAC de les àrees afectades, evidentment, desapareixerien. El pervindre de les altres també quedaria molt condicionat per la intensificació de les mobilitzacions dels membres de la classe i la relativa efectivitat que algun dia assoliren les Oficines Tècniques s'anà dissolent segons transcorregué l'any 1938.

4.2.4. El control de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona

El comitè del SAC, en la seva línia d'actuació revolucionària, considerà indispensable tenir un control efectiu sobre l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. Això li hauria de permetre imprimir una nova orientació en els seus ensenyaments, confeccionar la plantilla docent i reformar els plans d'estudis, fins aleshores llastats per l'academicisme neoclàssic de la Barcelona de l'Exposició de 1929. Tot plegat, es considerava, seria garant de l'obertura generalitzada dels futurs titulats als posicionaments moderns, molts dels quals eren propugnats pel GATCPAC, i repercutiria en el progrés de Catalunya.

Quan tot just havien passat dues setmanes de la constitució oficial del SAC, aquest organisme ja inicià els primers moviments per a poder influir sobre l'Escola d'Arquitectura. A la reunió del comitè celebrada el 17 d'agost de 1936, sota la direcció de Josep Torres Clavé, s'acordà nomenar una delegació formada per Pere Pi Calleja i Joan Baptista Larrosa per tal de sol·licitar a la Generalitat el seu emparament institucional per a un pla de confiscació de l'entitat docent. Fins i tot, es decidiria marcar-li al Govern un termini de 24 hores per a procedir a la requisita. En cas de no complir-se, s'argumentava, el SAC hauria d'acometre dita confiscació únicament d'acord amb les forces de la UGT i de la CNT⁵³¹. Les

⁵³⁰ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 135. 2 de setembre de 1937. C 509 / 2.

⁵³¹ *Ibid.* Acta núm. 14. 17 d'agost de 1936. C 509 / 2.

gestions prop de la Conselleria de Cultura de Ventura Gassol foren recolzades per un grup d'estudiants d'Arquitectura, entre els quals hi havia un jove Alexandre Cirici⁵³².

Els esforços, al cap de pocs dies fructificaren. El 24 d'agost de 1936 Torres Clavé fou nomenat Delegat de la Generalitat a l'Escola. Ho narrava així, pocs dies més tard, per carta, a Josep Lluís Sert, qui ja s'havia traslladat a París:

La qüestió ESCOLA D'ARQUITECTURA em va inquietar des del primer moment; veia les grans possibilitats que teníem ara i em sabia greu perdre-les. Finalment, a còpia de molts esforços i resolvent les complicacions que representava la incautació de l'escola, ja n'hi havia d'altres que ens havien passat a davant, he lograt una absoluta victòria, aconseguint ésser nomenat personalment Comissari Delegat a l'Escola amb totes les atribucions per a fer i desfer.⁵³³

Aquesta designació es va fer efectiva al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, en el marc d'expansió del control del govern català sobre les entitats educatives del país, amb el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU).

Amb la finalitat que totes les Institucions docents de Catalunya responguin a l'actuació cultural del Govern.

*A proposta del Conseller de Cultura i d'acord amb el Consell,
Decreto:*

Art. 1r. L'Escola Oficial d'Arquitectura, de Barcelona, passa a ésser, a partir de la data d'aquest Decret, una institució cultural de la Generalitat de Catalunya.

Art. 2n. Mentre no sigui reorganitzada l'esmentada Escola, actuarà de Delegat de la Generalitat el senyor Josep Torres Clavé.

Barcelona, 24 d'agost del 1936.

LLUÍS COMPANYS.

*El Conseller de Cultura,
VENTURA GASSOL⁵³⁴*

⁵³² CIRICI, A. "L'entorn cultural de Josep Torres Clavé. L'home i el seu temps". *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1980), núm. 140, p. 26 – 30.

⁵³³ AHCOAC. Correspondència Sert – Torres Clavé. 27 – 29 d'agost de 1936. C 30 / 188.

⁵³⁴ "Decret disposant que l'Escola Oficial d'Arquitectura de Barcelona passi a ésser una institució cultural de la Generalitat i nomenat-ne Delegat el senyor Josep Torres Clavé". *Diari Oficial de la*

4.2.4.1. La depuració del professorat

Un cop en el càrrec de Delegat, la primera mesura que adoptà Torres Clavé, just a l'endemà, fou la destitució de tot l'equip docent, tant de la secció d'arquitectes com la d'aparelladors, aprovada pel comitè del SAC. D'aquesta manera, foren apartats de l'Escola, amb caràcter immediat, els següents professors:

- Director: Alexandre Soler March.

- Secretari: Bonaventura Bassegoda Musté.

- Catedràtics Numeraris: Jaume Bayó Font, Pere Domènech Roura, Enric Catà Catà, Fèlix de Azúa Pastor, Josep Maria Jujol Gibert, Antoni Darder Marsà, Adolf Florensa Ferrer, Eusebi Bona Puig, Andreu Calzada Echevarría, Amadeu Llopart Vilalta, Eugeni Pere Cendoya Oscoz, Lluís Canals Arribas, Pau Monguió Fonts.

- Professor Auxiliar Numerari: Francesc Aznar Sanjurjo.

- Professors Auxiliars Interins: Pelayo Martínez Aparicio, Josep Francesc Ràfols Fontanals, Antoni Munné Camps, Manuel de Solà – Morales Rosselló, Ramon Argilés Bifet, Marí Canosa Gutiérrez, Joan Montero Pazos.

Pel que fa a la Secció d'Aparelladors, el claustre docent estava conformat per:

- Catedràtics Numeraris Interins: Manel Cases Lamolla, Ramon Térmens Mauri, Josep Maria Deu Amat.

- Professors Auxiliars Interins: Joan Nieto Carrión, Joaquim J. Amigó Miró (Professor especial), Manel Puig Janer.

Generalitat de Catalunya (26 d'agost de 1936), núm. 239, p. 1200.

- Professors Auxiliars Interins sense sou: Manel Borbón Mariné, Joan Benavent Santandreu, Enric Móra Pérez (Professor especial), Josep Maria Poudevide Vinyals, Marí Canosa Gutiérrez.

La mesura fou refermada oficialment pel Govern de la Generalitat el 3 de setembre de 1936. El decret, a més, establia les bases per tal que el professors destituïts poguessin presentar al·legacions i demanar el seu ingrés novament a l'Escola:

Per adaptar l'actuació de l'Escola d'Arquitectura, incorporada a les Institucions docents de la Generalitat, al nou esperit que ha de regir la vida cultural a Catalunya,

*A proposta del Conseller de Cultura i d'acord amb el Consell,
Decreto:*

Art. 1r. Cessa en el càrrec tot el professorat de l'Escola d'Arquitectura de la Generalitat i de l'Ensenyament d'Aparelladors.

Art. 2n. En el termini de deu dies, els antics professors podran demanar el reingrés per instància adreçada al Delegat de la Generalitat a l'Escola d'Arquitectura.

Barcelona, 3 de setembre del 1936.

LLUÍS COMPANYS

*El Conseller de Cultura,
VENTURA GASSOL⁵³⁵*

S'assentaven, d'aquesta manera, les bases per a reconduir una depuració ja consumada i caldria la constitució d'un tribunal que valorés les instàncies presentades pels docents. El nomenament d'aquest es demorà en el temps, i no fou fins el 16 de gener de 1937 quan el Conseller de Cultura, Antoni Maria Sbert, determinà la manera d'integrar el tribunal. Sota la presidència del delegat Torres Clavé, s'hauria de constituir una comissió formada per un representant de la Universitat de Catalunya designat pel Comissari Rector, un representant del CENU, un altre del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya i, finalment un de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya, nomenats pels òrgans executius

⁵³⁵ “Decret disposant la cessació de tot el professorat de l'Escola d'Arquitectura de la Generalitat i de l'Ensenyament d'Aparelladors i que els antics professors que hi vulguin reingressar ho hauran de demanar dintre el termini de deu dies”. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (4 de setembre de 1936), núm. 248, p. 1334.

d'aquelles entitats. Un cop constituïda, la comissió disposaria d'un termini de 72 hores per a formular el seu dictamen, havent avaluat de manera individualitzada cada instància presentada, i lliurar-lo al Conseller de Cultura⁵³⁶. Després d'una reunió preparatòria celebrada el 23 de gener a l'Escola d'Arquitectura, la comissió avaluadora es trobà el 27 del mateix mes al local del CENU, en el número 82 del Passeig Pi i Margall de Barcelona, per a iniciar la seva tasca⁵³⁷.

Dissortadament, no hem tingut accés a les instàncies que es presentaren ni a la resolució individualitzada de cada cas sospesat. Coneixem, emperò, el dictamen final de la comissió, sancionat per decret aparegut al Diari Oficial de la Generalitat el mes d'agost de 1937, un any després d'haver-se iniciat el procés depurador.

Varen ser readmesos a l'Escola d'Arquitectura, tot i que amb caràcter interí, els professors i auxiliars següents:

- Professors: Jaume Bayó Font, Adolf Florensa Ferrer, Bonaventura Bassegoda Musté, Pere Eugeni Cendoya Osoz, Andreu Calzada Echevarría, Eusebi Bona Puig, Lluís Canals Arribas.

- Auxiliars: Ramon Argilés Bifet, Josep Francesc Ràfols Fontanals, Pelai Martínez Paricio, Antoni Munné Camps.

Quant a l'ensenyament d'aparelladors, foren valorades positivament les següents instàncies presentades:

- Professors: Marí Canosa Gutiérrez, Ramon Térmens Mauri.

- Auxiliars: Joan Benavent Santandreu, Joan Nieto Carrión.

El tribunal també cregué convenient estimar les instàncies presentades per qui havia estat el director de l'Escola i antic president de l'AAC, Alexandre Soler March, així com la de Fèlix de Azúa Pastor, però en aquests dos casos es

⁵³⁶ AHCOAC, *Secretaria General*. 20 de gener de 1937. C 439 / 3.

⁵³⁷ *Ibid.*

proposà la jubilació, amb tot el sou corresponent i pronunciament favorable. Per contra, tota la resta d'instàncies adreçades a la comissió – que no sabem amb certesa quantes foren, puix potser hi hagué professors destituïts que decidiren no optar al reingrés – varen ser rebutjades⁵³⁸. En els casos de Marí Canosa i Joan Montero, antics auxiliars d'Arquitectura, i d'Enric Móra Pérez, d'aparelladors, s'especificava que tant en el seu ingrés a l'entitat docent com en la seva actuació no havien demostrat de manera suficient la seva competència, malgrat que aquest rebuig no seria considerat un precedent desfavorable per a futures proves que es poguessin efectuar per a la provisió de places de personal docent⁵³⁹.

La matisació ens resulta interessant, en tant que suggereix que la resta de negatives al reingrés pogueren estar condicionades per raons ideològiques més que no pas per capacitacions docents, criteris estilístics o de concepció de l'Arquitectura. Tanmateix, cal assenyalar que la majoria dels titulats que no foren readmesos, ja fos perquè les seves instàncies no fossin tingudes en consideració per la comissió avaluadora o perquè no les presentessin, sí que formaren part del SAC. Amb això volem dir que la depuració a la que foren sotmesos a l'Escola no es va fer extensible en altres àmbits del seu exercici professional i no els condicionà l'accés al Sindicat. D'aquesta manera, Pere Domènech Roura, Josep Maria Jujol i Manel Puig Janer s'afiliaren a la UGT i treballaren en diferent grau en projectes escolars del CENU, en tasques de peritatge d'edificis damnats per bombardejos o en la construcció d'habitatges. Francesc Aznar Sanjurjo, adherit a la CNT, també rebé encàrrecs per al CENU. Francesc de Paula Nebot i Manuel de Solà - Morales ingressaren també al SAC amb carnets de la UGT i de la CNT, respectivament, malgrat que no tenim constància que treballessin i, del segon, fins i tot s'esmenta en la seva fitxa que se'l considerava “desaparegut”. Altres, com Amadeu Llopart, Pau Monguió Fonts o Manuel Cases Lamolla no es sindicaren mai⁵⁴⁰, encara que intuïm que fou més per convicció personal que no pas per negativa del comitè. Apuntem, en aquesta

⁵³⁸ Si Enric Catà Catà, catedràtic numerari, presentà una instància per a la readmissió en el termini establert, aquesta no fou valorada per mor de la seva mort, esdevinguda el mes de gener de 1937, per les ferides que li ocasionà un atropellament de cotxe.

⁵³⁹ “Decret pel qual són readmesos amb caràcter interí diversos professors i auxiliars de l'Escola Superior d'Arquitectura i són adoptades diverses resolucions pel que fa a la resta del professorat declarat cessant per Decret del 3 de setembre de 1936”. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (17 d'agost de 1937), núm. 229, p. 628.

⁵⁴⁰ AHCOAC. Expedients personals. C 490, C 491, C 492.

línia, la hipòtesi, a manca de documentació que ens ho corrobori de manera fefaent, que el sentit de classe empenyé els dirigents del SAC a admetre en el seu si totes les sol·licituds d'ingrés que es reberen, amb la doble intenció de, per una part, enfortir numèricament l'organisme en un marc tan delicat i, per l'altra, de garantir treball i sustent econòmic a tots els membres de la professió, la qual cosa era una de les màximes del Sindicat.

4.2.4.2. Cap a un nou pla d'ensenyament

D'una manera paral·lela al procés de depuració del professorat, el SAC volgué impulsar la redacció d'un nou programa educatiu per a l'Escola, que superés l'academicisme vigent fins al moment, amés d'altres llasts i vicis que es considerava que frenaven l'evolució adient de l'Arquitectura a Catalunya.

L'Escola d'Arquitectura s'havia de reorganitzar. Calia canviar l'esperit que allà imperava, tancat a tota mena de progrés, per un altre esperit més obert i progressiu, ja que nosaltres enteníem que la formació de les noves generacions d'arquitectes era d'una importància cabdal per a poder complir la labor futura que té encomanada la nostra professió.⁵⁴¹

Aquesta tasca es realitzà, cal dir-ho, a partir de les directrius establertes pel Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), creat a les poques setmanes d'haver-se encetat el període revolucionari a Catalunya. Això era l'elaboració d'un nou Pla d'Estudis de caràcter general que es vertebraria en la creació d'una gran unitat pedagògica: l'Escola Politècnica. Aquesta estaria integrada per dues grans seccions que serien la dels ensenyaments de tipus industrial i la dels de la construcció. Aquesta última secció, alhora, es subdividiria en dues entitats més: una de contingut predominantment quantitatiu (Enginyers d'Obres Públiques) i una altra en què prevalgués el contingut qualitatiu (Arquitectura)⁵⁴².

⁵⁴¹ AHCOAC. Memòria anual del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, corresponent a l'any 1936. C 438 / 3.

⁵⁴² BOHIGAS, O. "Torres Clavé i la proposta d'un pla d'estudis d'arquitectura". *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1980), núm. 140, p. 34 – 36.

Emmarcada en aquest esquema global del CENU, el SAC constituí una sots-ponència d'Arquitectura, formada, entre d'altres, per Josep Torres Clavé, Pere Alapont Calvo, Pere Pi Calleja, Enric Vilanova Saurina i Joan Baptista Subirana Subirana. Aquesta comissió tingué enllestit un primer projecte del pla per a l'Escola d'Arquitectura a mitjans de desembre de 1936, per a l'elaboració del qual, es manifestava, s'havien tingut en compte *les opinions més autoritzades, sense diferència de matisos, de tots els arquitectes més preparats en la matèria*⁵⁴³. Alguns dels consultats s'havien avingut a col·laborar i d'altres refusaren la sol·licitud. Així mateix, es prengué en consideració les aportacions realitzades també per una grup d'estudiants, presumiblement el mateix que havia recolzat l'acte de confiscació. Després de diferents esmenes i retocs, el comitè del SAC aprovà la redacció definitiva del nou pla per a l'ensenyament d'Arquitectura el 20 de maig de 1937. S'acordà també en aquella sessió presentar els exemplars corresponents al CENU i a la Conselleria de Cultura, entitats que en última instància havien de sancionar el pla⁵⁴⁴.

El pla a la fi aprovat pel SAC, segons Oriol Bohigas, s'estructurava de la següent manera:

La Secció d'Arquitectura es dividia en tres períodes (Preparatori, Bàsic i Final), de dos cursos de durada cada un. Cada curs es subdividia en dos subperíodes de 17 setmanes. El criteri didàctic fonamental era la vertebració de tot l'ensenyament en el Seminari de Projectes, d'arquitectura i d'urbanisme' sobre el qual s'aplicaven, amb una certa simultaneïtat, els coneixements de Construcció, de Càlcul elàstic, de Sociologia i d'Història i de Dibuix i mitjans de representació, que eren els quatre agrupaments pedagògics en què s'havia d'estructurar l'Escola per servir el procés bàsic dels projectes d'Arquitectura i Urbanisme. En el període final hi eren incloses dues assignatures optatives que determinaven – a través d'unes exigències i un "curriculum" no prou clarament

⁵⁴³ AHCOAC. Memòria anual del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, corresponent a l'any 1936. C 438 / 3.

⁵⁴⁴ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 124. 20 i 24 de maig de 1937. C 509 / 2.

*definites – cinc especialitats: arquitecte urbanista, arquitecte director tècnic de construcció, arquitecte economista, arquitecte conservador de monuments i arquitecte decorador*⁵⁴⁵.

D'entre els seus trets més distintius, els impulsors en destacaven la preeminència del vessant pràctic de l'ensenyament, per motllurar-lo als problemes diaris que es donaven a l'evolució tècnica i arquitectural. Es donava, en aquest sentit, importància als coneixements estructurats d'una manera teòrica i complementats amb una formació humanística general, tot i que sempre posats en relació amb la praxis i amb l'experiència. Per a això, s'establien exercicis de creació des del primer curs que realitzés l'alumne. De la mateixa manera, es pretenia que l'estudiant adquirís nocions pràctiques del conjunt d'oficis relacionats amb la construcció, per tal d'assolir una millor preparació de cara a la programació i a la direcció de les obres⁵⁴⁶. Assenyala Oriol Bohigas que el component pràctic amb què es volgué dotar el pla d'ensenyament d'Arquitectura i, en general, l'obra pedagògica del CENU significà un canvi de posicions de l'avantguarda a Catalunya i que va ser en certa manera una superació dels posicionaments del GATCPAC. Així doncs, fou un esforç per *donar sortida real i possible als esquemes de l'avantguardisme*, ja que la *“pràctica” i l’ “ofici” no eren exactament els trets que haurien vertebrat les respostes avantguardistes als programes acadèmics de l'Escola d'avantguerra*⁵⁴⁷.

Per altra banda, s'ha de remarcar també l'interès que manifestà el SAC perquè l'Escola d'Arquitectura fos accessible a tothom, independentment de la posició econòmica de què es gaudís. Fins al moment, s'assenyalava en diferents documents interns que reflexionaven sobre la figura de l'arquitecte, tan sols podien arribar a cursar els estudis els fills de famílies acomodades, burgeses. A partir d'aleshores, s'estimava imprescindible adoptar mesures per tal que qualsevol persona que demostrés posseir aptituds i voluntat per ser arquitecte ho pogués aconseguir, sense haver de dependre del sustent pecuniari familiar

⁵⁴⁵ BOHIGAS, O. *Op. cit.* (1980).

⁵⁴⁶ AHCOAC. Informe sobre la actuación del Sindicato de Arquitectos de Catalunya. Març de 1938. C 438 / 3.

⁵⁴⁷ BOHIGAS, O. *Op. cit.* (1980).

L'Escola ja no serà un Centre d'Ensenyament on únicament els fills de determinades persones hi puguin concórrer. Estarà oberta a tots els que demostrin intel·ligència i aficions pels problemes que planteja la Construcció. I el que entri a l'Escola ja podrà treballar amb l'entusiasme que dóna la fe en el pervindre. La fe que comunica el convenciment de que quan surti d'ella i estigui capacitat, no ha de mancar-li el treball que proporcioni a ell i als seus una vida decorosa i digna, no deguda al favor de ningú, sinó al seu propi esforç i a la seva capacitat personal ⁵⁴⁸.

Tanmateix, cap dels desitjos reformistes no s'acabà aplicant a l'Escola d'Arquitectura. L'evolució de la contesa bèl·lica i la situació cada cop més compromesa del bàndol republicà en foren els responsables, puix l'anaren relegant a la categoria de les iniciatives prescindibles. De fet, la institució romangué gairebé sempre tancada, per l'absència de professors a causa del procés depurador i també per la manca d'alumnes, mobilitzats per l'exèrcit. El procés de selecció de nous docents que cobrissin les places dels destituïts mai no es va arribar a celebrar i durant els anys 1937 i 1938 ningú no aconseguí el títol oficial d'arquitecte a l'Escola de Barcelona.

Per contra, sí que existeix constància que, davant el context d'emergència i la necessitat de comptar amb el major número de recursos humans, el SAC va nomenar tribunals, a finals de 1936, per a examinar aquells alumnes als quals només els quedaven dues assignatures per acabar la carrera⁵⁴⁹. En una línia similar, el comitè acordà concedir carnets provisionals per a l'exercici de la professió a aquelles persones sense títol però amb experiència acreditada en la projecció i la direcció d'obres. El lliurament d'aquests carnets estaria supeditat a aprovar un o diversos exàmens que hauria de convocar l'estat i a l'acceptació del règim intern del SAC⁵⁵⁰. No sabem amb exactitud si aquestes proves s'arribaren a realitzar ni el número d'individus que es pogueren acollir en aquestes mesures. El que és cert, però, és que diferents estudiants d'Arquitectura – que no obtingueren el títol oficial fins a l'any 1940 o 1941, ja sota la dictadura franquista

⁵⁴⁸ AHCOAC. Premsa i propaganda. Noves orientacions del SAC. L'arquitecte torna a tenir el seu caràcter adequat. L'Escola oberta a tots. C 505 / 3.

⁵⁴⁹ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 67. 10 de novembre de 1936. C 509 / 2.

⁵⁵⁰ *Ibid.*. Acta núm. 98. 31 de desembre de 1936. C 509 / 2.

– s'adheriren al SAC, com fou el cas d'Antoni Arderiu Payerols, Josep Brugal Fortuny, Josep Comas Borrell, Agustí Borrell Sensat i Bartomeu Llongueres Galí. En aquest últim, a més, entre 1936 i 1937, fins que va ser mobilitzat, se li assignaren un número ingent d'obres, com ara reformes de porteries, fàbriques i habitatges i altres actuacions relatives a habilitació de conjunts escolars del CENU⁵⁵¹.

4.2.5. Habilitació i construcció de conjunts escolars per al Consell de l'Escola Nova Unificada

Tot just sufocat l'aixecament militar a Catalunya, el govern de la Generalitat provà de posar en marxa mesures contundentment progressistes, amb la intenció d'efectuar profundes transformacions socials. Un dels àmbits en els quals considerà prioritari actuar va ser el de l'ensenyament, on es donava un dèficit crònic de places escolars arreu del país. A més, es pretenia renovar l'orientació pedagògica predominant i apostar pels principis de l'escola laica, gratuïta, unificada, en règim de coeducació entre nens i nenes i en llengua catalana. Per avançar per aquest camí, el 27 de juliol del 1936, s'emeté el decret de creació del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU).

La voluntat revolucionària del poble ha suprimit l'escola de tendència confessional. És l'hora d'una nova escola, inspirada en els principis racionalistes del treball i de la fraternitat humana. Cal estructurar aquesta escola nova unificada, que no solament substitueixi el règim escolar que acaba d'enderrocar el poble, sinó que creï una vida escolar inspirada en el sentiment de la solidaritat i d'acord amb totes les inquietuds de la societat humana i a base de la supressió de tota mena de privilegis.⁵⁵²

⁵⁵¹ AHCOAC. Consell de l'Escola Nova Unificada. C 480 / 126, C 499 / 20, C 482 / 152, C 498 / 1, C 498 / 5, C 448 / 138, C 447 / 101, C 451 / 531, C 449 / 295, C 450 / 351.

⁵⁵² “Decret constituint el Comitè de l'Escola Nova Unificada fixant la seva finalitat i designant-ne els components”. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (29 de juliol de 1936), núm. 211, p. 786. En un primer moment l'entitat fou creada amb el nom de “Comitè de l'Escola Nova Unificada”, que prevalgué fins el 28 d'agost del 1936, quan adoptà el definitiu del “Consell de l'Escola Nova Unificada”.

Més enllà del contingut docent i dels plans d'ensenyament que es poguessin traçar, en els que no entrarem aquí per no ser l'objecte del nostre estudi, existia la necessitat de crear indrets físics en els quals els infants i els joves poguessin ésser escolaritzats. El mateix decret ho contemplava, quan assenyalava que una de les finalitats del CENU seria el d'organitzar, en els edificis requisats per la Generalitat, el nou règim docent de l'escola que havia de substituir a la de tendència confessional. Així mateix, establia que la primera mesura d'urgència seria la d'estudiar la destinació que es donaria als edificis confiscats i als objectes que contenien⁵⁵³.

El comitè del SAC, des d'un primer moment, se sentí empès a prestar tota la seva col·laboració en favor que el CENU assolís els seus objectius. Cal recordar, d'altra banda, que la manca de places escolars a Catalunya havia estat una qüestió criticada per la classe anteriorment, molt abans de constituir-se el Sindicat, ja d'ençà que l'òrgan representatiu era l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Havia arribat, aleshores, el moment de participar activament en corregir aquelles mancances socials. La primera notícia que documentem d'això la trobem el 13 d'agost de 1936, quan Josep Torres Clavé plantejà les orientacions que hauria d'adoptar la comissió del SAC a crear per a intervenir prop del CENU⁵⁵⁴. Aquesta comissió, finalment, quedaria constituïda el 19 d'agost, essent-ne designat com a primer responsable Pere Pi Calleja. La tasca que hauria de portar a terme resultava ingent, puix es valorava que en aquells moments, segons les dades estadístiques, 40.000 infants es trobaven sense plaça escolar, només a Barcelona. En aquesta xifra, se n'hi haurien de sumar 30.000 més, que fins aleshores havien anat a escoles de caràcter confessional. La destrucció de molts d'aquests centres arran de l'inici de la Guerra Civil i l'esclafit de la violència revolucionària no havia fet més que agreujar el problema: eren 70.000 els nens que no podien ser escolaritzats en aquelles circumstàncies a Barcelona, d'un cens total de 185.000⁵⁵⁵. Una reinterpretació de les dades de 1936, feta *a posteriori* pel SAC el mes de març de 1938, parlava de 50.000 nens sense escola de manera estructural i d'altres 24.000 que s'havien vist privats

⁵⁵³ *Ibid.*

⁵⁵⁴ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 11. 13 d'agost de 1936. C 509 / 2.

⁵⁵⁵ AHCOAC. Memòria anual del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, corresponent a l'any 1936, p. 5 i 6. C 438 / 3.

d'ella per tenir aquesta caràcter confessional⁵⁵⁶, és a dir, un total de 74.000. L'arribada de refugiats de guerra a la capital catalana, conforme passaren els mesos, augmentà encara més aquell número.

Moguts per aquesta urgència, els projectes d'habilitació d'edificis per a ser destinats a l'ensenyament començà el mateix mes d'agost de 1936. Des del CENU es realitzaven els encàrrecs al Sindicat, que els distribuïa entre els seus afiliats. Llavors, l'arquitecte designat presentava un estudi previ d'actuació al CENU per a la seva aprovació. En cas de ser acceptat, es procedia a presentar un projecte definitiu, amb una còpia al SAC i una altra a la corporació del municipi on es trobés la futura escola⁵⁵⁷.

El facultatiu havia d'actuar a partir d'unes instruccions determinades, dictades per la Delegació d'Arquitectes del CENU, integrada en el SAC. Aquestes normes eren transmeses mitjançant circulars.

L'Arquitecte director de l'obra es farà càrrec en tot moment que actua com a membre del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. L'actuació de l'arquitecte designat s'ajustarà al següent guió:

- *A fi de setmana remetrà a la delegació d'Arquitectes del CENU un report escrit de les activitats i incidents propis de la tasca encomanada.*
- *Es farà càrrec que les obres finançades per l'Ajuntament de Barcelona i adjudicades a diverses cases constructores, sota el control obrer, es farà per administració.*
- *El director de l'obra ha de tenir en compte que defensa els interessos del CENU i de l'Ajuntament, així com la urgència de la tasca a realitzar.* ⁵⁵⁸

Segons això, era el propi CENU qui atorgava l'obra a una casa constructora, controlada encara per un Comitè Obrer de Control en el qual hi figurava, com hem vist, un arquitecte del SAC. El facultatiu designat per a dirigir el projecte d'habilitació, aleshores s'havia de posar en contacte amb l'esmentada

⁵⁵⁶ AHCOAC. Informe sobre la actuación del Sindicato de Arquitectos de Cataluña. Març de 1938. C 438 / 3

⁵⁵⁷ RIBALTA, M.; FONTQUERNI, E. "Las escuelas del CENU, 1936 – 1939". *Cuadernos de Arquitectura* (1972), núm. 89, p. 1 – 13.

⁵⁵⁸ AHCOAC. Circulars del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Agost de 1936. C 505 / 6.

empresa de construcció i elaborar un pressupost⁵⁵⁹. En aquest hi havia de contemplar els honoraris de tots els treballadors que prenguessin part en les feines d'habilitació, inclosos els serveis d'un aparellador si les dimensions de l'edifici ho requerien, i el material que es faria servir. En el pressupost hi era suprimit el benefici industrial, però s'hi carregaven despeses amb finalitats socials per a accidents i retir obrers, a més d'un 10% en concepte de despeses d'oficina i administració de la casa constructora.

Per a l'elaboració del pressupost es recomanava la racionalització al màxim dels costos de l'obra. L'objectiu prioritari, en aquest sentit, era obrir el major número possible d'edificis en el menor espai de temps, habilitant les dependències imprescindibles on poder-hi impartir les classes.

Company: Donada la urgència amb que cal donar classe als nombrosos nens que es troben sense escola, us preguem que sense esperar el report setmanal, de seguida que hi vagin havent aules disponibles en l'edifici que reformeu i el donar-hi classe no sigui incompatible amb les obres restants, ho comuniquem a aquesta Delegació.

Us saluda cordialment,

La Delegació d'Arquitectes del CENU⁵⁶⁰

Progressivament, es preveia, s'anirien enllestint de manera definitiva els edificis, tot dotant-los dels serveis complets. Mentrestant, el que s'havia de contemplar era la independència de lavabos i d'escusats per a nens i nenes, atès el principi de la coeducació⁵⁶¹, l'eliminació de tot aspecte conventual i procurar que les aules tinguessin abundants punts d'entrada de llum⁵⁶².

⁵⁵⁹ A la ciutat de Barcelona, l'entitat que finançà aquells projectes fins el 24 de febrer del 1937 va ser l'Ajuntament. A partir d'aleshores foren sufragats a parts iguals entre el Consistori i el govern de la Generalitat. Els edificis foren considerats propietat de la Generalitat, que es va fer càrrec dels salaris del personal docent, mentre que l'Ajuntament satisfeia el 50% de les despeses en concepte de manteniment. Això era conservació dels edificis, material escolar, neteja, llum, calefacció i personal subaltern.

⁵⁶⁰ AHCOAC. Circulars del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 9 d'octubre del 1936, C 505 / 6.

⁵⁶¹ *Ibid.* 22 de desembre del 1936, C 505 / 6.

⁵⁶² *Ibid.* 28 d'octubre del 1936, C 505 / 6.

Les directrius oficials sobre les característiques tècniques i higièniques que haurien de tenir les construccions escolars no serien emeses fins el 7 de juny de 1937, a través d'una ordre de la Generalitat de Catalunya⁵⁶³. Va ser el Servei Tècnic d'Arquitectura del Departament de Cultura qui les va estipular i, segons Ribalta i Fontquerni, per a la seva elaboració es tingueren en compte, per una banda, les conclusions a què havien arribat els corrents pedagògics més moderns d'Europa i, per l'altra, les dificultats econòmiques per les quals travessava el país⁵⁶⁴. Aquestes instruccions concebien l'edifici escolar a partir de les seves unitats principals, les aules, que haurien d'observar una sèrie de requisits mínims quant a ventilació, il·luminació i capacitat. Les escoles caldria que estiguessin ubicades en indrets secs i assolellats, en terrenys sense desnivells i allunyades de punts poc higiènics, i la seva capacitat no hauria d'excedir la dels 600 alumnes. Les instal·lacions que havia de tenir cada edifici escolar, considerades com a indispensables, eren un vestíbul, que podria ser emprat com a sala d'espera, una habitació dedicada a guardaroba, un número d'aules proporcional al número d'infants, un despatx per als professors, un camp d'esbarjo cobert, un camp amb sorra i jardí, serveis sanitaris i dispositius per a l'eliminació d'aigües residuals, això eren clavegueres o pous negres. Així mateix, s'estimava convenient que disposés d'altres instal·lacions, com ara dutxes, parvulari, sala de treballs manuals, sales de dibuix i laboratori⁵⁶⁵.

Pel que fa als resultats, segons un informe encarregat pel SAC a Pere Pi Calleja i a Francesc Folguera del setembre del 1937, citat per Ribalta i Fontquerni, després d'un any d'actuació, el Sindicat d'Arquitectes havia contribuït a què el CENU creés a la ciutat de Barcelona 49.100 places escolars⁵⁶⁶, de les quals 10.630 al districte IX (Sagrera – Verdum – Sant Andreu – Trinitat)⁵⁶⁷. On menys se n'habilitaren fou al districte V, al “barri xinès”, on sols se n'establiren 1.130. La tasca en conjunt havia resultat meritòria, emperò, encara hi hagué 21.597 sol·licituds d'inscripció que no es pogueren atendre.

⁵⁶³ “Ordre que aprova les Instruccions Tècnico-higièniques relatives a construccions escolars que caldrà aplicar en l'elaboració i aprovació de tota mena de projectes de construccions destinades a escoles d'ensenyament primari de la Generalitat”. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (15 de juny de 1937), núm. 166, p. 946 – 948.

⁵⁶⁴ RIBALTA, M.; FONTQUERNI, E. *Op. cit.*

⁵⁶⁵ *Ibid.*

⁵⁶⁶ *Ibid.*

⁵⁶⁷ CARRASCAL, A. “El CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) i la seva actuació a Sant Andreu”. *Finestrelles* (1996), núm. 8, p. 59 – 72.

Ribalta i Fontquerni, així mateix, manifesten que els fons documentals del SAC albergaven 149 projectes, dels quals, els 120 més complets estaven destinats a Barcelona. Fora de la capital catalana, apunten, se'n realitzaren a Tarragona (5), Reus (6), Sabadell (8), Pla del Besòs, Masnou, Vilafranca del Penedès (2), Manlleu, Puig-alt de Ter, Sarrià de Ter, Torelló i Canet⁵⁶⁸. Per altra banda, Andreu Carrascal assenyala que a l'arxiu del SAC s'hi conserven 186 expedients, dels quals 157 pertanyen a la ciutat de Barcelona⁵⁶⁹. Cal tenir en compte, tanmateix, que un mateix projecte podia tenir dos o més expedients.

En l'informe adreçat pel SAC al Ministeri d'Instrucció Pública el mes de març del 1938, es fa referència a l'actuació que havia portat a terme el Sindicat prop del CENU fins aleshores. Hi observem que s'esgrimeixen les mateixes xifres que les manejades el setembre del 1937, quant al número de places escolars creades – 49.000 – i als reptes que s'havien d'afrontar de cara al futur – habilitar o construir edificis escolars per a 21.000 infants més. Pel que feia al número d'edificis que s'havien adaptat fins a aquelles dates, el SAC parlava de més de 110, fruit de la feina de més de 80 dels seus afiliats⁵⁷⁰. Alhora, s'assenyalava que el Sindicat es trobava col·laborant en la redacció dels projectes per a construir 30 grups escolars de nova planta, resultat de la iniciativa del conseller de cultura de l'Ajuntament de Barcelona amb el recolzament financer del Ministeri d'Instrucció Pública. Això hauria permès dotar de plaça escolar 11.000 infants més, tot restant sense escolaritzar, en el futur immediat, sols 10.000 més, dels 70 o dels 74.000 que hi havia el setembre de 1936. En aquest document, a més, es volia remarcar el mèrit que havia tingut el SAC en aquella fita.

*El Sindicato de Arquitectos logró debido a su posición constructiva, con su cooperación y aún más con su iniciativa, decisión, energía y sentido de organización que se llevase a cabo la obra iniciada por el CENU la que seguramente estaría aún ahora sin nuestra decidida colaboración en la conciencia de los dirigentes.*⁵⁷¹

⁵⁶⁸ RIBALTA, M.; FONTQUERNI, E. *Op. cit.*

⁵⁶⁹ CARRASCAL, A. *Op. cit.*

⁵⁷⁰ Per la nostra part, al fons del SAC, ubicat a l'AHCOAC, hem documentat projectes d'habilitació de conjunts escolars del CENU signats per 91 arquitectes diferents.

⁵⁷¹ AHCOAC. Informe sobre la actuación del Sindicato de Arquitectos de Cataluña, Març de 1938. C 438 / 3.

Tanmateix, el desig que tots els infants gaudissin d'una plaça escolar ja no seria concedit al CENU ni al Sindicat. Les exigències bèl·liques requerien concentrar, cada vegada més, els esforços en el front, tal i com ho palesaren les mobilitzacions generals i les de treballadors de la construcció que es començaren a decretar a partir de l'abril del 1938. Aquestes circumstàncies, juntament amb els bombardejos que patia la població civil i la carestia d'aliments feren que les necessitats docents baixessin graons en l'escala de prioritats del govern, amb la qual cosa la tasca constructiva del CENU s'anà dissolent al llarg del 1938.

4.2.6. La reforma de porteries a Barcelona

El SAC, mogut per la sensibilitat social dels seus dirigents, també prestà col·laboració a l'Ajuntament de Barcelona en matèria de sanejament d'habitatges, concretament de porteries d'edificis residencials. Els alts nivells d'insalubritat al que estava sotmesa la vivenda a bona part de la capital catalana, feren que el seu consistori considerés urgent, al menys durant el primer any i mig de conflicte, posar fil a l'agulla i corregir un problema que ja es considerava endèmic.

La cooperació s'inicià a partir de començaments del mes de desembre de 1936, quan el comitè del SAC es posà a disposició de l'Ajuntament per tal de completar amb rapidesa un informe sanitari sobre els habitatges barcelonins⁵⁷². Havent-se traçat un primer pla d'actuació, el SAC participà en la distribució proporcional de les obres a realitzar per al condicionament de porteries entre les cases constructores controlades per comitès de control de la UGT i entre les que estaven a l'òrbita de la CNT⁵⁷³. Així mateix, tal i com succeïa amb les obres vinculades al CENU, la comissió de Repartiment del Treball anà designant arquitectes per a les tasques de direcció dels projectes oferts. Un cop rebien l'encàrrec s'havien de posar en contacte amb l'empresa constructora que pertocava i elaborar un pressupost que contemplés el preu dels honoraris de tots els treballadors, el valor del material i altres conceptes com ara percentatges per imprevistos, assegurances i administració. Igualment, havien de dissenyar un

⁵⁷² AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 82. 1 de desembre de 1936. C 509 / 2.

⁵⁷³ *Ibid.* Acta núm. 106. 22 de gener de 1937. C 509 / 2.

croquis amb les intervencions a realitzar i adreçar-lo al SAC, que enviava aquest document, juntament amb el pressupost, a la comissió Mixta d'Administració i Control de Propietat Urbana de l'Ajuntament. Una vegada era acceptat, l'arquitecte tenia llum verda per a realitzar el projecte definitiu i començar les obres.

Fins al mes de maig del 1937 el facultatiu encarregat feia prevaldre el seu propi criteri a l'hora d'afrontar les reformes que creia pertinents, però, llavors, per tal d'unificar directrius – a suggeriment dels arquitectes de l'Ajuntament – el SAC estipulà unes normes d'actuació que hom hauria d'observar. Aquestes determinaven que les dimensions de la porteria, sense perjudici de les prescripcions sanitàries, haurien d'estar sempre en relació amb la *categoria* de la finca. Es decretava la supressió absoluta de dormitoris en soterranis, semi-soterranis i també a plantes baixes a no ser que aquestes estiguessin molt ben il·luminades i ventilades. En qualsevol cas, s'aconsellava que els habitatges dels porters estiguessin ubicats a la planta terrat. A l'interior s'hi haurien de garantir unes condicions sanitàries mínimes, amb la dotació de vàter, dutxa i safareig. A la planta baixa, allà on el porter hi passava tota la jornada laboral, caldria que hi hagués també un vàter i, en determinades ocasions, també una cuina menjador

⁵⁷⁴.

En el fons del SAC, albergat a l'AHCOAC, hi hem pogut documentar, obra de 78 arquitectes diferents, fins a 215 projectes d'habilitació de porteries, dels quals 23 porten data de 1936, 192 foren elaborats l'any 1937, i tan sols un s'ha d'encabir a l'any 1938. No sabem exactament quants d'ells es concloueren de manera definitiva, emperò la seva distribució cronològica fa ben evident el moment en què la lògica bèl·lica s'imposà a la reformista i revolucionària i tot ho condicionà, no només al front sinó també a la rereguarda.

⁵⁷⁴ AHCOAC. Circulars del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Maig de 1937. C 505 / 6.

4.2.7. La publicació periòdica del SAC: *Arquitectura i Urbanisme*

Quan es produí el cop d'estat perpetrat contra la República, el juliol de 1936, l'últim número de la revista de l'AAC, *Arquitectura i Urbanisme*, es trobava en premsa. Quan veié la llum, el col·lectiu dels arquitectes catalans havia experimentat profundes transformacions. Ja no existia la corporació que havia impulsat la revista, i en el seu lloc s'havia erigit el SAC. Per aquesta raó, tot i que sorgí en període ja revolucionari, el número 13, corresponent al mes d'agost, presentà un contingut i una estructura molt similar a tots els apareguts en la segona etapa de la publicació. Comptava amb les seccions habituals d'“El món de les imatges” i d'“El món de les lletres”, elaborades per Josep Francesc Ràfols i per Josep Maria Junoy, respectivament. També contenia l'apartat en què es feia un seguiment dels continguts de les principals revistes arquitectòniques europees, “Revista de Revistes”, a càrrec de Bonaventura Bassegoda Musté i la col·laboració de Nicolau Maria Rubió Tudurí, amb la seva secció “L'immaterial en l'arquitectura”, que en aquella ocasió portava per títol “Barroc visceral”. Així mateix, hi havia un apartat referent al “Noticiari de l'Associació”, que informava, entre d'altres qüestions, de l'adhesió de la directiva de l'AAC al “Missatge als Mallorquins”, tot havent inscrit el nom de l'entitat entre el de les organitzacions i personalitats que propugnaven la creació d'una comunitat cultural catalanobalear⁵⁷⁵. Quant als estudis pròpiament arquitectònics, a més de les ressenyes de les conferències ofertes per Ramon Puig Gairalt, Josep Torres Clavé, Pere Benavent i Joan Bergós al proppassat Cicle de Primavera⁵⁷⁶, hi havia un article de Joaquim Sellés Codina relatiu als recintes esportius dels frontons.

Tot el contingut, doncs, revestia la normalitat habitual, amb l'excepció de l'última pàgina. Allà s'hi reflectia ben clarament el canvi de conjuntura històrica que s'havia produït en el curt interval de temps en què la revista estava en procés d'impressió. S'hi incloïa un breu paràgraf que notificava les transformacions esdevingudes i les primeres directrius que emanaven del comitè, datades el 8 d'agost del 1936. Amb aquesta notificació es feia evident la voluntat del SAC de

⁵⁷⁵ “Noticiari de l'Associació”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 13, p. 103.

⁵⁷⁶ *Vide supra.*, p. 282 – 284.

mantenir *Arquitectura i Urbanisme* com a portaveu públic de la nova entitat, encara que hauria d'adaptar tant l'estructura com la línia editorial a les circumstàncies polítiques, socials, culturals i fins i tot econòmiques del moment.

*En el moment d'entrar en caixa aquest número d'Arquitectura i Urbanisme s'han produït els fets revolucionaris que han motivat la incautació per part d'aquest Sindicat de les funcions que fins el moment havien exercit l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears. Aquest Sindicat [...] seguirà, naturalment, amb la publicació d'aquesta Revista, enmotllant-la en les orientacions que requereix el moment present.*⁵⁷⁷

El 2 de setembre de 1936, el comitè es reestructurava i es dotava amb un secretariat de premsa, dirigit per Josep Maria Liesa de Sus i per Joan Baptista Larrosa, que s'hauria de fer càrrec de la publicació. El primer contratemps que hagueren d'afrontar fou de natura econòmica, ja que el daltabaix subsegüent als fets de juliol feia perillar els ingressos per publicitat que mantenien la revista. Per tal de solucionar aquest punt, Josep Maria Liesa arribà a plantejar al comitè la possibilitat de fer gestions prop de les cases constructores sotmeses a control obrer per tal que s'anunciessin a *Arquitectura i Urbanisme*, malgrat que aquest extrem fou desestimat per improcedent⁵⁷⁸. Amb tot, per a estimular la recerca d'anunciants, el 21 d'octubre del 1936 s'acordà augmentar els percentatges que rebien els corredors de publicitat, malgrat que no es podia atendre la seva petició d'atorgar-los un sou fix per manca de liquiditat a la caixa.

En aquella mateixa sessió, el comitè decidí que la comissió d'Estudis del SAC, formada per Josep Torres Clavé, Enric Vilanova Saurina i Pere Alapont Calvo, juntament amb la comissió del CENU, encapçalada per Pere Pi Calleja, determinés els treballs que havien de conformar els sumaris de la revista. Així mateix, s'adoptà la decisió que, a partir d'aleshores, els articles que hi apareguessin tindrien un caràcter col·lectiu, és a dir, no anirien signats, amb la intenció de realçar l'esperit conjunt de la classe⁵⁷⁹.

⁵⁷⁷ "Sindicat d'Arquitectes de Catalunya". *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 13, p. 118.

⁵⁷⁸ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 42. 1 d'octubre de 1936. C 509 / 2.

⁵⁷⁹ *Ibid.* Acta núm. 55. 21 d'octubre de 1936. C 509 / 2.

Aquesta última decisió, tanmateix, no impedí que en el número 14 de la publicació, el primer que edità el SAC, Josep Torres Clavé rubriqués un manifest sobre “La missió social de l'arquitecte”. El missatge que allà propugnava no podem dir que fos absolutament nou, atès que era una crida a la implicació dels arquitectes en el batec de la societat per a la qual i dins la qual projectaven, ja proclamada en repetides ocasions, com hem vist, des dels sectors més progressistes de la professió. La transcendència, emperò, radicava en el fet que en aquells moments es veia factible aconseguir-ho a curt termini, puix es preveia que es comptaria amb una nova estructuració política i social que ho possibilitaria. La participació de la classe la considerava com a clau per a apuntalar les transformacions que s'albiraven a Catalunya.

En els moments actuals [...] tots els ciutadans conscients hem de contribuir en la mesura que les nostres forces ens ho permetin, a l'estabilització ràpida del nou règim social. Els tècnics de tota mena hi estem destinats a jugar un paper important, que no podem de cap manera defugir. La nostra col·laboració ha de ser franca i decidida, deixant de banda momentàniament qualsevol altre interès que no sigui el col·lectiu. És únicament amb aquesta col·laboració incondicional com aconseguirem, al ensems de complir amb el nostre deure de ciutadans, desfer el generalitzat equívoc de considerar-nos com una classe o professió, que està al marge de la revolució social.⁵⁸⁰

El contingut revolucionari d'aquell número d'*Arquitectura i Urbanisme* estigué completat per una exposició força detallada del que serien els diferents plans d'actuació del SAC, quant al control de les cases constructores, la col·laboració amb el CENU o la racionalització del treball, i de les dificultats amb les que es toparien i que caldria superar⁵⁸¹. D'igual manera, tot responent al desig de donar veu a altres sectors del món sindical de la construcció – amb els que es volien estrènyer llaços -, s'hi encabí el “Projecte de Racionalització del Ram de la Construcció”, que havia estat aprovat en assemblea general per la secció de Paletes i Manobres de la CNT⁵⁸². Pel que fa a les línies de continuïtat

⁵⁸⁰ CLAVÉ TORRES, J. “La missió social de l'arquitecte”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 14, p. 123. Veieu l'article complet a l'Apèndix, p. 777 i 778.

⁵⁸¹ “El Sindicat d'Arquitectes de Catalunya”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 14, p. 119 – 122..

⁵⁸² “Projecte de Col·lectivització del Ram de la Construcció”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 14, p. 143.

amb la publicació de l'AAC les trobem en la pervivència de la secció “Revista de Revistes”, que seguí sota la responsabilitat de Bonaventura Bassegoda Musté. Pot sorprendre, en aquest punt, la presència de referències a publicacions italianes i alemanyes, com ara *Urbanistica* o *Deutsche Bauzeitung*, per l'afinitat i col·laboració de llurs règims polítics amb els militars aixecats en armes contra la República, i especialment la menció que es feia de la primera sobre les construccions de carreteres per part del *Duce* Benito Mussolini a la colònia etiop. En qualsevol cas, Bonaventura Bassegoda Musté també contribuiria a aquell número amb la inserció de la conferència llegida el passat mes de juny en el Cicle de Primavera, “Voltes primes de formigó armat”. Per altra banda, les col·laboracions consolidades de Josep Francesc Ràfols, Nicolau Maria Rubió Tudurí i Josep Maria Junoy ja no apareixerien més a les pàgines d'*Arquitectura i Urbanisme*.

El següent número, el 15, fou el corresponent al desembre de 1936, tot i que aparegué ja cap a finals de gener de 1937. S'hi tractà d'una manera molt especial la qüestió de la col·lectivització de la construcció, que es considerava fonamental per a corregir el descens del ritme productiu que afectava al ram⁵⁸³. Emperò, encara amb més detall s'aprofundí en un assumpte que preocupava en gran mesura bona part del col·lectiu d'arquitectes des de feia dècades i molt més arran dels enfrontaments bèl·lics i els episodis de violència revolucionària a rereguarda. Ens referim amb això al neguit per la conservació d'elements arquitectònics o de conjunts urbanístics d'alt valor patrimonial i molt rellevants per a la història de Catalunya, que es traduí en dos articles, un dels quals signat per Josep Gudiol i l'altre pel comitè⁵⁸⁴. En ambdós s'hi reflectia la preocupació i la condemna per part del SAC de la destrucció d'edificis religiosos d'alt valor artístic que grups descontrolats partidaris de la República havien portat a terme durant les primeres setmanes de la revolució⁵⁸⁵.

⁵⁸³ “La Col·lectivització del Ram de la Construcció i la Municipalització de la Vivenda”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 15, p. 149 – 151.

⁵⁸⁴ GUDIOL, J. “Notes per a la història de la restauració i salvament dels monuments de Catalunya medieval i diverses conseqüències”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 15, p. 155 – 166; , “El respecte a l'Arquitectura del passat”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 15, p. 153 i 154.

⁵⁸⁵ *Vide infra*, p. 406 i 407.

No tornaria a aparèixer cap més número d'*Arquitectura i Urbanisme* fins al mes de maig de 1937. La volguda periodicitat bimensual no pogué ser respectada en aquella ocasió per mor dels molts fronts que tenia oberts el SAC en aquells moments i, a més, per la redefinició del contingut de la publicació que es plantejà. Amb tot, es va pretendre compensar la tardança amb l'edició d'un número doble, el 16 i 17. A l'editorial, el comitè hi assenyalava el camí que prendria a partir d'aleshores la revista, amb preeminència dels treballs de caràcter monogràfic sobre determinades problemàtiques que afectaven la societat catalana i la manera en què podia intervenir l'arquitecte per a corregir la situació. D'entre les dificultats a superar es citaven les mancances d'infraestructures sanitàries, la insalubritat de pobles i ciutat i el dèficit de places escolars.

No hi ha dubte que els moments revolucionaris que vivim a Catalunya ens permetran enfocar amb una visió de conjunt els problemes arquitectònics i urbanístics la resolució dels quals, a casa nostra, es fa inajornable [...] L'especialització de l'Arquitecte iniciada en el pla d'estudis proposat per la ponència d'arquitectura en el CENU, i aquella visió totalitària dels problemes arquitectònics de realització més urgent, han d'ésser plasmats en aquests estudis monogràfics.⁵⁸⁶

Els canvis en el sumari feren parlar el comitè d'una tercera època per a *Arquitectura i Urbanisme*, tot i que es mantingué la numeració correlativa. En ella s'afrontarien reptes agosarats i s'intentaria oferir solucions amb una perspectiva mundial, això és amb l'observació de les propostes formulades a Europa i als Estats Units. La primera línia d'estudi i d'actuació que s'abordaria va ser la relativa a la mancança d'infraestructures hospitalàries, sanatorials i d'assistència social a Catalunya. Per a introduir el tema, a la portada del núm. 16 i 17, es citaven unes paraules del president Lluís Companys que alertaven de la necessitat de resoldre aquell problema per a construir una millor societat.

⁵⁸⁶ “Els estudis monogràfics”. *Arquitectura i Urbanisme* (1937), núm. 16 i 17, p. 1 i 2.

*Els pobles no són grans ni bells únicament per les seves magnífiques avingudes i soberbis edificis, sinó pel tribut que rendeixen a la Sanitat, a l'Assistència Social i a la Cultura. Solament en la fraterna solidaritat humana podem trobar un règim de justícia i de pau.*⁵⁸⁷

El doctor Francesc Gallart Monés, ponent de la Comissió Tècnica de Sanitat de la Generalitat de Catalunya, hi va fer una exposició de les dificultats existents al país en matèria sanitària i assenyala que, només a Barcelona, seria convenient la creació de 10 hospitals amb 2.000 llits cada un, o, el que és el mateix, l'habilitació de 20.000 llits. A la resta de Catalunya també hi recomanava l'aixecament de centres hospitalaris pràcticament a totes les capitals comarcals⁵⁸⁸. Tot seguit, l'arquitecte Xavier Pla Pujol hi presentava el gruix del seu treball monogràfic “Arquitectura hospitalària i sanatorial”, iniciat mesos abans amb els diners que li foren concedits per l'AAC en concepte de bossa d'estudis⁵⁸⁹. El volum i la densitat de la feina feta per Pla Pujol li permeteren al SAC emplenar també els números 18 i 19 d'*Arquitectura i Urbanisme*, apareguts en el segon semestre del 1937. En aquestes pàgines, analitzava els diferents tipus d'edificis hospitalaris, estructura externa i distribució interna. Això, ho complementava amb exemples d'arreu del món occidental, construccions majoritàriament de tendència racionalista ubicades als Estats Units, França, Alemanya, Finlàndia, Txèquia, Itàlia, Àustria, etc.

El contingut de la publicació estava completat per una secció que era una reminiscència de l'anterior època, “Revista de Revistes”, i per notícies i comunicacions diverses emeses pel comitè del SAC en relació a la transformació professional que es volia tirar endavant, com ara la redacció d'un nou pla d'estudis per a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona o la integració del SAC en l'Agrupament Col·lectiu de la Construcció de Barcelona. Així mateix, se cedí espai a informar de l'evolució de les activitats d'altres seccions sindicals del ram, com la de Fusta de la CNT. Finalment, cal referir que hi havia un apartat

⁵⁸⁷ Portada. *Arquitectura i Urbanisme* (1937), núm. 16 i 17.

⁵⁸⁸ GALLART, F.: “Necessitats hospitalàries a Catalunya”. *Arquitectura i Urbanisme* (1937), núm. 16 i 17, p. 5 – 7.

⁵⁸⁹ PLA PUJOL, X. “Arquitectura hospitalària i sanatorial”. *Arquitectura i Urbanisme* (1937), núm. 16 i 17, p. 8 – 48.

d'obituari dedicat als companys difunts. En aquest punt, hem de citar la necrològica que es dedicà a Carles Clavell Coll, assassinat a la rereguarda republicana⁵⁹⁰.

Amb tot, l'etapa revolucionària d'*Arquitectura i Urbanisme* només arribà fins a la tardor de 1937, quan aparegué el número 19. A partir d'aleshores, el SAC ja no pogué assumir l'empresa, per raons econòmiques i logístiques. Era ja força complicat encarregar treballs d'investigació als companys afiliats – tot i que es sotmetessin a la lògica de la racionalització del treball – en un context en què hi havia tantes necessitats materials on invertir-hi els esforços. De la manca de liquiditat per tirar endavant la revista n'hem trobat constància en una carta adreçada el 20 de gener del 1938 per Xavier Pla Pujol al comitè, mitjançant la qual sol·licitava que li fossin satisfetes les quantitats que se li devien per la feina realitzada i publicada en els últims quatre números⁵⁹¹. Aquell mateix mes de gener, el comitè ja prengué la decisió de posposar *sine die* l'aparició d'*Arquitectura i Urbanisme*, segurament a l'espera de temps més propicis⁵⁹².

Era allò el punt i final a una capçalera nascuda l'any 1931 a iniciativa de l'AAC i que havia assolit una qualitat remarcable, especialment durant la seva segona època, entre el 1934 i el 1936. Quan fou continuada pel SAC pretengué perpetuar l'herència rebuda, encara que adaptant-se a la conjuntura històrica, tot fent una redefinició dels seus continguts, abordant monogràficament problemes integrals i essent portaveu de les transformacions revolucionàries que sacsejaven la professió. La seva desaparició encetà un període de més de cinc anys en què cap altre títol fou òrgan d'expressió del col·lectiu dels arquitectes catalans, fins que a l'any 1944, instaurada ja la dictadura franquista, nasqué *Cuadernos de Arquitectura*, en el si del restituit Col·legi Oficial.

⁵⁹⁰ *Vide infra*. p. 399 – 401.

⁵⁹¹ AHCOAC. Expedients personals. Xavier Pla Pujol. C 491.

⁵⁹² AHCOAC. Esborranys de les actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 5 de gener de 1938 i 22 de gener de 1938. C 438 / 1 i C 493 / 3.

4.3. El SAC en guerra

El conflicte bèl·lic havia estat allò que en última instància propicià la constitució del SAC, però, alhora, es convertí en quelcom que li impedí portar a terme amb tota l'efectivitat les diferents línies d'actuació traçades. Les exigències de la contesa apartaven un número cada cop més ingent d'arquitectes dels quefers que s'haguessin volgut habituals. La formació atresorada convertia el titulat en un element molt preuat per a les tasques d'enginyeria militar, ja fos al front o a la rereguarda, articulant defenses. Així mateix, a partir de començaments de 1937, hauria de prestar els seus serveis per a donar resposta civil als bombardeigs de l'aviació franquista, amb la projecció de refugis i amb labors de peritatge i desenrunament d'edificis damnats. Tot plegat fa que hagem de remarcar els enormes esforços amb què contribuí el SAC a la defensa de la República i de Catalunya.

4.3.1. La mobilització dels arquitectes

Amb el començament dels enfrontaments es produïren les primeres mobilitzacions de membres del SAC, que tingueren caràcter forçós per raons de lleva, però també en altres casos voluntari. Desconeixem la relació completa dels arquitectes que foren integrats a les files combatents republicanes durant els primers mesos de la Guerra, malgrat que a la Memòria corresponent a l'any 1936, qui la redactà, Josep Torres Clavé, deixava constància que a data del 12 de desembre eren 14 els arquitectes presents en els diferents sectors de fortificacions del front, essent conscients del valor dels seus coneixements i deixant constància del sacrifici de la classe.

No hem oblidat ni un sol instant que estem vivint un període de guerra [...]. No [...] hem deixat de tenir en compte que havíem d'aportar la nostra col·laboració al front. Allà no hi podem aportar iniciatives, perquè aquestes corresponen a la gent de l'ofici, però sí que era necessari que el Sindicat d'Arquitectes de Catalunya donés una idea del seu entusiasme per la lluita actual, aportant la més sincera col·laboració en tot allò que

*nosaltres, els tècnics, podem ser de útils. Sabiem que calia organitzar els treballs de fortificacions i oferírem incondicionalment la nostra aportació.*⁵⁹³

En aquest sentit, quan Josep Torres Clavé parlava de l'ofertament incondicional de l'organització, feia referència, entre d'altres coses, a la seva pròpia presentació com a voluntari per a integrar-se al Grup d'Unitats de Fortificació i Obres que operava al front aragonès, que tingué lloc a principis d'octubre de 1936. Amb tot, la seva iniciativa no va ser ben acollida ni pel propi comitè del SAC ni per altres organismes en els quals Torres Clavé estava integrat, com ara la Federació Regional de l'Edificació de Catalunya (UGT) o la Comissió Mixta d'Urbanització i Obres de l'Ajuntament de Barcelona⁵⁹⁴. La raó que esgrimien per oposar-se a la decisió del secretari general del SAC eren que el seu paper organitzador a la rereguarda resultava cabdal i imprescindible. En aquests termes s'adreçà el 12 d'octubre el comitè del SAC a la comissió organitzadora del Grup d'Unitats de Fortificacions i Obres:

El Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, en reunió de Comitè, acordà demanar [...] sigui substituït el company secretari general Josep Torres Clavé en el lloc que se li ha assignat pels treballs de fortificació, tenint en compte els següents raonaments:

Les peticions fetes per la Federació Regional de l'Edificació de Catalunya i la Comissió Mixta d'urbanització i Obres de l'Ajuntament de Barcelona.

El càrrec que exerceix com a delegat de la Generalitat de Catalunya a l'Escola d'Arquitectura amb una importantíssima tasca d'organització.

Que en aquests moments ens és d'absoluta necessitat la permanència del dit company en el seu càrrec de Secretari General d'aquest Sindicat.

Per tots aquests motius demanem que sigui retornat al seu lloc el company Josep Torres Clavé, que té tasques tan importants a desenrotllar i que amb tant d'encert i eficàcia cooperava a la nova organització de la rereguarda.

*PEL COMITÈ*⁵⁹⁵

⁵⁹³ AHCOAC. Memòria anual del SAC, corresponent a l'any 1936. C 438 / 3.

⁵⁹⁴ AHCOAC. Secretaria General. 8 d'octubre de 1936. C 439 / 3.

⁵⁹⁵ *Ibid.* 12 d'octubre de 1936 . C 493 / 3.

A la fi, els precs del SAC foren escoltats i Josep Torres Clavé es reincorporà a les seves funcions com a secretari general. Des d'allà, treballà per a garantir les millors condicions per als companys mobilitzats al front. Així, el comitè va acordar el 5 d'octubre que el SAC es faria càrrec d'aportar la quantitat econòmica precisa per a complementar el sou que pagava el Departament de Guerra de la Generalitat, fins a arribar al salari general de la classe⁵⁹⁶. En aquesta línia, el 27 d'octubre del 1936 s'especificava:

*Als companys arquitectes mobilitzats, voluntaris o obligadament, el Sindicat els podrà proporcionar subsidis, si els seus mitjans ho permeten i sempre que l'interessat ho demani per escrit, raoni clarament a judici del Comitè la necessitat de percebre subsidi i demostrï que no pot treballar d'arquitecte per les obligacions de la mobilització. En cap cas, el subsidi, sumat a la quantitat que percebin directament els interessats no podrà excedir del tipus mínim fixat pels arquitectes en general.*⁵⁹⁷

D'ençà de finals de 1936 i fins a les mobilitzacions generals de 1938, el SAC rebé requeriments des de diferents organismes de la Conselleria de Defensa per tal que proposés als seus membres oferir-se com a voluntaris per a prestar serveis en tasques de fortificació, ja fos al front o a la rereguarda:

Compañeros del Comité del SAC

Salud;

Precisando un Arquitecto que esté dispuesto a colaborar en las obras de fortificaciones que este Grupo de Unidad de Fortificaciones y Obras realiza esperamos que a la mayor brevedad posible tengáis a bien enviármolo para exponerle en las condiciones que quedará remunerado y debe trabajar. Saludándoos revolucionariamente queda vuestro y de la causa libertaria.

EL DELEGADO DE PERSONAL.

*Conselleria de Defensa*⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 44. 5 d'octubre de 1936. C 509 / 2.

⁵⁹⁷ *Ibid.* Acta núm. 59. 27 d'octubre de 1936. C 509 / 2.

⁵⁹⁸ AHCOAC. Secretaria General. 11 de desembre del 1936. C 493 / 3.

Un cop rebudes aquestes sol·licituds, el comitè s'adreçava als integrants del Sindicat que per edat o per capacitacions creia més proclius a acceptar la mobilització. I sovint la resposta que s'obtenia era de caràcter negatiu. Començà a canviar aquesta tendència, malgrat que sols lleugerament, quan, a partir de mitjans de l'any 1937, la militarització anava acompanyada d'un càrrec elevat a l'escalafó castrense o destinació a Barcelona. Així va ser quan el mes de juny de 1937, per decret del Ministeri de Guerra, s'hagueren de formar set Batallons d'Obres i Fortificacions, adscrits a la Comandància General d'Enginyers de l'Exèrcit de l'Est, pels quals es precisaven set arquitectes que esdevindrien majors o caps de Batalló i altres set o vuit, amb rang de capità i plaça a Barcelona. Després de nombroses gestions, el comitè pogué contestar afirmativament, tot proposant catorze noms per a ocupar les places demandades, alguns d'ells d'homes ja mobilitzats que assolien així un ascens⁵⁹⁹
600.

El compromís dels integrants del comitè del SAC amb l'esforç bèl·lic republicà i, paral·lelament, amb el benestar de la classe es va refermar el setembre de 1937. El dia 30 d'aquell mes, es remeté una missiva a la Comandància General d'Artilleria de Costes de l'Exèrcit de l'Est, mitjançant la qual s'oferia el Sindicat per a col·laborar amb les tasques d'aquella secció, més propera de casa i molt menys perillosa fins al moment que no pas el front aragonès. En aquesta comunicació, es suggeria a més la condició que els arquitectes que es mobilitzessin haurien de ser-ho amb la categoria d'oficials.

Este Sindicato de Arquitectos de Cataluña, que ha venido prestando hasta ahora su colaboración más entusiasta en todas las iniciativas que se han desarrollado a fin de conseguir una mayor eficiencia en los medios que han de conducirnos a la victoria, como lo prueba la prestación de numerosos técnicos en distintos grupos del Ejército (Fortificaciones, Ingenieros, aviación, etc.), se atreve ahora a dirigirse a VE con el deseo de colaborar también en el Arma que tan dignamente representáis.

⁵⁹⁹ Places de Majors: Joan Capdevila Elías, Marià Lassús Pecamins, Joan Cullell Carrogio, Josep Comas Borrell, Pere Ricart Biot, Lluís Tusquets Terrats, Antoni Pineda Gualba; Places de Capità: Claudi Díaz Pérez, Antoni Batlle Punyed, Pere Pigrau Casals, Francesc Ubach Trullàs, Agustí Borrell Sensat, Josep Pastor Pastor, Antoni Coll Sancho.

⁶⁰⁰ AHCOAC. Fortificacions. C 440 / 1.

*Nuestros conocimientos técnicos, tanto en Matemáticas como en Construcción, creemos son garantía suficiente para que con una rápida preparación y convenientemente acoplados a personas de experiencia en la materia se nos pueda asimilar en breve plazo a Oficiales de Artillería que puedan cumplir dignamente con su cometido.*⁶⁰¹

Tanmateix, a començaments de 1938, era ja ben difícilós convèncer ningú per tal que voluntàriament es mobilitzés, i molt menys a primera línia de foc. Ho constatem amb les cartes que es creuaren el mes de gener d'aquell any el comitè i l'arquitecte i membre fundador del SAC Joan Baptista Larrosa, qui aleshores era comandant d'Enginyers de l'Exèrcit de l'Est, amb plaça a Lleida. Aquest últim sol·licitava que el Sindicat provés de convèncer tres titulats per a que es desplaçessin amb rang de capità als batallons de fortificacions de les línies del Cinca. Després de les pertinents consultes, el comitè havia de comunicar la impossibilitat de satisfer el requeriment, i recordava els esforços que havia fet la classe fins al moment.

El SAC [...] deu manifestar-te que després de múltiples consultes als seus afiliats per a trobar els tres voluntaris [...] no ha pogut aconseguir el que es proposava. Cal, però, tenir en compte el nombre d'arquitectes que actualment presten els seus serveis a l'exèrcit, pot ésser proporcionalment més elevat que en altres professions, i això sigui gairebé impossible aconseguir nous voluntaris, i no tenint aquest Sindicat força coercitiva per a obligar els seus afiliats, et comuniquem el resultat de les nostres actuacions per a que obres en conseqüència.

Et saluda atentament,

*PEL SINDICAT D'ARQUITECTES DE CATALUNYA.*⁶⁰²

Segons l'informe que el mes de març de 1938 el SAC remeté al Ministeri d'Instrucció Pública per acompanyar la sol·licitud de reconeixement oficial de l'entitat a nivell estatal, més de 40 arquitectes es trobaven mobilitzats en aquells moments.

⁶⁰¹ *Ibid.* C 440 / 1.

⁶⁰² *Ibid.* 25 de gener de 1938. C 440 / 1.

Con carácter voluntario han estado desde el primer momento prestando su colaboración técnica en los trabajos de fortificaciones del frente y retaguardia un crecido número de arquitectos y actualmente tenemos en totalidad más de 40 arquitectos dedicados a estos trabajos, lo que representa un 20% del censo actualmente activo, proporción no alcanzada en mucho por las demás secciones de la Construcción.⁶⁰³

A partir del mes següent, aquesta xifra augmentaria amb escreix. El 13 d'abril apareixia a la *Gaceta* del Govern de la República el decret de mobilització general de les lleves dels anys 1927 i 1928. La mesura afectà, entre d'altres, al secretari general, Josep Torres Clavé, que el mateix dia ja proposà al comitè la convocatòria d'una assemblea general per a tractar la reestructuració que forçosament hauria d'assumir l'entitat⁶⁰⁴. Encara el mes d'abril de 1938, el dia 22, el Ministeri de Defensa decretava la mobilització dels treballadors del ram de la construcció, entre els quals es trobaven els arquitectes, pertanyents a les lleves dels anys 1926, 1925, 1924, 1923 i 1922. En donava publicitat el Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya:

Per atendre les necessitats de fortificacions, així com el cobriment de les plantilles de tropa del Batallons d'Obres i Fortificacions, Batallons de Ponts, Equips de Destruccions i Companyies de Carreteres, d'acord amb el Consell de Ministres i a proposta del seu President i Ministre de Defensa Nacional, Decreto:

Art.1. Queden mobilitzats tots els treballadors pertanyents a les lleves del 1926, 25, 24, 23 i 22, dels oficis i professions que a continuació s'expressen: Arquitectes, aparelladors, encarregats, mestres d'obres, aïllaments i impermeabilitzants, encofradors i ferro armat, mosaïcistes i col·locadors, muntadors de coberta, fusters o similars, paletes i manobres, pedra artificial, pedra i marbre, empaperadors, empedradors, estucadors, rajolers, ceràmica, pedreres, guixaires, pintors, fusters de ribera, treballadors de la terra.⁶⁰⁵

⁶⁰³ AHCOAC. Informe sobre la actuación del SAC. Març de 1938. C 438 / 3.

⁶⁰⁴ *Vide supra*, p. 334.

⁶⁰⁵ “Ordre per la qual és donada publicitat del Decret del Govern de la República del 22 del mes corrent que mobilitza tots els treballadors del Ram de la Construcció i d'altres similars pertanyents a les lleves 1926, 1925, 1924, 1923 i 1922”. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (24 d'abril de 1938), núm. 114, p. 330.

Per al SAC la mesura tingué uns efectes demolidors, puix repercutia sobre 32 dels seus afiliats. Cada cop més apartat de la línia revolucionària dels primers mesos del conflicte, el comitè s'esforçaria llavors en intercedir per a què els afectats pel decret sortissin tan ben parats com fos possible pel que feia a la destinació i al rang que rebrien. Per a tractar d'aconseguir-ho, a instància de 25 dels 32 mobilitzats, el 29 d'abril del 1938 es dirigiria a la Inspecció General d'Enginyers de l'Exèrcit de l'Est⁶⁰⁶.

Este Sindicato de Arquitectos de Cataluña [...] que entiende que los técnicos que representa son más útiles y eficaces en misiones que encarnen responsabilidad que en aquellas simplemente manuales [...]

*Solicita: [...] que los arquitectos en cuyo nombre y representación cursa este Sindicato la presente instancia, se movilicen con el máximo grado posible, para lo cual [...] este Sindicato acompaña el aval individual de cada uno de ellos.*⁶⁰⁷

L'evolució cada cop més adversa dels esdeveniments bèl·lics per als interessos de la República i de Catalunya encara afectà tres lleves més d'arquitectes i, en general, de treballadors de la construcció: les dels anys 1921, 1920 i 1919. És a dir, es procedí a la mobilització de tots els titulats nascuts entre el 1898 i el 1900. Fou per decret del Ministeri de Defensa Nacional del 12 de setembre de 1938. En aquesta ocasió, foren 15 arquitectes catalans més els que van ser cridats a files, a les que s'incorporarien progressivament a mitjans d'octubre. Sense capacitat de maniobra, el comitè del SAC sols pogué intentar repetir la mediació del mes d'abril, prèvia petició dels interessats, per a procurar-los la militarització en les millors condicions possibles, la qual cosa ja era molt complicada en un context en què la derrota s'intuïa propera. Aquesta vegada, es tramitaren els avals de 8 dels 15 afectats⁶⁰⁸.

⁶⁰⁶ Arquitectes que demanaren la mediació del SAC: Miquel Brullet Monmany, Santiago Goicoechea Orsolich, Cristòfol Alzamora Abreu, Jordi Audet Viñals, Josep Descartín Burillo, Nil Tusquets Cabirol, Ricard Sancho Beltran, Marí Canosa Gutiérrez, Antoni Sardà Moltó, Santiago Casulleras Forteza, Francesc Canseco Alonso – Duque, Artur Mongrell López, Sixt Illescas Miroso, Manuel Subiño Ripoll, Francesc Fàbregas Vehil, Antoni Vega Casas, Jesús Gutiérrez Alonso, Lluís Riudor Carol, Emili Sala Pibernat, Joan Ventura Polit, Joan Baca Reixach, Pere Armengou Torra, Joan Padrós Fornaguera, Antoni Pujol Sevil.

⁶⁰⁷ AHCOAC. Fortificacions. C 440 / 1.

⁶⁰⁸ Arquitectes que sol·licitaren la mediació del SAC: Marià Romaní Rius, Alexandre Tintoré Oller, Damià Ribas Berenguer, Gabriel Amat Pagès, Lluís Canals Arribas, Artur Puig Riera, Manuel Puig Janer, Josep Maria Deu Amat.

Ja a la desesperada, segons les forces rebels s'aproximaven a la ciutat de Barcelona, durant les primeres setmanes de gener del 1939, foren mobilitzats ciutadans cada cop de més edat. No tenim constància d'arquitectes perjudicats per aquestes mesures, però en l'esborrany de l'última reunió que mantingué el comitè, celebrada el 12 de gener de 1939, s'hi reflecteix la necessitat d'abordar una reorganització de les oficines del SAC després que fossin cridats a files alguns dels seus treballadors⁶⁰⁹. No hem pogut conèixer el número ni la identitat dels afectats. En qualsevol cas, fou la darrera inútil contribució en homes del Sindicat a una Guerra Civil que li havia impossibilitat portar a la pràctica i de manera efectiva les iniciatives revolucionàries que dissenyà durant la segona meitat de 1936.

En total, tenim constància que foren, al menys, 83 els arquitectes catalans que, bé a primera línia, bé a la rereguarda, serviren a l'exèrcit republicà⁶¹⁰, ja fos de manera voluntària o obligatòria. Si donem per bones les xifres que manejava el SAC el mes de març del 1938 quan comunicava al Ministeri d'Instrucció Pública que aleshores més de 40 arquitectes estaven militaritzats i que allò suposava el 20% del cens actiu (200 facultatius), no ens pot deixar d'impactar saber que en els mesos següents – entre l'abril i l'octubre – el número es doblà. Sovint, pels seus coneixements, per llur categoria professional, ocuparen llocs elevats en l'escalafó militar, com va ser en els casos de Joan Baptista Larrosa Domingo, de Marià Lassus Pecamins, de Francesc Adell Ferrer o de Joan Culler Carroggio, que assoliren el grau de comandant d'Enginyers. Molts altres foren nomenats capitans i tinentes. Tots varen ser testimonis directes, des de diferents perspectives, de l'esfondrament del règim polític legítim, de la desfeta republicana. Alguns no sobrevisqueren a la contesa, essent el cas més significatiu, pel seu protagonisme dirigent en el SAC, el de Josep Torres Clavé, qui morí el mes de gener del 1939 en un bombardeig als Omellons (Garrigues), víctima del procés d'ocupació militar franquista de Catalunya.

⁶⁰⁹ AHCOAC. Esborranys de les actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 12 de gener de 1939. C 438 / 1.

⁶¹⁰ Altres arquitectes catalans, en un número molt menor, s'allistaren a l'exèrcit rebel. Fou el cas, per exemple, de Carles Bertran Coma, qui assolí el grau de Tinent d'Enginyers i que morí en combats lliurats a Igualada, el 20 de gener de 1939.

4.3.2. Alliberament de detinguts i condemna dels assassinats a rereguarda

Hem vist a l'apartat anterior de quina manera intercedí el SAC per procurar la màxima graduació als companys mobilitzats l'any 1938 i com, abans, s'havia acordat pagar subsidis als arquitectes mobilitzats que en testimoniessin la necessitat. No foren les úniques actuacions que s'endegaren en el context de la Guerra destinades a proporcionar ajut a la classe.

Els membres del comitè, durant els primers mesos de la confrontació, també mostraren solidaritat amb els companys de professió del Col·legi de Madrid que es refugiaren a Catalunya provant d'escapar dels estralls de la confrontació armada. En aquest sentit, es va fer una crida, mitjançant circular, a tots els integrants del Sindicat a cooperar en l'acollida dels titulats madrilenys i de les seves famílies, fins i tot a la pròpia llar. Desconeixem l'abast de la resposta, emperò sí que es té constància que el mes de desembre del 1936 el comitè obrí una llista d'oferiments a les que hom hi podia anotar la manera en què podia cooperar en la recepció dels col·legues refugiats. Particularment, sabem que Josep Torres Clavé, a finals de l'any 1937, mogué fils per a facilitar allotjament a Manuel Sánchez Arcas, en el context del trasllat del Govern de la República a Barcelona. Finalment, aconseguí que s'instal·lés a la residència de Joan Miró.

He hecho varias gestiones para hallar el piso de las condiciones que tú deseas, pero no es cosa fácil ahora, pues la venida del Gobierno los ha absorbido todos. Sin embargo, he encontrado una magnífica solución y es la de que ocupes el piso del pintor Juan Miró, muy buen amigo mío y actualmente ausente de Barcelona. Tengo su consentimiento y acepta con gusto mi elección.⁶¹¹

Per altra banda, en ocasions, el SAC se sentí mogut a intercedir en la sort de companys d'ofici que havien estat privats de llibertat o sancionats professionalment, sospitosos de ser simpatitzants de l'alçament contra la

⁶¹¹ AHCOAC. Documentació personal Torres Clavé. C 30 / 190. Veieu el document sencer a l'Apèndix, p. 780.

República. La primera acció en aquest sentit de la qual tenim constància, segons el Llibre d'Actes del Sindicat, fou, a començaments de novembre de 1936, la intercessió que va fer el Comitè per aconseguir lliurar els companys Francesc Monravà Soler i Antoni Falguera Sivilla de la detenció de què eren objecte⁶¹². Encara durant el novembre les gestions del comitè permeteren l'alliberament de Josep Vila Juanico⁶¹³. A començaments del desembre, la intervenció va ser en favor del lleidatà Ignasi Villalonga Casañes.

Barcelona, 2 de desembre del 1936.

Company del President del Tribunal Popular de Lleida.

Company:

Aquest Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, assabentat de la detenció de l'arquitecte Ignasi Villalonga, en la població de Lleida, no ha volgut fins ara intervenir en aquest assumpte per a donar temps a que es fessin les degudes investigacions, però després de prop de quatre mesos d'ocorregut aquest fet, creu té el deure de dirigir-vos la present, convençut de la no intervenció de l'interfecte en la sublevació feixista del 19 de juliol, fent constar que el mateix no havia pertengut abans a cap partit polític [...].

Esperant resoldreu amb justícia, quedem vostres i de la causa.

Salut

El Comitè⁶¹⁴.

S'expressà en termes similars el febrer de 1937, quan gestionà amb èxit l'alliberament d'Alfons Barba Miracle, que romania detingut al seu domicili mentre s'esclaria la seva participació en el cop d'estat. Tanmateix, el 23 de març del mateix any el SAC hagué d'insistir davant l'autoritat competent per tal que es fes efectiva la mesura derivada de l'exculpació del facultatiu.

[El 16 de febrer del 1937] fou comunicat telefònicament des del Comissariat a l'esmentat company, detingut al seu domicili per malaltia, que quedava des d'aquell moment en llibertat. Això no obstant, com sigui que els agents que fan aquest servei no han rebut l'ordre directament, no han cregut oportú retirar-se. És

⁶¹² AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 70. 13 de novembre de 1936. C 509 / 2.

⁶¹³ *Ibid.* Acta núm. 77. 24 de novembre de 1936. C 509 / 2.

⁶¹⁴ AHCOAC. Secretaria General. 2 de desembre de 1936. C 439 / 3.

per tot l'exposat que aquest Sindicat demana sigui donada l'ordre d'alliberació en favor del company Alfons Barba en el sentit de que no puguin establir-se confusions.

Salut.

Barcelona, 23 de març del 1937.

El Comitè.⁶¹⁵

No seria aquesta la darrera ocasió que el comitè del SAC treballà a favor de l'alliberament de col·legues de professió. El mes de juliol de 1937 s'hauria d'esforçar per ajudar a set membres de l'entitat que havien estat detinguts pels serveis de contra-espionatge de la República. Es tractava dels dos comandants d'Enginyers Joan Cullell Carroggio i Francesc Adell Ferrer, del capità Germà Rodríguez Arias, dels membres del Comitè Pere Alapont Calvo i Enric Vilanova Saurina, de l'arquitecte al servei de la Generalitat Josep Descartín Burillo i de l'estudiant Francesc Canseco Alonso – Duque. No tenim notícia de l'acusació concreta que recaigué sobre ells. En qualsevol cas, el seu pes estratègic va fer que el Sindicat negociés amb rapidesa i a les més altes esferes la posada en llibertat dels detinguts. Amb aquestes paraules es comunicava als afectats el 29 de juliol, tot just cinc dies després d'haver estat presos.

Compañeros:

Este Sindicato se ha preocupado en todo momento, como no podía menos de hacerlo, por vuestra situación, logrando desde luego el apoyo de ambas grandes sindicales y de la Comandancia militar, que se ha interesado sin dilación y con la mejor voluntad para obtener la máxima rapidez en los trámites inherentes en vuestro caso. Nuestras impresiones son pues inmejorables, esperando os reintegréis en breve plazo a vuestras tareas.

El Secretario General.⁶¹⁶

Per altra banda, en circumstàncies més dramàtiques, el SAC mostrà la seva repulsa quan tingué notícia de l'assassinat d'arquitectes a la rereguarda republicana catalana. En aquest context se sap que foren executats Pere Caselles Terrats, el 27 de juliol de 1936, Maties Colmenares Errea, el 15 de febrer de

⁶¹⁵ *Ibid.* 23 de març de 1937. C 439 / 3.

⁶¹⁶ *Ibid.* 9 de juliol de 1937. C 439 / 3.

1937, Carles Clavell Coll, també el febrer de 1937, en aquest últim cas a Mataró i, l'abril de 1938 Andreu Calzada Echevarría, catedràtic de l'Escola d'Arquitectura.

Quant al primer, a Pere Caselles, possiblement pel fet que el seu assassinat es produí dies abans de la constitució del Sindicat, no hem trobat cap mena de referència documental al respecte. En relació al crim que es cometé contra Maties Colmenares, si bé no hem localitzat manifestacions explícites de condemna, resulta ben probable que fos lamentat en el si del comitè, com ho palesa la concessió d'un subsidi econòmic de 300 pessetes mensuals a l'esposa del finat mentre no pogués percebre la pensió de viudetat per part de l'estat⁶¹⁷. La pèrdua de Carles Clavell Coll va ser condemnada de manera contundent i oberta. Josep Torres Clavé s'encarregaria de coordinar una acció de rebuig al crim, juntament amb les organitzacions sindicals, tal i com ho demostra la carta que dirigí a Miquel Brullet Monmany, qui treballava, com Clavell, a la capital del Maresme.

Amic Brullet:

T'agrairé facis les oportunes gestions prop del Sindicat de la Construcció de Mataró per veure si es volen ajuntar a la protesta que el Sindicat d'Arquitectes pensa fer, conjuntament amb les seccions de paletes i manobres, tant de la UGT com de la CNT de Barcelona, pel vil assassinat del nostre company Carles Clavell (EPR). T'ho dic a tu, com el més indicat, ja que m'he enterat que dirigeixes actualment les obres del que ha d'ésser estatge del Sindicat de la construcció de Mataró.

Esperant la teva resposta, et saluda el teu amic i company.

J. TORRES CLAVÉ⁶¹⁸

Així mateix, en el número 16 i 17 de la revista *Arquitectura i Urbanisme*, òrgan d'expressió del SAC, aparegut el mes d'abril del 1937, li era dedicada una nota necrològica, signada amb les inicials MB, possiblement pertanyents al nom de Miquel Brullet.

⁶¹⁷ AHCOAC. Esborranys de les actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 29 de desembre de 1937. C 438 / 1.

⁶¹⁸ AHCOAC. Secretaria General. C 439 / 3.

Pel darrer juliol havia acabat la carrera, potser era el Benjamí de la nostra professió. Ben poc, per tant, podem parlar d'en Clavell com a arquitecte si tot just naixia entre nosaltres i, tràgicament és mort. [...] Per sobre de tots els mèrits dels seus treballs professionals (al començament de la Revolució treballà a Lleida al servei del Sindicat i després a Barcelona) posem el mèrit d'haver estat un jove digne de la seva joventut, amic d'una dignitat que s'humiliava amb franquesa inimitable, alegre i decidit fins a l'hora de la mort; ni eixelebrat ni fanàtic.

619

Per últim, en el cas d'Andreu Calzada Echevarría, no ha estat possible documentar cap mena de referència corporativa sobre la seva execució. En aquest sentit, cal tenir en compte que el mes d'abril de 1938 el SAC travessava un daltabaix important amb la mobilització de gran part del comitè directiu, la qual cosa s'afegia a un desgavell institucional que havia impossibilitat, per exemple, d'ençà del desembre de 1937, la transcripció de les actes de les reunions de l'equip directiu en un llibre oficial de l'entitat.

4.3.3. Els bombardeigs: construcció de refugis i tasques de desenrunament

La Guerra Civil prengué una nova dimensió per a la població barcelonina a partir del mes de febrer de 1937, quan començà a patir els bombardeigs de les forces revoltades. Si bé des dels inicis del conflicte hom ja es plantejava la possibilitat que això esdevingués i s'havien endegat unes primeres – tímides – mesures per a la protecció de la ciutadania, a partir d'aleshores ja resultà del tot inevitable afanyar-se en aquelles tasques.

Durant la tardor de 1936 l'Ajuntament creà una Comissió d'Urbanització i Obres, presidida pel conseller regidor Manuel Muñoz Díez, que posà en marxa el Servei de Defensa Passiva Antiaèria. Les primeres iniciatives d'aquest organisme foren l'habilitació dels passadissos del metro i del ferrocarril per tal que servissin d'estructures protectores. També es procedí a oferir assessorament per a la construcció de refugis particulars a plantes baixes i soterranis. Així mateix, tirà

⁶¹⁹ M.B. "Carles Clavell Coll, 1912 – 1937". *Arquitectura i Urbanisme* (1937), núm. 16 i 17, p. VII.

endavant la construcció de vint-i-cinc refugis, pròpiament dits, molt senzills, de galeria de mina, i altres cinc de tipus cel·lular, bastant més amplis, que es projectaren pensant en donar-li altres usos, com ara de banys públics o biblioteques, un cop finalitzés el conflicte⁶²⁰. L'assessorament tècnic i la projecció d'aquestes construccions correria a càrrec dels enginyers i arquitectes funcionaris de l'Ajuntament. Quant als arquitectes, no tenim constància que comunicessin els encàrrecs al SAC, malgrat que aquest feia esforços per a centralitzar totes les comandes.

El mes de juny de 1937 la Generalitat creà la Junta de Defensa Passiva de Catalunya (JDPC), que depenia del Departament de Treball i que englobava serveis diversos: Treball Voluntari – del Departament de Treball – Defensa Passiva i Serveis Z (antigasos) – del Consell de Sanitat de Guerra – i la Secretaria de Defensa Passiva – del Comitè Pro-Exèrcit Popular. L'11 d'agost de 1937, per decret de Presidència, s'instituïen les Juntes de Defensa Passiva Locals i de Vegueria.

En aquest marc, sabem que la JDPC, el mes de setembre de 1937, s'adreçà al SAC per a conèixer si l'entitat estava en condicions d'oferir assessorament i ajut en matèria de construcció de refugis. El 30 de setembre, el comitè directiu acordava facilitar informació general, de manera gratuïta, si aquesta era demanada, però quan s'hagués d'entrar en detalls concrets caldria que la JDPC fes els encàrrecs al Sindicat i aquest els distribuiria entre els seus afiliats. En aquests casos es cobriren les retribucions normals, atesa la situació econòmica per la que travessava el SAC⁶²¹.

El 6 d'octubre de 1937, l'Oficina Tècnica Municipal del consistori barceloní es posà en contacte amb el SAC, tot sol·licitant-li ajuda en les valoracions i certificacions per a la construcció de refugis. El Sindicat s'hi avingué, però aclarint que es cobriren segons la tarifa estipulada i sol·licitant un delegat a la Junta de Defensa Passiva de Catalunya⁶²². D'ençà d'aleshores, tenim

⁶²⁰ HERVÀS, C.; CAHISA, M. "Urbanisme de Guerra: Aspectes sanitaris dels refugis antiaeris de Barcelona, 1936 – 1939". *Gimbernat* (2003), núm. 39, p. 223 – 235.

⁶²¹ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 138. 30 de setembre de 1937. C 509 / 2.

⁶²² *Ibid.* Acta núm. 139. 6 d'octubre de 1937. C 509 / 2.

notícia de la participació d'arquitectes del SAC en la tasca de construcció dels refugis de la ciutat de Barcelona, fins a la conclusió de l'enfrontament, al menys en 50 d'ells⁶²³. Cal veure, emperò, que aquesta xifra no sembla massa elevada, més si tenim en compte que només a la capital catalana n'hi havia més de 1.400 de censats a finals de 1938⁶²⁴, i és que la situació d'emergència que es vivia sovint empenyé a què la construcció dels refugis fos mitjançant iniciatives populars que comptaven amb alguna contribució econòmica per part del consistori, a través de la Junta Local de Defensa Passiva i l'assessorament, encara que superficial, dels seus tècnics. Aquest organisme, a finals de novembre de 1937 requerí al SAC el nomenament de tres arquitectes per proveir càrrecs amb la categoria d'ajudants, amb salaris de 750 pessetes mensuals. El comitè respongué a la sol·licitud proposant a Àngel Truñó Rossinyol, a Artur Mongrell López i a Jesús Gutiérrez Alonso⁶²⁵.

Conforme passaren els mesos i la situació tornava cada vegada més complicada per a Catalunya, l'organització interna de la JDPC, i de les diferents Juntes Locals, es debilità i la manca de recursos econòmics i humans esdevingué ben evident. Ho fan palès les queixes dels arquitectes encarregats de la construcció dels refugis, amb moltes dificultats per cobrar els honoraris estipulats⁶²⁶. També és de remarcar el grau de descoordinació existent, en aquelles alçades del conflicte, entre el SAC i les juntes de Defensa Passiva, tal i com ho testimonien les gestions que el comitè acordà realitzar per saber si en l'òrgan rector de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya hi havia o no algun arquitecte⁶²⁷.

Per altra banda, a més de la participació en la construcció de refugis, els arquitectes del SAC farien front als estralls que ocasionaren els bombardeigs en els edificis de la ciutat de Barcelona. Sovint acoblats a les unitats de bombers

⁶²³ AHCOAC. Múltiples lligalls.

⁶²⁴ PUJADÓ, J. "La Defensa Passiva i la construcció de refugis antiaeris a Barcelona". VILLARROYA, J. *et al. El refugi 307. La Guerra Civil i el Poble Sec, 1936 – 1939*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2002.

⁶²⁵ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 145. 24 de novembre de 1937. C 509 / 2.

⁶²⁶ AHCOAC. Esborranys de les actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 5 de gener de 1938. C 438 / 1.

⁶²⁷ AHCOAC. Esborranys de les actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 26 de juliol de 1938. C 493 / 3.

hagueren d'estimar sobre el terreny, tot fent tasques de peritatge, els danys causats per les bombes i determinar si calia l'ensorrament de l'edifici o aplicar-hi mesures de reparació i consolidació. D'acord amb la documentació que alberga l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, en els bombardejos del 16 de març del 1937, els primers perpetrats per aviació que patí Barcelona, un sol facultatiu, Lluís Tusquets Terrats, realitzà fins a 15 intervencions, centrades sobretot en els carrers de Creu de Molers i d'Aníbal. L'increment dels atacs i la seva virulència feren que cada cop més facultatius haguessin d'aplicar-se en les tasques derivades dels efectes de les bombes. El 29 de maig de 1937 Barcelona patí el primer *bombardeig seriós*⁶²⁸. La gravetat de l'acció es reflecteix en el número d'intervencions arquitectòniques que foren registrades a les oficines del SAC. Ferran Romeu Ribot signà 19 informes sobre els danys patits per edificis ubicats als carrers de Curtidors, d'Alí Bei i de l'Atlàntida. Antoni Coll Fort intervenia a 9 immobles, Adolf Ruiz Casamitjana a altres 7, situats sobretot als carrers d'Estruch i de Vilamora. Pere Bassegoda Musté i Gabriel Borrell Cardona valoraven els desperfectes de 4 edificis per hom, mentre Isidre Bosch Bataller feia el mateix en dos més.

El SAC anava designant facultatius per a aquestes actuacions professionals, segons la disponibilitat, conforme es produïen els atacs, però no fou fins al mes d'octubre de l'any 1937 quan redactà un protocol d'actuació específic. D'ençà d'aleshores, s'establirien torns diaris i obligatoris de cinc arquitectes cada un, amb un cap responsable a les ordres de la Junta Local de Defensa Passiva. D'aquests torns, que es confeccionarien seguint l'ordre alfabètic dels afiliats, sols en quedarien exclosos els majors de 55 anys, aquells que ja estaven mobilitzats per l'exèrcit de la República i els que testimoniessin alguna dolença que els impedís efectuar aquesta mena d'actuacions. Així mateix, es determinava la gratuïtat dels primers treballs sobre el terreny i s'acordava dirigir-se al col·lectiu d'aparelladors per a què adoptessin també aquesta última mesura⁶²⁹. En aquesta línia de normativització, el comitè aprovà un reglament d'actuació en cas de bombardeig, redactat per Antoni Ferrater Bofill, el 24 de

⁶²⁸ VILLARROYA, J. *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil, 1936 – 1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980, p. 35.

⁶²⁹ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Actes núm. 139 i 140. 6 i 13 d'octubre de 1937. C 509 / 2.

novembre del 1937⁶³⁰. Amb aquestes bases, el SAC prengué part de les labors de desenrunament, consolidació i ensorrament dels edificis sinistrats per les bombes rebels, d'una manera més o menys regular fins als acabaments de la Guerra. Tanmateix, durant l'any 1938, documentem moltes menys intervencions en els registres del SAC que no pas durant l'any 1937. No pensem, no obstant això, que la xifra més baixa sigui símptoma d'una menor implicació en la tasca, sinó que es dona per causa de llacunes documentals, derivades en gran part de la situació d'excepcionalitat que es vivia⁶³¹.

Són testimonis del grau d'entrega del SAC a les tasques derivades dels bombardeigs a Barcelona les diferents comunicacions que li envià la Junta Local de Defensa Passiva, que agraiïen les labors efectuades pels membres de la classe, com aquesta arran dels atacs més cruents, els de mitjan març del 1938:

*Sr. Secretari del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya,
Enllestits els treballs de salvament i desenrunament dels llocs sinistrats amb motiu dels bombardeigs dels dies 16, 17 i 18 de març proppassat, la Junta Local de Defensa Passiva de Barcelona acordà adreçar-se a aqueix Sindicat per a fer-li palès, un cop més, el nostre més sincer reconeixement per la col·laboració prestada per a portar a terme els treballs esmentats.*

Per tot l'exposat, creiem és per nosaltres un deure significar-vos la nostra admiració pel zel i elevat esperit humanitari demostrat pels Arquitectes d'aqueix Sindicat que, juntament amb els d'aquesta Junta, han portat a terme amb tant d'entusiasme l'àrdua tasca encomanada.

Visqueu molts d'anys.

Barcelona, 21 d'abril del 1938.

*El Secretari General.*⁶³²

⁶³⁰ *Ibid.* Acta núm. 145. 24 de novembre de 1937. C 509 / 2.

⁶³¹ Recordem, per exemple, en aquesta línia, que a començaments de l'any 1938 les actes de les reunions del Comitè ja no eren transcrits en el llibre oficial corresponent i sols comptem, en el seu lloc, amb uns breus esborranys.

⁶³² AHCOAC. Secretaria General. 21 d'abril de 1938. C 439 / 3.

4.3.4. La defensa del patrimoni arquitectònic

Durant les setmanes immediatament posteriors als fets del 18 i 19 de juliol de 1936, a la rereguarda republicana d'arreu de l'estat es produïren atacs d'elements revolucionaris a multitud d'edificis religiosos, que damnaren o eliminaren valuoses peces artístiques. Catalunya no en seria cap excepció, malgrat que la Generalitat aviat creà una Comissió de Salvament del Patrimoni Artístic i envià delegats per tot el país per preservar el màxim d'elements de qualitat de la fúria dels descontrolats. Molt d'aquest material salvaguardat es dipositaria al Museu d'Art de Catalunya, a la Biblioteca de Catalunya i a l'Arxiu Històric.

Pel que fa al SAC, el comitè va fer públic el seu posicionament envers aquest assumpte a través d'una comunicació apareguda a la revista *Arquitectura i Urbanisme* corresponent al mes de desembre de 1936. Allà s'hi lamentà la destrucció a què foren sotmesos els elements arquitectònics considerats de major puresa, especialment els pertanyents als estils medievals del romànic i del gòtic, i també els del barroc. Tanmateix, la condemna no fou del tot contundent, i els atemptats contra el patrimoni, en certa manera, es justificaren emprant un to paternalista.

No hi ha dubte que en els primers moments representava un perill immens l'entusiasme revolucionari d'alguns elements, als quals no es podia exigir una preparació adequada, per a discernir sobre aquelles coses que s'havien d'atacar i aquelles altres que era precís conservar, per llur valor representatiu en la història de la humanitat.⁶³³

Es manifestava, de tota manera, que en els primers dies de la revolució, quan els atacs als edificis eclesiàstics eren més virulents, membres del SAC, autoritzats per la Generalitat, actuaren a peu de carrer per a convèncer els assaltants de la necessitat de salvar aquelles obres o manifestacions artístiques de major rellevància. En la mateixa línia, s'apuntava que el SAC volia continuar col·laborant amb el Govern en aquella matèria.

⁶³³ “El respecte a l'arquitectura del passat”. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 15, p. 153 i 154.

*Des del nostre lloc, sense por de despertar recels que ara, després de la col·laboració del nostre Sindicat en els problemes vius del moment, serien completament injustificats, hem reclamat contínuament la nostra intervenció a fi de poder contribuir a l'orientació justa d'un problema tan important.*⁶³⁴

Cal dir, d'altra banda, que no totes les pèrdues patrimonials foren sentides de manera similar. El SAC, des de la seva perspectiva de qualitat arquitectònica, considerarà sacrificables els elements anacrònics de pitjor factura, com ara alguns de neogòtics i de neoclàssics. En aquest sentit, fins i tot, valorà com una fatalitat que no s'haguessin fet malbé, en el fragor revolucionari, determinades estructures.

*Quan defensem les pedres de la Llotja de Mar o de la Catedral de Barcelona, defensem aquella part del Monument que representa un avenç constructiu i artístic en la seva època, però, de cap manera defensem la indigna i pedant façana que s'ha afegit a la Catedral a fi de segle. Quina llàstima que encara no s'hagi destruït... Malauradament, sembla que està destinada a subsistir per sempre, com a vergonya i estigma de la generació d'arquitectes que la va engendrar.*⁶³⁵

Quant a intervencions concretes, podem citar l'adhesió del SAC a la campanya que s'endegà per a evitar l'enderrocament de la Seu de Manresa⁶³⁶, les gestions que es feren prop de la Conselleria de Cultura de la Generalitat per aconseguir una subvenció que permetés fer les obres necessàries de conservació i reparació del Castell de Lleida⁶³⁷, o els múltiples precés que es feren a l'Ajuntament de Barcelona per tal que els enderrocs dels edificis més perjudicats pels bombardeigs no es realitzessin de manera sistemàtica i sense tenir en compte els elements de valor que continguessin i que d'una manera o altra es poguessin salvar⁶³⁸.

⁶³⁴ *Ibid.*

⁶³⁵ *Ibid.*

⁶³⁶ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 42. 1 d'octubre de 1936. C 509 / 2.

⁶³⁷ *Ibid.* Acta núm. 118. 22 de març de 1937. C 509 / 2.

⁶³⁸ *Ibid.* Acta núm. 140. 13 d'octubre de 1937. C 509 / 2.

4.3.5. Altres actuacions en el marc bèl·lic

Durant la confrontació el Sindicat d'Arquitectes també portà a terme altres iniciatives, de diferent natura, que seria convenient recordar, puix ens apropen a les múltiples facetes i línies d'actuació que presentà la corporació en un període de temps tan breu com intens.

Per una banda, caldria assenyalar les aportacions econòmiques que, de manera més o menys voluntària es realitzaren en favor dels combatents republicans, sobretot durant els primers mesos de la Guerra. Ja el 13 d'agost del 1936 el comitè rebé una carta del Secretariat d'Agitació i Propaganda de la UGT que instava el SAC a enviar la quantia que hagués pogut aplegar a la seu de l'organització obrera, tot concretant la manera en què s'hauria de repartir.

Company President del Sindicat,

Havent rebut ja algunes quantitats destinades a les milícies de l'UGT i tenint coneixement que tots els Sindicats porten a cap recaptés en aquest sentit, el Secretariat Regional ha cregut convenient establir el control d'aquestes recaptés i en conseqüència sou pregats a transmetre les sumes recollides, al nostre estatge del carrer de Diputació, 277, especificant el repartiment de com han de ser distribuïdes.

Salutacions obreres.

*El Secretari d'Agitació i Propaganda.*⁶³⁹

Una setmana més tard, el 20 d'agost, l'equip directiu del SAC acordava contribuir amb un donatiu de 1.000 pessetes al Comitè Central de les Milícies Antifeixistes, que seria retirat del compte d'estalvi que l'entitat posseïa a la Caixa de Pensions de Barcelona⁶⁴⁰. L'esforç econòmic encara s'incrementà el 28 del mateix mes, quan el comitè del Sindicat dictaminà obrir una subscripció de caire obligatori per a tots els afiliats en benefici de les "Víctimes de la lluita antifeixista"⁶⁴¹. En la mateixa orientació, l'11 de setembre de 1936 els membres del comitè decidiren suspendre la junta i assistir corporativament a la

⁶³⁹ AHCOAC. Secretaria General. 13 d'agost de 1936. C 505 / 6.

⁶⁴⁰ AHCOAC. Llibre d'actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Acta núm. 17. 20 d'agost de 1936. C 509 / 2.

⁶⁴¹ *Ibid.* Acta núm. 21. 28 d'agost de 1936. C 509 / 2.

manifestació d'homenatge a Rafael de Casanova, lliurant cada un d'ells cinc pessetes a la subscripció abans esmentada i afegint la quantitat que calgués per arribar a les 100 de la caixa del Sindicat⁶⁴².

A mesura que transcorregueren els mesos de la Guerra, les possibilitats per a efectuar aquest tipus d'iniciatives eren cada cop menors. Sí que és cert que encara s'adoptaren algunes mesures de suport a les tropes republicanes el mes de gener del 1938, com fou l'apadrinament per part del SAC del Batalló de Fortificacions número 22 de l'Exèrcit de l'Est⁶⁴³, però la situació econòmica de l'entitat es depauperava progressivament. Això obligà a adoptar la decisió, el mes d'abril de 1938, de destinar a subsidis personals per als arquitectes mobilitzats les quanties recaptades en concepte d'ajut a les milícies i a la defensa de Madrid, una suma total de 2.300 pessetes⁶⁴⁴.

Per altra part, el SAC pretengué moure fitxa en matèria d'ajut a la població civil que s'havia vist obligada a traslladar-se a Catalunya tot fugint dels combats o de la repressió desfermada per les forces sollevades. Les notícies que n'hem tingut, d'aquest fet, són aïllades i ni tan sols coneixem si va ser una iniciativa voluntària o sí vingué condicionada per ordres de la Generalitat. Amb tot, el cas fou que el comitè del Sindicat, a principis de març de 1937 es dirigí al Centre Excursionista de Catalunya per a sol·licitar informació respecte els indrets més propicis del país per a assentar-hi la gent desplaçada mentre es perpetués el conflicte, atès que els pobles i les ciutats es veien desbordats.

Ens correspon pregar-vos vulgueu lliurar-nos una relació dels possibles emplaçaments de concentracions de refugiats per tal d'estudiar la conveniència de bastir agrupacions de vivendes desmuntables o d'altre tipus més convenient. Amb tal finalitat suggerim l'estudi de condicions de les valls situades a les estribacions de la Serra del Cadí, Pirineu o Montseny que resultin aconsellables per la seva proximitat a les vies de comunicació, fàcil proveïment d'aigua, protecció natural de les

⁶⁴² *Ibid.* Acta núm. 30. 11 de setembre de 1936. C 509 /2.

⁶⁴³ AHCOAC. Esborranys de les actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 12 de gener de 1938. C 438 /1.

⁶⁴⁴ AHCOAC. Esborranys de les actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. Abril de 1938. C 439 / 3.

*mntanyes i climatologia acceptable. Finalment, possibilitats de roturació de terrenys i altres condicions favorables que el vostre superior coneixement cregui oportunes.*⁶⁴⁵

La resposta de la societat excursionista arribà als pocs dies, però fou per comunicar que cap dels seus membres no es podria fer càrrec de tots els estudis que es requeririen per a elaborar un informe de les característiques sol·licitades.

*No hi ha cap mena de dubte que durant els seixanta anys que porta d'existència la nostra entitat, els seus socis s'han dedicat intensament a estudiar la nostra terra, i les obres que portem publicades demostren clarament que la coneixem pam a pam, però a pesar de tot això ens seria del tot impossible en aquests moments, designar un sol dels nostres companys que tingués coneixements prou amplis sobre aquesta matèria que li permetessin designar el lloc més propi per a els esmentats emplaçaments.*⁶⁴⁶

En un altre àmbit, hem de referir-nos també a les missives que es feren arribar al SAC des de l'Oficina de Turisme de Catalunya⁶⁴⁷, depenent de la Conselleria d'Economia de la Generalitat, per a formular-hi els encàrrecs d'habilitació de cases de repòs per a combatents. En aquest sentit, hem recaptat la notícies de les comandes de set d'aquests projectes, que arribaren a la secretaria del Sindicat el mes de novembre de 1937. D'acord amb aquests encàrrecs, es condicionarien els següents indrets:

- Finques “Aigua Blava”, de Begur.
- “Can Gad”, de Viladrau.
- “La Salut”, d'Hostoles.
- “Torre Castanys”, d'Olot.
- “Can Quinze”, de Ripoll.
- “Riudabella”, de Vimbodí.

⁶⁴⁵ AHCOAC. *Secretaria General*, 1 de març de 1937. C 439 / 3

⁶⁴⁶ *Ibid.* 5 de març de 1937. C 439 / 3.

⁶⁴⁷ El Cap de l'Oficina de Turisme de Catalunya era Pere Pi Calleja, arquitecte i membre fundador del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya.

– La casa i hort del carrer de l'Estació, núm. 1, de Falset.⁶⁴⁸

Les instruccions que haurien d'observar els arquitectes als quals els hi fossin adjudicats els encàrrecs havien estat elaborades pel propi cap de l'Oficina de Turisme de Catalunya, Pere Pi Calleja. Segons aquestes, els edificis habilitats haurien de tenir una capacitat mínima per a 30 estadants, sense incloure-hi el servei. Els allotjats gaudirien de dormitoris que fóra convenient fossin individuals o dobles. A més, es procuraria comptar amb sales d'estar que poguessin servir de biblioteca, solàriums i llocs on realitzar exercicis físics i esport. Quant al servei, s'hi hauria d'acomodar un administrador, un ajudant, un metge, un conserge i la seva esposa, que faria les tasques de cuinera i un ordenança assistent per a cada quinze hostes⁶⁴⁹.

Finalment, en aquest apartat, hauríem també de fer referència a les últimes accions empreses pel SAC, en el context de les setmanes immediatament anteriors a l'ocupació de la ciutat de Barcelona per les tropes franquistes. En aquest cas, els membres del comitè es dirigiren als seus contactes a l'exterior, col·legues catalans que exercien a l'estranger i societats d'arquitectes d'arreu d'Europa, per a sol·licitar-los l'enviament d'ajut, en forma de provisions i vitualles, la qual cosa reflecteix ben a les clares la situació desesperada que es vivia a la capital catalana en els primers dies de gener de 1939. Entre els arquitectes a qui s'adreçà el SAC, podem destacar a Jordi Tell Novellas, resident a Noruega.

Prenent peu del teu bon oferiment d'actuar a favor del nostre Sindicat en el que pogués convenir-nos et demanem que vulguis dir-nos si podries cuidar-te d'organitzar per aquests països nòrdics l'ajut dels professionals arquitectes a favor dels nostres afiliats, ajut com és natural en queviures i a correspondre per nosaltres en el moment oportú.⁶⁵⁰

⁶⁴⁸ AHCOAC: *Secretaria General*, 5 i 25 de novembre de 1937. C 439 / 3.

⁶⁴⁹ AHCOAC. Correspondència diversa. Instruccions Generals per a habilitacions d'edificis destinats a casa de repòs. C 505 / 1.

⁶⁵⁰ AHCOAC. *Secretaria General*. 11 de gener del 1939. C 439 / 3.

En termes molt semblants s'havien adreçat també a corporacions d'arquitectes de països amics del que quedava de l'Espanya republicana, com a l'Associació de Iugoslàvia, a qui escriviren el 9 de gener de 1939.

Nos chers collègues:

Nous croyons que vous avez connaissance de la dure épreuve par où traverse, du fait de la guerre, la population civile espagnole, et que subissent surtout ceux des espagnols que tirent leurs ressources de l'exercice des professions libérales, à cause de la disette des denrées alimentaires .

Est-ce qu'il vous serait possible de nous faire parvenir votre aide en victuailles? Elle serait appréciée par nous, que saurons remercier et correspondre dans le temps voulu tout ce que vous voudrez bien faire dans ce sens. ⁶⁵¹

Tanmateix, en aquell estat de coses, les crides a l'ajuda internacional ja no tenien temps per a fructificar. Les columnes franquistes s'apropaven inexorablement cap a la ciutat de Barcelona, la qual caigué el 26 de gener. Les últimes notícies oficials del SAC de què disposem són del 12 del mateix mes, quan se celebrà la darrera reunió del comitè. Significava allò el punt i final del SAC. Al cap de dos mesos, les autoritats franquistes ja havien restituit el Col·legi Oficial i s'encetava una nova etapa per als arquitectes catalans.

⁶⁵¹ *Ibid.* 9 de gener de 1939, C 439 / 3.

4.4. Epíleg

L'aixecament colpista perpetrat contra la legalitat republicana el mes de juliol de 1936 donà lloc a l'inici de la Guerra Civil i, a més, en els territoris en què no triomfà la temptativa, com a Catalunya, a un desfermat procés revolucionari. Al país, tant una circumstància com l'altra, significaren un canvi de rumb polític, social, cultural i econòmic de gran abast. S'obria de cop un període d'excepcionalitat i d'emergències, en què tot semblava supeditat a la necessitat d'assolir un doble triomf: bèl·lic i revolucionari. En aquest context s'imposaren els sectors més efervescents i en tots els àmbits qualsevol opció abans considerada possibilista ja resultà inviable.

Pel que fa a les corporacions dels arquitectes catalans existents abans del 18 de juliol de 1936, l'Associació i el Col·legi Oficial, cap de les dues tingueren cabuda en la nova etapa encetada. El dia 31 d'aquell mes, un grup poc nombrós de facultatius progressistes, alguns d'ells membres del GATCPAC, encapçalats per Josep Torres Clavé i per Josep Lluís Sert López, decidien constituir-se en Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, vinculat a la UGT. Quatre dies més tard, ajudats per milicians armats, procedien a confiscar la seu social d'aquelles dues entitats i a suprimir-les, i es proclamaven únic organisme representatiu dels arquitectes a Catalunya. Aquest nou ordre de l'Arquitectura s'intentà projectar en els mesos següents al conjunt del país, mitjançant la creació d'una xarxa de fins a tretze delegacions a més de la de la ciutat de Barcelona. L'èxit d'aquesta última iniciativa fou només parcial, a causa de les múltiples i creixents dificultats comunicatives entre les oficines comarcals i la central de la capital.

Sembla segur que l'acte de constitució del SAC no era representatiu del sentir majoritari de la classe, un col·lectiu que en els anys anteriors havia donat nombroses mostres del seu compromís amb el país, però amb un tarannà tradicionalment burgès o petitburgès que el mantenia allunyat d'estridències revolucionàries. Tanmateix, l'afiliació al SAC, prèvia sindicació a la UGT o a la CNT, fou un requisit insalvable per a tots aquells que desitjaren seguir exercint la professió. L'ingrés a la corporació comportà implícitament un procés de depuració política, ja que totes les sol·licituds havien de ser valorades d'acord

amb l'actuació pública que presentés l'aspirant abans dels fets del juliol de 1936. Cal dir, emperò, que no hem documentat cap cas en què fos negada la incorporació al SAC i en conseqüència l'accés al treball. Això ho valorem com un reflex de la cohesió interna d'una classe en què pesarien més les afinitats professionals, el sentir-se membres d'un mateix cos, que no pas les discrepàncies ideològiques que poguessin presentar els membres del comitè i el gruix del col·lectiu. Amb tot, sí que cal advertir que un segment significatiu d'antics col·legiats optaren per no formar part mai del SAC.

A l'empar dels nous poders que afloraven i amb el beneplàcit de la Generalitat, el SAC es proposà reformular la professió en tots els seus aspectes. Volgué trencar amb el caràcter liberal que tradicionalment posseïa l'arquitecte i apropar-lo a la resta d'oficis del ram de la construcció. Això és materialitzà, primer, en la participació activa en la col·lectivització d'empreses i, a partir de principis de 1937, en la integració en l'Agrupament de la Construcció de Barcelona. Amb tot, el resultat pràctic, a la fi, no satisfaria el comitè del SAC, que veié com es reduïen els honoraris, es considerà menystingut en la presa de decisions i manifestà que si el seu criteri hagués estat més observat s'hagués pogut evitar el col·lapse econòmic en el qual acabà entrant el sector.

En l'àmbit intern també s'adoptaren transformacions més que contundents, com fou l'impuls de la distribució igualitària del treball entre tots els afiliats al SAC, segons la disponibilitat i les especialitats de cada un. Aquesta mesura suposava un intervencionisme sense precedents de la corporació en les activitats professionals dels facultatius. Era el SAC qui ostentava en solitari les competències de centralitzar els encàrrecs, d'encomanar-los a un determinat arquitecte, de cobrar l'import corresponent i de satisfer els honoraris. La iniciativa es defensava amb l'argument que asseguraria l'accés a la feina a tots els companys per igual, cosa que no passava fins aleshores perquè uns pocs arquitectes acumulaven gran número de projectes per mor d'un prestigi passat o pels càrrecs funcionaris que ocupaven a l'administració. La racionalització de la feina, a més de ser un acte de solidaritat entre els membres de la classe, es manifestava des de la corporació, també repercutiria en la qualitat de les obres

que es portessin a terme, atès que havia de garantir una implicació més profunda del professional amb l'encàrrec assignat, ni que fos pel número d'hores que hi podria dedicar.

Tanmateix, l'elevació qualitativa també hauria de venir a través d'una reforma radical en el centre en què s'impartien els estudis que permetien l'exercici professional, l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. Calia, en aquest sentit, segons Josep Torres Clavé, intervenir en aquell organisme i superar els paràmetres estilístics que hi predominaven, els propers al neoclassicisme noucentista, que havien desembocat, en última instància, en una anacrònica Exposició Universal de 1929. La voluntat dels dirigents del SAC era la d'obrir l'Escola a les avantguardes racionalistes europees, que havien arribat a Catalunya a través del GATCPAC, però que encara no gaudien de cobertura acadèmica. Per a aconseguir-ho, es jutjava imprescindible renovar els quadres docents i elaborar un nou pla d'estudis. Josep Torres Clavé rebé poders per part de la Generalitat, com a delegat de l'Escola, per a destituir tot el quadre de professors i estudiar, cas per cas, els que eren mereixedors de ser readmesos. El procés s'allargà per un període d'un any d'ençà del mes d'agost de 1936. Dels 34 docents que impartien els ensenyaments d'Arquitectura i d'aparelladors, sols 15 foren readmesos, a l'espera de completar el quadre amb la pertinent provisió de places. S'ha de dir que l'exclusió d'arquitectes de l'àmbit acadèmic no significà una depuració també en altres àmbits professionals i bona part dels que foren desestimats per a impartir classes estigueren afiliats al SAC i actius en un o altre vessant arquitectònic dels que prenia part l'organització. Quant al nou pla d'estudis que es dissenyà, aquest fou inscrit en l'obra general de l'Escola Politècnica que impulsava el Consell de l'Escola Nova Unificada i s'atorgava en ell una especial atenció a la praxis. Així mateix, des del Comitè del SAC es mostrà interès per tal que l'Escola fos una institució oberta a tot aquell individu que posseís aptituds intel·lectuals i sensibilitat per a esdevenir arquitecte, més enllà de la situació econòmica que gaudís ell o la seva família, la qual cosa, fins aleshores, havia propiciat la presència d'estudiants només d'una determinada pertinença social acomodada. Amb tot, primer el procés depurador del professorat i després una evolució negativa dels esdeveniments bèl·lics

provocaren que l'Escola romangués tancada gairebé durant tot el període. El nou pla d'estudis mai no es va aplicar i cap arquitecte no sortí de l'Escola de Barcelona entre 1937 i 1938 amb el títol oficial.

Encara en aquest vessant més purament revolucionari, amb el desig de contribuir a la millora social, el SAC s'implicà en la magna tasca del CENU per a corregir la mancança crònica de places escolars que afectava, sobretot, la capital catalana. Prengué part, des del seu àmbit d'actuació, en l'habilitació d'edificis confiscats pels poders polítics per a convertir-los en espais on impartir i rebre docència, tot contribuint a la instauració de l'escola laica, en català i en què imperava la coeducació. Participaren arquitectes del SAC en més d'un centenar de projectes que permeteren escolaritzar prop de 50.000 nens fins aleshores privats de l'accés a l'ensenyament, però així i tot no es pogué eixugar completament el dèficit estructural que assotava la ciutat. Els avenços fets durant els anys 1936 i 1937 es veieren colpits l'any següent per l'esdevenidor bèl·lic negatiu per als interessos de la Catalunya republicana. La manca de recursos econòmics, el col·lapse del ram de la construcció, les mobilitzacions generals i l'allau de refugiats procedents d'altres regions de la Península varen fer que es frenés gairebé en sec aquesta iniciativa i que es tornés a disparar la xifra de sol·licituds d'escolarització que havien de ser desateses. En una línia similar, el SAC cooperà, prop de l'Ajuntament de Barcelona, per a incrementar la qualitat de vida a les porteries dels edificis de la ciutat, tot procurant habilitar unes dependències més salubres, amb major ventilació i il·luminació. Com en el cas de les unitats escolars, el període d'activitat es concentrà entre 1936 i 1937, mentre que a l'any 1938 les urgències de la contesa relegaren l'assumpte a la categoria d'allò que era prescindible i inviable.

Per altra banda, el SAC, en un primer moment, decidí mantenir la publicació periòdica de l'Associació d'Arquitectes i, fins i tot, li respectà el nom, *Arquitectura i Urbanisme*. La revista quedà supeditada a la nova visió arquitectònica dels dirigents de l'entitat i a les circumstàncies bèl·liques i revolucionàries que es vivien. Es mantingueren algunes seccions de l'època anterior, com "Revista de revistes", però s'apostà per una línia editorial que impulsava els estudis monogràfics sobre problemàtiques que tocaven de prop la

realitat catalana. En aquest sentit, es publicà l'estudi de Xavier Pla Pujol envers les necessitats hospitalàries i assistencials de Catalunya i la manera com les havien afrontat diferents països europeus i nord-americans. Així mateix, *Arquitectura i Urbanisme* esdevingué portaveu del comitè en les múltiples línies d'actuació en què estava implicat el SAC. A les seves pàgines s'hi descrigué, per exemple, el nou pla d'estudi que havia de regir l'ensenyament d'Arquitectura a l'Escola de Barcelona, o reflexions sobre la missió social que havia d'executar tot professional en aquells temps tan transcendents. Alhora, cedí pàgines a altres seccions del ram de la construcció, per tal que hi poguessin donar a conèixer les seves realitzacions i aspiracions, la qual cosa és un reflex més del desig del comitè de transformar la concepció liberal que es tenia de la professió i aproximar-la al món obrer. Com tants altres aspectes del període, la revista també estigué mediatitzada per la Guerra. Aviat els problemes econòmics l'afectaren, per mor de la reducció dràstica dels ingressos per publicitat. Igualment, els fronts oberts eren tants que no s'hi pogueren destinar els esforços humans suficients per mantenir-la. Després de sis números publicats d'ençà del començament de la contesa, a principis de gener de 1938 *Arquitectura i Urbanisme* posava punt i final. Suposava allò la desaparició d'un títol prestigiós, que havia assolit una qualitat més que considerable, especialment entre 1934 i 1936, i que havia tingut un paper destacat en la modernització de l'Arquitectura catalana. El buit que deixava trigaria molts anys a ser omplert de nou.

Quant a la confrontació armada que es sostenia amb l'exèrcit sollevant, ja hem vist com afectà en gran mesura les diferents iniciatives que s'intentaven portar a terme, des del punt de vista pràctic, per la manca de recursos per materialitzar-los. En paral·lel, també tingué una repercussió directa en l'esdevenidor quotidià del SAC. Es destinaren esforços i recursos humans per aconseguir la victòria als camps de batalla i per temperar els danys causats pels bombardeigs aeris a la rereguarda. Els coneixements tècnics de l'arquitecte el convertien en un element molt important en la construcció de fortificacions, en els cossos d'enginyeria dels combatents. Durant el primer període de la Guerra, el SAC sovint actuà d'intermediari entre els comandaments militars i els seus afiliats. Els primers sol·licitaven al Sindicat voluntaris disposats a traslladar-se al front i aquest transmetia la petició als facultatius, que normalment declinaven

l'oferta malgrat que se'ls procurava concedir rangs de tinent o de capità en l'escalafó. El SAC intercedia per aconseguir aquestes condicions, així com també procurava destinar complements econòmics als seus afiliats mobilitzats. La situació s'agreuja a començaments de 1938. Aquell any es decretaren les mobilitzacions generals i les específiques del ram de la construcció. Les mesures afectaren més de 80 arquitectes, dels prop de 200 que aleshores romanien actius a Catalunya. Entre els que hagueren de marxar al front s'hi trobava, el mes d'abril de 1938, gairebé tot el comitè del SAC, la qual cosa forçà una reestructuració del mateix. Josep Torres Clavé morí el mes de gener de 1939 durant un dels episodis de l'ocupació franquista de Catalunya. No fou l'única víctima mortal que es cobrà el conflicte entre la classe. A més d'algun facultatiu que combatia arrenclerat a les files franquistes, quatre arquitectes foren assassinats a la rereguarda republicana per grups d'incontrolats. Un, a finals de juliol de 1936, pocs dies abans que es constituís el SAC. Dos, el mes de maig de 1937. Un quart, l'abril de 1938. En els casos de les execucions del maig de 1937, tenim notícia del pesar que causà en el Sindicat el crim i la pèrdua dels companys, que es reflectí en ajut econòmic a la vídua d'un i en manifestacions de rebuig per l'altre. En aquest context de violència, la solidaritat entre companys també es palesà en les gestions que promogué el SAC per a procurar l'alliberament d'arquitectes que havien estat detinguts sota l'acusació de ser partidaris dels colpistes, a començaments de la Guerra, o titllats d'espies en un moment tan avançat del conflicte com era finals de juliol de 1937.

A la rereguarda, la classe treballà a la construcció de refugis per a protegir la població civil dels bombardeigs franquistes que castigaren Catalunya d'ençà de febrer de 1937 i fins al darrer dia de la Guerra. Prop de les Juntes de Defensa Passiva, tot i que sovint d'una manera aparentment poc coordinada, els arquitectes del SAC realitzaren tasques de peritatge i de desenrunament d'edificis damnats pels explosius. El mes d'octubre de 1937 el SAC elaborava un protocol d'actuació per als arquitectes a qui s'encomanessin aquelles tasques i establí uns torns de guàrdia diaris de cinc facultatius d'entre els que no estaven mobilitzats. La seva actuació fou meritòria, especialment el mes de març de 1938, quan Barcelona patí els que possiblement foren els pitjors bombardeigs de tota la contesa.

El SAC portà a terme altres actuacions també directament vinculades a la confrontació, per iniciativa pròpia o per encàrrec de la Generalitat, com foren els esforços destinats a protegir el patrimoni arquitectònic atacat pels revolucionaris eixelebrats que el mes de juliol de 1936 es llançaren a la destrucció d'edificis religiosos. Intentà impulsar estudis per a habilitar urbanísticament terrenys on s'hi pogués assentar la ingent riuada de refugiats arribats a Catalunya, que desbordà pobles i ciutats, així com també procedí a adaptar edificis per a convertir-los en centres de repòs per a combatents. En última instància, el mes de gener de 1939, a la desesperada, demanà ajut en forma de provisions a les associacions d'arquitectes de països afins a la República, emperò la desfeta, llavors, ja estava consumada.

En definitiva, a la trajectòria del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya hi hem de veure dues grans línies d'actuació, que avancen en primer terme en paral·lel, emperò que, a la fi, una acabarà condicionant fortament la viabilitat de l'altra, fins a esborrar-la completament. Pel que fa a la primera, ens referim a totes les mesures empreses destinades a una transformació radical de la professió i a aconseguir millores per a la societat en la qual l'arquitecte exercia, a les iniciatives de caràcter revolucionari. Respecte a la segona, es tracta dels recursos i les energies invertides, tant de manera voluntària com obligatòria, en l'àmbit de la confrontació armada. Conforme la derrota republicana esdevenia propera, major era la quantitat d'homes i de béns sacrificats per a revertir la situació bèl·lica i més s'havien d'aparcar els projectes transformadors. Evidentment, aquesta dinàmica no és exclusiva del SAC, sinó que s'extrapola a tots els àmbits de la Catalunya republicana.

En qualsevol cas, distingim dos subperíodes ben diferenciats en el si de l'entitat. El primer es desenvoluparia entre el mes d'agost de 1936 i finals de 1937. És el moment de la constitució, del reconeixement oficial per part de la Generalitat i quan el comitè del SAC, recolzat per la força de les organitzacions sindicals majoritàries es veu capacitat per portar a la pràctica tots els seus projectes. L'altre, casualment o no, s'inicia en paral·lel a la derrota de l'exèrcit de la República al front aragonès. Aleshores, la incapacitat del SAC per ser eficient en les múltiples facetes on l'entitat es trobava present ja era manifesta. La

situació de desbordament la palesa el fet que, d'ençà de llavors, les actes de les juntes ordinàries del comitè, cada cop més espaciades en el temps, ja no són ni tan sols transcrites en el llibre oficial. El cop gairebé definitiu el suposà la mobilització de Josep Torres Clavé, el mes d'abril de 1938 i, en general, de tots els arquitectes joves, que suposà l'abandonament de qualsevol via revolucionària en el si del SAC. De llavors ençà, el nou comitè, encapçalat per Jaume Mestres Fossas, sols es pogué centrar en gestionar de la manera més prudent possible la delicada situació, tot mirant, infructuosament, d'aconseguir el reconeixement oficial de l'entitat per part del Ministeri d'Instrucció Pública i de defensar els interessos materials dels pocs arquitectes que continuaven treballant a Barcelona. El 12 de gener de 1939 se celebrà l'última reunió de l'equip directiu del SAC. Només dues setmanes més tard Barcelona era ocupada per les tropes franquistes. El règim dictatorial que s'instaurà aviat restituiria el Col·legi Oficial, totalment sotmès als paràmetres ideològics dels vencedors de la Guerra, i endegà una política repressiva que comportà la depuració dels arquitectes catalans.

5. EL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA I BALEARS, 1939 - 1964

5.0. Context històric

5.0.1. Característiques generals del règim franquista

5.0.2. El règim franquista a Catalunya

5.0.3. Arquitectura i ideologia

5.0.4. L'escenari arquitectònic català i la trajectòria del Grup R

5.1. La trajectòria corporativa

5.1.1. La restitució del Col·legi. Les comissions gestores de Francesc de Paula Guàrdia Vial i Amadeu Llopart, 1939 – 1940.

5.1.2. Les juntes de govern de Josep Maria Ros Vila, 1940 - 1954

5.1.3. Les juntes de govern de Manuel de Solà – Morales Rosselló. La construcció de la nova seu col·legial, 1954 - 1964

5.2. El vessant polític

5.2.1. Honor als *caídos*

5.2.2. La depuració i l'exili dels arquitectes catalans

5.2.2.1. El procés de depuració arreu de l'estat

5.2.2.2. Les xifres de la depuració arreu de l'estat

5.2.2.3. La depuració del COACB

5.2.2.4. Exili, exercici i retorn dels arquitectes catalans

5.2.3. El Col·legi a la vida pública

5.3. El vessant sociocultural

5.3.1. La Secció Acadèmia durant la dècada dels 40

5.3.2. Sensibilitat social i obertura cultural a finals dels anys 40 i primers 50

5.3.3. Aprofundiment en el compromís a finals dels 50 i primers 60

5.3.4. La publicació del Col·legi: *Cuadernos de Arquitectura*

5.3.4.1. La dècada dels 40

5.3.4.2. Entre 1950 i 1964

5.3.4.2.1. *Deponent de la Secció Acadèmia, 1950 – 1953*

5.3.4.2.2. *Sota la direcció de Ramon Tort, 1954 – 1957*

5.3.4.2.3. *Sota la direcció d'Assís Viladevall, 1958 – 1964*

5.4. Epíleg

5.0. Context històric

L'etapa estudiada en aquest capítol s'inicia amb el restabliment del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, fruit de la instauració de la dictadura franquista, l'any 1939, i la cloem en arribar el mes de maig de 1964, quan es produeix l'arribada a la direcció de l'entitat d'una junta de govern amb un tarannà polític clarament democratitzant. Coincideix, doncs, amb els 25 anys inicials del règim franquista. L'evolució corporativa anirà en paral·lel, en gran mesura, als esdeveniments polítics i socials del moment. Per a una millor comprensió de les actuacions del Col·legi en aquest període considerem oportú traçar, ni que sigui d'una manera breu els trets que definiren la dictadura franquista, tant en un àmbit estatal com en un de català. D'igual forma, considerem important apuntar les concepcions ideològiques referents a l'Arquitectura que sorgiren del triomf del falangisme a la Guerra Civil, així com assenyalar la transformació que es viuria a Catalunya, a partir de la dècada dels anys 50, arran del sorgiment del renovador Grup R.

5.0.1. Característiques generals del règim franquista

El dia 1 d'abril de 1939 es posava punt final a la Guerra Civil. A Catalunya, l'ocupació de les forces revoltades s'havia completat el 9 de febrer. La dictadura del general Francisco Franco s'implantava arreu de l'estat. Allò que es constituí fou un règim amb fort caràcter antiliberal, antidemocràtic, ultranacionalista espanyol i que comptava amb el suport dels sectors més conservadors de l'Església catòlica. L'exèrcit i les forces d'ordre públic, amb un gran nombre d'efectius, foren uns dels garants de la dictadura. Sobretot el primer es volgué dotar d'un aura de prestigi. Sempre es presentà com la institució que havia alliberat Espanya del caos esquerranós de la II República i tingué una presència més que destacada en l'esfera pública.

El règim procedí a l'abolició de les institucions polítiques democràtiques i autonòmiques, dels partits, sindicats, associacions, entitats, símbols i banderes considerats hostils o desafectes al règim. Així mateix, es prohibí l'ús públic de totes les llengües de l'estat tret de la castellana i es derogaren drets com el de

reunió, de vaga o de llibertat de premsa. Sols es permeté l'existència d'una organització política, *Falange Española Tradicionalista y de las JONS*, de la qual Francisco Franco n'era el cap suprem, així com també n'era de l'estat, del govern i generalíssim dels exèrcits.

La nova organització política es basà, en gran mesura, en un engranatge repressiu que presentà moltes cares i arribà a tots els àmbits de la vida. Els primers anys de la postguerra foren especialment durs quant a les execucions. Només a Catalunya foren prop de 4.000 les persones que perderen la vida en aquelles circumstàncies. Més de 40.000 ciutadans catalans foren sotmesos a consells de guerra, sense cap garantia jurídica, just entre 1939 i 1945, i molts d'elles foren condemnats sota l'acusació de *adhesión a la rebelión*, en un exercici sublim de cinisme per part del sistema judicial. Desenes de milers ingressaren a centres penitenciaris o a batallons disciplinaris per a la realització de treballs forçosos. Per altra part, s'aplicaren processos de depuració entre els cossos de funcionaris, resultant especialment damnat el sector de l'ensenyament, i les corporacions professionals, afectant això, lògicament, els arquitectes. Aquest panorama esdevé encara més dramàtic si hom té en compte els centenars de milers d'exiliats, entre els quals es trobaven bona part dels nuclis intel·lectuals més avantguardistes i compromesos.

Mai no s'aplicà cap política tendent a la reconciliació dels bàndols enfrontats, ans al contrari. La divisió entre vencedors i derrotats del conflicte sempre es mantingué, tot generant-se entre els segons un clima de por persistent i una estigmatització social, que es sumà a les penúries econòmiques de postguerra.

En aquest últim sentit, s'ha de dir que durant la dècada dels anys 40, la fam i la misèria afectaren gran part dels sectors populars, per mor dels estralls bèl·lics i la política econòmica autàrquica que s'entestà a portar a terme el règim. Els nivells de producció i de renda existents abans del conflicte bèl·lic no es recuperaren fins els anys 1954 – 1957, i fou gràcies, sobretot, a factors externs, com ara les inversions estrangeres, els beneficis generats per un incipient turisme i les remeses de divises dels emigrants que treballaven a l'Europa

comunitària. L'obertura comercial permeté, aleshores, importar béns d'equipament que comportarien una millora de les comunicacions i una dinamització industrial. Entre els anys 1951 i 1956 els treballadors aconseguiren pugues salarials, conseqüència en part d'una conflictivitat laboral que esclatava en vagues. Amb això, augmentaren la seva capacitat adquisitiva, però s'assolí també una elevada inflació. Sumada a una balança comercial clarament negativa, esdevingué un col·lapse econòmic l'any 1957, una situació de fallida tècnica. La resposta governamental fou endegar, l'any 1959, el Pla d'Estabilització, no sense poques reticències en el si del propi règim, atès que significà l'abandonament dels principals trets que havien determinat la política econòmica autàrquica. Les diferents mesures que es contenien dins el Pla provocaren una major liberalització comercial interior i exterior, l'atracció de capitals estrangers, la reducció de la inflació i una potenciació del mercat turístic. Juntament amb les divises que continuaren enviant els emigrants des d'Europa, tot plegat propicià una dècada dels 60 marcada per un creixement ingent de l'economia espanyola, sempre en paral·lel a l'evolució continental.

En matèria de política exterior, Franco, tot d'una, mostraria les seves simpaties per Alemanya i Itàlia, que amb tanta vehemència havien contribuït al seu encimbellament. Tot i que durant la II Guerra Mundial Espanya restaria oficialment en la neutralitat, el suport a les potències de l'Eix es concretaria amb l'enviament de la *División Azul* al front soviètic, entre 1941 i 1943. Amb l'ensorrament d'aquests dos països, fruit de la victòria aliada, prevaldria per a Espanya un aïllament internacional gairebé absolut que perduraria fins a l'any 1953, quan se signaren compromisos i acords de col·laboració amb la Santa Seu i amb els Estats Units. Poc més tard fou acceptada al si de la UNESCO i de les Nacions Unides. La geopolítica mundial, amb la constitució dels blocs i els principis de la Guerra Freda, ajudà Francisco Franco a perpetuar-se en el poder, per la seva faceta de perseguidor del comunisme, quelcom que mantingué fins al final del règim.

5.0.2. El règim franquista a Catalunya

A Catalunya, la Guerra Civil, a més de les conseqüències materials i les polítiques del seu desenllaç, en tingué unes de demogràfiques ben rellevants. Unes 60.000 persones moriren a causa de les accions bèl·liques i per la repressió subsegüent, altres 15.000 ho feren com a conseqüència de les malalties i de les penúries que s'esdevingueren. 60.000 persones més emprengueren de manera definitiva el camí de l'exili. En total, la població catalana descendí en més d'un 4,5% en aquell context.

La nova classe política local que s'imposà tingué un caràcter dòcil i provincià. Si bé en un primer moment, fins a l'any 1942, les afiliacions al partit únic s'incrementaren en gran mesura, posteriorment la militància es convertí gairebé en testimonial. No era una majoria de la societat la que donava suport actiu i conscient a la dictadura, però aquesta comptà amb el silenci col·laborador i interessat, per raons econòmiques, dels sectors tradicionalment benestants. En molts casos, aquests, havien patit els excessos revolucionaris dels temps bèl·lics. El règim franquista els permetia, aleshores, recuperar propietats confiscades i una situació privilegiada. La repressió implacable, per altra banda, contribuiria i molt a silenciar qualsevol discrepància o veu crítica.

En aquest sentit, durant els anys 40, l'oposició a la dictadura fou ben minoritària, essent protagonitzada per antics combatents republicans i militants de partits polítics i de sindicats com el POUM, el PSUC, la CNT o el Front Nacional de Catalunya, que hagueren de moure's en la més estricta clandestinitat i que sovint foren interceptats per les forces de seguretat i de repressió del règim. Els guerrillers del maquis, tot i la seva pervivència en el temps, foren testimonials a Catalunya, tret de l'intent fracassat que va fer el PCE d'ocupar, des de França, la Vall d'Aran, l'any 1944, amb l'esperança que la II Guerra Mundial arribés a territori espanyol i permetés foragitar Franco del poder. El catalanisme conservador, per la seva part, tot i que en els primers moments havia mostrat simpaties per l'alçament franquista, aviat quedà sense cap espai polític, atès que el règim no consentí cap altre referència nacional que no fos l'espanyola.

No fou fins cap a finals de la dècada dels 50 i principis dels 60 quan el panorama opositor català a la dictadura començà a experimentar lentes però molt significatives mostres de revitalització. D'una banda, enmig d'una preocupant situació econòmica, la veu obrera es deixava sentir amb prou força al menys des de l'abril de 1956, articulada mitjançant vagues que no només tenien lloc a Catalunya, sinó que també s'estenien per Astúries i el País Basc. La contestació dels treballadors industrials a les pobres condicions laborals i de vida no faria més que anar en augment d'aquí en endavant. Des de la clandestinitat, els partits comunistes, com el PSUC, així com també diversos sectors militants catòlics procedents d'organitzacions obreres d'Acció Catòlica adquiriren un paper ben rellevant en aquest moviment. Per altra, la Universitat també començava a donar signes de vida al marge de l'oficialitat acadèmica. A Barcelona el punt d'inflexió definitiu cal cercar-lo en la celebració de la "Primera Assemblea Lliure", al Paranimf, el 21 de febrer de 1957, i en la seva repressió. Les protestes estudiantils, recolzades per importants sectors docents i influents personalitats de la intel·lectualitat catalana externa a la Universitat, anirien encaminades essencialment a crear noves estructures d'organització i a obrir espais aptes per al pensament lliure.

En la mateixa línia, és convenient esmentar una suggestiva reeixida cultural en aquestes dates. Revistes de compromesa inspiració catòlica, a recer del monestir de Montserrat o de la comunitat caputxina, obrien portes a la llengua catalana, fent-la servir per descriure passat i present de la realitat cultural dels Països Catalans. Són els casos de *Serra d'Or* (des de 1955) i de *Criterion* (1959 – 1961). Alhora, cal citar l'aparició d'editorials com Estela i Nova Terra (1958). Per altre costat, l'any 1961 fou especialment important en el camp cultural. Entre els mesos de juliol i de novembre havien tingut lloc les primeres manifestacions de la "Nova Cançó", tot creant-se els Setze Jutges i la discogràfica Edigsa. Alhora, havia nascut la revista infantil *Cavall Fort*, i, sobretot, s'havia fundat *Omnium Cultural*, sota el mecenatge de la burgesia⁶⁵². Un any més tard apareixia l'editorial que es convertiria en tot un emblema, Edicions 62.

⁶⁵² RIQUER, B.de; CULLA, J.B. *El franquisme i la transició democràtica*. Història de Catalunya, dirigida per Pierre Vilar. Vol. 7. Barcelona: Edicions 62, 2000, p. 305.

Mentrestant, es produïren dos esdeveniments que ja deixaren entreveure la potencialitat dels sectors catalans de resistència al franquisme i que per a molts autors es demostraren determinants en tant que inauguraven una etapa nova en la lluita contra la dictadura. Ens referim amb això, per una part, a l'allau de protestes i a la campanya de boicot al periòdic de *La Vanguardia* després de les poc meditades paraules del seu director Luis de Galinsoga el 21 de juny de 1959 a la parròquia de Sant Ildefons, aquelles que deien allò de *todos los catalanes son una mierda*, i que acabaren per costar-li el càrrec. I, per altra part, parlem dels coneguts com a Fets del Palau de la Música, del 19 maig de 1960, quan aprofitant la visita del dictador, en la commemoració del centenari del naixement de Joan Maragall, el públic entonà el *Cant de la Senyera*. La detenció i condemna de Jordi Pujol a set anys de presó com a responsable dels fets convertiren aquest en bandera i en màrtir d'un nacionalisme català de caire moderat, amb fort component catòlic, que progressivament s'havia anat consolidant.

En un altre apartat de coses, s'han d'assenyalar les importants transformacions socials que es donaren a Catalunya en aquest període de vint-i-cinc anys, ocasionades pels fluxos migratoris que arribaren al país procedents del sud d'Espanya, especialment d'Andalusia. Durant la dècada dels anys 40 s'assentaren a Catalunya, sobretot a Barcelona i a la seva àrea metropolitana, aproximadament unes 240.000 persones provinents d'altres regions de la Península, a les quals s'hi han de sumar les que s'hi traslladaren des del món rural català. Durant la dècada dels 50, hi arribaren altres 450.000 persones del mateix origen.

Això ocasionà un creixement sense precedents dels barris obrers, alguns dels quals tenien un predomini quasi absolut d'immigrants andalusos, així com l'aflorament ingent del barraquisme. En aquest últim sentit, es calcula que entre els anys 1940 i 1959 més de 65.000 persones vivien a la ciutat de Barcelona en habitatges precaris autoconstruïts i amb totes les deficiències higièniques. La iniciativa privada de la construcció sols estigué al servei dels sectors socials amb més capacitat adquisitiva, mentre que l'aixecament d'habitatges per a les classes populars quedava gairebé sota responsabilitat exclusiva de l'administració

pública, a través d'organismes com la *Obra Sindical del Hogar* o l'Institut Municipal de l'Habitatge dels consistoris. Tanmateix, aquests mai no pogueren donar una resposta totalment satisfactòria a la precària situació i, si a l'any 1940 les autoritats calculaven que a la província de Barcelona existia un dèficit de 24.000 habitatges, a l'any 1950, aquest ja s'havia incrementat a 70.000. Conseqüentment, altres serveis es veren també afectats negativament per l'augment poblacional, com ara l'increment de la manca de places escolars.

5.0.3. Arquitectura i ideologia

Ja des d'abans de finalitzar la Guerra Civil, la qüestió arquitectònica havia esdevingut cabdal en el si del bàndol sollevant. Falange, com en els casos del nazisme alemany i del feixisme italià, tenia especial interès per expressar el seu ideari totalitari amb les eines que l'Urbanisme i l'Arquitectura proporcionaven. La destrucció d'habitatges, d'edificis públics, religiosos i d'infraestructures de tot tipus, conseqüència dels estralls bèl·lics, esdevenia l'oportunitat per portar-ho a terme. Tot plegat requeriria d'una estructura administrativa i tècnica que fos capaç de regir les línies d'actuació i vetllar pels valors del nou Règim que calia donar a conèixer amb cada projecte. El principal organisme per portar a terme aquesta voluntat, a més de la Direcció General de Regions Devastades, seria la Direcció General d'Arquitectura (d'ara endavant DGA).

La DGA es crearia en virtut de la Llei de 23 de setembre de 1939, tot essent inserida en el Ministeri de Governació. A més, des de bon començament, va estar sota el control dels Serveis Tècnics d'Arquitectura de FET i JONS, servei creat a Burgos al començament de la Guerra i que agrupava arquitectes que col·laboraven amb Falange i al capdavant dels quals hi era Pedro Muguruza⁶⁵³, qui en seria nomenat primer director.

Aquest organisme es convertiria en una de les manifestacions més plausibles de l'afany del nou règim per fer servir Arquitectura i Urbanisme com a canals a través dels quals defensar, consolidar i difondre els ideals imposats per

⁶⁵³ RABANOS, C. "Estética de la representación en los regímenes autoritarios (El marco escenográfico arquitectónico del nazismo, fascismo y franquismo: Albert Speer, Adalberto Libera y Pedro Muguruza)". *Emblemata* (2006), núm. 12, p. 282.

les armes. En definitiva, responia a la voluntat d'assegurar-se que *los profesionales, al intervenir en los organismos oficiales, serán representantes de un criterio arquitectónico nacional-sindical, previamente establecido*⁶⁵⁴.

De la DGA dependrien tots els arquitectes i auxiliars tècnics que treballessin per a l'estat, la província o el municipi, així com també els Col·legis Oficials. Igualment, s'especificava que mitjançant decret també hi podien passar a dependre aquells arquitectes i auxiliars tècnics al servei d'altres corporacions o institucions de Dret públic. Pel que feia a les seves atribucions, li corresponia l'ambiciosa obra de regir la *ordenación nacional de la Arquitectura*, i dirigir la *intervención de los Arquitectos en servicios públicos que lo requieran i las actividades profesionales de este orden*⁶⁵⁵. Resulta, doncs, senzill intuir que aquest organisme mediatitzaria la trajectòria de la corporació dels arquitectes catalans en gran mesura, sobretot durant la dècada dels anys 40.

Quant als nous paràmetres ideològics propugnats, cal assenyalar que des del moment en què els sollevats contra la República anaren assentant posicions en territori conquerit posarien en marxa una maquinària propagandística encaminada a fomentar i perpetuar el nou ordre establert. Es tractava d'emplenar el buit que la intel·lectualitat lleial deixà quan hagué de marxar a l'exili – exterior o interior – o fou eliminada físicament. Amb tot, i citant les ja cèlebres paraules de José Luis Abellán, Espanya, en els anys immediatament posteriors al triomf del *Movimiento*, esdevingué un ermàs intel·lectual⁶⁵⁶. A remolc del triomf de les forces reaccionàries s'imposaria també en l'Arquitectura, impulsat essencialment des de Falange, un canvi de paradigmes estilístics, tot arraconant el pensament progressista i europeista lligat al tímid però incipient corrent racionalista. Aviat, en el camp arquitectònic, doncs, aniria consolidant-se un sentiment nacionalista espanyol, essencialment vinculat al món castellà, de gran abast, que atorgava un pes molt rellevant al tradicionalisme i que volia ser reflex del moment polític i espiritual pel qual travessava l'estat. L'Arquitectura oficial de l'època dels Augsburgs seria el

⁶⁵⁴ “Ley de Creación de la Dirección General de Arquitectura”. *BOE* (30 de setembre de 1939).

⁶⁵⁵ *Ibid.*

⁶⁵⁶ ABELLÁN, J.L. *La cultura en España: ensayo para un diagnóstico*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo, 1971, p. 9.

referent al qual tendir, els arquitectes Juan de Herrera i Juan de Villanueva els principals mestres a lloar i el monestir de San Lorenzo del Escorial la màxima realització de l'Arquitectura espanyola, puix transmetien, segons s'argumentava, austeritat, força i espiritualitat, valors que els teòrics del bàndol victoriós atorgaven a la idea d'Espanya.

Per contra, les idees de l'avantguarda arquitectònica, del racionalisme, caigueren en desgràcia. S'assimilaren a l'Espanya derrotada per la tasca de promoció que n'havia fet el Govern Republicà i en major mesura la Generalitat i se'ls col·locà les etiquetes de falsa, apàtrida⁶⁵⁷ i roja, malgrat la paradoxa que la trajectòria anterior d'alguns arquitectes afins al franquisme ho desmentia categòricament, com eren els casos de Gutiérrez Soto o d'Aizpurúa⁶⁵⁸. Encara incidint en aquesta idea, segons articles del 1945 d'Ángel Álvarez de Miranda, a la *Revista de Estudios Políticos*, recollits per Alexandre Cirici⁶⁵⁹, s'identificava la Bauhaus amb un art internacional, materialista, jueu i socialista alhora, mentre que de Le Corbusier es deia que marxava en el mateix camí que Lenin. En conseqüència, aquestes propostes foren desterrades de les escoles d'Arquitectura i els noms dels seus autors sotmesos a un forçat silenci.

Pel que fa a les influències externes, en els primers anys 40, els ulls dels teòrics franquistes es posarien en la situació arquitectònica de dos estats amics, totalitaris, l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, a la recerca d'inspiració. No obstant això, coincideixen la majoria dels estudiosos actuals, en cap cas no hauríem de situar la realitat arquitectònica espanyola del moment a la mateixa alçada de les realitzacions que s'assoliren en els països abans citats, ni per qualitat de les obres ni per rerefons ideològic-estilístic ni econòmic.

En el cas d'Alemanya, l'admiració per la qual duria fins a Madrid i Barcelona una exposició sobre Arquitectura nazi l'any 1941, dirigida i presentada pel mateix Albert Speer, principal arquitecte del III Reich, l'arquitectura monumentalista havia estat finançada en gran mesura per l'administració

⁶⁵⁷ FULLAONDO, J.D. "Entrevista con Luis Gutiérrez Soto". *Nueva Forma* (1971), núm. 70, p. 24.

⁶⁵⁸ CAPITEL, A. "Madrid: los años 40: Ante una moderna arquitectura". *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1977), núm. 121, p. 9.

⁶⁵⁹ CIRICI, A. *La estética del franquismo*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, 1977, p. 124 i 125.

estatal, amb ingents quantitats de diners – situació ben diferent a l'espanyola -, tot cercant un simbolisme que identifiqués plenament nació amb govern. Alhora, l'estil del propi Speer, de Troost, dels Reissinger o de Franz Ruff desprenia el paganisme propi del nacionalsocialisme amb el qual els molt catòlics falangistes no hi combregaven. Respecte a la Itàlia de Mussolini, tot i que socialment i espiritual més semblant a la nova Espanya franquista, també es donaren nombrosos punts d'inconnexió, ja que l'Arquitectura del feixisme era profundament racionalista⁶⁶⁰, amb tocs del futurisme, amb col·lectius com "Grupo 7" o, posteriorment, "MIAR" que portarien a terme una prolífica obra de teorització que segons Domènech escaparia de la comprensió de la majoria dels autors espanyols⁶⁶¹.

Per la seva part, els teòrics espanyols, acabaren acollint-se a l'historicisme arquitectònic, acudint novament a les formes clàssiques com a solució a qualsevol problemàtica, per bastir una arquitectura nacional d'un estat esfondrat econòmicament però que així i tot s'havia proposat esdevenir imperi.

Aquest ideari quallaria oficialment molt poc temps després del final de la Guerra Civil, en un clima de triomfalisme i d'insuflat bel·licisme, quan sota els auspicis de Falange i dirigida per Pedro Muguruza, tingué lloc la I Asambleta Nacional de Arquitectos, entre el 26 i el 29 de juny de 1939, al Teatro Español, de Madrid. Allà es pretenien assentar els fonaments de la nova arquitectura espanyola, la que hauria de recobrar les millors essències d'un passat gloriós i projectar-les fermament en l'etapa política que s'encetava.

Les preocupacions dels reunits que a partir de la lectura de les diferents comunicacions⁶⁶² es poden intuir són diverses, malgrat estar intrínsecament relacionades amb la idea de Reconstrucció. Per una banda existia la inquietud de

⁶⁶⁰ En aquest punt, és ressenyable citar SAMBRICIO, C. *Cuando se quiso resucitar la arquitectura*. Múrcia: Comisión de Cultura del Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos, 1983, p. 182, quan posa de manifest que alguns dels arquitectes del feixisme italià com ara Figini, Pollini o Pagano havien col·laborat en algunes de les més prestigioses publicacions racionalistes catalanes d'abans de la Guerra Civil, com *A.C.* i *D'ací i d'allà*.

⁶⁶¹ DOMÈNECH GIRBAU, Ll. *Arquitectura de siempre. Los años 40 en España*. Barcelona: Tusquets Editores, 1978, p. 41.

⁶⁶² DDAA. *Textos de las sesiones celebradas en el Teatro Español de Madrid por la Asamblea Nacional de Arquitectos los días 26, 27, 28 y 29 de junio de 1939*. Madrid: Servicios Técnicos de FET y de las JONS, Sección Arquitectura, 1939.

dotar d'habitatges dignes la població més humil, per tal d'assegurar-li una residència propícia en la qual poder viure i desenvolupar-se de manera plena en els principis del falangisme: família tradicional, fe catòlica i amor a la pàtria. Per l'altra, hi havia la voluntat de portar a terme una tasca de reorganització urbanística i de construcció d'edificis oficials que servissin per enlairar propagandísticament el nou règim i el *Caudillo*.

Si parléssim dels principals teòrics de l'ideari arquitectònic i urbanístic franquista, entre d'altres, hauríem de citar a Víctor D'Ors, fill primogènit de Xènius, Pedro Bidagor, Ernesto Giménez Caballero o Luis Moya Blanco. Pedro Muguruza, Alberto Acha, Francisco Prieto Moreno, Miguel Ángel García Lomas, Germán Valentín Gamazo, Manuel Muñoz Monasterio i Rodolfo García Pablos completarien el que s'ha denominat "Equipo de Madrid", el conjunt d'arquitectes més estrictament oficials que dominarien el panorama dels primers anys de la dècada dels quaranta⁶⁶³.

Tanmateix, malgrat els esforços que es realitzaren des de les esferes falangistes, hi ha consens entre els principals investigadors en què l'arquitectura espanyola de la postguerra no gaudí d'unitat, tot i l'existència d'una DGA i la seva voluntat de controlar l'activitat dels professionals de l'Arquitectura i d'imposar un criteri nacional-sindical establert. Els motius que es poden apuntar són diversos:

Per una part, l'existència de múltiples línies ideològiques aglutinades entorn al franquisme, sovint contraposades les unes a les altres, acabaria impedit una definició clara i concreta d'allò que calia entendre per Arquitectura nacional aplicable a un estat empobrit per una guerra de tres anys i que pretenia tendir a l'imperi⁶⁶⁴. Per altra, cal tenir en compte els gustos divergents de les diferents burgesies triomfadores en el conflicte, aquelles prou beneficiades com per encarregar projectes, ja que hi hauria sensibilitats que tot i estar integrades dins un fort conservadorisme serien properes a modes europees conegudes amb anterioritat, mentre que d'altres s'atrinxerarien en un reaccionarisme

⁶⁶³ PÉREZ ESCOLANO, V. "Arte de Estado frente a cultura conservadora". *Arquitectura Madrid* (1976), núm. 199, p. 12.

⁶⁶⁴ LÓPEZ GÓMEZ, F. *La arquitectura oficial en Teruel durante la era franquista (1940 – 1960)*. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, 1988, p. 92.

historicista i classicista. D'igual manera, s'ha de tenir molt present la importància del pes de cada una de les tradicions arquitectòniques regionals, que de vegades fregaven el populisme, a més de les trajectòries personals dels arquitectes que seguiren exercint a l'estat espanyol, que si bé deixarien de banda qualsevol flirteig manifest amb les avantguardes també trobarien vies d'escapament a la presumptuosa voluntat dirigista de la DGA, ja fos des d'un posicionament conscient o empesos per les dificultats econòmiques i les mancances de materials dignes d'una arquitectura imperial. En aquest sentit, sols per apuntar alguns exemples d'una certa continuïtat amb els fonaments estilístics del racionalisme espanyol d'abans de la Guerra cal citar el "Mercado de Mayoristas de Màlaga" (1937 – 1942), obra de Luis Gutiérrez Soto, que combina un plantejament racional i funcional amb vocables lloant Franco i la nova Espanya a la façana⁶⁶⁵; o la trajectòria d'Alejandro de la Sota, titulat a l'Escola de Madrid l'any 1941 i que exerciria a l'Instituto Nacional de la Construcción a partir de 1943. Allà, condicionat per una evident mancança de materials i havent de projectar poblacions de nova planta, portaria a terme una arquitectura autònoma i personal, basada en la racionalitat constructiva i amb un fort component ètic⁶⁶⁶.

Amb tot, segons explica Domènech Girbau, les principals realitzacions de l'arquitectura promoguda pels teòrics falangistes serien aportacions individuals, atribuïbles a les formacions particulars dels arquitectes, que apostarien per formes historicistes i clàssiques amb múltiples variants com a pretesa solució per a qualsevol problema. Alhora, les pretensions d'unitat es reduïrien en referències retòriques a Villanueva com a figura a cabdal del classicisme i a Herrera com a mestre a lloar de l'arquitectura imperial, o com a màxim un cert grau de coherència només es trobarà en les escenificacions de culte als que moriren en la Guerra a mans dels *rojos* i en exaltacions de la victòria, això és en monuments als *caídos* i en arcs de triomf⁶⁶⁷.

⁶⁶⁵ URRUTIA, A. *Arquitectura española. Siglo XX*. Madrid: Cátedra, 1997, p. 373 i 374.

⁶⁶⁶ *Ibid.*, p. 451 i 452.

⁶⁶⁷ DOMÈNECH GIRBAU, Ll. *Op. cit.*, 1977, p. 42.

Davant d'això, d'aquesta impossibilitat de portar a la pràctica una Arquitectura d'estat, un sol estil identificable amb una determinada idea d'Espanya, el nou règim hauria de concentrar els seus esforços en fer apologia de la labor rectora postbèl·lica, inflant sense pudor sobre els papers el número d'habitatges – de múltiple varietat tipològica⁶⁶⁸ - i d'infraestructures realitzades a la informació que se'n facilitava al respecte, amb la intenció de presentar un règim protector, paternalista, i un *Caudillo* salvador i amant del poble.

5.0.4. L'escenari arquitectònic català i la trajectòria del Grup R

El fet que l'ideari unitari de l'arquitectura franquista no s'imposés arreu de l'estat i en conseqüència tampoc a Catalunya, no implica que l'Arquitectura del país evolucionés normalment. El trencament que es produí respecte a la realitat prebèl·lica fou de gran magnitud. Amb les avantguardes tallades d'arrel, en termes generals, l'Arquitectura catalana dels anys 40 es mouria entre el neoclassicisme i el decorativisme. La trajectòria i la memòria del GATCPAC quedaren proscrietes públicament i l'autarquia i l'aïllament del règim franquista s'estengué a l'àmbit cultural. Pensem que exemplifiquen aquestes últimes afirmacions el testimoni d'Oriol Bohigas, quan narra a les seves memòries que a principis de la dècada dels 50 la censura li retornà un escrit seu on feia referència al col·lectiu racionalista amb una anotació en vermell que deia “NO. *La arquitectura moderna es rojo – separatista*”⁶⁶⁹, o les manifestacions d'Antoni de Moragas, segons les quals, ell fins a l'any 1949 mai no havia sentit pronunciar en públic el nom de Frank Lloyd Wright, tot i que ja feia vuit anys que exercia la professió, a més dels que havia passat a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona⁶⁷⁰.

⁶⁶⁸ UREÑA, G. *Arquitectura y urbanística civil y militar en el periodo de la autarquía (1936 – 1945)*. Madrid: Istmo, 1979, p. 75.

⁶⁶⁹ BOHIGAS, O. *Dit o fet. Dietari de records, II*. Barcelona: Edicions 62, 1992, p. 18.

⁶⁷⁰ MORAGAS, A. de. “Els deu anys del Grup R d'Arquitectura”. *Serra d'Or* (1961), núm. 11 - 12, p. 66 – 73.

Aquell any 1949, emperò, el panorama arquitectònic català es veié alterat amb l'aparició d'un col·lectiu de facultatius amb un tarannà més oberturista, nascut amb l'aspiració de dotar d'aires renovadors l'immobilista escenari. L'origen del grup cal buscar-lo en la convocatòria, per part del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, d'un concurs d'idees destinats a resoldre el “Problema de la Vivienda Económica”⁶⁷¹, puix es constituí a partir de la formació d'un equip de treball que es presentà a aquell certamen i que a la fi resultà el guanyador del primer premi. Els seus integrants continuaren reunint-se a diversos bars de Barcelona, per acabar regularitzant les trobades a la Sala de Joc de l'Ateneu Barcelonès. Allà, normalment dirigits per Josep Maria Sostres⁶⁷², dissertarien sobre el Modernisme i les seves principals figures, sobre els corrents arquitectònics contemporanis, parlarien de què hi havia rere les obres de Mies van der Rhoë, de Wright o de Breuer, així com també d'altres temes d'actualitat de la professió. A la memòria d'aquests primers tertulians hi era present el malaguanyat GATCPAC, tot existint l'anhel, més o menys explícit, de poder seguir d'alguna manera les seves passes⁶⁷³. No obstant això, amb el pas del temps, s'hagué de desistir d'aquestes intencions, atès que les circumstàncies no eren les mateixes que a principis dels anys 30: ni el marc polític i ideològic, ni l'econòmic i social⁶⁷⁴.

Progressivament, a les reunions s'hi anaren incorporant altres arquitectes, de diferents generacions i caires ideològics. Així per exemple, un jove i polemista Oriol Bohigas, , nacionalista d'esquerres, i el ja contrastat Josep Antoni Coderch, que mai no amagaria les seves conviccions franquistes⁶⁷⁵.

El grup es constituí formalment el 21 d'agost de 1951 a l'estudi de Josep Antoni Coderch i de Manuel Valls. Josep Pratmarsó fou el president de la junta gestora. Oriol Bohigas exerciria de secretari i de tresorer. Antoni de Moragas i Josep Maria Sostres actuarien com a vocals. A més dels amfitrions, també hi era un altre jove arquitecte, afí a Bohigas, Josep Maria Martorell. El càrrec de Josep Pratmarsó estava deliberadament premeditat: un antic oficial de l'exèrcit

⁶⁷¹ *Vide infra*, p. 488 i 489.

⁶⁷² BOHIGAS, O. *Op. cit.*, 1992, p. 37.

⁶⁷³ MORAGAS, A. de. *Op. cit.*, p. 68.

⁶⁷⁴ BOHIGAS, O. *Op. cit.*, 1992, p. 50.

⁶⁷⁵ *Ibid.*, p. 38.

franquista durant la Guerra Civil actuant de president hauria de tranquil·litzar el Govern Civil per tal que concedís la legalització de la nova associació. Tot i així, aquesta trigà dos anys llargs en fer-se efectiva.

El nom definitiu del grup, “R”, fou proposat per Sostres. Segons explica Oriol Bohigas:

*R era la inicial del prefix re que tant servia per referir-se a reintegració, a restauració, a retrobament, com a revolució, a rebuig, a reconsideració. Alguna vegada havíem intentat de donar-li un significat concret i Sostres havia suggerit, sense massa conseqüències, Reintegració cultural i arquitectura.*⁶⁷⁶

Com escriu Josep Maria Montaner, a més de la manca d’homogeneïtat generacional i d’idees polítiques, també hi havia una gran diversitat de concepcions arquitectòniques. Així, per exemple, mentre que Antoni de Moragas era seguidor de l’organicisme d’Alvar Aalto i del racionalisme holandès per passar a abraçar, posteriorment, l’expressionisme estructural, Oriol Bohigas i Josep Maria Martorell eren defensors del realisme, i apostava per l’experimentació amb les noves tecnologies⁶⁷⁷. Amb tot, allò que dotava de consistència el Grup R, a més del rebuig a l’Arquitectura monumental i acadèmica que s’havia volgut imperant, era la voluntat de posar la professió de l’arquitecte al servei de la societat, en uns temps en què el desgavell urbanístic començava a fer-se palès i la problemàtica de les deficiències quantitatives i qualitatives de l’habitatge ja no es podia amagar.

Aquesta línia ideològica s’accentuaria a partir de l’any 1953, quan es produí una reestructuració del Grup. En aquesta data l’abandonaren Josep Antoni Coderch i Manuel Valls, però s’hi afegiren Manuel Ribas Piera, Francesc Bassó, Guillermo Giráldez i Joan Antoni Balcells. Si seguim la narració d’Oriol Bohigas constatem el desig, més o menys factible, d’una intervenció en tots els àmbits possibles.

⁶⁷⁶ *Ibid.*, p. 50.

⁶⁷⁷ MONTANER, J.M. “Pròleg”. A: RODRÍGUEZ, C.; TORRES, J. *Grup R*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, 1994, p. 6 – 9.

*Insistírem amb uns objectius que anaven més enllà del simple gremi arquitectònic i de l'estricta activitat de formació [...] Em refereixo a la voluntat d'inscriure'ns en els moviments d'oposició a la situació política i social del país, a atacar l'atonía i el desgavell de l'urbanisme i el planejament, el problema de la vivenda, el desconcert de la Universitat, la desorientació especulativa de la professió, el baix nivell de totes les esferes culturals a què el franquisme ens havia sotmès.*⁶⁷⁸

En l'àmbit pràctic, de cara al públic, l'activitat del Grup R es començà a manifestar a partir de finals de l'any 1952. Una exposició celebrada a les Galeries Laietanes recollia part de l'obra dels diferents membres del grup. Aquest esdeveniment, que significà una mena de presentació en societat, va aixecar més expectació entre pintors, ceramistes, escultors i músics que no pas entre la resta dels arquitectes, que si més no, observaven passivament els tempteigs renovadors d'aquells companys de professió⁶⁷⁹.

Amb la intenció d'obrir la seva experiència a una Escola d'Arquitectura que vegetava, que s'havia tancat en la seva closca de paràmetres immobiliestes, amb greus deficiències pedagògiques, el Grup R decidí convocar l'any 1953 el primer concurs destinat als estudiants, amb una acollida satisfactòria.

Un any més tard, tenia lloc la segona exposició del Grup, també als locals de les Galeries Laietanes. En aquesta ocasió es concedia una atenció especial a la necessitat d'una transformació de la indústria de la construcció en concordança amb la que havia d'experimentar l'Arquitectura, per tal d'enfocar la problemàtica de l'habitatge tal com era necessari: producció industrial per abaratir costos de construcció, sense disminuir qualitat, tot plegat en benefici econòmic i del benestar del comprador.

⁶⁷⁸ BOHIGAS, O. *Op. cit.*, 1992, p. 51.

⁶⁷⁹ MORAGAS, A. de. *Op. cit.*, p. 69.

L'any 1955, el Grup R tornava a contactar amb el món de la Universitat, però en aquest cas ja no només el de Barcelona, sinó també el de Madrid. Convocà un concurs obert als alumnes de les dues escoles d'Arquitectura, arribant a exposar els projectes guanyadors en una tercera exposició a les Galeries Laietanes⁶⁸⁰.

La quarta i última exposició del Grup R, va tenir lloc l'any 1958, igualment a les Galeries Laietanes, essent també la darrera que acolliren els seus locals abans de ser clausurats. Aquesta mostra suposà, per primer cop després del derrocament de la II República, un intent de posar en contacte les diverses tendències modernitzadores de l'Arquitectura dins la Península Ibèrica, doncs fins aleshores des de cada regió hom havia seguit una línia independent, amb tots els desavantatges que això comportava. A més de les obres dels catalans del Grup R, s'hi exposaren les de Javier Carvajal, José María García de Paredes, Alejandro de la Sota, Ramón Vázquez Molezún, José Antonio Corrales i Miguel Fisac.

Per a Oriol Bohigas, aquesta última exposició, a més de ser el resum de l'inici de tota una generació espanyola,

*expressava que el Grup R ja no era aquella associació només autodidacta i batalladora per a una transformació estricta dins dels límits de l'Arquitectura, sinó un fet integrat en un renovament general i, sobretot, amb intenció d'intervenir en problemes encara més generalitzables dins de tota la situació cultural del país. I no solament cultural, sinó també econòmica i social i, en últim terme, política.*⁶⁸¹

Això s'acabaria materialitzant d'una manera més evident en l'organització de dos cursets que versarien sobre l'Urbanisme i la nova concepció que aquest adquiria. Els cursets se celebraren els anys 1958 – tot just unes setmanes abans de l'última exposició – i 1959, a l'auditori del Dispensari Antituberculós, del carrer Torres Amat de Barcelona, una de les obres més

⁶⁸⁰ *Ibid.*, p. 70.

⁶⁸¹ BOHIGAS, O. *Op. cit.*, 1992, p. 53 i 54.

significatives dels arquitectes del GATCPAC. El lloc escollit ja era tota una declaració d'intencions, puix deixava ben clara la voluntat de reprendre la línia de servei social i polític d'aquells arquitectes de preguerra⁶⁸².

El curset celebrat entre el 21 d'abril i el 2 de maig de 1958, organitzat en col·laboració amb la Càtedra d'Economia Política i Hisenda Pública de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, portava per títol *Economia i Urbanisme*. En ell hi participaren com a conferenciant Joan Sardà, Josep L. Sureda, Ramon Trias Fargas, Fabià Estapé i Joan Perulles. A més, també estava programada la intervenció de Ramon Viladàs, encara que per conflictes amb les autoritats franquistes no li fou possible assistir-hi⁶⁸³. Aquest any, el Grup integrà dos altres joves arquitectes: Pau Monguió Abella i Francesc Vayreda.

Esperonats per l'èxit d'acollida que obtingué aquell curset, l'any següent el Grup apostà per continuar l'experiència. Sota el títol general *Sociologia i Urbanisme*, entre el 18 de març i el 20 d'abril, pronunciaren conferències els professors francesos Pierre George i Alfred Sauvy, a més de les prestigioses veus de Jiménez de Parga, Josep Benet, Manuel Sacristán, Jaume Nualart, J. Vila i Valentí, Antoni Serra i Ramoneda i Claudi Esteva. Allà es tractaren qüestions com la fam, el creixement de la població, la renda nacional i es confrontaren les solucions capitalistes, marxistes o malthusianes per a aquests problemes⁶⁸⁴. Amb tot, l'esdeveniment va tenir més ressò entre sociòlegs, economistes i historiadors que no pas entre els companys de professió del Grup, ancorats en qüestions d'estètica i de forma.

Sobre la transcendència que tengué aquest esdeveniment, Antoni de Moragas va escriure que *el Grup R acabava d'anticipar-se al país plantejant a plena llum els problemes cabdals del futur del món*⁶⁸⁵. Per la seva part, Oriol Bohigas ho interpretaria, molts anys més tard, amb les següents paraules

⁶⁸² BOHIGAS, O. "Moragas i el Grup R". A: DDAA. *Antoni de Moragas Gallissà. Homenatge*. Barcelona: Gustavo Gili / FAD, 1989, p. 48 i 49.

⁶⁸³ *Ibid.*, p. 48.

⁶⁸⁴ MORAGAS, A. de. *Op. cit.*, p. 71.

⁶⁸⁵ *Ibid.*

*El Grup R ja no era allò que havia estat deu anys abans. Ara volia ser una eina atenta als moviments d'oposició al règim, encara que fos reduïda i modesta, sense gaires esperances d'èxit ni d'influències decisives i caminant amb peus de plom i amb aquell nedar i guardar la roba que caracteritzava els professionals, malgrat voler-nos enganxar a una oposició més activa.*⁶⁸⁶

L'any següent, el 1960, es pensà en avançar en el compromís, amb l'organització d'un nou cicle que incidís encara més en la línia que s'havia adoptat. Havia de tractar la temàtica *Política i Urbanisme* i s'iniciaren les gestions perquè pogués arribar a Barcelona Pierre Mendès – France. Tanmateix, el projecte resultava encara massa agosarat pels temps de censura que corrien i els R acabaren per desistir-ne.

No duraria massa més l'aventura del Grup R. L'any 1960, frustrat el cicle de conferències, l'activitat de cara a l'exterior va ser inexistent, i les divergències internes ja ben acusades. D'una part, Antoni de Moragas, Oriol Bohigas, Josep Maria Martorell i havien fet una clara aposta pel compromís cultural, social i polític, essent ells els organitzadors directes d'aquelles xerrades. D'altra, hi havia membres del Grup que preferien mantenir-se en l'àmbit estrictament teòric i professional, sense prendre camins incerts que ningú no sabia on podien acabar. Aquest era el cas de Josep Pratmarsó i de Josep Maria Sostres⁶⁸⁷. A més, molts dels integrants es veien obligats a dedicar major atenció als seus interessos professionals particulars, bé a les tarimes de l'Escola d'Arquitectura, bé a les taules de treball dels seus estudis, quan no tenien els dos fronts oberts. S'iniciava llavors un període de reflexió sobre el futur que es resoldria, sense estridències, amb la dissolució del Grup R, a principis de l'any 1961.

Finalitzava així una experiència que, si bé no havia tengut una repercussió immediata a la resta d'arquitectes catalans dels anys 50 aliens al Grup R, sí que a mig termini resultaria vital per a un procés transformador de la professió. El Grup, d'una banda, havia servit per complementar la formació dels

⁶⁸⁶ BOHIGAS, O. "Moragas i el Grup R". A: DDAA. *Antoni de Moragas Gallissà. Homenatge*. Barcelona: Gustavo Gili / FAD, 1989, p. 48 i 49.

⁶⁸⁷ RODRÍGUEZ, C.; TORRES, J. *Grup R*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, 1994, p. 58.

seus integrants, compensant en certa mesura les deficiències pedagògiques de l'Escola d'Arquitectura, tractant qüestions que en aquella institució no s'impartien, ja fos per anquilosament en el conservadorisme o per altres misèries intel·lectuals. Així, per exemple, foren molt profitoses les lliçons de Sostres sobre els moviments moderns, com també les experiències viscudes personalment per Moragas i Bohigas fruit de la relació directa que mantenien amb arquitectes i crítics internacionals.

Per altra part, és important remarcar que, tot i la manca d'unitat estilística dels seus integrants, des del Grup es tenia clara consciència de la necessitat de trencar amb la, pel poder volguda, tendència monumentalista i formalista, d'un neoclassicisme obsolet. S'havia obert la via de la concepció funcionalista i realista, la que posava l'Arquitectura al servei de les veritables necessitats dels ciutadans i entroncava de nou amb les línies europees, massa llunyanes durant els primers anys de postguerra.

Molt lligat a això últim, s'apuntaria en la direcció d'un nou Urbanisme, indissoluble de ciències socials com l'Economia, la Sociologia, i per sobre de tot de la Política; un Urbanisme que a l'estat espanyol encara en aquelles dates resultava impracticable pel majoritari aïllament de cada un dels sectors professionals, per una Universitat anquilosada en pretèrites fórmules acadèmiques i, essencialment, per l'anormalitat política que suposava el règim franquista.

Amb tot, el Grup R va significar una experiència modernitzadora de l'Arquitectura única a l'estat⁶⁸⁸. A més, alguns dels integrants del Grup esdevindrien referències distingides per a les noves fornades d'arquitectes, tot estenent a les últimes promocions l'ideari del compromís per la modernitat de la professió i amb la societat per a la qual s'havia de projectar. Aquest mestratge l'exercirien, a part de des dels seus estudis de treball, també des de les aules de l'Escola d'Arquitectura, des de les juntes de govern del Col·legi, o des de la tribuna de publicacions periòdiques com *Serra D'Or* i *Destino*.

⁶⁸⁸A Madrid, per exemple, si bé hi havia elements individuals que també propugnaven l'obertura a la contemporaneïtat, aquests no arribaren a unir-se a la manera dels R, ni pretengueren incidir en la societat en què se desenvolupaven del mateix mode directe que aquells, a nivell d'exposicions, concursos, etc.

5.1. La trajectòria corporativa

En el si del Col·legi, a partir del seu restabliment i fins a mitjans de la dècada dels 60 es visqué una marcada estabilitat interna, garantida en primer terme per la supervisió a la que la Direcció General d'Arquitectura, organisme del règim, sotmeté la corporació. Aquesta veié com li foren imposats els primers degans, homes de confiança de les noves autoritats, i fins a l'any 1946 no pogué celebrar assemblees generals ni, per tant, aprovar comptes. Un any abans s'havien celebrat les primeres eleccions i en elles hi resultà escollit el mateix degà que d'ençà de 1940 regia el Col·legi per designi de la DGA, Josep Maria Ros Vila. La seva gestió li valgué la confiança de la classe per a ser reelegit fins a l'any 1954. Aleshores, el substituí Manuel de Solà - Morales Rosselló. Sota el seu mandat, que es perllongà per deu anys i en el qual tampoc no afloraren discrepàncies públiques entre corrents, el Col·legi viuria un període d'incipient oberturisme en matèria sociocultural i es dotà d'un nou domicili social, fita clau per a la seva evolució posterior.

5.1.1. La restitució del Col·legi. Les comissions gestores de Francesc de Paula Guàrdia Vial i Amadeu Llopart, 1939 – 1940

El 24 de febrer de 1939, quan encara no s'havia complert un mes de l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat de Barcelona, es donaren les primeres passes per a restituir el Col·legi Oficial, suprimit pel SAC durant el període bèl·lic. En aquella data es reuniren al domicili particular de l'últim degà que havia tingut l'entitat, Francesc de Paula Guàrdia Vial, ubicat en el número 6 del carrer d'Ausiàs March, a Barcelona, a més de l'amfitrió, Francesc de Paula Nebot, Antoni Ferrater Bofill, Josep Maria Ayxelà, Joan Bergós Massó i Santiago Casulleras, sota la supervisió d'un delegat del Servei Nacional de Seguretat⁶⁸⁹. Tots ells havien estat membres del darrer equip de govern que havia regit el Col·legi abans del mes de juliol de 1936 i, per tant, es consideraren els seus representants legítims i les persones a qui corresponia la seva recuperació. El

⁶⁸⁹ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 100. 24 de febrer de 1939.

primer acord que adoptaren, en aquest sentit, fou el de sotmetre l'entitat a la nova realitat política imperant, el de manifestar el seu sotmetiment als principis del règim dictatorial franquista.

*[S'acorda] elevar al Excmo. Ministro de Educación Nacional pertinente oficio expresivo del entusiasmo que para con el Glorioso Movimiento Nacional y los principios del patriotismo y justicia que le informan siente este Colegio, rogándole a la vez quiera hacer llegar a su Exca. el Jefe del Estado Don Francisco Franco Bahamonde el testimonio de la más firme adhesión y agradecimiento ilimitado que como españoles debemos a su espada victoriosa que ha culminado su obra de liberación con la recuperación para España de las provincias catalanas.*⁶⁹⁰

En la mateixa línia, deixaren constància de la repulsa que els causà la constitució del SAC i les actuacions que aquest portà a terme durant la seva trajectòria.

*[S'acorda expressar] la más firme protesta de la Junta de Gobierno contra el proceder de los elementos que irrumpieron violentamente en las oficinas del Colegio, al amparo de la subversión roja usurparon cuanto aquel poseía para ponerlo al servicio de la revolución antinacional.*⁶⁹¹

En el context de l'ocupació a la qual era sotmesa el país, se supeditava la consolidació del règim al més estricte control militar i a la designació d'individus considerats addictes per a ocupar qualsevol lloc de responsabilitat. El Col·legi no en resultava cap excepció i, tot i que estava formalment restablert, no podria funcionar d'acord als seus estatuts per a proveir els diferents càrrecs de la junta de govern, és a dir, a través de processos electorals oberts a tots els col·legiats. Per contra, a finals d'abril de 1939, el general de la 4a Regió Militar, Luis Orgaz Yoldi, nomenava la que seria la comissió gestora del Col·legi per un període de temps indeterminat. La primera reunió se celebraria el dia 27 del mes esmentat també en el domicili de Francesc de Paula Guàrdia Vial, qui hauria d'exercir de degà president. Juntament amb ell, conformarien la primera comissió gestora

⁶⁹⁰ *Ibid.*

⁶⁹¹ *Ibid.*

Amadeu Llopart, Manuel Baldrich, Lluís Tusquets Terrats, Enric Mora Gasch i Josep Maria Ros Vila⁶⁹². La primera mesura que s'adoptà, com havia succeït dos mesos abans, fou la de proclamar el suport de l'entitat al nou ordre polític que s'imposava.

[S'acorda per unanimitat] *hacer constar la más firme adhesión [...] al Caudillo y Generalísimo Franco, a las autoridades todas y al espíritu del Movimiento y Revolución Nacional, manifestando la alegría íntima derivada del fin de la Guerra y de la paz victoriosa, obtenida por las armas del Glorioso Ejército Español.*⁶⁹³

La composició de la comissió gestora variaria durant les setmanes posteriors, en el sentit que hi hauria una ampliació del número d'integrants i es produiria alguna substitució. Així, el 8 de maig es designaven representants d'aquesta a les delegacions provincials: Francesc Monravà a la de Tarragona, Ignasi Bosch Batallé a la de Girona, Ignasi Villalonga Casañes a la de Lleida i Josep d'Oleza Frates a la de les illes Balears⁶⁹⁴⁶⁹⁵. D'altra banda, Amadeu Llopart abandonaria les seves tasques a la Comissió, essent substituït per Ricard de Churruca.

La missió que tenia encomanada la comissió gestora era la de reorganitzar la professió a Catalunya. La constitució oficial fou anunciada en tots els àmbits públics. Així mateix, també es va fer saber als diferents individus que composaven la classe, per tal que procedissin a iniciar les gestions per a la seva reintegració a la corporació, que, com veurem més endavant, estaria condicionada al procés depurador que es posaria en marxa.

El dia 6 de maig de 1939 tingué lloc la recuperació de la seu social del Col·legi, establerta en el número 563 de la Gran Via de les Corts⁶⁹⁶, que amb el canvi de nomenclatura impulsat pels conqueridors passava a dir-se *Avenida de José Antonio*. Recordem que el local havia estat ocupat, a principis d'agost de

⁶⁹² SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 101. 27 d'abril de 1939.

⁶⁹³ *Ibid.*

⁶⁹⁴ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 103. 8 de maig de 1939.

⁶⁹⁵ Josep Oleza Frates, el mes de novembre de 1939 presentaria la renúncia. El seu lloc com a delegat a les Balears l'ocuparia Jaume Alenyà Ginard.

⁶⁹⁶ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 103. 6 de maig de 1939.

1936, pel Sindicat d'Arquitectes. Des del moment en què els sollevats entraren a la ciutat, a finals de gener de 1939, havia passat a estar controlat per les forces de seguretat i de repressió del règim, a la recerca de documentació i proves que inculpassin els anteriors habitants per a la depuració del col·lectiu que es preveia.

En un altre ordre de coses, el 24 de maig de 1939, Ricard de Churruga informava la comissió gestora que els arquitectes que constituïen el GATCPAC havien acordat la dissolució d'aquell grup, tan vinculat a la Generalitat, i la cessió al Col·legi de totes les revistes, plànols, estudis i documents tècnics de què disposaven⁶⁹⁷. Allò suposava, *de iure*, el final del grup avantguardista, que, a la pràctica, restava inactiu, per mor del conflicte bèl·lic, d'ençà de finals de 1937. Per altra part, cal assenyalar que de Churruga havia estat membre fundador del col·lectiu racionalista i que quan feia l'anunci era membre de la comissió gestora. Avancem doncs, amb aquesta observació, que la pertinença al GATCPAC sols fou argüida en la depuració com un agreujant més quan la trajectòria de l'individu examinat era conceptualment negativament per la seva implicació política o militar amb la República, mentre que quan la seva adhesió al cop d'estat era provada, es guardava silenci sobre aquell extrem, tot significant aquesta una arbitrietat clamorosa més en el procés punitiu.

El 23 de setembre de 1939 es donaria un canvi rellevant per al Col·legi, atès que deixava d'estar sotmès a designis militars per passar a dependre de la Direcció General d'Arquitectura (DGA), integrada aquesta en el Ministeri de Governació. Alhora, la DGA estava copada pels Serveis d'Arquitectura de FET i de JONS, amb Pedro Muguruza Otaño al capdavant. Aquest organisme superior tindria potestat sobre tots els arquitectes i auxiliars tècnics que treballessin per l'estat, la província o el municipi, així com també sobre els Col·legis Oficials⁶⁹⁸. A efectes pràctics, allò significava que la DGA era l'únic òrgan competent per nomenar càrrecs directius i, també, per aprovar els comptes econòmics. Aquesta situació, que implicava no celebrar comicis ni assemblees generals de col·legiats, es perllongà fins als anys 1945 i 1946. Abans, emperò, encara s'haurien de produir algunes transformacions en l'estructura directiva del Col·legi. Aquestes

⁶⁹⁷ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 104. 24 de maig de 1939.

⁶⁹⁸ "Ley de Creación de la Dirección General de Arquitectura". *BOE* (30 de setembre de 1939).

es precipitaren a finals del mes de gener de 1940, quan el degà president, Francesc de Paula Guàrdia Vial, moria. El 31 de gener tota la comissió gestora, en senyal de dol i de respecte optava per presentar la seva dimissió davant la DGA⁶⁹⁹. Aquesta, tot d'una, per evitar un buit de poder, designà Amadeu Llopart com a degà president amb caràcter interí⁷⁰⁰. Seguidament, la DGA emeté una ordre que nomenava una nova comissió, *un grupo en que tengan representación cada uno de los conceptos en que pueda clasificarse todo el conjunto de españoles que activamente han tomado parte en el Glorioso Alzamiento Nacional*⁷⁰¹. Els escollits foren Manuel Baldrich, Luis Felipe de Gaztelu, Jaume Feu Riqué i Joan Masriera Campins, a més del degà Llopart. A ells els corresponia fer una proposta a la DGA amb els noms de companys d'absoluta confiança per a constituir una junta de govern, així com també el programa d'actuació que se seguiria en el futur. A la fi, el 26 de març de 1940, Pedro Muguruza donava el vist i plau a la proposició elevada i el 2 d'abril prenia possessió del càrrec el nou degà president, Josep Maria Ros Vila⁷⁰².

5.1.2. Les juntes de govern de Josep Maria Ros Vila, 1940 – 1954

La primera junta de govern de Josep Maria Ros Vila comptaria amb la figura d'un secretari general, encarnada per Joan Masriera Campins i amb tres seccions diferenciades: la d'Administració i Control, la d'Informació i Propaganda i la d'Acadèmia⁷⁰³. Aquesta última, de vessant cultural, seria responsabilitat de Cèsar Martinell Brunet com a cap, i de Manuel de Solà - Morales Rosselló en qualitat de secretari. El primer havia tingut un paper fonamental en el Col·legi d'època republicana, havent estat degà l'any 1932, mentre que el segon, a la llarga, estava cridat a ser l'iniciador de la superació de l'immobilisme oficialista que regí molts dels àmbits col·legials fins a mitjans de la dècada dels 50.

⁶⁹⁹ SCOAC. Juntes de Govern del COACB. Acta núm. 118. 31 de gener de 1940.

⁷⁰⁰ *Ibid.* Acta núm. 119. 3 de febrer de 1940.

⁷⁰¹ *Ibid.* Acta núm. 126. 2 d'abril de 1940. S'hi cita l'acord pres per la DGA el 13 de febrer de 1940.

⁷⁰² *Ibid.*

⁷⁰³ Veieu l'Apèndix per conèixer la composició completa, p. 693 i 694.

A grans trets, la composició d'aquesta junta es mantingué força estable durant els següents cinc anys⁷⁰⁴. El control de la DGA sobre el Col·legi continuava present en aquells primers temps de postguerra, tot depenent de l'organisme estatal l'aprovació els pressupostos i les línies d'actuació que es poguessin portar a terme. Lluny de temperar-se, aquesta fiscalització s'intensificà el mes de març de 1942, quan la DGA exigí rebre informes mensuals detallats de les activitats de la corporació⁷⁰⁵.

En aquest marc temporal, cal destacar que tingué lloc la incorporació, *de iure*, de l'antiga Associació d'Arquitectes de Catalunya al Col·legi Oficial. De fet, l'AAC ja no tenia cap tipus de visibilitat pública d'ençà de finals de juliol de 1936. La signatura per part de Pere Benavent, Josep Sabadell i Bonaventura Bassegoda Musté, com a antics representants de la directiva de l'AAC, feia efectiva, de manera oficial, el 12 de juliol de 1940, la integració⁷⁰⁶.

Quant al Col·legi, sols començà a recuperar autonomia l'entitat a partir del mes de juliol de 1945, quan la DGA considerà arribat el moment de convocar eleccions per a renovar la meitat dels càrrecs de la junta de govern, per ordre alfabètic, a excepció del de degà president. Tant en la votació com en l'escrutini es tindrien en compte les prescripcions contingudes en els estatuts vigents del Col·legi, aquells aprovats el mes de juny de 1931, i el reglament de règim intern. Així, el 19 de juliol de 1945 tenien lloc els comicis que havien d'escollir els càrrecs de tresorer, vicesecretari i tres vocals. Abans que finalitzés l'any, el desembre, encara es procediria celebrar les eleccions per a renovar l'altra meitat de la junta, degà president inclòs. Els electors es decantaren per la renovació de Josep Maria Ros Vila com a degà⁷⁰⁷, circumstància que es produiria repetidament fins arribar a l'any 1954. Juntament amb Ros Vila, es consolidaren a la junta de govern homes com Cèsar Martinell o Manuel de Solà - Morales Rosselló, qui exerciria de secretari. Alhora, és important remarcar l'entrada en

⁷⁰⁴ Els canvis més significatius foren la dimissió Luis Felipe de Gaztelu, cap de la Secció d'Informació i Propaganda, per mor del seu trasllat domiciliari a Pamplona, i l'entrada de Jordi Dou Mas de Xexàs i de Josep Antoni Coderch de Sentmenat, prèvia aprovació de la DGA, el mes de març de 1941.

⁷⁰⁵ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 208. 24 de març de 1942.

⁷⁰⁶ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 144. 23 de juliol de 1940.

⁷⁰⁷ Veieu l'Apèndix per conèixer la composició completa, p. 694 i 695.

l'equip directiu del Col·legi, de Ramon Tort Estrada, per la tasca que més endavant portaria a terme al capdavant de la publicació *Cuadernos de Arquitectura*.

En una línia similar d'augment de la participació dels col·legiats, la DGA autoritzà la celebració de dues assemblees generals anuals, una a finals de maig i l'altra a finals de desembre. Allà els membres de la corporació podrien intervenir d'una manera més directa en l'esdevenidor de l'entitat, mitjançant la formulació de preguntes i de propostes, així com també emetent el seu vot de cara a l'aprovació dels comptes. Amb tot, això no implica que la DGA perdés capacitat de control sobre el Col·legi i qualsevol decisió transcendent havia de ser supeditada al seu beneplàcit.

La primera de les assemblees generals del reconstituït Col·legi se celebrà el 31 de maig de 1946 i comptà amb l'assistència de 49 facultatius, dels prop de 350 que constituïen aleshores l'organisme. La modesta concurrència, emperò, no implicà que la sessió fos plàcida per a la junta directiva. Algunes veus, com la d'Antoni Darder Marsà s'alçaren per a demanar explicacions pel llarg període en què aquelles juntes generals no havien estat convocades, la qual cosa, es considerava, havia resultat perniciosa per al correcte funcionament col·legial, atès que els facultatius no havien pogut formular observacions ni opinar al respecte de la marxa de la professió. Cèsar Martinell, com a membre de la junta de govern, intentà treure ferro a la situació, tot al·legant l'excepcionalitat del període viscut d'ençà de la constitució del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya.

*El período de los diez años transcurridos tiene dos etapas: de la primera tal vez sea mejor no hablar; en la otra han quedado siempre abiertos varios caminos para que los colegiados expresaran su punto de vista, ya dirigiéndose personalmente al Decano, ya sea en las asambleas que periódicamente se celebran en Madrid bajo la presidencia del Director General de Arquitectura. Pero en todo caso ¿qué podría aclarar ahora una discusión sobre la época de los señores Guardia (qepd), Llopart o Ros Vila?*⁷⁰⁸

⁷⁰⁸ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 12. 31 de maig de 1946.

En aquell interrogant hi respongué precisament Amadeu Llopart, qui argumentà que un intercanvi d'opinions sobre els anys passats, serviria per escoltar les queixes o les alabances que s'haguessin suscitat. Alhora, Llopart sol·licità al degà Ros Vila que fes arribar un informe a tots els col·legiats en què s'exposés la situació econòmica de l'entitat durant aquesta etapa passada, quan l'aprovació dels pressuposts i dels estats de comptes era competència exclusiva de la DGA⁷⁰⁹.

Tanmateix, més enllà de minses discrepàncies airejades en les juntes generals, els anys següents transcorregueren sense esdeveniments importants en l'àmbit intern de la corporació. Formalment s'havia recuperat l'autonomia, amb comicis que renovaven anualment la meitat de l'equip directiu i amb dues assemblees generals cada curs, malgrat que la DGA continuava per sobre en última instància. La tasca rectora de Josep Maria Ros Vila fou aprovada successivament i es perpetuà en el càrrec fins a l'any 1954, acompanyat per Manuel de Solà - Morales Rosselló fent les funcions de secretari i per Antoni de Moragas Gallissà com a vicesecretari d'ençà de 1948.

5.1.3. Les juntes de govern de Manuel de Solà - Morales Rosselló. La construcció de la nova seu col·legial, 1954 – 1964

Després de catorze anys, el Col·legi contemplava un relleu al seient presidencial, encara que el nou degà no era cap nouvingut. Manuel de Solà - Morales exercia de secretari a l'equip de govern des de feia sis anys i era coneixedor de les potencialitats i de les mancances de la corporació. Quant a les primeres, ja com a principal responsable, intentà potenciar el vessant de l'entitat com a agent cultural i social, sempre dins els límits polítics que permetia el règim franquista. En referència a les segones, treballà intensament per a corregir-les, especialment per solucionar la manca d'espai que presentava la seu col·legial, un indret que amb el pas del temps i l'augment del número de

⁷⁰⁹ *Ibid.*

facultatius havia quedat palesament petit. Per afrontar els temps venidors, hom considerà indispensable dotar el Col·legi amb un nou local i Solà - Morales sabia donar-hi resposta amb eficiència.

Amb tot, el procés que conduiria a la consecució del nou edifici no seria ni senzill ni curt, atès que es perllongaria durant gairebé una dècada. Tot plegat s'inicià formalment quan la junta general ordinària del 27 de maig de 1955 encomanava a la junta de govern, la missió de proporcionar unes noves instal·lacions per al COACB⁷¹⁰. Un any més tard, el maig de 1956, l'equip directiu era facultat per a concórrer a la subhasta d'un solar de la Plaça Nova, al davant de la catedral de Barcelona, el qual s'arribaria a adjudicar⁷¹¹.

El 26 d'octubre de 1956 s'obria la convocatòria d'un Concurs d'Avantprojectes, destinat a tots els col·legiats, per al disseny del nou edifici. Les bases d'aquest concurs tot i que manifestaven que dins la natural llibertat de composició l'edifici hauria de cenyir-se a les disposicions de les Ordenances Municipals, no en deixaren del tot clar la taxativa obligatorietat. Amb això, hi hagué una doble interpretació per part dels arquitectes concursants: la d'aquells que es restringiren a les directrius oficials i la dels que van entendre que disposaven d'una major llibertat per a la composició volumètrica. Amb tot, un jurat de prestigi⁷¹², va considerar que no era possible una qualificació unitària dels avantprojectes presentats, amb la qual cosa s'atorgaren dos primers premis, depenent del criteri seguit pels arquitectes. En el primer dels casos, va ser per la proposta de Guillermo Giráldez (aleshores ja membre dels R), P. López-Íñigo i Xavier Subías Fages. En l'altre, fou pel treball de Xavier Busquets Sindreu.

El jurat, a més, recomanaria a la junta de govern la convocatòria d'un nou concurs, prèvia autorització per part de l'Ajuntament de la ciutat, perquè amb la sola limitació d'alçada i de volum s'assolís una solució arquitectònica satisfactòria. Aquest permís consistorial es va emetre el 3 de gener de 1958. Seguidament, es convocaria el Segon Concurs d'Avantprojectes, al que es

⁷¹⁰ SCOAC. Juntas Generals Ordinàries. Acta núm. 31. 27 de maig de 1955.

⁷¹¹ *Ibid.* Acta núm. 33. 29 de maig de 1956.

⁷¹² Integrat per Manuel de Solà-Morales (president), F.J. Carvajal, A. Florensa, J. Ma. Ros Vila, Gio Ponti, J.H. van den Broek, Carlos de Miguel, A. Perpinyà, J. Vilardaga (secretari).

presentaren fins a vint-i-cinc propostes. El jurat⁷¹³ acabà concedint el primer premi a Xavier Busquets. El segon fou pel treball presentat per Oriol Bohigas, López-Íñigo, Guillermo Giráldez, Josep Maria Martorell i Xavier Subías. Era el 26 de juny de 1958⁷¹⁴.

El disseny modern del nou edifici i la seva ubicació serviren per obrir un intens debat sobre la conveniència d'una construcció de caire tan innovador en el bell mig de la ciutat, pel contrast que oferia en relació amb el conjunt d'edificis històrics. Aquesta polèmica es podria seguir de manera ben intensa a les pàgines de *Serra d'Or* a mesura que la construcció anava guanyant alçada. Allà, Oriol Bohigas s'encarregaria de recordar als defensors de la unitat estilística del conjunt de la plaça, que aquesta no era tal, doncs a la Plaça Nova s'hi trobaven convivint l'estil gòtic de la Catedral, les murades romanes, la façana del segle XVIII del Palau del Bisbe, etc. A més, titllaria de reaccionaris a aquells que proposaven que la nova seu era més pròpia de Pedralbes o de la Diagonal que no pas del cor de Barcelona, a aquells que deien que l'obra de Busquets no tenia prou dignitat per a una ubicació tan cèntrica⁷¹⁵. Així mateix, la qüestió del nou edifici col·legial serviria per contraposar els arguments dels arquitectes realistes i idealistes, i molt més quan la decoració interior de les diferents plantes del nou edifici seria encarregada a distints facultatius, representants d'un i altre corrent⁷¹⁶.

A finals de 1960 es tancaria un acord entre Xavier Busquets i el COACB amb Pablo Picasso perquè aquest creés la decoració de la façana de l'edifici, mitjançant la projecció de dibuixos de temes folklòrics catalans sobre un conglomerat de pedra de seixanta metres de llargada per quatre i mig d'alçada. L'encarregat de portar a la pràctica aquesta obra seria l'escultor noruec Karl Nesjar⁷¹⁷.

⁷¹³ Integrat pels mateixos membres que el primer, amb l'excepció d' A. Bonet i d'Alfred Roth, que substituïren a Carvajal i a Carlos de Miguel.

⁷¹⁴ “Los concursos de anteproyectos para la nueva sede social del COACB”. *Cuadernos de Arquitectura* (1962), núm. 48, p. 7 i 8.

⁷¹⁵ BOHIGAS, O. “Actualitats”. *Serra d'Or* (1960), núm. Febrer, p. 29 i 30.

⁷¹⁶ BOHIGAS, O. “Cap a una Arquitectura realista”. *Serra d'Or* (1962), núm. Maig, p. 17 – 20.

⁷¹⁷ “Noticiero: Nuevo edificio del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares”. *Cuadernos de Arquitectura* (1961), núm. 43, p. 48.

Finalment, el nou edifici s'inauguraria el 29 d'abril de 1962, en uns pomposos actes presidits pel Ministre de la Vivenda, José María Martínez y Sánchez-Arjona, en presència del President del Consell Superior de Col·legis d'Arquitectes d'Espanya, del Director General d'Urbanisme, dels degans dels Col·legis d'Arquitectes espanyols i de representants dels principals col·legis professionals catalans. L'arquebisbe de Barcelona, Gregorio Modrego, beneiria les instal·lacions i el sacerdot Pere Busquets, germà de l'arquitecte de l'edifici, oficiaria missa solemne a la sala d'actes. El discurs del degà Manuel de Solà - Morales Rosselló, després d'afalagar corresponentment el Ministre, versà sobre la importància que per a la vida cultural barcelonina suposarien les noves instal·lacions, obrint les seves portes a la societat i sobretot a les altres corporacions professionals de la ciutat⁷¹⁸. Tant la sala d'actes com la sala d'exposicions de la nova seu social del COACB estaven capacitades per donar cabuda a importants esdeveniments arquitectònics i de la cultura en general. Aleshores, grups de col·legiats cada cop més nombrosos i conscienciats estaven disposats a fer efectiva aquesta tasca, a fer que el COACB exercís un paper revitalitzador de la cultura a Catalunya, a què s'impliqués amb els problemes de la ciutadania. A la revista del Col·legi, *Cuadernos de Arquitectura* en trobem proves. Així per exemple, Joan Margarit feia una crida al col·lectiu d'arquitectes perquè avancés en la direcció de l'obertura a la societat i perquè adoptés novament un posicionament director en el terreny cultural

Después de los grandes y trágicos acontecimientos como el que supuso nuestra guerra, y haber conseguido el Colegio una tan magnífica realización, su presencia en el mundo intelectual de nuestra región no es aún aquella palpitación de víscera viviente que todos deseáramos. Y es que necesitamos hacer converger hacia él la atención de una respetable mayoría que sólo intuye nuestra importancia como factor cultural y cívico. Debemos conseguir que se produzca hacia el Colegio por parte de nuestra sociedad una intensa reacción de interés, pues de simpatía ya nos consta que tiene.⁷¹⁹

⁷¹⁸ “Inauguración de la nueva sede social del Colegio de Arquitectos de Cataluña y Baleares”. *Cuadernos de Arquitectura* (1962), núm. 47, p. 2 – 4.

⁷¹⁹ MARGARIT, J. “Nuestro edificio social”. *Cuadernos de Arquitectura*. (1963), núm. 54, p. 32.

5.2. El vessant polític

L'adhesió del Col·legi al nou règim polític es donava per descomptada, des del moment en què la restitució de la corporació havia vingut propiciada per la victòria franquista al camp de batalla i la consolidació de la dictadura. Tot partint d'aquesta base, els diferents equips de govern de l'entitat, encapçalats per Francesc de Paula Guàrdia Vial i per Josep Maria Ros Vila, especialment durant la dècada dels anys 40, donaren mostres de simpatia i de recolzament envers la nova realitat espanyola. Fa de mal dir fins a quin punt l'entusiasme era sincer o si, per contra, era fruit de les circumstàncies. En qualsevol cas, allò que és cert és que es tractava d'un conjunt d'homes que no havia combregat amb els postulats del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya dels temps bèl·lics i que fins i tot alguns d'ells havien pres les armes contra la República. Igualment, no és menys cert que amb la dictadura franquista no havien resultat malparats, atès que aquesta els garantia papers dirigits a la professió i, per extensió, a la societat. Per tot plegat, se sentiren còmodes o s'adaptaren als nous paràmetres establerts i no dubtaren a l'hora de contribuir en causes afins al règim o que eren el règim mateix.

Això es donà, essencialment, durant la primera dècada de la dictadura, en els anys 40, quan els ànims pel triomf assolit estaven més inflamats i era el moment d'apuntalar la nova estructura. Per a fer-ho, es portaren a terme actuacions que tendien a honorar les víctimes *nacionals* i, paral·lelament, a castigar i estigmatitzar els derrotats. Entrats ja a la dècada dels 50, la situació s'estabilitzà i temperà. Mai no hi hagué en aquest període cap mínima discrepància pública respecte a la legitimitat ni a les maneres de fer del règim franquista, emperò, per altra banda, les entusiastes proclames públiques que s'havien llançat en el seu favor durant la primera postguerra desaparegueren de manera progressiva. La corporació, en aquest sentit, participà amb la normalitat que s'esperava d'ella en la vida pública de la ciutat. Assistia a actes amb les autoritats polítiques, militars i eclesiàstiques, i fins i tot era present als comitès de recepció quan Francisco Franco visitava Barcelona. Les juntes de govern successives ni tenien marge de maniobra des del vessant polític ni aspiraven tampoc tenir-ne, conscients com eren del tarannà del règim. Sols en un àmbit de

caràcter més sociocultural, com veurem més endavant, comencem a detectar gestos oberturistes, protagonitzats per elements joves de la classe, homes que no havien patit directament la Guerra ni el llarg procés de depuració.

5.2.1. Honor als caídos

Un cop finalitzada la contesa bèl·lica i consolidada la dictadura de Francisco Franco, a tots els àmbits socials, culturals i polítics s'endegaren línies d'actuació destinades a refermar la posició dels triomfadors. Per a aconseguir-ho, entre moltes altres coses, es procurà bastir un imaginari col·lectiu on hi tenia molta força l'honor que es devia a aquells difunts considerats com a màrtirs de la *crusada*, a les víctimes de la repressió de rereguarda republicana i als morts del bàndol sollevant durant la Guerra. En el seu traspàs els nous dirigents hi volgueren veure el sacrifici màxim per una determinada idea de la pàtria, una de ben reaccionària, unitària i garant de sagrades tradicions. El record constant de l'absència d'aquells homes, dels *caídos por Dios y por España*, estava destinat a redundar de manera permanent en els esforços per a defensar-la i a remarcar les diferències amb els derrotats, que no eren mereixedors, es considerava, més que de la més dura de les repressions. Aquests insuflats ànims també es manifestaren en el si del COACB, des del mateix dia de la seva restitució i fins ben entrats els anys 40. D'aquesta manera, el 24 de febrer de 1939, a l'ofici adreçat per Francesc de Paula Guàrdia Vial i els homes que refundaren la corporació al Ministre d'Educació i a Francisco Franco ja s'hi transmetia el dolor per la pèrdua dels col·legues de professió que consideraren afectes als sollevats.

[S'acorda elevar el] *sentimiento de nuestra corporación por la muerte de aquellos compañeros que la hallaron en actos de servicio en su lucha contra el marxismo, en el frente o en la retaguardia roja donde hubieron de afrontarla entre privaciones y torturas.*⁷²⁰

⁷²⁰ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 100. 24 de febrer de 1939.

El 27 d'abril de 1939, a la reunió de la comissió gestora, es feia referència explícita als *caídos* del COACB, quatre executats a la rereguarda i un altre de traspassat en el procés d'ocupació de Catalunya. Els noms d'aquests homes, posteriorment, serien gravats en una placa de bronze que presidiria la sala de juntes de la seu corporativa.

[S'acorda per unanimitat] *hacer constar el sentimiento por los compañeros asesinados por las fuerzas marxistas y que fueron: D. Andrés Calzada, D. Pedro Casellas, D. Carlos Clavell, y D. Matías Colmenares y por D. Carlos Beltrán, Teniente Provisional de Ingenieros, muerto en acto de servicio al entrar las tropas en Igualada.*⁷²¹

Una nova demostració d'honra als arquitectes *nacionals* difunts per mor del conflicte arribà en forma de misses. El 4 d'agost de 1939 a l'església de Sant Sever de Barcelona s'oficiaren funerals pel catedràtic Andreu Calzada Echevarría i per alumnes de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona que combateren a les files rebels. La crònica informa de la presència a la cerimònia del director de l'Escola, Alexandre Soler March, de Manuel Baldrich, tinent d'Enginyers, en representació del Col·legi, a més de membres del Sindicat Espanyol Universitari i d'una guàrdia d'honor integrada per individus de Falange amb vestits de gala⁷²². Encara en aquesta sentit, el dia de Tots Sants de 1939, el Col·legi pagà la celebració de misses en sufragi de les ànimes dels membres del Col·legi traspassats durant la contesa a les principals ciutats de la demarcació: Barcelona, Tarragona, Lleida, Girona, Palma, Reus, Tortosa, Figueres, Badalona, Olot, Manresa, Terrassa, Sabadell i Mataró⁷²³. Durant la mateixa sessió de la junta de govern on s'adoptà aquella decisió, també s'acordà obrir una llista de familiars dels arquitectes *caídos* que es trobessin en dificultats econòmiques i, quan fos possible, oferir-los ajuts en concepte d'auxili professional⁷²⁴. No caldria dir que la mesura només incloïa les famílies dels facultatius morts per tropes o elements del bàndol republicà. D'igual manera, poc després, la junta de govern resolía donar 250 pessetes a les vídues dels companys *caídos* i a les d'altres difunts en condicions

⁷²¹ SCOAC. Juntes de Govern del COACB. Acta núm. 101. 27 d'abril de 1939.

⁷²² "Píos sufragios por los caídos por Dios y por España de la Escuela Superior de Arquitectura". *La Vanguardia* [Barcelona] (5 d'agost de 1939), p. 4.

⁷²³ SCOAC. Juntes de Govern del COACB. Acta núm. 110. 27 d'octubre de 1939.

⁷²⁴ *Ibid.*

normals, sempre que aquests no fossin considerats sospitosos de ser *rojos*⁷²⁵. Altres mostres del culte que es rendia als *caídos* des del COACB de la primera meitat de la dècada dels 40 les trobem en la difusió mitjançant circulars de les bases per a l'elevació de multitud de monuments commemoratius, com el de Terrassa⁷²⁶, el de Valls⁷²⁷ o el de Barcelona⁷²⁸.

Finalment, en aquest apartat, cal citar la participació activa des del Col·legi en l'exhumació dels cadàvers d'alguns companys assassinats a la rereguarda i el seu trasllat a cementiris per les seves famílies. Així actuà el mes de febrer de 1940, en col·laboració amb la DGA i el Col·legi de Madrid, en el cas de Javier Fernández Golpín, d'aquella corporació, executat a Montjuïc⁷²⁹. Igualment, el mes de maig de 1943 s'oferiria ajut econòmic procedent del fons d'auxili professional a l'orfe de Maties Colmenares, per a traslladar les despulles del seu pare des del cementiri de Cerdanyola al Nou de Barcelona⁷³⁰.

5.2.2. La depuració i l'exili dels arquitectes catalans

Amb el final de la Guerra Civil espanyola s'esdevingué el que alguns han anomenat la “llarga pau incivil”. Hi havia un bàndol derrotat, el republicà, que fou representat com a detentor de tots els mals. Els vencedors es comprometeren a fer-ho ben palès mitjançant una repressió especialment dura, que no troba similituds a altres estats europeus. Des del primer moment, els vencedors i a la fi victoriosos apostaren per la negació de qualsevol tipus de reconciliació, tot apel·lant a la força moral de saber-se triomfadors i establint la violència com a medul·la espinal del nou règim. Aquesta convicció de la necessitat d'instaurar un estat de terror per als vençuts responia a la ferma voluntat de destruir d'arrel qualsevol resta de sindicalisme, de socialisme i de nacionalisme no espanyolista.

⁷²⁵ *Ibid.* Acta núm. 115. 13 de desembre de 1939.

⁷²⁶ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 160. 17 de desembre de 1940.

⁷²⁷ *Ibid.* Acta núm. 197. 23 de desembre de 1941.

⁷²⁸ *Ibid.* Acta núm. 229. 17 de novembre de 1942.

⁷²⁹ *Ibid.* Acta núm. 120. 13 de febrer de 1940.

⁷³⁰ *Ibid.* Acta núm. 247. 12 de maig de 1943.

La repressió es manifestà de múltiples maneres. Se'n pot parlar d'una de directa, consistent en la privació física de llibertat, en la violència legal i institucionalitzada, en els treballs forçats, fins i tot en l'exili. Després, a un nivell més indirecte, però igualment pernicios, hi hagué les intimidacions, les extorsions, la consciència de saber-se permanentment vigilat, la fam, la precària subsistència, l'aïllament social, una concepció extremista del catolicisme impregnant la vida.

Pel cas que aquí ens ocupa, hem de fer menció a la cacera de bruixes que es portà a terme en els diferents cossos professionals d'arreu de l'estat. La llei de 10 de febrer de 1939 establia les bases per a la depuració dels funcionaris, els quals amb tota urgència havien de demostrar la seva idoneïtat davant el nou règim. Els era imprescindible presentar una declaració jurada amb precisos aclariments sobre la seva actuació abans i després del 18 de juliol de 1936, la relació amb partits polítics i maçoneria, i el seu suport a la causa del *Movimiento*, aportant testimonis que corroboressin les declaracions. En cas que no ho poguessin demostrar s'enfrontaven a penes que anaven del trasllat forçós, a la inhabilitació, o a la separació definitiva del servei.

Cap depuració no fou tan exhaustiva i sonada com la que es practicà al personal docent, sobretot contra els mestres de les escoles públiques. Aquí hi tingué un fort protagonisme l'Església, que pressionà per eliminar de les aules qualsevol idea laica i republicana, i per tornar a instaurar els vells valors catòlics.

Pel que fa a les corporacions professionals, els primers que foren depurats, mitjançant la mateixa dinàmica que els funcionaris, foren els periodistes. Seguiren els seus passos altres col·lectius, des de metges i advocats, fins a àrbitres de futbol. Els col·legis d'arquitectes espanyols, com veurem a continuació, no en serien cap excepció.

5.2.2.1. El procés de depuració arreu de l'estat

La depuració va quedar reglamentada per l'ordre del Ministeri de Governació de 24 de febrer de 1940, publicada al BOE el 28 del mateix mes. Abans, però, durant la segona meitat de 1939 s'havien anat constituint a tots els col·legis d'arquitectes de l'estat comissions depuradores en funcions de Tribunal Professional, integrades cada una d'elles per sis arquitectes de provada afinitat al *Movimiento*. Aquestes comissions s'havien encarregat de fer arribar a tots els col·legiats un formulari d'aplicació obligatòria. En ell havien de declarar minuciosament sobre les seves activitats dutes a terme en època republicana, tant a nivell polític com social. El formulari en qüestió era la mateixa declaració jurada que regia per al funcionariat, encara que la Direcció General d'Arquitectura hi introduís una sèrie de modificacions destinades a l'especificitat pròpia del cos dels arquitectes⁷³¹.

Per aquesta ordre de 24 de febrer, més concretament per l'article tercer, es constituïa a Madrid una Junta Superior de Depuració, de caràcter permanent i integrada per tres arquitectes, que serien escollits d'entre tots els proposats pels diferents col·legis amb el següent criteri: els arquitectes de titulació més antiga i més recent de tots els proposats i un de designat directament per la Direcció General d'Arquitectura. En aquesta Junta Superior, les comissions depuradores de cada corporació li farien arribar les declaracions jurades de tots els seus col·legiats, així com també informació confidencial que haurien anat recaptant de manera paral·lela, sovint fruit de delacions. A la Junta Superior era a qui li corresponia en darrer terme resoldre els expedients, absolent o sancionant. Els arquitectes sancionats disposaven d'un termini de quinze dies per presentar al·legacions a les penes imputades, que s'havia d'adreçar a la Direcció General d'Arquitectura. En els casos de les sancions més contundents, com la inhabilitació perpètua, el recurs, també en un termini de quinze dies, es podia elevar al Ministeri de Governació.

⁷³¹ FERRER, D.; LLANO, M. del. “¡Arriba España! La depuració dels arquitectes catalans”. *Quaderns d'Arquitectura* (2006), núm. 252, p. 146 – 149.

A l'esmentada ordre de 24 de febrer de 1940 s'hi recull una relació de les accions que suposaven sanció, fins a un total de vuit, però de gran laxitud interpretativa, tot depenent del grau de subjectivitat que s'hi apliqués. Així, era punible l'acceptació i exercici de càrrecs públics en el període republicà que poguessin determinar afinitats ideològiques amb el Govern; la participació, en el grau que fos, en molestar o perseguir durant els anys de la República i la Guerra Civil altres col·legiats; la publicació d'escrits contraris al *Movimiento* o favorables a la República; fer servir influències polítiques en benefici propi i en perjudici moral o materials d'altres companys col·legiats; haver fet qualsevol cosa de profit per a la *causa marxista y anarquizante* en qualsevol dels sectors socials i polítics, ja fos abans o després del *Movimiento*; o, per últim, la més voluble, les accions o omissions que sense estar expressament recollides en els altres apartats impliquessin una evident acció *antipatriótica y contraria al Movimiento Nacional*.

L'ordre, en el seu article setè, marcava l'escala de sancions que la Junta Superior podia imposar en funció de la seva interpretació sobre la gravetat del que es jutjava: amonestació pública o privada; inhabilitació per a càrrecs públics, directius o de confiança; suspensió temporal de l'exercici de la professió, en una determinada àrea geogràfica o en la totalitat del territori estatal; inhabilitació perpètua per a la pràctica professional. A més, s'hi contemplaven sancions econòmiques de diferent grau, la recaptació de les qual seria destinada a finalitats benèfiques, que es concretarien quan pertoqués.

En aquest marc legal, el procés de depuració dels arquitectes, amb enviaments de declaracions jurades, presentació de recursos, comunicació de sancions, etc., s'allargaria fins ben entrat l'any 1942. Amb data de 10 de març de 1942, la Junta Superior de Depuració feia arribar al Ministeri de Governació un informe sobre els criteris aplicats per a les sancions⁷³². És un document molt valuós que ens permet apropar-nos a la dinàmica interna de la repressió contra les corporacions d'arquitectes, ja que s'hi exposen amb més concreció els fets jutjats i la justificació de la Junta. En aquest últim sentit, els membres de la mateixa feren constar la complexitat de la tasca que se'ls havia encomanat, la

⁷³² AHCOAC. C 614 / 2.

dificultat d'exercir de jutges en vers els seus companys de professió, però manifestaren també que havien actuat amb la rigidesa i l'objectivitat que d'ells s'esperava, sempre mirant en favor de la professió i del *bien supremo de España*.

Segons aquest informe, la Junta va establir una classificació en set categories dels arquitectes i de les seves activitats durant la República i la Guerra Civil. En el primer grup incloïa els arquitectes que presentaven uns antecedents polítics i socials coincidents amb els que propugnava el nou règim dictatorial, així com també els que no s'havien significat abans de la Guerra, però que es mostraren favorables al *Movimiento*. Els col·legiats d'aquest primer grup foren alliberats, lògicament, de qualsevol sanció.

Una segona categoria comprenia els col·legiats que tot i tenir uns antecedents polítics esquerranosos lluitaren a les files de l'exèrcit sollevat o bé restaren en territori controlat pel govern republicà durant la confrontació però que actuaren en favor de l'aixecament. Aquests, igual que els primers, tampoc no foren penalitzats.

El tercer grup el formaven arquitectes amb afinitats polítiques dretanes o sense antecedents polítics significatius que es veren obligats a combatre amb les forces republicanes. La Junta afirmava que havien de ser amonestats, encara que fos de manera privada, ja que tot i haver-hi prestat serveis de manera no voluntària, en alguns casos similars s'havien donat *actos heroicos* (desercions, tràfic d'influències) que havien aconseguit evitar proporcionar dits serveis. Es transmetia, així, la idea que aquests col·legiats que havien format en el bàndol a la fi vençut no s'havien esforçat tant com els era possible en bé del *Movimiento* i del nou règim.

El quart col·lectiu, també sancionable, l'integraven els col·legiats que encara que no tenien una consciència purament d'esquerres o nacionalista (catalanista, galleguista, basquista) s'havien equivocat i havien prestat

col·laboració a la República, sense tenir en compte les conseqüències de les *erroneas y nefastas ideas no solo, falsamente democráticas, sino por añadidura anti-religiosas y antipatrióticas*.

El cinquè grup, clarament punible amb penes més greus, era el dels arquitectes que mostraren una clara convicció i voluntària determinació a l'hora de col·laborar amb el govern republicà i amb el seu exèrcit.

La sisena categoria estava reservada per als arquitectes que havien participat en la requisita d'alguns col·legis d'arquitectes i en la integració dels mateixos en sindicats de treballadors de la construcció, especialment pels que havien pres de manera violenta el Col·legi de Madrid. En aquest últim cas, se'ls acusava, a més, de no haver fet res per evitar l'execució de divuit col·legiats partidaris dels aixecats. Com és de suposar, en aquests se'ls reservaven les sancions més severes.

Finalment, l'últim grup, mereixedor també de ser represaliat, estava format per un reduït número de col·legiats que combregaven amb les idees de la *perniciósísima* Institució Lliure d'Ensenyança o que estaven vinculats a lògies massòniques.

És de remarcar la reflexió que es manifesta al mateix informe pel que respecte a les sancions aplicades. S'hi justifica detalladament el fet d'haver optat de manera freqüent per la pena relativa a la inhabilitació per ocupar càrrecs públics, directius o de confiança. La Junta argumentà, en aquest sentit, que no era gens recomanable atorgar confiança a individus que fins a dates molt recents es declaraven obertament partidaris d'un estat amb bases diametralment oposades a les del nou règim franquista i que, per tant, no resultava oportú concedir-los cap tipus de capacitat de decisió.

D'altra banda, en un gest de pretesa bonhomia, la Junta es mostrava partidària d'aplicar la sanció d'inhabilitació per a l'exercici de la professió –al menys en l'àmbit privat - només en molt contades ocasions, quan la gravetat dels fets no deixés cap altra alternativa. Això, era, deien, per a no privar els col·legiats

de les seves fonts d'ingressos en uns temps de tantes precarietats *y procurar con ello queden en condiciones de que su inteligencia y corazón se incorporen y unifiquen con los principios sustentados por el Nuevo Estado Español.*

Aquest informe, de data de 10 de març de 1942, conclouïa elevant la petició que les quanties que es recaptessin fruit de les sancions econòmiques anessin a parar de manera íntegra a una caixa per a pensions i ajudes a les vídues i orfes dels col·legiats *nacionals* morts o assassinats durant la Guerra Civil.

Gràcies a una carta enviada per la Junta Superior de Depuració al degà del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears⁷³³, amb de data de 18 de març de 1942, coneixem les relacions nominals de tots els col·legiats espanyols depurats fins en aquella data i les sancions que els hi havien estat imposades. Així mateix, aquest document ens permet saber que la data d'inici per al compliment de les penes va ser l'1 d'octubre de 1941, encara que els que havien estat suspesos directament pels seus col·legis respectius amb data anterior comptabilitzaven el càstig des d'aleshores. Per altra part, per a tots aquells que havien interposat un recurs contra la sanció imposada no hi havia data fins que el veredictes fos ratificat o revocat.

Comptem també amb un altre document, sense data però que s'ha de situar entre aquesta de 18 de març de 1942 i el 9 de juliol del mateix any⁷³⁴. És un informe de conclusió de la Direcció General d'Arquitectura sobre la tasca realitzada per la Junta Superior de Depuració, mostrant l'absoluta conformitat respecte a ella.

Redunda aquest escrit en els criteris seguits per la Junta Superior i alaba la seva escrupolositat en la labor exercida. Tanmateix, però, reflexiona sobre la necessitat que es tenia de revisar els casos amb la perspectiva imposada pel pas de tres anys des del final de la Guerra. Diu, així, l'informe, que les circumstancies ja no eren tan passionals com la dels anys 1939 i 1940 i que la Junta s'havia vist obligada a reduir la magnitud de les sancions proposades. Aquest procés d'alleujament de les penes, segons es manifesta, es va portar a terme amb una

⁷³³ *Ibid.*

⁷³⁴ *Ibid.*

rectitud absoluta y matemática. Com veurem més endavant quan ens apropem a les xifres, el número d'arquitectes represaliats és sensiblement inferior a la relació final al que havia estat al llarg de tot el procés.

A més, l'informe detalla les quanties de les sancions econòmiques imposades. S'establiren quatre graus diferents i es dictaminaren les xifres de 30.000 pessetes per al primer, 20.000 per al segon, 10.000 per al tercer i 4.000 per al quart. La recaptació correria a càrrec del col·legi al que estigués vinculat l'arquitecte sancionat, i els diners serien destinats a les famílies dels *Arquitectos Caídos por Dios y por España o víctimas de la guerra afectas a la profesión*. Es conclouïa el document amb la proposta que s'elevava al Ministeri de Governació relativa als arquitectes sancionables i la pena que els corresponia. Aquest llistat va ser exactament el mateix que el que a la fi fou ratificat per dita institució amb data de 9 de juliol de 1942. Amb l'emissió d'aquest document es donava per finalitzat el procés de depuració dels col·legis d'arquitectes espanyols. No obstant això, les seves conseqüències es perllongarien en alguns casos durant tot el règim franquista.

5.2.2.2. Les xifres de la depuració arreu de l'estat

Havent-nos apropiat primer al funcionament dels mecanismes que s'encarregaren de portar a terme la depuració dels col·legis d'arquitectes espanyols entre 1939 i 1942, fora bo acostar-se ara a les conseqüències reals de la repressió en el si d'aquestes corporacions. Les xifres que oferirem comprendran, per una part, el número d'arquitectes sancionats al llarg de tot el procediment fins a data de 10 de març de 1942, i per l'altra el dels col·legiats punits en darrera instància, aquells que finalment ratificà el Ministeri de Governació amb l'esmentada Ordre de 9 de juliol de 1942, després haver-se portat a terme un procés intern d'alleujament de penes a la Direcció General d'Arquitectura.

A partir de l'anàlisi de les relacions nominals dels arquitectes que presentaren la declaració jurada corresponent i foren absolts en primer terme i dels llistats dels col·legiats que foren sancionats en primera instància (fins a data

de 10 de març de 1942) o bé ho varen ser de manera definitiva (a data de 9 de juliol del mateix any), hem pogut determinar que la Junta Superior de Depuració va resoldre, al menys, els expedients de 1088 col·legiats, membres de totes les corporacions d'arquitectes de l'estat. Aquesta xifra, tanmateix, no és la de tots els arquitectes espanyols del moment. S'ha de tenir en compte que n'hi ha una quantitat encara per determinar que havia obtingut el títol en dates molt recents i que, per tant, no havia pogut tenir cap tipus d'actuació professional en relació amb la Guerra Civil i molt menys amb la República. En aquests casos, la Junta Superior de Depuració va optar per derivar els expedients a les Escoles Superiors d'Arquitectura corresponents i, més concretament, a l'Organització Escolar del SEU per tal que els resolgués⁷³⁵. D'altra banda, també hi havia un número imprecís de titulats que no estaven vinculats a cap de les corporacions estatals, - i que, per tant, no podien exercir, per resultar obligatòria la col·legiació - , i que havien també de presentar igualment la declaració jurada. De les seves dades, emperò, no en tenim constància.

Per corporacions, d'aquests 1088 expedients tramitats per la Junta Superior de Depuració, la procedència és la que segueix:

Col·legi Oficial d'Arquitectes	Expedients
Catalunya i Balears	266
Madrid (i Castelles)	437
País Basc i Navarra	97
País Valencià i Múrcia	90
Astúries, Lleó i Galícia	81
Andalusia, Canàries i Marroc	85
Aragó i la Rioja	32

⁷³⁵ A partir d'una missiva adreçada al Degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears, coneixem que els arquitectes d'aquesta corporació que presenten dites circumstàncies, a data de 14 de novembre de 1940, era de catorze: Andreu Bosch Mañé, Josep Castells Piernau, Josep Antoni Coderch de Sentmenat, Pere Corella Tortosa, Lluís Domènech Torres, Joan antoni de Ferrater Ducay, Julià Francesc Forniés Cantó, Josep Goday Barba, Josep Maria Jordán Canseca, Fèlix Mestre Sala, Santiago Balcells Gorina, Frederic Viñals Páquez, Francesc Suris Estrada, Valentí Valls Serra.

Ens n'adonem clarament que les dues corporacions més rellevants d'arquitectes de l'estat pel que fa al número de col·legiats eren la de Catalunya i Balears i, sobretot, la de Madrid. No cal dir que a les seves demarcacions era on es trobaven les dues principals metròpolis i les Escoles Oficials d'Arquitectura. Les seguien ja a una distància clara la del País Basc i Navarra; País Valencià i Múrcia; Astúries, Lleó i Galícia i Andalusia, Canàries i Marroc. Per últim, el d'Aragó i la Rioja era el col·legi de menor pes numèric.

Pel que fa a les sancions imposades, hem de distingir entre les que es comunicaren al llarg de tot el procés, abans de 10 de març de 1942, i les que finalment foren ratificades per l'Ordre de 9 de juliol del mateix any. Respecte a les primeres, se'n comptabilitzen un total de 179, quantitat que suposa el 16,45% dels 1088 col·legiats. En referència a les sancions definitives, se n'emeten 79, significant el 7,26% del total d'arquitectes vinculat a corporacions. Si ens apropem ara a l'origen dels 179 col·legiats sancionats abans de 10 de març de 1942 observem la següent distribució per corporacions:

Col·legi Oficial d'Arquitectes	Sancionats
Catalunya i Balears	45
Madrid (i Castelles)	79
País Basc i Navarra	23
País Valencià i Múrcia	21
Astúries, Lleó i Galícia	7
Andalusia, Canàries i Marroc	3
Aragó i la Rioja	1

Tenint en compte els percentatges, veiem que en termes quantitius absoluts, les dues corporacions més afectades són primer la de Madrid i després la de Catalunya i Balears.

Col·legi Oficial d'Arquitectes	% dels 179
Catalunya i Balears	25,13%
Madrid (i Castelles)	44,13%
País Basc i Navarra	12,85%
País Valencià i Múrcia	11,73%
Astúries, Lleó i Galícia	3,91%
Andalusia, Canàries i Marroc	1,67%
Aragó i la Rioja	0,55%

Ara bé, calibrant l'abast numèric de les sancions en el si de cada corporació, copsem que els dos Col·legis més castigats foren el del País Basc i Navarra i el del País Valencià i Múrcia, doncs aquestes afectaren fins a un 23% dels seus membres. Els Col·legis de Madrid i de Catalunya i Balears presenten uns valors molt similars, que es mouen entre el 17 i el 18%. Més endarrere queden les altres corporacions:

COA	Núm. col·legiats	Núm. sancionats	%
Catalunya i Balears	266	45	16,91%
Madrid (i Castelles)	437	79	18,07%
País Basc i Navarra	97	23	23,71%
País Valencià i Múrcia	90	21	23,33%
Astúries, Lleó i Galícia	81	7	8,64%
Andalusia, Canàries i Marroc	85	3	3,52%
Aragó i la Rioja	32	1	3,12%

Fins aquí pel que fa referència a les sancions imposades abans del 10 de març de 1942. Ens apropem a continuació a les xifres definitives publicades el 9 de juliol d'aquest mateix any, a l'ordre ja citada. Hem anunciat que fruit d'un procés de reflexió de la Junta Superior de Depuració i de la Direcció General d'Arquitectura el número d'arquitectes sancionats fou considerablement inferior

al que s’anunciava en un primer moment, passant de 179 a 79. Això sí, en gran mesura, com tindrem oportunitat de veure més endavant, les penes més severes foren aquelles que es mantingueren.

Analitzant de nou l’origen dels 79 sancionats en darrera instància, detectem que més de la meitat estan lligats a la corporació madrilenya. Un de cada quatre ho està a la de Catalunya i Balears. El tercer col·legi més castigat amb diferència serà el del País Basc i Navarra. Les altres quatre corporacions es veuen afectades en menor mesura o no hi estan en absolut, com fou el cas de la d’Aragó i La Rioja.

COA	Núm. sancionats	% dels 79
Catalunya i Balears	20	25,31%
Madrid (i Castelles)	44	55,69%
País Basc i Navarra	9	11,39%
País Valencià i Múrcia	1	1,26%
Astúries, Lleó i Galícia	2	2,53%
Andalusia, Canàries i Marroc	3	3,79%
Aragó i la Rioja	0	0%

Si abordem ara, com hem fet abans, la repercussió interna en el si de cada col·legi, en termes numèrics, de la depuració definitiva dels arquitectes espanyols, veiem que el Col·legi de Madrid és el que en resulta més perjudicat, ja que més d’un 10% dels seus membres la patiren. A continuació el seguiria el Col·legi del País Basc i Navarra, superant el 9%. El de Catalunya i Balears seria el tercer més damnat amb més d’un 7,5% dels seus membres sancionats.

COA	Núm. col·legiats	Núm. sancionats	%
Catalunya i Balears	266	20	7,51%
Madrid (i Castelles)	437	44	10,06%
País Basc i Navarra	97	9	9,27%
País Valencià i Múrcia	90	1	1,11%
Astúries, Lleó i Galícia	81	2	2,46%
Andalusia, Canàries i Marroc	85	3	3,52%
Aragó i La Rioja	32	0	0%

Amb tot, cal tenir present, que no podem determinar quina fou la corporació que patiria més profundament el procés depuratiu sols amb la fredor de les xifres. S'ha de tenir en compte, a més, el grau de les sancions imposades en cada cas, així com també l'efecte que produiria l'exili de col·legiats que no havien estat sancionats però que es negarien a treballar en un context com el de l'Espanya franquista de la postguerra.

5.2.2.3. La depuració del COACB

En el si del Col·legi de Catalunya i Balears, la maquinària depuradora es posà en marxa de manera gairebé immediata i el mes de maig de 1939 ja començaren a arribar les primeres declaracions jurades de facultatius en relació a les seves actuacions durant el període republicà. A mesura que això succeïa, des de l'entitat s'emetien els documents que certificaven la conducta adient d'aquells considerats com a mereixedors de rebre'ls⁷³⁶. Abans que finalitzés l'estiu, el Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques amb seu a Barcelona requerí al Col·legi una relació dels arquitectes que fins al moment havien estat sancionats, malgrat que a data d'1 de setembre de 1939 encara no n'hi havia cap. Així i tot, es contestà que de seguida que n'hi hagués, se'n donaria part⁷³⁷. En

⁷³⁶ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 105. 1 de juny de 1939.

⁷³⁷ *Ibid.* Acta núm. 107. 1 de setembre de 1939.

paral·lel, tenim constància que l'equip directiu hagué d'enviar informes sobre col·legiats a la Delegació Provincial d'Investigació de FET i de les JONS de Barcelona, com fou el cas dels relatius a Josep González Esplugas⁷³⁸.

El mes de gener de 1940, la creació de la Delegació d'Arquitectes Excombatents i Excaptius⁷³⁹, intensificaria la pressió sobre els facultatius que havien pres part a la Guerra en el bàndol a la fi derrotat. D'aquesta manera, el setembre de 1940 manejaren prop de la Junta Superior de Depuració per tal que aquesta resolgués:

Que sean inhabilitados del ejercicio profesional en las corporaciones públicas y dependencias del Estado, todos los arquitectos que por encima de cualquier circunstancia hayan sido oficiales rojos hasta tanto no se resuelva por aquella JSD cada caso particular. Así mismo, la imposibilidad de que concurren a cuantos concursos se convoquen para la provisión de aquellas plazas.⁷⁴⁰

Abans, emperò, la comissió depuradora del COACB ja havia enviat les primeres llistes a la Junta Superior de Depuració on s'enquadraven els col·legiats dependent de si eren mereixedors de sanció o no. A començaments de febrer de 1940 hi remeté la relació dels que quedaven lliures de tot càstig i una altra que contenia els noms dels companys que encara no havien presentat la preceptiva declaració jurada⁷⁴¹.

El mes d'agost del mateix any, un ofici de la DGA – JSD disposava la suspensió per a l'exercici de la professió, amb caràcter provisional, d'aquells arquitectes que encara no havien presentat la declaració jurada; la d'aquells que ho havien fet des de l'estranger i que no havien tornat a l'estat espanyol; la d'aquells que complien condemna militar i, finalment, la d'aquells que durant la Guerra Civil havien sortit dels territoris controlats per la República per anar a l'estranger i que hi retornaren voluntàriament.

⁷³⁸ *Ibid.* Acta núm. 113. 28 de novembre de 1939.

⁷³⁹ Integrada a Catalunya per Manuel Baldrich, Luis Felipe de Gaztelu, Lluís Tusquets i Jaume Villaveccia Ricart com a excombatents i per Enric Mora Gasch com a excaptiu.

⁷⁴⁰ SCOAC. Junes de Govern del COACB. Acta núm. 148. 3 de setembre de 1940.

⁷⁴¹ *Ibid.* Acta núm. 120. 13 de febrer de 1940.

La mesura afectà un total de 25 arquitectes, la majoria dels quals es trobaven en el primer i en l'últim supòsit, tot podent estar en els dos alhora. Aquests foren Emili Blanch Roig, Joan Capdevila Elías, Joan Cullell Carroggio, Francesc Detrell Tarradell, Josep Maria Deu Amat, Francesc Fàbregas Vehil, Josep Florensa Ollé, Josep Gudiol Ricart, August Miret Baldé, Francesc Perales Mascaró, Pere Pi Calleja, Joan Pujol Pascuet, Ricard Ribas Seva, Germà Rodríguez Arias, Nicolau Maria Rubió Tudurí, Josep Lluís Sert López, Jordi Tell Novellas, Josep Maria Liesa de Sus, Josep Plantada Artigas, Joan Baptista Subirana Subirana i Valentí Valls Serra. Pel que fa als altres dos supòsits, Lluís Riola Ribas havia presentat la seva declaració des de l'estranger i Bartomeu Agustí Vergés, Josep Castelló Rabés i Francesc Adell Ferrer restaven privats de llibertat⁷⁴².

El procés, tanmateix, estigué obert durant molts mesos i permanentment actiu. Així, trobem com alguns dels sancionats en primera instància eren habilitats pocs mesos després per la JSD, com per exemple Valentí Valls Serra, qui pogué exercir sense sanció a partir de novembre de 1940⁷⁴³. Per contra, els noms de molts d'altres anaren ingressant a la llista dels perjudicats pel procés depurador.

A data de 10 de març de 1942 eren 45 els col·legiats d'aquesta corporació que havien resultat penalitzats. Caldria fer una distinció interna entre aquests pel que fa a les sancions. Per una banda hi hauria una relació de 19 arquitectes que foren castigats amb la suspensió indefinida per a l'exercici professional públic i privat en tot el territori de l'estat per *encontrarse huídos en el extranjero*. És el cas de Bartomeu Agustí Vergés, Emili Blanch Roig, Joan Capdevila Elias, Francesc Detrell Tarradell, Josep Maria Deu Amat, Francesc Fàbregas Vehil, Josep Florensa Oller, Marià Lassus Pecamins, Esteve Marco Cortina, August Miret Batlle, Francesc Perales Mascaró, Pere Pi Calleja, Joan Pujol Pascuet, Ricard Ribas Seva, Germà Rodríguez Arias, Nicolau Maria Rubió Tudurí, Jordi Tell Novellas i Josep Puig i Cadafalch.

⁷⁴² *Ibid.* Acta núm. 146. 13 d'agost de 1940.

⁷⁴³ *Ibid.* Acta núm. 156. 19 de novembre de 1940.

Per l'altra, hi ha una llista amb 24 col·legiats punits amb sancions que van des de les amonestacions públiques i privades fins a la inhabilitació temporal (1, 2, 5, 10, 15 anys) per a ocupar càrrecs públics, directius o de confiança, podent-se combinar les penes entre si:

- Ramon Paradell Rosich: Amonestació pública.
- Francesc Figueras de Ametller: Amonestació pública.
- Joan Baptista Roca Pinet: Cinc anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics, directius i de confiança.
- Antoni Pujol Sevil: Cinc anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics, directius i de confiança.
- Pau Monguió Fonts: Cinc anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics, directius i de confiança.
- Josep Comas Borrell: Cinc anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics i deu per a l'exercici de càrrecs directius i de confiança.
- Joan Cullell Carroggio: Dos anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics i deu per a l'exercici de càrrecs directius i de confiança.
- Lluís Riola Ribas: Cinc anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics, directius i de confiança.
- Emili Bofill Bessat: Amonestació pública.
- Sixt Illescas Miroso: Cinc anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics, directius i de confiança.
- Enric Vilanova Saurina: Amonestació pública.
- Pere Pigrau Casals: Amonestació privada.
- Ricard Giralt Casadesús: Amonestació privada.
- Josep Maria Liesa de Sus: Un any d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics i cinc per a l'exercici de càrrecs directius i de confiança.
- Josep Plantada Artigas: Quinze anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics, directius i de confiança.
- Jaume Mestres Fossas: Amonestació privada.
- Josep Pellicer Gambús: Cinc anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics i quinze per a l'exercici de càrrecs directius i de confiança.

- Josep González Esplugas: Amonestació pública i dos anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs públics, directius i de confiança.
- Santiago Goicoechea Orsolich: Amonestació privada.
- Joan Amat Targa: Amonestació privada.
- Josep Castelló Rabés: Quinze anys d'inhabilitació per a l'exercici de càrrecs directius i de confiança.
- Joan Salvatella Coll: Amonestació privada.
- Francesc Adell Ferrer: Amonestació pública.
- Josep Claret Rubira: Amonestació pública.

Finalment, hi ha dos casos d'inhabilitació a perpetuïtat per a càrrecs públics, directius i de confiança: Josep Gudiol Ricard i Joan Baptista Subirana.

Amb l'ordre de 9 de juliol de 1942, el número de col·legiats sancionats queda reduït fins a 20: són els mateixos primers 19 privats de l'exercici de la seva professió, als quals van mantenir el grau de la sanció, més Josep Gudiol Ricard, per mor d'haver emprès el camí de l'exili, per la qual cosa li fou imposada la mateixa sanció que als restants.

Pel que fa als motius definitivament punibles, segons la documentació a la qual hem tingut accés, la pertinença al GATCPAC per si sola no va ser causa de càstig, com tampoc no ho fou haver format part de l'oficialitat de l'exèrcit republicà, sempre que als informes hi figurés que el col·legiat en qüestió presentava uns bons antecedents políticossocials. D'igual manera succeïa amb els que participaren en el Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, mentre la seva actuació dins ell no fos considerada gaire radical, encara que haguessin format part del comitè. Ara bé, en el cas de la pertinença al GATCPAC, aquesta contingència era remarcada entre els càrrecs imputats quan l'individu era sancionat, volent ésser un evident indicador més de la seva participació de les ideologies afins al règim republicà. D'aquests 20 sancionats, 10 d'ells havien estat en algun moment membres del GATCPAC. De tota manera, no deixa de ser impactant que Manuel de Aizpurua, el membre més rellevant del grup Nord del GATEPAC, que combregava amb els ideals de Falange, fos elevat a la categoria de màrtir de la pàtria quan va ser afusellat per escamots republicans durant la

Guerra. O que Ricard de Churruga, membre fundador del col·lectiu d'arquitectes racionalistes catalans, formés part de la comissió gestora del reconstituït Col·legi.

Quant a aquests 20 col·legiats de la corporació de Catalunya i Balears que finalment foren castigats, tots a la pena d'inhabilitació a perpetuïtat per a l'exercici privat de la professió en territori espanyol, val a recordar que ho van ser estant lluny de l'estat espanyol, és a dir *huidos al extranjero*. Havien marxat per escapar de les possibles represàlies dels vencedors de la Guerra o mostrant disconformitat amb els nous paràmetres que havien de marcar l'evolució del nou règim. Potser si no haguessin optat pel camí de l'exili, acceptant el nou ordre que havia de regir l'estat espanyol, alguns d'ells no haguessin estat sancionats amb tanta severitat o no ho haguessin estat en cap grau. Potser s'haguessin pogut assegurar un bon informe d'antecedents políticossocials en base a declaracions jurades que les seves actuacions durant la República havien estat obligades per distintes circumstàncies. No obstant això, les seves conviccions o la seva prudència, o ambdues coses alhora, els feren deixar el territori espanyol, i això va ser considerat símptoma inequívoc de desafecció al màxim nivell.

En aquest llistat de 20 sancionats s'hi detecta una important heterogeneïtat de casos, pel que fa als posicionaments ideològics i als criteris estilístics: des de catalanistes a comunistes; des d'antics modernistes a racionalistes, passant fins i tot per brunelleschistes.

La figura més destacada que patí la repressió va ser Josep Lluís Sert, *alma mater* del GATCPAC i l'autor del Pavelló de la República a l'Exposició Universal de París de 1937. Els informes de la depuració diuen d'ell que presentà *una actuación roja destacada en España y en el extranjero*, amb *antecedentes comunistas*. Sert, al seu exili nord-americà, arribà a ser professor a Yale i degà de l'Escola de Disseny de Harvard a partir de 1953. Tornà en viatges diversos a Barcelona i a Eivissa, però fins al final del franquisme el seu títol no seria reconegut novament per poder exercir oficialment a Espanya.

Un altre arquitecte rellevant sancionat seria l'expresident de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, que s'exilià a França ja el 1936 i on romandria fins el 1942. Un cas semblant fou el de Nicolau Maria Rubió Tudurí, vinculat a la Generalitat en tasques d'urbanista i exiliat a París durant la Guerra Civil. No tornaria a Catalunya fins el 1946, podent exercir de nou, encara que només a l'àmbit privat. Un altre cas ressenyable és el de Josep Gudiol Ricart, membre del GATCPAC, que durant la Guerra Civil i com a capità de l'exèrcit republicà portà a terme una activa tasca de recuperació i salvament del patrimoni artístic amenaçat pel conflicte. S'exiliaria primer a França i després als Estats Units, on tindria temps per exercir la docència en algunes universitats abans de tornar a l'estat espanyol. No tornaria a projectar, encara que la seva sensibilitat artística l'empenyeria a dirigir les Galeries Laietanes.

D'entre els restants, s'ha de fer especial esment als altres vuit membres del GATCPAC: Bartomeu Agustí Vergés, que, a més de ser depurat, prèviament havia passat per presons militars i un cop exiliat no hi ha constància que tornés a exercir; Joan Capdevila Elías, al qual imputaren un paper destacat al capdavant del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya i que marxà a Veneçuela, on seguiria amb la seva carrera professional; Francesc Fàbregas Vehils, del qual els informes parlaven d'una *actuación izquierdista destacada* i que s'exilia a la República Dominicana, continuant amb la seva professió; Marià Lassus Pecamins, del que la documentació de la depuració només informa la pertinença al grup i que es trobava fugit a l'estranger; Esteve Marco Cortina, que havia estat capità de l'exèrcit republicà durant la Guerra i que s'havia pogut exiliar a Mèxic, on seguiria projectant; Francesc Perales Mascaró i Pere Pi Calleja, acusats d'una *actuación roja destacada* i Germà Rodríguez Arias, que s'exiliaria a Xile fins a l'any 1956.

5.2.2.4. Exili, exercici i retorn dels arquitectes catalans

Tots els arquitectes de la corporació catalana sancionats ho havien estat en condició de *huidos al extranjero*. Emperò, tenim constància que només 10 d'ells seguirien amb l'exercici de la seva professió lluny de l'estat espanyol: són els casos d'Emili Blanch Roig, Francesc Detrell Tarradell, Esteve Marco Cortina i

Jordi Tell Novellas, que continuaren amb el seu ofici a Mèxic, i l'últim també a Noruega, on hi passà la major part de la seva estada a l'exili, concretament des de 1946 fins a 1978; Joan Capdevila Elías i Josep Maria Deu Amat es refugiaren a Veneçuela; Francesc Fàbregas Vehil ho va fer a la República Dominicana i amb posterioritat, des de 1941, a Cuba; Ricard Ribas Seva visqué i treballà a Argentina i a Colòmbia; Germà Rodríguez Arias a Xile i Josep Lluís Sert es consolidà com a figura internacional als Estats Units⁷⁴⁴. Pel que respecta als altres 10, només sabem de la trajectòria de Josep Gudiol Ricart, Josep Puig i Cadafalch i Nicolau Rubió i Tudurí⁷⁴⁵. Dels 7 restants – Bartomeu Agustí Vergés, Josep Florensa Ollé, Marià Lassus Pecamins, August Miret Baldé, Francesc Perales Mascaró, Pere Pi Calleja i Joan Pujol Pascuet - no n'hem pogut conèixer amb certesa el seu recorregut.

Per altra banda, hem de citar els casos de diferents arquitectes catalans i estudiants d'Arquitectura de l'Escola de Barcelona que no passaren pels processos de depuració col·legials, pel fet que no estaven inscrits a la corporació l'any 1936. En aquestes circumstàncies s'hi trobava Antoni Bonet Castellana, nascut a Barcelona el 1913 i titulat a la seva Escola d'Arquitectura l'any 1936. Ja des d'aleshores col·laborava en l'estudi de Le Corbusier de París. Un cop esclatà la Guerra, marxaria a Argentina, on romandria fins a 1963, data del seu retorn a Espanya; Domingo Escorsa Badia, barceloní, havia començat la carrera a Barcelona, però no la pogué acabar a causa de l'esclat de la Guerra. No obstant això, treballà d'assessor a la Generalitat a París i participaria en la realització del Pavelló d'Espanya a l'Exposició de 1937, amb Josep Lluís Sert. Posteriorment, es traslladaria a l'Argentina. Fernando Gay Buchón tampoc no pogué acabar la seva carrera a l'Escola de Barcelona a causa del conflicte bèl·lic. Participà de la retirada de Catalunya després de combatre a Terol a les files republicanes. Des de França marxaria cap a Mèxic, el mateix any 1939; Jaume Ramonell Gimeno, igual que els dos autors anteriors no aconseguí finalitzar els estudis a Barcelona per mor de la Guerra Civil. Romandria primerament a França, fins que amb

⁷⁴⁴ VICENTE, H. [dir.]. *Arquitecturas desplazadas: Arquitectura del exilio español*. Madrid: Santos Juliá, 2007.

⁷⁴⁵ *Vide supra*, p. 476 i 477.

L'ocupació nazi d'aquest país, decidí marxar cap a Mèxic, l'any 1942; en similar situació es trobava Joan Baptista Larrosa, qui també estudià a Barcelona i que havia estat membre activíssim del comitè del SAC.

Amb tot, l'exili no resultà definitiu per a tots els membres del COACB que hi marxaren. Durant tota la dictadura i encara en els primers anys de la transició democràtica es produiria un lent degotís de retorns: foren els primers Josep Gudiol Ricart, Josep Puig i Cadafalch i Nicolau Rubió i Tudurí, que es tornarien a instal·lar a l'estat durant la dècada dels 40, per bé que els dos primers ja no hi exercirien l'ofici d'arquitectes.

Cal assenyalar que l'any 1946, durant la celebració de la primera assemblea general del Col·legi, a finals del mes de maig, tres arquitectes, Josep Danés Torras, Amadeu Llopart i Antoni Darder, instaren la junta de govern a intercedir prop de la DGA per tal que les sancions per motius polítics que afectaven els vint arquitectes catalans fossin aixecades.

Los suscritos tienen el honor de proponer que la Junta General acuerde invitar a la Junta de Gobierno a que ponga todo su interés para que lo más inmediatamente posible cesen todas las sanciones de índole profesional que actualmente puedan existir, en los casos en que ellas no estén basadas en faltas de orden profesional⁷⁴⁶.

El degà Josep Maria Ros Vila argumentà que aquell no era un terreny en què hi pogués entrar el Col·legi, malgrat que l'esperit de la proposició era compartit, digué, per la junta de govern⁷⁴⁷. En qualsevol cas, aquesta estava capacitada per admetre amb caràcter provisional a la corporació els arquitectes exiliats que anessin retornant, a l'espera de la decisió en última instància de DGA. Així havia succeït amb Josep Puig i Cadafalch, readmès al Col·legi a començaments de 1946, enmig de la satisfacció unànime dels assistents a l'assemblea general⁷⁴⁸. Amb tot, engreixaria amb el seu nom el llistat d'afiliats sols fins al mes de maig de 1947, quan sol·licità voluntàriament la baixa ⁷⁴⁹.

⁷⁴⁶ SCOAC. Juntas Generals Ordinàries del COACB. Acta núm. 12. 31 de maig de 1946.

⁷⁴⁷ *Ibid.*

⁷⁴⁸ *Ibid.*

⁷⁴⁹ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 377. 8 de maig de 1947.

Emili Blanch Roig retornaria el 1949 i seria admès al Col·legi amb caràcter provisional l'any següent⁷⁵⁰; Ricard Ribas Seva, el 1952; Germà Rodríguez Arias, l'any 1956; Francesc Detrell Tarradell, el 1963 i Joan Capdevila, un any més tard. Tots ells aconseguirien treballar de nou, després de gestions legals més o menys àrdues per a què els fos retirada la sanció. Ja a l'any 1978, es produiria el retorn de Francesc Fàbregas Vehil i de Jordi Tell Novellas. Finalment, pel que fa a Josep Lluís Sert, val a dir que freqüentà el país en diferents visites durant el règim, malgrat que el seu títol d'arquitecte no seria reconegut a Espanya fins al final del franquisme.

5.2.3. El Col·legi a la vida pública

Durant tot aquest període, les juntes de govern del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears sempre es van moure prop de les autoritats del règim franquista. Recolzaren les causes properes als paràmetres ideològics del franquisme depenent del moment, n'ignoraren d'altres que no hi combregaven i sempre es mostraren disposades a treballar amb elles i retre honors. Tanmateix, a mesura que transcorregueren els anys, l'actiu entusiasme inicial anà perdent força - tot i que encara es produiria algun repunt -, per deixar pas a un col·laboracionisme silenciós i inevitable, més moderat i sense les estridències de la postguerra.

Anant a pams, cal dir que l'any 1939 i els primers de la dècada dels 40, des del seu àmbit, els dirigents del Col·legi contribuïren a consolidar els principis del règim i a fer extensiva l'atmosfera de control polític social que volgueren imposar les autoritats franquistes. Així, per exemple, es feren repetides crides a tots els facultatius per a remarcar-los el *deber patriótico* d'estar inscrits a la Central Nacional Sindicalista, *con el objeto de facilitar el paso de nuestra organización a la nueva forma corporativa que responda esencialmente al espíritu que ha informado el Glorioso Movimiento Nacional*⁷⁵¹. En una línia

⁷⁵⁰ *Ibid.* Acta núm. 481. 20 d'abril de 1950.

⁷⁵¹ *Ibid.* Acta núm. 121. 22 de febrer de 1940.

similar, el mes de maig de 1940, la directiva acordava que es truqués telefònicament tots els col·legiats per instar-los a acudir a la processó del Corpus, de la qual prendria part l'entitat⁷⁵².

En aquells anys inicials del franquisme, el COACB s'adreçà també directament a les autoritats per a oferir l'ajuda corporativa en els assumptes en què pogués ser útil, com quan pocs mesos després del final de la contesa bèl·lica a Catalunya s'entrevistà amb el bisbe de la diòcesi de Barcelona, Miguel de los Santos Díaz Gómara, amb la intenció que aquest comptés amb el concurs del Col·legi per a la reconstrucció d'esglésies i d'edificis religiosos fets malbé durant la contesa⁷⁵³. En una qüestió més obscura, la corporació designà arquitectes perquè participessin com a pèrits en les confiscacions de béns decretades pels Tribunals de Responsabilitats Polítiques⁷⁵⁴. Per altra banda, existeix constància que l'entitat també participà en la Junta Provincial de Defensa Passiva de Barcelona, tot informant dels costos que suposava la construcció de refugis antiaeris a la capital catalana⁷⁵⁵, amb motiu del context bèl·lic de la II Guerra Mundial, en la qual Franco havia pres part indirectament amb l'enviament de la coneguda com *División Azul* a combatre al costat de les forces de Hitler al front oriental contra l'exèrcit soviètic. Amb la *División Azul*, precisament, el Col·legi hi mostrà les seves simpaties recaptant-li 1.000 pessetes en concepte de regal de nadal l'any 1942, que lliurà a la Secció Femenina de FET i de les JONS de Barcelona per tal que fes d'intermediària⁷⁵⁶.

No fou l'única subscripció a la qual es sumà l'entitat en aquest període, ni molt menys. Per voluntat conscient o per imperatiu social s'adherí a múltiples campanyes, algunes de puntuals i d'altres que adquiriren caràcter anual.

D'entre les primeres, podem citar les aportacions econòmiques que es feren l'any 1947 en motiu de la *Fiesta de la Flor* (Sant Jordi) destinada a la construcció de dependències antituberculoses⁷⁵⁷, la contribució de 500 pessetes

⁷⁵² *Ibid.* Acta núm. 137. 21 de maig de 1940.

⁷⁵³ *Ibid.* Acta núm. 104. 24 de maig de 1939.

⁷⁵⁴ *Ibid.* Acta núm. 203. 10 de febrer de 1942.

⁷⁵⁵ *Ibid.* Actes núm. 257, 260 i 263. 5 d'octubre i 17 de novembre de 1943 i 4 de gener de 1944.

⁷⁵⁶ *Ibid.* Acta núm. 231. 1 de desembre de 1942.

⁷⁵⁷ *Ibid.* Acta núm. 376. 24 d'abril de 1947.

al Sindicat Espanyol Universitari, l'any 1948⁷⁵⁸, l'adhesió a la campanya de la institució *Fernando el Católico* que reclamava seguretat i respecte pels “Sants Llocs”, en el marc de la primera guerra àrabo-israeliana, el mateix any⁷⁵⁹ o la més espectacular de 10.000 pessetes, efectuada el 1956, en concepte d'ajut al poble hongarès en la revolta contra el sotmetiment a la Unió Soviètica⁷⁶⁰. Si observem la natura d'aquestes campanyes, hem de convenir que es trobaven totalment en l'òrbita del que era l'ideari del franquisme. En determinades ocasions es denegà l'ajut a una causa concreta, tot al·legant que aquelles actuacions no entraven dins el que eren les finalitats específiques del Col·legi, com ara la no adquisició d'almanacs amb metes benèfiques de la Creu Roja Polonesa⁷⁶¹, però el fet que poc després es fessin donacions a la tuna de la Universitat de Barcelona⁷⁶² ens fa sospitar que en la negativa citada, més que les finalitats del Col·legi hi pesà la geoestratègia mundial del moment, en els anys primers de la Guerra Freda, atès que Polònia havia quedat sota la influència del comunisme.

Quant a les participacions en campanyes que a la fi es consolidaren en el calendari del COACB i que s'anaren repetint amb caràcter anual, cal citar la coneguda amb el nom de *Pro-Seminario*, que es portà a terme des dels anys de la postguerra i durant tot el període estudiat en aquest capítol. Anava destinada al foment d'aquella institució formativa i de les vocacions eclesiàstiques, i el COACB hi prengué part bé amb donacions en efectiu, bé amb beques d'estudi. De similar manera, l'ajut monetari a l'organització falangista *Frente de Juventudes* fou una constant d'ençà de mitjan de la dècada dels anys 40.

Finalment, en aquest apartat, hem d'esmentar que, més enllà de les primeres comunicacions adreçades al cap de l'estat, Francisco Franco, en què se li transmetia agraïment i lleialtat de la corporació per haver-se imposat als camps de batalla, sols s'ha documentat en aquesta etapa una nova missiva dirigida a tan altes esferes. Fou a finals de l'any 1946 i en relació a la pressió internacional que les potències triomfadores de la II Guerra Mundial feren

⁷⁵⁸ *Ibid.* Acta núm. 406. 4 de març de 1948.

⁷⁵⁹ *Ibid.* Acta núm. 425. 28 d'octubre de 1948.

⁷⁶⁰ *Ibid.* Acta núm. 718. 6 de desembre de 1956.

⁷⁶¹ *Ibid.* Acta núm. 404. 19 de febrer de 1948.

⁷⁶² *Ibid.* Acta núm. 438. 3 de març de 1949.

contra la dictadura franquista. Per contrarestar-la, les autoritats espanyoles endegaren una campanya antiesquerranosa i de patriotisme exacerbat, la qual tingué molt bona acollida arreu de l'estat. En aquest context, la junta directiva del COACB, aleshores presidida per Josep Maria Ros Vila portà a l'assemblea general del 19 de desembre de 1946 un manifest de suport al Règim. El degà apel·là al patriotisme de tots els presents per aprovar la proposició per aclamació, la qual cosa s'aconseguí entre aplaudiments.

La Junta General del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y de Baleares, ante la campaña de intervención extranjera en los asuntos españoles, atentatoria a la dignidad y honor nacionales [...] declara en forma pública y solemne sus sentimientos de reivindicación de los derechos de independencia y soberanía de España. Se comunica a VE el Jefe del Estado la firme y patriótica actitud de los Arquitectos de Cataluña y Baleares [...].

Barcelona, 20 de diciembre de 1946.⁷⁶³

⁷⁶³ SCOAC. Juntres Generals Ordinàries del COACB. Acta núm. 14. 19 de desembre de 1946.

5.3. El vessant sociocultural

Aquest àmbit fou en el que la corporació mostrà un major dinamisme durant el període i en el que hi constatem una transformació més acusada, tot havent de diferenciar encara entre els anys 40 de l'etapa que s'inicià coincidint amb el canvi de dècada. Durant la primera, hom estigué constret als paràmetres més bel·licosos dels triomfadors de la contesa bèl·lica i, per molt bona que fos la intenció de Cèsar Martinell i de Manuel de Solà - Morales al capdavant de la Secció Acadèmia, mai no es pogué superar l'aïllacionisme cultural que prevalia arreu de l'estat. La segona, iniciada en gran part per Antoni de Moragas Gallisà, significaria un procés d'oberturisme, de progressiva recuperació de la normalitat cultural i d'incipient implicació de la classe dels arquitectes amb la greu problemàtica social que suposava la dificultat per accedir a l'habitatge en condicions i assequible econòmicament. La publicació de l'entitat, *Cuadernos de Arquitectura*, fou, sobretot a partir dels anys 50, sota la direcció de Ramon Tort i d'Assís Viladevall, testimoni i alhora causa d'aquesta evolució experimentada pel Col·legi, amb les contribucions de figures rellevants de la intel·lectualitat catalana.

5.3.1. La Secció Acadèmia durant la dècada dels 40

Arran de la mort del primer degà del reconstituït Col·legi, Francesc de Paula Guàrdia Vial, la DGA assentà les bases per a una reorganització del mateix, per passar d'una comissió gestora a una junta de govern. Per això, com hem vist, en un primer moment s'atorgà la presidència a Amadeu Llopart i es designà un grup de col·legiats considerats afins al règim per tal que proporcionessin els noms d'aquelles persones que haurien de regir l'entitat en el futur. Josep Maria Ros Vila, a començaments d'abril de 1940, fou l'escollit com a degà i l'estructuració de què es dotà la corporació incloïa una Secció Acadèmia. Cèsar Martinell Brunet en seria el cap i Manuel de Solà - Morales Rosselló el secretari⁷⁶⁴.

⁷⁶⁴ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 127. 2 d'abril de 1940.

La primera iniciativa que portaren a terme fou l'organització d'un cicle de conferències amb un caràcter que la premsa del moment titlla de *técnico – nacional*⁷⁶⁵. S'inicià, aquest, a finals de novembre de 1940 i es perllongà fins al mes de maig de 1941. No hi hagué una periodicitat prevista entre una conferència i l'altra, sinó que s'anaven celebrant conforme fructificaven les gestions dels responsables de la Secció Acadèmia per contactar amb els oradors i acordar les dissertacions. En total n'hem documentades quatre, en aquest primer cicle, que se celebraren a la seu social col·legial, en el número 563 de la rebatejada com *Avenida de José Antonio*.

Encetà el cicle un arquitecte del règim, de provada adhesió, com era Cèsar Cort Botí, el 27 de novembre de 1940. Aquest facultatiu, que en període prebèl·lic havia estat col·legiat a la corporació catalana tot i residir a València, era aleshores professor d'Urbanologia a l'Escola Superior d'Arquitectura de Madrid i president de la Federación de Urbanismo y de la Vivienda de la Hispanidad. El títol de la seva xerrada fou *El arquitecto ante el problema de la vivienda*⁷⁶⁶.

El 14 de desembre del mateix any, qui pujà a la tribuna d'oradors del Col·legi va ser un capellà, Enrique de las Heras, qui parlà sobre *El significado religioso de la cueva entre los protoindios mediterráneos*, en una conferència organitzada en col·laboració amb l'Instituto Ibérico Oriental.⁷⁶⁷

La tercera dissertació correu a càrrec, com havia estat el cas de la primera, d'un facultatiu integrat en la nova estructura dirigent de l'Arquitectura franquista, Emili Canosa Gutiérrez, en qualitat de Conseller Nacional d'Educació i catedràtic de l'Escola d'Arquitectes de Madrid. La conferència portà per títol *La propiedad de casas por pisos*⁷⁶⁸ i se celebrà el 17 d'abril de 1941.

⁷⁶⁵ “Hoy disertará don César Cort en el Colegio de Arquitectos”. *La Vanguardia* [Barcelona] (27 de novembre de 1940), p. 3.

⁷⁶⁶ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 156. 19 de novembre de 1940.

⁷⁶⁷ *Ibid.* Acta núm. 159, 10 de desembre de 1940.

⁷⁶⁸ *Ibid.* Acta núm. 177, 29 d'abril de 1941.

Tot just un mes més tard, el 17 de maig, el principal responsable de la DGA, Pedro Muguruza Otaño, era el conferenciant que posava punt i final al cicle, amb una xerrada sobre *La organización técnica para el mejoramiento de la vivienda*. Segons recull la nota de *La Vanguardia*, l'orador enumerà els problemes dels habitatges, que atribuï en bona part a les disposicions fetes pels governs liberals anteriors, mentre que considerà un encert les mesures empreses a Alemanya per Adolf Hitler en aquesta matèria. Així mateix, reclamà la col·laboració de tots els arquitectes, en un sentit *missioner* i *educatiu*, per aconseguir elevats índexs de cultura i fer amable la vida a les *classes productores*⁷⁶⁹. Es tancava d'aquesta manera un cicle marcat per la divulgació a la seu col·legial de part dels paràmetres més oficialistes, els impulsats per arquitectes afins al *Movimiento* i que fins i tot en aquells anys presentaven fortes simpaties pels models arquitectònics del totalitarisme nazi.

Fora ja del cicle i amb caràcter aïllat, l'any 1942 la Secció Acadèmia encara organitzaria dues conferències més en aquest període. La primera va ser oferta per l'arquitecte Ignasi Brugueras Llobet, el 6 de juny, en la qual parlà sobre *La ornamentación precolombina aplicada al funcionalismo actual*. La segona, celebrada el 18 de novembre fou pronunciada pel també arquitecte José Fonseca Lamedo, qui abordà el tema *Algunos aspectos económicos del problema de la vivienda*. Aquest acte havia estat organitzat conjuntament amb l'Escola d'Arquitectura de Barcelona i, atès el públic que s'hi esperava, s'oficià a l'Ateneu Barcelonès⁷⁷⁰. Posteriorment, fins a l'any 1949, s'obrí un lapse temporal de silenci en aquest camp, sense que tornem a tenir notícies sobre actes culturals d'aquesta tipologia organitzats pel Col·legi. Sí que se'n portaren a terme, tot i que d'una manera no gaire profusa, d'altra natura.

De manera paral·lela a la celebració d'aquestes conferències del reconstituït Col·legi, els responsables de la Secció d'Acadèmia, Cèsar Martinell i Manuel Solà Morales Rosselló, anaven traçant el que seria el seu pla d'actuació en matèria cultural. El 26 de novembre de 1940 el transmeteren a la junta de govern, tot exposant que les seves prioritats, a més d'impulsar el cicle de

⁷⁶⁹ “Disertación sobre el Director General de Arquitectura sobre *El mejoramiento de la vivienda*”. *La Vanguardia* [Barcelona] (18 de maig de 1941), p. 4.

⁷⁷⁰ “Actividades culturales del Colegio. Sección Academia”. *Cuadernos de Arquitectura* (1944), núm. 1, p. 40.

conferències, eren les de reactivar la biblioteca de l'entitat, amb un servei de préstec i amb l'adquisició de més títols. Alhora, es mostraren interessats en crear un Cercle d'Estudis, destinat a l'anàlisi en profunditat de determinats assumptes relatius a la professió i en reinstaurar els Premis Bonaventura Pollés, suspesos per mor de la Guerra⁷⁷¹.

La seva intenció fou la d'obrir la Secció a la participació col·legial en la mesura que això fos possible i per aquesta raó, a començaments de l'any 1941, es va fer arribar mitjançant circular el programa dissenyat a tots els membres de la corporació⁷⁷². En la mateixa línia, un cop ja finalitzat el cicle de conferències, el 4 de desembre de 1941, es convocà tots els col·legiats a una reunió per a estudiar les properes iniciatives que podria realitzar la Secció⁷⁷³.

A més de la reobertura de la biblioteca de l'entitat, esdevinguda el mes de juliol de 1941, després d'un període de més de tres anys tancada per mor dels fets bèl·lics i de la postguerra, una acció ben rellevant de la Secció d'Acadèmia en aquest període fou l'impuls dels Concursos Biennals de Treballs d'Investigació, sobre temes científicoconstructius i historicoarqueològics. La seva institució l'acordà la junta de govern el 17 de novembre de 1943, malgrat que fins el mes de març de l'any següent no se n'aprovaren definitivament les bases⁷⁷⁴. El 4 de gener de 1944 es constituí el jurat de la primera edició d'aquell Concurs, quedant compost per Adolf Florensa Ferrer, Emili Canosa Gutiérrez i Eduard Fernández Díaz. La resolució es donà a conèixer el mes de juliol del mateix any. Fou el guanyador Ignasi Maria Adroer Calafell, amb un premi de 7.000 pessetes, mentre que els germans Bonaventura i Pere Bassegoda Musté es feren mereixedors dels dos accèssits, amb 3.000 pessetes per hom⁷⁷⁵. És de destacar la temàtica del treball de Pere Bassegoda, titulat *Estudio histórico – científico – legal de las costumbres de Barcelona, llamadas vulgarmente Ordinaciones de Sanctacília*, un assumpte ja tractat en el període republicà del Col·legi. Amb el transcurs dels anys, aquesta cita cultural s'institucionalitzà en l'agenda de la corporació.

⁷⁷¹ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 157. 26 de novembre de 1940.

⁷⁷² *Ibid.* Acta núm. 163. 7 de gener de 1941.

⁷⁷³ *Ibid.* Acta núm. 195. 25 de novembre de 1941.

⁷⁷⁴ *Ibid.* Acta núm. 241. 8 de març de 1943.

⁷⁷⁵ *Ibid.* Acta núm. 280. 13 de juliol de 1944.

Tanmateix, el fruit més destacat de l'obra de la Secció d'Acadèmia del Col·legi, amb diferència, va ser l'aparició de la revista corporativa, *Cuadernos de Arquitectura*. El títol veié la llum l'any 1944, tot i que els tràmits burocràtics i polítics per a publicar-lo havien començat molts mesos abans. Amb la seva edició, la classe posava fi a set anys sense altaveu social, els transcorreguts d'ençà que *Arquitectura i Urbanisme*, òrgan de l'AAC primer i després del SAC, desapareixia com a conseqüència de les privacions de la Guerra. *Cuadernos de Arquitectura*, com veurem⁷⁷⁶, tingué uns inicis discrets i irregulars, però amb el pas del temps guanyà pes i es convertí en una revista de gran qualitat, mirall i causa alhora de la transformació professional que començà a endegar-se en la dècada dels anys 50.

5.3.2. Sensibilitat social i obertura cultural a finals dels anys 40 i primers 50

L'any 1949 fou important per al Col·legi pel fet que s'hi organitzaren dos esdeveniments que, a mig termini, serien determinants per a la transformació interna de l'entitat i de la professió, que començaria a impulsar-se cada vegada amb més força durant la dècada dels anys 50.

Per una banda, hem de parlar de la preocupació que per primer cop l'entitat va fer pública i de manera explícita, més enllà de la temàtica d'alguna de les conferències celebrades a principis dels anys 40, pel que feia a les dificultats ciutadanes per accedir a habitatges dignes i a preus assequibles. Dins els límits del seu camp d'actuació, el Col·legi organitzaria un concurs d'idees per abordar aquesta problemàtica sempiterna que afectava la ciutat de Barcelona, encara incrementada per les penúries econòmiques de la postguerra i per la incipient arribada de població procedent d'altres regions de l'estat espanyol.

El 13 de gener el Col·legi publicava les bases d'aquest concurs per a solucionar el *Problema de la Vivienda Económica*, al qual, entre d'altres, decidiren presentar-s'hi conjuntament sis arquitectes: Antoni de Moragas, Josep Maria Sostres, Francesc Mitjans, Ramon Tort, Josep Antoni Balcells i Antoni

⁷⁷⁶ Vide infra, p. 497 – 504.

Perpinyà. El projecte que elaboraren fou el que finalment s'adjudicà el primer premi, una medalla del governador civil de la província de Barcelona i una suma en metàl·lic de 30.000 pessetes. Com a resposta a l'ocupació massiva de l'illa Cerdà proposaven, a la manera del GATCPAC, la solució de la repetició constant dels típics blocs racionalistes⁷⁷⁷. En definitiva, la novetat residia en què els fets socials i econòmics sobresortien per damunt dels estètics. El projecte

*no contenia ni una sola façana; solament algunes plantes amb diferents distribucions de diversos tipus de cases, com a base per a un càlcul de superfícies en relació amb preus, finançament, lloguers, terrenys necessaris, etc. [...] No fou pas que hom confongué l'Arquitectura amb l'Economia, amb la Sociologia, que són coses molt diferents. El fet fou que hom constatava que l'Arquitectura, pel que té d'utilitària, no es pot desentendre de cap manera de la seva comesa en cada moment històric.*⁷⁷⁸

L'adjudicació del premi a aquest projecte tingué ressò a la premsa, que per primer cop en anys tornava a concedir atenció a l'Arquitectura, encara que no com a ciència en si, sinó per la manera com aquesta podia repercutir en favor d'una societat necessitada. Els interessats pogueren contemplar tots els projectes presentats a l'exposició que la corporació muntà a la seu social, inaugurada amb solemnitat, en presència del bisbe de Barcelona, i oberta entre el 18 de novembre i el 17 de desembre de 1949. Així mateix, la revista col·legial, *Cuadernos de Arquitectura*, edità un número monogràfic, l'any 1953, amb un resum dels treballs realitzats, tot analitzant a fons les mancances existents i aportant possibles mesures per a reconduir la situació⁷⁷⁹.

D'altra banda, l'any 1949 resultà també molt rellevant per al Col·legi i per a l'Arquitectura catalana del moment gràcies al cicle de conferències que organitzà Antoni de Moragas Gallissà, com a vocal de cultura. Els convidats a

⁷⁷⁷ MONTANER, J.M. "L'Arquitectura d'Antoni de Moragas". A: DDAA. *Antoni de Moragas Gallissà. Homenatge*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili / FAD, 1989, p. 24.

⁷⁷⁸ MORAGAS, A. de. *Op. cit.*, p. 67.

⁷⁷⁹ *Cuadernos de Arquitectura* (1953), núm. 15 i 16.

oficiar-les, dues per hom, a començaments de maig, foren l'arquitecte belga Alfred Ledent, professor de la Universitat de Brussel·les, l'italià Alberto Sartoris, docent a l'*Atelier Ecole d'Architecture* de Lausana, i el local Gabriel Alomar⁷⁸⁰.

L'escenari fou el de l'Ateneu Barcelonès. Més enllà dels continguts concrets, l'important és que aquest cicle va suposar el punt d'inici dels contactes dels arquitectes catalans amb l'exterior, l'entrada de noves idees en una professió – i per extensió, en un país – amb molta necessitat d'aire fresc. A més, el 10 de maig se celebrava a Barcelona l'Assemblea Nacional d'Arquitectes⁷⁸¹, a la que, a més del mateix Sartoris, també hi va participar una altra referència de l'Arquitectura italiana del moment, Gio Ponti. Des de l'entitat, la junta de govern es complaia d'aquest camí oberturista que tot just s'obria des del vessant cultural i que prometia ser molt profitós.

*En este esfuerzo que hace el Colegio para hacer llegar a nuestros colegiados la voz y el acento de otros arquitectos extranjeros, de filósofos y compañeros ilustres, se espera hallar la fuente de mejor comprensión de los problemas que a nuestra profesión directamente atañen y poner nuestros propios puntos de vista en troqueles externos, sirviendo a su vez de complemento a la enorme labor que en el intercambio de revistas extranjeras viene llevando nuestro colegio.*⁷⁸²

L'èxit del primer cicle de conferències encoratjà Antoni de Moragas a repetir l'experiència en els anys següents, essent convidats importants crítics, arquitectes i urbanistes d'arreu del món. El lloc on se celebraren continuà essent l'Ateneu Barcelonès, a una de les sales del primer pis. Així, l'any 1950 els oradors foren Eugeni d'Ors i un jove arquitecte italià, Bruno Zevi. L'any 1951 pronunciaren conferències el finès Alvar Aalto⁷⁸³ i l'urbanista francès Gaston Bardet . Un any més tard el convidat va ser el crític anglès, docent a Cambridge i

⁷⁸⁰ Veieu els títols de les conferències i la data exacta de celebració a l'Apèndix, p. 712 – 714.

⁷⁸¹ MORAGAS, A. de. *Op. cit.*, p. 66.

⁷⁸² BCOAC. "Memoria correspondiente al año 1949". Llegida pel degà Josep Maria Ros Vila a la junta general del 30 de maig de 1950. DF – 1109.

⁷⁸³ S'esmenta a BOHIGAS, O. *Op. cit.*, 1992, que la conferència fou un èxit absolut de públic, produint-se, a més, a la sala de l'Ateneu, una trobada històrica: la de Josep Puig i Cadafalch amb Eugeni d'Ors. Les dues figures de la cultura catalana no s'havien dirigit la paraula d'ençà de l'any 1920, quan el primer, com a president de la Mancomunitat havia foragitat el segon de la Direcció d'Instrucció Pública i l'assumpte havia derivat en un duel a mort.

a Londres, Nikolaus Pevsner, i el següent, el 1953, retornava a Barcelona l'italià Gio Ponti. L'any 1955, l'arquitecte suís Alfred Roth fou l'encarregat de fer arribar el present arquitectònic europeu a Catalunya.

Fruit d'aquestes conferències quallà una relació estreta entre Antoni de Moragas - i els arquitectes catalans més afins a ell - i els conferenciants, sovint esdevinguda amistat, com en els casos d'Alvar Aalto i Nikolaus Pevsner. A partir d'aleshores els viatges es succeïren en ambdós sentits, els catalans coneixent Europa i a l'inrevés, tot exercint uns d'amfitrions dels altres i compartint coneixements i impressions sobre tot el que envoltava la professió de l'arquitecte. Així per exemple, foren freqüents les visites d'Alvar Aalto a Barcelona, com també es produïren visites d'Antoni de Moragas, acompanyat d'Oriol Bohigas i Joaquim Mascaró, a la residència londinenca de Pevsner⁷⁸⁴.

Tot plegat havia significat donar les primeres passes cap a la represa dels lligams de l'Arquitectura del país amb l'europea i la dels Estats Units. Havia suposat trencar amb una llarga dècada d'aïllament, tot iniciant una reflexió crítica que posaria molt en dubte la validesa dels paràmetres defensats pel majoritàriament conservador col·lectiu d'arquitectes espanyols del període.

El mèrit d'això cal atribuir-lo al Col·legi d'Arquitectes com a entitat organitzadora dels cicles de conferències, però sobretot a la determinació del seu artífex personal directe, Antoni de Moragas. Aquest nebot – nét de l'arquitecte Antoni Maria Gallissà, qui havia estat mà dreta de Lluís Domènech i Montaner, havia nascut l'any 1913 en el si d'una *bona família liberal catalana*⁷⁸⁵, i obtengué el títol el 1941. A més d'arquitecte tingué una carrera prestigiosa en el camp del disseny industrial, arribant a ser president del Foment de les Arts Decoratives (FAD). Des de les posicions del catalanisme moderat, amb bones dosis d'habilitat política i de mà esquerra, estava cridat a ser una peça clau per a la modernització de l'Arquitectura catalana i el procés democratitzador del Col·legi durant les dècades dels 50, 60 i 70.

⁷⁸⁴ BOHIGAS, O. *Op. cit.*, 1992, p. 57 – 66.

⁷⁸⁵ *Ibid.*, p. 20.

5.3.3. Aprofundiment en el compromís a finals dels 50 i primers 60

Les diferents conferències celebrades durant la primera meitat dels anys 50, significaren un punt determinant a partir del qual començar a redefinir les funcions de l'organisme i del paper que havia de jugar l'arquitecte català en el seu país. Els elements més actius de la classe consideraven arribat el moment d'assumir amb decisió i contundència un rol actiu en el camp social i cultural. L'arribada al deganat de Manuel de Solà - Morales Rosselló, l'any 1954, ajudaria a aquest procés de transformació, puix faria seus els anhels de convertir l'entitat en un agent de creació i de difusió cultural, malgrat que en un primer moment només centrat en l'àmbit de l'Arquitectura.

El momento de la Conferencia aislada y brillante ha pasado su momento para nosotros. Yo creo que ésta es hora de recapitulación, meditación y sobretodo trabajo (...) Ha llegado por lo tanto la hora del cursillo, del seminario, del estudio constante y anónimo, y ello nos obliga a una revisión.⁷⁸⁶

No obstant això, l'aspiració no semblava factible en cas que no es resolgués el problema de manca d'espai de la seu col·legial, ubicada al número 563 de l'Avinguda de José Antonio. Si es volia la revitalització del Col·legi, si es pretenia una intervenció envers la ciutadania, ja es veia imprescindible un canvi de residència corporativa, capaç d'allotjar esdeveniments culturals de primer ordre.

Es un motivo más para que el problema de la vivienda de nuestra Corporación se resuelva urgentemente y podamos tener una casa donde reunirnos anchamente, con comodidad, con elementos donde desarrollar estas completísimas actividades que en el futuro nos aguardan para la profesión, la nuestra, que tiene un horizonte más preñado de obligaciones, posibilidades y, por qué no decirlo, de gloria.⁷⁸⁷

⁷⁸⁶ BCOAC. "Memoria anual correspondiente a 1956". Llegida pel degà Manuel de Solà Morales Rosselló a la junta general del 28 de maig de 1957. DF – 1110.

⁷⁸⁷ *Ibid.*

Tal i com ja hem vist, les gestions per a dotar el Col·legi d'un nou domicili social més adient amb les seves aspiracions i amb l'increment numèric dels membres, s'iniciaren el mateix any 1956. El projecte es convertí en un dels eixos d'actuació centrals de les diferents juntes de govern que presidí Manuel de Solà - Morales Rosselló. El mes d'abril de 1962 la nova seu, en el número 5 de la Plaça Nova de Barcelona, era una realitat.

Tanmateix, el COACB no congelaria les seves activitats culturals durant aquest període d'espera, ans al contrari. D'ençà dels últims anys de la dècada dels 50, assistirem a un increment progressiu d'aquells esdeveniments, materialitzats, sobretot, en forma d'exposició o de conferència.

Si ho abordem de manera cronològica, trobem que entre el 7 de novembre i el 5 de desembre de 1959, el Col·legi, fruit dels contactes establerts entre Antoni de Moragas i Alvar Aalto, celebrà una exposició d'arquitectura fina. L'indret en què tingué lloc l'exhibició, per raons d'espai, fou la capella de l'antic hospital de la Santa Creu de Barcelona, on hom hi pogué contemplar fins a 59 obres, d'autors diversos, englobades entre començaments del segle XX i aquells dies⁷⁸⁸.

En paral·lel, el COACB fou l'organitzador del Dia Mundial de l'Urbanisme, esdevingut el 8 de novembre de 1959, en motiu del centenari del Pla Cerdà. En el simpòsium dedicat al tema *Planes para Barcelona, ciudad futura* hi foren presents reconegudes personalitats de la disciplina urbanística d'arreu d'Europa, com ara Giovanni Astengo, Georges Candilis, Jean Canaux, Werner Heberbrand, Alberto Sartoris, Cornelius Van Esteren i Edgar Wedepohl. La rellevància de l'acte també va merèixer la presència de qui aleshores era ministre d'Habitatge, José Luis Arrese. Era, aquest acte, la confirmació que les relacions de l'Arquitectura catalana amb la de la resta del món, estaven plenament restablertes.

En un altre àmbit, a l'assemblea general ordinària celebrada el 31 de maig de 1960, el Col·legi decidí adquirir íntegrament una col·lecció de més de cent - cinquanta obres pictòriques que una bona representació dels millors pintors del

⁷⁸⁸ “Exposición de arquitectura finlandesa”. *Cuadernos de Arquitectura* (1959), núm. 37, p. 6 i 7.

moment havien cedit a la 85a promoció d'estudiants de l'Escola d'Arquitectura per tal que aquests es poguessin sufragar el viatge de final de carrera⁷⁸⁹. Aquesta col·lecció - amb firmes de Miró, Millares, Capogrossi, Calder, Magnelli, Armitage, Cocteau, Morandi, Appel, Narotzky, Hernández - Pijoan, Alcoy, Calder, Manzó, Ferrant, Zadkine, entre d'altres - seria exposada posteriorment a la nova seu⁷⁹⁰. Amb ella començava la col·lecció privada de la corporació, que amb el pas dels anys adquiriria considerable volum i prestigi.

També es va moure el COACB en el terreny social. L'any 1961, s'emprenia, a nivell particular, encara que comptant a darrera hora amb el reconeixement municipal, la promoció del Pla d'Ordenació de la barriada suburbial barcelonina de Torre Baró. Això era considerat una fase prèvia i indispensable per poder ajudar amb efectivitat a les famílies que allà malvivien. A més, les idees de la necessitat de formació d'equips multidisciplinars en la planificació urbanística havien anat quallant: els encarregats últims de fer efectiu el projecte serien els arquitectes Escudero, Puigdefàbregas, Gelpí i Tagarro, amb la col·laboració dels sociòlegs Nualart, Agustí i Bové⁷⁹¹.

Un altre cop en un vessant cultural i, més pròpiament arquitectònic, ja aprofitant les potencialitats de les noves instal·lacions de la Plaça Nova, el 17 de novembre de 1962 s'inaugurava una exposició sobre l'obra de Le Corbusier, mitjançant l'exhibició de 68 ampliacions fotogràfiques⁷⁹². L'esdeveniment comptava amb un rerefons significatiu, puix significava una reconciliació pública de l'Arquitectura a Catalunya amb els postulats racionalistes, després que aquests fossin silenciats, quan no menyspreats i, fins i tot, atacats, sobretot durant la dècada dels anys 40, quan era freqüent assimilar-los a un art roig, internacionalista i, per tant, pernicios dins l'Espanya de Franco. Malgrat les bones intencions, aquest esdeveniment es va veure deslluït per algunes errades en la seva organització, com va ser que no es respectaren les mesures de les

⁷⁸⁹ SCOAC. Junta General Ordinària del COACB. Acta núm. 41. 31 de maig de 1960.

⁷⁹⁰ "Colección adquirida por el COACB". *Cuadernos de Arquitectura* (1960), núm. 39, p. 49 i 50.

⁷⁹¹ BOHIGAS, O. "Una obra del Col·legi d'Arquitectes". *Serra d'Or* (1961), núm. Febrer, p. 23 i 24.

⁷⁹² "Noticiero. Exposición de pintura de Le Corbusier". *Cuadernos de Arquitectura* (1962), núm. 49, p. 56.

ampliacions que el mateix Le Corbusier havia dictaminat, o que, fins i tot, algunes de les reproduccions s'arribaren a penjar a l'inrevés, amb el lògic disgust del geni⁷⁹³.

Coincidint amb l'exposició de Le Corbusier, el COACB va fer les gestions oportunes per convidar a Barcelona un arquitecte de gran talla, el romanès Ionel Schein, que havia estat deixeble del francès. El 23 de novembre pronuncià una conferència sobre l'Arquitectura contemporània de París i la seva regió, de més de dues hores de durada i amb projecció de múltiples diapositives. Aquesta mateixa visita seria aprofitada per Schein per dirigir-se als estudiants de l'Escola d'Arquitectura, animant-los a la protesta a través d'un exercici compromès de la seva futura professió.

Ja a l'any 1963 les activitats culturals i socials del Col·legi, tot i que cenyides principalment en el camp arquitectònic i urbanístic, augmentaren considerablement. Així, el COACB fou l'únic organisme català que manifestà el seu malestar pel decret ministerial que suspenia indefinidament l'admissió d'expedients de noves cases acollides a la llei de Renda Limitada, una llei que funcionava des d'abans de la República i que contemplava l'exempció de pagar el 90% dels impostos durant els primers vint anys. Aquest desacord del COACB es concretaria en la tramitació d'un recurs al Ministeri de Vivenda⁷⁹⁴.

Diferents conferències tingueren lloc durant el 1963 pronunciades per respectats arquitectes catalans i estrangers, com ara Pere Ricard Biot, Ludovico Quaroni o Denis Lasdun⁷⁹⁵. Sovint aquestes foren organitzades conjuntament amb altres institucions o organismes, com el Centre d'Estudis Gaudinistes i l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. Amb tot, l'acte d'aquest tipus que va comptar amb una major repercussió serien les *Conversaciones de Arquitectura Religiosa*, celebrades amb la participació del Patronat Municipal de la Vivenda entre el 8 i l'11 d'octubre. Allà hi prengueren la paraula, entre d'altres, monsenyor Aldo Milani – amb la conferència *Sociología parroquial y*

⁷⁹³ MARTORELL, J.M.: "Conversa amb Le Corbusier a propòsit de l'exposició de París". *Serra d'Or* (1963), núm. Març, p. 22 – 27.

⁷⁹⁴ BOHIGAS, O. "Les cases de renda limitada". *Serra d'Or* (1963), núm. Agost – setem bre, p. 32 i 33.

⁷⁹⁵ Veieu la relació completa a l'Apèndix, p. 713 – 714.

urbanismo – el pare Roguet, el pare Capellades, el doctor Josep Maria Valverde i Oriol Bohigas. En el context revisionista del papat de Joan XXIII sobre el paper de l'Església a la societat, s'argumentaria l'aposta per l'austeritat de la nova Arquitectura religiosa, vinculada al que hauria de ser la fe catòlica, i condicionada també per una situació econòmica poc favorable.

A finals d'aquest mateix any, en un altre apartat de coses, el Col·legi publicaria una compilació d'articles i de documentació procedent de la VIII Conferència Internacional d'Estudiants d'Arquitectura, celebrada a la Ciutat Universitària de Barcelona, entre el 24 i el 30 de juny. Aquest llibre, *Arquitectura 1963*, recollia els posicionaments arquitectònics més innovadors i valents que a la reunió es tractaren, a més de textos d'Antoni de Moragas i del crític Alexandre Cirici⁷⁹⁶.

Ja iniciat el 1964, encara durant el deganat de Manuel de Solà – Morales Rosselló, cal remarcar la celebració de dues interessants exposicions. La primera, anomenada *Arquitectura británica de hoy*, fou organitzada amb la col·laboració de l'Institut Britànic i inaugurada per l'arquitecte Sir Hugh Casson. L'esdeveniment tingué una acollida més que acceptable, tot i haver arribat a Barcelona amb tres anys de retard des que s'havia muntat per primera vegada a Anglaterra⁷⁹⁷. L'altra exposició fou de caràcter commemoratiu, *IV Centenario de la muerte de Miguel Ángel*, celebrada entre el 18 i el 30 d'abril, amb la cooperació de l'Institut Italià.

Com s'ha pogut apreciar, l'activitat del COACB en el panorama cultural i social fou prou significativa en aquests primers anys 60, dirigida per un grup de col·legiats que ja intuïen el compromís indefugible que la professió havia d'adoptar amb el transcórrer de la vida del país. S'imposava el deure moral de posar els coneixements teòrics i els mitjans pràctics del COACB al servei de la societat, per interactuar plenament amb ella, per ajudar al seu desenvolupament moral i material en la mesura en què això fos possible. Calia, per a aquest col·lectiu, redoblar esforços en la via iniciada.

⁷⁹⁶ BOHIGAS, O. "Arquitectura 63". *Serra d'Or* (1963), núm. Novembre, p. 17.

⁷⁹⁷ "Exposición sobre la Arquitectura británica actual". *Cuadernos de Arquitectura* (1964), núm. 55, p. 36.

Per a això, emperò, es precisava d'algun tipus d'organisme que, com a part integrant del Col·legi, s'encarregués d'aquesta tasca específica. Aquesta idea aniria quallant progressivament, fins que cristal·litzà el 24 de febrer de 1964 en una carta dirigida per Oriol Bohigas al degà Manuel de Solà - Morales. A la missiva li explicava el sentir d'un col·lectiu d'arquitectes desitjós de projectar portes a fora de la institució les seves cada cop més freqüents activitats extra-reglamentàries, de comptar amb una estructura que fomentés la investigació i difongués els seus resultats. Es proposava, d'aquesta manera, la creació d'un arxiu i d'un museu encarregats de recollir els més valuosos documents arquitectònics històrics i actuals, alhora que es suggeria que es posés en marxa un pla de recerca per a l'elaboració de biografies dels més importants arquitectes catalans, així com per a l'anàlisi d'edificis i d'aspectes de l'Arquitectura i de l'Urbanisme contemporanis. Igualment, es plantejava la possibilitat d'engegar un programa d'edicions i de publicacions del Col·legi. S'estimava que el pressupost anual rondaria el milió de pessetes. Esperonada per la carta, la junta de govern, en la seva reunió de 9 d'abril de 1964, acordà nomenar una ponència encarregada d'estudiar un pla sobre atencions i activitats culturals del Col·legi, així com la incursió de la corresponent partida en el pressupost del següent exercici. Eren les passes prèvies a la creació del que seria la Comissió de Cultura, que es materialitzaria ja durant el primer deganat d'Antoni de Moragas Gallissà.

5.3.4. La publicació del Col·legi: *Cuadernos de Arquitectura*

Cuadernos de Arquitectura fou la publicació periòdica col·legial que es posà en marxa l'any 1944, per iniciativa de Cèsar Martinell i de Manuel de Solà - Morales Rosselló. La seva trajectòria i la manera en què evolucionà són dignes d'una anàlisi atenta i profunda. Les seves pàgines reflecteixen de manera fidedigna el bateig de la corporació en aquest període i ens ajuden a copsar la progressiva transformació que experimentaria. A més, es tracta, *per se*, d'una consecució cultural del COACB de primer ordre. A continuació, abordarem les

diferents etapes de la revista, tot havent de distingir els números que veieren la llum durant la dècada dels anys 40, dels que aparegueren a partir de 1950 i encara, entre aquests, segons el director que hi estigué al capdavant.

5.3.4.1. La dècada dels 40

La iniciativa d'impulsar una publicació col·legial de caràcter periòdic sorgí en el si de la Secció Acadèmia, personalitzada en les figures de Cèsar Martinell i de Manuel de Solà - Morales Rosselló, a començaments de 1942. El fet que el marge de maniobra del Col·legi en aquesta època fos del tot limitat, sotmès als dissenys de la DGA, obligà a tramitar el desig a aquell organisme, a la recerca dels permisos necessaris. A la reunió de la junta de govern celebrada el 28 d'abril de 1942, es llegia l'ofici de la DGA que anunciava haver emès un informe favorable sobre la petició per editar *Cuadernos de Arquitectura*, que en principi havia de tenir un periodicitat bianual. Alhora, la DGA manifestava que transmetia la sol·licitud a la Vicesecretaria d'Educació Popular⁷⁹⁸. Els tràmits burocràtics derivats de la inexistència de llibertat d'expressió a l'estat feren que el mes de maig s'haguessin de proporcionar dades sobre el projecte al Cap Provincial de Premsa⁷⁹⁹.

Sota la direcció de Cèsar Martinell, el primer número no veuria la llum fins a l'any 1944, prop de dos després d'haver-se fet les primeres passes. La periodicitat bianual que es preveia en els temps preparatoris ja es volia menor, malgrat que encara no estava determinada. S'anirien publicant números a mesura que es comptés per a fer-ho amb el material suficient. Quant a l'elaboració d'aquest, es desitjava la cooperació dels col·legiats, que podrien aportar els treballs i les investigacions que desitgessin, sense que hi hagués delimitada amb claredat una línia editorial, tal i com ho reflecteix la breu presentació del primer número.

No por rutina ni tanto por cortesía como por amistad, un estrecho apretón de manos que es saludo afectuoso para los amigos lectores.

⁷⁹⁸ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 212. 28 d'abril de 1942.

⁷⁹⁹ *Ibid.* Acta núm. 215. 19 de maig de 1942.

Y nada más. Ni exordio, ni prólogo, ni preámbulo, que ni caben ni sabríamos hacerlos. No somos periodistas; ni esto es un periódico ni siquiera una revista. Ni programas, por tanto, ni calendarios. Cuando el fruto está maduro, cae por su propio peso. Ni hemos de recogerlo antes de sazón, ni ver indiferentes como se malogra sin estar en su punto.

CUADERNOS DE ARQUITECTURA. Bloc de notes, apuntes y esbozos; cajón de sastre si se quiere, de inquietudes y afanes. Amor a nuestra profesión en último término. Por ella y en su servicio, que es servicio a la Patria, deseamos ver esta publicación espléndida y floreciente. De vuestra colaboración depende. Con ella contamos y a ella nos remitimos.⁸⁰⁰

El context històric que es vivia, la més aspra postguerra i la lloança que obligatòriament s'havia de retre al cap de l'estat, empenyeren a inserir una fotografia del *Caudillo* de grans dimensions, tot precedint els continguts d'aquell primer número i deixant intuir que els paràmetres ideològics del règim quedarien ben reflectits en la publicació. El peu de la imatge redundava en aquesta idea.

CUADERNOS DE ARQUITECTURA inicia sus tareas bajo el signo de la recuperación de la Patria, honrándose en encabezar su publicación con la augusta efigie del Primer Español, guía de nuestro pueblo en la guerra y en la paz. Al saludar en el Jefe del Estado al restaurador de los bienes materiales de la Patria, le renovamos nuestra adhesión disciplinada de Españoles y de Arquitectos.⁸⁰¹

Encara en aquesta línia, el número 2 de *Cuadernos de Arquitectura* s'encetaria amb una nota necrològica conjunta dels quatre col·legiats assassinats a la rereguarda republicana i del que morí en acte de servei mentre estava arrengrerat en les tropes sollevades quan ocupaven Catalunya. Es complia així amb el deure d'honorar aquells que havien perdut la vida en circumstàncies tràgiques durant la Guerra, però sempre i quan la mort hagués estat provocada per partidaris de la República.

⁸⁰⁰ *Cuadernos de Arquitectura* (1944), núm. 1, p. 1.

⁸⁰¹ *Ibid.*, p. 2.

Al abrir el libro de nuestros recuerdos, en su primera página, y con letras indelebles, leemos estos nombres:

*CARLOS BERTRAND COMA
ANDRÉS M. CALZADA ECHEVARRÍA
PEDRO CASELLAS TARRATS
CARLOS CLAVELL COLL
MATÍAS COLMENARES ERREA*

Para eterna memoria de los que fuimos sus compañeros, grabados están aún en el bronce que preside nuestras reuniones. Grabados queden hoy en la cabecera de CUADERNOS DE ARQUITECTURA, para ejemplo y honra del que leyere. Nos resistimos, empero, a publicar de ellos una nota necrológica. El mejor testimonio de su grandeza de espíritu va prendido en la severa lección de estas palabras solemnes:

*¡Caídos por Dios y por España!
REQUIEM AETERNAM DONA ETS DOMINE⁸⁰²*

Aquesta fou l'última referència política directa plasmada a les pàgines de la publicació col·legial, tot i que el substrat del franquisme s'hi manifestà de manera subreptícia durant tota la dècada dels 40, sobretot pel que fa als posicionaments autàrquics i involucionistes que s'hi mantingueren.

Després dels dos primers números i a proposta de la Secció Acadèmia, la junta de govern, el mes d'abril de 1945, acordà fer les gestions pertinents davant la DGA per tal de determinar una periodicitat concreta, que es fixaria en els tres mesos⁸⁰³. Tanmateix, a la dècada dels 40 l'aparició trimestral no s'assoliria mai, sobretot per causa de dificultats econòmiques. Així, sortiren dos números els anys 1945, 1946 i 1947 i tan sols un els anys 1948 i 1949. Amb els dos de 1944 en feien un total de deu. Quant al format, eren 48 pàgines les que integraven cada número, tot podent-hi aparèixer fotografies, il·lustracions, plànols, sempre en blanc i negre. No caldria dir que la llengua en què s'escrigué de manera íntegra la revista va ser la castellana.

Cuadernos de Arquitectura, en aquesta etapa, comptà amb la ploma d'arquitectes d'un bagatge cultural inqüestionable, com foren Cèsar Martinell, Bonaventura Bassegoda Musté, Alexandre Soler March, Isidre Puig Boada,

⁸⁰² "Necrológica". *Cuadernos de Arquitectura* (1944), núm. 2, p. 2.

⁸⁰³ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 301. 12 d'abril de 1945.

Ignasi Maria Adroer, Pere Domènech Roura, Gabriel Alomar Esteva o Adolf Florensa, a més de la participació d'un crític i tractadista d'art que aleshores entrava en la seva maduresa intel·lectual, com era Alexandre Cirici. Tots ells aportaren a la revista estudis més o menys interessants relatius a la història de l'Arquitectura i de l'Art més en general, però tret d'un article de Josep Francesc Ràfols en què en el primer número va fer un somer repàs de l'Arquitectura europea del primer terç de segle XX⁸⁰⁴, ja no es feren més referències, durant la dècada dels 40, a la revista de l'entitat, a cap corrent anterior a finals del XIX, ni tan sols al Modernisme català. Per a il·lustrar aquest ancoratge en l'aïllacionisme i en el conservadorisme, serveixi esmentar que els únics tres arquitectes estrangers als que es dedicà un article a *Cuadernos de Arquitectura* en aquest període varen ser , John Vanbrugh⁸⁰⁵, Cristian Rieger⁸⁰⁶ i Viollet-le-Duc⁸⁰⁷, autors nascuts en els segles XVII, XVIII i començaments del XIX, respectivament.

En relació a les obres i els projectes contemporanis dels quals informà la revista de la corporació, gairebé sempre elaborats per arquitectes catalans, hem de dir que s'encabiren sense esforç en els paràmetres estilístics del franquisme, especialment quant a les construccions oficials pel seu caràcter monumentalista. Exemples d'això foren l'edifici social a Barcelona de l'Institut Nacional de Previsió, de Lluís Bonet Garí⁸⁰⁸, o el refugi de muntanya projectat per Josep Antoni Coderch i Manuel Valls a Navacerrada⁸⁰⁹. Encara en una línia oficialista hem de referir-nos al número monogràfic que *Cuadernos de Arquitectura* dedicà l'any 1947 a tres projectes de construcció de “poblats pesquers” a Roses, Barcelona i Tarragona⁸¹⁰, iniciativa de la DGA, interessada com estava en presentar davant la població la imatge d'un Franco preocupat per la

⁸⁰⁴ RÀFOLS, J.F. “Arquitectura de las tres primeras décadas del siglo XX”. *Cuadernos de Arquitectura* (1944), núm. 1, p. 4 – 14.

⁸⁰⁵ STEEGMAN, J. “Sir John Vanbrugh: arquitecto y dramaturgo, 1664 – 1726”. *Cuadernos de Arquitectura* (1947), núm. 7, p. 40 i 41.

⁸⁰⁶ FLORENSA, A. “Los “Elementos de toda la Arquitectura civil” del P. Cristián Rieger, traducido al español por el P. Miguel Benavente”. *Cuadernos de Arquitectura* (1948), núm. 9, p. 24 – 30.

⁸⁰⁷ DOMÈNECH ROURA, P. “A propósito de Viollet-le-Duc, 1814 – 1879”. *Cuadernos de Arquitectura* (1945), núm. 4, p. 2 – 15.

⁸⁰⁸ “Edificio social del Instituto Nacional de Previsión, en Barcelona: arquitecto Luis Bonet Garí”. *Cuadernos de Arquitectura* (1947), núm. 7, p. 21 – 29.

⁸⁰⁹ “Refugio de montaña de 200 camas en el Puerto de Navacerrada para “Educación y Descanso”: arquitectos J.A. Coderch de Sentmenat y M. Valls Vergés”. *Cuadernos de Arquitectura* (1945), núm. 4, p. 36 – 39.

⁸¹⁰ *Cuadernos de Arquitectura* (1947), núm. 8.

reconstrucció de l'estat després dels estralls que ell mateix havia ocasionat i benefactor social. Tanmateix, s'ha de dir, la revista corporativa, en aquesta etapa, es limità a presentar els projectes o les obres des d'un vessant tècnic, en certa manera asèptic, sense entrar en valoracions ideològiques que justificuessin la seva realització a l'empar d'un règim polític totalitari. En aquest sentit, a la publicació col·legial mai no hi trobarem dissertacions teòriques d'autors clarament posicionats amb el falangisme, com foren Víctor D'Ors, Pedro Bidagor o Luis Moya Blanco, que proclamaven des de diferents tribunes madrilenyes les essències d'allò que consideraven l'Arquitectura i l'Urbanisme d'arrel més pròpiament espanyola i que propugnaven la consecució d'un estil nacional unitari.

Per altra banda, *Cuadernos de Arquitectura* tingué un apartat dedicat a informar de les diferents actuacions que en l'àmbit cultural portava a terme el Col·legi o, més ben dit, la seva Secció Acadèmia. Ressenya les conferències que se celebraren l'any 1942, així com els veredictes dels concursos bianuals d'investigació organitzats per l'entitat durant la dècada. Hi tingueren cabuda en aquest apartat les novetats bibliogràfiques que anaven arribant a la biblioteca col·legial, així com els lliuraments dels represos Premis Bonaventura Pollés, concedits a paletes i manobres que s'haguessin destacat durant l'any per la dedicació i la qualitat del seu treball. De la lectura d'algun dels discursos pronunciats a les cerimònies es desprèn clarament que l'equiparació social entre facultatius i obrers que teòricament s'havia promogut en els temps del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, ja s'havia esvaït del tot. Aleshores, ja tornava a regir els principis gairebé tradicional de jerarquia amarada de paternalisme per a definir la relació que havia d'existir entre els dos.

Esta sesión es una prueba más de la jerarquía técnica de la obra, que encabeza el Arquitecto director y que, en gradaciones sucesivas, desciende hasta apoyarse en el peón y aprendiz de los diversos ramos, ha conservado celosamente el carácter de íntima comprensión y cariño que reviste la ordenación jerárquica familiar. Sea el que sea el lugar que ocupe en esta escala o gradación técnica de la Construcción, tiene el operario

*una labor noble que realizar, sintiendo el orgullo de su cometido, dentro del cual es imprescindible para que la construcción sea una realidad.*⁸¹¹

En un altre sentit i a diferència de la revista *Arquitectura i Urbanisme* de l'AAC republicana, la publicació col·legial dels anys 40 no dedicà gens d'atenció al panorama cultural barceloní que l'envoltava. Així com la seva antecessora, en el seus temps més brillants, es convertí en un aparador esplèndid de l'agenda intel·lectual de la capital catalana, *Cuadernos de Arquitectura* en l'època que aquí estudiem fou una revista totalment corporativa. S'adherí a l'autarquia també en aquest sentit i sols es fixà en realitzacions artístiques alienes a l'Arquitectura quan els autors eren, precisament, arquitectes. Així, només es va fer ressò de la celebració d'algunes exposicions de pintura durant aquests anys, perquè els pinzells eren els dels companys Josep Francesc Ràfols, Gabriel Amat, Ramon Térmens⁸¹² o Alexandre Bonaterra⁸¹³.

Aquesta línia conservadora i aïllacionista, emperò, començà a canviar a finals de la dècada, tot havent de relacionar aquest fet, sense dubte, amb les polítiques d'obertura cultural de l'entitat i de l'ofici que impulsava Antoni de Moragas Gallissà, al capdavant d'un grup de col·legiats joves que desitjava reconduir la constreta i alhora apàtica situació. Moragas havia mostrat el seu dinamisme com a directiu del Col·legi amb les gestions per a celebrar un cicle de conferències sobre Urbanisme i Arquitectura Contemporània, a començaments del mes de maig de 1949, en les quals hi prengué part, a més del mallorquí Gabriel Alomar, l'arquitecte belga Alfred Ledent i l'italià Alberto Sartoris. Significà, l'esdeveniment, insuflar aire nou a l'escenari arquitectònic català, i *Cuadernos de Arquitectura* hi volgué estar a l'alçada publicant, en el seu número 10, una ressenya de cada un dels discursos que es pronunciaren⁸¹⁴. Fou la primera passa cap a una transformació de la revista, tant pel que fa als continguts com al format, que es materialitzaria en el tombant de la dècada. La segona també es va fer en el mateix número 10: per primer cop en la trajectòria de la publicació es dedicava un article complet a l'anàlisi de la realitat

⁸¹¹ ROS VILA, J.M. "Concursos Pollés y Viñals 1944, para Obreros de la Construcción". *Cuadernos de Arquitectura* (1944), núm. 2, p. 47.

⁸¹² "Exposiciones de Arte". *Cuadernos de Arquitectura* (1945), núm. 3, p. 44 i 45.

⁸¹³ "Exposiciones de Arte". *Cuadernos de Arquitectura* (1948), núm. 9, p. 52.

⁸¹⁴ "Ciclo de conferencias". *Cuadernos de Arquitectura* (1949), núm. 10, p. 5.

arquitectònica d'un país europeu. En aquest cas, William Dunkel, professor de la Universitat de Zuric remeté un estudi històric sobre l'Arquitectura a Suïssa que anava de les construccions de caràcter més tradicional als edificis moderns contemporanis⁸¹⁵.

5.3.4.2. Entre 1950 i 1964

5.3.4.2.1. Depenent de la Secció Acadèmia, 1950 - 1953

El canvi de dècada significà per a la revista col·legial endinsar-se en una nova etapa, un gir significatiu que es reflectí en el disseny de la publicació i progressivament en una ampliació dels temes que s'hi recolliren. Tot plegat, adreçat a una positiva modernització. Fou, així mateix, una època convulsa, marcada per les dificultats econòmiques, que fins i tot obligaren a suspendre'n l'edició per més de dos anys, i els relleus al capdavant de la seva direcció. Tot i això, el salt qualitatiu que experimentà fou més que rellevant.

Anant a pams, hem de dir que l'any 1950 n'aparegué un número doble, l'11 i el 12, i dos més de senzills. La revista continuava aleshores essent responsabilitat de la Secció Acadèmia, encara dirigida per Cèsar Martinell, però amb una nova orientació. Allò que s'intuïa en el darrer número de la dècada dels 40, es materialitzava plenament en el primer dels anys 50. L'obertura a l'exterior que s'endegà a *Cuadernos de Arquitectura* ja fou imparable, sempre de la mà de la resta de polítiques culturals empreses pel COACB, i amb bona acollida entre els lectors. Això es traduí en un augment constant del tiratge, del número de subscriptors i dels intercanvis que s'establiren amb altres publicacions d'arreu d'Europa, dels Estats Units i de Sud-Amèrica.

El número 11 i 12, amb una portada en color que contrastava fortament amb les 10 monòtones anteriors, recollí ja no les ressenyes sinó les transcripcions d'abundants fragments de les sis conferències pronunciades en el cicle del mes de maig de 1949 per Gabriel Alomar, Alfred Ledent i Alberto Sartoris. Versaven, entre d'altres temes, sobre el pla nacional urbanístic belga, el

⁸¹⁵ DUNKEL, W. "Notas sobre Arquitectura suiza". *Cuadernos de Arquitectura* (1949), núm. 10, p. 6 – 20.

panorama arquitectònic actual als Estats Units o les noves orientacions de l'Arquitectura contemporània⁸¹⁶. Sols hi hagué cabuda per a informar d'una construcció dirigida per arquitectes catalans, però és significatiu assenyalar que l'autoria de la mateixa fos de Josep Antoni Coderch i de Manuel Valls⁸¹⁷, els arquitectes que poc després – l'agost de 1951 - acollirien en el seu despatx l'acte de constitució del col·lectiu renovador Grup R.

En el següent, en el 13, es redundà en el camí emprès i s'hi introduí un element nou, el de la recuperació de la memòria arquitectònica catalana. Després de més d'una dècada en què el moviment Modernista havia estat del tot obviat novament hom el reivindicà, o al menys en parlà públicament. Va ser Josep Francesc Ràfols, mitjançant un article d'homenatge a la figura de Josep Maria Jujol⁸¹⁸, traspassat el mes de maig de 1949. Sempre des d'una perspectiva cultural, el repàs de la vida i l'obra d'aquest autor tornava a posar sobre la taula noms aparentment arraconats, com el del seu mestre, Antoni Gaudí, o el de Lluís Domènech i Montaner.

Alhora, les pàgines de la revista recollien una entrevista concedida pel representant de l'Arquitectura orgànica italiana, Bruno Zevi, durant una estada a Barcelona. En ella recordava la necessitat de tenir present les ensenyances de la generació racionalista europea per a bastir l'Arquitectura dels seus dies⁸¹⁹. Aquestes declaracions, aparentment naturals, les hem d'interpretar com un inici de la superació pública a Catalunya dels vells paradigmes arquitectònics franquistes que volgueren imposar els facultatius i els urbanistes més acèrrims del règim. Recordem, sinó, que menys de deu anys endarrere, la pertinença al GATCPAC era un agreujant que enduria la sanció dels col·legiats conceptuats negativament en el procés de depuració; o que sovint el racionalisme havia estat interpretat com una manifestació internacionalista, comunista i antiespanyola. A la mateixa entrevista, Zevi remarcava la transcendència de la figura d'Antoni Gaudí, tant per ser representant de l'Arquitectura moderna a l'estat com pel sentit amb què dotà la professió. Tot plegat fou una oda al geni creatiu i al

⁸¹⁶ *Cuadernos de Arquitectura* (1950), núm. 11 i 12.

⁸¹⁷ “Residencia en Sitges, Barcelona: José Antonio Coderch de Sentmenat, Manuel Valls Vergés”. *Cuadernos de Arquitectura* (1950), núm. 11 i 12, p. 58 i 59.

⁸¹⁸ RÀFOLS, J.F. “Jujol”. *Cuadernos de Arquitectura* (1950), núm. 13, p. 1 – 22.

⁸¹⁹ “Bruno Zevi nos dice...”. *Cuadernos de Arquitectura* (1950), núm. 13, p. 25 i 26.

compromís de l'autor amb la seva obra, en contraposició al neoclassicisme mancat d'un vertader arrelament en la tradició del país, i una crida als facultatius actuals.

*La influencia de la obra de Gaudí podría ser esencial en vuestra producción. No se trata de influencias formales, aunque el gusto por la reintegración mural, el uso espléndido del color, la conciencia espacial de Gaudí, pueden constituir fecundas fuentes de inspiración para los Arquitectos orgánicos. Pero la lección de Gaudí trasciende al hecho formal e incluso a la Arquitectura. Es una lección de un hombre auténtico, valeroso, que antes que servir prefirió vivir solo.*⁸²⁰

L'obertura de la revista a l'exterior queda palesa també en aquest número amb la secció “Noticias y Comentarios”, on de manera breu es notificà la celebració de congressos internacionals, com ara a Amsterdam o a l'Havana, i s'exposaren les principals conclusions assolides⁸²¹. Aquest apartat es consolidaria progressivament en els següents números, tot esdevenint una bona agenda a través de la qual estar informats dels principals esdeveniments urbanístics i arquitectònics que tenien lloc al món.

Sense finalitzar l'any 1950 encara veuria la llum un nou número de la revista corporativa. Amb motiu de la celebració a la ciutat de Barcelona del Dia Mundial de l'Urbanisme, acte acollit pel consistori barceloní, *Cuadernos de Arquitectura* dedicà el seu número 14 als plans d'ordenació de la capital catalana i de la província de Barcelona que s'exhibiren a l'Exposició d'Urbanisme patrocinada per l'Ajuntament al Saló del Tinell⁸²². Més enllà del seu contingut concret, allò que ens interessa remarcar és la introducció de la preocupació urbanística en els índexs de la revista. La problemàtica social de les mancances habitacionals i higièniques, mai no resolta, en aquell context històric de finals dels 40 i començaments dels 50, amb l'increment poblacional natural i fruit també d'una immigració incipient, s'agreujava cada cop més a l'àrea

⁸²⁰ *Ibid.*, pàg. 26.

⁸²¹ “Noticias y comentarios”. *Cuadernos de Arquitectura* (1950), núm. 13, p. 39 i 40.

⁸²² SOTERAS, J. “El plan de ordenación de la provincia de Barcelona en la Exposición del Día del Urbanismo”. *Cuadernos de Arquitectura* (1950), núm. 14, p. 2 – 11; BALDRICH, M. “El plan de ordenación de la provincia de Barcelona en la Exposición del Día del Urbanismo”. *Cuadernos de Arquitectura* (1950), núm. 14, p. 12 – 22.

metropolitana. A partir d'aleshores, la revista es convertia en l'instrument col·legial d'observació de l'escenari, de tribuna des d'on identificar deficiències i intentar aportar solucions, si més no teòriques.

Abans, emperò, es produiria un lapse temporal en què l'edició de la revista quedà congelada. Raons econòmiques, essencialment, impediren que cap altre número no sortís fins a l'any 1953. Aleshores se'n publicaria un de doble, el 15 i 16, que resultà el de més càrrega social, amb diferència, de tots els que havien sortit fins al moment. Estigué dedicat monogràficament a l'estudi de les mancances d'habitatge a preu reduït i a suggerir respostes a l'administració per tal que les corregís, a partir dels resums dels treballs presentats al Concurs d'Habitatge Econòmic que havia convocat el Col·legi l'any 1949, reunits en un article compost entre Francesc Bassó, Josep Maria Buxó i Oriol Bohigas⁸²³. Era aquesta, per altra banda, la primera de les moltíssimes contribucions que faria un jove Oriol Bohigas, tot just acabat de titular, a *Cuadernos de Arquitectura*. Les seves col·laboracions foren freqüents durant tota aquesta etapa aquí estudiada i encara més en la següent. En el mateix número 15 i 16, amb la voluntat d'apropar a Catalunya l'actualitat arquitectònica mundial, Bohigas hi publicava les seves impressions sobre allò que s'havia vist a l'exposició de la Novena Triennial de Milà. Amb satisfacció notificava, entre d'altres percepcions, que l'estil monumentalista europeu vinculat a règims totalitaris dels anys 30 i principis dels 40 era feliçment superat.

*Es agradable comprobar como el desacreditado truco de la simplificación de formas clásicas que impusieron la Alemania nazi y la Italia fascista, que se extendió hasta Francia y que se introdujo en España, ha sido definitivamente olvidado.*⁸²⁴

5.3.4.2.2. Sota la direcció de Ramon Tort, 1954 – 1957

Aquest número doble de 1953 va ser el darrer de *Cuadernos de Arquitectura* que va sortir depenent d'una cada cop més difuminada Secció Acadèmia. A mitjans d'any, l'assemblea general, satisfeta per la qualitat assolida

⁸²³ BASSÓ, F.; BUXÓ, J.M.; BOHIGAS, O. “El problema de la vivienda”. *Cuadernos de Arquitectura* (1953), núm. 15 i 16, p. 1 – 40.

⁸²⁴ BOHIGAS, O. “9 comentarios a la 9ª Triennale di Milano”. *Cuadernos de Arquitectura* (1953), núm. 15 i 16, p. 45 – 50.

i per l'augment constant dels subscriptors, aprovà la idea d'instaurar la figura específica de director de la publicació, per tal de redundar en el camí emprès però amb una estructura més professionalitzada, que permetés regular la periodicitat. Aquesta nova figura, es convingué, hauria d'anar acompanyada per un increment del pressupost destinat a la revista⁸²⁵. Per tal d'escollir la persona més idònia, la junta de govern, el mes de novembre de 1953, aprovava les bases d'un concurs, restringit a arquitectes. Aquells que s'hi volguessin presentar haurien de defensar un projecte tècnic i econòmic adient, capaç de garantir una periodicitat regular trimestral – susceptible d'esdevenir bimensual –, que assegurés una presentació i una qualitat editorial que no desmereixés l'anterior etapa, amb una línia imparcial i un tiratge suficient com per arribar a tots els col·legiats i alhora permetre l'intercanvi amb altres publicacions nacionals i internacionals⁸²⁶.

Els aspirants que es presentaren foren quatre: Ramon Tort Estrada, , Francesc Salvans i Ignasi Maria Serra Goday. Finalment, el 23 de desembre de 1953, la junta de govern, en tant que jurat, emetia el seu veredict. El director de *Cuadernos de Arquitectura* seria Ramon Tort Estrada, amb un contracte de tres anys, prorrogable a tres més si la tasca desenvolupada era aprovada per la junta general i ell així ho desitjava⁸²⁷.

La nova etapa que s'emprengué amb Tort al capdavant, en gran part, fou hereva de la que s'havia encetat l'any 1950, tot aprofundint, si de cas, en la línia modernitzadora i oberturista. En aquest sentit, avancem, s'introduïren nous elements en els continguts, seccions que, per exemple, informaven de les trajectòries d'artistes no vinculats a l'Arquitectura, consagrats o tot just florents. D'igual manera, hi hagué cabuda per a col·laboracions de plomes nacionals i internacionals que animaven el debat estilístic, des de diferents perspectives. Quant al camí ja traçat d'abans, s'incidí en la tasca de recordar i reivindicar el Modernisme català i les seves figures més destacades i, en menor mesura, el moviment racionalista europeu. Alhora, *Cuadernos de Arquitectura* es consolidà com una finestra qualificada des d'on observar regularment les principals

⁸²⁵ SCOAC. Juntres Generals Ordinàries del COACB. Acta núm. 27. 28 de maig de 1953.

⁸²⁶ SCOAC. Juntres de Govern del COACB. Acta núm. 601. 5 de novembre de 1953.

⁸²⁷ *Ibid.* Acta núm. 608, 23 de desembre de 1953.

novetats que es produïen a l'estranger. Tot plegat, complementava una publicació que publicitava les obres i els projectes significatius que s'ideaven a Catalunya. Unes construccions que, per altra banda, cada vegada tenien una natura més diversa. La revista ja no es limitava a reproduir sols habitatges unifamiliars, edificis oficials o religiosos, sinó que en les seves pàgines hi anaren guanyant pes construccions destinades a l'esbarjo⁸²⁸, a activitats esportives de masses⁸²⁹ o d'altres amb una significació molt més social⁸³⁰, reflex fidedigne això del procés de transformació en què estava immers la societat.

La trajectòria de Ramon Tort Estrada al capdavant de la revista col·legial duraria quatre anys. A finals de 1956, transcorreguts els tres primers, li fou prorrogat el contracte, atesa la satisfacció de l'entitat per la tasca desenvolupada i l'ànim del director de continuar-la. No obstant això, a les acaballes de 1957, Tort presentava la seva dimissió irrevocable, puix tenia altres ocupacions professionals que no li era possible desatendre. El 27 de desembre de 1957, la junta de govern acceptava la renúncia, li agraiïa la dedicació i procedia a nomenar el seu substitut. El designat va ser Assís Viladevall Marfà, qui, en principi, es faria càrrec de la publicació fins al desembre de 1959, és a dir, els dos anys de pròrroga que encara tenia vigents Ramon Tort.

Quant als continguts de *Cuadernos de Arquitectura* sota la direcció de Ramon Tort, val a dir que pel que fa a l'atenció que es dedicà a altres disciplines artístiques, s'han de citar les contribucions d'Ignasi Maria Serra Goday, qui parlà, entre d'altres qüestions, de les obres de l'escultor de tendència classicista Josep Clarà⁸³¹ o de les que llavors realitzava el pintor muralista Josep Obiols⁸³². L'avantguardisme també es tractà en aquest nou vessant de *Cuadernos de Arquitectura*, com ho demostra l'article que el crític d'art Joan Teixidor publicà, amb abundants fotografies, qualcuna d'elles en color, sobre l'obra ceràmica de Joan Miró⁸³³.

⁸²⁸ “Bikini: salón de baile, bolera y golf en miniatura; arquitecto: Julio Chinchilla Ballesta”. *Cuadernos de Arquitectura* (1954), núm. 18, p. 14 – 17.

⁸²⁹ “Estadio para el C. De F. Barcelona; arquitectos: J. Soteras Mauri, J. Mitjans Miró, García Barbón Fernández de Henestrosa”. *Cuadernos de Arquitectura* (1955), núm. 21, p. 1 -11.

⁸³⁰ “Viviendas protegidas para la SEAT”. *Cuadernos de Arquitectura* (1956), núm. 24, p. 15 – 18.

⁸³¹ SERRA GODAY, I.M. “Clarà”. *Cuadernos de Arquitectura* (1954), núm. 18, p. 26 – 30.

⁸³² SERRA GODAY, I.M. “Los frescos de Obiols en la nueva iglesia del Castell del Remy”. *Cuadernos de Arquitectura* (1954), núm. 20, p. 23 – 28.

⁸³³ TEIXIDOR, J. “Cerámicas de Miró”. *Cuadernos de Arquitectura* (1956), núm. 26, p. 28 – 32.

Per altra banda, la reflexió, el debat intel·lectual sobre els corrents estilístics que es conreaven i practicaven a Europa es va introduir en aquesta fase a la revista col·legial. Així, per exemple, l'italià Alberto Sartoris carregava amb duresa contra l'arquitectura orgànica i el seu rerefons ideològic.

Cuando oigo a algún europeo, y, para colmo, a un mediterráneo que aplaude ruidosamente la arquitectura orgánica, pienso con sinceridad que es preciso rebelarse contra su ignorancia, puesto que la arquitectura orgánica – tal como la conciben sus actuales turiferarios – , lejos de representar una posición legítima o defendible del arte de construir, es sólo un dócil instrumento de propaganda del que se nos ha dotado, no hace muchos años, y que nos ha venido fresco y sonrosado con el bagaje del ejército americano.⁸³⁴

Per la seva part, un rehabilitat Nicolau Maria Rubió Tudurí feia quelcom semblant respecte un determinat funcionalisme, que considerava buit de contingut real⁸³⁵. D'altra banda, Josep Maria Sostres, membre del Grup R, emprava les pàgines de *Cuadernos de Arquitectura* per convidar l'arquitecte a renunciar a la recerca d'un nou estil revolucionari arrecerat en els postulats racionalistes de la dècada dels 20, que corria el risc de caure en el manierisme, i sí a perseguir una Arquitectura més útil, sense segell personalista i preocupada per abaratir costos i resoldre problemes urbanístics⁸³⁶.

En una línia similar, la revista col·legial sota la direcció de Ramon Tort, intensificà l'observació i la divulgació dels esdeveniments arquitectònics que tenien lloc a dins i a fora de Catalunya. A l'interior del país, el fenomen més significatiu era la labor que portava a terme el Grup R. *Cuadernos* li donaria sovint cobertura informativa, tot anunciant les exposicions que anava organitzant⁸³⁷ o els concursos d'avantprojectes que convocava⁸³⁸. A l'exterior, l'atenció és dirigit cap al nord del continent europeu. Les visites d'Alvar Aalto a Barcelona havien estret els vincles amb l'arquitectura contemporània finlandesa

⁸³⁴ SARTORIS, A. “Espejuelo para cazar alondras”. *Cuadernos de Arquitectura* (1954), núm. 17, p. 1 – 5.

⁸³⁵ RUBIÓ TUDURÍ, N.M. “Recapitulación”. *Cuadernos de Arquitectura* (1954), núm. 19, p. 1 – 4.

⁸³⁶ SOSTRES, J.M. “Creación arquitectónica y manierismo”. *Cuadernos de Arquitectura* (1955), núm. 22, p. 1 – 4.

⁸³⁷ “Exposición GR”. *Cuadernos de Arquitectura* (1954), núm. 18, p. 18 – 21.

⁸³⁸ “GR. Concurso anual de anteproyectos”. *Cuadernos de Arquitectura* (1955), núm. 23, p. 21 – 23.

i això quedava palès a l'òrgan d'expressió col·legial⁸³⁹. Alemanya fou també un altre punt cap al que es dirigiren els ulls del responsables de la revista en aquesta etapa. Així, l'any 1956 s'informà del projecte de reconstrucció de la barriada berlinesa de Hansa, destruïda per mor de la II Guerra Mundial, que correria a càrrec de facultatius de gran prestigi, com Oscar Niemeyer, Willy Kreuer o Walter Gropius⁸⁴⁰. Igualment, l'any següent es donava a conèixer la celebració, també a Berlín, de l'Exposició Internacional d'Obres i Construccions, en la qual hom hi podia admirar edificis d'Alvar Aalto, de Karl Otto, d'Edward Ludwig o de Le Corbusier⁸⁴¹. L'abast de la mirada internacional de *Cuadernos* en aquesta etapa també s'estengué per la Gran Bretanya, Suïssa, Estats Units o Mèxic.

En un altre sentit, la publicació de l'entitat realitzà una valuosa tasca de reivindicació del moviment Modernista català i, sobretot, dels considerats tres autors referents: Lluís Domènech i Montaner, Antoni Gaudí i Josep Puig i Cadafalch. La labor l'havia iniciada Josep Francesc Ràfols quan a l'any 1950 dedicà aquell article a Josep Maria Jujol, i seria aquest mateix estudiós qui la reprengué sis anys més tard quan publicà un esbós biogràfic i professional de Domènech i Montaner⁸⁴². És clar, recordar la vida de Domènech era impossible sense fer referència a la seva dedicació política vinculada al nacionalisme català. Per això, Ràfols, en plena dictadura franquista, hagué d'introduir els matisos oportuns per justificar que el seu catalanisme sols havia de ser llegit en clau cultural i en cap cas política.

[La trajectòria política de l'arquitecte] *hará pensar en la personalidad de Doménech y Montaner como en la de un secesionista, craso error ciertamente, pues si tal vez lo hubiera sido en algún momento de su diversa y dispersa actuación, el volumen de su cultura histórica y artística en avasallador enlace habríale apartado de ello. Más claro: el presidente de la "Unió Catalanista" fue en arte españolísimo, después de un baño inicial en el venero mediterráneo [...] Son los moros, los moriscos y los mudéjares quienes desgajan a Doménech y*

⁸³⁹ “La ciudad jardín de Tapiola en Finlandia”. *Cuadernos de Arquitectura* (1956), núm. 27, p. 29 – 32.

⁸⁴⁰ “Exposición Internacional Berlinesa”. *Cuadernos de Arquitectura* (1956), núm. 28, p. 28 – 32.

⁸⁴¹ “Interbau, Berlín, 1957”. *Cuadernos de Arquitectura* (1957), núm. 29 i 30, p. 28 – 32.

⁸⁴² RÀFOLS, J.F. “Lo decorativo en la obra de Doménech y Montaner”. *Cuadernos de Arquitectura* (1956), núm. 24, p. 1 – 6.

*Montaner de las huestes catalanistas y lo sitúan en plena hispanidad, tal cuál se demuestra en sus numerosas y notables construcciones privadas y públicas.*⁸⁴³

Aquesta línia de recuperació de la història de l'arquitectura catalana – malgrat la interpretació que se'n feia o que se n'hagués de fer –, essencialment la pròpia del Modernisme, fou redundada el mateix 1956 per *Cuadernos de Arquitectura*. En la commemoració del centenari del naixement d'Antoni Gaudí, la revista col·legial informà de l'exposició organitzada per l'entitat Amics de Gaudí, al Saló del Tinell de Barcelona, i dirigida per Josep Maria Sostres, Oriol Bohigas i el promotor Joan Prats⁸⁴⁴. Tanmateix, l'aportació més important del COACB a la celebració d'aquest aniversari fou la publicació de l'article que Alexandre Cirici dedicà a l'anàlisi d'algunes de les obres més rellevants del geni reusenc⁸⁴⁵. Més tard, amb el número corresponent a l'últim trimestre de 1956, tot i que ja aparegué el 1957, la revista recordà la figura de Josep Puig i Cadafalch, en motiu de la seva defunció. Va ser, novament, Josep Francesc Ràfols qui publicà un article d'homenatge a la figura del traspassat, tot repassant molt breument i per sobre la carrera política i amb una mica més de deteniment la trajectòria professional, des d'una tripla perspectiva: la d'arquitecte, la d'arqueòleg i la d'impulsor d'activitats culturals⁸⁴⁶.

Aquestes pàgines que *Cuadernos de Arquitectura* emplenà per a recordar un moviment cabdal de l'arquitectura contemporània, no només catalana, sinó universal, tingueren quelcom de pioner al país. Havia transcorregut un marge de temps suficient com per contemplar amb perspectiva les consecucions modernistes, per calibrar-ne el seu valor i historiar el corrent i els seus autors. Foren unes primeres passes, aquestes que es transitaren a mitjans de la dècada dels 50, valuoses en tant que deixaven a la fi endarrere els paràmetres teòrics centralistes de la postguerra que amb més o menys fortuna havien intentat implantar els ideòlegs arquitectònics del règim, però sobretot perquè posaven les bases d'allò que succeiria a partir del començament dels anys 60, un

⁸⁴³ *Ibid.*, p. 4 i 6.

⁸⁴⁴ “La exposición Gaudí en el Tinell”. *Cuadernos de Arquitectura* (1956), núm. 26, p. 25 – 27.

⁸⁴⁵ CIRICI, A. “La obra de Gaudí”. *Cuadernos de Arquitectura* (1956), núm. 26, p. 1 – 24.

⁸⁴⁶ RÀFOLS, J.F. “Puig y Cadafalch”. *Cuadernos de Arquitectura* (1956), núm. 28, p. 1 – 7.

revifament de la historiografia de l'Arquitectura, que dedicaria especial atenció a tres períodes molt concrets: el Gòtic, el Modernisme i el Racionalisme del GATCPAC.

En total, foren 14 els números que van veure la llum sota la direcció de Ramon Tort, dotze de simples i un, l'últim, el 29 i 30, de doble. La junta de govern, malgrat que no s'aconseguí la regularitat prevista, es mostrà molt satisfeta amb la qualitat dels continguts de la publicació des del començament. Segons la Memòria Anual corresponent a l'any 1954, els lectors també valoraren positivament la tasca realitzada. Això es traduí en un increment del número de subscriptors, que només en aquell any es duplicaren, tot passant de 110 a 220. Així mateix, els exemplars de venda directa s'incrementaren de 2 a 20 en el mateix temps⁸⁴⁷. A finals de 1956 ja eren 290 els subscriptors, i quan finalitzà la direcció de Ramon Tort es superava la xifra dels 300. El balanç, per tot plegat, havia resultat ben positiu, i quan aquest presentà la dimissió, a finals de 1957, la junta de govern ho considerà una notícia força dolenta.

5.3.4.2.3. Sota la direcció d'Assís Viladevall, 1958 – 1964

Amb la voluntat de no deturar la línia ascendent de *Cuadernos de Arquitectura*, tot d'una es procedí al nomenament del seu substitut per als dos anys de contracte que restaven. El càrrec recaigué, com ja hem avançat, en l'arquitecte Assís Viladevall Marfà, el 27 de desembre de 1957, qui, alhora, comptaria amb el recolzament del també arquitecte Vicenç Bonet Ferrer com a redactor en cap. En el mateix context de renovació, el Col·legi es dotaria amb unes oficines específiques per a la secció de la revista, que quedaren instal·lades a la planta baixa de la seu social de l'entitat, encara ubicada en el número 563 de la Gran Via de les Corts. Paral·lelament, aquestes eren reforçades amb més mitjans humans i recursos econòmics, per tal d'acabar de consolidar la publicació, fer-la créixer i assolir, a la fi, l'anelhada aparició regular⁸⁴⁸.

⁸⁴⁷ BCOAC. “Memoria anual correspondiente a 1954”. Llegida pel degà Manuel de Solà Morales Rosselló a la junta general del 27 de maig de 1955. DF – 1109.

⁸⁴⁸ BCOAC. “Memoria anual correspondiente a 1957”. Llegida pel degà Manuel de Solà Morales Rosselló, a la junta general del 29 de maig de 1958. DF – 1109.

La gestió de Viladevall i de Bonet fou continuista respecte a l'anterior etapa pel que fa als continguts i alhora expansionista en determinades qüestions, com ara en la introducció signatures de reconeguts crítics d'art o en el fet de posar sobre la taula, després de vint anys d'incompareixença pública, el nom i les consecucions del GATCPAC. Quant a l'índex de la revista, foren freqüents els números de caràcter monogràfic, dedicats a les construccions d'una determinada natura o finalitat. Així, se'n dedicaren a infraestructures esportives⁸⁴⁹, a edificis culturals⁸⁵⁰, a clíniques i dispensaris⁸⁵¹, a construccions industrials⁸⁵², a hotels i edificis d'esbarjo⁸⁵³, a arquitectura religiosa⁸⁵⁴ o a habitatges unifamiliars⁸⁵⁵. El tiratge s'augmentà significativament, gràcies a l'increment del número de col·legiats però també de subscriptors i d'exemplars venuts de manera directa. La qualitat editorial mantinguda, quan no incrementada, hi tingué també molt a veure, en la demanda ascendent, així com la regularitat trimestral que gairebé s'aconseguí. Efectivament, durant tot el període aquí estudiat sortiren quatre números per any, malgrat que el corresponent a l'últim trimestre tingué tendència a aparèixer ja en el nou any. La satisfacció col·legial amb Assís Viladevall va fer que el seu nomenament com a director es prorrogués per molt més dels dos anys previstos, que en principi conclouien a finals de 1959. Així, la seva labor al capdavant de *Cuadernos* es perllongà, com veurem en el següent capítol, fins el mes de juliol de 1966, quan presentà la seva dimissió per discrepàncies amb el tracte que li atorgava la que aleshores era la junta de govern⁸⁵⁶.

Tot centrant-nos ara en l'etapa que tanquem l'any 1964, val a dir que la revista incorporà signatures d'intel·lectuals especialistes en Art que no pertanyien pròpiament a la classe dels arquitectes, sinó que exercien carrera d'historiadors, de crítics o de promotors. Va ser, sobretot, el cas de Juan Eduardo Cirlot, qui hi col·laborà a partir de 1960 de manera freqüent amb la presentació i anàlisi de corrents d'avantguarda com el futurisme, el dadaisme, el

⁸⁴⁹ *Cuadernos de Arquitectura* (1958), núm. 31.

⁸⁵⁰ *Cuadernos de Arquitectura* (1959), núm. 35.

⁸⁵¹ *Cuadernos de Arquitectura* (1960), núm. 40.

⁸⁵² *Cuadernos de Arquitectura* (1960), núm. 41.

⁸⁵³ *Cuadernos de Arquitectura* (1961), núm. 43.

⁸⁵⁴ *Cuadernos de Arquitectura* (1961), núm. 45.

⁸⁵⁵ *Cuadernos de Arquitectura* (1962), núm. 50.

⁸⁵⁶ *Vide infra*, p. 618 – 620.

cubisme o el surrealisme, així com també per presentar la trajectòria d'un artista emergent o consagrat, com va ser el cas de Modest Cuixart⁸⁵⁷ o d'Eduardo Chillida⁸⁵⁸. La participació de Cirlot, en aquest camp, anà en paral·lel a la d'un altre autor ja habitual a les pàgines de *Cuadernos*, la de l'arquitecte Josep Francesc Ràfols, que va prosseguir amb la tasca empresa anys enrere. Ràfols apropiaria el lector als corrents pictòrics del fauisme, del simbolisme, de l'expressionisme, del modernisme o als pintors natzarens o als italianitzants. Altres articulistes no arquitectes que contribuïren, de manera més puntual, al vessant de difusió de l'art i de la seva historiografia a la revista de l'entitat foren Josep Palau Fabre, qui introduí a la publicació la crítica cinematogràfica⁸⁵⁹, Joan Teixidor, amb l'article dedicat a Antoni Tàpies⁸⁶⁰, Sebastià Gasch⁸⁶¹, Vicente Aguilera Cerni⁸⁶² o Miquel Porter Moix⁸⁶³.

Com sota la direcció de Ramon Tort, amb Assís Viladevall i Vicenç Bonet al capdavant de la revista, es continuà prestant atenció a l'actualitat arquitectònica internacional. En algunes ocasions es comptà amb la col·laboració d'arquitectes estrangers referents, que escriviren qualche article per a *Cuadernos*, com Nikolaus Pevsner⁸⁶⁴, o bé s'hi recollí la reproducció de contribucions fetes a altres publicacions europees, com en els casos de J.M. Richards⁸⁶⁵ i de Bruno Zevi⁸⁶⁶. Així mateix, hi fou seguida de prop la trajectòria i els guardons que anaven aconseguint una sèrie d'arquitectes considerats cabdals per a l'Arquitectura contemporània, com foren Mies Van der Rohe, Walter Gropius o Alvar Aalto. D'igual manera, s'anà notificant la celebració d'alguns dels congressos i certàmens internacionals de major prestigi.

⁸⁵⁷ CIRLOT, J.E. "Modesto Cuixart". *Cuadernos de Arquitectura* (1960), núm. 41, p. 36 – 39.

⁸⁵⁸ CIRLOT, J.E. "La obra de Eduardo Chillida". *Cuadernos de Arquitectura* (1961), núm. 45, p. 41 – 44.

⁸⁵⁹ PALAU, J. "Hemos visto nacer un arte". *Cuadernos de Arquitectura* (1959), núm. 38, p. 53 i 54.

⁸⁶⁰ TEIXIDOR, J. "Antoni Tàpies". *Cuadernos de Arquitectura* (1959), núm. 38, p. 48 – 52.

⁸⁶¹ GASCH, S. "Intento de justificación del arte actual". *Cuadernos de Arquitectura* (1961), núm. 43, p. 41 i 42.

⁸⁶² AGUILERA CERNI, V. "Eduardo Alcoy". *Cuadernos de Arquitectura* (1961), núm. 43, p. 37 – 40.

⁸⁶³ PORTER, M. "Niños, objetos y juguetes". *Cuadernos de Arquitectura* (1960), núm. 40, p. 47 i 48.

⁸⁶⁴ PEVSNER, N. "La arquitectura actual en Gran Bretaña". *Cuadernos de Arquitectura* (1962), núm. 49, p. 48 i 49.

⁸⁶⁵ RICHARDS, J.M. "El hombre dentro de una lata caliente". *Cuadernos de Arquitectura* (1958), núm. 34, p. 47 i 48.

⁸⁶⁶ ZEVI, B. "La historia no puede retroceder". *Cuadernos de Arquitectura* (1960), núm. 40, p. 49.

A l'àmbit nacional, la publicació de l'entitat informà, evidentment, de les novetats que s'esdevenien al Col·legi, la més important de les quals era, en aquesta etapa, la construcció de la nova seu social, a la Plaça Nova de Barcelona. Informà, d'aquesta manera, dels concursos d'avantprojectes que es convocaren per al disseny de l'edifici⁸⁶⁷ i amb un número monogràfic de la inauguració i de l'obra ja finalitzada⁸⁶⁸. Fora de la corporació, però ben relacionat amb el procés d'obertura cultural que experimentava, es publicitaren les activitats del Grup R, com ara el cicle de conferències sobre “Economia i Urbanisme”, de l'any 1958, tot reproduint, a més, la intervenció feta per Ramon Trias Fargas⁸⁶⁹, o el curs de Sociologia organitzat l'any següent⁸⁷⁰.

Encara en aquesta línia d'informar de les novetats arquitectòniques dins Catalunya, *Cuadernos de Arquitectura* començà a adquirir en aquesta època un component crític remarcable. Fou quan es començaren a assenyalar determinades deficiències que afectaven de manera seriosa la qualitat de vida d'una societat en plena transformació. A més d'Oriol Bohigas, el camí el transità, per exemple, Josep Maria Martorell, l'any 1959, quan posava sobre la taula les xifres d'infants sense escolaritzar que existien a Barcelona – això era gairebé un 40% del cens, o el que era el mateix, prop de 90.000 – i reclamava la implicació dels poders públics i dels urbanistes per posar-hi remei.

Ante este panorama, ¿qué respuestas hemos visto dar a la Administración? Podríamos decir que casi únicamente el propósito, realizado en parte, de la construcción de muchos edificios escolares para albergar a todas estas cantidades de niños abandonados. Pero nos preguntamos: una vez construidas estas escuelas, ¿qué maestros van a llenarlas?, ¿con qué espíritu vivificarán sus paredes y sus aulas?, ¿bajo qué criterios pedagógicos enfocarán una tarea de tanta responsabilidad como a educación de unos futuros ciudadanos [...]? [...] En el desarrollo que últimamente ha ido adquiriendo entre nosotros el urbanismo, ¿ha contado el problema escolar,

⁸⁶⁷ “2º Concurso de Anteproyectos para Sede del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares”. *Cuadernos de Arquitectura* (1958), núm. 32, p. 5 – 27.

⁸⁶⁸ *Cuadernos de Arquitectura* (1962), núm. 48.

⁸⁶⁹ TRIAS FARGAS, R. “Urbanismo, localización económica y estructura económica”. *Cuadernos de Arquitectura* (1958), núm. 31, p. 37 – 48.

⁸⁷⁰ “Un curso de Sociología por el Grupo R”. *Cuadernos de Arquitectura* (1959), núm. 35, p. 50.

*o ha sido devorado por la urgencia de otros problemas aparentemente más vitales como el de la vivienda o el de la localización de la industria? ¿Han pensado los urbanistas en la dimensión social del problema escolar?.*⁸⁷¹

Encara una mica més punyent seria Joan Margarit, a partir de l'any 1962, des de la seva secció fixa “Temas de Actualidad Urbanística y Arquitectónica”. Amb el primer article que hi publicà es queixà de la pujada alarmant dels preus en el sector econòmic de la construcció i instà els responsables polítics a adoptar mesures per a resoldre-ho.

*Frente a estos incrementos de los precios de los materiales y de mano de obra, se da la paradoja de que la Administración no ha decretado hasta la fecha medida alguna que compense a los constructores de las repercusiones que en los Contratos suponen dichos auges [...]. La demora en la aplicación de las medidas repercute en la marcha económica de los industriales que trabajan para el Estado y organismos autónomos, puesto que las previsiones que hacen para reposición de maquinaria y equipos, imprescindibles de cara a la competición europea en vistas a la Integración, tienen que ser consumidas en hacer frente a los aumentos.*⁸⁷²

El mateix Margarit, l'any 1963, a través de la secció esmentada, introduiria a la revista col·legial un nou tema de reflexió, que durant els anys següents es convertiria en bandera reivindicativa del COACB, la preocupació pel deteriorament mediambiental. En aquella ocasió, l'arquitecte i poeta denunciava els estralls que ja patia un indret natural tan emblemàtic per a Catalunya com era la Costa Brava, per mor del creixement incontrolat de les edificacions.

Tossa y Lloret producen un lamentable aspecto de confusión. El fuerte crecimiento de Playa de Aro no se encuentra canalizado como era de esperar dadas sus condiciones naturales de playa y de emplazamiento. Muchos núcleos de población han visto mermada su gracia natural, así Tamariu y Sa Tuna, además de

⁸⁷¹ MARTORELL, J.M. “La Escuela: aspectos de un problema”. *Cuadernos de Arquitectura* (1959), núm. 35, p. 5 – 7.

⁸⁷² MARGARIT, J. “Inquietud económica en la industria de la construcción”. *Cuadernos de Arquitectura* (1962), núm. 49, p. 44.

*los citados, y hay que reconocer que va disminuyendo el carácter de las poblaciones mayores. También se reduce el valor de pequeños rincones como Canyelles Petites entre otros en los que una urbanización o construcción inadecuada se ha forzado en el paisaje. También causa preocupación el desarrollo de San Feliu en la zona norte, así como los de San Antonio, Llansá y Rosas, tanto en calidad de construcciones y de urbanización como de densidad de población.*⁸⁷³

Per altra banda, cal assenyalar que durant la direcció d'Assís Viladevall, *Cuadernos* aprofundí en la línia de difusió de la historiografia de l'Arquitectura catalana, especialment pel que feia referència al Modernisme. En aquest sentit, autors com Oriol Bohigas i David Mackay⁸⁷⁴, reivindicaren l'excepcionalitat d'un moviment encara poc divulgat i molt menys estudiat, de grandíssima importància quant al número de les obres aixecades i a la seva qualitat.

*Cada vez se nos aparece con caracteres más sobresalientes el extraordinario fenómeno de la arquitectura modernista catalana. Estamos seguros que, a pesar de la escasa divulgación que obtienen las cosas de nuestro país, a pesar de la falta absoluta de especialistas que, como Inglaterra, por ejemplo, se han volcado sobre la historia de este alucinante período, el "Modernisme" es hoy el fenómeno europeo de fin de siglo que provoca mayor interés, que acredita una densidad cultural más elevada.*⁸⁷⁵

Amb tot, la contribució més important que es va fer des de *Cuadernos de Arquitectura* per centrar l'atenció arquitectònica en aquell corrent, per rescatar la seva memòria, fou l'elaboració, l'any 1963, d'un número doble, el 52 i 53, monogràfic sobre la vida i l'obra de Lluís Domènech i Montaner. En ell hi prengueren part les plomes d'Adolf Florensa, d'Alexandre Cirici, de Pere Domènech Roura, – fill de l'homenatjat - i de l'historiador Miquel Coll i Alentorn, a més d'Oriol Bohigas, David Mackay i Josep Maria Martorell. Per a completar-lo s'hi introduí un text del ja traspassat Josep Puig i Cadafalch, així

⁸⁷³ MARGARIT, J. "La Costa Brava y los arquitectos". *Cuadernos de Arquitectura* (1963), núm. 54, p. 32.

⁸⁷⁴ MACKAY, D. "Tiendas modernistas en Barcelona, 1882 – 1922". *Cuadernos de Arquitectura* (1962), núm. 49, p. 34 – 39.

⁸⁷⁵ BOHIGAS, O. "M.J. Raspall: arquitecto". *Cuadernos de Arquitectura* (1961), núm. 44, p. 29 – 38.

com un altre de signat pel mateix Domènech i Montaner, bàsic i essencial per a la historiografia de l'Arquitectura a Catalunya, com era *En busca de una arquitectura nacional*, aparegut per primer cop a *La Renaixença* l'any 1878. La reivindicació tenia un rerefons cultural, però en aquesta ocasió també polític. Bohigas, en aquest sentit, defensà la seva trajectòria d'home públic i, sense pal·liatius, l'enquadrava en el *catalanismo más radical y más progresista*⁸⁷⁶, tot vinculant, malgrat que sense fer-ho explícit, les seves conviccions ideològiques a les consecucions com arquitecte. Aquest *Cuadernos* de lloança a Domènech i Montaner es tancava amb un text poètic de Joan Brossa compost dos anys abans, rellevant no només per la categoria del literat i el prestigi que això confereix a la publicació, sinó també perquè es tracta del primer escrit en català que inclogué la revista col·legial⁸⁷⁷. No podem deixar d'esmentar tampoc, en aquesta línia de remembrança del Modernisme que impulsà *Cuadernos de Arquitectura*, l'edició que es va fer de l'obra *Gaudí*, que contenia la recopilació de conferències pronunciades en un cicle organitzat pel Centre d'Investigacions Gaudinistes⁸⁷⁸ i de la qual se n'editaren 3.000 exemplars⁸⁷⁹.

Tanmateix, una de les labors de més transcendència cultural – i política – que es va fer des del COACB en aquests últims anys de la dècada dels 50 i primers dels 60 a través de *Cuadernos de Arquitectura* va ser la d'alliberar de l'ostracisme intel·lectual l'experiència racionalista del GATCPAC i la memòria d'alguns dels arquitectes que la protagonitzaren. Aquest camí es començà a transitar quan l'any 1958, en el número 33, es feia referència al taller de Joan Miró, projectat pel sancionat Josep Lluís Sert – qui aleshores exercia el mestratge a Harvard – i executat per E. Juncosa⁸⁸⁰. Era aquest el començament de la rehabilitació moral, que no professional, de qui havia estat una de les principals figures del col·lectiu avantguardista de temps republicans. Un any més tard, Alexandre Cirici, tot denunciant la perversió que es produïa aleshores del pla urbanístic barceloní dissenyat per Ildefons Cerdà, escrivia públicament el

⁸⁷⁶ BOHIGAS, O. “Vida y obra de un arquitecto modernista”. *Cuadernos de Arquitectura* (1963), núm. 52 i 53, p. 67 – 92.

⁸⁷⁷ BROSSA, J. “Homenaje al arquitecto Doménech y Montaner”. *Cuadernos de Arquitectura* (1963), núm. 52 i 53, p. 97 – 102.

⁸⁷⁸ DDAA. *Gaudí*. Barcelona: Cuadernos de Arquitectura, 1960.

⁸⁷⁹ BCOAC. “Memoria anual correspondiente a 1960”. Llegida pel degà Manuel Solà Morales Rosselló, a la junta general del 31 de maig de 1961, p. 8. DF – 1109.

⁸⁸⁰ “Taller del pintor Miró en Palma de Mallorca; J.L. Sert, arquitecto./ E. Juncosa, arquitecto – director/ A. Ochoa, ingeniero”. *Cuadernos de Arquitectura* (1958), núm. 33, p. 29 – 31.

nom del grup del GATCPAC i recordava el posicionament que aquell havia mantingut en el seu temps en pro del respecte als paràmetres originals del Pla, davant les múltiples agressions que patia⁸⁸¹.

L'any 1960, el número 40, dedicat monogràficament a clíniques i dispensaris, incloïa i elogiava una de les obres cabdals aixecades a Barcelona per membres del grup, el Dispensari Antituberculós de Josep Torres Clavé, Josep Lluís Sert i Joan Baptista Subirana⁸⁸². Es citava, doncs, el nom i l'obra del malaguanyat Torres Clavé, secretari general del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya dels anys bèl·lics, vint anys després de la seva mort mentre servia a l'exèrcit lleial al Govern. Això cal ésser considerat, a la fi, com un element que denota la progressiva recuperació de la normalitat cultural en el si del Col·legi, després de gairebé dues dècades en què el GATCPAC havia estat proscrit en públic, de manera interessada, per les seves sensibilitats republicanes i la seva vinculació amb la Generalitat de Catalunya.

En aquell mateix *Cuadernos*, Oriol Bohigas anava una mica més enfora i publicava un article titulat “Homenaje al GATCPAC”. En ell hi feia breu història del grup i defensa apassionada de les dues figures que en considerava clau: Sert i Torres, exiliat polític el primer i mort en la defensa de la República el segon. Així mateix, hi apuntava la connexió que hom hauria de detectar, pels seus postulats progressistes i innovadors, entre el Modernisme, el Racionalisme català i l'Arquitectura realitzada pels integrants del Grup R. Alhora, no podia estar de lamentar-se del trencament que s'havia produït durant tota la dècada dels anys 40, de l'abandonament que s'havia fet llavors dels camins que tot just havien començat a apuntar els membres del GATCPAC. Un altre autor que Bohigas considerà clau en el col·lectiu era Antoni Bonet Castellana, titulat l'any 1936, qui s'havia traslladat a París per a integrar-se a l'estudi de Le Corbusier i posteriorment a Argentina, on d'ençà d'aleshores exercia una carrera professional prestigiosa.

⁸⁸¹ CIRICI, A. “Significación del plan Cerdà”. *Cuadernos de Arquitectura* (1959), núm. 35, p. 45 – 47.

⁸⁸² “El Dispensario Antituberculoso de la calle Torres Amat (1934 – 1938)”. *Cuadernos de Arquitectura* (1960), núm. 40, p. 6 – 11.

Torres y Sert son los dos hombres que hubieran cambiado radicalmente nuestro panorama arquitectónico, frente a la colectiva deserción de los años cuarenta, si a uno y a otro la muerte y la ausencia no les hubiera definitivamente alejado. El GATCPAC fue, no hay que olvidarlo, la obra personal y abnegada de estos dos hombres. [...] Todo ello pudo dar inapreciables frutos si hubiera logrado una continuidad. A pesar del marasmo arquitectónico que le siguió, no fue todo perdido porque, sin duda, la generación de 1950 sería un hecho inexplicable si no hubiera existido el doble precedente del Modernisme y del GATCPAC.⁸⁸³

L'escrit de Bohigas tingué resposta en forma de carta al director. La signaven els “arquitectes directors” del GATCPAC Ricard de Churruga Dotres, Sixt Illescas Miroso, Josep González Esplugas, Joan Baptista Subirana Subirana, Ricard Ribas Seva, Manuel Subiño Ripoll i Cristòfol Alzamora Abreu. Els “supervivents”, com ells mateixos es denominaren a la missiva, agraïen l'atenció d'Oriol Bohigas d'haver dedicat un article al grup, emperò li criticaven una personalització excessiva en les figures de Sert, Torres i Bonet. Per contra, li recordaven l'esperit col·lectiu del GATCPAC.

Deseamos desvirtuar el concepto que se refleja de que, a parte de los tres compañeros mencionados en el mismo, los restantes estemos poco menos que anulados profesionalmente en cuanto a los conceptos directrices del espíritu del GATEPAC. Puestos a hacer historia, te diremos que siempre y en todo momento la labor del GATEPAC mientras fuimos socios directores fue de equipo y anónima y los verdaderamente abnegados fuimos precisamente los que mantuvimos este espíritu, sin personalismos, y luchando sin descanso por defender una arquitectura viva y al día.⁸⁸⁴

⁸⁸³ BOHIGAS, O. “Homenaje al GATCPAC”. *Cuadernos de Arquitectura* (1960), núm. 40, p. 43 i 44.

⁸⁸⁴ CHURRUGA, R. [et al.]. “Carta al director”. *Cuadernos de Arquitectura* (1960), núm. 42, p. 6.

Més enllà dels arguments de la resposta, el que és interessant copsar és la dialèctica en si, el fet de poder debatre novament sobre un moviment considerat maleït durant els primers anys del règim franquista i les consecucions del qual tornaven a ser reivindicades dues dècades més tard per dues generacions diferents, la de Bohigas i la dels propis integrants del grup.

El mateix Oriol Bohigas, en els anys següents, continuaria amb les referències al GATCPAC i, sobretot, incidint en la teoria ja apuntada de l'existència d'una línia de continuïtat que menava des dels postulats modernistes fins als racionalistes – passant per sobre del neoclassicisme noucentista - establerta per la concepció progressista de l'Arquitectura realitzada, sempre en contacte amb la realitat internacional. Això, per una part, li permetia desenvolupar la idea d'una Arquitectura nacional catalana⁸⁸⁵, absolutament deslligada dels postulats monumentalistes que els ideòlegs del règim havien volgut implantar en matèria arquitectònica arreu de l'estat i, per l'altra, justificar la generació de la dècada dels 50, el Grup R, del que era membre, com a hereva d'aquesta tradició pròpia.

La línea Domènech si bien tuvo en Cataluña la interrupción del noucentisme, continuó, delgada pero coherente, a través de Masó y Pericás con sus formas secesionistas y sus recuerdos mackintoshianos, a través de los que, como Ramón Puig Gairalt, trajeron los ecos de loos; siguió luego por los francotiradores independientes como el Folguera de la primera época, hasta llegar a la brillante eclosión del racionalismo ortodoxo del GATCPAC.⁸⁸⁶

En total, entre els anys 1958 i 1964, sota la direcció d'Assís Viladevall, veieren la llum 24 números de *Cuadernos de Arquitectura*, 23 d'ells senzills i un de doble, aquell dedicat a Lluís Domènech i Montaner. El tiratge, durant aquests anys, no va fer més que incrementar-se i de manera ben significativa. A data d'1 de gener de 1960 es distribuïen uns 600 exemplars de cada número entre els arquitectes col·legiats, 380 eren per als subscriptors, 200 s'empraven per a

⁸⁸⁵ SUAUA, T. “Arquitectes catalans a les acaballes del franquisme: reconstructors d'identitats”. A: CASASSAS, J. [coord.]. *Les identitats a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Galerada, 2009.

⁸⁸⁶ BOHIGAS, O. “Vida y obra de un arquitecto modernista”. *Cuadernos de Arquitectura* (1963), núm. 52 i 53, p. 67 – 92.

l'intercanvi amb altres revistes nacionals i internacionals amb les quals nodrir la biblioteca de l'entitat i 100 més eren lliurats als anunciants⁸⁸⁷. A finals de 1963, el número de subscriptors s'havia incrementat fins als 712 i els exemplars que es repartien entre els col·legiats a 700, mentre que es mantenien les xifres dels destinats a intercanvi i a empreses contractants de publicitat⁸⁸⁸. Alhora, amb Viladevall i amb Bonet, s'aconseguí treure quatre números per any, malgrat que el corresponent a l'últim trimestre ja apareixia en la següent anualitat.

En qualsevol cas, la regularitat fou un plus que s'afegí a la qualitat per a la bona acceptació de *Cuadernos* en el sector professional de l'Arquitectura catalana. Fou una etapa en què la revista guanyà prestigi amb les signatures de valuosos personatges del món intel·lectual i amb l'amplitud de mires per a tractar els diferents vessants i estils constructius. Va ser una finestra oberta al que succeïa a Catalunya però també a Europa, amb el seguiment que es realitzà de la trajectòria de facultatius consagrats i referents de l'Arquitectura mundial. Des de les seves pàgines es contribuí a revifar la historiografia del Modernisme, a reivindicar aquest corrent i per tant el geni particular català i, de gran rellevància, es rescatà de l'oblit l'experiència racionalista del GATCPAC després de dues dècades de desterrament del panorama cultural públic. Tot plegat, assentaria les bases per a l'evolució més política i social que experimentaria *Cuadernos*, en paral·lel, i com a conseqüència alhora, de l'obert compromís reivindicatiu que adquiriria el COACB en l'última dècada del règim franquista, que analitzarem en el següent capítol.

⁸⁸⁷ BCOAC. “Memoria anual correspondiente a 1960”. Llegida pel degà Manuel de Solà Morales Rosselló, a la junta general del 31 de maig de 1961, p. 8. DF – 1109.

⁸⁸⁸ “Memoria anual correspondiente a 1963”, llegida pel degà Manuel Solà Morales Rosselló, a la junta general del maig de 1964, p. 6. DF – 1109.

5.4. Epíleg

En l'estudi del període de la trajectòria del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears abordat en aquest capítol, es precis distingir entre dues subetapes prou diferenciades. La primera es desenvoluparia, en termes generals, a partir de la reconstitució de la corporació, el mes de febrer de 1939, i durant tota la dècada dels anys 40. La segona, s'iniciaria a començaments de la dels 50 i s'allargaria fins a l'any 1964, en què finalitzà l'últim deganat de Manuel de Solà-Morales Rosselló.

La primera fou la dels anys de la més dura postguerra, durant la qual el Col·legi tingué més limitades les seves competències, quan estigué sotmès a la supervisió i als designis ferris de la Direcció General d'Arquitectura. Això el privà d'autonomia directiva i econòmica durant bona part de la dècada. No fou fins a l'any 1945 quan es pogueren celebrar unes eleccions entre els col·legiats per a proveir de càrrecs la junta de govern i, així i tot, la inèrcia imposada va fer que repetissin mandats aquells que havien estat designats per organismes superiors un lustre abans fins a mitjans de la dècada dels 50. Per altra banda, fins a l'any 1946 el Col·legi no estigué facultat per a celebrar assemblees generals on els membres de l'entitat poguessin debatre els assumptes professionals i aprovar els comptes corporatius. Llavors, la restitució d'aquests drets estatutaris no implicà, tanmateix, que la DGA no continués observant de prop l'evolució col·legial durant tota la resta del període estudiat.

De tot d'una, un cop restablert el Col·legi, i en relació amb allò que succeïa arreu, en el seu si s'hi deixaren sentir les proclames patriotes del franquisme. Igualment, l'exaltació de la figura i de la memòria d'aquells companys de professió que havien perdut la vida a mans de partidaris de la República durant la Guerra Civil, dels *caídos*, fou una constant fins que es creuà l'equador dels anys 40. Plaques, monuments i misses commemoratives es combinaren amb ajuts econòmics als familiars dels traspassats afectes, o suposadament afectes, al *Movimiento*, tot existint en aquests actes la voluntat de diferenciar entre victoriosos i derrotats de la contesa bèl·lica. Quant a aquests últims, hi hagué

silenci i un volgut oblit per als que havien mort al camp de batalla, essent el cas més paradigmàtic el de Josep Torres Clavé. A aquells que havien sobreviscut els esperaven les sancions professionals.

Aquestes arribaren mitjançant un procés de depuració al qual obligatòriament s'hi hagueren de sotmetre tots els membres de la classe i que s'allargà entre el mes de maig de 1939 i el de juliol de 1942. Al menys 266 col·legiats de la corporació catalanobalear foren cridats a presentar declaracions jurades a les juntes de depuració. Amb aquestes havien de detallar les seves actuacions polítiques i professionals durant el període republicà i la Guerra Civil i donar testimoni de la seva adhesió al nou règim. Mentre s'allargaren aquests tràmits, a un total de 45 arquitectes catalans els hi fou imposat alguna mena de càstig, que es mogué entre la inhabilitació total per a l'exercici de la professió i les suspensions temporals per a ocupar càrrecs públics i de confiança. En última instància, el Ministeri de Governació, el 9 de juliol de 1942, ratificà les penes per a 20 d'aquells sancionats. Es tractava, en tots els casos, de facultatius que havien optat pel camí de l'exili a l'estranger, ja durant el període bèl·lic o un cop consumada la desfeta republicana. En qualsevol cas, la seva absència del territori estatal fou considerada com una desafecció al més alt nivell i quedaren impossibilitats per a projectar professionalment a l'Espanya franquista. Entre els 20 hi havia figures com Josep Lluís Sert, *alma mater* del GATCPAC i nou representants més del col·lectiu racionalista, essent els més destacables, per les seves trajectòries anteriors i posteriors, Antoni Bonet Castellana i Josep Gudiol Ricard. També resultaren perjudicats per aquestes mesures homes de la talla de Josep Puig i Cadafalch o Nicolau Maria Rubió i Tudurí. Alguns d'ells retornaren a Catalunya, a partir de mitjans de la dècada dels 40 i, progressivament, durant tot el període de la dictadura franquista. Des del si del Col·legi hi hagué algunes invocacions per tal que les sancions per raons no professionals, és a dir per causes polítiques, fossin aixecades, emperò la junta de govern només podia readmetre provisionalment aquells damnats que anaven retornant de l'exili, a l'espera que la DGA ratifiqués definitivament la llicència per a exercir a territori espanyol. En termes generals, aquells que ho desitjaren, al cap dels anys, pogueren recuperar la carrera al país encara que a Josep Lluís Sert això li fou impossible fins al final del franquisme.

Quant a la dimensió pública de la corporació en aquesta primera etapa, durant els anys 40, el Col·legi col·laborà activament amb les noves autoritats i, en ocasions, de manera aparentment entusiasta. S'oferí a l'Església per a les tasques de reconstrucció de temples i altres edificis religiosos que havien patit desperfectes estructurals durant l'etapa bèl·lica, prengué part en el bastiment de refugis antiaeris en el context de la II Guerra Mundial o designà pèrits en les confiscacions de béns dictaminades pels Tribunals de Responsabilitats Polítiques. De la mateixa manera, de forma voluntària o per imperatiu social, es sumà a campanyes econòmiques, a subscripcions en favor de causes afins als paràmetres ideològics del franquisme, com ara la contribució pecuniària que es va fer a la *División Azul*, al Sindicat Espanyol Universitari, al *Frente de Juventudes* o a la campanya anual *Pro-Seminario*. Amb tot, més enllà de les repetides proclames d'adhesió al règim formulades durant els primers mesos de la reconstitució col·legial, només hem documentat un pronunciament públic adreçat al cap de l'estat per part de la corporació. Aquest tingué raó de ser l'any 1946, quan les potències aliades triomfadores de la contesa mundial estrenyien diplomàticament el règim franquista i aquest responia amb l'organització d'una campanya d'adhesió amb altes dosis de patriotisme exacerbat.

En matèria cultural, l'any 1940, el Col·legi es dotà amb la Secció Acadèmia, responsabilitat de Cèsar Martinell Brunet i de Manuel de Solà - Morales Rosselló. S'organitzaren, entre 1940 i 1942 diferents conferències, oficiades per arquitectes membres de l'aparell arquitectònic del règim, com Cèsar Cort Botí o el propi cap de la DGA, Pedro Muguruza, que versaren sobre els paràmetres urbanístics, les necessitats d'habitatges fruit dels estralls de la Guerra i la tasca reestructora que calia portar a terme, a través de la qual era possible realitzar una ingent labor propagandística dels valors del franquisme. L'altra línia d'actuació principal en aquest camp, a més de la posada en marxa, de nou, de la biblioteca col·legial i la instauració d'uns premis d'investigació científicotècnics i historicoarqueològics, fou la creació de la publicació *Cuadernos de Arquitectura*, l'any 1944, després d'unes llargues gestions burocràtiques per mor de la manca de llibertat de premsa existent. Essent responsabilitat de la Secció Acadèmia, veieren la llum deu números de la revista

abans que conclogués la dècada dels 40, amb una periodicitat que s'hagués volgut trimestral però que a causa de les penúries econòmiques fou més aviat esporàdica.

Cuadernos, en aquesta etapa dels anys 40, fou un reflex del que vivia l'Arquitectura catalana – i per extensió espanyola - del moment, aïllada del món i tancada sobre si mateixa. A les seves pàgines no hi tingueren cabuda els corrents internacionals contemporanis ni es notificaren els esdeveniments que se celebraven arreu del món. Tampoc no es va fer esment a moviments pretèrits que havien estat especialment brillants a Catalunya, com ara al Modernisme ni, molt menys al racionalisme del GATCPAC, conceput a l'Espanya franquista com un art roig i pernicios. Per contra, les úniques mencions que es feren a arquitectes estrangers varen ser les referències a tres professionals que havien exercit llurs carreres en els segles XVII, XVIII i principis del XIX. D'altra banda, la revista estigué exclusivament centrada en el col·lectiu dels arquitectes catalans. No s'obriren les mires allò que succeïa fora de la classe, en altres àmbits culturals o de creació artística, sinó que tan sols s'informà de realitzacions alienes a l'Arquitectura, concretament d'exposicions de pintura, quan els autors eren companys de professió.

Amb tot, el canvi de dècada seria beneficiós per a l'entitat en diferents aspectes i és aleshores quan s'inicia la segona subetapa, la que arribaria fins a l'any 1964. En el plànol institucional, els ànims postbèl·lics ja es temperaren, conforme havia succeït arreu fruit de la consolidació de la dictadura. Llavors, ja no serien necessàries les proclames d'adhesió en favor del règim, atès que hom ja la donava per descomptada. Com no podia ser d'altra manera, la corporació seguiria cooperant amb les autoritats en les qüestions professionals i en altres de caràcter més social, com ara formant part de les comitatives de recepció al cap d'estat quan aquest visitava Barcelona, però sense el fervor dialèctic dels primers anys. Així mateix, encara es sumaria a subscripcions populars per recolzar alguna causa afí a la natura del règim, essent la més destacable l'aportació econòmica que es destinà, l'any 1956, al poble hongarès revoltat contra el sotmetiment soviètic. En altres terrenys, no hem constatat cap tipus de posicionament oficial de l'entitat respecte esdeveniments d'índole política, ja

fossin favorables a les directrius governamentals o en relació a actes de protesta endegats per l'oposició al règim, cada cop més freqüents i diversos durant la dècada dels anys 50.

Per contra, la veritable evolució que experimentaria el Col·legi en aquest període tingué un caràcter social i cultural. Es produiria un desvetllament en aquests dos àmbits i un assoliment progressiu de fites que, sense tenir encara un clar rerefons polític, estaven cridades a esdevenir bases on assentar, a partir de mitjans de la dècada dels 60, una crítica més o menys velada a la ineficiència i a l'anacronisme del règim. Anant a pams, però, cal assenyalar que les primeres passes d'aquest camí es transitaran l'any 1949, clau en la transformació col·legial.

Per una banda, l'entitat organitzaria un concurs de projectes destinats a resoldre el *Problema de la Vivienda Econòmica*. Es posava per primer cop sobre la taula la qüestió de la manca d'habitatges que es donava a Catalunya, sobretot a l'àrea metropolitana barcelonina, per mor de l'afluència massiva d'immigrants provinents de les regions del sud d'Espanya. Els resultats del certamen serien difosos al públic en general, ja no només al cos d'arquitectes, a través d'una exposició i anys més tard mitjançant un número monogràfic de la revista *Cuadernos de Arquitectura*, que havia iniciat una època d'incipient modernització.

L'any 1949 fou rellevant també perquè arran de les gestions practicades per Antoni de Moragas Gallissà va ser possible la celebració d'un cicle de conferències en el qual hi prengueren part arquitectes i urbanistes europeus, més concretament Alberto Sartoris i Alfred Ledent, que conformaren el programa juntament amb el local Gabriel Alomar, qui dissertà sobre l'Arquitectura contemporània nord-americana. Fou, aquest, l'inici de la represa de les relacions entre l'Arquitectura catalana amb la de la resta del món, interrompudes durant una llarga dècada d'aïllacionisme cultural. El procés oberturista, des del Col·legi, encara per l'impuls d'Antoni de Moragas, continuà en els anys següents. Entre 1950 i 1955 visitaren Barcelona per convit de l'entitat Bruno Zevi, Alvar Aalto, Gaston Bardet, Nikolaus Pevsner, Gio Ponti i Alfred

Roth, oferint conferències des de les tribunes d'oradors de l'Ateneu Barcelonès, amb un èxit considerable de públic. Aquests esdeveniments, a la llarga fonamentals per a la transformació de la professió catalana, s'ha de dir, anaven en paral·lel a les activitats extra-col·legials organitzades pel renovador Grup R. No de bades, eren promogudes pels mateixos facultatius.

Després d'uns anys de cert refredament quant a la celebració d'aquest tipus d'actes, cap a finals de la dècada dels 50 i començaments dels 60, es reprengueren amb forces renovades. Sota el deganat de Manuel de Solà - Morales Rosselló, les juntes de govern i els arquitectes més inquiets propers a ella ja concebien com a imprescindible una major implicació de la corporació en els assumptes socials i sentien un compromís irrenunciable de participar, des del seu àmbit d'actuació, en l'esfera cultural catalana. Aquesta conscienciació, juntament amb el número creixent de col·legiats, propicià les gestions del Col·legi per a dotar-se d'una nova seu social, amb més capacitat i amb millors condicions, des d'on assumir amb més eficiència el nou rol corporatiu. El modern edifici, no sense polèmiques prèvies, s'inaugurà l'any 1962 a la Plaça Nova de Barcelona.

Des d'abans, però, ja es portaven a terme actuacions que denotaven el major compromís sociocultural de l'entitat, com fou l'organització d'un simpòsium amb motiu del Dia Mundial de l'Urbanisme, que comptà amb la presència de referències mundials en aquest camp de coneixement i que certificava la normalització de les relacions de l'Arquitectura catalana amb la de la resta del món. Això era constatat en les diferents conferències i exposicions que s'oficiaren ja al nou local social. D'entre els oradors podem destacar Ionel Schein, Ludovico Quaroni o Denis Lasdun, mentre que en relació a les exposicions s'han de citar les dedicades a l'Arquitectura finlandesa, organitzada amb la col·laboració d'Alvar Aalto, o la centrada en l'obra de Le Corbusier. Aquesta última, celebrada l'any 1962, malgrat les deficiències en el seu muntatge, cal ser considerada com una fita que testimonia com de lluny ja estaven aleshores les concepcions ideològiques de l'Arquitectura falangista dels anys 40, les que titllaven el Racionalisme de corrent portador dels elements més negatius.

Per altra banda, hem de fer esment a la trajectòria, en aquesta subetapa, de *Cuadernos de Arquitectura*. La revista fou alhora una causa i un reflex de la transformació col·legial, especialment a partir de l'any 1953, quan comptà amb la figura d'un director professional que li assegurà periodicitat regular, li marcà una línia editorial oberturista i que propicià, per això mateix, un augment considerable del seu tiratge. Entre els anys 1953 i 1957 aquest càrrec seria exercit per Ramon Tort Estrada. Llavors, fins al final del període aquí estudiat, qui n'estaria al capdavant seria Assís Viladevall Marfà, recolzat en el redactor en cap Vicenç Bonet. La publicació comptà amb les firmes d'arquitectes pertanyents a diferents generacions, però de vàlua igualment reconeguda. D'entre els més veterans podem citar a Josep Francesc Ràfols, qui realitzà una labor ingent historiant i difonent corrents artístics, especialment pictòrics, de diferents etapes històriques. D'entre els joves, és obligat referir-se a Oriol Bohigas i la seva tasca de recuperació de la memòria arquitectònica catalana més recent i polèmica. Així mateix, col·laboraren a la revista intel·lectuals d'altres àmbits aliens a l'Arquitectura, com Juan Eduardo Cirlot – qui de manera habitual complementà les aportacions de Josep Francesc Ràfols – , Vicente Aguilera Cerni, Miquel Porter Moix, Sebastià Gasch o Josep Palau Fabre. Tots ell contribuïren a convertir *Cuadernos de Arquitectura* en un aparador de les avantguardes artístiques catalanes, tot apropant al lector les obres d'artistes com Antoni Tàpies, Joan Miró, Modest Cuixart o Eduardo Chillida.

Quant a la matèria pròpiament arquitectònica, la revista es va fer ressò en aquesta etapa de les construccions de diferent natura que es projectaven a Catalunya, mitjançant la dedicació de números monogràfics a edificis assistencials i hospitalaris, esportius, d'esbarjo, culturals i d'ensenyament, etc., la qual cosa reflectia les transformacions que es donaven en el si de la societat. Així mateix, ja hi tingueren cabuda les notícies d'abast internacional i es notificà la celebració de congressos, concursos i certàmens celebrats a l'estranger, com també les principals conclusions o impressions que despertaven. A l'àmbit de l'interior del país, *Cuadernos de Arquitectura* donà testimoni dels principals esdeveniments del Col·legi, com ara del llarg procés que portà a la consecució de la nova seu per a l'entitat, així com dels diferents actes culturals que aquesta organitzava.

Alhora, és molt important esmentar la tasca de la publicació relativa a la reivindicació de moviments arquitectònics catalans que durant la dècada dels anys 40, per diferents raons, sobretot polítiques, havien caigut en l'oblit, en l'ostracisme o en la condemna. Ens referim, essencialment, al Modernisme i al Racionalisme del GATCPAC. Quant al primer, qui fou el pioner en el rescat de la seva memòria, sempre des d'una perspectiva cultural – tot minimitzant la trajectòria política dels principals autors – fou Josep Francesc Ràfols. El secundari Oriol Bohigas, molt interessat en assenyalar les consecucions i el compromís social dels considerats tres màxims representants del corrent: Lluís Domènech i Montaner, Antoni Gaudí i Josep Puig i Cadafalch. Bohigas va fer una passa més en aquest terreny quan des de les pàgines de *Cuadernos* abanderà la causa de la restitució de la dignitat desposseïda del col·lectiu del GATCPAC. Per a això, reivindicaria sobretot tres homes en concret i les seves obres, Josep Torres Clavé, Josep Lluís Sert i Antoni Bonet Castellana. No era aquesta una actitud innòcua, puix el primer havia mort en acció de guerra en defensa de la República i els altres dos havien emprès el camí de l'exili i havien resultat depurats negativament per allò.

Les raons de Bohigas per a fer-ho responien a una doble motivació. Per una part, assentava les bases per a emplenar un buit en la historiografia de l'Arquitectura catalana de més d'una dècada de durada. Per l'altra, justificava, en el bon sentit de la paraula, la trajectòria renovadora del Grup R al qual pertanyia, atès que el considerava hereu, pel compromís envers la societat per a la que projectava, dels modernistes i dels racionalistes, tot establint una seqüència del que calia entendre com a Arquitectura nacional catalana.

Per tot plegat, aquesta segona subetapa del període estudiat en aquest capítol, la que comprèn la dècada dels 50 i els primers anys 60 resultà essencial per al Col·legi. En un context polític poc propici, en paral·lel a allò que succeïa en altres àmbits, s'havia iniciat un revifament cultural i es posaren les primeres pedres per a reivindicacions posteriors en matèria política. Els sectors més compromesos de l'entitat havien fet unes tasques d'activisme intel·lectual de gran rellevància i sense les quals no s'entendria el pas endavant que realitzà la corporació a partir de l'any 1964. L'arribada al deganat d'Antoni de Moragas,

acompanyat d'un equip amb un tarannà ja clarament democratitzant, fou una conseqüència lògica de la ingent feina realitzada els tres lustres anteriors, així com ho va ser també el creixent compromís polític que adquiriren gairebé totes les juntes de govern fins al final de la dictadura franquista.

**6. EL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES
DE CATALUNY I BALEARS, 1964 - 1975**

6.0. Context històric

6.0.1. La darrera dècada del règim franquista

6.0.2. Desvetllament democràtic de les corporacions professionals

6.1. La trajectòria corporativa

6.1.1. El primer deganat d'Antoni de Moragas Gallissà, 1964 - 1966

6.1.2. El deganat d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz, 1966 - 1968

6.1.3. El deganat de Xavier Subias Fages, 1968 – 1970

6.1.4. El deganat de Josep Maria Fargas Falp, 1970 – 1972

6.1.5. El segon deganat d'Antoni de Moragas Gallissà, 1972 – 1974

6.1.6. El deganat de Jordi Mir Valls, 1974 – 1975

6.2. El vessant polític

6.2.1. El Col·legi i la Caputxinada, 1966

6.2.2. El deganat de Xavier Subias Fages, 1968 – 1970

6.2.3. El deganat de Josep Maria Fargas Falp, 1970 – 1972

6.2.4. El segon deganat d'Antoni de Moragas Gallissà, 1972 – 1974

6.2.5. El deganat de Jordi Mir Valls fins al final del franquisme, 1974 - 1975

6.3. El vessant sociocultural

6.3.1. La Comissió de Cultura

6.3.1.1. Els orígens de la Comissió de Cultura, 1964 – 1965

6.3.1.2. Primera reestructuració i les consecucions del curs 1965 – 1966

6.3.1.3. Transformacions i consecucions durant el deganat de Cendoya Oscoz, 1966 - 1968

6.3.1.4. Transformacions durant el deganat de Subias Fages, 1968 – 1970

6.3.1.5. Consecucions del servei d'Exposicions i Conferències, 1968 – 1970

6.3.1.6. La posada en marxa de l'Arxiu Històric, 1969

6.3.1.7. Consolidació de l'Oficina d'Informació Urbanística, 1970

6.3.1.8. Evolució durant el deganat de Fargas Falp, 1970 – 1972

6.3.1.9. Consecucions del servei d'Exposicions i Conferències, 1970 – 1972

6.3.1.10. Evolució durant el segon deganat d'Antoni de Moragas, 1972 – 1974

6.3.1.11. Consecucions del servei d'Exposicions i Conferències, 1972 – 1974

6.3.1.12. Evolució durant el deganat de Mir Valls, 1974 – 1975

6.3.1.13. Consecucions del servei d'Exposicions i Conferències, 1974 – 1975

6.3.2. La publicació del Col·legi: *Cuadernos de Arquitectura*

6.3.2.1. Els últims anys de la direcció d'Assís Viladevall i la integració a la Comissió de Cultura, 1964 - 1966

6.3.2.2. La inestabilitat durant el deganat de Cendoya Oscoz, 1966 – 1968

6.3.2.3. Evolució durant el deganat de Subias Fages, 1968 – 1970

6.3.2.4. La direcció d'Emili Donato, 1970 – 1973

6.3.2.5. Evolució i crisi durant el segon deganat d'Antoni de Moragas, 1972 – 1974

6.3.2.6. El deganat de Mir Valls i la quasi desaparició de la publicació, 1974 - 1975

6.4. Epíleg

6.0. Context històric

L'últim capítol del present treball s'emmarca cronològicament entre els anys 1964 i 1975. La data inicial respon a l'arribada a la junta de govern del Col·legi d'un equip directiu de tarannà democratitzant, l'encapçalat per Antoni de Moragas Gallissà i, gairebé immediatament, la creació de la Comissió de Cultura, un òrgan cridat a convertir-se en el cap visible de la corporació de cara a l'exterior, a la societat catalana, generador d'una producció intel·lectual de primer ordre. La data final ha estat escollida per la seva transcendència política, per la mort del dictador Francisco Franco i, conseqüentment, l'inici d'una transformació important de l'escenari públic català i espanyol.

Foren aquests últims anys del règim un període de convulsió política, amb una oposició cada cop més nombrosa i diversa, i unes autoritats desconcertades per la contestació, a la qual sols saberen respondre amb un repunt de la repressió. Varen ser anys de canvi també a l'àmbit social, amb arribades massives de fluxos d'immigració a Catalunya i un agreujament més que considerable del problema de l'habitatge a l'àrea metropolitana barcelonina. El barraquisme esdevingué mal endèmic, així com també altres desgavells d'índole urbanística.

Aquest fou, doncs, el marc en el qual hagué de moure's una corporació d'arquitectes sumida alhora en enfrontaments ideològics interns i un alt grau d'instabilitat i que, així i tot, jugà un paper de gran magnitud en matèria cultural i que s'integrà en un fenomen incipient de desvetllament democràtic en el si de les principals organitzacions de professionals liberals a Catalunya.

6.0.1. La darrera dècada del règim franquista

Els dos últims lustres de la dictadura són d'enorme transcendència i intensitat, de profundes transformacions en tots els ordres de la vida espanyola i catalana.

En l'àmbit econòmic són els anys del *desarrollismo*, que arrenquen del Pla d'Estabilització de l'any 1959 i es materialitzen en tres Plans de Desenvolupament, de planificació econòmica endegada pel règim, que es mouen entre 1964 i la mort del dictador. Es caracteritzà aquesta conjuntura per un poderós creixement, sustentat en una balança comercial desequilibrada però compensada per la liberalització de les inversions de capital estranger, els ingressos generats per l'incipient indústria del turisme i les ingents quantitats de divises remeses des d'Europa pels centenars de milers d'emigrants. La direcció a seguir es determinà des del Ministeri de Planificació i Desenvolupament, copat pels anomenats *tecnòcrates*, vinculats a l'Opus Dei i encapçalats per Laureano López Rodó.

Aquest creixement econòmic, de gran abast al menys fins a l'any 1973, va fer incrementar les classes mitges de les ciutats i els fills d'aquestes, nascuts després del final de la contesa bèl·lica, començaren a accedir a estudis universitaris. Això últim, juntament amb l'oberturisme social derivat del contacte amb la realitat exterior – turisme i emigrants – esperonejaria una cada cop més viva actitud contestatària amb el règim, incapaç d'evolucionar a la mateixa velocitat en què ho feien aquests sectors.

Un aspecte menys afortunat de l'apartat social van ser els fluxos migratoris interns, que van portar des del món agrari, sobretot del sud de l'estat, a les grans zones urbanes milions de persones, en condicions sovint de gran precarietat. A Catalunya en general i a l'àrea metropolitana barcelonina en concret aquest fenomen va ser especialment impactant. 1964 va ser l'any en què es registrà la major arribada d'immigrants de la història demogràfica del país, assolint la població total de Catalunya la xifra dels 4.422.886 habitants. Quatre anys abans, el número de residents al país era de 3.888.485 persones, amb la qual cosa l'augment superava per molt el mig milió. La tendència no es pararia en aquell punt, ans al contrari. L'any 1970 la població catalana era de 5.107.606 persones. L'any 1975 s'havia incrementat amb més de 650.000 habitants més, arribant-se als 5.660.372 habitants. Això representava el 15,7% del cens espanyol, mentre que vint-i-cinc anys abans no superava l'11,5 %. Aquesta

població nouvinguda s'assentaria, com diem, sobretot a la ciutat de Barcelona i als seus principals nuclis adjacents. La província passaria de 2.838.801 habitants l'any 1960, als 4.389.897 del 1975.

En aquesta onada migratòria l'acompanyaria la lògica demanda de serveis bàsics, d'habitatges i la problemàtica perquè aquest esdevingués digne. Les manifestacions suburbials i de barraquisme serien més que freqüents al llarg del període estudiat. Només de barraques es calcula que n'hi havia més de 20.000 a començaments de la dècada dels 60, a la Barcelona de l'alcalde Josep Maria de Porcioles. La reivindicació de millors infraestructures urbanes i de major qualitat dels materials i la denúncia de les pràctiques especulatives es convertiren en un dels principals camps de batalla en el que intervindrien els arquitectes més compromesos amb la qüestió social.

Quant a l'àmbit polític, la dictadura estava aparentment consolidada. Ho testimoniava la celebració dels *25 años de paz*, l'any 1964 i el posat silenciós del que s'ha denominat franquisme sociològic. En els cercles de presa de decisions competien les diferents famílies del règim per influir prop del *generalísimo*. Els tecnòcrates de l'Opus gaudiren d'una posició privilegiada en aquest sentit fins que a l'any 1969 va esclatar l'escàndol financer de Matesa. Aquesta l'ocuparien, aleshores, novament membres del falangisme. El mateix any 1969, Franco va fer una passa endavant en l'assumpte de la seva successió, amb el nomenament del príncep Juan Carlos de Borbó com a futur cap d'estat quan ell faltés. El progressiu deteriorament de la salut del dictador l'empenyí també a delegar funcions en vida i el mes de juny de 1973 renuncià al càrrec de cap de govern, que seria exercit per l'almirall Luis Carrero Blanco, provinent dels sectors més ultramuntans. Estaria en el seu lloc només fins al desembre del mateix any, quan morí en un atemptat a Madrid, perpetrat per l'organització armada basca ETA. El rellevà un altre home del nucli dur, Carlos Arias Navarro, que va compaginar el llançament de tímides propostes oberturistes – *esperit del 12 de febrer* - amb un repunt significatiu de la repressió sobre l'oposició, amb inusitada violència per combatre la dissensió i amb l'aplicació, fins i tot, de diferents condemnes de mort, algunes d'elles només dos mesos abans del traspàs del dictador, que es produí el 20 de novembre de l'any 1975.

Pel que fa a l'oposició al règim, tant a dins com a fora de Catalunya, aquesta era cada cop més activa i diversa. El món universitari fou un important focus de rebel·lia, com ho reflectí a Catalunya, el mes de març de l'any 1966, la constitució del Sindicat Democràtic d'Estudiants, amb la participació de nombrosos docents, al convent de Sarrià de Barcelona, esdeveniment conegut com la *Caputxinada*. També s'incrementà en gran mesura la combativitat obrera, amb nombroses vagues i manifestacions i, sobretot, amb la creació de Comissions Obreres, organització vinculada al Partit Comunista d'Espanya, la cúpula de la qual fou desballestada pel règim, l'any 1972, amb la detenció dels seus principals dirigents, que foren sotmesos al Procés 1.001, saldat amb elevades penes de presó.

Per altra banda, cal remarcar el sorgiment d'una oposició armada des del món nacionalista basc, l'organització ETA, que començà a actuar amb contundència a partir de l'any 1968. La detenció d'alguns dels seus activistes més destacats desembocà en el Procés de Burgos, l'any 1970, que comportà fins a nou penes de mort i centenars d'anys de presó per als encausats. Aquests judicis provocaren una mobilització de condemna a l'interior de l'estat espanyol i arreu del món. A Catalunya l'acte de major rellevància per demanar l'indult dels processats va ser el tancament al monestir de Montserrat que protagonitzaren tres-cents intel·lectuals, entre els quals s'hi trobava qui era aleshores el degà del Col·legi d'Arquitectes, Josep Maria Fargas Falp. A la fi, la pressió sorgí efecte i les condemnes a mort foren commutades per altres de reclusió. Tanmateix, no fou tan receptiu el règim en altres ocasions en què bona part de la societat civil espanyola i internacional li reclamà mesures semblants. Així, la primavera de l'any 1974 fou executat el militant anarquista Salvador Puig Antich i, el mes de setembre del 1975, dos integrants d'ETA i tres del *Frente Revolucionario Antifascista Patriótico*, l'altre principal grup armat d'oposició al règim.

A l'àmbit català, encara quant a l'oposició democràtica, s'ha de fer esment a la creació de l'Assemblea de Catalunya, el mes de novembre de l'any 1971, amb la integració de la gran majoria de partits, sindicats i organitzacions socials del país contraris al règim, a més de nombrosos intel·lectuals que s'hi sumaren a tall

personal i sectors del catolicisme progressista. L'Assemblea sostingué quatre grans línies de reivindicació, que foren l'assoliment de llibertats socials i polítiques, l'amnistia per als presos polítics, la restitució de l'Estatut d'Autonomia del 1932 i la coordinació d'actuacions amb organitzacions democràtiques de la resta de l'estat. Les mesures que es portaren a terme foren nombrosíssimes, des de la clandestinitat, i no estigueren exemptes de riscos per als seus participants. En aquest sentit, és obligatori esmentar la detenció de 113 participants en una assemblea oficiada l'any 1973 a la parròquia de Santa Maria Mitjancera.

6.0.2. Desvetllament democràtic de les corporacions professionals catalanes

Abans d'endinsar-nos en la qüestió i seguint amb les múltiples facetes de l'oposició democràtica al règim franquista, hem de parlar de les actuacions que s'efectuaren des de les diferents corporacions professionals catalanes, atès que dins aquestes hi haurem d'integrar allò que succeí en el si del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears. Això ens ajudarà a apreciar de manera més clara la riquesa del fenomen global, com és un procés del que participen representants de diverses doctrines ideològiques i la múltiple naturalesa de les activitats i les campanyes organitzades. De la mateixa manera, servirà per delimitar el marc més concret en el qual cal instal·lar el nostre estudi.

S'ha de tenir en compte que l'exercici de certes professions liberals, amb la instauració de la dictadura franquista, va ser objecte d'una repressió articulada a través la depuració obligatòria feta a tots els col·legis professionals. Amb major o menor mesura, les diferents corporacions patiren l'exili o la presó dels membres que el règim considerà com a "desafectes". Amb els elements connivents amb el franquisme al capdavant, s'instauraren uns paràmetres de silenci i d'obediència a les noves directrius polítiques. Es funcionaria dins el més estricte oficialisme durant més de dues dècades abans que es comencés a donar el procés de transformació citat.

Iniciant el repàs per les professions de caràcter tècnic, seguint a Riera i Tuèbols⁸⁸⁹, es veu com a l'Associació i al Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya l'etapa crítica amb el règim franquista té els seus començaments l'any 1966. En aquesta data, Joan Vallvé i Creus - un dels fundadors d'Omnium Cultural i posteriorment president - resultava escollit a les eleccions al deganat. Des del seu càrrec, ocupat fins a l'any 1975, és convertiria en peça clau per a la modernització i catalanització de l'entitat. D'altra banda, també l'any 1966 accedia J. M. Ardèvol a la presidència de l'Associació, tot seguint una línia en consonància amb el primer.

Des de l'òptica de la contestació política, el Col·legi i l'Associació se destacaren per les intervencions en defensa del moviment estudiantil, les campanyes en favor dels Drets Humans, les demandes d'amnistia als presos polítics, i especialment per les exigències de garanties jurídiques per als seus companys detinguts (Alfonso Comín, Miquel Coll i Alentorn, Santiago Guillen, entre d'altres).

A l'àmbit cultural, l'actuació també fou notable. El seu Cine-Club, creat el curs 1963-64 per Joaquim Romaguera, arribà a ser considerat el millor de Catalunya, i el Seminari de Filosofia i Teologia Social i el d'Humanitats, iniciatives de J.A. Bofill i J. Sureda respectivament, juntament amb la Comissió d'Urbanisme i la Comissió de Comunicació Humana i Ecologia realitzaren una tasca valuosíssima. D'altra banda, també ressenyable és la utilització de la llengua catalana, assentada al butlletí de l'Associació des de 1968, amb prou esment dels actes pel centenari del naixement del company enginyer Pompeu Fabra. Pel que fa a les publicacions periòdiques, a part del butlletí, s'ha de xerrar de *Novatecnia*, que entre 1970 i 1977 es convertí en una interessant plataforma de debat i opinió crítica.

En el cas del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, se'ns narra⁸⁹⁰ que cap a mitjans dels anys 60 coincidiren en aquesta corporació un nucli de joves, tot just acabats de sortir de la universitat, amb vinculació al PSUC (Eduard Pons, Carme Hernández, Carme de la Calzada, Francesc

⁸⁸⁹ RIERA, S. *Op. Cit.*, 1988.

⁸⁹⁰ APABCN. *Op. Cit.*, 1990.

Serrahima), al MSC, al FOC i al FNC, amb d'altres aparelladors d'espirit democràtic pertanyent a generacions anteriors, com eren Lluís Pasqual Roca, Josep Mas Sala i Jordi Sabartés i Cruzate.

Aquest grup, constituït en l'Associació Democràtica d'Aparelladors, arribà a la direcció col·legial el mes d'abril de 1968, essent-ne president Jordi Sabartés. Des del seu Departament de Cultura posaren en marxa importants cicles de conferències, amb la participació de molt significatives personalitats de la intel·lectualitat progressista (Eliseo Bayo, M. Vázquez Montalban, Oriol Bohigas), a més de campanyes de denúncia pel caos urbanístic que s'estenia arreu. En aquest sentit, la publicació *CAU*, nascuda el mes de març de 1970, tingué un protagonisme especial, amb l'edició de diversos números molt punyents, com el de "La Barcelona de Porcioles", de l'any 1973.

Pel que fa al Col·legi d'Advocats de Barcelona, aquest fou un dels més dinàmics en el camp de la protesta per la situació política del país. Si bé el pas definitiu per a la democratització del Col·legi va ser l'elecció com a degà de Frederic Roda i Ventura l'any 1963, segons Enric Jardí⁸⁹¹, al menys des de 1957 s'estaven proposant iniciatives que pretenien vetllar per les garanties jurídiques dels presos polítics. Personatges com Josep Solé i Barberà i Agustí de Semir hi tendrien un paper més que rellevant.

Des del deganat de Roda i Ventura – mort en acte de servei en la defensa dels detinguts per l'homenatge a Jordi Rubió l'any 1967 – i posteriorment d'Abós Egea (1967 – 68), Gispert Jordà (1969 – 73) i Casals Coldecarrera (1973 – 75) s'apostà fermament pel compromís amb la defensa dels Drets Humans, creant-se una comissió específica l'any 1972 i fomentant o adherint-se a campanyes en aquest sentit: des de la solidaritat amb els represaliats de la Caputxinada, a la petició de clemència per a Puig Antich, passant per les mobilitzacions a arrel del procés de Burgos i la defensa dels 113 detinguts de l'Assemblea.

⁸⁹¹ JARDÍ, E. *Op. Cit.* 1989.

Altres aspectes a destacar d'aquest col·lectiu professional és l'activisme d'una generació d'advocats laboralistes encapçalats per Albert Fina i Montserrat Avilés, amb freqüents topades amb el poder i més concretament amb el TOP. Igualment important és la constitució l'any 1966 del Grup d'Advocats Joves i la feina realitzada per la Comissió de Cultura, amb l'organització de conferències que, per la seva temàtica crítica, en ocasions no gaudiren del pertinent permís governatiu.

Una altra de les corporacions professionals que participaria del procés de transformació democràtica, encara que més tardanament, va ser el Col·legi de Doctors i Llicenciats de Catalunya. Ens conta Albert Balcells⁸⁹² com el falangista Emilio Martínez Laguardia ocupà el càrrec de degà des de 1953, per designació superior, essent revalidat per elecció en candidatura única el 1954 i 1957. Sis anys més tard, el 1963, Ramon Fuster i Rabés encapçalava una candidatura integrada per, entre d'altres, Maria Aurèlia Capmany, Maria Novell, August Panyella i Joan Triadú, i que apostava per la democratització, la independència i la catalanització de la corporació. Les eleccions les guanyà Martínez Laguardia, però amb escàs marge. S'havia configurat una oposició ferma que obligaria el degà a obrir una mica més la institució als corrents de renovació, abandonant lleugerament els posicionaments immobilistes que havien caracteritzat tots els seus anys anteriors.

Això no obstant, el veritable canvi no tindria lloc fins a l'any 1969. Aquest cop sí, la candidatura de Ramon Fuster i Rabés es va imposar, renovant-se la meitat de la junta de govern. Començava una etapa nova per al Col·legi, que a part de vetllar pels interessos professionals dels seus membres, participà en campanyes en favor del català a les aules i a d'altres accions de reivindicació de la cultura del país. A més, Ramon Fuster i Rabés fou un personatge clau en l'organització i coordinació de l'associació InterCol·legial. De la mateixa manera queda testimoni el seu compromís democràtic amb la seva participació a la primera reunió de l'Assemblea de Catalunya l'any 1971, i amb l'activisme solidari amb els "113". La plena normalització del Col·legi arribaria l'any 1973, quan es produí la renovació de l'altra meitat de la junta, amb Eulàlia Vintró al capdavant.

⁸⁹² BALCELLS, A. *Op. Cit.*, 1999.

Per altra part, existiren altres col·legis en els quals les candidatures democràtiques no acabaren copant les seves juntes fins als darrers batecs del franquisme i fins i tot després de la mort del dictador. Això, però, no significa que no hi hagués grups d'opinió força crítics amb la realitat política i social del país, i amb l'actitud passiva que les seves directives adoptaven al respecte.

Un d'aquests casos el trobam al Col·legi Oficial de Metges de Barcelona. Seguint a Cèlia Cañellas i a Rosa Toran⁸⁹³ observem com el deganat de Trias de Bes, designat des de l'Administració l'any 1957, es perllongaria fins el 1970 sense desmarcar-se en cap cas dels principis del règim. En aquest el succeiria, l'any esmentat, Joaquín Tormos Solano, vencedor a les eleccions davant Antoni Alzamora. La seva gestió no suposaria cap trencament amb la del degà anterior. No de bades, havia estat el seu vicepresident durant anys.

Això no obstant, es constata una activa oposició a ambdues juntes. Per una banda, hi hagué l'Agrupació de Metges Demòcrates, vinculada als cercles catòlics catalanistes i partidaris de traslladar l'ús de la llengua catalana a les activitats científiques. D'altra, hi havia un nucli de metges de pensament socialista i fins i tot membres del PSUC, com Antoni Gutiérrez Díaz i Ramon Espasa. Aquest sector es caracteritzà per la seva voluntat d'apropar la professió a les inquietuds de les classes treballadores, mostrant una sensibilitat especial per la problemàtica hospitalària. Les assemblees sovint foren focus de fortes tensions entre l'activisme de l'oposició i l'immobilisme directiu. Un exemple d'això el podem trobar l'any 1970, quan la junta es negà a adherir-se a les peticions de clemència per als processats a Burgos, escudant-se en un pretès apoliticisme .

D'aquesta corporació professional, tot i la manca de passes cap a la normalització política, sí que se li han de ressaltar algunes aportacions importants d'índole cultural. Ja dins el deganat de Tormos la seva revista *Información Colegial* comptà amb les col·laboracions literàries de plomes de la talla de Néstor Luján, Josep M. Espinàs, Maria Aurèlia Capmany, Baltasar

⁸⁹³ CAÑELLAS, C.; TORAN, R. *Op. Cit.*, 1994.

Porcel i Joan Perucho. Per altre costat, també és rellevant la seva cooperació amb l'Acadèmia de Ciències Mèdiques per reprendre els Congressos de Metges en Llengua Catalana.

Una altra corporació dins l'òrbita del franquisme fins a l'any 1975 fou l'Associació de Premsa. Així i tot, entre els comunicadors catalans no es pot obviar la presència del Grup Democràtic de Periodistes. Segons escriu Joaquim Roglan⁸⁹⁴, el Grup va ser fundat una tarda d'abril de l'any 1966, gairebé immediatament després de la Caputxinada, en una reunió al restaurant del Col·legi d'Arquitectes, per una desena de periodistes de la premsa escrita compromesos amb els valors democràtics. Entre aquests, cal anomenar a Josep Faulí i a Mateo Madrideojos.

Els seus membres anaren augmentant de manera continua, encara que amb les precaucions que exigia la clandestinitat en la qual havien d'actuar, fins a arribar aproximadament als 120 integrants. Des del Grup, configurat per nombrosos militants o simpatitzants del PSUC, com ara Vázquez Montalbán, es va adoptar una posició clara i compromesa amb els drets de llibertat d'expressió i tots els valors pròpiament d'un sistema democràtic. Alhora, es comprometria a informar de tots aquells esdeveniments silenciats pel règim i a col·laborar en la mesura en què es pogués amb la resistència, especialment amb els organismes unitaris. Tot plegat significava un replantejament absolut de l'ètica i de la moral periodística imperant fins aleshores.

Com hem esmentat, el Grup Democràtic de Periodistes no aconseguí assolir mitjançant eleccions la direcció de l'Asociación de Prensa fins a l'any 1975. Un any més tard, ja acabada la dictadura, amb la llibertat d'expressió i associació, el GDP perdia raó de ser i es dissolia. La seva tasca, tanmateix, havia brillant.

Per últim, és important citar un altre col·lectiu de professionals, els integrants del Cercle d'Economia. Si bé no es tracta d'un col·legi, la seva tasca és comparable al de les corporacions abans citades, en el sentit que promogué una

⁸⁹⁴ ROGLAN, J. El Grup Democràtic de Periodistes (1966 – 1976). Crònica d'un periodisme esperançat. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1992.

redefinició de la professió de l'economista i que posà els seus coneixements al servei de la societat, tot fomentant un desitjat progrés i formulant un posicionament en favor de les llibertats.

Les arrels del Cercle d'Economia⁸⁹⁵ les hem de cercar en els contactes de Jaume Vicens Vives amb un grup de persones conformat per Carles Ferrer i Salat, Joan Mas i Cantí, Carles Güell de Sentmenat, Guillermo Casanovas, Artur Suqué, Joan Albert Valls, entre d'altres. Vicens Vives els transmeté la idea que una nova burgesia havia de jugar un paper clau en el necessari redreçament de tot el conjunt de la societat catalana que situés novament el país en el camí de la modernització i de la idea d'Europa. Per altra part, també és molt ressenyable l'activitat de Fabià Estapé, que des de la seva càtedra universitària, fou el principal introductor d'economistes al Cercle, com en el cas d'Ernest Lluch.

Així, el Cercle d'Economia, es fundava l'any 1958⁸⁹⁶, estant integrat per persones amb diferents ocupacions – empresaris, professors universitaris, tècnics de l'administració - i representants de diferents ideologies polítiques, totes elles, però, coincidents en la necessitat de la instauració de la democràcia parlamentària..

La institució fou una important defensora de la necessitat d'integració de l'estat espanyol a la Comunitat Econòmica Europea, alhora que proposava defugir de tecnocràcies i economicismes caducs, tot apostant per un capitalisme modern i actualitzat. En aquesta línia, perquè això es donés, perquè el desenvolupament es materialitzés en efectes positius a nivell econòmic i humà, el Cercle manifestava la conveniència que l'estat tingués un caràcter no confessional. En un vessant més pràctic, des d'aquest col·lectiu es mostrà profunda preocupació pel desgavell urbanístic que patia Barcelona i es denunciaren les mancances de les infraestructures, des de l'òptica que aquestes deficiències representaven un seriós fre a la llibertat efectiva de mercat.

⁸⁹⁵ CERCLE D'ECONOMIA. *Op. Cit.*, 1983.

⁸⁹⁶ No va ser una entitat reconeguda legalment fins al setembre de 1968. Així i tot, les seves activitats eren tolerades pel Govern Civil, potser per la suposada asèpsia de l'Economia.

Tot plegat fou difós mitjançant una important tasca de publicació de llibres, i a través de la celebració de col·loquis, de cicles de conferències i, especialment, de les Reunions Costa Brava. Entre les veus que es feren sentir en aquell espai de debat podem assenyalar les de Joaquín Garrigas Walker, Gonzalo Sáenz de Buruaga, Alfonso Osorio, Miquel Roca, Fabià Estapé, Ramon Trias Fargas, Joan Sardà i Ramon Tamames.

Aquest és, en definitiva, a grans traçades, el marc en el qual s'ha d'inscriure el nostre estudi en aquest últim capítol: un panorama de desvetllament democràtic en el si de les principals corporacions professionals catalanes, iniciat a finals de la dècada dels 50 i principis de la dels 60, i integrat alhora en el general procés de creixement de l'oposició al Règim.

El compromís adquirit per les agrupacions de professionals demòcrates (des de les juntes dels Col·legis o des de les veus que en discrepaven, segons els casos) va tenir diverses vessants. En el camp social, es traduï en la redefinició de professions, amb la intenció que uns coneixements específics i minoritaris poguessin ser emprats en profit del conjunt de la població. Políticament significà, des de diferents paràmetres ideològics, una actitud decidida de defensa dels Drets Humans, dels individuals i dels col·lectius. Finalment, en el plànol cultural representà un interessant complement per a les activitats que altres organitzacions i entitats portaven a terme. A tall d'exemple, basta recordar el Cine-Club del Col·legi d'Enginyers o els cicles de conferències del Col·legi d'Aparelladors.

6.1. La trajectòria corporativa

En aquest apartat traçarem d'una manera breu, gairebé esquemàtica, l'evolució de la corporació, anunciant els diferents deganats que es succeïren durant el període estudiat, tots ells de durada bianual, i just apuntant els fets corporatius cabdals o que els determinaren. Ho justifiquem en el fet que molts d'aquests esdeveniments tingueren una natura de caràcter polític o estan relacionats amb l'evolució o la gestió del flamant òrgan cultural de l'entitat, la Comissió de Cultura. Per aquesta raó, a continuació quasi només establirem les fites cronològiques de cada un dels deganats i assenyalarem les seves característiques bàsiques. Més endavant, a l'hora de tractar el vessant polític i sociocultural del Col·legi, bienni per bienni, aprofundirem en les motivacions, el tarannà, les consecucions, les dificultats i la creixent inestabilitat que marcaren les diferents juntes de govern entre 1964 i 1975.

Recordem ara, que pels estatuts i reglament intern col·legial, cada mes de maig es convocaven comicis a l'entitat per a l'elecció de la meitat del seu òrgan rector, mentre que l'altra meitat romania fins a l'any següent, en què li pertocava ésser renovada, i així successivament. El càrrec de degà president corresponia ésser escollit els anys parells i, en principi, havia d'establir les línies mestres a seguir pel Col·legi durant els següents dos anys. Aquest sistema, com veurem, presentava l'inconvenient de la possibilitat que confluïssin a la junta de govern equips o candidatures amb diferents maneres de concebre la direcció de l'entitat. Això, barrejat amb les discrepàncies a l'àmbit polític, en una etapa tan transcendent per al país, generaria situacions de tensió interna com mai no s'havien viscut en el si d'una corporació d'arquitectes catalans. Tanmateix, val a dir-ho, pràcticament totes les juntes combregaren en la idea de la necessitat modernitzadora de la professió, tot volent posar-se sempre al servei de la ciutadania en un marc restrictiu per a les llibertats individuals i col·lectives. Els separaren, emperò, en nombroses ocasions, les maneres de fer-ho, el grau de velocitat a imprimir en el rumb emprès i, de vegades també, evidents discrepàncies de caire personal.

Per ordre d'elecció, els degans que estigueren al capdavant de la institució en aquest període foren: Antoni de Moragas Gallissà (1964 – 1966), Eugeni Pere Cendoya Oscoz (1966 – 1968), Xavier Subias Fages (1968 – 1970), Josep Maria Fargas Falp (1970 – 1972), novament Antoni de Moragas Gallissà (1972 – 1974) i, finalment, Jordi Mir Valls (1974 – 1976).

6.1.1. El primer deganat d'Antoni de Moragas Gallissà, 1964 – 1966

A les eleccions col·legials celebrades el mes de maig de 1964 per configurar la nova junta de govern s'alçà amb el triomf la candidatura encapçalada per Antoni de Moragas Gallissà⁸⁹⁷, qui ja comptava amb una dilatada experiència com a membre de les directives de l'entitat, responsable en aquest camp de fites culturals de primer ordre, consistentes, com hem vist, en la represa dels contactes de l'Arquitectura catalana amb la de la resta d'Europa. En altres vessants intel·lectuals, havia estat un dels fundadors del Grup R, a més d'atresorar un consolidat prestigi a l'àmbit particular, també en el terreny del disseny industrial.

Antoni de Moragas volgué que llurs conviccions plenament democràtiques, juntament amb les seves capacitats polítiques – tenacitat, paciència, autoritat i voluntat de consens – fossin canalitzades en la gestió de la corporació professional⁸⁹⁸.

Amb aquesta passa endavant en la seva carrera, de gran responsabilitat, se li presentava l'oportunitat de portar a la pràctica bona part dels fonaments teòrics del Grup R, de pegar un cop de timó que permetés redreçar definitivament el rumb del conjunt dels arquitectes catalans. D'aquesta manera ho valorava en el seu moment Oriol Bohigas des de les pàgines de *Serra d'Or*.

⁸⁹⁷ Veieu la composició completa de la junta a l'Apèndix, p. 699 i següents.

⁸⁹⁸ FARRÉ – ESCOFET, M.G. *La dimensió humana d'Antoni de Moragas i Gallissà i la coherència íntima del disseny*. Barcelona: Elisava, 1992, p. 20 – 21.

*El Degà anterior, Solà - Morales, ha fet una tasca meritíssima, sobretot en l'organització concreta de la institució fins a assolir la construcció del nou edifici. A Moragas correspon ara de continuar la tasca en el camp cultural. I potser en el sociològic i polític.*⁸⁹⁹

En aquesta línia, dos fets cabdals marcaren el seu període al capdavant de l'entitat des del punt de vista que en aquest treball d'investigació ens interessa. Per una part és de remarcar i molt la posada en marxa de la Comissió de Cultura, iniciativa apuntada per Oriol Bohigas mesos abans, encara durant el deganat de Manuel de Solà – Morales Rosselló. A la gestió de Moragas s'ha d'atribuir la valentia de materialitzar-la, de dotar-la econòmicament i de proporcionar-li la primera estructuració. D'altra banda, com veurem, la seva participació en l'acte de constitució del Sindicat Democràtic d'Estudiants - la Caputxinada - el mes de març de 1966, li suposaria la detenció a Via Laietana, la sanció amb una elevada multa i atreure l'atenció del Govern Civil cap a les activitats culturals de la corporació, algunes de les quals foren suspeses. Així mateix, ocasionà el sorgiment de sonores protestes i d'un corrent d'opinió intern contrari a qualsevol mena de posicionament polític per part del Col·legi, amb l'argument que l'entitat tan sols s'havia de manifestar en assumptes d'índole professional.

6.1.2. El deganat d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz, 1966 – 1968

A les eleccions celebrades el 17 de maig de 1966, mitjançant les quals corresponia renovar la meitat de la junta de govern, s'aixecà amb el triomf un arquitecte veterà, Eugeni Pere Cendoya Oscoz⁹⁰⁰. La seva victòria va ser la d'aquells arquitectes que sota el prisma d'un suposat apoliticisme rebutjaven la participació en actes com la Caputxinada i pretenien mantenir al marge la corporació de les estridències de la vida pública, la dels que volien que les

⁸⁹⁹ BOHIGAS, O. "Actualitats i revisions". *Serra d'Or* (1964), núm. Juliol, p. 26.

⁹⁰⁰ La principal realització arquitectònica d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz és el Palau Nacional de Montjuïc, projectat conjuntament amb Enric Català i Català per a l'Exposició de 1929.

discrepàncies de la institució no transcendissin a l'exterior, i, si era possible, que no n'hi hagués cap. Així ho expressava Cendoya Oscoz el 31 de maig durant la seva presa de possessió

Queremos la unión de todos los colegiados; [...] prescindiendo de todos aquellos matices que puedan provocar un desacuerdo y puedan representar división en la opinión colegial; y abordando los problemas específicamente profesionales [...], prescindiendo y apartando de nosotros todo interés particular y superando las circunstancias con el sano espíritu de cuantos poseen la verdadera vocación profesional. [...] Debemos actuar siempre con la máxima libertad verdadera y siempre dentro de la reglamentación establecida por las Leyes que constantemente tenemos que invocar en nuestra defensa. Hemos de actuar siempre y en todas las cuestiones como hermanos, discutiendo con crítica constructiva; pero entre nosotros, sin que nuestra discrepancia trascienda al exterior y pueda interpretarse como una discordia que podría ser hábilmente especulada por elementos ajenos a nuestra profesión.⁹⁰¹

I així succeí, al menys en matèria política. Ni una manifestació pròpiament de la junta de govern que escapés de l'oficialisme, ni cap fricció documentada de la institució amb el Govern Civil durant aquest deganat. Oriol Bohigas, anys més tard, es referiria al bienni de Cendoya Oscoz, encara que sense citar-lo explícitament, com una etapa reaccionària de trista memòria⁹⁰².

Quant a la Comissió de Cultura, no hi regnaria aquesta aparent placidesa. Es succeïren els canvis estructurals i les dimissions. Les més sonades, d'aquestes últimes, foren les d'Assís Viladevall i de Vicenç Bonet, director i redactor en cap, respectivament, de la publicació periòdica, *Cuadernos de Arquitectura*. La seva absència comportaria, en aquest període, una rebaixa del nivell crític de la revista, ben considerable durant els anys del deganat d'Antoni de Moragas. El

⁹⁰¹ SCOAC. Juntas Generales Ordinàries del COACB. 31 de maig de 1966.

⁹⁰² BOHIGAS, O. "Dues crisis positives". *Serra d'Or* (1971), núm. Setembre, p. 18.

nou tarannà directiu s'extrapolaria també a la temàtica de les conferències, que pràcticament se cenyiren a l'especificitat arquitectònica i, encara molt sovint, en els seus vessants més tècnics.

6.1.3. El deganat de Xavier Subias Fages, 1968 – 1970

A les eleccions celebrades el 16 de maig de 1968 s'imposà de nou una candidatura de caràcter més oberturista i participatiu, l'encapçalada per Xavier Subias Fages. Aquest caràcter ja es feia palès a la seva propaganda electoral – recollida a l'arxiu de l'antic Govern Civil – . En ella, redactades en català i en castellà, s'apuntaven les principals línies de treball que se seguirien en cas d'accedir a la junta de govern: vetllar per una exigent ètica professional; incrementar el nivell professional a través del foment d'activitats culturals; aconseguir una màxim de projecció col·legial dins la societat; establir un nexa de continuïtat entre l'Escola d'Arquitectura i el Col·legi; Incorporar el major nombre possible d'arquitectes a les activitats Col·legials; Fomentar un màxim d'informació i assistència jurídica i legal.

S'obria també un bienni en el qual s'afrontaria una profunda reestructuració de la Comissió de Cultura i dels *Cuadernos de Arquitectura*, en què cristal·litzaria el projecte de l'Oficina d'Informació Urbanística i es posaria en marxa l'Arxiu Històric, i, sobretot en què el Col·legi faria una aposta decidida per recobrar el compromís amb la societat i amb els valors democràtics.

Breument, com a exemples inicials de l'obertura de la corporació, de les noves maneres de la junta de govern, podem esmentar tres casos. Per una part, la decisió adoptada a les poques setmanes de la presa de possessió, el 6 de juny de 1968, de no convidar els col·legiats a la participació a la Processó del Corpus, com sí es venia fent d'anys endarrere. Per mantenir aquesta postura i no assistir corporativament s'argumentà que hi havia una realitat plural davant el fet religiós dins el Col·legi i que aquest no era cap entitat associativa de tipus confessional catòlic. Per altra banda, cal assenyalar l'organització de cursos de llengua catalana per al personal administratiu del Col·legi, acordat en reunió de la junta de govern el 12 de setembre de 1968, tot mostrant l'interès per a la

progressiva normalització lingüística de l'entitat. Finalment, i en aquest mateix sentit catalanitzador de la corporació, s'ha d'esmentar la sol·licitud que es va fer al Govern Civil perquè autoritzés la presència de la senyera a la façana del Col·legi en motiu de la celebració de la Festa de la Patrona de la classe, Nostra Senyora de la Fugida a Egipte, la qual cosa fou acceptada el 7 d'octubre de 1968.

6.1.4. El deganat de Josep Maria Fargas Falp, 1970 – 1972

El triomf de la candidatura de Josep Maria Fargas Falp a les eleccions de 20 de maig de 1970 el podem considerar com l'inici del període més polititzat dins el Col·legi. Això es reflectiria tant en les seves activitats de projecció externa com en l'esclafit d'una profunda crisi interior.

En el si de la corporació, durant aquest bienni, es faria molt evident una important escissió entre diversos sectors de col·legiats: per una part es donaria un franc enfrontament ideològic entre les faccions més obertes – representades per la junta – i els nuclis més conservadors. D'altra banda, la gestió per part de la junta de l'assumpte relatiu a les incompatibilitats dels col·legiats al servei de l'estat (arquitectes de municipis i de ministeris) a l'hora d'exercir en iniciatives privades va obrir també un important focus de tensions, arribant-se a barrejar en alguns casos ambdós motius de disputa.

Tanmateix, el cert és que en aquest període, sobretot durant el primer any, s'intensificaren les actuacions corporatives a l'àmbit social, molt sovint mitjançant la flamant Oficina d'Informació Urbanística, així com també es realitzaren manifestacions d'oberta oposició a l'actitud del règim franquista en matèria de llibertats civils. L'increment de la implicació col·legial en els diferents vessants de la vida del país també es deixaria sentir en el terreny de la cultura. La Comissió organitzaria nombroses conferències i exposicions d'alt nivell qualitatiu, sense deixar de banda un component polític agosarat.

Per mor d'això, la policia del règim seguí de prop les evolucions del COACB, tot mostrant el Govern Civil la seva preocupació pel caire contestatari de la junta de govern de la institució. Un exemple d'això fou l'informe personal sobre el degà Fargas Falp que es redactà el mes de juliol de 1971:

Desciende de buena familia [...] pero no está reputado como persona de fuertes convicciones religiosas católicas [...] Pretende estar en la primera línea de ese progresismo político-social que inquieta a cierto sector de la juventud actual, particularmente a los jóvenes arquitectos, con el afán de no ser desbordado por ellos. Ha patrocinado con cierto entusiasmo las exposiciones que en el referido Colegio de Arquitectos ha organizado de temas que rozaban lo político [...] Pero se tiene la convicción de que a éllo no le ha animado sus inclinaciones políticas. No obstante es de ideología catalanista.⁹⁰³

6.1.5. El segon deganat d'Antoni de Moragas Gallissà, 1972 – 1974

Després d'aquest bienni tan conflictiu per al COACB, les eleccions del mes de maig de 1972 que havien d'escollir un nou degà i havien de modificar la meitat de la junta de govern s'intuïen essencials per al futur de la corporació. Es presentaren fins a tres candidatures: la de Lluís Millet Serra, la d'Alfons Milà Sagnier i la d'Antoni de Moragas, totes de tarannà democràtic i totes elles vigilades de prop per la policia franquista i pel Govern Civil, temorosos com estaven que al capdavant del Col·legi s'hi situessin persones desitjoses de mantenir el caràcter contestatari dels últims anys. Així, segons la documentació de l'arxiu de l'antic Govern Civil, Millet era considerat d'ideologia trotskista i el representant dels arquitectes joves més inquiets; Milà Sagnier era qualificat de comunista i qui estava més proper a la junta que acabava el seu mandat; Moragas, per la seva part, era valorat pel poder com el mal menor. Tot i el seu ideari catalanista, se'l jutjava moderat, encara que hagués participat de la Caputxinada. De la seva candidatura, el més sospitós semblava ser Francesc Vayreda, per ser un dels intel·lectuals que es tancaren a Montserrat, l'any 1970,

⁹⁰³ ASGB. Caixa 186.

en senyal de protesta pel Procés de Burgos. Encara hi havia una quarta candidatura, l'encapçalada per Miquel Ponseti, però finalment acabà per no presentar-se i demanà el vot per la d'Antoni de Moragas.

Els resultats afavoriren clarament Antoni de Moragas, que rebé 447 vots, per 138 de Millet i 224 de Milà Sagnier⁹⁰⁴. Segons la documentació del Govern Civil, aquest organisme es mostrava satisfet. La candidatura guanyadora es considerava la menys polititzada. Així i tot s'esperava des d'aquella institució que les persones que havien entrat a la junta en les eleccions de maig de 1971 canviessin la seva actitud i s'observés un canvi substancial en l'actuació del Col·legi i la normalització de les seves activitats⁹⁰⁵.

Els esdeveniments demostraren que la satisfacció administrativa inicial no tenia raó de ser. La convicció demòcrata de la nova junta l'empenyeria a la defensa de les llibertats individuals i col·lectives del país, a posar la institució al servei de la societat, i això seria canalitzat tant a través d'escrits dirigits a les autoritats com mitjançant les diferents exposicions i conferències que se celebraren, com també per la tasca de l'Oficina d'Informació Urbanística.

Cal assenyalar, emperò, que totes aquestes actuacions de projecció exterior es dugueren a terme en un ambient de força crispació corporativa, doncs el segon deganat d'Antoni de Moragas no seria el que posaria pau, ni molt menys, a les profundes dissensions internes del Col·legi. La corporació, en aquest període, continuava marcada per un doble debat ideològic: per una part es produiria una confrontació entre els demòcrates – representats per la junta – i els sectors més reaccionaris, partidaris de mantenir al marge l'actuació del Col·legi de la realitat política que se vivia al país; per altra banda, entre els mateixos demòcrates s'establirien discrepàncies entre els que podríem qualificar de catalanistes moderats i els grups més propers a l'ideari socialista i comunista, o, com escriuria Emili Donato en el llibre d'homenatge a Antoni de Moragas, hi hauria *disputes internes entre els possibilistes i els radicals*⁹⁰⁶. Això últim es traduiria especialment en una situació explosiva en el si de la Comissió de

⁹⁰⁴ SCOAC. Junes de Govern del COACB. Acta núm. 1334. 31 de maig de 1972.

⁹⁰⁵ ASGB. Caixa 186.

⁹⁰⁶ DONATO, E. "Moragas o la normalitat continuada". A: DDAA. *Antoni de Moragas. Homenatge*. Barcelona: Gustavo Gili / FAD, 1989, p. 57.

Cultura. A la junta de govern, tres homes, Marçal Giró, Agapito Borràs i Josep de Llorens portaren a terme una línia d'actuació fiscalitzadora de l'òrgan cultural, al que acusaven de poca transparència i excessiva autonomia. Els aleshores tres vocals de la Comissió, tot sentint-se poc recolzats pel degà Moragas optaren per presentar la seva dimissió d'aquells càrrecs, però mantingueren els que ocupaven en el si de la junta de govern, amb la lògica tensió interna.

A tot plegat, a més, cal afegir-hi els conflictes creats en torn al posicionament de la junta respecte a la qüestió de les incompatibilitats, que no farien si no elevar el nivell de crispació en el si de la institució. En aquest sentit, Miquel Ponseti seria el màxim portaveu dels arquitectes de l'administració a qui la junta negava el visat per exercir a nivell privat en cas que no deixessin llurs càrrecs públics i qui es mostraria més crític amb la gestió d'Antoni de Moragas. Reflexos del que devia ser la vida col·legial en aquells temps els trobem en les memòries del mateix Ponseti que, carregat d'amargura després d'haver fet campanya per Moragas en les eleccions del maig de 1972, escrivia:

En Ponseti, amb data 18 de març de 1974, dirigia una carta al Degà, que es creia un demòcrata, amb greus acusacions d'haver pres acords nuls de ple dret: un retrat de la manera de fer dels intel·lectuals als quals el franquisme havia rentat el cervell fent-los oblidar l'essència d'un vertader règim de llibertat, i el mateix valor de l'equitat, de la rectitud i de l'equanimitat.⁹⁰⁷

6.1.6. El deganat de Jordi Mir Valls, 1974 – 1975

Les eleccions al deganat i per a la renovació de la meitat de la junta que segons els estatuts i el reglament de règim intern havien de celebrar-se el mes de maig de 1974, foren suspeses pel Ministeri de la Vivenda a finals d'abril d'aquell any, abans que tinguessin lloc. Les raons les trobem en la voluntat de la junta de govern de restringir la capacitat del vot per correu només a aquells arquitectes residents a les províncies de la demarcació. Es volia, amb això, que aquells

⁹⁰⁷ PONSETI, M. *Cascarrulles. Quaranta anys d'arquitecte, 1948 – 1988*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1998, p. 195.

facultatius que malgrat no treballar ni a Catalunya ni a Balears però estar inscrits al Col·legi no poguessin exercir aquell tipus de sufragi, atès que es considerava que podien condicionar en gran mesura la vida col·legial sense tenir-hi més vinculació que la nominal. Les autoritats franquistes no consideraren pertinent aquelles modificacions dels reglaments i, en virtut de la Llei de Col·legis Professionals aprovada l'any 1973, molt intervencionista en el si de les corporacions⁹⁰⁸, feien suspendre els comicis de l'entitat. Això havia comportat que les dues candidatures que s'havien presentat, la de Jordi Mir Valls i la de Javier Ruiz Vallés, haguessin de retirar-se.

La meitat de la junta d'Antoni de Moragas, que hagué de mantenir-se al front del Col·legi contràriament als seus desigs, vivia enmig de la provisionalitat, sense adoptar mesures comprometedores per als seus futurs substituïts. La crisi de la Comissió de Cultura, amb els seus vocals dimitits des de feia mesos i enemistats amb la junta de govern es perpetuava. Els recursos fets contra la decisió ministerial no prosperaven i ja només cabia esperar que es poguessin convocar novament eleccions.

Aquestes finalment tingueren lloc el 10 d'octubre, optant dues candidatures al deganat. La de Jordi Mir Valls, que havia estat vocal de Barcelona a la junta entre 1971 i 1973, i la de Felipe Sánchez-Cuenca, el vocal delegat de Balears entre 1972 i 1974. La primera, de caràcter moderat, era la que previsiblement havia de seguir la línia de gestió de Moragas. La de Sánchez-Cuenca estava integrada per persones properes a l'ideologia comunista, com ara Lluís Millet i Alfons Milà, a més del mateix candidat a degà.

El convuls període que s'havia viscut durant els biennis anteriors presumiblement empenyé l'electorat a votar per l'opció més sòbria, la menys revolucionària, la de Mir Valls, amb la intenció que portés a terme una gestió encaminada a una més que desitjada estabilització interna de la corporació. Això, emperò, no s'aconseguiria immediatament. Les disputes en el si de la junta prosseguiren i fins i tot s'agreujaren fins arribar al mes de maig de 1975.

⁹⁰⁸ *Vide infra*, p. 573 – 574.

Els homes que tant havien criticat el funcionament de la Comissió de Cultura, Marçal Giró, Agapito Borràs, Josep de Llorens, a més del secretari Víctor Manuel Cenicero, membres de la meitat de la junta entrada a les eleccions de maig de 1973, aviat es constituïren en la més ferma oposició dels escollits l'octubre de 1974. Combregant tots els membres de la junta en la doctrina democràtica, allò que els allunyava era la manera de fer política col·legial. Les discrepàncies s'elevaren fins i tot a l'alçada de les qüestions personals, assolint, l'ambient de nombroses reunions de junta, nivells de molta tensió. No foren en absolut infreqüents els acords que s'adoptaren amb l'oportunitat rotunda de Giró, Borràs i de Llorens, ni les vegades que els dos bàndols airejaren assumptes de la junta més enllà de l'òrgan de govern, tot plegat en detriment del funcionament del Col·legi i de la seva imatge interna i externa.

Així per exemple, a principis de 1975 el secretari Cenicero per iniciativa pròpia decidia l'edició d'una circular, un "Boletín Informativo", deslligant llur contingut de la conformitat de la junta de govern i del Col·legi en general. A la reunió del 12 de febrer de 1975 s'arribava a l'acord, amb els vots en contra de Giró, Borràs i de Llorens, de prohibir-li l'edició de qualsevol altra butlletí⁹⁰⁹. Els citats vocals lamentaren l'autoritarisme de la junta i les traves que es posaven a la circulació d'informació, parlant fins i tot de la conveniència de fer una moció de censura al degà. Això, com diem, no seria un cas aïllat, i amb aquella atmosfera era ben improbable que es pogués tramitar amb èxit la remodelació de la corporació i que hauria d'acabar amb la redacció d'uns nous estatuts.

Les eleccions de maig de 1975, amb la sortida de la junta dels vocals discsols, aparentment posaren fi a les disputes internes dins la junta de govern⁹¹⁰. Estabilitzada la situació, llavors sí que tocava posar-se a treballar per dotar d'un nou organigrama el Col·legi, una nova estructura per adaptar-lo a les noves necessitats, a les dels ja més de 2.300 col·legiats i a les de la ciutadania. Tanmateix, tot plegat no seria impermeable als esdeveniments polítics que es precipitaven. La mort del dictador, el 20 de novembre de 1975 i l'inici de la transició democràtica serien determinants també per a l'evolució del COACB.

⁹⁰⁹ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. 12 de febrer de 1975

⁹¹⁰ *Ibid.* 27 de maig de 1975.

Jordi Mir Valls seria l'encarregat de dirigir la nau col·legial també durant els tres primers anys posteriors a la mort de, doncs la seva gestió li valdria la reelecció el maig de 1976, malgrat que això ja queda fora de l'àmbit del nostre treball.

6.2. El vessant polític

En aquest punt ens correspon endinsar-nos en el grau d'implicació política que adquirí el Col·legi en aquesta etapa convulsa de l'última dècada del franquisme i desenvolupar les diferents formes en què es manifestà, especialment a partir de la dècada dels 70. Així, exposarem les diferents actuacions empreses per les juntes de govern, tret del cas de les presidides per Eugeni Pere Cendoya Oscoz, entre 1966 i 1968, puix el tarannà conservador del seu deganat volgué mantenir aïllada la corporació de qualsevol tipus d'acte amarat de reivindicació política i, de fet, ho aconseguí.

Cal advertir que tractarem, essencialment, les actituds contestatàries amb el règim que fan referència a posicionaments individuals o corporatius quant a determinats esdeveniments que afectaven la vida pública catalana i espanyola, expressats amb activisme a peu de carrer o a través de comunicacions per escrit a altes esferes. En aquest sentit, les línies mestres que se seguiren foren la reivindicació de drets humans, la condemna de tota mena de violència política, la supressió de la pena de mort, la demanda d'un major grau de participació social, etc. En fets concrets, això és traduiria, entre d'altres, en la presència del degà Moragas al tancament al convent de Sarrià – la Caputxinada -, la de Fargas Falp a Montserrat en relació al Procés de Burgos, sol·licituds d'alliberament pels 113 detinguts de l'Assemblea de Catalunya, peticions per a la supressió del Tribunal d'Ordre Públic o les d'indulgència per a Salvador Puig Antich. Altres àmbits d'intervenció importants foren l'Escola d'Arquitectura, també sumida en una profunda crisi institucional, o la lluita de les associacions de veïns de l'àrea metropolitana barcelonina, a la qual s'hi contribuí, sobretot, amb l'assessorament proporcionat per l'Oficina d'Informació Urbanística. Tot plegat crearia no poques dissensions en el si del Col·legi en relació a la natura de l'entitat i al grau de participació que havia de tenir en els assumptes que eren aliens a la professió. Així mateix, posaria en alerta el Govern Civil sobre la dimensió política de la corporació, de la qual en faria un seguiment exhaustiu.

Per altra banda, hem de ser conscients que la implicació política de l'entitat no acaba en les mesures suara anunciades i que les mostres de disconformitat amb els principis estructurals del règim franquista es canalitzaren també a través d'altres vies, com la Comissió de Cultura o a les pàgines de la publicació *Cuadernos de Arquitectura*. Per bé que això ho analitzarem quan estudiem el vessant cultural de la corporació, convenim en què, per exemple, una exposició dedicada al poeta Pablo Neruda poques setmanes després de la caiguda del govern xilè de Salvador Allende pel cop d'estat d'Augusto Pinochet té una lectura política innegable, com també la tenen les iniciatives destinades a dignificar la memòria de Josep Torres Clavé, *alma mater* del GATCPAC i secretari general del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya en temps de la Guerra Civil. Això, emperò, ja serà tractat en el següent apartat d'aquest capítol.

6.2.1. El Col·legi i la Caputxinada, 1966

El primer deganat d'Antoni de Moragas significà posar el Col·legi en l'òrbita de l'activisme polític opositor al règim franquista, per bé que sempre es manifestà que en el tancament al convent de Sarrià hom hi participava sols a nivell individual, i en cap cas en representació corporativa.

Anant a pams, direm que un bon nombre d'arquitectes eren presents en l'acte de naixement del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, entre el 9 i l'11 de març de 1966. Com a professors de l'Escola d'Arquitectura hi participaren Lluís Domènech Girbau, Lluís Carreño – sociòleg – i Oriol Bohigas, que durant el curs 64 – 65 havia entrat de professor adjunt a la càtedra de Projectes. A més, hi havien d'assistir els professors Federico Correa - important per haver introduït a l'Escola, des del seu nomenament l'any 1959, un nou to cultural i una metodologia pedagògica moderna – i Manuel Ribas Piera, que a més de professor, en aquell moment era vocal en representació de l'estat al COACB. Això no obstant, el primer sols pogué arribar testimonialment quan la policia ja havia tancat les portes del recinte, i el segon no se n'assabentà fins que la notícia ja havia corregut per tota la ciutat i tampoc no hi pogué

accedir⁹¹¹. Pel que fa als estudiants d'Arquitectura, la seva presència també fou abundant, recordant Oriol Bohigas la de Jaume Bach, Gabriel Mora, Rafael Cáceres, Alfredo Fernández de la Reguera, Ignasi de Solà-Morales Rubió, Jordi Garcés, Lluís Millet, Antoni Nacenta, Ricardo Pédigo, Ricard Pie, Xavier Pouplana, Pep Quetglas, Fernando Ramos, Víctor Rahola, Joan Tarrús, Salvador Tarragó, Iñaki Galarraga, Esperança Adrada, i de qui n'era el delegat, Evarist Manzano⁹¹². Alguns d'ells, a més de convertir-se posteriorment en destacats professionals, estaven cridats també, a desenvolupar una tasca important en el si del Col·legi.

D'entre els intel·lectuals que s'hi sumaren, ens interessa remarcar la presència de Josep Maria Martorell i, sobretot, la del degà Antoni de Moragas. Seguint la narració dels esdeveniments que fa Joan Crexell, Antoni de Moragas tingué un paper ben viu tant a l'inici del tancament com en el seus moments finals. Així, s'ens narra com, un cop la policia hagué rodejat el convent, es formà un petit comitè format per Salvador Espriu, Jordi Rubió, Antoni Tàpies i Antoni de Moragas per parlamentar amb el comissari Vicente Juan Creix, per tal de cercar una sortida que respectés la llibertat i la integritat dels assistents. Davant els nuls fruits que donà la reunió amb la policia, sempre segons Crexell, Moragas manifestà “*No hi ha res a fer. Dignament no podem sortir*”, a la qual cosa respongué el pare prior “*Doncs des d'aquest moment són vostès hostes d'aquesta casa*”⁹¹³.

Igualment significatius foren els instants darrers, cap al migdia de l'11 de març. En el moment en què la policia va ocupar sobtadament el recinte religiós, s'hi estava celebrant una taula rodona que versava sobre la unitat metodològica del Disseny, de l'Arquitectura i de l'Urbanisme, amb la participació d'Antoni Tàpies, Albert Ràfols, Lluís Domènech Girbau, Oriol Bohigas i Antoni de Moragas. La irrupció policial significà la presa de les dades dels estudiants i l'arrest de setanta-dues hores per als professors i els intel·lectuals als calabossos de Via Laietana. Les conseqüències, emperò no acabaren aquí: el 4 d'abril es multava durament trenta-tres dels professors i intel·lectuals assistents. Pel que

⁹¹¹ BOHIGAS, O. *Op. cit.*, 1992, p. 278.

⁹¹² *Ibid.*

⁹¹³ CREXELL, J. *La Caputxinada*. Barcelona: Edicions 62, 1987, p. 64 i 65.

fa als arquitectes, el més perjudicats foren Josep Maria Martorell i Antoni de Moragas, amb 200.000 pessetes cada un. Oriol Bohigas n'hauria de pagar 100.000, i Domènech i Carreño 25.000 per hom⁹¹⁴. Setmanes més tard, el 12 de maig, es feia pública l'expulsió de divuit professors de la Universitat, tots ells assistents a la Caputxinada.. Entre ells hi havia els tres de l'Escola d'Arquitectura⁹¹⁵.

Mentrestant s'havia produït la Caputxinada i durant els dies immediatament posteriors, el COACB no va restar aliè als esdeveniments, essent un dels punts calents de la ciutat en aquelles dates. El dia 10 de març la policia va suspendre, un cop començada, una conferència a càrrec d'Alexandre Cirici sobre la vida i l'obra de Josep Puig i Cadafalch, davant els crits de nombrosos estudiants d'Arquitectura allà presents per homenatjar el degà. Per contra, segons narra Oriol Bohigas, també hi hagué protestes de caràcter violent en contra de la presència del degà, disfressades de gremialisme, encapçalades per qui havia estat vocal de la junta de govern fins al maig de 1963, Joan Bassegoda⁹¹⁶.

El dia 12, finalitzada la Caputxinada i privats de llibertat a Via Laietana els professors i intel·lectuals, a l'Escola d'Arquitectura tingué lloc un col·loqui sobre "Art i Societat" al qual havien d'assistir alguns dels detinguts. Aprofitant la tribuna es llançaren paraules elogioses pel compromís dels absents, discurs que va recollir nombrosos aplaudiments. També dia 12 de març, se celebraria una reunió extraordinària de la junta de govern del COACB, en la que s'acceptava proposar una entrevista amb el governador civil de Barcelona per tractar sobre la situació dels col·legiats detinguts, obtenint la negativa a la reunió per part del governador.

Un cop alliberats els quatre arquitectes afectats, el 17 de març es va celebrar una reunió de la junta de govern, ja amb la presència del degà Antoni de Moragas, en la qual es va posar especial insistència en remarcar el caràcter apolític del COACB. En aquest sentit, Moragas manifestà que al convent de

⁹¹⁴ BOHIGAS, O. *Op. cit.*, 1992, p. 284.

⁹¹⁵ CREXELL, J. *Op. cit.*, p. 110.

⁹¹⁶ BOHIGAS, O. *Op. cit.*, 1992, p. 284.

Sarrià hi havia anat a títol individual i mai com a representant de la corporació⁹¹⁷. Tanmateix, això no tranquil·litzaria el Govern Civil, que denegà el permís per a la celebració de nombrosos actes culturals prevists per a les setmanes següents.

6.2.2. El deganat de Xavier Subias Fages, 1968 - 1970

Quant a l'actuació política de la corporació durant el deganat de Subias Fages, hem de fer especial incidència en què, en els seus darrers mesos, la junta de govern va manifestar públicament en representació del Col·legi, per primer cop i en consonància amb el que estava succeint a altres corporacions professionals catalanes, una actitud de desacord amb polítiques dutes a terme pel règim i que damnaven greument les llibertats individuals i col·lectives de la ciutadania.

Així, el 23 de gener de 1970, s'acordava elevar escrit al dictador, en exercici del dret de petició, mitjançant el qual es sol·licitava

*Sea concedida la más amplia amnistía o, en su defecto un indulto de trascendente relevancia para todos cuantos hayan delinquido, y especialmente, para aquéllos cuyo delito deba ser juzgado al amparo del Art. 2 del Decreto de Bandidaje y Terrorismo, o por el Tribunal de Orden Público.*⁹¹⁸

Com diem, això resulta especialment significatiu pel fet de ser la primera demostració corporativa ferma en aquest sentit. Si bé el degà Moragas i altres membres del COACB havien participat activament en actes com el de la Caputxinada, la institució se n'havia desmarcat, encarregant-se la junta de remarcar la necessitat de discernir entre actuació individual i col·lectiva. Amb aquest escrit, ara, iniciava el Col·legi com a tal, una singladura de reivindicació oberta dels valors democràtics. Això, com tindrem ocasió de comprovar, no faria si no intensificar-se en els deganats següents.

⁹¹⁷ SCOAC. Junes de Govern del COACB. 17 de març de 1966.

⁹¹⁸ *Ibid.* 23 de gener de 1970.

6.2.3. El deganat de Josep Maria Fargas Falp, 1970 – 1972

Aquesta línia empresa seria redundada, amb escrieix, durant el bienni de Fargas Falp, remetent informacions, peticions i denúncies als diferents organismes administratius per tal de manifestar el posicionament del Col·legi i mirar de revertir situacions que es jutjaven injustes i perjudicials per al país.

D'entre aquestes actuacions, podem remarcar la que es va prendre a la reunió de la junta de govern de 27 d'agost de 1970, quan s'acordà dirigir ofici a l'Ajuntament de Barcelona per expressar el seu parer en la qüestió relativa a l'alteració de la qualificació jurídica del terreny de domini públic situat al Parc urbà de Montjuïc i convertir-lo en béns propis per a la seva posterior cessió al Ministeri d'Informació i Turisme per tal que aquest hi edificués els estudis de Televisió Espanyola. El Col·legi considerava això inadequat sobretot perquè contribuiria a incrementar el dèficit crònic de zones verdes de la ciutat, amb la qual cosa es sol·licitava una ubicació urbanísticament més racional.

En distintas ocasiones este Colegio ha insistido sobre la urgente necesidad de viabilizar legalmente el Plan General del Área Metropolitana, y una vez más se constata que las actuaciones urbanísticas que van sucediéndose de carácter comarcal o metropolitano se efectúan al margen de dicha realidad, perjudicándose con ello en el caso que nos ocupa a la par que los intereses generales de la población, los intereses de los propios estudios de TVE al no ubicarse en terrenos que ofrezcan más idoneidad urbanística.

Por todo ello, este Colegio se opone a la cesión de los citados terrenos calificados como Parque Urbano, en Montjuich, para la construcción de los estudios de TVE.⁹¹⁹

Una altra queixa per la situació de l'Urbanisme a Catalunya es realitzà de manera directa i verbal al subdelegat del Ministeri de la Vivenda a Barcelona. Segons informa l'acta de la reunió de 23 de setembre de 1970 de la junta de

⁹¹⁹ *Ibid.* Acta núm. 1258. 27 d'agost de 1970.

govern, el secretari, Vicenç Bonet, li va mostrar la preocupació del COACB pel problema suscitat pel baix cost que l'estat aplicava als habitatges subvencionats i que es trobava molt per sota dels costos reals⁹²⁰.

En aquesta mateixa data de 23 de setembre, la junta deixava constància de les seves conviccions democràtiques, juntament amb altres col·legis professionals de Catalunya. S'elevava al Govern Civil de Barcelona el posicionament respecte la convocatòria d'eleccions a regidors de l'Ajuntament de Barcelona, que obligava a les corporacions professionals a participar-hi segons la legalitat vigent.

El papel que en la vigente legislación se otorga a las corporaciones profesionales, en cuanto a su presencia en el Ayuntamiento, supone la pervivencia de una concepción corporativista que debiera desaparecer y sustituir el privilegio de representación directa de las corporaciones profesionales en la elección de Concejales por una auténtica participación como electores y elegibles de todos los ciudadanos [...] La falta de unos canales estructurados de amplia representatividad y participación ciudadana, independientes de la propia Administración local, imposibilitan el control público de la misma, quedando la población ciudadana marginada de las graves responsabilidades y decisiones públicas planteadas en el Ayuntamiento de la Ciudad.⁹²¹

Incidint en la línia de contestació a l'actuació política del règim, la junta es mostraria especialment contundent cap a finals de l'any 1970, en el context del Procés de Burgos. A la reunió de dia 26 de novembre, s'acordava elevar un escrit al dictador, mitjançant el qual es reafirmaven en la sol·licitud d'amnistia del proppassat 23 de gener, i es sumaven a la iniciativa del Col·legi d'Advocats de Barcelona, que demanava la supressió del Tribunal d'Ordre Públic. Aquesta sol·licitud, a més, es faria arribar als principals diaris de Barcelona.

La Junta de Gobierno de este Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares [...] ha acordado hacer llegar a V.E. la total adhesión a los acuerdos tomados por el Iltre. Colegio de

⁹²⁰ *Ibid.* Acta núm. 1261. 23 de setembre de 1970.

⁹²¹ *Ibid.*

*Abogados de Barcelona en Junta General Extraordinaria, que hace también suyos, y en virtud de ello SOLICITA: La amnistía de todos los presos políticos o sociales; Que se conceda la supresión del Tribunal de Orden Público, y la disposición de que todas las actuaciones pasen a la Jurisdicción ordinaria; Que se conceda la libertad a todos los condenados por el Tribunal de Orden Público y la de todas aquellas personas que se hallen procesadas por causas políticas o sociales.*⁹²²

El compromís del COACB amb la defensa de la vida dels activistes bascos aniria més enllà. El degà Josep Maria Fargas Falp seria un dels 300 intel·lectuals tancats a Montserrat entre els dies 12 i el 14 de desembre, i un dia després del desallotjament del centre religiós, el 15 de desembre, la junta de govern – segons documentació existent a l'arxiu de l'antic Govern Civil - arribava a l'acord de dimitir en bloc en cas que fos executat alguns dels processats a Burgos.

Aquest posicionament de la junta no plauria a la totalitat del col·lectiu d'arquitectes. El sector més reaccionari ja havia tramitat carta el 28 de novembre al Governador Civil, Pelayo Ros, manifestant-li la seva preocupació per la implicació de la junta actual en qüestions de caràcter polític. I pel 18 de febrer de 1971 es convocava una assemblea general a instància d'un nombrós grup amb la intenció d'aprovar un vot de censura a la junta que provoqués la seva dimissió.

Els motius per voler derrocar l'actual junta cal cercar-los en l'aiguabarreig de la pura confrontació ideològica i l'oposició a la manera de gestionar les incompatibilitats⁹²³. El cap visible dels que rebutjaven el posicionament polític – progressista – de la junta era qui ja ho havia estat quatre anys abans en la qüestió de la Caputxinada, Joan Bassegoda. En el cas de les d'incompatibilitats, el principal adversari de la junta seria Miquel Ponseti –

⁹²² *Ibid.* Acta núm. 1271. 26 de novembre de 1970.

⁹²³ A grans trets, la junta de govern, tot apel·lant a l'ètica professional, optava per no concedir el visat als arquitectes municipals que projectessin construccions particulars en el seu terme en el cas que ells mateixos haguessin participat de la redacció de llur pla urbanístic. Aquest assumpte de les incompatibilitats havia esclatat a causa del problema que tenia el mercat professional per absorbir el gran número d'arquitectes de les darreres promocions i per abusos que s'havien donat, per part d'arquitectes municipals, sobretot a l'Ajuntament de Barcelona i al seu cinturó, però també a petites localitats de l'interior de Catalunya.

arquitecte de l'Ajuntament de Barcelona - , que havia estat vocal per Barcelona fins el 4 de febrer de 1971. En aquella data i per aquests motius presentà la seva dimissió, juntament amb l'anterior degà Subias Fages, també arquitecte de l'Ajuntament de la ciutat i aleshores vocal en representació del Municipi, i el tresorer, Pau Monguió Abella⁹²⁴.

La celebració, el 18 de febrer, de l'assemblea general evidenciaria clarament la situació crítica d'un Col·legi escindit en parts gairebé iguals. Segons documentació de l'arxiu de l'antic Govern Civil, abans de dita celebració havien estat repartides fulles signades per una "Junta Revolucionària del Col·legi" amb paràgrafs atacant la dictadura de Franco, Jesús i la seva Església i titllant de covard el Govern⁹²⁵. Amb aquest pròleg, l'acte fou especialment tumultuós, amb dures intervencions de Joan Bassegoda i de Miquel Ponseti contra l'actuació de la junta i contra la presència del degà al tancament de Montserrat. Amb tot, el resultat de la votació afavorí a la junta, encara que per un marge molt escàs: dels 900 col·legiats que hi assistiren, només hi hagué una diferència de nou vots⁹²⁶.

La junta havia resistit l'atac, però la sensació d'instabilitat era ben evident, i les dimissions en el seu si encara no havien acabat. El mateix dia 18 de febrer, un cop ja superada la prova de foc, presentava la seva renúncia el vocal Josep Antoni Balcells Gorina. En el seu cas, emperò, els motius eren diferents. Segons la carta que va remetre al degà Josep Maria Fargas Falp:

*He dimitido sencillamente por asco ante la actitud de la derecha conservadora en todo este asunto. Tengo la suerte o la desgracia de haber nacido bajo el signo de la balanza y esto me sensibiliza siempre en contra de los extremismos [...] Por mi parte me retiro porque creo que con tal distribución en la base una Junta como la nuestra no puede gobernar; pero que conste: no se trata de doblegarse a un mandato, sino todo lo contrario. Se trata de asco, cansancio y tristeza. Muchas gracias por todo.*⁹²⁷

⁹²⁴ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 1281. 4 de febrer de 1971.

⁹²⁵ ASGB. Caixa 186.

⁹²⁶ SCOAC. Juntas Generals del COACB. 18 de febrer de 1971.

⁹²⁷ SCOAC. Juntas de Govern del COACB: Acta núm. 1285. 24 de febrer de 1971.

Totes les places dels càrrecs dimissionaris romandrien vacants per un període de tres mesos, fins a les eleccions de maig de 1971, mitjançant les quals s'havia de renovar la meitat de la junta tal i com constava als estatuts. Pel resultat d'aquestes eleccions, Miquel Ponseti tornava a entrar a la junta, per exercir el càrrec de tresorer. Igualment succeiria amb Xavier Subias Fages, com a vocal per Barcelona.

Les conseqüències dels esdeveniments viscuts a finals de 1970 i principis de 1971 segurament condicionaren l'actuació política de la junta en el que quedava de deganat de Josep Maria Fargas Falp, ja que no es tornaren a produir manifestacions tan punyents com les relatades, amb l'excepció potser de la reunió de la junta de govern del 23 de març de 1972, a la qual es feren declaracions en favor que el Ministeri d'Educació i Ciència fes allò possible per retornar la validesa del títol de Josep Lluís Sert a l'estat espanyol per a la seva posterior col·legiació a Catalunya, puix, indirectament, encara eren vigents les conseqüències del procés de depuració conclòs trenta anys abans⁹²⁸.

En qualsevol cas, allò que no s'aturà fou el compromís que a nivell més social el COACB havia adquirit amb la ciutadania. L'Oficina d'Informació Urbanística continuaria amb la seva magna tasca d'impugnació de plans quan aquests incomplien les directrius reglamentàries i la reivindicació de la necessitat de zones verdes que tenia Barcelona, tot assessorant nombroses associacions de veïns en els problemes urbanístics amb què s'enfrontaven.

En aquest sentit, l'actuació més meritòria fou la convocatòria d'un concurs d'idees, el mes de juny de 1971, per a un Pla Urbanístic en el sector del Poble Nou de Barcelona, que comptà amb el suport del Col·legi d'Aparelladors, de Doctors i Llicenciats i d'Enginyers, del d'Amics de la Ciutat, a més del de les associacions de la pròpia barriada: Amics del Teulat, Aliança del Poble Nou, Associació de Comerciants, Industrials i Propietaris del Poble Nou i Associació de Veïns de la Barceloneta⁹²⁹.

⁹²⁸ *Ibid.* Acta núm. 1328. 23 de març de 1972.

⁹²⁹ *Ibid.* Acta núm. 1296. 3 de juny de 1971.

6.2.4. El segon deganat d'Antoni de Moragas, 1972 - 1974

Podem establir diversos àmbits d'intervenció del que fou l'activitat més purament política del Col·legi en aquest segon període d'Antoni de Moragas, tot depenent del mòbil que impulsava a actuar la junta. Així, per una banda hi havia la reivindicació de les llibertats del conjunt de la ciutadania i d'una estructura democràtica per a l'estat espanyol, que es portà a terme mitjançant la intensificació de la via empresa per altres juntes: els escrits i les sol·licituds formals a les autoritats. Per altra part, encara que en gran mesura relacionada amb l'anterior, s'ha de citar l'oposició que es va fer al projecte de Llei de Col·legis Professionals. En ambdós casos, l'estreta col·laboració amb altres corporacions professionals dirigides per juntes de tarannà democràtic fou una constant. En un altre sentit, hem de referir-nos a la voluntat d'intervenció en la crisi gairebé estructural que afectava l'Escola d'Arquitectura, donant suport a les propostes dels estudiants i professors més progressistes i solidaritzant-se amb aquells que eren represaliats. Finalment, cal parlar de la immensa tasca de denúncia de les irregularitats urbanístiques que es donaven a tota la demarcació, tramitada essencialment mitjançant l'OIU, a més del recolzament actiu del moviment veïnal.

Anant a pams, en el primer terreny d'actuació, s'elevaren diversos escrits a altes autoritats, coincidint normalment amb esdeveniments de gran rellevància política i que impactaven profundament el sector de la ciutadania més compromès amb la idea de la democràcia. En aquestes actuacions sovint es caminà freqüentment a freqüent, com hem apuntat abans, amb altres corporacions professionals amb les que es compartien inquietuds.

Així, a la reunió de la junta de govern del 4 d'abril de 1973, s'acordava enviar un escrit a la Presidència del Govern, signat conjuntament amb els degans dels Col·legis d'Aparelladors, d'Enginyers Industrials i de Llicenciats, mitjançant el qual s'expressava la profunda preocupació per la conflictivitat laboral i que el 3 d'abril de 1973 havia desembocat en la mort d'un obrer i ferits de diversa consideració en un enfrontament amb la policia a Sant Adrià del

Besòs. En aquesta carta s'exposava que les relacions en el camp laboral no estaven suficientment fonamentades en els principis de representativitat, justícia i llibertat, i es sol·licitava que s'emprenguessin les mesures escaients perquè així fos.

Los Colegios Profesionales que representamos solicitan de la Presidencia del Gobierno:

1) Que se arbitren los cauces de carácter institucional necesarios para que las relaciones laborales estén siempre presididas por la representatividad de las respectivas partes en una atmósfera de respeto a la justicia y a la libertad, como bases fundamentales para impedir que las inevitables situaciones de tensión desemboquen en conflictos de carácter violento.

2) La regulación de los derechos de asociación individual, de expresión y de reunión, mediante los cuales, los diversos sectores sociales y profesionales del país, puedan encontrar los auténticos cauces de participación en la vida pública, en defensa de sus respectivos intereses.

*[...] 4) La inmediata actuación de los Tribunales Ordinarios para el esclarecimiento de los hechos y de las responsabilidades concretas a que hubiere lugar, informando con celeridad a la opinión pública del resultado de sus investigaciones.*⁹³⁰

El 23 de novembre de 1973, juntament amb els col·legis professionals d'Advocats, d'Aparelladors, d'Enginyers Industrials i de Llicenciats, el COACB emetia una nota contra les 113 detencions que havien tingut lloc a finals d'octubre a la reunió de la Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya a la parròquia de Santa Maria de Barcelona i en la qual hi participava el company facultatiu Miguel Ángel Soriano-Montagut, militant comunista⁹³¹.

Per altra part, davant un fet tan significatiu com l'atemptat que costà la vida al president del govern, Luis Carrero Blanco, el 27 de desembre de 1973 la junta acordava remetre un telegrama de condol al cap de l'estat i al vicepresident del govern, fent constar la reprovació que qualsevol acte de violència, provingués d'on provingués, li mereixia. En aquesta línia de

⁹³⁰ *Ibid.* Acta núm. 1362. 4 d'abril de 1973.

⁹³¹ *Ibid.* Acta núm. 1382. 23 de novembre de 1973.

condemna de la força bruta, el 10 de gener de 1974 s'acordava remetre al cap de la Casa Civil del dictador un telegrama sol·licitant l'indult de la pena de mort que havia caigut sobre Salvador Puig Antich

*Ruego de lectura a su Excelencia el Jefe de Estado del presente telegrama. La Junta de Gobierno de este Colegio Oficial de arquitectos de Cataluña y Baleares consecuente con su posición contraria a la pena de muerte respetuosamente suplica a V.E. tenga a bien conceder la gracia del indulto a dicha pena impuesta a Salvador Puig Antich.*⁹³²

Pocs dies més tard, el 16 de gener, amb els degans dels col·legis d'Advocats, de Llicenciats i d'Aparelladors, Antoni de Moragas adreçava un nou escrit al president del govern, en el que, apel·lant al XXVè aniversari de la Declaració Universal dels Drets Humans, es demanava l'abolició de la pena de mort⁹³³. Igualment, el 7 de març de 1974 la junta autoritzava al degà per a què, amb altres degans de corporacions professionals, signés un nou document de petició de supressió de la pena de mort⁹³⁴.

Un altre camp on es bolcaren les iniciatives polítiques de la junta de Moragas fou en l'oposició que es va fer a l'aplicació de la Llei de Col·legis Professionals. El govern franquista havia publicat al *Butlletí Oficial de les Corts* el 10 d'abril de 1973 el Projecte de Llei, amb uns continguts clarament destinats a reduir la capacitat d'actuació de les corporacions, amb mesures com la que obligava els càrrecs de les juntes a jurar els *Principios del Movimiento*. Amb això es pretenia fer retornar els col·legis a la senda de l'obediència i del silenci.

Davant això, Antoni de Moragas presentaria el 26 d'abril un elaborat informe corporatiu a la junta general extraordinària sobre aquest Projecte de Llei. L'opinió del COACB no podia dissentir més, tant en les formes com en el fons. A trets generals, segons l'informe, aquests eren els principals punts pels quals se mostrava rebuig:

⁹³² *Ibid.* Acta núm. 1388. 10 de gener de 1974.

⁹³³ "Cinco colegios profesionales piden la abolición de la pena de muerte". *La Vanguardia* [Barcelona] (29 de gener de 1974), p. 31.

⁹³⁴ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 1394. 7 de març de 1974.

- 1) *El Gobierno no ha seguido en la elaboración del Anteproyecto los trámites previstos en la vigente Ley de Procedimiento Administrativo.*
- 2) *La exigencia de un compromiso de juramento para los candidatos a cargos colegiales no está de acuerdo con las Leyes Fundamentales del Reino.*
- 3) *El régimen de tutela a que se someten los actos de los Colegios parece excesivamente riguroso. Resulta desproporcionado con el que actualmente rige para los entes locales y, en general, merma de forma notoria la autonomía de las Corporaciones.*
- 4) *No aparecen descritas en el Proyecto con la debida precisión las competencias y facultades de los Colegios*
- 5) *Es insuficiente la regulación que se hace de los Consejos Superiores y organismos coordinadores.*⁹³⁵

Conjuntament amb altres col·legis professionals, s'acordava enviar un telegrama al cap de l'estat, manifestant-li que aquest projecte tenia un component involutiu i sol·licitant-li que fos retirat de les Corts. Això no obstant, la iniciativa no tingué, com ja es preveia, cap èxit, i finalment la Llei s'aprovà el 13 de febrer de 1974.

No trigarien a fer-se reals els temors del Col·legi quant a què la Llei coartaria llur independència. El mes d'abril de 1974 la junta de govern acordava aprovar unes normes electorals per a les eleccions previstes pel 16 de maig per les quals es limitava l'exercici del vot per correspondència únicament als col·legiats residents a les províncies de la demarcació de l'entitat. Amb això s'intentava evitar que arquitectes que treballaven exclusivament en altres demarcacions, tot i també estar inscrits al COACB, poguessin determinar amb el seu vot la composició de la futura junta i, en conseqüència, l'actuació de la corporació.

Aquesta mesura no va ser en absolut ben acollida pel Director General d'Arquitectura i Tecnologia de l'Edificació, que per carta datada el 24 d'abril de 1972 amenaçava amb ordenar la suspensió de tal acord per entendre que contradeïa articles de la Llei de Col·legis Professionals. Per aquest mateix motiu,

⁹³⁵ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 1364. 23 d'abril de 1973.

el Ministre de Vivenda declarava suspeses les eleccions. El COACB va interpretar la decisió com una clara intromissió a la seva autonomia i, el 16 de maig decidia interposar un recurs contenciós administratiu, tot reafirmant-se en la seva postura respecte al vot per correu, encara que accedia a què els col·legiats no residents emetessin el vot si ho feien de manera personal, doncs d'aquesta manera se veuria un autèntic interès per part seva cap a les activitats del Col·legi.

De res no serví la reunió que mantingué el 18 de juny Antoni de Moragas amb el president del govern Carlos Arias Navarro durant la visita d'aquest a Barcelona, en la qual el degà li exposà l'opinió contrària que des de la corporació es tenia de la Llei de Col·legis Professionals⁹³⁶. El recurs del COACB fou, doncs, desestimat i el 23 de juliol de 1974 la junta de govern decidia no recorre'l, acatant les normes des de dalt i fixant una nova data per a la celebració de les eleccions, el 10 d'octubre de 1974. Amb tot, havien passat cinc mesos des de la data prevista originalment, havent-se de mantenir en els seus càrrecs, contra la seva voluntat, aquelles persones a qui corresponia marxar el mes de maig, enrarint-se l'ambient i agreujant-se la inestabilitat interna.

La conjuntura de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona va ser un altre dels àmbits en els quals el COACB es va sentir empès a actuar. L'evolució de l'ETSAB en aquests temps – que mereixeria un estudi monogràfic a part -, dins la del conjunt de la Universitat, havia estat més que tumultuosa. Des de la creació del Sindicat Democràtic d'Estudiants i l'expulsió del professorat assistent al convent de Sarrià, allà al març de 1966, diversos foren els directors que passaren per l'Escola – Robert Terradas, Manuel de Solà - Morales Rosselló, Leopold Gil Nebot, Javier Carvajal – i diversos foren els tancaments que patí per part de les autoritats⁹³⁷. Els expedients als alumnes es sumaven a les traves extra-acadèmiques – les promogudes pels catedràtics més conservadors - amb què es trobaven figures com Oriol Bohigas i Xavier Rubert de Ventós per aprovar les oposicions per al seu ingrés com a docents de la institució. D'aquesta manera s'havia arribat al curs 70 – 71, en què va tenir lloc un intent de reforma

⁹³⁶ *Ibid.* 20 de juny de 1974.

⁹³⁷ NICOLAU, P. "Unas sugerencias antes de la reapertura". *Cuadernos de Arquitectura* (1971), núm. 81, p. 79 i 80.

promoguda pels mateixos estudiants, gestionant ells mateixos algunes assignatures, segons Oriol Bohigas, amb resultats molt positius pedagògicament parlant⁹³⁸, i la lògica oposició dels professors afectat, aquells que temien veure's desplaçats dels seus àmbits.

Amb aquests antecedents, sumats a la manca d'infraestructures i de recursos econòmics i a la superpoblació a les aules, la situació a principis de l'any 1973 estava marcada per una profunda inestabilitat. Encara es tensaria molt més l'ambient amb la gestació d'un nou pla d'estudis per a l'ensenyament de l'Arquitectura, un pla elaborat per Javier Carvajal – director de l'ETSAB – com a Comissari Delegat de la Direcció General d'Universitats i Investigació per a la reforma de l'ensenyament de l'Arquitectura.

Sectors del Col·legi tenien seriosos dubtes sobre la viabilitat i el valor d'aquest, i vuitanta-quatre signatures sol·licitaren la convocatòria d'una junta general extraordinària pel 27 de març de 1973, amb la intenció de tractar la problemàtica de l'ETSAB⁹³⁹. Emperò, des del Govern Civil es denegà el permís per a la celebració d'aquesta, per entendre que l'assumpte excedia les competències de la corporació. Des de la junta de govern, tanmateix, s'insistiria en vetllar pel bon funcionament de l'Escola i s'acordaria la creació de la Comissió sobre l'Ensenyament de l'Arquitectura, integrada pels arquitectes Ricard Pèrdigo i Jordi Costa Blanch i l'estudiant Joan Jubert.

La primera tasca que se li encomanà va ser una anàlisi minuciosa del que ja es coneixia com Pla Carvajal. Les conclusions a les que s'arribaren no eren gens esperançadores per al futur de la carrera, presentant com un fet especialment negatiu la concepció anacrònica que hi pervivia de l'arquitecte com a professional altament especialitat i individualista, sense necessitat d'interactuar amb altres disciplines. Per altra banda, també es valorava com a greu l'establiment de proves de selectivitat per a l'accés, així com l'estructura

⁹³⁸ BOHIGAS, O. "Dues crisis positives". *Serra d'Or* (1971), núm. Setembre de 1971, p. 18.

⁹³⁹ SCOAC: Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 1361. 22 de març de 1973.

avaluadora de l'ensenyament, considerats mecanismes per a la reducció dràstica d'estudiants a les aules, amb el cru objectiu de descongestionar el mercat laboral dels arquitectes⁹⁴⁰.

L'enfrontament entre el COACB i la direcció de l'ETSAB es va fer encara més palès quan Javier Carvajal – en una de les seves darreres activitats com a director –, el 13 de juliol de 1973, comunicava a disset professors no numeraris⁹⁴¹ que els seus contractes no serien renovats per al següent curs, el 1973 – 1974. Per tota explicació s'argüia “*considerando el buen servicio de la Escuela*”, i el nou director, Javier de Cárdenas, manifestava a la premsa “*el Ministerio consideró que no se debía renovar los contratos. Eso es todo*”. Des del Col·legi, a través de la seva publicació *Cuadernos de Arquitectura*, es mostraria el complet rebuig a aquesta mesura, pel fet que l'autèntic motiu de les no renovacions residia en l'oposició d'aquest professorat a la línia de gestió de la direcció de l'ETSAB.

Esta oposición se ha manifestado a través, tanto de los cauces académicos: Asambleas de Profesores, asistencia al claustro, participación en las Comisiones del denominado plan Carvajal, etc., etc. como a través de otros más informales tales como consultas a alumnos y profesores, y, fuera de la Escuela, durante los largos períodos en los que ésta permaneció cerrada a la actividad docente, intentos de suplencia de la enseñanza no impartida.

La no renovación de contratos afecta a cuatro asignaturas [...] que quedan así privadas de gran parte de su cuerpo docente. La tesis de que el buen servicio de la Escuela puede exigir incluso la desaparición de asignaturas, abona la peligrosa opción de que es mejor una Escuela cerrada que una Escuela conflictiva.⁹⁴²

Com a mostra de repulsa i de força davant aquestes no renovacions, la junta de govern del COACB, decidia durant la seva reunió del 4 d'agost de 1973, enviar una circular a tots els col·legiats sol·licitant-los que, a causa de la gravetat

⁹⁴⁰ “El Plan Carvajal a examen”. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1973), núm. 98, p. 76 – 78.

⁹⁴¹ Casabella, Pouplana, Borrell, Viaplana, Artigas, Pérdigo, Brullet, Rius, Cáceres, Torres, Millet, Rodríguez, Borràs, Soler, Moragas, Pujol i Hereu.

⁹⁴² “Noticia de la ETSAB”. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1973), núm. 96, p. 64 i 65.

dels fets, per solidaritat amb els companys exclosos, s'abstinguessin d'ocupar les places vacants en cas que els fossin ofertes⁹⁴³. La petició seria complerta majoritàriament, amb només una excepció.

Amb això, però, no conclouien els actes de protesta contra el nou pla d'estudis i la política de la direcció de l'ETSAB. El 31 d'octubre de 1973, en el context de la majoritària oposició dels diferents col·legis professionals als plans de reforma dels seus ensenyaments respectius, la junta de govern es sumava a un escrit conjunt de les corporacions d'Advocats, d'Enginyers Industrials, d'Aparelladors i de Llicenciats, dirigit al Ministre d'Educació i Ciència. Amb aquesta missiva, s'oposaven a les proves de selectivitat, exigien la renovació dels contractes d'aquells professors que l'havien vist rescindit per motius extra-acadèmics, així com també mostraven la disconformitat per la negativa d'inscripció d'alumnes per raons també alienes a les estrictament acadèmiques.

Con esta declaración los Colegios Profesionales quieren informar a la opinión pública y manifestar que las soluciones auténticas de los graves problemas del sistema educativo sólo se podrán alcanzar por una reforma democrática de la enseñanza en la que participen de forma activa profesores y alumnos.⁹⁴⁴

Altres manifestacions que es feren des del COACB demostrant la preocupació per l'ensenyament, en aquest cas l'universitari en general, varen ser en defensa de la Secció de la Facultat de Filosofia i Lletres que la Universitat de Barcelona tenia a l'illa de Mallorca. A instàncies del vocal delegat per Balears, el 15 de novembre de 1973, es remetia un telegrama al Director General d'Universitats del Ministeri d'Educació en els següents termes

La Junta de Gobierno del COACB reunida en Palma ha adoptado el acuerdo de elevar súplica esa Dirección General quiera dejar sin efecto proyectada suspensión Secciones

⁹⁴³ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. 4 d'agost de 1973.

⁹⁴⁴ *Ibid.* Acta núm. 1380. 31 d'octubre de 1973.

*Facultad Filosofía y Letras, ya que dicha medida comportaría forzoso retroceso en desarrollo cultural de las Islas ansiosas restauración Universidad Balear.*⁹⁴⁵

Per últim, en aquest punt caldria parlar de l'activitat promoguda essencialment per l'Oficina d'Informació Urbanística, amb un fort component social i exercida sovint per canals polítics. Per una part, es continuaren impugnant plans urbanístics d'arreu de Catalunya i Balears, i per l'altra s'elevaren denúncies formals als governs civils i ajuntaments d'ambdues regions en relació a actuacions perjudicials per al patrimoni públic paisatgístic i arquitectònic que s'estaven produint. Exemples concrets de la intervenció de l'OIU els trobem a Eivissa, Palma de Mallorca i la Vall d'Aran. Amb tot, allò que seguiria centrant més atenció seria l'àrea metropolitana de Barcelona. El Col·legi s'implicà activament en la lluita que havien emprès les associacions de veïns de les barriades més afectades pel desgavell urbanístic, per les més marginades, oferint a aquests col·lectius ciutadans informació i assessorament per tirar endavant les seves reivindicacions, com en el cas dels afectats pel traçat del Primer Cinturó de Ronda i per la Revisió del Pla Comarcal.

6.2.5. El deganat de Jordi Mir Valls fins al final del franquisme, 1974 – 1975

A pesar de totes les divergències que assolaren l'interior de la junta de govern del COACB fins al maig de 1975, en cap moment no es podrà dubtar de la seva unitat en la reivindicació del respecte als Drets humans ni en la defensa de la cultura de Catalunya. Així, els acords que s'adoptaren en aquests sentits sempre foren per unanimitat, com també hi hauria total coordinació a l'hora de donar assessorament i suport a unes associacions veïnals cada cop més organitzades i combatives.

Pel que fa a la lluita en pro de la cultura del país, la junta de govern acordaria en la seva reunió de 12 de febrer de 1975 adherir-se a les tasques d'organització del Congrés per la Defensa de la Cultura Catalana, iniciativa que

⁹⁴⁵ *Ibid.* Acta núm. 1382. 15 de novembre de 1973.

pocs dies abans havia començat a tirar endavant una altra corporació professional, el Col·legi d'Advocats de Barcelona. Igualment, es feia un clar posicionament per tal que la llengua pròpia de Catalunya pogués ser ensenyada a les escoles en horari lectiu. D'aquesta manera, s'enviava un escrit a l'alcalde de Barcelona, Enric Massó, en el qual se li comunicava el suport del Col·legi a la proposta que en aquest sentit havia fet el regidor Jacint Soler Padró.

*[S'acorda per unanimitat] 1º) Prestar el apoyo y colabroación de este Colegio en la promoción de un Congreso en defensa de la Cultura Catalana [...]. 2º) Dirigirse al Ministro de Educación y Ciencia en solicitud de que sean suprimidos los obstáculos que impiden la enseñanza en catalán dentro del horario escolar en las escuelas de Cataluña, dando un sentido amplio y no restrictivo a la vigente Norma Legal sobre la materia. 3º) Enviar escrito al Alcalde de Barcelona en apoyo de la propuesta del concejal Solé Padrós sobre la enseñanza del catalán en las escuelas.*⁹⁴⁶

El 26 de febrer de 1975 es procedia en el si del Col·legi a la creació d'una Comissió Promotora de la Defensa de la Cultura Catalana, que seria integrada per, entre d'altres, Pau Monguió Abella, Oriol Bohigas, Vicenç Bonet, Lluís Cantallops, Cristian Cirici, Lluís Domènech Girbau, Josep Maria Martorell, Xavier Busquets, Manuel Ribas Piera, Manuel de Solà-Morales Rubió, Josep Pratmarsó, Antoni de Moragas, Xavier Subias Fages, Joan Margarit, Lluís Nadal, Jordi Vilardaga, Lluís Clotet, Òscar Tusquets i Xavier Sust. Les greus diferències que havien existit entre alguns d'ells en temps passats per la gestió del COACB quedaven aparcaades en bé de l'objectiu comú del país⁹⁴⁷.

Pau Monguió Abella seria l'escollit per a representar la corporació en el Congrés, al qual s'hi contribuiria, a més, amb una aportació de 50.000 pessetes. Altres organismes culturals que reberen els favors econòmics del Col·legi en aquest període foren Omnim Cultural, amb una donació de 48.000 pessetes i l'Associació d'Amics de la Ciutat, amb 25.000 en motiu de la celebració del seu 40è aniversari.

⁹⁴⁶ *Ibid.* 12 de febrer de 1975.

⁹⁴⁷ *Ibid.* 26 de gener de 1975.

En el terreny més polític, el COACB va mantenir la ja habitual línia de la defensa dels Drets de l'Home i la campanya pro-abolicionista de la pena de mort. Seguint de prop els convulsos successos polítics de l'any 1975, la junta remeté diverses sol·licituds de commutacions a les autoritats, així com escrits en els que manifestava la preocupació davant la violència desfermada en els últims temps del règim

D'aquesta manera, el 25 d'abril de 1975, s'enviava un telegrama al president del govern, mitjançant el qual que se li demanava indulgència per la pena de mort imposada al processat José San Julián Giménez, acusat de robatori amb homicidi⁹⁴⁸. El 3 de setembre la súplica era dirigida al cap de l'estat, mirant d'intercedir en favor de la vida dels membres d'ETA, José Antonio Garmendia i Ángel Otaegui.

*La Junta de Gobierno de acuerdo con su tradicional posición proabolición pena capital, solicita respetuosamente a VE el ejercicio del Derecho de Gracia con la conmutación de las penas de muerte dictadas contra D. José Antonio Garmendia y D. Ángel Otaegui. Asimismo esta Junta desea expresar a VE que dicha petición no supone apoyo a la escalada de violencia que últimamente se ha producido.*⁹⁴⁹

Un dia abans que els dos etarres i tres integrants del FRAP fossin executats, el 26 de setembre de 1975 se'n remeté un altre, igualment al cap de l'estat, reiterant la petició. El fet que l'afusellament es fes efectiu va empènyer un grup de col·legiats a proposar, el 30 de setembre, a la junta de govern del COACB la conveniència de suspendre qualsevol activitat de la corporació per al 2 d'octubre, de realitzar una jornada de vaga, com a testimoni de la preocupació que sentia la professió davant la difícil situació que es vivia a l'estat. La junta, per la seva part, considerà que a través dels telegrams això ja havia quedat ben palès i finalment no es realitzà.

⁹⁴⁸ *Ibid.* 25 d'abril de 1975.

⁹⁴⁹ *Ibid.* 3 de setembre de 1975.

Com a mostra del rebuig que li provocava qualsevol acte de violència, el Col·legi també decidia el 2 d'octubre de 1975 manifestar la seva més enèrgica condemna a l'atemptat del FRAP que el dia abans havia causat la mort de tres membres de la Policia Armada, la qual cosa era interpretada com una trava més per a una convivència pacífica i democràtica⁹⁵⁰. Així i tot, quan el 7 de novembre el degà Jordi Mir Valls rebé una comunicació del Govern Civil sol·licitant subscripció en favor de les víctimes del terrorisme, la junta acordà deixar aquest assumpte a criteri de cada un dels col·legiats⁹⁵¹.

Mentrestant, el dictador ja es consumia en l'agonia. Després de la seva mort, el 26 de novembre, el COACB decidí remetre un telegrama al rei Juan Carlos, posant-se a la seva disposició per avançar en el camí cap a l'establiment de la democràcia

*En estos momentos trascendentales de serena esperanza para el país la Junta de Gobierno del COACB desea manifestar a su majestad el ofrecimiento de la profesión en función y al servicio de una sociedad que bajo vuestro reinado y en un clima de sincera reconciliación se dispone a iniciar una nueva etapa de convivencia democrática y de progreso moral y material.*⁹⁵²

⁹⁵⁰ *Ibid.* 2 d'octubre de 1975.

⁹⁵¹ *Ibid.* 7 de novembre de 1975.

⁹⁵² *Ibid.* 26 de novembre de 1975.

6.3. El vessant sociocultural

Abordarem, a continuació, aquelles actuacions del Col·legi amb un component més social i cultural. En aquesta ocasió, a diferència d'altres capítols d'aquest treball, optem per unificar els dos àmbits d'anàlisi davant les dificultats que ens trobem per a discernir amb claredat quines iniciatives pertanyerien a cada un d'ells. Fins i tot, com s'ha advertit abans, moltes de les fites assolides, dels coneixement generats es troben revestits a més d'una pàtina política que en cap cas no pot ser deixada de banda i que, com a mínim, hi té un pes específic similar.

Tanmateix, per a una millor estructuració de la nostra exposició creiem convenient abordar per separat l'evolució de l'òrgan que canalitzaria l'activitat cultural del Col·legi, la Comissió de Cultura, i les consecucions que materialitzà en les seves múltiples facetes. Ho analitzarem, com ja és habitual en aquest capítol, deganat per deganat, per a copsar amb més precisió els recursos amb què comptà, les diferents estructures que hagué d'adoptar, les motivacions dels seus membres i, sobretot, el resultat del seu treball. A més, a partir de l'any 1970, pel seu imparable grau de politització i per la qualitat i el compromís del producte final, dedicarem atenció específica a la secció encarregada de programar les exposicions i conferències.

Finalment, i sempre tenint en compte que, d'ençà de l'any 1965, també formava part de la Comissió de Cultura, estudiarem la trajectòria de la revista col·legial, *Cuadernos de Arquitectura*. Anunciem ja que el seu esdevenidor no es lliurà de les múltiples remodelacions, crisis i dissensions internes que afectaren l'òrgan del que depenia i les juntes de govern corporatives, que fins i tot la posaren en perill de desaparèixer. Amb tot, directors de gran talla, com ara Emili Donato, la conduïren enmig de restriccions econòmiques, augmentaren contínuament el tiratge i convertiren les seves pàgines en una tribuna plena d'activisme social, cultural i polític, amb signatures de compromesos intel·lectuals, membres de la classe professional o no.

6.3.1. La Comissió de Cultura

6.3.1.1. Els orígens de la Comissió de Cultura, 1964 – 1965

En el primer dels dos deganats d'Antoni de Moragas es crearia la Comissió de Cultura. Les passes inicials, recordarem-ho, s'havien durant els últims mesos en què Manuel de Solà - Morales estigué al capdavant de la corporació, amb la carta de propostes d'Oriol Bohigas al degà i la decisió de la junta de govern de designar una ponència que n'estudiés la viabilitat⁹⁵³.

Després de valorar el treball realitzat per aquesta ponència, la junta de govern, a la seva reunió del 22 d'octubre de 1964, acordà crear la Comissió d'Activitats Culturals del Col·legi⁹⁵⁴ per al curs 1964 – 1965, integrada de la següent manera:

Com a president actuaria el degà Antoni de Moragas. Com a vocals hi prendrien part Narcís de Prat Batlle – en qualitat de secretari del Col·legi -; Manuel Valls Vergés, encarregat d'una secció de Publicacions; Lluís Cantallops Valeri, al front de la Biblioteca; Manuel Ribas Piera, com a responsable de la secció d'Actes Cultural; Cèsar Martinell Brunet, en qualitat de cap de la secció de Representació, a més de Guillermo Giráldez, Oriol Bohigas i Lluís Domènech Girbau. El càrrec de secretari de la Comissió seria exercit per Juli Schmid Saludes.

Entre d'altres motivacions que impulsaren aquests homes cap al terreny de la direcció cultural del COACB, hi trobem la de substituir amb la seva tasca l'activitat paralitzada o insuficient d'altres institucions o organismes catalans que en temps passats foren capdavanters en aquest àmbit, però que en aquell moment, per les circumstàncies polítiques adverses, no la podien portar a terme.

⁹⁵³ *Vide supra*, p. 497.

⁹⁵⁴ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. 22 d'octubre de 1964.

En un primer moment, es preveia que les reunions fossin cada quinze dies, però la gran quantitat de treball a realitzar aviat aconsellaria que la periodicitat fos setmanal. Per la mateixa raó, per la magnitud de les responsabilitats, la Comissió decidí nomenar un director executiu que s'encarregués de posar en pràctica les decisions que s'adoptessin. Aquest càrrec fou ofert a l'escriptor i llicenciat en Dret Cesáreo Rodríguez – Aguilera, que l'assumí el 21 de gener de 1965.

En aquesta mateixa data, la junta de govern del COACB acceptava la proposta de la Comissió per canviar el primer nom – Comissió d'Activitats Culturals – pel que ja resultaria definitiu de Comissió de Cultura⁹⁵⁵.

Pel que fa a les activitats de la Comissió de Cultura durant els seus primers mesos de funcionament, hem d'assenyalar que s'establiren o que es sistematitzaren quatre línies essencials d'actuació, mecanismes indispensables per al foment i divulgació de l'Arquitectura en particular i la cultura en general. Això fou impulsar i multiplicar la celebració d'exposicions, fer de manera similar amb les conferències, instituir les “Lliçons d'Actualitat” i estimular la investigació històrica arquitectònica i la seva publicació.

En el cas de les exposicions, des del naixement de la Comissió fins a finals de juny de 1965 se n'organitzaren un total de deu⁹⁵⁶, essent diversa la seva temàtica, tocant diverses disciplines de l'art – pintura, escultura, fotografia i, evidentment, Arquitectura – i abordant no sols la realitat catalana, sinó també la internacional. Potser d'entre elles hauríem de destacar “Arquitectura Belga de hoy” i la pictòrica “Evocación del Modernismo”. La continuïtat amb què se les dotà ja no s'interrompia en endavant, anant en augment la seva freqüència.

Aquestes primeres exposicions, i totes les que les seguien, foren degudament publicades mitjançant pertinents campanyes a la premsa i amb la confecció d'un catàleg, a més de cartells anunciadors per a les de més volada. Igualment, es distribuïen invitacions entre els col·legiats, així com també es feien arribar a les principals entitats culturals de la ciutat.

⁹⁵⁵ *Ibid.* 21 de gener de 1965.

⁹⁵⁶ Veieu la relació completa a l'Apèndix, p. 733 i 734.

Pel caràcter exclusivament cultural, en cap cas comercial, de les exposicions, es decidí des de la Comissió que no es cobraria als artistes per les obres exposades. Aquests, emperò, com a mostra d'agraïment, sovint obsequiaren el COACB amb la donació d'alguna peça, que passaria a incrementar la col·lecció particular del Col·legi, aquella iniciada el 1960 amb l'adquisició de les obres reunides per la 85a promoció de l'Escola d'Arquitectura.

Ja referint-nos a una altra via d'intervenció cultural, es treballaria també en el camí de la potenciació de les conferències. Aquestes començarien a ser programades a través de la secretaria de la Comissió de Cultura, essent convidat el públic en general mitjançant anuncis a la premsa i els col·legiats mitjançant targes d'invitació particulars. La Comissió de Cultura acordà sol·licitar als conferenciats que li fos lliurada una còpia del discurs pronunciat, per tal de crear un arxiu específic, així com diversos resums que poguessin ser distribuïts entre revistes i diaris interessats.

Entre el mes de desembre de l'any 1964 i el juny del 1965 se n'arribarien a pronunciar dotze⁹⁵⁷. La seva temàtica, com en el cas de les exposicions, fou múltiple, tenint en moltes ocasions una relació directa amb elles, doncs eren celebrades en motiu de la inauguració o de la cloenda. Per la tribuna de la sala d'actes del COACB hi desfilaren durant aquest primer curs de vida de la Comissió importants arquitectes catalans i estrangers, aquests normalment convidats coincidint amb algun estada que estiguessin realitzant a Catalunya. Són els casos, per exemple, dels italians Vittorio Gregotti i Sergio Asti.

Amb tot, a l'àmbit de les conferències, en aquest primer curs 1964 – 65, la idea més ambiciosa no es pogué dur finalment a terme. Existia a la Comissió la voluntat de celebrar una "Setmana Gran de Conferències", tot entroncant amb aquelles que havien tingut lloc entre els anys 1949 i 1955 i havien portat a Barcelona grans figures del moment. Així, es pensà en convidar a Lois Kahn, a Kenzo Tange, a Vico Magistretti, a Camilo José Celà – perquè parlés de l'obra de Pablo Picasso -, i fins i tot es va escriure a Josep Lluís Sert, a Constantin

⁹⁵⁷ Veieu la relació completa a l'Apèndix, p. 715 i 716.

Doxiadis, a Alvar Aalto i a Franco Albini, fent-los una invitació formal, malgrat que finalment, per diferents circumstàncies, no els fou factible acudir i l'esdeveniment quedà en un projecte per al futur.

Amb una relació evident amb les conferències, encara que per a un públic molt més reduït, més docte en el camp de l'Arquitectura i de l'Urbanisme – és a dir, col·legiats i estudiants – la Comissió de Cultura posà en marxa un cicle d'estudis anomenat “Lliçons d'Actualitat”. Aquestes tenien un caràcter més exhaustiu que no pas les conferències, per tal d'aportar a l'auditori la informació més completa i poder establir a continuació un intercanvi d'opinions. Els autors de cada una de les “Lliçons” percebien una quantitat de diners amb la que sufragar les despeses de la preparació del material necessari, que posteriorment quedava a l'arxiu del Col·legi.

La Comissió de Cultura va posar especial interès per fer partícips de les “Lliçons” als estudiants de l'Escola d'Arquitectura. L'exemple més plausible d'això és que la primera fou impartida per tres alumnes de darrer any que havien assistit al Curset Internacional d'Urbanisme de Berlín, Josep Alemany, Antoni Solans i Xavier Sust. Era el 3 de febrer de 1965. Encara se'n pronunciarien dues més durant aquell curs, tractant també temàtica urbanística internacional.

Respecte a la quarta línia d'actuació en el primer curs de la Comissió de Cultura, aquesta fou el treball en pro del foment de la recerca històrica en l'Arquitectura i l'Urbanisme catalans i la seva publicació i difusió. D'aquesta manera, el mes de febrer de 1965, s'acordà l'edició d'una col·lecció de biografies dels arquitectes catalans més destacats de tots els temps. La col·lecció seria iniciada amb l'obra sobre Antoni Gaudí, realitzada per Cèsar Martinell. Posteriorment se convocaria un concurs per a la redacció de les biografies de Rafael Masó, Josep Maria Jujol i Josep Puig i Cadafalch, afegint-s'hi, així mateix, propostes per a altres autors que la Comissió de Cultura considerà òptimes.

Aquesta convocatòria estava oberta a tots els arquitectes i historiadors, tant catalans com estrangers. Se'ls sol·licitava que remetessin al Col·legi un avantprojecte sobre la biografia que es mostraven interessats a redactar. Per a major estímul, el COACB oferia 50.000 pessetes a l'autor escollit, a més d'un 10% de drets d'autor quan l'obra fos publicada, cosa que succeiria en un termini màxim d'un any a partir de la seva data de lliurament a la Comissió⁹⁵⁸.

L'1 d'abril de 1965, la junta de govern encomanava la redacció d'aquestes biografies als següents arquitectes: la d'Antoni de Gallissà, al degà Antoni de Moragas; la d'Elies Rogent, al crític d'art Alexandre Cirici; la de Joan Rubió Bellver, a l'anterior degà, Manuel de Solà – Morales Rosselló; la de Rafael Masó, a Josep Maria Pericàs⁹⁵⁹.

D'aquesta manera s'arribava a l'estiu i es posava punt i final al primer curs de la Comissió de Cultura. El volum i la qualitat de la feina feta era més que considerable, així com l'experiència adquirida. Aquesta va fer que els membres de la Comissió consideressin necessari una reestructuració de la mateixa.

6.3.1.2. Primera reestructuració i les consecucions del curs 1965 - 1966

Cap a finals del primer curs de funcionament de la Comissió de Cultura els seus integrants es mostraven satisfets pels resultats de la feina feta. No obstant això, els problemes amb què s'havien trobat en el dia a dia de l'organització dels diferents esdeveniments, juntament amb el desig d'ampliar els èxits obtinguts, aconsellava una remodelació de l'estructura de l'organisme. Així, a la reunió celebrada el 2 de juny de 1965, s'acordà proposar a la junta de govern la reorganització de l'òrgan cultural.

Es sol·licità, d'aquesta manera, la fusió entre la Comissió de Cultura i la preexistent Comissió de Publicacions, encarregada, d'entre altres qüestions, de la revista del Col·legi, *Cuadernos de Arquitectura*. La proposició fou acceptada,

⁹⁵⁸ BOHIGAS, O. "Concurs de biografies d'arquitectes catalans". *Serra d'Or* (1965), núm. Abril, p. 31.

⁹⁵⁹ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. 1 d'abril de 1965.

quedant dissolta la Comissió de Publicacions i integrats els seus responsables, Ernest Paradell i Jordi Dou Mas de Xexàs, com a nous vocals de la Comissió de Cultura.

El 29 de juliol de 1965, la junta de govern acordava que la Comissió, a proposta seva, quedés dividida en cinc seccions i que un o més dels vocals exercís de ponent en la mateixa en relació de les activitats específiques de cada secció⁹⁶⁰.

D'aquesta manera, la primera secció era la d'Estudis Històrics, essent-ne responsables Cèsar Martinell i Oriol Bohigas. La tasca que tenia encomanada era la de continuar amb el projecte de la col·lecció de biografies de grans arquitectes catalans, a més de portar a terme un magne recull de bibliografia espanyola sobre Arquitectura, Disseny i Urbanisme. Per altra part, realitzarien un primer sondeig sobre la viabilitat de la creació d'un Arxiu – Museu per a documents històrics de l'Arquitectura i el Disseny, així com per exhibir la col·lecció privada d'art del Col·legi.

Pel que fa a la col·lecció de biografies, a les que ja s'havien acordat i adjudicat, s'hi afegiren la de Rafael Guastavino, a realitzar per George R. Collins; la de Reinard des Fonoll, a elaborar per Josep Vives Miret; i la carregada de simbolisme de Josep Torres Clavé, a realitzar per Emili Donato, entre d'altres. Respecte al recull bibliogràfic, s'acordà la convocatòria de dues beques d'investigació per a la seva realització, malgrat que finalment no es portaria a terme per l'immens volum de treball que suposava. Així i tot, una consecució important de la secció d'Estudis Històrics en aquest curs seria la contractació de l'economista Xavier Folch perquè iniciés un treball sobre el pla urbanístic d'Ildefons Cerdà i fins a quin punt fou respectat quan es portà al terreny pràctic.

La segona secció de la remodelada Comissió era la d'Investigació, i s'havia d'encarregar, sota la direcció de Lluís Domènech Girbau, de la convocatòria de beques que impulsessin la col·laboració entre Arquitectura i

⁹⁶⁰ *Ibid.* 29 de juliol de 1965.

altres disciplines en relació a qüestions urbanístiques i d'habitatge. En aquest sentit, és de ressenyar la que s'atorgà als metges psiquiatres Oriol Esteve i Lluís M. Feduchi. Així mateix, en un àmbit més tècnic, s'emprengué una tasca d'estudi crític i informatiu sobre les connexions de serveis bàsics – com aigua i electricitat – en edificis construïts a la demarcació del COACB.

La secció de Cooperació i Assessoria Tècnica, dirigida per Lluís Cantallops i Juli Schmid, tenia com a principal missió la creació d'una oficina auxiliar de consulta pels arquitectes col·legiats, concretada en el camp de les instal·lacions.

La quarta secció seria la de Projecció Cultural, essent comandada per Manuel Ribas Piera. El seu funcionament havia d'anar destinat a la programació i organització de les exposicions, de les conferències i de les “Lliçons d'Actualitat”, així com de fer propaganda de la seva celebració.

Quant a les consecucions, per al curs 1965 – 1966 es programaren fins a dotze exposicions, amb una temàtica certament més atrevida que les de la temporada anterior. A la motivació cultural s'hi afegí, en la mesura en què es pogué, certa dosi de reivindicació política, de compromís amb les llibertats. Així, entre el 6 i el 21 de desembre de 1965, es retia homenatge als primers quatre anys de vida de la publicació infantil i juvenil *Cavall Fort*. El 7 de febrer de 1966 s'inaugurava l'exposició “Homenaje a Antonio Machado”, que restà dos dies oberta abans que fos clausurada per ordre del Govern Civil. El mateix succeiria amb “Poeta en Nueva York”, exposició commemorativa de la vida i l'obra de Federico García Lorca, que obrí les portes el 22 d'abril de 1966 i les tancà el 25 del mateix mes. En aquest últim cas, a més, cal tenir en compte que l'ambient estava força crispat en el terreny polític barceloní. Els efectes de la Caputxinada encara es deixaven sentir, i el governador tenia ben present la participació en ella de pesos pesants del COACB, com eren el mateix degà i Oriol Bohigas.

Això es faria palès també en el cas de les conferències. Entre el novembre de 1965 i el juliol de 1966 se'n programaren onze i un cicle monogràfic⁹⁶¹. D'aquestes se'n suspengueren per ordre governativa quatre i el cicle. Les dates d'aquestes suspensions són prou significatives com per no vincular-les als fets del convent de Sarrià: del 10 de març al 23 d'abril. La relació de les conferències no celebrades i autors que les havien d'impartir és la següent: “La obra arquitectónica de Puig i Cadafalch” (Alexandre Cirici), “El arquitecto Puig i Cadafalch y su tiempo” (Josep Benet), “Federico García Lorca: poeta en Nueva York” (Rafael Santos Torroella); “Joyería y cultura” (Alexandre Cirici). Pel que fa al cicle monogràfic, aquest portava per títol “Converses sobre immigració i integració”, i havia de comptar amb la participació de Joaquim Nadal, Alfonso Comín i Jaume Nualart.

Respecte a les “Lliçons d'Actualitat”, durant el curs 65 – 66 se'n celebraren un total de sis, pronunciades per arquitectes catalans, que aprofundiren en diferents qüestions urbanístiques a nivell estatal i internacional. A més, se n'havia d'impartir una altra per part d'estudiants de l'Escola d'Arquitectura sobre el tema “Panorama actual de la Arquitectura Vasca”, que fou també suspesa.

Finalment, pel que fa a la cinquena secció de la reorganitzada Comissió de Cultura, aquesta era la de “Publicacions”, comandada per Manuel Valls Vergés. La seva tasca era la d'editar les obres que anés produint o fomentant el Col·legi i, sobretot, la de portar la regnes de la revista, *Cuadernos de Arquitectura*.

⁹⁶¹ Veieu la relació completa a l'Apèndix, p. 715 i 716.

6.3.1.3. Transformacions i consecucions durant el deganat de Cendoya Oscoz, 1966 - 1968

El deganat d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz seria un període convuls per a la Comissió de Cultura, amb canvis i dimissions, que frenaren en certa mesura les seves activitats i que conduïrien, inevitablement, cap a una profunda reestructuració de la mateixa, que es faria efectiva ja a partir del següent deganat.

El 17 de maig de 1966, amb l'elecció de la nova junta de govern, Cendoya Oscoz substituïa Antoni de Moragas com a degà president de la corporació, i els vocals Manuel Valls i Manuel Ribas Piera eren reemplaçats pels nous membres de la junta Joan Bassegoda Nonell i Josep Maria Sen Tato, que passarien a encapçalar les seccions de Publicacions i Projecció Cultural, respectivament.

A principis de 1967, el director executiu de la Comissió, Cesáreo Rodríguez-Aguilera, presentava la seva dimissió exposant que la seva carrera judicial li exigia rigorosament dedicació exclusiva⁹⁶². El seu càrrec va ser ocupat, a partir del 24 de gener, amb caràcter provisional, per Josep Maria Sen Tato.

També dimitiria, en aquesta època, Oriol Bohigas com a responsable de la secció d'Estudis Històrics, en el seu cas sembla que per manca d'enteniment amb la nova junta, quedant vacant la seva plaça fins al 4 d'abril de 1967, quan la junta l'oferí, per partida doble, a Daniel Gelabert Fontova i a Josep Antoni Coderch. El primer seria nomenat el 26 d'abril, mentre que el segon renunciaria al càrrec argüint motius de salut.

Amb tot, s'havia arribat a una situació complicada, mancada d'estabilitat i que aconsellava que es fessin les primeres passes cap a una nova remodelació de la Comissió de Cultura, per tal d'aconseguir una major efectivitat de la mateixa. Així, a la reunió de la junta de govern del dia 28 de setembre de 1967 es proposava el nom de Rafael Santos Torroella com a nou director executiu de l'òrgan col·legial. A més, s'encarregava als senyors Miquel Ponseti – tresorer des

⁹⁶² SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 605. 3 de gener de 1967.

de maig de 1967 - , Àngel Serrano Freixas – vicesecretari des de maig de 1966 – i Josep Muntañola – vocal per Barcelona des de maig de 1967 - que, juntament amb els vocals delegats de la Comissió de Cultura, amb tota urgència estudiessin i proposessin de manera articulada a la junta una nova estructura per a la Comissió de Cultura. Aquesta anàlisi havia de delimitar d'una forma clara els objectius, la tasca del director executiu, les seves retribucions i la dedicació que li seria necessària⁹⁶³. Així i tot, no fou fins el següent deganat, el de Subias Fagés, a partir de maig de 1968, quan es duria a terme aquesta remodelació definitiva.

Pel que fa a les consecucions pràctiques de la Comissió de Cultura durant aquest bienni, les seves activitats reflectiren prou bé aquell desig manifestat des de la junta d'instal·lar-se en els posicionaments purament professionals i arquitectònics. Això, sobretot, es veuria en l'àmbit de les conferències. De la vintena de conferències o cicles que hem documentat durant els dos cursos del deganat d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz⁹⁶⁴, gairebé la meitat versaria sobre temes exclusivament tècnics – sovint a càrrec d'enginyers – i únicament dues escaparien de l'àmbit arquitectònic. Aquestes dues serien, per una part, “Aspectos actuales del arte prehistórico”, pronunciada pel catedràtic de Prehistòria de la Universitat de Barcelona, Lluís Pericot, i per l'altra, “El arte popular: problema y método de estudio”, a càrrec d'August Panyella, director del Museu Etnològic. A més, en aquest sentit, s'ha de citar la projecció de dos curtmetratges, obra d'Eudald Serra i Folch Corachan sobre pobles indígenes de Panamà i de Guatemala.

D'entre les conferències de temàtica arquitectònica hauríem de remarcar, per l'autoritat de qui les impartí, Adolf Florensa, “Puig i Cadafalch, arquitecto, historiador del arte y arqueólogo” i “Accidentada historia de una fachada (la Catedral de Barcelona)”. Igualment destacable, en aquest cas, a més de pel prestigi, per la novetat que suposava, és la presència d'una veu femenina a la tribuna d'oradors de la sala d'actes del Col·legi, la de Suzanne de Conninck, del Centre d'Art Cybernétique de París. És la primera de la qual tenim constància en el període estudiat. La segona dona conferenciant, tot just quatre dies més tard

⁹⁶³ *Ibid.* 28 de setembre de 1967.

⁹⁶⁴ Veieu la relació completa a l'Apèndix, p. 716 – 718.

que la primera, incrementaria l'exotisme amb la seva nacionalitat. Era la professora Aoki Kazo, del Japó, que impartiria fins a tres xerrades durant la seva estada a Barcelona. Altres conferenciants importants, en aquest cas amb un accent més autòcton, foren Manuel de Solà – Morales Rosselló i un jove Ricard Bofill.

D'altra banda, durant els dos cursos se celebraren un total de vint exposicions⁹⁶⁵. L'especificitat arquitectònica en aquest cas no fou tan acusada, doncs hi tingueren cabuda diferents manifestacions d'art: des de l'avantguarda pictòrica contemporània a la pintura rupestre espanyola, francesa i argelina, passant per la plàstica mexicana precolombina. Respecte a les que sí gaudiren d'una temàtica arquitectònica, hauríem de destacar les que serviren d'homenatge a l'obra de Josep Puig i Cadafalch, a Francesc de Paula Nebot, a Rafael Masó i, sobretot la que s'organitzà conjuntament amb l'Ajuntament de Barcelona, a la Sala del Tinell, sobre l'obra d'Antoni Gaudí, entre el 16 de maig i el 16 de juny de 1967.

Pel que fa a les “Lliçons d'Actualitat”, únicament n'hem documentades cinc en els dos anys del deganat de Cendoya Oscoz, totes elles celebrades durant la primera meitat de l'any 1967. És a dir, sols tingueren lloc durant el primer curs. Versaren sobre l'Arquitectura de regions tan diverses com Eivissa, Extrem Orient i Veneçuela, a més de fer una anàlisi sobre la figura de Mies van der Rhoë i una dissecció de l'Oficina Consultora d'Instal·lacions.

6.3.1.4. Transformacions durant el deganat de Subias Fages, 1968 – 1970

Una de les primeres tasques que va emprendre la junta de govern presidida per Xavier Subias Fages va ser la d'intentar que la Comissió de Cultura recobrés l'estabilitat necessària per a uns resultats el més òptims possibles i dels que no només se'n beneficiessin els arquitectes i estudiants de l'Escola de Barcelona, sinó que fossin extensibles a la societat en general.

⁹⁶⁵ *Ibid.*, p. 734 i 735.

S'estimava imprescindible, per a això, la creació d'una nova estructura de serveis de caràcter tècnic-cultural. Segons les paraules de Xavier Subias Fages, recollides a la Memòria d'Activitats de la Comissió de Cultura de l'any 1968.

Es necesario que la labor de la Comisión de Cultura se adapte a las diversas necesidades que van apareciendo y se convierta realmente en un servicio a la Profesión y a la sociedad en general, por lo cual se considera necesario que se dé a la misma un sentido integrador amplio (ciencia – técnica – arte)

Es necesario también que el conjunto de actividades culturales que esta labor debe comprender tenga una triple vertiente: la investigación y su divulgación; la asistencia directa profesional; la presencia en el mundo de la cultura.

Para poder llevar a término lo anteriormente expuesto se considera que en este momento es necesaria una reestructuración de la Comisión de Cultura.

Per a aquest objectiu, la primera mesura que va adoptar la junta de govern va ser el cessament de tots els membres de l'òrgan cultural i la creació d'una Comissió de Cultura amb caràcter provisional, constituïda formalment el 9 de juliol de 1968.

Aquesta Comissió provisional estava integrada per Xavier Subias Fages com a president; Josep Maria Martorell com a vocal de la junta de govern responsable dels assumptes culturals; Marçal Giró com a vicesecretari de la junta; un responsable de cada un dels serveis del Col·legi: Rafel Serra Florensa de l'Oficina Consultora d'Instal·lacions, Lluís Cantallops de la Biblioteca, Juli Schmid del CIDE, Àngel Serrano Freixas de *Cuadernos de Arquitectura*, Òscar Tusquets de Publicacions, Joan Margarit del Laboratori de Càlcul Electrònic, Manuel de Solà - Morales Rubió de l'Oficina d'Informació Urbanística; i a més: Oriol Bohigas, Lluís Domènech Girbau, Emili Donato, Cèsar Martinell. Com a director exerciria Rafael Santos Torroella.

Les principals comeses que tenia assignades eren les de redactar una proposta per a la reestructuració de tots els Serveis tècnico–culturals del Col·legi per abans d'octubre de 1968 i desenvolupar un avanç del programa de la Comissió de Cultura. Amb aquestes intencions es reuniren amb una freqüència setmanal, per tractar alternativament del pla de remodelació i de la programació de les activitats concretes. Tot aquest procés també estigué marcat per desavinences internes, que desembocarien en les dimissions d'Àngel Serrano Freixas i del director Santos Torroella, el 28 d'octubre i el 4 de novembre de 1968, respectivament. Ambdós eren els únics membres de la Comissió provisional que havien format part de la Comissió de Cultura durant l'anterior deganat.

D'aquesta manera, el naixement de la nova Comissió de Cultura, fruit del treball d'estudi de l'anterior, tindria lloc el 2 de gener de 1969. El renovat organisme passava a ser el responsable de dur a terme totes les activitats culturals del Col·legi, sempre que es pogués a través dels diferents Serveis, que tindrien un caràcter autònom i interdependent alhora.

Es confirmaren els Serveis i s'hi assignà un responsable a cada un d'ells, quedant l'organigrama de la següent manera: Oficina Consultora d'Instal·lacions (OCI), comandada per Rafael Serra Florensa ; Centre Informatiu de l'Edificació (CIDE), sota la direcció de Juli Schmid; Centre de Càlcul, a càrrec de Juli Schmid; Oficina d'Informació Urbanística (OIU), sota la responsabilitat de Manuel de Solà-Morales Rubió; *Cuadernos de Arquitectura*, sense responsable en un primer moment, fins que el 23 de gener seria designat Vicenç Bonet; Arxiu Històric, dirigit per Oriol Bohigas; Secció d'Estudis i Investigació, a càrrec d'Òscar Tusquets; Secció de Publicacions, responsabilitat d'Emili Donato; Secció d'Exposicions i Conferències, comandada per Lluís Domènech Girbau. Rafael Serra Florensa.

Així mateix, el president seria el degà Xavier Subias Fages, el càrrec de president delegat seria exercit per Josep Maria Martorell – en virtut de ser vocal per Barcelona a la junta – i les tasques de secretari les realitzaria – com a vicesecretari – Marçal Giró.

A més, s'acordava que els diferents càrrecs de la Comissió de Cultura serien renovables cada dos anys, coincidint amb l'elecció del degà, podent ser novament escollits quan finalitzés l'exercici. D'altra banda, aquests càrrecs de la Comissió no serien retribuïts, a excepció dels que requerissin una dedicació específica i sempre amb l'autorització expressa de la junta de govern.

Pel que fa als objectius bàsics que es fixaren per a la Comissió de Cultura, cal assenyalar la intensificació de l'assessorament als col·legiats en qüestions tècniques i jurídiques. Igualment, el foment de la investigació i la publicació en els aspectes específics de cada un dels Serveis i, per últim, augmentar la incidència de la Comissió en la societat catalana amb una oferta cultural de qualitat i sempre gratuïta.

Amb aquest organigrama i amb aquesta declaració de bones intencions es posava en marxa la nova Comissió. Això no obstant, el seu funcionament durant tot l'any 1969 no acabaria de satisfer, ni de bon tros, tots els col·legiats.

Per una banda, tot aquest procés de reestructuració tingué la ferma oposició del tresorer Miquel Ponseti i d'altres membres de la junta, com el vocal en representació de l'estat Jordi Adroer, que consideraven desorbitat el programa de les tasques culturals, la qual cosa podria comportar greus problemes econòmics. Les veus més crítiques, emperò, foren les d'un sector jove i combatiu, amb ganes que la Comissió de Cultura es convertís veritablement en un organisme regit per normes de plena democràcia. Aquest posicionament el plasmaren en una carta oberta a la junta de govern, amb data de 6 de novembre de 1969 i firmada per quaranta-sis col·legiats⁹⁶⁶.

⁹⁶⁶ Elías Torres; Alfons Soldevila; Esteve Rovira; Ricard Perdigó; Josep Antoni Navarro; Gabriel Mora; Xavier López – Rey; Josep Hernández; Carles Grau; Antoni Font Arellano; Josep Lluís Elia; Miquel Domingo; Pere Casajoana; Ramon Artigues; Jesús Bonet; Joan M. Montero; Pere Hereu; Francesc Rius; Albert Viaplana; Jesús Pérez; Francesc Xavier Pouplana; Jerònim Moner; Josep Maria Esquiús; Salvador Tarragó; Ignasi de Solà-Morales; Pere Pujol; Albert Puigdomènech; Eduar M. Molas; Pere Marieges; Albert Ilescas; Jaume Gili; Alfred Fernández; Juli Esteban; Josep Antoni Dols; Josep Manuel Casabella; Josep Copons; Antoni Amargós; Víctor Manuel Ceniceros; Rafael Antonio de Cáceres; Tomàs Rodríguez; Josep Antoni Martínez Lapeña; Carles Teixidor; Heliodoro Piñón; Manuel Torres Capell; Joan Busquest Grau; Agapito Borràs Plana.

Entre aquests, és significatiu comprovar com hi apareixen els noms de bona part dels que l'any 1966 havien assistit, en qualitat d'estudiants de l'Escola d'Arquitectura, al naixement del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona al convent de Sarrià, com és el cas de Salvador Tarragó, Gabriel Mora, Francesc Xavier Pouplana, Ignasi de Solà-Morales i Rafael Antonio de Cáceres.

Mitjançant la missiva manifestaven el seu total desacord amb la manera d'actuar dels diferents responsables de la Comissió, acusant-los de no haver proporcionat suficient informació sobre l'exercici del seu càrrec, amb la qual cosa la participació crítica de la resta de col·legiats havia esdevingut impossible. Insistia la carta en reprovar que únicament s'haguessin seguit criteris personalistes, defugint sempre de qualsevol mitjà de control exterior. Tot plegat, segons els signants, havia creat una situació en què unes poques persones, amb pròpia consciència d'elit, s'havien autoanomenat detentores de l'expressió cultural del COACB, sense deixar esclatxes per a altres punts de vista. Aquesta carta, a més, contenia una sèrie de propostes per a millorar el funcionament de diferents Serveis de la Comissió, especialment el de *Cuadernos de Arquitectura* i la secció de Conferències i Exposicions.

Seguidament farem una aproximació a l'evolució d'aquesta última secció durant aquest bienni i quines eren les crítiques que es feien al seu funcionament. Per altra part, també abordarem l'activitat de l'Oficina d'Informació Urbanística i la de l'Arxiu Històric. L'anàlisi d'aquestes seccions ens serà especialment útil, en tant que ens oferirà aspectes claus respecte el nivell de compromís polític, social i cultural adquirit pel COACB durant aquest bienni.

6.3.1.5. Consecucions del Servei d'Exposicions i Conferències, 1968 - 1970

La secció d'Exposicions i Conferències durant el deganat de Xavier Subias Fages, que funcionaria a partir del 2 de gener de 1969 sota la responsabilitat de Lluís Domènech Girbau, tindria, malgrat la inestabilitat de la Comissió de Cultura, una actuació més ambiciosa i oberta que en els dos cursos anteriors.

Tot i complir amb la tasca de complementar la formació de col·legiats i estudiants d'Arquitectura, l'oferta s'amplià per fer-la extensible a uns sectors socials més amplis, tot abordant qüestions específiques de molt diversos àmbits artístics.

Pel que fa a les exposicions, durant els dos cursos se'n celebraren una dotzena⁹⁶⁷. D'entre les que tingueren més rellevància hem de citar la que se celebrà a finals de l'any 1968 sobre la història de la Bauhaus, la dedicada íntegrament a l'obra desconeguda de Joan Miró, i les que serviren d'aparador a les tendències més innovadores de l'art contemporani. Amb tot, la que causaria més impacte, tant per la qualitat del muntatge, com per l'atreviment que implicava, va ser la que va tenir lloc a partir del 21 de febrer de 1970, anomenada "ADLAN i testimoni de l'època 32 - 36". La recuperació de la memòria dels Amics de les Arts Noves significà un punt d'inflexió en la manera d'actuar de la Comissió de Cultura, que definitivament gosava embarcar-se en la tasca de cohesionar íntimament compromís cultural i polític.

Aquesta exposició, emperò, com es pot suposar, no fou rebuda amb satisfacció pels sectors més reaccionaris de la societat. Així, es succeïren diversos atemptats contra la seu del Col·legi, amb nombrosos trencaments de vidres i altres desperfectes. Davant això, des del Govern Civil es respongué donant l'ordre que es retiressin nombroses fotografies de l'exposició, així com el cartell anunciador de la porta. Arribats en aquest punt, el COACB decidí clausurar l'exposició el 13 de març, nou dies abans del que en un principi es preveia.

⁹⁶⁷ Veieu la relació completa a l'Apèndix, p. 735 i 736.

Respecte a les conferències, ocorregué quelcom semblant, però amb un nivell qualitatiu encara més alt. Durant els dos cursos del deganat de Xavier Subias Fages, s'oficiaren més de trenta conferències, col·loquis i taules rodones⁹⁶⁸. La temàtica no estigué monopolitzada per l'àmbit arquitectònic, i per la tribuna de la sala d'actes de l'entitat hi passaren algunes de les personalitats més prestigioses de l'àmbit cultural català i internacional. D'entre els autòctons, sense comptar els arquitectes, es poden assenyalar els noms de Xavier Rubert de Ventós, Romà Gubern, Alexandre Cirici, Baltasar Porcel, Manuel Vázquez Montalbán, Pere Gimferrer, J.J. Tharrats, Josep Vicens Foix, Joan de Sagarra, Joan Brossa, Miquel Porter Moix, Josep Termes, Joaquim Molas, Sebastià Gasch, Joan Prats o Carles Sindreu, entre d'altres. Dels que no eren pròpiament de l'espai català, hem d'esmentar la presència de Peter Eissenman, Rafael Moneo, Ludovico Quaroni, Yves Zimmermann o Umberto Eco.

La celebració d'aquestes conferències i taules rodones sovint anava aparellada a les exposicions, essent d'especial rellevància les que es feren en motiu de les que homenatjaven l'ADLAN, l'obra de Joan Miró o la història de les Galeries Dalmau. Precisament, aquest últim tema era el que havia de tractar una taula rodona a celebrar el 12 de març de 1969 i que, a la fi, fou suspesa per no comptar amb el permís governatiu⁹⁶⁹.

D'altra banda, també és de ressenyar com durant el bienni de Subias Fages, el Servei d'Exposicions i Conferències començaria a recollir també la convicció cada cop més forta del COACB en la defensa de les llibertats individuals i col·lectives, tot rebutjant el desfasament polític que suposava el règim franquista. D'aquesta manera, l'11 de desembre de 1968, el Col·legi, amb la col·laboració de l'Associació d'Amics de les Nacions Unides a Espanya, acollia un cicle de conferències sobre la Declaració Universal dels Drets Humans, afegint a l'enfocament general una perspectiva de caràcter urbanístic.

⁹⁶⁸ *Ibid.*, p. 718 – 722.

⁹⁶⁹ Aquest és l'únic cas de suspensió governativa d'una conferència o taula rodona que hem documentat durant aquest període.

Amb tot, a pesar del gran volum de treball realitzat, de la qualitat d'algunes de les exposicions i el prestigi de la majoria dels conferencians i participants a les taules rodones, aquest Servei tampoc no escaparia de les crítiques a la ja citada carta de 6 de novembre de 1969. A través de la missiva, els quaranta-sis signants posaven en qüestió una manera de funcionar excessivament elitista, una programació dels esdeveniments només tenint en compte un públic especialitzat i normalment col·legiat, on es mirava, segons es deia, més pel mèrit i l'honor dels organitzadors que no pas per la naturalesa dels actes en si.

6.3.1.6. La posada en marxa de l'Arxiu Històric, 1969

Fou aquesta una de les fites més rellevants assolides pel COACB durant el bienni de Xavier Subias Fages, encara que per trobar-ne els primers fonaments ens hauríem de remuntar una mica en el temps. Des del moment en què es començà a treballar per a la constitució de la Comissió de Cultura, l'any 1964, Oriol Bohigas ja plantejà la conveniència de crear un arxiu per recollir plànols i projectes dels arquitectes més rellevants de la història de Catalunya, ja fos mitjançant l'adquisició o la negociació d'una donació. Progressivament la idea anà madurant i es pensà que també s'hi podrien afegir microfilms de documentació de la qual els seus autors o propietaris no estiguessin disposats a desprendre-se'n. De la mateixa manera, es considerà oportú que aquest arxiu pogués fer alhora funcions de museu i exhibir en ell les obres d'art de la col·lecció del Col·legi. A més, la seva creació s'estimava indispensable per a la tasca d'investigació històrica i de defensa del patrimoni que volia portar a terme el COACB.

Durant el curs de la Comissió de Cultura 1965 – 1966 ja es realitzà un important esforç per a la recopilació de plànols i de fotografies, de documents procedents majoritàriament de despatxos d'importants arquitectes. S'iniciaren els tràmits per aconseguir recollir, entre d'altres, el treball d'arquitectes de la talla de Lluís Domènech i Montaner, de Josep Puig i Cadafalch o de Rafael Massó. Igualment es recopilaria la documentació que anava generant la celebració de les "Lliçons d'Actualitat".

El principal problema, emperò, era la manca d'un espai físic concret on establir aquestes dependències, amb capacitat per acollir tot aquest material i alhora accessible al públic. Les gestions realitzades amb l'Ajuntament de Barcelona per a la cessió d'un local suficientment gran al casc antic de la ciutat acabaren sense cap resultat positiu. Així s'hagué d'esperar fins a principis de l'any 1969.

Va ser en el context de la remodelació de la Comissió de Cultura quan la Junta de Govern, durant la reunió del 2 de gener de 1969, aprovava la posada en marxa de l'Arxiu Històric d'Urbanisme, Arquitectura i Disseny, que quedava sota la responsabilitat del seu principal promotor, Oriol Bohigas.

Un cop redactades les normes d'actuació del Servei, inicià la seva tasca sistemàtica de recollida, classificació i estudi de documentació arquitectònica d'alt valor històric. Fruit de tot plegat, es podrien tirar endavant nombrosos treballs d'investigació, a més d'engegar una productiva col·laboració amb *Cuadernos de Arquitectura*, el Servei d'Exposicions i de Conferències i l'Oficina d'Informació Urbanística. Per altra banda, l'Arxiu Històric seria determinant en tant que promovedor de campanyes de defensa del patrimoni, com va ocórrer aquell mateix any 1969 per evitar l'esfondrament i trasllat de les murades del monestir de Sant Cugat i per deturar la demolició de la Casa Serra, obra de Josep Puig i Cadafalch.

6.3.1.7. Consolidació de l'Oficina d'Informació Urbanística, 1970

Per altra banda, també seria cabdal per al Col·legi, la posada en marxa, en aquestes dates, de l'Oficina d'Informació Urbanística (OIU). La seva voluntat de salvaguardar el benestar social i la defensa paisatgística mitjançant la vigilància constant del respecte de les ordenances urbanístiques tindria un mèrit extraordinari.

Tot i que les primeres passes per a la creació d'aquest Servei es donaren durant els darrers mesos del deganat d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz - concretament el 15 de febrer de 1968, quan la junta de govern aprovà que es realitzés un primer pla de treball amb caràcter experimental - l'Oficina d'Informació Urbanística s'ha de considerar plenament una realització del bienni en què Xavier Subias Fages estava al capdavant del COACB.

Fou a partir del mes de juny de 1968 - no sense un intens debat sobre la utilitat o no del futur Servei - quan s'hi assignà una partida pressupostària anual i es delimitaren de manera clara les que serien les seves principals línies d'actuació i els objectius que, sota la direcció de Manuel de Solà - Morales Rubió, pretenien assolir. De manera esquemàtica, aquests eren els següents: realització d'estudis sobre problemàtica urbanística concreta, en el seu aspecte legal i en la manera com s'havien de plantejar a l'Administració; investigació sobre qüestions tècniques, problemes professionals i administratius del camp urbanístic; col·laboració en les informacions públiques de plans urbanístics a les que concorregué el Col·legi.

El funcionament real de l'OIU durant aquest deganat de Subias Fages se centrà bàsicament en l'elaboració i posada al dia d'un arxiu de plans urbanístics parcials i generals de les províncies catalanes i de Balears. Així mateix, a partir del tercer trimestre de l'any 1969, l'OIU creava i posava a disposició de tots els col·legiats tres subseccions: Informació, Acció Pública i Premsa.

La subsecció d'Informació s'encarregaria de recollir i de microfilmjar aquests plans urbanístics per a un accés més còmode d'aquelles persones que els volguessin consultar. La d'Acció Pública tenia per objecte la de redactar informes i estudiar l'acció corresponent per a la protecció de monuments, edificis d'interès artístic i de zones verdes quan es veiessin afectats per desgavells urbanístics. La subsecció de Premsa iniciaria un magne arxiu dels retalls de premsa referents a temes d'Urbanisme i arquitectònics que anessin apareixent diàriament.

Durant el bienni 1968 – 1970 i també dels deganats que succeirien el de Subias Fages, l'OIU actuaria impugnant nombrosos plans urbanístics quan aquest no complissin amb el que dictaminava la Llei del Sòl i denunciant als ajuntaments la construcció d'edificis sense permisos, la destrucció de conjunts artístics, l'eliminació de parcs i jardins, etc.

6.3.1.8. Evolució durant el deganat de Fargas Falp, 1970 – 1972

Amb les eleccions de maig de 1970 i la presa de possessió del nou degà Josep Maria Fargas Falp, com s'havia acordat en la darrera reestructuració de la Comissió de Cultura, corresponia renovar els diferents càrrecs d'aquell òrgan. A més, l'experiència guanyada durant l'últim exercici aconsellà a la junta promoure diferents modificacions, tot intentant superar-ne els defectes.

Així, a la reunió de la junta de govern del 16 de juliol de 1970, es procedí a dictar unes noves normes d'actuació, insistint especialment en les següents necessitats : aconseguir un contacte més directe entre junta de govern i Serveis; definir amb major claredat les diferents característiques del personal empleat i dels diversos graus de responsabilitat que se li conferia; obtenir la major participació del major número de col·legiats possible a les activitats que es portessin a terme; evitar que el personal tècnic entrés en un procés de “funcionarització” i procurar que fossin uns càrrecs renovables, per tal de facilitar que poguessin ser emprats com a llocs de formació⁹⁷⁰.

Pel que fa al nou funcionament de la Comissió de Cultura, en tant que organisme encarregat de coordinar els diferents Serveis, aquesta passaria a estar constituïda per vocals delegats designats per la junta de govern i un representant de cada un dels Serveis Tècnico-Culturals. A més, s'acordava que la Comissió es constituïria cada dos anys, coincidint els inicis dels exercicis amb el primer de gener posterior a l'elecció del degà. Mentrestant, aquest període seria emprat per la junta per escollir els diferents membres de la Comissió, que, un cop escollits, haurien d'organitzar, redactar i presentar el programa a la junta de Govern.

⁹⁷⁰ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 1256. 16 de juliol de 1970

El número de vocals delegats seria de quatre, tenint cada un d'ells diversos Serveis al seu càrrec. Aquests vocals haurien de pertànyer a la junta de govern i serien donats de baixa en cas que abandonessin la directiva. Així mateix, serien responsables conjuntament de les actuacions de caràcter general que no s'enquadrassin en cap dels Serveis, com també de la coordinació entre ells.

Els primers vocals delegats serien: Francesc Rius (Oficina Consultora d'Instal·lacions, Centre de Càlcul; Servei d'Exposicions i Conferències); Emili Donato (*Cuadernos de Arquitectura*, Publicacions i Biblioteca); Rafael Antonio de Cáceres (Servei d'Estudis i Beques) i Joan Bosch (Oficina d'Informació Urbanística i Arxiu Històric). Aquest últim seria substituït per Albert Puigdomènech a partir del 4 de març de 1971.

Pel que fa a la direcció tècnica concreta dels Serveis, també es produïrien algunes variacions al seu capdavant. Així, Xavier Sust substituïa Lluís Cantallops a la Biblioteca, Manuel Brullet agafava el relleu de Lluís Domènech Girbau al Servei d'Exposicions i Conferències i Heliodoro Piñón ocuparia el càrrec d'Òscar Tusquets als Serveis de Publicacions.

Altres canvis que tingueren lloc posteriorment a la direcció dels Serveis foren la substitució d'Emili Donato com a responsable del d'Estudis i Investigació per Ignacio Paricio Ansuátegui, l'1 d'octubre de 1970, i de la d'Oriol Bohigas com a responsable de l'Arxiu Històric, per posar-hi al seu lloc, el 8 d'octubre del mateix any a Ignasi de Solà-Morales Rubió, assistit per Salvador Tarragó i Josep Hernández.

Respecte l'Oficina d'Informació Urbanística i els *Cuadernos de Arquitectura*, aquests Serveis foren considerats per la junta de govern com els més valuosos per l'abast i la repercussió de la tasca que podien portar a terme. Davant això, es va creure oportú confiar-los directament al seu vocal delegat. És a dir, a Joan Bosch i Emili Donato, respectivament.

Amb tot, si fem un cop d'ull als noms dels nous membres de la Comissió, veurem que molts d'ells els trobem entre els signants d'aquella missiva de reprovació a la manera com s'havien gestionat les activitats culturals durant l'últim curs. Són els casos d'Heliodoro Piñón, Ignasi de Solà-Morales, Salvador Tarragó, Josep Hernández, Rafael Antonio de Cáceres i Francesc Rius. Havien assolit la direcció de la junta de govern i la de la Comissió de Cultura. Sobre ells queia ara la responsabilitat de predicar amb l'exemple d'una gestió més transparent i democràtica.

6.3.1.9. Consecucions del Servei d'Exposicions i Conferències, 1970 – 1972

Els actes celebrats per aquest Servei durant els dos anys de deganat de Josep Maria Fargas Falp combinaren gairebé a la perfecció el tractament de diferents àmbits culturals, tot i que sempre es dedicà major atenció a l'Arquitectura i a l'Urbanisme. Així, alternaren temes que podem considerar de recuperació de la memòria arquitectònica catalana, amb recorreguts per l'espai internacional, sense deixar mai de banda la realitat contemporània més propera.

En el cas de les exposicions – un total de vint-i-una-⁹⁷¹, el deganat començà amb un acte valent, d'homenatge al poeta de la generació del 27 Rafael Alberti. Altres exposicions que reflectirien el compromís cultural i fins i tot polític del Col·legi serien les dedicades al GATEPAC i la que portava per títol “Des dels Quatre Gats al Dau al Set”, a més de la que commemorava el mil·lenari del naixement de l'Abat Oliba. D'altra banda, amb un rerefons distint, podem destacar la de “Monumentos históricos de Alemania y su restauración”, “El juguete popular en el mundo” i, amb un caràcter marcadament social, “El concurs sobre la urbanització del Poble Nou (El Pla de la Ribera)”.

Respecte a les conferències, taules rodones i col·loquis⁹⁷², com en anteriors temporades, sovint la seva organització anà vinculada amb la celebració d'exposicions. Així fou en el cas de la taula rodona sobre Rafael Alberti, que havia de comptar amb la participació de figures de primer ordre de

⁹⁷¹ Veieu la relació completa a l'Apèndix, p. 736 i 737.

⁹⁷² *Ibid.*, p. 722 – 726.

la cultura catalana de l'època, com eren Terenci Moix, Pere Gimferrer, Joan Oliver, Llorenç Gomis, Joaquim Molas, Joaquim Marco, Carles Barral, Ricard Salvat, José Corredor Matheos i David Ferrer, i que finalment no es pogué celebrar per no disposar del permís governatiu. No seria l'única que toparia amb el règim, puix la següent que havia de tenir lloc, novament una taula rodona, sobre el tema "El Área Metropolitana de Barcelona", també fou suspesa, aquest cop una vegada ja iniciada⁹⁷³. Els motius per aquestes cancel·lacions per part del Govern Civil els hem de buscar en el contingut cultural i polític de la primera i en el context d'un ambient molt tens generat pel Procés de Burgos: les dates en les que s'havien de celebrar eren el 18 i el 27 de novembre de 1970.

La crisi interna del Col·legi de principis de 1971 es reflectiria també en el programa de les conferències, si no tant en el contingut, sí en la regularitat de les mateixes. Resulta significatiu comprovar com la primera d'aquest any no se celebraria fins després que la junta superés el vot de censura a l'assemblea general del 18 de febrer, un cop temperats mínimament els ànims, el 8 de març. En total havien passat vuit mesos justs des que havia tingut lloc l'última conferència a la sala d'actes del COACB, cosa que no tenia precedents des de la creació de la Comissió de Cultura i que serveix com a mostra de la inestabilitat del Col·legi en aquest període.

Un cop represa aquesta activitat, la freqüència fou molt alta, amb no sols conferències i taules rodones, sinó també amb projeccions cinematogràfiques, activitats que ja es realitzaren en cursos anteriors però que es potenciaren sobretot durant aquest bienni. La temàtica fou diversa, fent especial incís en la urbanística i en les deficiències socials i materials de la ciutat de Barcelona. Exemple d'això foren "Necesidades actuales y futuras de viviendas en el Área Urbana de Barcelona", "Ensayo sobre el urbanismo barcelonés", "L'habitat sousintègré. Exemples de la politique d'integration urbaine" i "Estudio sobre las necesidades hospitalarias de la comarca de Barcelona". Igualment, es tractà el procés de redefinició que havia experimentat en els darrers anys la professió de l'arquitecte i la necessitat de la col·laboració amb la Sociologia.

⁹⁷³ ASGB. Caixa 186.

D'altra banda, fou especialment significativa la taula rodona que tingué lloc el 22 de juliol de 1971 sobre "Acceso a la Universidad y Numerus Clausus", amb la participació de representants dels Col·legis d'Aparelladors, d'Enginyers Industrials, de Llicenciats i del sociòleg Jesús Marco. Altres que són remarcables foren les que tractaren els temes "Les problèmes du développement cooperatif international" i "Las raíces sociológicas del subdesarrollo en los países del tercer mundo". En el camp més general de la cultura, hem de destacar els documentals que es projectaren sobre Antoni Tàpies, Pablo Picasso, Joan Miró i Antoni Gaudí.

Pel que fa a les veus que passaren per la tribuna d'oradors de la sala d'actes del Col·legi i a les que sí se les permeté fer-se sentir, a més d'algunes ja habituals com les d'Oriol Bohigas, Emili Donato, Joan Margarit o Alexandre Cirici Pellicer, cal parlar de la gran presència de personatges estrangers, com el sociòleg francès François Houtart, el professor de Berkeley Anthony Ward, i els arquitectes italians Aldo Rossi i Manfredo Tafuri.

6.3.1.10. Evolució durant el segon deganat d'Antoni de Moragas, 1972 – 1974

Tal i com s'havia acordat durant l'anterior deganat, els vocals delegats de la Comissió de Cultura havien de ser membres de la junta de govern. Els quatre anteriors cessaven del seu càrrec i corresponia nomenar-ne quatre més. Els designats el 15 de juny de 1972 serien homes de la confiança d'Antoni de Moragas. Al menys, així ho semblava pel fet d'estar tots ells integrats en la seva candidatura: Josep Antoni Balcells Gorina s'encarregaria en exclusiva del Servei de l'Oficina d'Informació Urbanística. Francesc Vayreda, Pere Llimona i Lluís Nadal Oller exercirien de manera conjunta la vocalia de la resta dels Serveis⁹⁷⁴.

⁹⁷⁴ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 1335. 15 de juny de 1972.

Aquesta situació es mantindria per poc temps. El 21 de desembre de 1972 Josep Antoni Balcells renunciava a exercir de vocal de l'OIU a causa de les dificultats que tenia per compaginar-ho amb les seves activitats privades. S'acordava que les seves funcions també serien assumides pels tres vocals restants: Vayreda, Llimona i Nadal⁹⁷⁵.

En aquestes mateixes dates començava el canvi de responsables directes al capdavant dels diferents Serveis, ja que com s'havia establert en el passat deganat, les seves funcions serien bianuals a partir de l'1 de gener posterior a la presa de possessió del nou degà. Acabaven els seus contractes i corresponia als vocals formular les propostes oportunes per cobrir les vacants, ja fos renovant els esmentats caps o col·locant-ne altres de nous.

Ignasi de Solà-Morales Rubió renuncià voluntàriament al seu càrrec al front de l'Arxiu Històric, essent substituït per Salvador Tarragó, que comptaria amb la col·laboració de Josep Hernández – Cros i de Lluís Samaranch. Entre els canvis més significatius que es produïren entre aquests responsables, a més, s'han de citar el d'Amador Ferrer en substitució d'Albert Puigdomènech al capdavant de l'OIU, la de David Ferrer al capdavant de la Biblioteca, en lloc de Lluís Cantallops i l'arribada de Daniel Freixas al servei d'Exposicions i de Conferències.

La gestió dels vocals i alguns responsables de la Comissió de Cultura aviat no seria del gust de la mateixa junta. La documentació sembla indicar que anava adquirint cada cop major autonomia, prenent decisions sense consultar amb la junta i que els seus objectius no eren compartits per l'òrgan de govern. Entraven en disputa els posicionaments més revolucionaris envers la projecció exterior del Col·legi, assumits pels vocals de la Comissió, i els d'aquells que preferien una actitud reformadora però no tan atrevida, convençuts que amb passes curtes es podria avançar amb més seguretat en un context polític i social general tan inestable. A això s'hi ha d'afegir, a més, un altre motiu que tenien alguns per mirar amb recel la Comissió de Cultura: el seu elevat cost. Davant una actuació tan vasta s'anava generant un dèficit pressupostari considerable que s'intentava

⁹⁷⁵ *Ibid.* Acta núm. 1353. 21 de desembre de 1972.

corregir mitjançant un augment de la progressivitat de les quotes. És a dir, els arquitectes amb més càrrega de treball havien d'aportar més a la caixa del Col·legi. Els afectats per l'esforç econòmic supletori esgrimien aquest argument per oposar-se al que consideraven desorbitades activitats de la Comissió de Cultura, i molt més quan, a sobre, no combregaven amb les idees polítiques d'aquells que la gestionaven. En aquest últim cas, la principal veu discordant, novament seria la de Miquel Ponseti, que no de bades va exercir de tresorer entre 1971 i 1973.

L'enfrontament entre la Comissió i l'òrgan de govern del Col·legi s'intensificà especialment a partir de les eleccions de maig de 1973, amb la renovació de la meitat de la junta. Tot just haver pres possessió com a vocal per Barcelona, Marçal Giró Borràs sol·licitava que es donés una obertura a la política seguida per la Comissió de Cultura mitjançant la convocatòria d'unes sessions on informar tots els col·legiats del que s'havia realitzat fins aleshores i del programa que es pretenia seguir durant el següent any. Altres membres de la junta que es pronunciaren freqüentment en aquest sentit foren els també acabats d'escollir vocals de Barcelona Agapito Borràs i Josep de Llorens, a més del secretari Víctor Manuel Cenicero Ojeda.

Aquestes sessions tingueren lloc durant els mesos d'octubre i de novembre del mateix any, sotmetent a profund control la tasca de vocals i responsables de cultura. S'anava fent forta la idea que seria convenient una nova reestructuració de la Comissió, on tots els col·legiats tinguessin més capacitat de decisió, més en sintonia amb les possibilitats pecuniàries de la corporació i menys radical en els seus objectius. Així, se celebraren diverses assemblees extraordinàries a partir del mes de gener de 1974 que serviren per evidenciar l'abisme que separava als vocals de la Comissió de Cultura de la resta de la junta i de la majoria dels col·legiats. Arribats en aquesta situació crítica i sentint-se abandonats pel degà Antoni de Moragas, també partidari de posar fre a l'organisme cultural, els tres vocals, Vayreda, Llimona i Nadal, optaven per presentar-li la seva dimissió el 4 d'abril de 1974.

Estimat amic: Al pronunciar-se la darrera Assemblea del Col·legi en un sentit ben diferent del que nosaltres hauríem desitjat respecta al present y futur de la Comissió de Cultura, volem manifestar la nostra disconformitat presentant la dimissió. Tanmateix no voldríem silenciar la nostre estranyesa i la nostre repugnància davant l'espectacle d'una Junta de Govern que instrumentalitza l'Assemblea per a destruir les ja escasses possibilitats de solidaritat dins la pròpia Junta.

Gaires actes com el que comentem i s'haurà consumat la inviabilitat de qualsevol equip de govern per al nostre Col·legi. Si és això el que es pretén, finalment s'haurà aconseguit una coincidència amb els objectius que han vingut fomentant les forces més reaccionàries del nostre país.

Afectuosament, Francesc Vayreda, Pere Llimona, Lluís Nadal Oller⁹⁷⁶.

Aquesta renúncia solament afectava els seus càrrecs de vocals a la Comissió de Cultura, tot mantenint els de vocals a la junta de govern. De tota manera, la resta de la junta els sol·licità que romanguessin al capdavant de l'organisme cultural fins a les que es presumien immediates eleccions del mes de maig, per tal de no col·lapsar la tasca dels que serien nous vocals de cultura en el següent deganat després d'una aturada brusca de més d'un mes. Pel seu sentit de compromís amb la corporació hi accediren, havent després de perllongar la seva tasca fins a la data en què se celebraren realment les eleccions, el 10 d'octubre de 1974.

6.3.1.11. Consecucions del Servei d'Exposicions i Conferències, 1972 – 1974

Tot i la inestabilitat de la Comissió de Cultura durant aquest segon deganat d'Antoni de Moragas, l'activitat del Servei d'Exposicions i Conferències, responsabilitat de Daniel Freixas, no semblà ressentir-se'n, al menys ni en el número d'esdeveniments celebrats – més de cinquanta conferències, projeccions, taules rodones i més de trenta exposicions – ni en la qualitat dels mateixos.

⁹⁷⁶ *Ibid.* Acta núm. 1398. 4 d'abril de 1974.

Pel que fa a les exposicions⁹⁷⁷, la temàtica adquirí una gran varietat, obrint-se a nombrosos àmbits, des dels més purament arquitectònics i urbanístics fins als de caràcter més social i polític. Se'n celebraren de destinades a retre homenatge a algunes de les principals figures de l'Arquitectura catalana i internacional. Foren els casos de les que es muntaren en honor de Josep Lluís Sert, Josep Llorenç Artigas, Josep Torres Clavé, Eusebi Bona, Walter Gropius i Le Corbusier. D'altres abordaren diferents expressions de l'art contemporani, com la pintura naïf, l'escultura, el còmic i fins i tot la poesia experimental. La més interessant en aquest sentit fou l'anomenada *TRA 73*, sobre la jove avantguarda catalana. Per altra banda, també hem d'assenyalar en aquest camp la col·laboració entre diferents corporacions professionals barcelonines, ja que, conjuntament, els Col·legis d'Aparelladors, Advocats, Enginyers Industrials, Llicenciats i Arquitectes organitzaren l'exposició "Mostra d'Art Realitat" a principis de 1974 a la seu del COACB.

Amb tot, hem de destacar especialment les que posseïren un rerefons més polític. A part de les dedicades a Sert i a Torres Clavé, que suposaven una passa més en la seva reivindicació pública, foren remarcables "La renovació pedagògica. Època d'Artur Martorell" i, per sobre de totes, "Vida y obra del poeta Pablo Neruda". Aquesta última s'organitzà per al 30 d'octubre de 1973, com a tribut a l'autor xilè poques setmanes després de la seva mort i del derrocament del president Salvador Allende. Estava carregada d'exigència democràtica, volent servir de condemna al cop militar d'Augusto Pinochet i a tots els governs dictatorials. Resultà massa atrevida, massa subversiva per al Govern Civil de Barcelona, que ordenaria la seva clausura el mateix dia de la inauguració.

Respecte a les conferències, taules rodones i projeccions⁹⁷⁸, cal assenyalar que aquest contingut polític no va ser tan evident. Gairebé totes se centraren en l'art, especialment les projeccions, emetent-se documentals sobre pintors tan reconeguts com Bruegell, Kandinsky o Miró o abordant diferents corrents estilístics de totes les èpoques. D'entre les pròpiament arquitectòniques sobresurten en gran mesura, per la categoria dels conferencians, les "Jornadas

⁹⁷⁷ Veieu la relació completa a l'Apèndix, p. 737 – 739.

⁹⁷⁸ *Ibid.*, p. 726 – 730.

Técnicas de la Construcción y el Urbanismo”, pronunciades per Josep Lluís Sert, Louis Kahn, Kenzo Tange i James Stirling. També són d’assenyalar les dedicades a la Sociologia, com “Sociologia y planeamiento urbano”, a càrrec de Manel Castells o el “Segundo Simposio Internacional de Sociología”, organitzat conjuntament amb el Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona i els Col·legis d’Aparelladors i d’Enginyers Industrials. Altres actes celebrats en col·laboració amb altres entitats foren el “Seminario Nacional sobre el Diseño del ambiente educativo”, amb el treball conjunt dels Instituts de Ciències de l’Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona, de la Universitat Politècnica de Catalunya i de la Universitat de Barcelona. Per últim, podem assenyalar la celebració de diferents concerts a la seu del COACB, integrats en els cicles de “Música Actual”.

6.3.1.12. Evolució durant el deganat de Mir Valls, 1974 – 1975

La Comissió de Cultura i la remodelació de la que havia de ser objecte es convertiren en feroços camps de disputa entre les diferents faccions de la junta de govern, també fins al mes maig de 1975, donant lloc a molt conflictives reunions.

Durant l’anterior etapa, la segona d’Antoni de Moragas, a la junta general ordinària de finals de 1973, s’havia acordat que els vocals de Barcelona Marçal Giró i Agapito Borràs fossin vocals de la Comissió de Cultura en el següent deganat que es constituís, en aquest cas el de Jordi Mir Valls. Un cop els escollits a les eleccions d’octubre de 1974 van prendre possessió del seu càrrec, el 24 d’octubre es designaven els altres dos vocals de cultura a la junta: el vicesecretari Oriol Tintoré i el vocal en representació de l’estat, Lluís Gelpí. Com succeiria a les reunions de l’òrgan de govern, s’intuïa que l’enteniment entre les parts seria gairebé nul, agreujant-se en aquest cas la situació pel fet que en la Comissió de Cultura la balança estava equilibrada i ningú no voldria donar el seu braç a tòrcer: per una banda Giró i Borràs, per l’altra Tintoré i Gelpí.

El primer gran motiu d'enfrontament va ser quan la junta de govern, el 4 de desembre de 1974, va declarar nul un acord assolit en junta general del 7 de març de 1974 a partir d'una proposta de Josep de Llorens i d'Agapito Borràs sobre les noves normes d'actuació de la Comissió de Cultura. L'argument que s'oferí fou que com que no figurava a l'acta de l'esmentada junta general, no tenia caràcter d'acord, amb el fort disgust dels que havien estat els promotors de la remodelació⁹⁷⁹.

El mateix 4 de desembre, amb l'oposició de Borràs, Giró i de Llorens, s'acordava que la Comissió de Cultura es regís per acords de la junta de govern mentre no s'aproveïssin regles concretes per a l'organisme cultural, que havien de conduir a la seva definitiva reorganització. Aquestes, havien de ser elaborades per una Comissió especial i presentades a una junta general que es programava per al mes de maig següent. La Comissió especial es constituí a principis de 1975, essent presidida pel degà Jordi Mir Valls i integrada per un grup heterogeni de col·legiats, com eren Josep Maria Maresma, Jordi Vilardaga, Josep Maria Liesa de Sus, Josep Maria Martorell, Manuel Ribas Piera, Xavier Subias Fages i Alfons Milà. No hi prengué part cap dels quatre vocals de la Comissió de Cultura⁹⁸⁰.

Mentrestant, havia arribat el final de l'any 1974 i, tal i com estava establert, acabava el contracte de dos anys dels diferents caps de Serveis de la Comissió de Cultura, havent de ser substituïts o renovats en els seu exercici. Ateses les circumstàncies de transitorietat i en espera de la reorganització definitiva de la Comissió, amb caràcter provisional l'Oficina d'Informació Urbanística era confiada a Joan Fortuny Castellet, i l'Arxiu Històric a Antoni González Moreno-Navarro. L'OCE continuava sota la responsabilitat de Fructuós Manyà i al front de l'OCI hi seguia de Rafel Serra Florensa. Per la seva part, la Biblioteca, *Cuadernos de Arquitectura*, Exposicions i Conferències i Publicacions quedava conjuntament en mans d'un equip format per Vicenç Bonet, Cristian Cirici i Xavier Sust.

⁹⁷⁹ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 1384. 4 de desembre de 1974.

⁹⁸⁰ *Ibid.* Acta núm. 1388. 8 de gener de 1975.

El 22 de gener de 1975 la junta acordava que cada vocal de la Comissió tingués sota la seva responsabilitat un o diversos Serveis, per tal de presentar amb major precisió les qüestions que afectaven a cada un d'ells⁹⁸¹. El repartiment que es votà resulta eloqüent de la situació que es vivia a l'òrgan de govern. Els Serveis considerats tècnics eren els que quedaven en mans de Giró i de Borràs, com eren l'Oficina Consultora d'Instal·lacions i el Centre de Càlcul. Els vots de la majoria de la junta assignaren els Serveis que potencialment podien adquirir més repercussió a Oriol Tintoré i a Lluís Gelpí, que es repartiren l'OIU, l'Arxiu Històric, Exposicions i Conferències, *Cuadernos de Arquitectura* i Publicacions.

Tot plegat, insistim, s'havia desenvolupat en un clima de crispació sovint insuportable entre els membres de la junta i vocals de la Comissió. Les reunions de principis de l'any 1975 foren especialment conflictives, quan la majoria de la junta acusava Giró d'haver filtrat informació interna del Col·legi a la premsa, que se'n feia ressò amb relativa freqüència per aquelles dates del mal estat de salut de la Comissió de Cultura.

El 9 d'abril de 1975 a la junta de govern es feia una proposta per a la designació definitiva dels caps de Servei que havien quedat sota la responsabilitat de l'equip format per Vicenç Bonet, Xavier Sust i Cristian Cirici: la Biblioteca seguiria essent dirigida per David Ferrer. Per a la secció d'Exposicions es creava un Consell Assessor format pel vocal que la tenia a càrrec, Gelpí, per un arquitecte encarregat, que seria Cristian Cirici, a més d'Alexandre Cirici, Lluís Domènech, el periodista Pedro O. Costa i Romà Gubern com a especialista en *mass media*. Les Publicacions quedaven sota la responsabilitat de Vicenç Bonet, amb l'assessorament d'un consell format per David Mackay i Xavier Sust. Respecte a les Conferències, aquestes quedarien sota la direcció de Lluís Gelpí com a vocal, més un consell assessor format per José Corredor Matheos, Gabriel Mora, Manuel Ribas Piera i Oriol Bohigas. Pel que fa als *Cuadernos de Arquitectura*, s'arribava a proposar la substitució de la revista per una publicació periòdica mensual, únicament amb les funcions de butlletí de la corporació, amb una confecció molt més senzilla i econòmica, que

⁹⁸¹ *Ibid.* Acta núm. 1390. 22 de gener de 1975.

permetés destinar els diners sobrants al pressupost de les Exposicions. La proposta fou acceptada, amb la important excepció, emperò, d'allò que feia referència a la publicació, que ja superava els trenta anys de vida i en els darrers temps havia assolit una qualitat extraordinària.

Amb les eleccions de maig de 1975 acabava també el període d'inestabilitat a l'interior de la Comissió de Cultura. Els vocals Gelpí i Tintoré foren substituïts per Esteve Ponsa Ballart i Santiago Delàs Malet. S'iniciava un període en què el funcionament de la Comissió de Cultura no es veuria determinat per unes tensions tan evidents i es podria caminar, amb molta més facilitat, cap a la reestructuració en un context general de remodelació de la totalitat de les estructures del Col·legi. Tot plegat, atès que ja es desenvoluparia en un marc polític general completament diferent, amb noves motivacions, amb nous desafiaments i obstacles de diferent naturalesa als que fins ara s'havien trobat, potser ja seria mereixedor de dedicar-li un altre treball.

6.1.1.13. Consecucions del Servei d'Exposicions i Conferències, 1974 - 1975

Cenyint-nos al marc cronològic del franquisme, en el primer any del deganat de Jordi Mir Valls, malgrat la provisionalitat de la Comissió de Cultura, fins i tot amb la guerra declarada entre dos dels seus vocals i la resta de la junta de govern, resulta més que sorprenent comprovar com la celebració de conferències i d'exposicions no se'n ressentí en excés, ni molt menys. Sembla com si la mateixa inèrcia adquirida per l'òrgan de cultura del COACB durant els seus deu anys de trajectòria li bastessin per programar actes d'alt valor cultural, social i polític.

Entre els mesos de desembre de 1974 i el de novembre de 1975 es dugué a terme l'organització de fins a tretze exposicions⁹⁸² que abordaren temàtica molt heterogènia. La primera que se celebrà, entre el 3 i el 17 de desembre de 1974 resulta particularment ressenyable pel fet de commemorar el 75è aniversari del FC Barcelona, essent una bona demostració de la total obertura i integració de la

⁹⁸² Veieu la relació completa a l'Apèndix, p. 739 i 740.

corporació a la vida quotidiana del país. Altres que cal ressenyar pel seu contingut cultural i polític són “Les cent cares del cavall. Exposició antològica d’originals de portades de *Cavall Fort*” i sobretot, com l’exemple més viu del posicionament del Col·legi contra la pena capital, “75 dibuixos sobre la pena de mort”, en la qual un nombrós grup d’artistes de primera fila, a través de l’humor negre, feia palès el tràgic anacronisme que suposava aquesta condemna. Pel que fa a les purament arquitectòniques, aquestes foren una interessant finestra a la realitat internacional, com “Habitación popular en Santiago de Chile” o la que feia un repàs de l’obra de l’austriac Hans Hollein, sense deixar mai de banda el panorama català, oferint una atenció especial al mestre Antoni Gaudí.

Pel que fa a les conferències, se’n programaren vint-i-cinc en el mateix període⁹⁸³, sobresortint per damunt de tot els dos cicles monogràfics, un de dedicat a les diferents manifestacions de l’expressionisme alemany i l’altre a la prestigiosa Arquitectura de Milà de la dècada dels 50.

El primer tingué lloc durant el mes de gener i principis de febrer de 1975, essent pronunciades les conferències per personatges de la categoria de Miquel Porter Moix, Ricard Salvat, Alexandre Cirici i Josep Maria Carandell. El segon se celebrà entre els mesos de novembre i desembre, en ple esfondrament del règim, de la mà d’alguns dels principals autors, com eren Vico Magistretti, Ignazio Gardella i Lodovico Belgiojoso.

6.3.2. La publicació periòdica del Col·legi: Cuadernos de Arquitectura, 1964 – 1975

Cuadernos de Arquitectura, al començament del període estudiat en aquest capítol, havia complert els vint anys de trajectòria i era ja un títol més que consolidat. El seu director, Assís Viladevall exercia el càrrec d’ençà de l’any 1958 i era responsable de l’etapa possiblement més brillant de la revista. Llavors, amb la creació de la Comissió de Cultura, a partir de 1964, experimentaria canvis en la seva estructura organitzativa.

⁹⁸³ *Ibid.* p. 730 – 732.

6.3.2.1. Els últims anys de la direcció d'Assís Viladevall i la integració a la Comissió de Cultura, 1964 – 1966

La remodelació de la Comissió de mitjan any 1965, com hem vist, suposà la integració dels *Cuadernos* dins ella i la voluntat de portar a terme una revisió de la revista. Per a aquesta reconsideració, es va nomenar una comissió assessora formada per Manuel Valls, com a cap de la secció, Assís Viladevall, com a director de *Cuadernos*, Vicenç Bonet, com a redactor en cap, i , Josep Bonet, Federico Correa, Cristian Cirici, Cesáreo Rodríguez-Aguilera i Josep Maria Bagunyà Valls. Se celebraren fins a sis reunions entre setembre i octubre de 1965.

En aquestes reunions es dictaminà que seria convenient el caràcter monogràfic dels números a partir d'aleshores, tot ubicant la revista a mig camí entre el llibre i la publicació periòdica, puix en cap cas no es pretenien treure les seccions fixes de divulgació i d'informació. A més, s'apostaria per a què a partir de l'any 1966 es treballés per aconseguir gradualment la periodicitat bimensual.

D'altra banda, potser com a punt més important, es proposava que els *Cuadernos* prenguessin posicionaments clars i definits davant les qüestions que es tractessin, mirant de defugir de neutralitats i de postures pretesament objectives. Aquesta voluntat es reflecteix a la Memòria de les Activitats de la Comissió de Cultura del curs 1965 – 1966.

La revista es y ha de ser del Colegio, pero sería utópico esperar que pueda ser la expresión de cada uno de los colegiados. La gama de las opiniones y las actitudes personales es tan extensa, y a veces contradictoria, que el propósito de contentarlas a todas desembocaría en una falta total de posición por parte de la revista, hecho que aniquilaría todo el esfuerzo de renovación, que actualmente se intenta.

Per a aconseguir-ho, es dotà també la revista d'una nova estructura: al capdavant, el director seria un càrrec renovable anualment, amb el gaudi d'una certa llibertat d'actuació que li permetrien resoldre problemes que exigissin solucions immediates. Llavors, hi hauria un consell d'edició, format per set

persones, havent de ser, obligatòriament, una d'elles, el cap de la secció de Publicacions, i una altra, un membre de la junta de govern. A més, hi hauria el cap de redacció subdirector, un auxiliar de redacció, un cap administratiu i un auxiliar. Els col·laboradors, per la seva part, serien retribuïts amb una quantitat a determinar depenent de si el número era monogràfic o no.

Aquesta nova línia de funcionament es va veure ja en els quatre números corresponents a l'any 1965 – tot i que la reestructuració de *Cuadernos* es va dur a terme durant la segona meitat de l'any, l'endarreriment acumulat en l'aparició dels números feia que el corresponent al primer trimestre ja respongués a la nova fórmula - . Durant tot aquest any, reflectida a les pàgines de la revista, es va poder comprovar el vessant més sociològic del COACB. La preocupació per les condicions de vida a les barriades més desfavorides de Barcelona – barraques i suburbis⁹⁸⁴ – i l'anàlisi sobre la manera en què podia ajudar l'Urbanisme a la integració de les onades d'immigrants⁹⁸⁵ foren dos dels temes principals de *Cuadernos*. Entre les signatures més destacades, a més de sociòlegs com Jaume Nualart i Joaquim Nadal i l'assagista Francesc Candel, hi trobem compromesos arquitectes catalans del moment, com ara Joan Margarit, Òscar Tusquets, Lluís Domènech Girbau, Lluís Cantallops, David Mackay, Oriol Bohigas i Emili Donato.

En un altre ordre de coses, s'ha d'assenyalar l'augment progressiu del tiratge de la publicació. Si a finals de l'any 1964 hi havia aproximadament 800 subscriptors, durant l'any 1966 es superaren els 1.000, sumant a aquesta quantitat, a més, els 800 que es repartien entre els col·legiats, els 200 destinats a intercanvi, els 100 per als compromisos publicitaris i els 70 que es començaren a posar a la venda a llibreries.

⁹⁸⁴ V.g. TUSQUETS, Ò. “Reflexiones en torno al suburbio del Besós”. *Cuadernos de Arquitectura* (1965), núm. 60, p. 41 – 47; CANTALLOPS, Ll. “El polígono de San Martín”. *Cuadernos de Arquitectura* (1965), núm. 61, p. 9 – 16.

⁹⁸⁵ V.g. NADAL, J. de. “Los costes sociales de la inmigración”. *Cuadernos de Arquitectura* (1965), núm. 62, p. 23 – 27.

6.3.2.2. La inestabilitat durant el deganat de Cendoya Oscoz, 1966 - 1968

La publicació del Col·legi, durant el deganat d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz, viuria un període d'inestabilitat, que s'iniciaria tot just el mes de juliol de 1966, tres mesos després d'haver estat escollida la nova junta. En les tasques d'impressió del número 63, corresponent al primer trimestre de l'any, a la primera pàgina es va fer constar que el director de la revista era el degà Eugeni Pere Cendoya Oscoz, i que els realitzadors del número havien estat Vicenç Bonet, com a redactor en cap, i Cristian Cirici. En lloc no hi apareixia el nom del veritable director, Assís Viladevall. Davant això, per molt que des del deganat s'argüís un error involuntari, Viladevall presentava, el 22 de juliol de 1966, la seva dimissió irrevocable. Aquesta hagué de ser acceptada per la junta de govern quatre dies més tard⁹⁸⁶.

En aquella mateixa data, el 26 de juliol de 1966, la junta acordava que a partir d'aquell moment la direcció de *Cuadernos de Arquitectura* fos portada per la persona que en el moment de la seva publicació ocupés la cadira del degà, auxiliat per una comissió assessora conformada per tots aquells que l'haguessin precedit en el càrrec.

Alguns mesos més tard, el 21 de desembre de 1966, el que presentava la dimissió amb caràcter irrevocable era Vicenç Bonet⁹⁸⁷, redactor en cap, i la seva baixa empenya, de forma urgent, a un nou pla d'organització i d'actuació de la revista.

Àngel Serrano Freixas, vicesecretari de la junta, seria qui substituiria Bonet, i intentaria donar un gir de 180 graus a l'orientació de la revista dels darrers dos anys. Si durant l'anterior deganat s'havia intentat dotar la publicació d'una línia clara i pròpia davant la impossibilitat de satisfer les múltiples opinions dels col·legiats, Serrano Freixas a la reunió de la junta de govern de 3 de gener de 1967 feia constar:

⁹⁸⁶ SCOAC. Actes de la Junta de Govern del COACB. 26 de juliol de 1966.

⁹⁸⁷ *Ibid.* 21 de desembre de 1966.

La revista Cuadernos de Arquitectura debe ser ecléctica, entendida en tal concepto como representativa de todas las tendencias y valores vigentes, en sus diversos aspectos (formal, tecnológico, social, económico, etc.) dado que: a) es una publicación colegial; b) en un determinado momento coexisten, solapándose, diversas tendencias con objetivos varios o de origen cronológicamente sucesivo, que se complementan hasta ser el testimonio integral de su tiempo; c) cada uno de los aspectos que constituyen la totalidad de una obra arquitectónica, aún considerándolos según la peculiar escala de valores de cada individuo, condicionan los restantes y se reflejan en ellos para dar, en general, un resultado coherente. [...] Los trabajos a publicar deberán ser previamente seleccionados, en virtud de la responsabilidad insoslayable de la Junta de Gobierno, a través de los ejecutores de la revista, en la puesta en práctica de los criterios anteriormente citados⁹⁸⁸

També en aquesta data, la junta acordava nomenar José Álvarez Costat i Rafael T. Gutiérrez per a les funcions d'arxiu i treballs d'execució material. Així mateix, el comitè de redacció quedava conformat pel vocal de Publicacions, Joan Bassegoda, per Romà Gubern, per José Corredor Matheos, per Bonaventura Bassegoda Musté i per Ignasi Serra Goday. Romà Gubern tindria la direcció en els aspectes materials i executius.

En el terreny pràctic, aquest canvi de direcció es fa evident si comparem els números que apareixen mentre Vicenç Bonet era redactor en cap i els que surten posteriorment. Amb Vicenç Bonet són molt destacables els números 64 i 65, corresponents al segon i al tercer trimestre de 1966. Ambdós conserven el caràcter monogràfic que s'havia instaurat durant l'anterior curs i estan dedicats a l'estudi de la repercussió del turisme de masses en l'Urbanisme i en la conservació de la identitat autòctona de les poblacions que absorben aquest allau. A la realització d'aquests dos números hi col·laboraren les signatures de

⁹⁸⁸ *Ibid.* 3 de gener de 1967.

sociòlegs com Pinilla de las Heras i Rogeli Duocastella⁹⁸⁹, la d'economistes com el professor de l'Escola d'Arquitectura Jacint Ros d'Hombravella⁹⁹⁰, o la de Joan Fuster⁹⁹¹.

El posicionament que s'adoptaria en aquestes pàgines seria el de denúncia, el d'una forta crítica, tant a l'actitud de determinats arquitectes i urbanistes, com als promotors per mirar únicament pels seus interessos econòmics, com a l'administració per no ser capaç d'aplicar solucions que frenessin el desgavell. Els dos números serien un punyent crit d'alarma davant els primers efectes del desastre paisatgístic, social i econòmic que suposava el turisme massiu.

*En un precipitado afán de explotar el auge turístico del país, las soluciones adolecen de una desoladora falta de prospectiva. Ni la atención de los constructores y empresas urbanizadoras, acaparada por la preocupación del turismo y orientada al servicio exclusivo de unos intereses particulares, ni la iniciativa privada, en general, no tienen – ni nunca lo tendrán espontáneamente – en cuenta el carácter de temporada, más o menos periódica y más o menos prolongada, de la afluencia turística, para prever sus consecuencias sociales. Tampoco lo hacen, y esto es mucho más grave, las administraciones públicas, aturdidas por el afán de soluciones inmediatas.*⁹⁹²

Llavors, un cop Bonet presentà la dimissió, sense deixar de banda el rigor i la correcció dels articles que es publicaren, el nivell crític davallaria considerablement. En els tres números de l'any 1967 que es llançaren durant el deganat de Cendoya Oscoz foren prioritàries les qüestions tècniques i purament arquitectòniques.

⁹⁸⁹ DUOCASTELLA, R. “Los fenómenos sociológicos del turismo en la Costa Brava”. *Cuadernos de Arquitectura* (1966), núm. 65, p. 9 – 12.

⁹⁹⁰ ROS, J. “Algunas vertientes económicas del urbanismo turístico”. *Cuadernos de Arquitectura* (1966), núm. 64, p. 15 – 17.

⁹⁹¹ FUSTER, J. “El Mediterráneo”. *Cuadernos de Arquitectura* (1966), núm. 64, p. 18 i 19.

⁹⁹² “Editorial”. *Cuadernos de Arquitectura* (1966), núm. 64, p. 3 i 4.

Dels tres, el més remarcable és el del primer trimestre, número titulat “Apuntes de Milán”⁹⁹³ i elaborat en gran mesura per alumnes de tercer curs de l’Escola d’Arquitectura de Barcelona, els quals s’havien compromès a la redacció de diferents articles en contrapartida de l’ajut econòmic que el COACB els havia concedit per sufragar parcialment el seu viatge d’estudis a l’esmentada ciutat italiana. D’aquest número és especialment interessant la seva introducció, obra d’un dels estudiants, en tant que posa molt en qüestió el funcionament de l’Escola d’Arquitectura, denunciant el seu anquilosament i la seva inexistent independència, així com també recriminava l’actitud d’un important sector de la professió, per haver perdut qualsevol motivació social i únicament regir-se per criteris econòmics

Para unos estudiantes que como nosotros ingresamos en la Escuela hace pocos años con toda la ilusión puesta en lo que iba a ser nuestra vida, es descorazonador ver la forma de trabajar de muchos arquitectos, no solamente por la escasa calidad de los resultados sino por el sistema de funcionamiento profesional en general.

No se puede “hacer arquitectura” con promedios de más de un proyecto al mes y nos tememos que esta cota se queda muy corta para la mayoría de los que ejercen la profesión con el nombre de “arquitectos”.

Es desolador ver a un arquitecto sin un momento libre, sin tranquilidad, acuciado de citas y compromisos, etc. porque es indicio de que tampoco tiene tiempo para pensar a fondo los problemas de cada proyecto, de que también es avasallado por las obras en ejecución, de que el arquitecto ha perdido el control sobre su profesión y funciona como una pieza más del deshumanizado mecanismo económico, en una palabra, que ha perdido la personalidad.⁹⁹⁴

Era una de les primeres manifestacions que els estudiants de l’Escola d’Arquitectura feien a la revista del COACB mostrant la preocupació per la situació que es vivia a la institució d’ensenyament i pel procés de redefinició de

⁹⁹³ *Cuadernos de Arquitectura* (1967), núm. 67.

⁹⁹⁴ GALÁN, J.I. “Introducción”. *Cuadernos de Arquitectura* (1967), núm. 67, p. 3 i 4.

la professió de l'arquitecte. Durant els següents deganats, des del COACB també se seguiria amb fort pesar la situació de crisi continua que es vivia a l'Escola d'Arquitectura.

6.3.2.3. Evolució durant el deganat de Subias Fages, 1968 - 1970

Dins tot el procés de remodelació de la Comissió de Cultura a partir de la presa de possessió del degà Xavier Subias Fages, la revista del Col·legi, com a Servei específic, també experimentaria transformacions en la seva estructura de funcionament, que acabarien per reflectir-se en el producte publicat. Aquests canvis començarien amb la decisió de la junta de govern, de dia 22 d'agost de 1968, d'acceptar una proposta de la Comissió de Cultura per a la formació d'una comissió interna encarregada de preparar una proposta de reestructuració de la revista i d'actuar com a comitè de redacció mentre es materialitzés aquesta remodelació. S'acordà, doncs, que els membres de dita comissió fossin Òscar Tusquets, Vicenç Bonet i Cristian Cirici, juntament amb qui aleshores era el cap de redacció, Àngel Serrano Freixas⁹⁹⁵.

Serrano Freixas acabaria dimitint del seu càrrec, i la seva plaça es recomanà que no fos ocupada mentre la comissió interna no hagués presentat l'informe pertinent. Mentrestant, Cirici, Tusquets i Bonet dirigirien la revista provisionalment, tot formulant a la junta de govern la proposta de la no publicació dels números corresponents a l'any 1968, per tal de corregir l'estructural retard de la publicació. Això fou acceptat el 21 de novembre de 1968.

Durant el que restava d'any va estar treballant aquesta comissió interna en la proposta de reestructuració del funcionament de *Cuadernos de Arquitectura* i el mateix dia que naixia la nova Comissió de Cultura, el 2 de gener de 1969, la junta de govern l'acceptava⁹⁹⁶. S'acordava que durant l'any

⁹⁹⁵ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. 22 d'agost de 1968.

⁹⁹⁶ *Ibid.* 2 de gener de 1969.

1969 la revista tendria un caràcter trimestral i que, al marge dels quatre números corresponents, essencialment monogràfics, es publicaria també un “Almanac” que recolliria, com a mínim, una obra de cada un dels Col·legiats.

L’operativitat de la revista seria a dos nivells diferents: direcció i execució. De la direcció, que tindria per objecte traçar la línia a seguir per la revista, decidir i orientar la manera com tractar els temes, en seria responsable un consell editor integrat per Josep Maria Sostres, Federico Correa, Josep Bonet, Cristian Cirici i Vicenç Bonet, essent aquest últim designat representant de *Cuadernos* a la Comissió de Cultura. De la part executiva se n’encarregaria el poeta i assagista José Corredor Matheos fent les funcions de redactor en cap.

Tanmateix, els resultats d’aquesta nova organització de la revista, amb el pas dels mesos, no acabarien convencent ningú. Ni als seus integrants ni a aquell sector d’arquitectes joves que a finals de l’any 1969, el 6 de novembre, signà la carta de reprovació al funcionament de la Comissió de Cultura⁹⁹⁷.

En aquell document, referint-se a la qüestió específica de *Cuadernos*, es parlava del mal funcionament crònic de la revista, incloent-hi el greu problema de la manca de regularitat. A més, es criticava la repetició reiterativa d’autors, així com que el contingut de la majoria dels articles respongués a una perspectiva “culturalista”, amb la qual els quaranta-sis signants de la carta no hi combregaven en absolut. D’altra banda, s’animava a una presa definitiva de compromís a l’hora de recollir les múltiples contradiccions socials i polítiques que vivia el país. Igualment s’esperonava cap a un major dinamisme, traduït això tant en una diversificació dels articulistes com en una periodicitat més breu, anant primer cap a la freqüència bimensual, per passar definitivament a la mensual. Per últim, es creia convenient la dissolució del consell editor, doncs es considerava que no havia tingut, la seva creació, cap altra conseqüència que no fos difuminar les responsabilitats i fer encara més lent el funcionament de la publicació.

⁹⁹⁷ *Vide supra*, p. 597 i 598.

Aquest consell editor, per la seva part, tampoc no devia valorar de manera positiva els últims mesos de feina i conscient de la remor opositora a la seva gestió, va tirar endavant un nou programa de remodelació de la revista, per tal d'assolir l'estructura satisfactòria d'una vegada per totes.

Això fou proposat per la Comissió de Cultura a la reunió de la junta de govern i acceptat per aquesta el 7 de novembre de 1969. Calia nomenar un equip que es fes càrrec del projecte i aquest quedà conformat pels dos arquitectes Emili Donato i Cristian Cirici i pel periodista Manuel Vázquez Montalbán. Tots tres treballaren ràpid, i el mes de desembre del mateix any presentaven a la Comissió de Cultura el projecte, que alhora el va fer arribar a la junta de govern.

Tot seguint les directrius del pla traçat, es proposava a la junta de govern que *Cuadernos*, en la seva nova organització tingués un sol director, com a responsable absolut de l'enfocament i de la realització dels números que s'acordessin editar cada any, i que la seva tasca fos assistida per un cap de producció, encarregat de l'edició concreta i de la difusió de cada número, i per un redactor en cap. A més, podria comptar amb la col·laboració d'un equip assessor que ell mateix designaria i que seria renovable segons les necessitats de cada número.

Per aquesta mateixa proposta, el nomenament del director hauria de fer-se efectiu a través de concurs obert a tots els col·legiats. Així mateix, es recomanava al consell editor en funcions que, atès que en aquella data hi havia programats ja fins a cinc nous números, considerés la conveniència o no de la preparació d'altres mentre no finalitzés el procés reorganitzador. Mentrestant, quedaven sota la responsabilitat del director executiu, José Corredor Matheos, aquells números ja programats pel consell editor. Com a director en funcions, mentre no se n'elegís el definitiu, hi exerciria Emili Donato.

A l'àmbit pràctic, les causes i alhora les conseqüències d'aquests processos remodeladors, quedarien reflectides en els diferents números que sortiren durant el deganat de Xavier Subias Fages. Foren números fets sense un programa massa concret, bolcats en les qüestions més tècniques de la professió,

per sortir del pas de la millor manera possible, com foren els corresponents al primer, segon i tercer trimestre de 1970, dedicats a curioses construccions amb problemes d'accessibilitat⁹⁹⁸ o a característiques tècniques de les xarxes de metro de diferents ciutats europees⁹⁹⁹. El nivell de compromís social i polític de la revista durant el bienni de Subias Fages seria baix a causa de la inestabilitat organitzativa que s'hi vivia. No obstant això, - a part del tractament de les qüestions purament arquitectòniques, que mantindrien el seu rigor i la seriositat habitual - sí que s'han de remarcar diferents pinzellades d'alt valor cultural i sociològic que hi anaren apareixen, com un article de Manuel Vázquez Montalbán sobre la societat italiana de la postguerra¹⁰⁰⁰, o com un altre d'Olivier Todd argumentant la rellevància actual de la cultura britànica en contraposició a la francesa¹⁰⁰¹.

6.3.2.4. La direcció d'Emili Donato, 1970 – 1973

El 16 de juliol de 1970, Emili Donato, com a vocal delegat de *Cuadernos de Arquitectura*, passava a ser oficialment el màxim responsable de la publicació del Col·legi. En aquesta mateixa data era rescindit el contracte del director executiu, José Corredor Matheos, que passà llavors a ocupar les funcions d'assessor artístic de les exposicions del COACB i d'assessor literari de les seves publicacions.

Amb Emili Donato la revista adoptaria un caràcter bimensual a partir dels números corresponents a l'any 1971 i al seu nom oficial s'hi voldria reflectir el vessant urbanístic, passant a dir-se *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*. Començava l'etapa més brillant de la publicació amb articles i números de gran valor, incrementant-se fins a nivells insospitats pocs anys abans el seu grau de compromís social. Tot plegat, emperò, no s'hagués aconseguit sense la íntima col·laboració amb el Servei de l'Arxiu Històric i l'Oficina d'Informació Urbanística.

⁹⁹⁸ *Cuadernos de Arquitectura* (1970), núm. 75.

⁹⁹⁹ *Cuadernos de Arquitectura* (1970), núm. 76 i 77.

¹⁰⁰⁰ VÁZQUEZ MONTALBÁN, M. "Perplejidad a la italiana". *Cuadernos de Arquitectura* (1969), núm. 72, p. 28 – 34.

¹⁰⁰¹ TODD, Olivier. "Los ingleses han vuelto a tomarse la vida con apetito". *Cuadernos de Arquitectura* (1969), núm. 72, p. 51 – 54.

La gestió d'Emili Donato al capdavant de la publicació s'inicià amb la ferma voluntat d'incrementar la regularitat de la sortida, d'augmentar també els nivells d'ingressos en conceptes de publicitat, així com d'aconseguir la definitiva distribució i venda a les llibreries. A més, entenia que era necessari ampliar les seccions fixes i coordinar el mecanisme editorial entre la redacció i la producció. Per a aquesta darrera missió se contractaria el poeta i editor Joaquim Horta, qui exerciria com a cap de producció. Durant el deganat de Josep Maria Fargas Falp es realitzaren fins a vuit números, que comprendrien des del corresponent al darrer trimestre de 1970 fins als mesos de gener – febrer de 1972. El retard crònic, que s'alleujà però que no es pogué corregir del tot, va fer que el número de març – abril ja sortís essent degà Antoni de Moragas, escollit el mes de maig de 1972.

La nova direcció es reflectiria en el contingut de la revista des del primer número. Així, el 79, corresponent al quart trimestre de 1970, ja era un monogràfic de l'aventura dels Amics de les Arts Noves (ADLAN), realitzat a partir del material emprat per a l'organització de l'exposició que havia tingut lloc el passat febrer, així com a través de la transcripció i traducció de les conferències i col·loquis celebrats amb aquest motiu. A més, es sol·licità la col·laboració de Josep Lluís Sert, Maria Lluïsa Borràs i Joan Miró per tal que dediquessin unes pàgines d'homenatge al recentment desaparegut Joan Prats, que havia estat un dels fundadors d'ADLAN.

El caràcter rupturista d'aquest número, agosarat culturalment i política, no seria ben rebut per certs col·legiats de tarannà reaccionari, com fou el cas de Joaquín Valiente Pulido. Aquest presentà una denúncia davant el Govern Civil contra el cap de producció, Joaquim Horta, en qualitat de coordinador del que s'havia publicat. Així les coses, la junta de govern, sortí en defensa del denunciat, en la seva reunió de 29 de juliol de 1971, convidant a Valiente a retirar oficialment la denúncia i demanant-li que, en cas que no estigués d'acord amb els continguts de la publicació, ho fes constar mitjançant els canals propis

del Col·legi o de la revista – cartes a la redacció o mitjançant la secció “Tribuna Abierta”¹⁰⁰²-. Finalment la denúncia fou retirada, sense majors problemes per a Joaquim Horta.

Una novetat a *Cuadernos de Arquitectura* mentre va estar sota la direcció d’Emili Donato fou la publicació d’un conjunt de números – no consecutius – preparats per l’Arxiu Històric, que recolliria a través de temes monogràfics els estudis i les investigacions d’aquest Servei de la Comissió de Cultura. El primer, el número 80, corresponent als mesos de gener i febrer de 1971, aniria dedicat a la creació de l’Arxiu i a diferents aspectes de la història urbana de Barcelona, des de l’època medieval fins pràcticament als dies coetanis. Els següents d’aquesta sèrie apareixerien durant el segon deganat d’Antoni de Moragas, ja a partir de la segona meitat de l’any 1972.

Altres números rellevants d’aquesta època foren els dos que es dedicaren als espais verds i a les zones d’oci de la ciutat de Barcelona o, més aviat, a la denúncia de l’escassetat d’aquests i a narrar de quina manera la ciutadania se’n ressentia. En aquests números, el 83 i el 86, dels mesos de juliol - agost i novembre - desembre de 1971, els estudis tècnics i estadístics d’alt valor històric es combinaren amb altres d’anàlisi econòmica, amb articles periodístics i de dissertació sociològica. Pel que fa a les col·laboracions, a part de les pròpiament arquitectòniques – d’entre les que destaquen Jaume Bach, Josep Antoni Dols, Lluís Millet i J.A. Páez – cal parlar de les del sociòleg Jordi Borja¹⁰⁰³, la de Miquel Roca Junyent¹⁰⁰⁴, la de Manuel Vázquez Montalbán¹⁰⁰⁵, la de Marçal Tarragó Balagué¹⁰⁰⁶ – economista col·laborador de CAU –, la del filòsof Eugeni Trias Sagnier¹⁰⁰⁷ i especialment, pel nivell de crítica política i social que contenia, la de l’escriptor i periodista Eliseo Bayo.

¹⁰⁰² SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 1301. 29 de juliol de 1971.

¹⁰⁰³ BORJA, J. “La ciudad y el ocio. La reproducción de las condiciones de producción”. *Cuadernos de Arquitectura* (1971), núm. 83, p. 8 – 10.

¹⁰⁰⁴ ROCA JUNYENT, M. “Problemática Jurídico – Económica de los espacios libres”. *Cuadernos de Arquitectura* (1971), núm. 83, p. 38 – 42.

¹⁰⁰⁵ VÁZQUEZ MONTALBÁN, M. “Montjuïc”. *Cuadernos de Arquitectura* (1971), núm. 87, p. 6 – 11.

¹⁰⁰⁶ TARRAGÓ, M. “Els Tres Turons”. *Cuadernos de Arquitectura* (1971), núm. 86, p. 32 – 36.

¹⁰⁰⁷ TRIAS SAGNIER, E. “Ocio y cultura”. *Cuadernos de Arquitectura* (1971), núm. 86, p. 65 – 68.

El control ejercido sobre todos los lugares de reunión y el hecho de impedir que los ciudadanos se asocien libremente ha obtenido funestos resultados: no existe una vida colectiva nacional, sino una dispersión de voluntades. De cara al futuro, esta circunstancia no puede ser más peligrosa.

[...] ¿qué necesita de la ciudad la clase pudiente? Prácticamente poca cosa. Son ellos, o sus cuñados, o sus primos, o los primos de sus cuñados, los que están cometiendo el crimen de convertir la ciudad en un campamento. Viven del lucro y de la especulación, y asisten impávidos al espectáculo de una ciudad devorada por sí misma. Hoy, la clase llamada pudiente es de una frialdad pavorosa. No le importa devorar la ciudad, ni que se convierta en un infierno. Se diría que viven con las maletas preparadas, no ya en la habitación o en el vestíbulo, sino en el propio coche. Estas maletas, con las que se llevaron a Suiza las divisas ganadas con la especulación y la venta de su ciudad, están ahora repletas de las mudas interiores, del chaqué para ser recibidos triunfalmente en el extranjero, del cepillo de dientes y de la peluca.¹⁰⁰⁸

La gran qualitat d'aquests dos números, els feren mereixedors d'un prestigiós premi internacional, el concedit per la Unió Internacional d'Arquitectes, en la categoria "Arquitectura i Esbarjo".

Un altre aspecte remarcable de la gestió d'Emili Donato durant el deganat de Josep Maria Fargas Falp, seria la introducció d'una secció fixa anomenada "Noticias de la Escuela Técnica Superior de Arquitectos de Barcelona (ETSAB)", responsabilitat inicial de l'estudiant Pere Nicolau Bover. La lectura d'aquesta secció, molt crítica amb els estaments dirigents de l'Escola i amb el clima general de manca de llibertats, és prou interessant per prendre la temperatura de la situació que se vivia en aquella institució. A través d'ella es poden repassar els successius tancaments de la Universitat, així com els problemes específics de la carrera d'Arquitectura, convertint-se en una font indispensable per a historiar aquest tumultuós període del centre.

¹⁰⁰⁸ BAYO, E. "La ciudad campamento". *Cuadernos de Arquitectura* (1971), núm. 86, p. 54 – 63.

6.3.2.5. Evolució i crisi durant el segon deganat d'Antoni de Moragas, 1972 - 1974

El segon deganat de Moragas Gallissà no suposà la inicial introducció de modificacions en l'equip de redacció de la revista del Col·legi, tot i que amb el temps la crisi corporativa també arribaria a la publicació.

Al capdavant, com a cap de redacció hi continuaria Emili Donato, assolint-se amb la seva gestió i la producció de Joaquim Horta el punt de màxima brillantor de la publicació fins aleshores. L'estructura de seccions i la línia de continguts marcada durant el passat deganat es mantindria, intensificant-se, si de cas, el component més crític en la denúncia dels desgavells urbanístics que es produïen a tota la demarcació del COACB. En aquest sentit, la secció de "Crònica Urbana", conduïda per Jordi Borja, atracaria el lector a la depressiva realitat suburbial de Barcelona. A més, les pàgines d'aquesta secció, amb el temps, s'han convertit en valuosos documents per a qui vulgui estudiar, tot apropant-s'hi des d'una perspectiva sociològica, les campanyes de reivindicació de les diferents associacions de veïns en l'àmbit de l'Urbanisme.

En aquesta etapa d'Emili Donato com a cap de redacció, se seguirien amb interès les diferents mobilitzacions, especialment les dels ciutadans de Nou Barris, donant-los suport en la confrontació oberta que tenien amb l'Obra Sindical del Hogar (OSH).

Per altra banda, cal assenyalar la continuació també de la sèrie realitzada a partir del material de l'Arxiu Històric. En aquest cas, els núm. 90 i 94, corresponents als mesos de juliol i agost de 1972 i de gener - febrer de 1973, eren uns monogràfics dedicats al GATCPAC, integrats per material fins aleshores inèdit i per qualificats estudis crítics sobre els mateixos. La voluntat, amb aquesta iniciativa, era la de recuperar des d'un punt de vista històric totalitzador, una lliçó d'Arquitectura i Urbanisme, una experiència marginada durant més de tres dècades. El component polític d'aquests números resulta innegable, en la mateixa línia que el dedicat íntegrament a l'obra de Josep Lluís Sert, el número 93, dels mesos de novembre –desembre de 1972.

Amb aquestes fites, Emili Donato, en el context de la inestabilitat de la Comissió de Cultura, decidia donar per acabat el seu exercici al capdavant de la revista el mes d'octubre de 1973. En total havien estat setze números els que havien sortit sota la seva responsabilitat, del 79 al 94, caracteritzats per l'obertura a una temàtica de més ampla i compromesa incidència professional¹⁰⁰⁹. A més, era responsable del tiratge rècord de 4.300 números que s'assolí a principis de 1974 - distribuïts entre els col·legiats, els més de 1.500 subscriptors i la venda a les llibreries i quioscs – i de reduir significativament els costos de cada exemplar.

El seu substitut seria Xavier Sust, que mostraria la voluntat de seguir una línia continuista amb l'anterior gestió, centrant-se especialment en el sanejament econòmic de la revista i en la consolidació de les diferents seccions fixes. No obstant això, el període que tingué per actuar fou breu, i amb ell com a cap del Servei únicament sortiren cinc números, del 95 al 99.

Entre els motius d'una estada tan efímera al front de la revista hi destaca la fràgil situació de la Comissió de Cultura en el segon bienni d'Antoni de Moragas. En aquest context, el 27 de desembre de 1973, una reunió de junta general havia aprovat una partida pressupostària destinada específicament a la formació d'un consell de redacció per a la publicació, la qual cosa no faria si no accentuar la inestabilitat de l'equip de *Cuadernos*. Davant aquesta situació, Xavier Sust optava per presentar la seva dimissió, que era acceptada per la junta de govern en la seva reunió de 4 d'abril de 1974, juntament amb la de Vayreda, Nadal i Llimona.

Estimat amic: Com vaig comunicar-te verbalment el passat dia 22, he decidit deixar el càrrec de Cap de Redacció de Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo. Et prego que prenguis les mesures pertinents pues a partir d'avui no penso efectuar cap activitat de la Revista, exceptuant a les que fan referència als números 98 i 99 que estan actualment a la impremta. Reb un cordial saludo. Xavier Sust.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁹ “¿La continuidad de Cuadernos en entredicho?”. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1974), núm. 105, p. 91.

¹⁰¹⁰ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. Acta núm. 1398. 4 d'abril de 1974.

Pel que fa als continguts de *Cuadernos* mentre foren responsabilitat de Xavier Sust, s'ha de dir que la tònica va ser la continuïtat respecte l'etapa anterior. Encara que no es realitzà cap número de la sèrie de l'Arxiu Històric, continuà amb el mateix nivell crític la secció de "Crónica Urbana" – amb un seguiment molt intens dels estralls que estava suposant la construcció del Primer Cinturó de Ronda – i l'augmentà considerablement la de "Noticias de la ETSAB" i "Noticario de la OIU". Respecte els temes monogràfics, aquests reflectien una vegada més el grau de compromís del Col·legi en la defensa del medi ambient, doncs anaren dedicats a la reivindicació d'una planificació urbanística racional per als Pirineus¹⁰¹¹ o a la regulació legislativa dels parcs naturals¹⁰¹².

Havent dimitit Xavier Sust, els vocals de la junta de govern Agapito Borràs, Josep de Llorens i el secretari Víctor Manuel Cenicero, proposaven que Josep Antoni Dols, redactor de la revista, en fos el nou responsable de manera eventual, mentre es creava un consell de redacció que es fes càrrec de *Cuadernos*. Això fou acceptat per totes les parts, i el mes de maig de 1974 quedava constituït l'esmentat consell, integrat per Dols, Carles Martí Arís i Xavier Sanmartí. Sota la seva direcció, durant el que restava del segon deganat d'Antoni de Moragas, sols va aparèixer un número, el 100. Tot i que va sortir a mitjans de setembre de 1974, era el corresponent als mesos de gener i febrer, persistint el ja característic retard de la revista. Pel que fa al seu contingut, fou un nou número de la sèrie de l'Arxiu Històric, dedicat a l'estudi de la vida i de l'obra de l'urbanista Ildefons Cerdà, enaltint les seves aportacions no sols en l'àmbit barceloní sinó valorant la repercussió que tingué a nivell internacional.

Finalment, en termes generals, hem d'assenyalar, respecte als col·laboradors de la revista, que el seu número es va veure reduït, així com també la seva procedència. Foren, sobretot, signatures tradicionalment vinculades al Col·legi, com les de Joan Margarit, Josep Maria Martorell, José Corredor Matheos, Josep Muntanyola o Daniel Gelabert o bé de membres del servei de l'Arxiu Històric, com Salvador Tarragó, Ramon Grau, Mariona Ribalta o Maria Rosa Toran, essent complicat localitzar-ne alguna d'origen estranger. A

¹⁰¹¹ *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1973), núm. 95.

¹⁰¹² *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1973), núm. 99.

tall anecdòtic si es vol, s'hi poden trobar alguns poemes de Joan Brossa, de temàtica arquitectònica, representant, d'altra banda, un dels primers casos de la utilització de la llengua catalana a la revista¹⁰¹³.

6.3.2.6. El deganat de Mir Valls i la quasi desaparició de la publicació col·legial

El primer any del deganat de Jordi Mir Valls possiblement fou el més crític que fins aleshores havia viscut la revista. La precària situació institucional del COACB i, més en concret, de la Comissió de Cultura tindria tanta repercussió en ella que a punt estaria de fer-la desaparèixer.

Els mesos que el Ministeri de Vivenda havia prorrogat la segona etapa d'Antoni de Moragas, com hem vist, la publicació estigué dirigida per un consell de redacció interí format per Xavier Sanmartí, Carles Martí Arís i Josep Antoni Dols. Aquests, el mes de setembre es plantejaren la necessitat d'elaborar, a partir d'una anàlisi crítica de *Cuadernos*, unes bases a partir de les quals establir una línia de treball. Entre els objectius fonamentals que es fixaren hi havia el de mantenir el to d'incidència pública i de revisió constant de la professió de l'arquitecte. Igualment, es decidia conservar l'estructura dels números, tot mantenint les seccions i potenciant la confecció d'una part monogràfica. Pel que fa al material amb què s'hauria de treballar, s'apostava preferentment per l'elaborat pels diferents Serveis col·legials, tot seguint amb el sanejament econòmic iniciat per Emili Donato però sense rebaixar la qualitat de la publicació.

Amb aquests criteris aquí breument exposats, prepararen els esquemes de vuit números que havien d'abastar la pràctica totalitat de l'any 1975. Després de dos mesos de feina intensa, el 4 de novembre el resultat era presentat, en un elaborat informe al degà Jordi Mir Valls. La revista, emperò, tot i haver estat un dels principals bucs insígnia de la projecció cultural del COACB durant les últimes dècades, llavors o bé no era assumpte prioritari o bé l'escissió de la junta impedia veure amb claredat quin camí havia de seguir.

¹⁰¹³ BROSSA, J. "Jove edifici de pisos". *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1973), núm. 99, p. 46.

El 8 de gener, com hem vist, va ser un dels Serveis que quedà en mans d'un consell format per Vicenç Bonet, Xavier Sust i Cristian Cirici, malgrat que el consell de redacció es mantenia. A Josep Antoni Dols no l'hi havia estat renovat el seu contracte, però havia rebut oralment l'encàrrec, per part de la junta de govern, de tirar endavant el material preparat fins aleshores. Tot plegat eren interrogants entre el consell de redacció sobre la conveniència o no de seguir amb la seva feina en unes circumstàncies tan incertes, i molt més quan el 9 d'abril de 1975 la junta de govern s'arribava a plantejar fins i tot la substitució de la revista per un butlletí mensual d'informació col·legial¹⁰¹⁴. Afortunadament, es votà en contra d'aquesta mesura, i Vicenç Bonet, Xavier Sust i Cristian Cirici presentaren un informe sobre la línia que consideraven que havia d'adoptar la revista en el futur.

Per aquest pla de remodelació, *Cuadernos* passava a formar part del Servei de Publicacions, havent-ne de ser el principal responsable el cap del Servei, Vicenç Bonet. Amb tot, la revista estigué completament paralitzada entre els mesos de juny i setembre, dedicant-se el personal de la secció a realitzar treballs per a altres Serveis del COACB.

Pel que fa als números que aparegueren durant els primers mesos de deganat de Jordi Mir Valls elaborats per Josep Antoni Dols, Carles Martí i Xavier Sanmartí, aquests foren cinc dels vuit que s'havien arribat a projectar, del 101 al 105, corresponents el primer a març – abril i l'últim a novembre – desembre de 1974. D'aquests, els més rellevants són, precisament el primer i el darrer.

El 101 era de la sèrie de l'Arxiu Històric i constituïa una segona part del monogràfic anterior sobre la figura d'Ildefons Cerdà. El 105, per la seva part, fou sense dubtes el de més alt component polític i social que fins aleshores s'havia publicat. Elaborat en gran mesura per l'Oficina d'Informació Urbanística, era una denúncia més que contundent al que havia estat l'actuació de l'*Obra Sindical del Hogar* i una exigència a crits de la democratització de les

¹⁰¹⁴ SCOAC. Juntas de Govern del COACB. 9 d'abril de 1975.

institucions administratives. Tot fent un repàs de les barbaritats urbanístiques comeses per aquest organisme oficial a la província de Barcelona, s'expressava un absolut suport a les mobilitzacions de les associacions de veïns afectats.

Ja sota la direcció de Vicenç Bonet, la revista adoptà el subtítol de *Boletín Oficial del Colegio de Arquitectos de Cataluña y Baleares*. El número 106, corresponent als mesos de gener – febrer de 1975 no apareixeria fins a les acaballes de l'any, amb Franco ja agonitzant, i amb ell la dictadura.

6.4. Epíleg

La fita cronològica que marca l'inici d'aquest últim capítol de la nostra investigació, l'any 1964, ve determinada per l'arribada a la direcció del Col·legi d'una junta de govern amb un caràcter democratitzant evident, al capdavant de la qual s'hi situava Antoni de Moragas Gallissà. Sobre les bases de la feina feta anteriorment durant el deganat de Manuel de Solà – Morales Rosselló s'hi assentaria un procés modernitzador de l'entitat, no exempt de conflictes interns ni de debats ideològics. El sustentaria la decidida voluntat de posar la professió al servei de la societat, d'esdevenir un agent generador de cultura de primer ordre i de fer una passa endavant en matèria de reivindicació política, en un context atemptatori contra tota mena de llibertats individuals i de país.

Cal encabir aquests esdeveniments en el si del Col·legi en el marc general d'adquisició de consciència política, social i cultural de les principals corporacions professionals catalanes i d'actuació en conseqüència. Aquest fenomen, poc nombrós quantitativament, tindria rellevància qualitativa, atès que significaria engreixar les files de l'oposició a la dictadura amb membres d'un sector de la població generalment benestant i silenciosos d'ençà del final de la Guerra Civil, davant el desconcert i l'enuig de les autoritats.

La voluntat transformadora s'exhibí des de bon començament amb la creació de la Comissió de Cultura, element cabdal de l'activisme intel·lectual de la corporació. En termes generals, els resultats d'aquest organisme, durant tot el període, assolirien l'excel·lència, malgrat les múltiples tensions que es visqueren en el seu interior i les incomptables remodelacions que experimentà, les quals eren impulsades tant per a buscar una major eficiència com per a delimitar espais d'influència entre grupuscles de facultatius enfrontats.

Quant a les consecucions de la Comissió de Cultura, hem de convenir que les múltiples conferències, exposicions, publicacions, etc. de la mateixa conformaren bona part del millor programa cultural a Catalunya durant el que restava de dictadura i, especialment, pel que fa al seu últim lustre.

Grans artistes de diferents èpoques i disciplines van tenir cabuda a la sala d'exposicions, des de Miró, a Le Corbusier, passant per l'escultor Owe Pellsjö i per tota l'avantguarda pictòrica catalana. Es realitzaren homenatges a Antoni Gaudí, a Josep Lluís Sert, a Antonio Machado, a Rafael Alberti, a Federico García Lorca i a Josep Puig i Cadafalch. Es va reivindicar el GATCPAC i l'ADLAN, a més de la figura del pedagog Artur Martorell. Es van commemorar fites com els setanta-cinc anys del Barça i la trajectòria de la publicació *Cavall Fort*. Es denuncià la brutalitat de la pena capital i s'hagués retut homenatge a Pablo Neruda i al govern caigut de Salvador Allende si la policia del règim no hagués clausurat el recinte.

Per la tribuna d'oradors del Col·legi hi passaren gairebé totes les principals personalitats de la cultura catalana del moment. La llista és llarga, però potser és interessant repassar-la de nou per tal de valorar la magnitud de la tasca dels homes de la Comissió de Cultura: Joan Brossa, Rafael Santos Torroella, Xavier Miserachs, Josep Guinovart, Joan Triadú, Alfons Comín, Jaume Nualart, Alexandre Cirici Pellicer, Josep Benet, Xavier Rubert de Ventós, Joan Ainaud, Miquel Porter Moix, José Corredor Matheos, Josep Termes, Josep Vicens Foix, Baltasar Porcel, Joan Prats, Romà Gubern, Pere Gimferrer, Manuel Vázquez Montalbán, Joan de Sagarra, Joaquim Molas, Joaquim Gomis, Llorens Gomis, Albert Ràfols, Jaume Sindreu, J.J. Tharrats, Sebastià Gasch, Joan Oliver, entre d'altres i sense comptar els arquitectes. Pel que fa a la relació de personalitats internacionals, la categoria és igualment impressionant: Hugh Casson, Vittorio Gregotti, Sergio Asti, Umberto Eco, George Candilis, Peter Eisenman, Ludovico Quaroni, Yves Zimmermann, Richard Neutra, Kenzo Tange, James Stirling, Louis Kahn.

Per la seva part, la publicació del Col·legi, *Cuadernos de Arquitectura*, integrada dins la Comissió de Cultura, tampoc no es lliurà de la inestabilitat ni del mar de fons col·legial. Aviat això es manifestaria en la dimissió dels que eren director i redactor en cap, Assís Viladevall i Vicenç Bonet, respectivament. Tanmateix, malgrat les múltiples vicissituds que patí i el retard crònic de l'aparició dels seus números, la revista incrementà sempre el seu tiratge i la qualitat de les seves pàgines. L'època de major rellevància, combativa i

d'esplendor, la visqué possiblement sota la direcció d'Emili Donato, amb un contingut de fort component social i alt nivell cultural, impensable sense la valuosa labor de l'Arxiu Històric, materialitzat gràcies a Oriol Bohigas, i de l'Oficina d'Informació Urbanística.

Tot plegat ens ha de fer pensar en un Col·legi amb sòlides relacions amb l'estranger, molt actiu en la seva projecció pública, compromès en la vida cultural i social del país i crític amb la situació política estatal. Les iniciatives en aquest últim sentit es materialitzarien, sobretot, a partir de l'any 1970, ja durant el deganat de Josep Maria Fargas Falp. Tanmateix, les primeres passes les transità Antoni de Moragas, amb la seva participació a la Caputxinada, malgrat que ell sempre manifestà que la seva presència al convent de Sarrià tenia un caràcter personal i en cap cas de representació corporativa. Després del bienni de Cendoya Oscoz, d'estricta silenci envers allò que succeïa més enllà de les qüestions específicament professionals, sota el deganat de Xavier Subias Fages el Col·legi emprengué la senda de la contestació en matèria política. Com diem, amb Fargas Falp al capdavant, la corporació es manifestà en nombroses ocasions a través de sol·licituds i telegrams adreçats a les principals autoritats del règim i fins i tot amb l'acció directa, com fou el cas de la participació del degà en el tancament de Montserrat. Aquesta actitud de protesta, compartida amb altres quatre corporacions professionals catalanes – advocats, aparelladors, enginyers industrials i llicenciats – es faria efectiva en la reivindicació de la participació de la ciutadania en el funcionament de l'administració pública, en el recolzament a les protestes d'estudiants i professors de l'ETSAB i de la Universitat en general, en la defensa de l'autonomia de la corporació enfront de la Llei de Col·legis Professionals, en la condemna a l'aparell de justícia del règim i a les penes capitals que s'imposaven, en el desig de que es respectés la cultura pròpia del país, etc.

Així mateix, cal no oblidar el paper determinant que tingué el COACB i més concretament l'Oficina d'Informació Urbanística a l'hora de recolzar i de proporcionar assessorament tècnic i jurídic a les nombroses associacions de veïns cada cop més mobilitzades i combatives contra el desgavell urbanístic de la ciutat de Barcelona i en favor de la preservació del medi ambient.

Amb tot això, la classe, a través del Col·legi, s'havia abocat cap al poble i havia entroncat de nou amb la realitat internacional. Havia assumit l'indefugible compromís polític i havia portat a terme una tasca cultural d'una qualitat extraordinària. I tot plegat, això és important ressaltar-ho, enmig d'un panorama corporatiu més que inestable. La consumació de tota aquesta tasca no s'aconseguí en un context d'unitat. Els dirigents de la Comissió de Cultura sovint reberen forts atacs per part de sectors de col·legiats que exigien major participació en les diferents activitats i major transparència, enfocaments temàtics més amples o no tan atrevits –segons els casos–, i per part dels que es queixaven de l'alt cost que suposava per a les arques de l'entitat un programa cultural tan extens.

D'altra banda, les disputes al voltant de la ideologia política també hi foren presents. N'hi hagué entre els grups més reaccionaris i els posicionaments democràtics, i entre aquests últims, es donaren fortes dissensions entre els representants del catalanisme moderat i aquells que professaven l'ideari socialista i comunista, o com escrigué Emili Donato, entre els possibilistes i els radicals. A això s'hi sumà la guerra oberta per la manera en què gestionaven les diferents juntes de govern – més específicament la de Fargas Falp i la segona d'Antoni de Moragas – l'assumpte de les incompatibilitats.

Així, sobretot a partir de l'any 1970 i fins al final de la dictadura, el Col·legi fou un autèntic polvorí. Es succeïren les remodelacions de l'òrgan cultural – alguna de les quals estigué a punt de fer desaparèixer la ja emblemàtica publicació *Cuadernos de Arquitectura* – i es visqueren autèntics cismes a l'interior de les juntes de govern, sovintejaren les dimissions i fins i tot el Ministeri de la Vivenda suspengué unes eleccions. Totes aquestes circumstàncies tan adverses són un element que ens ha de fer valorar encara més tot allò que s'aconseguí.

CONCLUSIONS

GENERALS

Amb el present treball d'investigació hem analitzat l'evolució del corporacionisme dels arquitectes catalans, essencialment el radicat a la ciutat de Barcelona, durant el transcurs d'un segle, entre 1874 i 1975. Hem conegut, així, la trajectòria de les diferents corporacions, les natures que adoptà cada una d'elles i les causes últimes que les determinaren, gairebé sempre una combinació entre el context polític en què nasqueren i la concepció de la professió que predominava entre la classe o la que s'imposà. Així, n'hem historiat l'evolució i les vicissituds organitzatives experimentades i, alhora, la forma d'entendre l'ofici que les condicionà.

D'una manera especial, emperò, hem volgut aprofundir en el vessant polític, social i cultural d'aquestes entitats. És a dir, en la manera en què es relacionaren amb el seu marc històric, en com aquest les influí i, sobretot, en l'aportació que en aquests tres àmbits hi va fer la classe d'arquitectes catalans organitzada. Amb això, observem que, més enllà de l'exercici professional de l'Arquitectura - que evidentment no és en absolut asèptic - , els homes que es situaren al capdavant de les diferents corporacions presentaven inquietuds respecte la vida pública que els envoltava i, mitjançant els canals que oferia l'entitat, sentiren la necessitat de prendre-hi part. En termes generals, quan entre les motivacions per posicionar-se hi detectem raons alienes a l'estricta defensa o reglamentació professional, això és una voluntat de bastir una societat més estructurada o de generar coneixements, espais de debat i processos de reflexió, de l'índole que siguin, afirmarem que els agents protagonistes esdevenen intel·lectuals.

Si repassem ara les principals idees a retenir de cada una de les èpoques i entitats estudiades, no podem dir que aquell fos el cas dins l'Associació d'Arquitectes de Catalunya durant els seus primers anys de trajectòria, entre 1874 i 1898, analitzada en el primer capítol. En gran mesura, el seu naixement fou fruit del desengany de la major part dels arquitectes residents a Barcelona davant la ineficiència de la *Sociedad Central de Arquitectos* de Madrid, d'àmbit estatal, per a defensar els interessos materials de la classe al Principat. Aviat

comprovaren els seus fundadors que l'esmentada incapacitat no responia sols a raons de distància geogràfica o de centralisme, sinó que també hi tenien un pes molt important l'escassa reglamentació de l'ofici i l'endèmica corrupció del sistema de la Restauració. Quant a l'ordenament professional, el tradicional sentit individualista de la pràctica arquitectònica, entre d'altres circumstàncies, havia evitat la creació de col·legis d'adscripció obligatòria que vetllessin per l'ètica i els interessos col·lectius, contràriament al que succeïa en altres professions també de caràcter liberal. L'Associació pretenia treballar en aquella direcció, però el fet que la vinculació tingués un caràcter voluntari seria un llast que arrossegaria durant dècades, fins que al conjunt de la classe no hi calà la idea que sense la unió de tots al recer d'un col·legi oficial no s'assolirien els objectius materials marcats.

Mentrestant, l'Associació gaudiria de poca força pública i capacitat d'influència. Aquesta debilitat seria causa i alhora conseqüència de la manca d'implicació dels associats en la vida corporativa - amb les honroses excepcions de les juntes directives, que maldaven davant l'apatia generalitzada - i del nivell d'acceptació de l'entitat entre els facultatius. Si bé en el naixement de la corporació s'havia comptat amb la participació de la immensa majoria dels arquitectes residents a Barcelona, dues dotzenes escasses, el número d'associats no va créixer en aquest període conforme hauria pogut fer pensar la graduació de les primeres promocions de facultatius sorgides de la flamant Escola d'Arquitectes de la capital catalana, inaugurada el curs 1875 - 1876. Per contra, el desencís que traspua la documentació consultada degué ser en bona part responsable de que a finals del període sols poc més de la meitat dels arquitectes residents a Catalunya figurés adherida a l'entitat. Ens ha de fer veure, això, que el prestigi i la situació benestant i acomodada de l'arquitecte com a individu - per mor del seu origen burgès, o al menys petit burgès - no es correspon amb l'espai social inicial que ocupà com a classe, sense força ni capacitat real d'influència, segurament pel mins número d'integrants i per la potència de la clientela que contractava els seus serveis (administracions, Església, grans o considerables fortunes).

Exemplifica molt bé l'anèmia de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya la diàspora continuada que visqué durant les seves dues primeres dècades de trajectòria. Fins a l'any 1893 no tingué una seu social amb caràcter propi, que no en propietat. Abans, va fer front a vuit trasllats domiciliaris, sempre a resguard de col·lectius i entitats més poderosos i consolidats, com ara l'Ateneu Barcelonès, l'Escola d'Arquitectura, l'Institut de Foment del Treball Nacional o el Cercle Artístic, i arribant a perdre, fins i tot, l'autonomia com a entitat.

D'igual manera hem de valorar el fet que fins al mateix any 1893 no es disposés d'una publicació periòdica que fes les funcions de portaveu corporatiu. Nasqué, llavors, la *Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, amb un tarannà tècnic, oficialista i de poca transcendència, i el seu recorregut fou inestable i breu. A començaments de l'any 1897 cloïa la primera aventura editorial de l'Associació com a conseqüència, un altre cop, de la manca d'implicació dels seus membres, desinteressats en nodrir la publicació amb col·laboracions que la fessin viable.

Quant a la intervenció pública de l'Associació durant el primer període estudiat, val a dir que estatutàriament es tractava d'una entitat en què estaven vetats els assumptes que sobrepassessin els límits estrictes de la professió. Això era, sobretot, qüestions de caràcter polític i religiós. Es volia aïllar d'aquesta manera el si de l'entitat de debats que poguessin fracturar el col·lectiu i així restar-li encara més eficiència en les seves demandes. Tanmateix, la corporació es posicionà activament en algunes ocasions, sempre però en assumptes en què la professió hi pogués treure rèdit econòmic o que li permetessin visibilitzar-se en el conjunt de la societat barcelonina, tot i que a l'ombra d'organitzacions més poderoses. Fou el cas de la implicació en les manifestacions proteccionistes de començaments de la dècada dels 80 del segle XIX organitzades per *Fomento de la Producción Española*, o el suport obert a l'alcalde de Barcelona, Rius i Taulet, com a impulsor de l'Exposició Universal de 1888, que després de la seva mort i fins a ben entrat el segle XX esdevingué culte reverencial, amb ofrenes florals anuals incloses. Així mateix, hem de remarcar els múltiples senyals que testimonien que en el si de l'entitat hom combregava amb els postulats del catalanisme conservador o al menys els tolerava prou bé. L'evidència més clara

fou la designació d'un facultatiu per a integrar-se a la candidatura de la Lliga de Catalunya per als comicis municipals de l'any 1893, amb l'única oposició d'un dels socis, que apel·lava infructuosament a l'apoliticisme que marcaven els estatuts.

El vessant social de l'Associació estigué poc desenvolupat en aquest període, tot limitant-se a uns pocs articles de caràcter higienista a la *Revista*, a l'adhesió a diferents subscripcions benèfiques en pro de vídues i orfes i altres necessitats i a algunes reflexions en torn a la classe obrera, amarades al mateix temps de filantropia distant i de paternalisme.

En relació a les activitats de caràcter cultural, més enllà de l'aparició tardana de la *Revista*, aquestes foren escasses i tingueren una orientació exclusivament interna, sols d'àmbit corporatiu. En qualsevol cas, el múscul i la dinàmica de l'Associació oferien poques possibilitats expansives. Les expedicions científiques, vinculades en els seus orígens al món excursionista, foren iniciativa d'Elies Rogent. Es convertiren en el principal esdeveniment cultural de l'època per a la corporació, el que gaudí de major acceptació i assistència. Primer amb periodicitat anual i més tard semestral, serviren d'espai de sociabilització i per visitar alguns dels indrets arquitectònics de més rellevància del país, sovint d'època medieval i revestits d'un component romàntic que entroncava amb l'incipient corrent del catalanisme polític. Per a cada sortida, un dels socis actuava com a ponent i s'havia de documentar sobre el monument a visitar, amb l'objectiu d'informar la resta d'assistents de les característiques del lloc i de la seva història. Les ponències preparades teòricament havien de ser lliurades, més tard, a la directiva de l'Associació, que procediria a publicar-les. Això seria un impuls per a la historiografia de l'Arquitectura i de l'Art en general, emperò no foren infreqüents les vegades en què els ponents mai no presentaren el treball preparat, ni les ocasions en què l'expedició no se celebrà a causa de la manca de voluntaris per a exercir com a cicerones.

A partir del tombant de segle, fita que ens serveix per a iniciar el segon capítol, quelcom bategaria de manera diferent en el si de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. La feina feta des de les juntes directives, tot i l'apatia

generalitzada dels socis havia servit per fer un lloc a la corporació en el panorama associatiu barceloní i, a més, s'havien llançat les primeres idees sobre la necessitat de tendir a una organització de caire més modern i efectiu.

El període que s'encetava seria el de la consolidació de l'organisme i el de l'inici d'una obertura progressiva de la professió cap a la societat. En el plànol institucional, l'any 1903, l'Associació guanyà autoritat, respectabilitat i una via d'ingressos quan li fou atorgat el títol d'Entitat Oficial i d'Utilitat Pública. Tanmateix, allò a que s'aspirava era a la regulació de l'ofici mitjançant la creació dels Col·legi Oficial d'adscripció obligatòria, capaç de delimitar competències i de lluitar contra l'intrusisme. La consecució de la meta fixada hauria d'esperar més de trenta anys, després de superar multitud d'esculls burocràtics, incompetències ministerials i les reticències d'aquells que creien que els nous organismes atemptarien contra el caràcter liberal de l'arquitecte.

Apuntalaria també l'Associació el fet de posseir un nou local social, llegat testamentari de Bonaventura Pollés, a partir de 1919. Amb major capacitat, podria acollir normalment tots els actes institucionals i fins i tot algun tipus d'esdeveniment cultural obert al públic en general. Altres elements que denoten l'enfortiment de la corporació foren, per exemple, el creixement de la biblioteca, amb la recepció de publicacions d'arreu d'Europa i Amèrica, esdevenint així mateix, l'entitat, un lloc on els socis podien complementar de manera permanent la seva formació i estar assabentats de les principals novetats que en el seu camp succeïen arreu.

En l'àmbit cultural es va fer una passa endavant durant aquest període. Sempre es comptà amb una publicació periòdica, malgrat que aquesta tingués caràcter anual, els *Anuaris*, que recollien la trajectòria de l'Associació i hi sumaven també diferents estudis de caràcter tècnic o històric. Amb tot, per qualitat hem de referir-nos a *La Ciutat i la Casa*, apareguda entre 1925 i 1927 sota la direcció de Rafael Benet. En català, amb rigor i signatures de prestigi repassà l'actualitat no només de l'Arquitectura, sinó també d'altres esferes de les arts i el coneixement.

Les expedicions científiques, destinades sols als membres de l'AAC, se seguiren realitzant, tot ampliant-se el ventall de destinacions. A més de les construccions d'èpoques pretèrites, es visitaren fàbriques de materials de construcció i obres en marxa, sobretot a la ciutat de Barcelona, on els arquitectes o enginyers que les havien projectades i dirigien exercien de guies.

Obertes al públic en general, se celebraren diferents conferències, tot i que la temàtica gairebé sempre va ser d'índole arquitectònica i urbanística. Fou entre els anys 1906 i 1913 quan aquestes foren més freqüents, sota les presidències d'homes compromesos, com Pau Salvat Espasa o Josep Puig i Cadafalch. Posteriorment, tingueren un caràcter molt més esporàdic i disseminat.

Des d'un punt de vista d'intervenció política, s'ha d'assenyalar que també l'Associació fou més activa en aquesta etapa. Els estatuts que la privaven de posicionar-se en determinats assumptes foren a grans trets respectats, però així i tot el nivell de crítica a les administracions municipals o estatals augmentà considerablement. Aquesta aparent contradicció va ser possible perquè allò que era denunciat tenia un rerefons arquitectònic i urbanístic. Es condemnaren les deficiències i l'escàs número d'edificis públics amb finalitat assistencial, educativa, de serveis en general, o l'endarreriment en les obres de condicionament del clavegueram i s'assenyalaren els responsables últims de la situació, uns dirigents poc eficients, quan no corruptes, llastats per tots els vicis del sistema de la Restauració. Aquestes observacions es feren sobretot durant la primera dècada del segle XX i hi hem de veure la influència del regeneracionisme intel·lectual.

En altres circumstàncies, la classe organitzada sols es pronuncià, igualment, quan els seus interessos o els seus àmbits de coneixement eren perjudicats o, directament, atacats. En aquest sentit, verbigràcia, es va fer referència als fets de la Setmana Tràgica per condemnar la destrucció de patrimoni arquitectònic, però cap esment a les causes de la bullanga ni a la contundent i indiscriminada repressió.

En matèria social, en termes generals, l'obrerisme, sobretot l'anarquitxant, va ser vist com un element pertorbador per al desenvolupament econòmic, per l'abast de les mobilitzacions i la contundència que exhibia. Semblava que seria possible tendir ponts i apropar-se a les organitzacions obreres cap a la meitat de la dècada dels anys 10. Fins i tot l'Associació presentà ponències en aquest direcció a Congressos Nacionals d'Arquitectes, emperò el fenomen del pistolerisme ja silenciaria aquesta via tot just apuntada.

Llavors, un cop instaurada la dictadura de Primo de Rivera, l'Associació se centraria sobretot en la defensa dels interessos professionals – l'únic àmbit en què s'hi sumaven amb entusiasme tots els socis, majoritàriament apàtics en altres camps corporatius – i especialment en la demanda de la creació dels col·legis oficials d'arquitectes. Desapareixen, doncs, crítiques a l'administració i iniciatives de caràcter cultural. La llengua catalana, que havia anat penetrant progressivament en el funcionament de la corporació, aleshores també fou bandejada, amb l'elevada excepció de *La Ciutat i la Casa*.

A la fi, diferents accidents al ram de la construcció, arreu de l'estat, de conseqüències greus, feren encara més evident la necessitat d'un major control i regulació de la professió i les demandes de trenta anys foren satisfetes. El decret llei de col·legiació obligatòria per als arquitectes aparegué en les raneres de la dictadura primoriverista, mentre que la seva materialització tingué lloc ja sota un règim republicà.

El tercer capítol del treball s'estén, a grans trets, sobre el període de la II República, escenari històric en què convisqueren les dues corporacions dels arquitectes catalans, l'Associació i el Col·legi Oficial. Aquesta etapa contemplà la modernització de la classe, des d'un punt de vista institucional i també des de l'òptica de la concepció professional. És llavors que hem de convenir que els sectors dirigents d'ambdues entitats, així com els individus més participatius, esdevenen intel·lectuals. L'Associació i el Col·legi aleshores es posicionaren políticament sense pal·liatius al servei de la Catalunya autonomista i autònoma i es convertiren en espais generadors i difusors de coneixements de natura

diversa, impulsors de processos de reflexió. La classe, així mateix, se sentia preparada, des del seu àmbit d'actuació, per a interpretar un paper rector a la societat, per posar l'exercici de l'ofici al servei del poble.

Institucionalment fou un període convuls, de coexistència de les dues entitats. L'adopció per part del Col·legi de les atribucions de defensa professional i d'articulació organitzativa de la classe que fins llavors exercia l'Associació, va fer que aquesta es replantegés la seva pervivència. Decidit en primer terme, per raons essencialment de tradició, que no havia de dissoldre's, li pertocà redefinir les seves funcions. S'acordà que tindria un vessant molt més cultural, un tarannà acadèmic, i es procedí a la seva remodelació estructural. Per la seva part, el Col·legi no visqué una etapa d'estabilitat fins al mes de març de 1933, quan la seva demarcació fou acotada. Abans, des del naixement, la corporació amb capital a Barcelona tenia potestat a Catalunya, les Illes Balears, Aragó i la Rioja. No plaia a ningú la situació per motivacions diverses, entre elles políticoculturals, i aragonesos i riojans acabaren declarant-se en rebel·lia, fins que forçaren l'escissió dels seus territoris. Els catalans no ho buscaren activament, però tampoc no ho lamentaren en excés. Fins i tot el desig més civilitzat dels balears d'escindir-se fou vist amb bons ulls, puix es considerà que el nou marc col·legial, exclusivament català, facilitaria jurídicament la voluntat de desvincular l'entitat del ministeri estatal i situar-la sota dependència exclusiva de la Generalitat. Arribats en aquell punt, des de l'Associació ja s'havia arribat a la conclusió que calia tendir a una fusió amb el Col·legi i comissions d'ambdues corporacions hi treballaven conjuntament des de feia mesos. L'estiu de 1936 la integració semblava un fet, però aleshores el cop d'estat franquista i l'inici de la Guerra Civil dibuixaria un nou marc.

Abans, des del vessant polític, el més remarcable va ser, ja ho hem dit, l'oferiment de la classe a la Catalunya autònoma i també la seva defensa després de la repressiva resposta governamental espanyola als fets d'Octubre de 1934. Molt lligat a la política, hem de parlar de les reivindicacions que articularen els arquitectes catalans, sobretot des de l'Associació, tot demanant millores dels habitatges obrers, amb les condicions salubres pertinents i que aquests fossin accessibles des del punt de vista econòmic. Es reclamà la construcció o

habilitació d'edificis que eixuguessin l'alarmant dèficit que es vivia a Barcelona quant a places escolars o espais assistencials, així com també es feren denúncies de les pràctiques especuladores en matèria urbanística. Paral·lelament, es defensà la presència de la figura de l'arquitecte a les zones rurals de Catalunya, tot presentant-lo com un agent de modernització i portador de benestar, mitjançant els seus coneixements, a la població.

En matèria cultural, l'Associació estigué més activa que mai durant aquest període. No de bades, per mor de la redefinició de funcions que experimentà, es dedicà essencialment a conrear i difondre coneixements arquitectònics i urbanístics. D'entre les iniciatives principals cal assenyalar les conferències. Conforme passaren els anys la freqüència fou major, fins a institucionalitzar els Cicles de Primavera, que comptaren amb destacades personalitats del món de l'Arquitectura i de la política barcelonina del moment. Així mateix, la vinculació de la classe amb la cultura del país es reafirmà mitjançant la celebració de dos Congressos d'Arquitectes de Llengua Catalana, amb respectable acollida i participació i molt productius des d'una òptica intel·lectual.

De gran qualitat fou també la revista de l'Associació, *Arquitectura i Urbanisme*, especialment la seva segona època, entre 1934 i 1936. Va ser portaveu de l'entitat en les seves múltiples facetes i alhora una finestra oberta a la realitat arquitectònica mundial. També parà atenció a allò que succeïa a l'interior de Catalunya i, més en concret, a l'experiència racionalista del GATCPAC, al qual li donaren cobertura institucional amb la publicació dels seus actes i consecucions. Aquesta actitud també la trobarem en el si del Col·legi.

Tornant de nou ara a *Arquitectura i Urbanisme*, s'han de destacar les contribucions d'intel·lectuals de reconeguda vàlua aliens a la professió, bé en la redacció dels editorials, bé conduint seccions destinades a cobrir tot el panorama artístic i literari de Barcelona.

Va ser aquesta, per tot plegat, una etapa d'enlairament de la classe, d'assoliment de la modernització, de transformació de la concepció de l'ofici, que s'obria a la societat i que apostava per una Catalunya dinàmica, autogovernada i amb sòlides connexions amb la realitat europea.

Amb aquestes fites aconseguïdes i amb una direcció a seguir aparentment clara i ben definida, es produí la sotragada radical que comportà el cop d'estat dels militars reaccionaris i el començament de la Guerra Civil. El nou escenari polític seria el d'una excepcionalitat absoluta que condicionaria tots els àmbits de la vida espanyola i catalana. La classe dels arquitectes no en podria restar al marge i això és el que abordem en el quart capítol del treball.

El vessant revolucionari que adoptà la legitimitat a la República a Catalunya tindria les seves conseqüències en les dues corporacions encara existents, l'Associació i el Col·legi: cap d'elles no tingué cabuda a la Barcelona antifeixista. Foren suprimides per l'acció d'un grup reduït d'antics col·legiats, arrecerats en un primer moment a la UGT i més tard també a la CNT, que es constituïren en Sindicat d'Arquitectes de Catalunya, amb el beneplàcit i el reconeixement de la Generalitat. Des del nou organisme volgueren ostentar la representativitat del col·lectiu d'arquitectes catalans. Es considerà que la nova estructura seria la més idònia per a una doble línia d'actuació: la de la transformació revolucionària de l'ofici i la d'articular la col·laboració de la classe per assolir la victòria als camps de batalla. Sota ambdós paràmetres es portaren a terme totes les iniciatives que impulsà o prengué part el Sindicat d'Arquitectes de Catalunya i així hem optat per afrontar l'anàlisi d'aquest període.

Quant a les mesures més purament revolucionàries hem de destacar, per sobre de totes, la de la distribució racional del treball, des de la corporació com a ens centralitzador de les comandes, a cadascú segons les seves especialitats i disponibilitat, per tal que tothom tingués una càrrega i uns guanys similars. Aquesta política feia saltar pels aires els fonaments liberals de l'ofici i no foren infreqüents els casos de resistència passiva als designis del comitè rector o la no vinculació a l'entitat per part d'aquells que es pogueren permetre no exercir durant la contesa. Tanmateix, les circumstàncies d'emergència feren que la

majoria s'adherís a la corporació, prèvia sindicació inexcusable bé a la UGT, bé a la CNT. Un cop es presentava la sol·licitud d'ingrés una comissió estudiava la conveniència o no de l'admissió depenent dels antecedents polítics que presentés l'aspirant, tot suposant això un procés depurador més o menys encobert. Val a dir, emperò, que no hem localitzat cap cas de denegació de l'ingrés i ho atribuïm més al sentiment de pertinença de classe professional que no pas a la comunió ideològica de la major part del col·lectiu amb els postulats del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya.

On sí que hi hagué una depuració amb conseqüències fou a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. El secretari general del Sindicat d'Arquitectes, Josep Torres Clavé, aconseguí ésser nomenat delegat de l'Escola per part de la Generalitat i volgué endegar un procés de modernització dels plans d'estudi d'aquella institució docent i de transformació del carisma del professorat. Per això, decidí prescindir dels serveis de bona part dels docents que estaven en nòmina, malgrat que això no significà que no fossin admesos al Sindicat o expulsats d'ell, la qual cosa hagués suposat privar-los de qualsevol forma de l'exercici de la professió i, per tant d'ingressos en una conjuntura força complicada. En qualsevol cas, durant la Guerra Civil, l'Escola estigué gairebé sempre tancada i el nou pla traçat mai no es pogué aplicar.

Un altre àmbit d'actuació d'índole revolucionària en que s'implicà el Sindicat fou el de la participació en el control de l'economia generada pel ram de la construcció, amb la designació de facultatius en el si dels comitès de control de les cases constructores i posteriorment amb la integració de l'entitat a l'Agrupament Col·lectiu del Ram de la Construcció de Barcelona. Això cal ésser considerat, d'altra banda, com un apropament interclassista sense precedents a altres oficis vinculats a la construcció, tradicionalment subordinats al paper director dels arquitectes. Amb tot, l'experiència no resultà satisfactòria per als membres del comitè del Sindicat d'Arquitectes, que veieren com es retallaven salaris a la classe, com perdien autonomia i com en ocasions les seves opinions eren menystingudes en el procés de presa de decisions.

Més mesures rellevants en aquesta línia d'acció foren la contribució de la classe a l'adequació d'edificis per a l'ensenyament, en el marc de l'actuació del Consell de l'Escola Nova Unificada, el condicionament de porteries de Barcelona segons paràmetres d'higiene i de salubritat o la creació d'una xarxa d'oficines arreu de Catalunya que permetessin estendre els criteris i les directrius del comitè assentat a Barcelona a tots els facultatius assentats al país.

Tot això es portà a terme, o com a mínim s'intentà, en paral·lel al sosteniment d'una guerra contra un enemic millor organitzat i preparat. Aquesta circumstància condicionà enormement totes les iniciatives revolucionàries. Si bé fins a finals de l'any 1937 les mesures apuntades podien ser més o menys materialitzades, malgrat les lògiques dificultats, arran de la desfeta de les forces republicanes al front d'Aragó aquestes s'anaren difuminant progressivament. A partir d'aleshores, principis de 1938, les urgències bèl·liques determinaren prioritats en què invertir recursos i esforços, i la mobilització forçosa dels individus més joves i motivats va fer la resta. Sobretot a partir del mes d'abril de 1938, quan fou cridat a files gran part del comitè, amb Torres Clavé al capdavant, l'actuació del Sindicat es limità a la reclamació de drets professionals, a les gestions per al reconeixement ministerial – que mai no arribà - i a tasques d'assistència a la rereguarda en casos de bombardejos i construcció de refugis.

Abans d'arribar en aquest punt, quant a la contesa armada, el Sindicat havia fet d'intermediari entre l'exèrcit de la República i els seus afiliats, quan el primer reclamava facultatius per mor dels seus coneixements tècnics per al bastiment de fortificacions. El Sindicat traslladava la demanda als arquitectes i els procurava assegurar un rang elevat en l'escalafó militar i si era possible ajuts econòmics complementaris. Aquesta funció continuà també a partir de l'abril de 1938, emperò aleshores les lleves ja tenien un caràcter forçós. A finals d'aquell any, una vuitantena d'arquitectes catalans havien estat mobilitzats per les forces republicanes, d'un total de poc més de dos-cents que estaven inscrits llavors al Sindicat, una aportació realment considerable. Alguns altres havien decidit agafar les armes en favor dels revoltats. Són de remarcar, per altra banda, les gestions practicades pel Sindicat en l'alliberament de companys retinguts

sospitosos de ser simpatitzants de les forces faccioses o acusats d'espies en el si de l'exèrcit republicà. Així mateix, s'ha de fer esment a la condemna que li mereixeren les execucions d'arquitectes catalans a la rereguarda.

A la fi, a principis de l'any 1939 es consumà la derrota republicana i l'ocupació franquista de Catalunya. El Sindicat s'havia esfilagarsat durant el procés, sumit en la desfeta generalitzada. Les noves autoritats s'assentaren amb la voluntat de depurar responsabilitats per l'aventura revolucionària catalana i, immediatament, restituir els organismes previs, en aquest cas el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears. Això ha estat analitzat en el capítol cinquè del nostre treball.

La instauració de la dictadura de Francisco Franco no faria sinó aprofundir en el trencament del que hagués estat l'evolució normal del col·lectiu arquitectònic català – del país en el seu conjunt – en unes circumstàncies menys radicalitzades. A partir de llavors, tot estaria condicionat per un clima de repressió, de confrontació permanent entre vencedors i derrotats de la contesa, de culte al Generalíssim, d'ultraconservadorisme catòlic i nacionalisme exacerbant d'arrel castellana, a més de l'aïllacionisme en política exterior i de l'autarquia econòmica. Tot plegat determinaria una postguerra marcada per la misèria material i intel·lectual.

Amb aquests paràmetres es produiria la restitució del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, endegada per qui era el seu degà el mes de juliol de 1936, Francesc de Paula Guàrdia Vial i part de la junta de govern d'aleshores, sempre sota l'atenta vigilància d'un delegat del poder i, més tard dependent de la Direcció General d'Arquitectura, controlada per Falange. Fou aquest organisme el que nomenà les comissions gestores i les juntes de govern del Col·legi fins a mitjan dècada dels 40, així com també qui ostentava la potestat de controlar els comptes. A partir de llavors, de l'any 1946, la capacitat de decisió retornà parcialment a l'assemblea general i al sufragi al que estaven cridats els col·legiats per escollir l'equip rector. Tanmateix, la inèrcia dirigista corporativa va fer que Josep Maria Ros Vila, l'home que substituï l'any 1940 a Guàrdia Vial quan morí, es mantingués al capdavant de la nau col·legial fins a

l'any 1954. També tingué una llarga etapa com a degà president qui el rellevà, Manuel de Solà – Morales Rosselló. Durant la seva gestió s'assentaren les bases d'índole cultural que més endavant serviren per articular un nou procés modernitzador en el si de la corporació, oberta a la societat i contestatària políticament parlant. S'han d'assenyalar, així mateix, la consecució, durant el seu mandat de la construcció d'una nova seu social, a la llarga importantíssima en el procés esmentat.

Retrocedint ara en el temps, s'ha de manifestar que la dècada dels anys 40 foren d'una grisor sense precedents per a la classe dels arquitectes catalans. L'ambient que es respirava en el si de l'entitat, d'acord a allò que passava murs enllà, sols deixava espai per a manifestacions públiques d'adhesió al règim i a la figura del dictador, i de lloança als *caídos*, els facultatius morts a la rereguarda republicana o als camps de batalla combatent la legalitat. En aquest extrem, s'arribaria a posar una placa de bronze amb els seus noms gravats a la sala de juntes de l'entitat, a més de dedicar-se misses diverses a la seva memòria.

Aquesta actitud de remembrança dels morts del bàndol vencedor es compaginà amb la política de condemna i de repressió dels derrotats. El procés de depuració al que fou sotmès el Col·legi s'allargà entre mitjan any 1939 i el mes de juliol de 1942. Dels al menys 266 arquitectes que s'hi sotmeteren, 45 en resultaren malparats, amb càstigs de diferents graus. A la fi, les sancions definitives es reduïren a 20, afectant, en tots els casos, facultatius que havien emprès el camí de l'exili, ja fos durant el conflicte o tot d'una que s'hagué consumat l'esfondrament republicà. En qualsevol cas, l'absència de l'estat espanyol fou considerada desafecció al règim franquista al màxim nivell. La sanció que els fou imposada consistí en la inhabilitació per a exercir l'ofici a tot el territori nacional. Entre els depurats negativament hi havia representants de pràcticament totes les ideologies polítiques i estils arquitectònic, tot podent-se destacar els noms de Josep Lluís Sert López, Josep Puig i Cadafalch, Josep Gudiol Ricart, Germà Rodríguez Arias o Nicolau Maria Rubió Tudurí. D'altres exiliats mai no foren depurats perquè no havien estat col·legiats, sobretot per

mor de la seva joventut, com va ser el cas d'Antoni Bonet Castellana. Molts d'ells, amb el pas dels anys, retornaren a Catalunya i pogueren exercir de nou, amb més o menys limitacions.

En matèria cultural, encara durant la dècada dels 40, el Col·legi es dotà d'una Secció Acadèmia, comandada per Cèsar Martinell i Manuel de Solà – Morales Rosselló. D'entre les seves consecucions s'ha d'esmentar l'organització de diferents conferències, de qualitat dubtosa, de caràcter oficialista, pronunciades per arquitectes propers a l'organigrama directiu franquista, en els primers anys de la dècada, i, sobretot, la posada en marxa d'una nova publicació periòdica corporativa, *Cuadernos de Arquitectura*, l'any 1944. D'ençà de finals de 1937, quan desaparegué *Arquitectura i Urbanisme* a causa dels rigors bèl·lics, el col·lectiu organitzat dels arquitectes catalans no havien tingut un portaveu públic. Tanmateix, *Cuadernos* trigaria molts anys a superar la qualitat de la revista nascuda en el si de l'Associació d'Arquitectes i perpetuada pel Sindicat. Per contra, durant els anys 40, la publicació del Col·legi fou d'una rigidesa excessiva, gairebé exclusivament centrada en obres de companys de la professió, tancada sobre si mateixa, aliena a la realitat europea i nord-americana.

Cap a l'any 1949, la dinàmica de l'entitat començà lleugerament a canviar. Un concurs destinat a resoldre el problema de l'habitatge a Barcelona posava sobre la taula, per primer cop en aquest període, la preocupació per la qüestió social i s'exploraven vies per corregir les mancances existents des d'una òptica arquitectònica. El mateix any 1949, Antoni de Moragas, com a responsable de cultura a la corporació, organitzava un cicle de conferències a l'Ateneu Barcelonès que serviren per a recuperar el contacte perdut durant una dècada entre l'Arquitectura catalana i la que es practicava lluny de les seves fronteres, sempre més enllà dels Pirineus i de l'Atlàntic. Aquests cicles s'institucionalitzaren i portaren a Barcelona, fins a mitjan dècada dels 50, figures ben rellevants de l'Arquitectura i de l'Urbanisme mundials. Era el començament del llarguíssim procés de redreçament cultural que requeria la travessa del desert dels anys 40.

Després d'uns pocs anys de refredament de la línia empresa, cap a finals dels 50 es recobrà amb forces renovades, en paral·lel a les gestions per dotar l'entitat d'un nou domicili social. A començaments dels anys 60, les fites són més que remarcables, tant en matèria de conferències com d'exposicions celebrades. En aquest darrer sentit, per exemple, s'ha de destacar la que exhibí obres de Le Corbusier, l'any 1962. Reflecteix aquest fet la superació progressiva dels paràmetres ideològics de l'arquitectura falangista, al menys d'aquells que titllaven, durant la dècada dels 40, el Racionalisme arquitectònic de corrent antinacional, comunista, representant de tots els mals de la civilització occidental.

El camí de dignificació dels racionalistes autòctons, els integrats en el GATCPAC, també es transità a poc a poc, a partir de la segona meitat de la dècada dels anys 50. Va ser essencialment a través de *Cuadernos de Arquitectura* i gràcies a la ploma d'Oriol Bohigas, que volgué homenatjar les figures i les obres dels tres principals representants, derrotats d'una manera o l'altra a la Guerra Civil: Josep Lluís Sert, Antoni Bonet Castellana i Josep Torres Clavé. De la mateixa manera, es tornaren a dirigir les mirades a un corrent típicament català que havia caigut en l'ostracisme o en l'oblit interessat, sense dubte pel seu component polític, el Modernisme.

Aquesta tasca de recuperació activa de la memòria arquitectònica catalana, com diem, es realitzà en gran part mitjançant la revista col·legial, que amb el tombant de dècada, dels 40 als 50, gaudiria de positives transformacions. En matèria organitzativa deixà de dependre de la Secció Acadèmia i li fou nomenat un màxim responsable, un director. El càrrec seria exercit a partir de 1953 per Ramon Tort Estrada i d'ençà de 1957 per Assís Viladevall Marfà. Durant el període dels anys 50 i primers 60 s'eixamplà la temàtica, s'obriren les mires cap a altres manifestacions culturals, es comptà amb la signatura d'intel·lectuals no vinculats a l'Arquitectura i, en definitiva, es posaren els primers fonaments per a una progressiva politització de caire contestatari de la revista, reflex del que succeïa a la corporació.

El període analitzat en el sisè i últim capítol de la investigació l'enceta l'arribada al deganat del Col·legi d'Antoni de Moragas, l'any 1964, el facultatiu que havia contribuït a reprendre els contactes entre Catalunya i la resta del món en matèria arquitectònica. L'equip que l'acompanyà disposava d'un tarannà clarament democratitzant i, a arran de la ingent feinada feta en matèria cultural en els tres lustres anteriors, imbuí l'entitat d'un activisme social i polític que a grans trets ja no abandonà fins a la mort del dictador Franco, l'any 1975, punt en què concloem el nostre treball.

El nou posicionament agosarat que adoptaria la corporació dels arquitectes catalans no va ser cap fenomen aïllat, sinó que s'ha d'englobar en un procés de desvetllament democràtic que experimentarien bona part dels sectors professionals liberals del país: advocats, enginyers, metges, aparelladors, periodistes o economistes. Ja fos des de la direcció del col·legi respectiu o des de l'oposició més compromesa a juntes de govern immobiliàries, a part dels esforços per a la modernització del seu ofici, realitzaren també una important tasca a diferents plànols. Des de la seva tribuna llançaren nombroses campanyes en favor de la democràcia, de la llibertat i dels drets dels ciutadans. Es solidaritzaren amb les protestes estudiantils i obreres i lluitaren contra, entre d'altres aberracions de l'època, la pena de mort. S'editaren publicacions i s'organitzaren cicles de conferències, taules rodones, exposicions, etc., sovint amb voluntat expressa d'omplir evidents buits culturals, moltes vegades per trenar ponts que connectessin la realitat catalana amb la d'Europa. Tot plegat, complementaria prou satisfactòriament el conjunt d'actuacions encaminades a combatre els principis de la dictadura, tant des del vessant polític, com des del social i cultural.

A l'interior del Col·legi d'Arquitectes, doncs, el punt de partida el suposà l'arribada al deganat d'Antoni de Moragas, home experimentat en la vida corporativa i amb l'amplitud de mires que calia per a fer una passa endavant més en matèria cultural, a través de la creació de la Comissió de Cultura, iniciativa, d'altra banda, d'Oriol Bohigas. Aviat, de l'atreviment en l'àmbit de la producció intel·lectual, es passà a la intervenció de l'entitat en assumptes de matèria política i social. Per molt que el degà volgués desvincular la seva presència a la

Caputxinada del seu càrrec corporatiu, el mes de març de 1966, foren pocs els que ho interpretaren d'aquella manera. Tampoc no ho va fer el Govern Civil de Barcelona, que des d'aleshores vigilaria de prop la trajectòria de la corporació i la fustigaria oportunament amb la suspensió d'esdeveniments culturals quan aquests eren massa atrevits o quan es projectaven en mesos especialment conflictius des del punt de vista contestatari amb el règim.

L'esverament generalitzat que es visqué a la corporació arran dels fets del convent de Sarrià propiciaren un bienni de tarannà conservador i poc compromès a nivell exterior, com fou el d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz, entre 1966 i 1968. Posteriorment, i fins a l'acabament del règim franquista, els diferents degans presidents (Xavier Subias Fages, Josep Maria Fargas Falp, novament Antoni de Moragas i a la fi Jordi Mir Valls), redundarien en el camí emprès l'any 1964, amb especial intensitat un cop començà la dècada dels 70.

Per altra banda, la vida corporativa interna no es va desenvolupar de manera serena ni assossegada. Múltiples conflictes assotaren el dia a dia de l'entitat, sovint relacionats amb les confrontacions ideològiques existents entre sectors immobilitistes – sovint disfressats d'apolítics – i els de tarannà democratitzant. Encara entre aquests últims, es donaren discrepàncies entre els possibilistes i els més avançats. Igualment, hi hagué dures confrontacions per qüestions d'índole més professional, com les relacionades amb les incompatibilitats, i d'altres de personals.

En un àmbit polític s'ha de remarcar el posicionament de les juntes de govern en la defensa dels drets individuals i els col·lectius del país i la condemna de qualsevol mena de violència i de repressió, especialment la pena de mort. També es pronunciaria reclamant mesures tendents a una major participació ciutadana en la vida pública o oposant-se a la intervencionista Llei de Col·legis Professionals. Sovint, aquestes manifestacions es feren de manera coordinada amb altres col·lectius professionals liberals.

En el marc sociocultural, també imbuït políticament, la Comissió de Cultura portà a terme una tasca ingent, malgrat les múltiples reestructuracions que hagué d'afrontar i les crisis internes que la damnaren. Dels diferents Serveis amb què es dotà la Comissió de Cultura, hem analitzat amb més atenció l'Oficina d'Informació Urbanística, les seccions d'Exposicions i Conferències i la publicació col·legial, *Cuadernos de Arquitectura*.

Quant a la primera, consolidada l'any 1970, cal destacar el seu paper assessor en les lluites veïnals contra els desgavells de la Barcelona dels anys 70 i en la impugnació de gran número de plans urbanístics que amenaçaven el medi ambient. Les seccions de Conferències i Exposicions assoliren fites brillants amb la seva programació multidisciplinària i la presència d'alguns dels intel·lectuals més destacats del panorama català i internacional, tot constituint una de les millors ofertes culturals de la Barcelona de l'època, barrejant qualitat i compromís polític.

Per la seva part, *Cuadernos de Arquitectura*, també viuria una època incerta, amb nombroses remodelacions i inestabilitats internes, que a punt estigueren de fer-la desaparèixer. Tot i això, els nivells qualitius als que arribà foren de molta consideració, sobretot sota la direcció d'Emili Donato, essent mereixedors de premis internacionals. El grau de crítica a les administracions davant determinades circumstàncies de misèria social, per exemple el fenomen del barraquisme o altres manifestacions d'habitatges precaris, o de deteriorament de la natura també fou en augment de manera progressiva. Alhora, la revista ha de ser considerada un reflex de la transformació conceptual de l'ofici, al menys per part d'uns sectors amb altíssima vocació social i compromís públic, de la modernització de la corporació i, en definitiva, de l'assoliment del caràcter d'intel·lectuals per part dels seus dirigents i membres més actius.

Per les dimensions i la complexitat del marc cronològic estudiat durant tot el treball, juntament amb la natura diversa de les diferents organitzacions professionals dels arquitectes catalans i les circumstàncies que les condicionaren, es fa força difícil determinar elements que siguin comuns i perpetus per a tots els períodes i formes associatives. Tanmateix, sí que n'hi ha.

Detectem un fil de continuïtat rellevant en l'elevat sentiment de classe, de pertinença i defensa del grup, que es donà en tot moment, al menys entre els sectors directius de les corporacions i els facultatius més compromesos. Això, en principi tan consubstancial a qualsevol associació professional, es mantingué en conjuntures de posicionaments radicalitzats per les circumstàncies exteriors i tendí a prevaldre per sobre de les conviccions polítiques individuals. Només així es pot entendre que els membres del comitè del SAC no neguessin a cap arquitecte l'accés a l'organització, la qual cosa hagués suposat privar-lo de l'exercici professional i, per tant, condemnar-lo a patir encara més les inclemències econòmiques dels anys bèl·lics; o que en aquella mateixa tessitura advoquessin per l'alliberament de companys detinguts sota l'acusació de presentar simpaties amb els revoltats i condemnessin les execucions a la rereguarda. En un sentit similar, progressivament, durant la dècada dels anys 40 s'incrementaren les veus, en la mesura que era possible, per tal que la Direcció General d'Arquitectura obviés els efectes de la depuració franquista aplicada en el si del COACB.

Un altre element continuista fou la vocació corporativa de generar coneixements i ser espai de producció i debat cultural en matèria arquitectònica i d'historiografia de l'art. Aquesta es manifestà des del naixement de l'associacionisme dels arquitectes, malgrat que la debilitat inicial del col·lectiu retardaria alguns lustres la seva materialització. Circumstàncies econòmiques i polítiques pogueren refredar aquestes actuacions i restar-ne intensitat en algunes ocasions, però també és cert que en d'altres, quan el context era més que advers, per voluntat indoblegable de determinats facultatius i, evidentment, amb la cobertura corporativa, s'assoliren algunes de les fites més remarcables en aquest sentit. En són exemples la publicació periòdica en català de *La Ciutat i la Casa*, en plena dictadura primoriverista, o l'actuació integral de la Comissió de

Cultura del COACB, a partir de l'any 1964. Més puntualment les corporacions dels arquitectes catalans també esdevingueren escenaris de difusió de sabers no estrictament vinculats amb la professió, amb els quals volgueren complementar la formació dels seus integrants i alhora abocar-los a la societat per a la que exercien. Això és produït, i no és casualitat, quan la voluntat d'intervenció política fou més marcada.

Quan el col·lectiu organitzat dels arquitectes catalans es pronuncià amb més fermesa en matèria pública i en els impulsos que ho motivaren no hi pesaren sols les inquietuds professionals, la corporació en qüestió esdevingué un important agent intel·lectual en el si de la societat catalana. Aquesta condició l'adoptaren d'una manera marcada en dos períodes molt concrets i alhora diferenciats entre ells. El primer va ser el de la Catalunya republicana, quan tant el COACB com l'AAC s'oferiren sense reserves al servei de la Generalitat autònoma; el segon, a partir de finals de la dècada dels anys cinquanta i sobretot inicis dels seixanta, en què s'aconseguí connectar novament la realitat arquitectònica catalana amb la de la resta del món occidental i es començaren a qüestionar cada cop amb més vehemència els paràmetres del franquisme. Entre totes dues etapes, en la conjuntura de màxima excepcionalitat dels anys bèl·lics, l'organització que ostentà oficialment la representació dels arquitectes catalans ha de ser qualificada de revolucionària i combatent.

Per tot plegat, pel valor de les fites culturals assolides i pel nivell de compromís politicosocial adquirit, l'anàlisi de l'evolució del corporacionisme arquitectònic català ens ha fet veure en aquest col·lectiu professional una peça de força rellevància per a la configuració de la Catalunya contemporània, en tant que creadora de coneixements i generadora i difusora d'opinió i debat.

A més, els facultatius que més s'hi involucraren trobaren en aquestes entitats una plataforma des d'on sumar al seu rol de tècnics, en ocasions també d'artistes, un activisme en altres vessants, però que a la postre era indestruïble de la seva professió, atès que des d'allà interactuaren amb els col·legues i amb el conjunt de la societat, l'inevitable receptor de les seves obres. En aquest sentit, doncs, considerarem el paper que hi exerciren com un element més que els

investigadors hauríem de tenir en compte quan avaluéssim les seves trajectòries individuals, puix fou una forma més que tingueren d'entendre i de desenvolupar l'Arquitectura al nostre país, malgrat que menys vistosa i fins ara desconeguda que l'efectuada des de les taules de disseny, a peu d'obra o a les palestres docents.

APÈNDIX

**1. COMPOSICIÓ DE LES DIRECTIVES
DE LES DIFERENTS CORPORACIONS**

DIRECTIVES DE L'ASSOCIACIÓ D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, 1874 – 1936

19 de febrer de 1874

President: Josep Oriol Mestres.

Secretari: Lluís Domènech Montaner.

Tresorer: August Font Gumà.

1 de febrer de 1875

President: Josep Oriol Mestres.

Secretari: Josep Torres Argullol.

Tresorer: August Font Gumà.

10 d'abril de 1877

President: Josep Oriol Mestres.

Secretari: Josep Torres Argullol.

Tresorer: Modest Fossas Pi.

3 de desembre de 1877

President: Josep Oriol Mestres.

Secretari: Josep Artigues.

Tresorer: Modest Fossas Pi.

6 d'octubre de 1879

President: Francesc de P. del Villar

Secretari: Camil Oliveres

Tresorer: Emili Salas.

Vicepresident: Modest Fossas

Vicesecretari: Emili Cabanes

Vicetresorer: Eduard Mercader.

10 de gener de 1881

President: Joan Torras.

Secretari: Joaquim Bassegoda.

Tresorer: Josep Amargós.

Vicepresident: Modest Fossas

Vicesecretari: Bonaventura Pollés Vivó.

Vicetresorer: Eduard Mercader.

14 de desembre de 1881

President: Joan Torras.

Secretari: Joaquim Bassegoda.

Tresorer: Josep Amargós.
Vicepresident: -
Vicesecretari: Bonaventura Pollés Vivó.
Vicetresorer: Gaietà Buigas.

1 de maig de 1882

President: Joan Torras.
Secretari: Bonaventura Pollés Vivó.
Tresorer: Gaietà Buigas.
Vicepresident: -
Vicesecretari: -
Vicetresorer: -

4 de desembre de 1882

President: Modest Fossas Pi.
Secretari: Josep Domènech Estapà.
Tresorer: Jaume Gustà Bondia.
Vicepresident: -
Vicesecretari: Enric Sagnier Vilavecchia.
Vicetresorer: Gaietà Buigas.

10 de desembre de 1883

President: Modest Fossas Pi.
Secretari: Joaquim Bassegoda.
Tresorer: Jaume Gustà Bondia.
Vicepresident: Magí Rius.
Vicesecretari: Enric Sagnier Vilavecchia.
Vicetresorer: Josep Vilaseca.

1 de desembre de 1884

President: Leandre Serrallach.
Secretari: Joaquim Bassegoda.
Tresorer: Josep Torres Argullol.
Vicepresident: Magí Rius.
Vicesecretari: Enric Sagnier Vilavecchia.
Vicetresorer: Josep Vilaseca.

7 de desembre de 1885

President: Leandre Serrallach.
Secretari: Josep Amargós.
Tresorer: Josep Torres Argullol.

Vicepresident: August Font Carreres.
Vicesecretari: Enric Sagnier Vilavecchia.
Vicetresorer: Pelai de Miquelerena.

6 de desembre de 1886

President: Josep Artigues.
Secretari: Josep Amargós.
Tresorer: Bonaventura Pollés.
Vicepresident: August Font Carreres.
Vicesecretari: Càmbara.
Vicetresorer: Pelai de Miquelerena.

5 de desembre de 1887

President: Josep Artigues.
Secretari: Antoni Maria Gallissà.
Tresorer: Bonaventura Pollés.
Vicepresident: Josep Vilaseca.
Vicesecretari: Càmbara.
Vicetresorer: Josep Font Gumà.

3 de desembre de 1888

President: Magí Rius.
Secretari: Antoni Maria Gallissà.
Tresorer: Joaquim Bassegoda.
Vicepresident: Josep Vilaseca.
Vicesecretari: Gabriel Borrell.
Vicetresorer: Josep Font Gumà.

3 de desembre de 1889

President: Magí Rius.
Secretari: Antoni Vila.
Tresorer: Joaquim Bassegoda.
Vicepresident: Josep Torres Argullol.
Vicesecretari: Gabriel Borrell.
Vicetresorer: Joan Fatjó.

18 de desembre de 1890

President: Modest Fossas Pi
Secretari: Gabriel Borrell.
Tresorer: Joaquim Bassegoda.
Vicepresident: Josep Torres Argullol.

Vicesecretari: -

Vicetresorer: Enric Fatjó.

7 de desembre de 1891

President: Modest Fossas Pi

Secretari: Bonaventura Bassegoda.

Tresorer: Joaquim Bassegoda.

Vicepresident: Jeroni Martorell.

Vicesecretari: Gabriel Borrell.

Vicetresorer: Enric Sagnier Villavecchia.

12 de desembre de 1892

President: Josep Vilaseca.

Secretari: Bonaventura Bassegoda.

Tresorer: Josep Maria Rodríguez.

Vicepresident: Jeroni Martorell.

Vicesecretari: Lluís Callén Corzán.

Vicetresorer: Enric Sagnier Villavecchia.

Bibliotecari: Miquel Madorell Rius.

11 de desembre de 1893

President: Josep Vilaseca.

Secretari: Josep Bori Gensana.

Tresorer: Josep Maria Rodríguez.

Vicepresident: Camil Oliveres.

Vicesecretari: Lluís Callén Corzán.

Vicetresorer: Francesc Rogent.

Bibliotecari: Miquel Madorell Rius.

3 de desembre de 1894

President: Josep Torres Argullol.

Secretari: Josep Bori Gensana.

Tresorer: Jaume Gustà Bondia.

Vicepresident: Camil Oliveres.

Vicesecretari: Ramon Maria Riudor.

Vicetresorer: Francesc Rogent.

Bibliotecari: Enric Fatjó.

9 de desembre de 1895

President: Josep Torres Argullol.

Secretari: Lluís Callén Corzán.

Tresorer: Jaume Gustà Bondia.
Vicepresident: Gaietà Buigas.
Vicesecretari: Ramon Maria Riudor.
Vicetresorer: Claudi Duran.
Bibliotecari: Enric Fatjó.

14 de desembre de 1896

President: Josep Amargós.
Secretari: Lluís Callén Corzán.
Tresorer: Bonaventura Pollés.
Vicepresident: Gaietà Buigas.
Vicesecretari: Ruiz.
Vicetresorer: Claudi Duran.
Bibliotecari: Pons

6 de desembre de 1897

President: Josep Amargós.
Secretari: Coquillart.
Tresorer: Bonaventura Pollés.
Vicepresident: Iranzo.
Vicesecretari: Ruiz.
Vicetresorer: Andreu Audet.
Bibliotecari: Pons

14 de juny de 1898.

President: Josep Amargós.
Secretari: Andreu Audet.
Tresorer: Bonaventura Pollés.
Vicepresident: Iranzo.
Vicesecretari: Ruiz.
Vicetresorer: Josep Majó Ribes.
Bibliotecari: Pons.

5 de desembre de 1898

President: Pere Falqués Urpí.
Secretari: Andreu Audet.
Tresorer: Bonaventura Bassegoda Amigó.
Vicepresident: Iranzo.
Vicesecretari: Pau Salvat Espasa
Vicetresorer: Josep Majó Ribes.
Bibliotecari: Bonaventura Pollés.

4 de desembre de 1899

President: Pere Falqués Urpí.

Secretari: Andreu Audet.

Tresorer: Bonaventura Bassegoda Amigó.

Vicepresident: Enric Sagnier Villavecchia.

Vicesecretari: Pau Salvat Espasa.

Vicetresorer: Jeroni Granell.

Bibliotecari: Bonaventura Pollés.

10 de desembre de 1900

President: Adrià Casademunt.

Secretari: Andreu Audet.

Tresorer: Enric Fatjó.

Vicepresident: Enric Sagnier Villavecchia.

Vicesecretari: Frederic de Arias Rey.

Vicetresorer: Jeroni Granell.

Bibliotecari: Bonaventura Pollés.

9 de desembre de 1901

President: Adrià Casademunt.

Secretari: Juli Maria Fossas Martínez.

Tresorer: Enric Fatjó.

Vicepresident: Jaume Gustà Bondia.

Vicesecretari: Frederic de Arias Rey.

Vicetresorer: Rafael Puig Puig.

Bibliotecari: Bonaventura Pollés.

15 de desembre de 1902

President: Eduard Mercader.

Secretari: Juli Maria Fossas Martínez.

Tresorer: Bernat Pijoan Sanmartí.

Vicepresident: Jaume Gustà Bondia.

Vicesecretari: Josep Sala Comas.

Vicetresorer: Rafael Puig Puig.

Bibliotecari: Bonaventura Pollés.

14 de desembre de 1904

President: Eduard Mercader.

Secretari: Miquel de Bertran i Quintana.

Tresorer: Bernat Pijoan Sanmartí.

Vicepresident: Joan Feu Puig.
Vicesecretari: Josep Sala Comas.
Vicetresorer: Josep Majó Ribas.
Bibliotecari: Bonaventura Pollés.

22 de desembre de 1905

President: August Font Carreras.
Secretari: Miquel de Bertran i Quintana.
Tresorer: Jeroni Granell Manresa.
Vicepresident: Joan Feu Puig.
Vicesecretari: Salvador Valeri Cupurull.
Vicetresorer: Josep Majó Ribas.
Bibliotecari: Bonaventura Pollés.

19 de desembre de 1906

President: August Font Carreras.
Secretari: Salvador Oller Padrol.
Tresorer: Jeroni Granell Manresa.
Vicepresident: Pelai de Miquelerena Noriega.
Vicesecretari: Salvador Valeri Cupurull.
Vicetresorer: Ferran Romeu Ribot.
Bibliotecari: Bonaventura Pollés.

20 de desembre de 1907

President: Pau Salvat Espasa.
Secretari: Salvador Oller Padrol.
Tresorer: Jaume Bayó.
Vicepresident: Pelai de Miquelerena Noriega.
Vicesecretari: Melcior de Palau.
Vicetresorer: Ferran Romeu Ribot.
Bibliotecari: Lluís Homs.

4 de febrer de 1908

President: Pau Salvat Espasa.
Secretari: Salvador Oller Padrol.
Tresorer: Jaume Bayó.
Vicepresident: Antoni Millàs.
Vicesecretari: Melcior de Palau.
Vicetresorer: Ferran Romeu Ribot.
Bibliotecari: Lluís Homs.

18 de desembre de 1908

President: Pau Salvat Espasa.

Secretari: Guillem Busquets.

Tresorer: Jaume Bayó.

Vicepresident: Juli Batllell.

Vicesecretari: Melcior de Palau.

Vicetresorer: Claudi Duran.

Bibliotecari: Emili Llatas.

20 de desembre de 1909

President: Joaquim Bassegoda Amigó.

Secretari: Guillem Busquets.

Tresorer: Albert Juan Tornes.

Vicepresident: Juli Batllell.

Vicesecretari: Eduard Ferrés Puig.

Vicetresorer: Claudi Duran.

Bibliotecari: Emili Llatas.

19 de desembre de 1910

President: Josep Azemar.

Secretari: Lluís Planas.

Tresorer: Albert Juan Tornes.

Vicepresident: Juli Batllell.

Vicesecretari: Eduard Maria Balcells.

Vicetresorer: Bernardí Martorell.

Bibliotecari: Emili Llatas.

18 de desembre de 1911

President: Josep Puig i Cadafach.

Secretari: Lluís Planas.

Tresorer: General Guitart

Vicepresident: Juli Batllell.

Vicesecretari: Joan Torras Puig.

Vicetresorer: Bernardí Martorell.

Bibliotecari: Alexandre Soler March.

23 de desembre de 1912

President: Josep Puig i Cadafach.

Secretari: Ezequiel Porcel.

Tresorer: General Guitart

Vicepresident: Martí M. Palomo.

Vicesecretari: Joan Torras Puig.
Vicetresorer: Modest Tauler.
Bibliotecari: Bonaventura Pollés Vivó.

18 de desembre de 1913

President: Bonaventura Bassegoda Amigó.
Secretari: Ezequiel Porcel.
Tresorer: Josep Majó.
Vicepresident: Martí M. Palomo.
Vicesecretari: Ignasi Maria Colomer.
Vicetresorer: Modest Tauler.
Bibliotecari: Bonaventura Pollés Vivó.

22 de desembre de 1914

President: Bonaventura Bassegoda Amigó.
Secretari: Eduard Maria Balcells.
Tresorer: Josep Majó.
Vicepresident: Martí M. Palomo.
Vicesecretari: Jeroni Granell.
Vicetresorer: Joan Maymó.
Bibliotecari: Bonaventura Pollés Vivó.

20 de desembre de 1915

President: Font Gumà.
Secretari: Eduard Maria Balcells.
Tresorer: Torres Grau.
Vicepresident: Martí M. Palomo.
Vicesecretari: Fernández Díaz.
Vicetresorer: Joan Maymó.
Bibliotecari: Bonaventura Pollés Vivó.

22 de desembre de 1916

President: Font Gumà.
Secretari: Albert Blasco Ochoa.
Tresorer: Torres Grau.
Vicepresident: Salvador Sellés Baró.
Vicesecretari: Fernández Díaz.
Vicetresorer: Ramon Frexe Mallofré.
Bibliotecari: Bonaventura Pollés Vivó.

22 de desembre de 1917

President: Jaume Gustà Bondia.

Secretari: Albert Blasco Ochoa.

Tresorer: Francesc Fargas.

Vicepresident: Salvador Sellés Baró.

Vicesecretari: Joaquim Vilavecchia.

Vicetresorer: Ramon Frexe Mallofré.

Bibliotecari: Bonaventura Pollés Vivó.

30 de desembre de 1918

President: Jaume Gustà Bondia.

Secretari: Eusebi Bona.

Tresorer: Francesc Fargas.

Vicepresident: Albert Juan Tornes.

Vicesecretari: Joaquim Vilavecchia.

Vicetresorer: Josep M. Martino.

Bibliotecari: Jeroni Granell Manresa.

29 de desembre de 1919

President: Francesc del Villar i Carmona.

Secretari: Eusebi Bona.

Tresorer: Alexandre Soler March.

Vicepresident: Albert Juan Tornes.

Vicesecretari: Joaquim Alsina.

Vicetresorer: Josep M. Martino.

Bibliotecari: Jeroni Granell Manresa.

22 de desembre de 1920

President: Francesc del Villar i Carmona.

Secretari: Eusebi Bona.

Tresorer: Alexandre Soler March.

Vicepresident: Albert Juan Tornes.

Vicesecretari: Joaquim Alsina.

Vicetresorer: Josep M. Martino.

Bibliotecari: Jeroni Granell Manresa.

23 de desembre de 1921

President: Miquel Madorell Rius.

Secretari: Eusebi Bona.

Tresorer: Alexandre Soler March.

Vicepresident: Albert Juan Tornes.

Vicesecretari: Joaquim Alsina.
Vicetresorer: Josep M. Martino.
Bibliotecari: Jeroni Granell Manresa.

22 de desembre de 1922

President: Miquel Madorell Rius.
Secretari: Lluís Girona.
Tresorer: Alexandre Soler March.
Vicepresident: Jaume Torres Grau.
Vicesecretari: Joaquim Alsina.
Vicetresorer: Eugeni P. Cendoya.
Bibliotecari: Adolf Florensa.

28 de desembre de 1923

President: Miquel Madorell Rius.
Secretari: Lluís Girona.
Tresorer: Joan Torras Puig.
Vicepresident: Jaume Torres Grau.
Vicesecretari: Emili Canosa.
Vicetresorer: Eugeni P. Cendoya.
Bibliotecari: Adolf Florensa.

29 de desembre de 1924

President: Miquel Madorell Rius.
Secretari: Antoni M. Ferrater.
Tresorer: Joan Torras Puig.
Vicepresident: Francesc de P. Villar.
Vicesecretari: Emili Canosa.
Vicetresorer: Antoni Fisas.
Bibliotecari: Adolf Florensa.

29 de desembre de 1925

President: Francesc de P. Guàrdia.
Secretari: Antoni M. Ferrater.
Tresorer: Ezequiel Porcel.
Vicepresident: Francesc de P. Villar.
Vicesecretari: Félix de Azua.
Vicetresorer: Antoni Fisas.
Bibliotecari: Adolf Florensa.

30 de desembre de 1926

President: Francesc de P. Guàrdia.

Secretari: Antoni Puig Gairalt.

Tresorer: Antoni de Falguera.

Vicepresident: Lluís Planas Calvet.

Vicesecretari: Félix de Azua.

Vicetresorer: Pere de Benavent.

Bibliotecari: Adolf Florensa.

29 de desembre de 1927

President: Jaume Torres Grau.

Secretari: Antoni Puig Gairalt.

Tresorer: Josep Maria Jordán.

Vicepresident: Lluís Planas Calvet.

Vicesecretari: Josep Maria Ribas.

Vicetresorer: Pere de Benavent.

Bibliotecari: Adolf Florensa.

18 de gener de 1928

President: Manel Vega March.

Secretari: Eugeni P. Cendoya.

Tresorer: Climent Maynés.

Vicepresident: Melcior Viñals.

Vicesecretari: Josep Maria Ribas.

Vicetresorer: Enrique de Mora.

Bibliotecari: César Martinell.

28 de desembre de 1928

President: Manel Vega March.

Secretari: Eugeni P. Cendoya.

Tresorer: Climent Maynés.

Vicepresident: Melcior Viñals.

Vicesecretari: Josep Maria Ribas.

Vicetresorer: Enrique de Mora.

Bibliotecari: César Martinell.

28 de desembre de 1929

President: Manel Vega March.

Secretari: Eugeni P. Cendoya.

Tresorer: Climent Maynés.

Vicepresident: Melcior Viñals.

Vicesecretari: Josep Maria Ribas.

Vicetresorer: Enrique de Mora.

Bibliotecari: César Martinell.

3 de gener de 1931

President: Jaume Torres Grau.

Secretari: Jaume Mestres Fossas.

Tresorer: Josep Maria Miró Guibernau.

Vicepresident: Ricard Giralt Casadesús.

Vicesecretari: Ramon Puig Gairalt.

Vicetresorer: Antoni Fisas Planas.

Bibliotecari: Josep Goday Casals.

31 de gener de 1931

President: Alexandre Soler March.

Secretari: Jaume Mestres Fossas.

Tresorer: Josep Maria Miró Guibernau.

Vicepresident: Ricard Giralt Casadesús.

Vicesecretari: Ramon Puig Gairalt.

Vicetresorer: Antoni Fisas Planas.

Bibliotecari: Josep Goday Casals.

30 de gener de 1932

President: Alexandre Soler March.

Secretari: Jaume Mestres Fossas.

Tresorer: Josep Maria Miró Guibernau.

Vicepresident: Ricard Giralt Casadesús.

Vicesecretari: Ramon Puig Gairalt.

Vicetresorer: Antoni Fisas Planas.

Bibliotecari: Josep Goday Casals.

30 de gener de 1933

President: Amadeu Llopart.

Secretari: Pere de Benavent.

Tresorer: Josep Ma. Barenys.

Vicepresident : Antoni Darder.

Vicesecretari : Ramon Argilés.

Vicetresorer : Marian Romani.

Bibliotecari: Bonaventura Bassegoda Musté.

28 de desembre de 1933

President: Amadeu Llopart.

Secretari: Pere de Benavent.

Tresorer: Josep Ma. Barenys.

Vicepresident : Antoni Darder.

Vicesecretari : Ramon Argilés.

Vicetresorer : Marian Romani.

Bibliotecari: Bonaventura Bassegoda Musté.

29 de desembre de 1934

President: Amadeu Llopart.

Secretari: Bonaventura Bassegoda Musté.

Tresorer: Josep Ma. Barenys.

Vicepresident : Damià Ribas Barangué.

Vicesecretari : Ramon Argilés.

Vicetresorer : Ramon Forcada.

Bibliotecari: Damià Vives Roura.

27 de desembre de 1935

President: Pere de Benavent.

Secretari: Bonaventura Bassegoda Musté.

Tresorer: Josep Sabadell.

Vicepresident : Damià Ribas Barangué.

Vicesecretari : Josep Soteras.

Vicetresorer : Jordi Audet.

Bibliotecari: Damià Vives Roura.

**JUNTES DE GOVERN DEL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA
I BALEARS, 1931-1936.**

3 de juliol de 1931

Degà-President: Ricard Giralt Casadesús.

Tresorer: Sixt Illescas.

Comptador: Bonaventura Bassegoda Musté.

Secretari: Emili Canosa Gutiérrez.

Vicesecretari: Manuel Subiño Ripoll.

Vocal 1: Salvador Valeri Pudurull.

Vocal 2: Eduard Maria Balcells Buigas.

Vocal 3: Josep Fradera Botey.

Vocal 4: Josep Maria Ribas Casas.

Vocal 5: Josep Alomar Bosch.

Vocal 6: Miguel Ángel Navarro.

Vocal 7: Francesc Monravà Soler.

Vocal 8: José Luis de León.

Vocal 9 : Juan Antonio Muñoz Gómez.

Vocal 10: Jaume Alenya Ginart.

Vocal 11: Fermín Álamo Ferrer.

Vocal 12: Joan B. Roca Pintet.

Vocal 13: Francesc de P. Morera Gatell.

Vocal de l'Estat: Enrique de Babot.

Vocal de la Província : Teodoro Ríos.

Vocal del Municipio: Josep Maria Martino.

21 de desembre de 1931

Degà-President: Josep Puig i Cadafalch.

Tresorer: Josep Majó.

Comptador: Antoni Millàs.

Secretari: Josep Capdevila.

Vicesecretari: Joan Maymó.

Vocal 1: Joan Abril.

Vocal 2: Joaquim Bassegoda Amigó.

Vocal 3: Bonaventura Bassegoda Amigó.

Vocal 4: Pere Casellas.

Vocal 5: Pau Monguió.

Vocal 6: Juli Maria Fossas.

Vocal 7: Ramon Maria Riudor.

Vocal 8: Andreu Audet.

Vocal 9 : Lluís Colomer.

Vocal 10: Josep Maria Pujol.

Vocal 11: Modest Feu.

Vocal 12: Adolf Ruíz.

Vocal 13: Isidre Gili.

21 de gener de 1932

Degà-President: César Martinell.

Tresorer: Josep Maria Miró Guibernau.

Comptador: Bonaventura Bassegoda Musté.

Secretari: Josep Maria Ribas Casas.

Vicesecretari: Josep Torres Clavé.

Vocal 1 Barcelona: Emili Canosa.

Vocal 2 Barcelona: Lluís Bonet.

Vocal 3 Barcelona: Josep Maria Pericàs.

Vocal 4 Barcelona: Enric Matas.

Vocal 1 Balears: Josep Alomar.

Vocal 2 Balears: Jaume Alenyà.

Vocal Lleida: Francesc de P. Morera.

Vocal Girona: Josep Esteve.

Vocal Tarragona: Josep Maria Pujol de Barberà.

Vocal Logronyo: Fermín Álamo.

Vocal Osca: José Luis de León.

Vocal Terol: Juan Antonio Muñoz.

Vocal Saragossa : Teodoro Ríos.

Vocal de l'Estat: Enrique de Babot.

Vocal de la Província : Francesc Monravà Soler.

Vocal del Municipio: Melcior Vinyals.

20 de maig de 1933

Degà-President: Eduard Fernández Díaz.

Tresorer: Josep Maria Miró Guibernau.

Secretari: Josep Maria Ribas Casas.

Vicesecretari: González Esplugas.

Vocal 1: Enrique de Babot.

Vocal 2: Joaquim Porqueres.

Vocal 3: Jaume Alenyà.

Vocal 4: Emili Canosa.

Vocal 5: Josep Esteve.

Vocal 6: Josep Goday.

Vocal 7: August Miret.

Vocal 8: Josep Fradera.

Vocal 9: Josep Pujol.

Vocal 10: Francesc Monravà.

Vocal 11: Melcior Vinyals.

15 de maig de 1934

Degà-President: Eduard Fernández Díaz.

Tresorer: Josep Maria Miró Guibernau.

Secretari: August Miret.

Vocal Barcelona: Ricard Ribas Seva.

Vocal Balears: Francesc Femenias.

Vocal Lleida: Ignasi Villalonga.

Vocal Girona: Rafael Massó.

Vocal Tarragona: Francesc Monravà.

Vocal Estat: Josep A. Busquets.

Vocal Província: Joan Rubió Bellvé.

Vocal Municipi: Antoni Vega.

15 de maig de 1935

Degà-President: Francesc Guàrdia Vial.

Tresorer: Josep Maria Miró Guibernau.

Comptador: Antoni Pons.

Secretari: August Miret.

Vicesecretari : Josep Maria Aixelà.

Vocal Barcelona : Francesc de P. Nebot.

Vocal Barcelona : Santiago Casulleras.

Vocal Barcelona : Santiago Goicoechea Orsolich.

Vocal Balears: Francesc Femenias.

Vocal Girona: Rafael Massó. (12 d'agost: Emili Blanch)

Vocal Lleida: Ignasi Villalonga.

Vocal Tarragona: Francesc Monravà.

Vocal Estat: Josep A. Busquets.

Vocal Província: Joan Rubió Bellvé.

Vocal Municipi: Antoni Vega.

16 de maig de 1936

Degà-President: Francesc Guàrdia Vial.

Tresorer: Joan Bergós Massó.

Comptador: Antoni Pons.

Secretari: Antoni Ferrater.

Vicesecretari : Josep Maria Aixelà.

Vocal Barcelona : Francesc de P. Nebot.

Vocal Barcelona : Santiago Casulleras.
Vocal Barcelona : Santiago Goicoechea Orsolich.
Vocal Barcelona: Ramon Puig Gairalt.
Vocal Balears: Josep de Oleza.
Vocal Girona: Emili Blanch.
Vocal Lleida: Ignasi Villalonga.
Vocal Tarragona: Josep Maria Vives.
Vocal Estat: Ignasi d'Ayguavives.
Vocal Província: Francesc Monravà.
Vocal Municipi: Adolf Florensa.

COMITÈS DEL SINDICAT D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, 1936 – 1939

31 de juliol de 1936

Josep Lluís Sert

Joan B. Larrosa Domingo

Josep Maria de Liesa de Sus

Josep Pellicer Gambús

Antoni Bonet Castellana

Josep Torres Clavé

Joan Capdevila Elías

Enric Vilanova Saurina

Pere Alapont Calvo

5 d'agost de 1936

Secretaris Generals: Josep Lluís Sert; Joan B. Larrosa Domingo.

Secretaris d'Actes: Joan Cullell; Francesc Detrell.

Secretaris d'Organització: Joan Capdevila Elías; Pere Pi Calleja.

Secretaris d'Administració: Enric Vilanova Saurina; Pere Alapont Calvo.

Secretaris de Premsa i Propaganda: Josep Ma. de Liesa; Josep Pellicer.

Secretari d'Enllaç: Josep Torres Clavé.

7 d'agost de 1936

Secretari General: Josep Torres Clavé.

Secretari d'Actes: Josep Ma. de Liesa de Sus.

Secretari d'Organització: Pere Pi Calleja.

Secretaris d'Administració: Enric Vilanova Saurina; Joan B. Subirana.

Secretaris de Premsa i Propaganda: Joan Capdevila Elías.

Secretari d'Enllaç: Joan B. Larrosa.

19 d'agost de 1936

Secretari General: Josep Torres Clavé.

Secretaris d'Actes: Josep Ma. de Liesa de Sus; Francesc Detrell.

Secretaris d'Organització: Joan Capdevila Elías; Joan B. Larrosa.

Secretaris d'Administració: Enric Vilanova Saurina; Pere Alapont Calvo.

Secretaris de Premsa: Emili Bofill; Joan B. Subirana.

Secretaris d'Enllaç: Pere Pi Calleja; Josep Ma. Deu Amat.

2 de setembre de 1936

Secretari General: Josep Torres Clavé.

Secretaris d'Actes: Joan B. Subirana; Francesc Detrell.

Secretaris d'Organització: Pere Alapont Calvo; Joan Capdevila Elías.

Secretaris d'Administració: Enric Vilanova Saurina; Emili Bofill.

Secretaris de Premsa: Josep Ma. de Liesa de Sus; Joan B. Larrosa.

Secretaris d'Enllaç: Pere Pi Calleja; Josep Ma. Deu Amat.

12 de desembre de 1936

Secretari General: Josep Torres Clavé.

Secretaris d'Actes: Joan B. Subirana; Francesc Detrell.

Secretari de Premsa i Propaganda: Pere Alapont Calvo.

Comissió de Comarques: Emili Bofill; Josep Ma. de Liesa de Sus; Pere Alapont Calvo; Joan B. Subirana.

Comissió de Racionalització del Treball: Emili Bofill; Josep Ma. de Liesa de Sus.

Comissió de Col·lectivització del Ram de la Construcció: Joan B. Subirana.

Comissió de Comanes: Josep Pellicer.

Comissió del CENU: Pere Pi Calleja; Josep Pellicer.

Comissió d'Ensenyament: Pere Pi Calleja; Josep Pellicer.

27 d'abril de 1938

Secretari General: Eduard Fernández Díaz.

Antoni Ferrater.

Marian Romaní.

Pere Pi Calleja.

Joan B. Subirana.

Joan Gumà Cuevas.

Damià Ribas.

12 de gener de 1939*

Eduard Fernández Díaz.

Jaume Mestres Fossas.

Antoni Ferrater.

Joan B. Subirana.

Pere pi Calleja.

Eduard Fernández Díaz.

* Assistents a l'última reunió del Comitè.

**JUNTES DE GOVERN DEL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA I
BALEARS, 1939 – 1976.**

24 de febrer de 1939*

Francesc de Paula Guàrdia Vial.

Francesc de Paula Nebot.

Antoni Ferrater Bofill.

Josep Maria Ayxelà.

Joan Bergós Massó.

Santiago Casulleras.

27 d'abril de 1939**

Degà – President: Francesc de Paula Guàrdia Vial.

Amadeu Llopart.

Manuel Baldrich.

Lluís Tusquets Terrats.

Enric Mora Gasch.

Josep Maria Ros Vila.

8 de maig de 1939

Degà – President: Francesc de Paula Guàrdia Vial.

Ricard de Churruca.

Manuel Baldrich.

Lluís Tusquets Terrats.

Enric Mora Gasch.

Josep Maria Ros Vila.

Representant de Tarragona: Francesc Monravà.

Representant de Girona: Ignasi Bosch Batallé.

Representant de Lleida: Ignasi de Villalonga Casañes.

Representant de les Illes Balears: Josep d'Oleza Frates // Jaume Alenyà Ginard.

13 de febrer de 1940

Degà – President: Amadeu Llopart

2 d'abril de 1940

Degà – President: Josep Maria Ros Vila.

Manuel Baldrich.

Luis Felipe de Gaztelu.

Jaume Feu Riqué.

* Reunió de reconstitució del COACB

** Comissió Gestora

Joan Masriera Campins.

Amadeu Vilalta.

13 de març de 1941

Degà – President: Josep Maria Ros Vila.

Manuel Baldrich.

Jordi Dou Mas de Xexàs.

Josep Antoni Coderch de Sentmenat.

Jaume Feu Riqué.

Joan Masriera Campins.

Amadeu Vilalta.

19 de juliol de 1945^{*}**

Tresorer: Joan Anguera Vicent.

Comptador: Joan Montero Pazos.

Vicesecretari: Ramon Tort Estrada.

Vocal: Joaquim de Ros Ramis.

Vocal: Cèsar Martinell Brunet.

Vocal: Marí Canosa Gutiérrez.

Vocal: Joaquim Lloret Homs.

9 de gener de 1946

Degà – President: Josep Maria Ros Vila.

Tresorer: Joan Anguera Vicent.

Comptador: J. Sabadell Mercader.

Secretari: Manuel de Solà-Morales Rosselló.

Vocal: Francesc de Paula Nebot.

Vocal: Enric de Babot.

Vocal: Francesc Ortembach.

Vocal: Josep Pratmarsó Parera.

25 de maig de 1946

Delegat per Balears: Carles Garau Tornabells.

Delegat per Girona: Josep Esteve Corredor.

Delegat per Lleida: Ignasi de Villalonga Casanyes.

Delegat per Tarragona: Francesc Monravà Soler.

20 de maig de 1947

Tresorer: Joan Anguera Vicent.

Secretari: Manuel de Solà-Morales Rosselló.

^{***} Renovació, per elecció dels col·legiats, de la meitat de la junta directiva.

Vocal per Barcelona: Miquel Ponsetí Vives.
Vocal per Barcelona: Josep Maria Segarra Solsona.
Vocal per Barcelona: Josep Maria Ribas Casas.
Vocal per la Província: Manuel Baldrich.
Vocal per Girona: Josep Esteve Corredor.
Vocal per Tarragona: Francesc Monravà Soler.

20 de maig de 1948

Degà – President: Josep Maria Ros Vila.
Comptador: Joan Boada Bartra.
Vicesecretari: Ramon Tort Estrada.
Vocal per Barcelona: Antoni de Moragas Gallissà.
Vocal per Barcelona: Francesc de Paula Nebot Torrens.
Vocal per l'Estat: Pere Cendoya Oscoz.
Vocal pel Municipi: Enric Mora Gasch.
Vocal per Lleida: Francesc de Paula Morera Gatell.
Vocal per Balears: Carles Garau Tornabells.
Vocal per Girona: Joan Maria de Ribot de Balle.

11 de juny de 1949

Tresorer: Joan Anguera Vicent.
Secretari: Manuel de Solà-Morales Rosselló.
Vocal per Barcelona: Josep Maria Segarra Solsona.
Vocal per Barcelona: Santiago Villalonga Gustà.
Vocal per Barcelona: Josep Maria Ribas Casas.
Vocal per la Província: Perpinyà Sebríà.
Vocal per Tarragona: Francesc Monravà Soler.

12 de maig de 1950

Degà – President: Josep Maria Ros Vila.
Comptador: Marius Saltor Madorell.
Vicesecretari: Antoni de Moragas Gallissà.
Vocal per Barcelona: Josep Maria Segarra Solsona
Vocal per Barcelona: Pere Cendoya Oscoz.
Vocal per Barcelona: Joaquim Casamor de España.
Vocal per l'Estat: Francesc de Paula Nebot Torrens.
Vocal pel Municipi: Andreu Bosch Mañé.
Vocal per Lleida: Francesc Clavera Armenteros.
Vocal per les Illes Balears: Carles Garau Tornabells.
Vocal per Girona: Joan Maria de Ribot de Balle.

18 de maig de 1951

Tresorer: Joan Anguera Vicent.

Secretari: Manuel de Solà-Morales Rosselló.

Vocal per Barcelona: Josep Maria Segarra Solsona.

Vocal per Barcelona: Santiago Villalonga Gustà.

Vocal per Barcelona: Josep Maria Ribas Casas.

Vocal per la Província: Perpinyà Sebrà.

Vocal per Tarragona: Francesc Monravà Soler.

15 de maig de 1952

Degà – President: Josep Maria Ros Vila.

Comptador: Josep Antoni Balcells Gorina.

Vicesecretari: Antoni de Moragas Gallissà.

Vocal per Barcelona: Bonaventura Bassegoda Nonell.

Vocal per Barcelona: Eduard Fernández Díaz.

Vocal per Barcelona: Santiago Villalonga Gustà.

Vocal per l'Estat: Francesc de Paula Nebot Torrens.

Vocal pel Municipi: Manuel Valls Vergés.

Vocal per Lleida: Francesc Clavera Armenteros.

Vocal per les Illes Balears: Carles Garau Tornabells.

Vocal per Girona: Francesc Mollera Moreno.

18 de maig de 1953

Tresorer: Joan Anguera Vicent.

Secretari: Manuel de Solà-Morales Rosselló.

Vocal per Barcelona: Isidre Puig Boada.

Vocal per Barcelona: Pere López Iñigo.

Vocal per Barcelona: Juli Chinchilla Ballesta.

Vocal per la Província: Perpinyà Sebrà.

Vocal per Tarragona: Francesc Monravà Soler.

Vocal per Girona: Francesc Mollera Moreno.

14 de maig de 1954

Degà – President: Manuel de Solà-Morales Rosselló.

Comptador: Josep Antoni Balcells Gorina.

Vicesecretari: Antoni de Moragas Gallissà.

Vocal per Barcelona: Josep Maria Segarra Solsona.

Vocal per Barcelona: Guillem Giráldez Ibáñez.

Vocal per l'Estat: Josep Maria Ros Vila.

Vocal pel Municipi: Manuel Valls Vergés.

Vocal per Lleida: Francesc Clavera Armenteros.

Vocal per les Illes Balears: Carles Garau Tornabells.

17 de maig de 1955

Tresorer: Joan Anguera Vicent.

Secretari: Antoni de Moragas Gallissà.

Vocal per Barcelona: Isidre Puig Boada.

Vocal per Barcelona: Pere López Iñigo.

Vocal per Barcelona: Juli Chinchilla Ballesta.

Vocal per la Província: Antoni Perpinyà Sebrà.

Vocal per Tarragona: Antoni Pujol Sevil.

Vocal per Girona: Joan Maria Ribot de Batlle.

15 de maig de 1956

Degà – President: Manuel de Solà-Morales Rosselló.

Comptador: Jordi Vilardaga Roig.

Vicesecretari: Guillem Giráldez Dávila.

Vocal per Barcelona: Eduard Fernández Díaz.

Vocal per Barcelona: Manuel Valls Vergés.

Vocal per l'Estat: Francesc Mollera Moreno.

Vocal pel Municipi: Manuel Ribas Piera.

Vocal per Lleida: Francesc Clavera Armenteros.

Vocal per les Illes Balears: Joan de Aguilar Sancho.

13 de maig de 1957

Tresorer: Joan Anguera Vicent.

Secretari: Antoni de Moragas Gallissà.

Vocal per Barcelona: Isidre Puig Boada.

Vocal per Barcelona: Pere López Iñigo.

Vocal per Barcelona: Juli Chinchilla Ballesta.

Vocal per la Província: Antoni Perpinyà Sebrà.

Vocal per Tarragona: Antoni Pujol Sevil.

Vocal per Girona: Joan Maria Ribot de Batlle.

14 de maig de 1958

Degà – President: Manuel de Solà-Morales Rosselló.

Comptador: Jordi Vilardaga Roig.

Vicesecretari: Guillem Giráldez Dávila.

Vocal per Barcelona: Narcís Prat Batlle.

Vocal per Barcelona: Manuel Valls Vergés.

Vocal per l'Estat: Josep Anglada Rosselló.

Vocal pel Municipi: Manuel Ribas Piera.

Vocal per Lleida: Francesc Clavera Armenteros.
Vocal per les Illes Balears: Joan de Aguilar Sancho.

14 de maig de 1959

Tresorer: Joan Anguera Vicent.
Secretari: Antoni de Moragas Gallissà.
Vocal per Barcelona: Francesc Folguera Grassi.
Vocal per Barcelona: Pere López Iñigo.
Vocal per Barcelona: Joan Bassegoda Nonell.
Vocal per la Província: Juli Chinchilla Ballesta.
Vocal per Tarragona: Antoni Pujol Sevil.
Vocal per Girona: Narcís Negre Tibau.

19 de maig de 1960.

Degà – President: Manuel de Solà-Morales Rosselló.
Comptador: Jordi Vilardaga Roig.
Vicesecretari: Guillem Giráldez Dávila.
Vocal per Barcelona: Narcís Prat Batlle.
Vocal per Barcelona: Manuel Valls Vergés.
Vocal per l'Estat: Josep Anglada Rosselló.
Vocal pel Municipi: Manuel Ribas Piera.
Vocal per Lleida: Francesc Clavera Armenteros.
Vocal per les Illes Balears: Joan de Aguilar Sancho.

18 de maig de 1961

Tresorer: Joan Anguera Vicent.
Secretari: Antoni de Moragas Gallissà.
Vocal per Barcelona: Francesc Folguera Grassi.
Vocal per Barcelona: Pere López Iñigo.
Vocal per Barcelona: Joan Bassegoda Nonell.
Vocal per la Província: Juli Chinchilla Ballesta.
Vocal per Tarragona: Antoni Pujol Sevil.
Vocal per Girona: Narcís Negre Tibau.

7 de maig de 1962

Degà – President: Manuel de Solà-Morales Rosselló.
Vicesecretari: Joan Anguera.
Vocal per Barcelona: Jorge Vilardaga.
Vocal per Barcelona: Manuel Valls.
Vocal per l'Estat: Josep Anglada.
Vocal pel Municipi: Manuel Ribas Piera.

Vocal per Lleida: Francesc Clavera Armengol.

Vocal per Balears: Cosme Vidal Vidal

11 de maig de 1963

Tresorer: Santiago Balcells Gorina.

Secretari: Narcís de Prat Batlle.

Vocal per Barcelona: César Martinell Brunet.

Vocal per Barcelona: Lluís Cantalops Valeri.

Vocal per Barcelona: Francesc Ribas Barangué.

Vocal per la Província: Alfonso de Sierra Ochoa.

Vocal per Girona: Narcís Negre Tibau.

Vocal per Tarragona: Antoni Pujol Sevil.

16 de maig de 1964

Degà President: Antoni de Moragas i Gallissà.

Comptador: Ernest Paradell.

Vicesecretari: Narcís de Prat Batlle.

Vocal per Barcelona: Manuel Valls Vergés.

Vocal per Barcelona: Àngel Serrano – Freixas.

Vocal per l'Estat: Manuel Ribas Piera.

Vocal pel Municipi: Manuel de Solà-Morales Rosselló.

Vocal per Lleida: Francesc Clavera Armengol.

Vocal per Balears: Antoni Coll Sancho.

13 de maig de 1965

Tresorer: Santiago Balcells Gorina.

Secretari: Narcís de Prat Batlle.

Vocal per Barcelona: Cèsar Martinell Brunet.

Vocal per Barcelona: Lluís Cantalops Valeri.

Vocal per Barcelona: Francesc Ribas Barangué.

Vocal per la Província: Josep Maria Ros Vila.

Vocal per Girona: Jordi Masgrau.

Vocal per Tarragona: Antoni Pujol Sevil.

17 de maig de 1966

Degà – President: Pedro Cendoya Oscoz.

Comptador: Ernest Paradell García.

Vicesecretari: Àngel Serrano Freixas.

Vocal per Barcelona: Xavier Busquets Sindreu.

Vocal per Barcelona: Pere Cortacans Borrell.

Vocal per l'Estat: Josep Ma. Sen Tato.

Vocal pel Municipi: Joan Bassegoda Nonell.
Vocal per Lleida: Àngel Mejón Sudor.
Vocal delegat de Balears: Josep Alcover Llompart.

19 de maig de 1967

Tresorer: Miquel Ponseti Vives.
Secretari: Francesc Bassó.
Vocal per Barcelona: Jordi Figueras.
Vocal per Barcelona: Jordi Muntañola.
Vocal per Barcelona: Valentí Sorribas Subirà.
Vocal per la Província: Josep Ros Casadevall.
Vocal per Girona: Miquel Aragonès Virgili.
Vocal per Tarragona: Josep Antoni Balcells.

16 de maig de 1968

Degà – president: Xavier Subías Fages;
Comptador: Jordi Capell Casarramona.
Vicesecretari: Marsal Giró Borràs.
Vocal per Barcelona: Marià Serrano-Codina Munné.
Vocal per l'Estat: Jordi Adroer.
Vocal pel Municipi: Gabriel Bracons Singla.
Vocal per Lleida: Josep Segarra Balasch.
Vocal per Balears: Rafel Llabrés Fuster.

20 de maig de 1969

Tresorer: Pau Monguió Abella.
Secretari: Vicens Bonet Ferrer.
Vocal per Barcelona: Francesc Rius.
Vocal per Barcelona: Josep Maria Fargas Falp.
Vocal per Barcelona: Joan Bosch Agustí.
Vocal per la Província: Valentí Sorribas.
Vocal per Girona: Josep Ros Casadevall.
Vocal per Tarragona: Salvador Ripoll.

20 de maig de 1970:

Degà – President: Josep Maria Fargas Falp.
Comptador: Jaume Sanmartí.
Vicesecretari: Albert Puigdomènech.
Vocal per Barcelona: Emili Donato.
Vocal per Barcelona: Rafael Cáceres Zurita.
Vocal per l'Estat: Jordi Adroer.

Vocal pel Municipi: Xavier Subias Fages.
Vocal per Lleida: Josep Maria Mora Cagigao.
Vocal per Balears: Felipe Sánchez-Cuenca.

11 de maig de 1971

Tresorer: Miquel Ponseti Vives.
Secretari: Joan Carles Cardenal González.
Vocal per Barcelona: Alfons Milà Sagnier.
Vocal per Barcelona: Jordi Mir Valls.
Vocal per Barcelona * amb un any de durada: Xavier Subias Fages.
Vocal pel Municipi * amb un any de durada: Jaume Soler Fonrodona
Vocal per la Província: Valentí Sorribas Subirà.
Vocal per Girona: Francesc Ragolta Bagué.
Vocal per Tarragona: Miquel Aragonès Virgili.

19 de maig de 1972

Degà – President: Antoni de Moragas i Gallissà.
Comptador: Francesc Vayreda Bofill.
Vicesecretari: Lluís Nadal Oller.
Vocal per Barcelona: Josep Antoni Balcells Gorina.
Vocal per Barcelona: Jaume Seguí Alea.
Vocal per l'Estat: Francesc Bassó Birulés.
Vocal pel Municipi: Pere Llimona Torras.
Vocal per Lleida: Josep Maria Mora Cagigao.
Vocal per Balears: Felipe Sánchez-Cuenca.

17 de maig de 1973

Tresorer: Manuel Anglada Bayes.
Secretari: Víctor Manuel Cenicero Ojeda.
Vocal per Barcelona: Marsal Giró Borràs.
Vocal per Barcelona: Agapito Borràs Plana.
Vocal per Barcelona: Josep I. de Llorens.
Vocal per la Província: Valentí Sorribas Subirà.
Vocal per Girona: Ignasi Bosch Reigt.
Vocal per Tarragona: Lluís Tarragó Anguera.

10 d'octubre de 1974

Degà – President: Jordi Mir Valls.
Comptador: Pau Monguió Abella.
Vicesecretari: Oriol Tintoré.
Vocal per Barcelona: J. Ma. Maresma Gimeno.

Vocal per Barcelona: J. Ma. Liesa Sus
Vocal per l'Estat: Lluís Gelpí.
Vocal pel Municipi: Jordi Vilardaga Roig.
Vocal per Lleida: Àngel Mejón Sudor.
Vocal per Balears: Guillem Moragues Costa.

27 de maig 1975

Tresorer: Pedro Ma. Cendoya Martínez.
Secretari: Joan de Mendoza Sans.
Vocal per Barcelona: Albert Solà Matas.
Vocal per Barcelona: Esteve Ponsa Ballart.
Vocal per Barcelona: Santiago Delàs Malet.
Vocal per la Província: Jordi Querol Piera.
Vocal per Girona: Vidal Martín Sánchez.
Vocal per Tarragona: Fernando Fernández de Castro.

19 de maig 1976

Degà – President: Jordi Mir Valls.
Comptador: Xavier Carulla.
Vicesecretari: Lluís Nadal Oller.
Vocal per Barcelona: J. Ma. Maresma Gimeno.
Vocal per Barcelona: Òscar Tusquets.
Vocal per l'Estat: Cristian Cirici Alomar.
Vocal pel Municipi: Jordi Vilardaga Roig.
Vocal per Lleida: Josep Maria Mora Cagigao.
Vocal per Balears: Josep Barceló Munar.

2. ACTUACIONS CULTURALS

**EXCURSIONS I VISITES CIENTÍFIQUES CELEBRADES PER L'ASSOCIACIÓ
D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, 1880 – 1935**

27 de juny de 1880: Sant Cugat del Vallés. Elies Rogent.

23 d'octubre de 1881: Monestir de Pedralbes. Ponent: Josep Oriol Mestres.

1882: Sant Pere de Terrassa. Ponent: Francesc de Paula del Villar y Lozano.

1883: Martorell. Ponent: Joan Torras Guardiola.

11 de maig de 1884: Cartoixa de Montalegre. Ponent: Modest Fossas Pi.

24 de maig de 1885: Monuments romans de Tarragona. Ponent: Leandre Serrallach.

6 de desembre de 1885: Castell de Vilasar. Ponent: Gaietà Buigas.

20 de juny de 1886: Ripoll. Ponent: Josep Artigas.

1 de desembre de 1886: Sant Benet de Bages. Ponent: Jaume Gustà.

Juliol de 1887: Poblet. Ponent: Magí Rius.

20 d'octubre de 1887: Catedral de Girona. Ponent: Joaquim Bassegoda.

20 de juny de 1891: Catedral de Barcelona. Ponent: August Font.

29 de maig de 1892: Santes Creus. Ponent: Joan Maria Pons Traval.

21 d'octubre de 1894: Capella de Santa Àgueda. Ponent: Bonaventura Bassegoda.

22 de maig de 1897: Tallers de Joan Torras (Barcelona). Ponent: Joan Torras Guardiola.

28 de novembre de 1897: Seu de Manresa. Ponent: Josep Torres Argullol.

4 de gener de 1903: Obres del Parc Güell. Guiats per Antoni Gaudí.

7 de febrer de 1904: Casa de Maternitat (Barcelona). Ponent General Guitart

26 de juny de 1904: Presó Cel·lular de Barcelona. Ponents: August Font Carreras; Viñals; Domènech Estapà. (autors de l'obra)

18 de desembre de 1904: Hospital Clínic i Facultat de Medicina de Barcelona. Ponent: Domènec Estapà.

20 de maig de 1905: Tibidabo. – Torre – dipòsit d'aigües. Ponent: Josep Amargós . I Observatori Astronòmic. Ponent: Domènec Estapà.

16 de novembre de 1906: Pantà de Terrassa. Ponent: Joan Feu i Puig, arquitecte de les obres.

30 de novembre de 1907: Cimbori de la Catedral. Ponent: August Font Carreras.

25, 26 i 27 d'abril de 1908: Sant Martí del Canigó.

Maig de 1909: Sant Sadurní d'Anoia (passera de ciment armat). Ponent: Claudi Duran.

24 d'abril de 1910: Obres de l'Hospital de Sant Pau, Barcelona.

Abril de 1910: Casa de Pere Milà. Guiats per Antoni Gaudí.

28 i 29 de maig de 1910: Antiga Catedral de Lleida. Ponent: Emili Llatas.

24 – 28 de maig de 1911: Mallorca. Ponent: Bonaventura Bassegoda Amigó.

25 de juny de 1911: Obres del port de Barcelona.

Desembre de 1911: Institut Pere Mata, Reus. Guiats per Lluís Domènec i Montaner.

20 d'abril de 1912: Clavegueram de la ciutat de Barcelona. Ponent: Jaume Gustà Bondia.

15 i 16 de maig de 1912: Empúries. Guiats per Josep Puig i Cadafalch.

17 i 18 de maig de 1913: Cardona i Solsona.

14 de desembre de 1913. Escola Industrial.

30 i 31 de maig de 1914: Besalú. Ponent: Rafael Masó.

21 de febrer de 1915: Obres de la Sagrada Família. Guiats per Antoni Gaudí.

25 d'abril de 1915: Catedral i Museu de Tarragona. Ponent: Josep Maria Jujol.

24 d'octubre de 1915: Pantà de Riudecanyes. Ponent: Pere Caselles

28 d'octubre de 1917: Fàbrica Butsems y C^a.

18 de novembre de 1917: Museus "Cau-ferrat" i "Maricel" de la vila de Sitges. Ponent: Pere Bassegoda Amigó.

19 de maig de 1919: Santa Maria del Mar. Ponent: Bonaventura Bassegoda Amigó.

27 de maig de 1923: Laboratori General d'Assajos de la Universitat Industrial. Guiats per Josep Puig i Cadafalch, com a President de la Mancomunitat.

20 i 21 d'octubre de 1923: Catedral de Tortosa. Ponent: Joaquim Alsina.

Novembre de 1924: Obres del Metro de Barcelona.

1925: Edifici del Círculo Equestre. Antoni de Ferrater i Bofill.

17 de març de 1926: Visita a la fàbrica de ciment "Sansón".

Maig de 1926: Itàlia: Pisa, Roma, Florència, Gènova i Milà.

1926: Antic edifici de Drassanes.

22 de maig de 1927: Col·leccions d'art de Lluís Plandiura.

1927: Fàbrica de vidre pla de la Compañía Española Libbey – Owen (Celo). Ponent: Francesc de Paula Guàrdia Vial

1927: Casa de Correus i Telègrafs (obra de Jaume Torres i Josep Goday). Ponent: Francesc de Paula Guàrdia Vial.

1927: Ferrocarril soterrat del carrer de Balmes. Ponent: Francesc de Paula Guàrdia Vial.

1927: Hospital d'Incurables de la Fundació Albá. Ponent: Francesc de Paula Guàrdia Vial.

1927: Col·lecció Plandiura (de Lluís Plandiura).

28 d'abril de 1928: Obres de l'estació de ferrocarril de Plaça Catalunya.

10 de maig de 1928: Fàbrica de ciments Fradera.

18 d'octubre de 1929: Obres de reforma de les Cases Consistorials, a Barcelona.

4 d'abril de 1934: Antic Hospital de la Santa Creu.

30 de maig de 1935: Fàbrica de Ciments Griffi.

CONFERÈNCIES ORGANITZADES PER L'ASSOCIACIÓ D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, 1906 – 1936.

Febrer de 1906: **“La habitación obrera”**, per Miquel Madorell Rius.

10 de maig de 1907: **“Descomposición de morteros”**, per Miquel Bertran de Quintana, catedràtic de l'Escola d'Arquitectura.

13 de maig de 1907: **“Constitución de los materiales aglomerados hidráulicos”**, per Miquel Bertran de Quintana, catedràtic de l'Escola d'Arquitectura.

27 de maig de 1907: **“Formación de morteros”**, per Miquel Bertran de Quintana, catedràtic de l'Escola d'Arquitectura.

23 de juny de 1907: **“La fi duna llegenda: concepte real d'un temple grec”**, per Jeroni Martorell.

1908: **“Los claustros benedictinos y cistercienses de Cataluña”**, per Ubaldo Iranzo.

1908: **“La arquitectura escandinava en su última época”**, per Pau Salvat.

1908: **“Los castillos feudales en su última época”**, per Emili Llatas Agustí.

1908: **“Estructuras de ladrillo y hierro atirantado en la Arquitectura catalana moderna”**, per Jeroni Martorell.

1908: **“Higienización de las poblaciones”**, per Miquel Bertran de Quintana.

1908: **“La bóveda tabicada”**, per Jaume Bayó.

1908: **“Antecedentes históricos de la urbanización moderna”**, per Guillem Busquets.

1910: **“Urbanizaciones modernas”**, per Guillem Busquets.

25 d'abril de 1910: **“Cosas que se pierden”**, per Bonaventura Bassegoda Amigó.

2 de maig de 1910: **“Barcelona y el arte de urbanizar”**, per Jeroni Martorell.

12 de maig de 1910: **“El cemento armado en la arquitectura”**, per Joaquim Bassegoda.

23 de gener de 1911: **“Filosofía de las estructuras. El oráculo de la estática”**, per Fèlix Cardellach.

20 de febrer de 1911: **“Hormigón armado: Sus aplicaciones, ventajas y cálculo”**, per Lluís Homs.

6 de març de 1911: Continuació de la conferència anterior.

13 de març de 1911: Continuació de la conferència anterior.

14 d'abril de 1913: **“La urbanització – la Plaça: agrupaments que poden fer-se'n. La Plaça del Roble”**, per Josep Coll Vilaclara.

22 d'abril de 1913: **“La Plaça del Vehinat: caràcters que pot prendre”**, per Josep Coll Vilaclara.

28 d'abril de 1913: **“Places de circulació: estudis de les irregulars i de les simètriques”**, per Josep Coll Vilaclara.

9 de desembre de 1917: **“La decoración precolombina (maya, mahuate y azteca) aplicada a las Artes Industriales”**, per Ignasi Brugueras.

22 de maig de 1924: **“Proyecto de reforma de las Ordenanzas Municipales”**, per Salvador Sellés.

10 de febrer de 1925: **“Urbanización y el próximo congreso de Madrid”**, per Josep Maria Barenys.

14 de juny de 1925: **“La aviación aplicada al levantamiento de planos”**, per Josep Maria Pobra Jou, enginyer industrial.

2 de juliol de 1931: **“Arquitectura d'inspiració clàssica”**, per Adolf Florensa.

4 de juliol de 1931: **“L'Arquitectura de la nostra època”**, per Josep Lluís Sert.

4 d'abril de 1932: **“Le cas urbanistique de la ville d'Amsterdam”**, per Cornelius Van Eesteren.

9 de març de 1932: **“L'aeroport de Barcelona”**, per Antoni Puig Gairalt.

27 d'abril – 1 de juny de 1935: I Cicle de Primavera.

- 27 d'abril de 1935: “**Sociologia harmònica de Barcelona**”, per Andreu Bausili Sanromà.
- 4 de maig de 1935: “**Problemes escolars d'una gran ciutat des del punt de vista arquitectònic**”, per Josep Goday.
- 11 de maig de 1935: “**Com es feia una catedral o una gran església gòtica catalana**”, per Alexandre Soler March.
- 18 de maig de 1935: “**La política i la tècnica urbanística**”, per Estanislau Duran i Reynals.
- 25 de maig de 1935: “**El moment actual del món**”, per Josep Maria Tallada.
- 1 de juny de 1935: “**Observacions i experiències de la urbanització barcelonina**”, per Carles Pi i Sunyer.

23 de maig – 18 de juny de 1936: II Cicle de Primavera.

- 23 de maig de 1936: “**Els costums d'en Sanctacília**”, per Josep Danés Torras.
- 28 de maig de 1936: “**El fracàs de l'arquitecte**”, per Jaume Mestres Fossas.
- 4 de juny de 1936: “**La pintura i l'escultura en l'Arquitectura moderna**”, per Ramon Puig Gairalt.
- 9 de juny de 1936: “**Urbanisme**”, per Josep Torres Clavé.
- 13 de juny de 1936: “**Voltes primes de formigó armat**”, per Bonaventura Bassegoda Musté.
- 18 de juny de 1936: “**L'arquitecte i l'home, inseparables**”, per Pere Benavent.

CONFERÈNCIES ORGANITZADES PEL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA I BALEARS, 1939 - 1964

Organitzades per la Secció Acadèmia, 1940 - 1942

27 de novembre de 1940: “**El arquitecto ante el problema de la vivienda**”, per César Cort Botí.

14 de desembre de 1940: “**El significado religioso de la cueva entre los protoindios mediterráneos**”, pel Pare Enrique de las Heras.

17 d'abril de 1941: “**La propiedad de casas por pisos**”, per Emilio Canosa Gutiérrez.

17 de maig de 1941: “**La organización técnica para el mejoramiento de la vivienda**”, per Pedro Muguruza Otaño.

6 de juny de 1942: “**La ornamentación precolombina aplicada al funcionalismo actual**”, per Ignasi Brugueras Llobet.

18 de novembre de 1942: “**Algunos aspectos económicos del problema de la vivienda**”, per José Fonseca Lamedo.

Conferències celebrades a l'Ateneu Barcelonès, 1949 – 1955

2 de maig de 1949: “**El Plan Nacional. Fuentes de las directrices urbanísticas. Estudio aplicado a Bélgica**”, per Alfred Ledent.

3 de maig de 1949: “**Bruselas y la región de la capital. Su evolución creadora**”, per Alfred Ledent.

5 de maig de 1949: “**El momento actual de la arquitectura norteamericana**”, per Gabriel Alomar Esteve.

7 de maig de 1949: “**Las fuentes de la nueva arquitectura**”, per Alberto Sartoris.

9 de maig de 1949: “**Orientaciones de la arquitectura contemporánea**”, per Alberto Sartoris.

23 de maig de 1950: “**La crisis del racionalismo arquitectónico en el mundo**”, per Bruno Zevi.

25 de maig de 1950: **“El momento arquitectónico en Italia”**, per Bruno Zevi.

26 de maig de 1950: **“Arquitectura y jardines”**, per Eugeni d'Ors.

2 d'abril de 1951: **“Los principios del nuevo urbanismo”**, per Gaston Bardet.

3 d'abril de 1951: **“Nuevos métodos de análisis y composición urbana”**, per Gaston Bardet.

7 d'abril de 1951: **“Tendencias modernas en la arquitectura. El postfuncionalismo”**, per Alvar Aalto.

10 d'abril de 1951: **“La elasticidad en las construcciones de arquitectura”**, per Alvar Aalto.

16 de maig de 1952: **“Orígenes de la arquitectura moderna”**, per Nikolaus Pevsner.

17 de maig de 1952: **“Situación actual de la arquitectura moderna”**, per Nikolaus Pevsner.

16 de maig de 1953: **“Hacia una arquitectura pura”**, per Gio Ponti.

18 de maig de 1953: **“Los palacios y el dibujo industrial”**, per Gio Ponti.

2 de juny de 1955: **“Armonía y belleza de la arquitectura moderna”**, per Alfred Roth.

4 de juny de 1955: **“Arquitectura y síntesis de las artes”**, per Alfred Roth.

Degnat de Manuel de Solà-Morales Rosselló, 1959 – 1964.

8 de novembre de 1959: **“Simpòsium: Planes para Barcelona, ciudad futura”**. Dia Mundial de l'Urbanisme, organitzat pel COACB. Giovanni Astengo, Georges Candilis, Jean Canaux, Werner Heberbrand, Alberto Sartoris, Cornelis van Estereen i Edgar Wedepohl.

23 de novembre de 1962: **“La arquitectura contemporánea de París y su region”**, per Ionel Schein

¿? **Conferència de l'arquitecte italià Ludovico Quaroni**, organitzada amb la col·laboració de l'ETSAB.

21 de maig de 1963: **“Gaudí en la Casa Batlló”**, per l'arquitecte Pedro Ricart Biot, amb la col·laboració del Centre d'Estudis Gaudinistes.

28 de maig de 1963: **“La Pedrera en 1963”**, per l'arquitecte Francisco J. Barba Corsini, amb la col·laboració del Centre d'Estudis Gaudinistes.

6 de juny de 1963: **“Tendencias actuales de la Arquitectura religiosa”**, pel prve. Alfons Roig.

24 de juny: **Acte inaugural de la VIII Conferència Internacional d'Estudiants d'Arquitectura.**

Del 8 a l'11 d'octubre de 1963: **“Conversaciones de Arquitectura Religiosa”**, organitzada conjuntament amb el Patronato Municipal de la Vivienda.

A més, conferències a càrrec de monsenyor Aldo Milani (**“Sociología parroquial y urbanismo”**), del pare Roguet, del pare Capellades, del doctor Josep Ma. Valverde i d'Oriol Bohigas.

8 de novembre de 1963: **Conferència de l'arquitecte britànic Denis Lasdun**, amb la col·laboració de l'Institut Britànic.

Febrer de 1964: **“The expansion of Universities”**, per l'arquitecte britànic Hugh Casson, amb la col·laboració de l'Institut Britànic.

Febrer de 1964: Projectió de les pel·lícules **“Informe Buchanan”**, **“La Catedral de Coventry”**, **“La obra del arquitecto Basil Spence”**, presentades per Hugh Casson.

11 de març de 1964: **“Attualita e prospettive della Cultura Urbanistica Contemporanea”**, per l'arquitecte italià Giancarlo de Carlo, amb la col·laboració de l'Escola d'Arquitectura.

17 d'abril de 1964: **“Le Plan Regulateur de la Ville de Valencia (Venezuela)”**, pel sociòleg francès Michel Marié, amb la col·laboració de l'Escola d'Arquitectura.

29 d'abril de 1964: **“Planning par Architecture, Architecture par Planning”**, per l'arquitecte J.B. Bakema, amb la col·laboració de l'Escola d'Arquitectura.

20 de maig de 1964: **Projectió “El acero inoxidable 18/8 en Arquitectura”.**

CONFERÈNCIES, TAULES RODONES I PROJECCIONS CELEBRADES AL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA I BALEARNS, 1964 - 1975

Primer deganat d'Antoni de Moragas Gallissà, 1964 – 1966.

25 de novembre de 1964: Projectió “**Cimentación por superficie para edificaciones**”, “**Construcción con Hormigón**” i “**Hormigón indicado para la obra**”, pel·lícules cedides per l'Institut Alemany.

30 de desembre de 1964: “**Estado actual de la arquitectura en los Estados Unidos de América**”, per l'arquitecte Daniel Gelabert Fontova.

16 de febrer de 1965: “**Problemas de la Arquitectura en Bélgica**”, pels arquitectes belgues André Constant i Lucién Kroll.

26 de febrer de 1965: “**Architecture contemporaine et remarque au chrétien**”, per l'arquitecte belga i monjo benedictí Dom Gregoire Watelet.

17 de març de 1965: “**Significación histórica de la pintura de Francesc Galí**”, per Alexandre Cirici Pellicer.

30 de març de 1965: “**Recuerdos de Galí**”, per l'arquitecte Joan Bergós.

18 de maig de 1965: Col·loqui “**Colaboración entre las artes**”. Amb la participació de l'arquitecte Manuel Ribas Piera, l'escriptor Rafael Santos Torroella, i els artistes Josep Guinovart, Xavier Miserachs i Owe Pellsjö.

20 d'abril de 1965: “**La Triennale de Milán, 1964**”, per l'arquitecte italià Vittorio Gregotti.

22 d'abril de 1965: “**Mi obra arquitectónica**”, per Vittorio Gregotti.

23 d'abril de 1965: “**El Park Güell, obra de Gaudí**”, pels arquitectes Riudor, Ros de Ramas i Ribas Piera.

19 de maig de 1965: “**Consideraciones sobre el espacio arquitectónico**”, per l'arquitecte Rafael Leoz de la Fuente.

10 de juny 1965: “**Indicaciones metodológicas para el estudio de nuestra Arquitectura**”, per l'escriptor i crític d'art Vicente Aguilera Cerni.

25 de juny de 1965: “**Situación del Diseño en Italia**”, per l'arquitecte italià Sergio Asti.

16 de novembre de 1965: **“Il Centro Storico di Roma nel passato e nel futuro”**, per Salvatore Rebecchini.

6 de desembre de 1965: **“Cavall Fort”**, per Joan Triadú.

13 gener de 1966: **“Pintores norteamericanos residentes en Europa”**, per M. Molleda

10 de març de 1966: **“La obra arquitectónica de Puig i Cadafalch”**, per Alexandre Cirici Pellicer.

*Suspensa governativament poc després de que comencés.

23, 24 i 26 de març de 1966: **“Converses sobre immigració i integració”**

Dimecres 23: **“L’urbanisme i la integració dels immigrants”**, per Josep Maria Martorell.

Dijous 24: **“Immigració i pastoral”**, per Mn. Josep Maria Totosaus, Pvre.

Dissabte 26: **“L’escola com a factor integrador”**, per P. Octavi Fullat; **“Cost social de la immigració”**, per Joaquim Nadal; **“Aspectes socials de la immigració”**, per Alfons Comín; **“Cloenda i resum”**, per Jaume Nualart.

*Suspeses governativament.

1 abril de 1966: **“El arquitecto Puig i Cadafalch y su tiempo”**, per Josep Benet.

*Suspensa governativament.

22 abril de 1966: **“Federico García Lorca: poeta en Nueva York”**, per Rafael Santos Torroella.

*Suspensa governativament.

23 abril de 1966: **“Joyería y cultura”**, per Alexandre Cirici Pellicer.

*Suspensa governativament.

29 abril de 1966: **“La Cité de Gropius, une nouvelle ville au sud de Berlin”**, per l’arquitecte alemany Edgar Wedepohl.

9 maig de 1966: **“L’Opera aperta nell-arte contemporanea”**, per Umberto Eco.

10 de maig de 1966: **“Arquitectura y diseño”**, per l’arquitecte argentí Tomás Maldonado.

Degnat d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz, 1966 – 1968.

¿? **“Bases típicas arquitectónicas de la ciudad de Córdoba”**, per l’arquitecte Víctor Escribano Ucelay.

11 de juliol de 1966: **“Le Corbusier, vida y obra”**, per l'arquitecte George Candilis.

24 de febrero de 1967: Projecció: **“Importancia del diseño para el niquelado-cromado de las piezas”** i **“El acero inoxidable al cromo-níquel en la arquitectura”**

11 d'abril de 1967: Projecció dels curtmetratges **“Los indios cuna del Panamá”** y **“Aspectos de Guatemala”**, d'Eudald Serra i Folch Corachan

14 d'abril de 1967: **“Sistemas actuales en los soportes de encofrado”**, per l'enginyer H. Schleppehacke.

18 de maig de 1967: **“El cálculo electrónico sobre su mesa”**, per l'enginyer Rafael Montojo.

12 de juny de 1967: **“Vidrieras tridimensionales de la capilla Cranwell”**, per l'artista nordamericà Joseph Ferguson.

12 de juny de 1967: **“Basic design and simetry: the basis of a structure theory”**, per William Huff.

¿? **“Cómo es y cómo se hizo el Museo de las Casas Colgadas”**, pel pintor Fernando Zóbel, director del Museo de Arte abstracto español de Cuenca.

16 d'octubre de 1967: **“Aplicación de espumas plásticas en la construcción”**, per l'enginyer Sr. Koehling

30 de octubre de 1967: **“Le Conseil de l'Europe et l'initiation des nouvelles generations au monde de l'architecture”**, per Ugo Leone, Director de la Divisió de Treballs Culturals del Consell d'Europa.

24 de novembre de 1967: **“Evolución histórica del baño. Características de la bañera de acero. Proceso de fabricación”**, per l'enginyer industrial Francesc Martorell.

6 de desembre de 1967: **“Aplicación del pretensado al refuerzo de estructuras”**, per l'enginyer Ricardo Barredo.

12 de desembre de 1967: **“Puig i Cadafalch, arquitecto, historiador del arte y arqueólogo”**, per l'arquitecte Adolf Florensa.

20 de febrer de 1968: **“Aspectos actuales del arte prehistórico”**, per Lluís Pericot, catedràtic de Prehistòria de la UB.

14 i 15 de març de 1968: Cicle de conferències amb el títol general de **“Aportaciones a la historia de la arquitectura de la República Federal de Alemania”**. Amb la intervenció de Georg Hoeltge, Rudolf Hillebrecht i Dieter Oesterlen. En col·laboració amb l’Institut Alemany de Cultura.

20 de març de 1968: **“Accidentada historia de una fachada (Catedral de Barcelona)”**, per l’arquitecte Adolf Florensa.

20 d’abril de 1968.: Coloqui: **“Nueva arquitectura en España”**, per Rafael Leoz de la Fuente i Ricard Bofill.

Del 22 al 27 d’abril de 1968: **“III Coloquio sobre la Industrialización de la Construcción”**, organitzat per la Secció Espanyola de la UIA, amb la col·laboració del Col·legi, i presidit per Manuel de Solà-Morales.

10 de maig de 1968: **“Integración de las Artes”**, per Suzanne de Coninck, del Centre d’Art Cybernétique de París.

14 de maig de 1968: **“Tradición y creación de la arquitectura japonesa”**, per la professora Aoki Kazu.

15 de maig de 1968: **“Arquitectura rural en Japón”**, per la professora Aoki Kazu.

4 de juny de 1968: **“El arte popular: problema y método de estudio”**, per Augusto Panyella, director del Museo Etnológico.

Degnat de Xavier Subias Fages, 1968 – 1970.

16 d’octubre de 1968: **“Problemas de lenguaje y estructura”**, per Peter Eisenman, director de l’Institut d’Investigacions Urbanístiques de Nova York.

28 octubre de 1968: Presentació del llibre de Lluís Domènech Girbau **“Arquitectura española contemporánea”** i col·loqui amb la participació de Rafael Moneo, Antonio Fernández Alba, Juan Daniel Fullaondo, Mariano Bayón Álvarez, Francisco Javier Sáenz de Oiza, Luis Peña Ganchegui, Vittorio Gregotti.

11 de novembre de 1968: **“Urbanística ed Architettura verso una nuova dimensione”**, per l’arquitecte italià Ludovico Quaroni.

14 de novembre de 1968: **“La crisis actual de la Bauhaus”**, per Xavier Rubert de Ventós, professor de la ETSAB.

15 novembre de 1968: Col·loqui en motiu de l'exposició "**Bauhaus**". Amb la participació de Lluís Cantallops, Emili Donato, Xavier Rubert de Ventós, Josep Maria Sostres, Enric Tous, Òscar Tusquets i Yves Zimmermann.

16 de novembre de 1968: "**Experiencia personal en el campo del diseño industrial**", per l'arquitecte italià Marco Zanuso.

16 de novembre de 1968: "**The archigram group**", per l'arquitecte Dennis Crompton.

11 de desembre de 1968: "**Año internacional de los Derechos Humanos**", per Anton Cañellas Balcells; "**La Declaración Universal de los Derechos Humanos**", per Francesc Noguero Vallverdú; "**La ciudad y los Derechos Humanos**", per Joan Bosch Agustí; "**La vivienda, un Derecho Humano**", per Jaume Freixa Janariz. En col·laboració amb l'Asociación de Amigos de las Naciones Unidas en España.

1 de febrer de 1969: "**Semiologia dell'Architettura**", per Umberto Eco.

3 de febrer de 1969: Col·loqui "**Los cómics de ciencia ficción en Barcelona**". Amb la participació de Umberto Eco, Enric Sió, Antonio Martín, Luis Gasca, Romà Gubern.

10 de març de 1969: "**Artistes i crítics a les Galeries Dalmau**", per Joan Ainaud de Lasarte.

11 de març de 1969: Reportatge sobre "**Documenta 4 de Kassel**", realitzat pels membres de l'equip Mente: Joan Mas, Jordi Pericot i Daniel Giralt-Miracle.

12 de març de 1969: "**L'aportació del marxant Dalmau**", per Alexandre Cirici.

12 de març de 1969: Taula rodona "**Galeries Dalmau**". Amb la participació de Albert Ràfols Casamada, Joan Mas, Josep Manuel Casabella, Josep Corredor Matheos, Joan Ainaud de Lasarte, Miquel Porter Moix, Alexandre Cirici i Josep Termes.

* **Suspesa governativament.**

14 de març de 1969: Projecció de les pel·lícules "**Fortuny**" i "**Visiones históricas y artísticas de Córdoba**", realitzades per Joan Oliver Vagué. Organitzat per la Asociación de Amigos de los Museos.

Abril de 1969: Conferències donades a estudiants d'Arquitectura de l'Escola de Minessota, en ocasió del seu viatge d'estudis per Espanya. Estigueren a càrrec de Joan Bassegoda Nonell, Josep Termes, Enric Lluch i Manuel Ribas Piera.

21 d'abril de 1969: **“Una experiencia profesional: las tiendas Olivetti en París y en Buenos Aires”**, per ¿?

25 d'abril de 1969: Col·loqui promogut i organitzat per Amics de la Ciutat i l'Asociación Nacional de Ingenieros Industriales Agrupación de Cataluña, amb motiu de la Segunda Semana Amigos de la Ciudad, sobre **“Urbanismo de la Barcelona del Futuro”**. Hi intervingueren els següents arquitectes: Subías Fages, com a moderador, Bosch Aymerich, Bordoy Alcántara, Cantallops Valeri, Bosch Agustí, Solans Huguet, Bonet Armengol.

29 d'abril de 1969: Taula rodona: **“El concurso arquitectónico para el edificio de los Colegios profesionales de Gerona”**. Amb la participació de Javier Subías Fages, Federico Correa Ruíz i Oriol Bohigas.

12 de maig de 1969: **“Algunes consideracions sobre la pintura de Miró”**, per Josep Vicens Foix.

13 de maig de 1969: Taula rodona: **“Nueva lectura de Miró”**. Amb la participació de Joan Brossa, Jacques Dupin, Baltasar Porcel, Pere Portabella, Joan Prats, Cristià Cirici i Francesc Vicens.

16 de maig de 1969: **“La esperanza contenida en el Libro Blanco de la educación”**, per Joaquim Ventalló Vergés.

27 de maig de 1969: **“Mr Richard Neutra. Su obra y sus ideas sobre el futuro de la Arquitectura”**, per Richard Neutra.

14 de juliol de 1969: Reunió a la Sala Adolf Florensa de l'edifici de la Comissió d'Urbanisme i de Servicios Comunes de Barcelona y otros municipios, per presentar el **“Pla d'Ordenació de la Zona destinada a la construcció de la Universitat Autònoma de Barcelona”**. La reunió havia estat convocada per Vicens Villar Palasí, President de la Comissió Promotora de la Universitat Autònoma i per Xavier Subías Fages, Degà – president del COACB.

8 i 13 d'agost de 1969: La Comissió de Festes de Sant Roc celebrà a la Sala d'Actes el **“Pregó de les Festes”** i la projecció de dues pel·lícules realitzades per Joan Oliver Vagué.

9 i 10 d'octubre de 1969: Conferència i col·loqui a càrrec de **Fèlix Candela**, sobre les característiques de la seva obra i temes d'Arquitectura.

5 de novembre de 1969: Col·loqui: **“Urbanismo moderno, espacios verdes y deporte. Barcelona”** Amb la participació de Josep Maria Poal Ballarín, Francesc Pons Catchot, Antonio Figueruelo, Joan Bosch Agustí, Xavier Subías Fages.

19 de novembre de 1969: “**Obra de Roberto Segre y la reciente arquitectura en Cuba**”, per Roberto Segre.

22 de novembre de 1969: “**Obra arquitectònica**”, per Bruce Goff.

26 de novembre de 1969: “**Una divagació sobre la moda**”, per Eugeni Trias.

5 de desembre de 1969: “**Sfassamento ecologico e semantizzazione urbanística nella civita tecnológica**”, per Gillo Dorfles, catedràtic d’Estètica a la Universitat de Milà.

19 de desembre de 1969: Taula rodona: “**Esperienze di ricerca nel predesign e nel visual-design**”. Amb la participació de Silvio Coppola, Franco Grignani, Bruno Munari i Pino Tovaglia, i Giulio Confalneri.

14 de gener de 1970: “**El disseny urbanístic: el concepte de ciutat**”, per Manuel de Solà-Morales.

15 gener de 1970: “**L’Arquitectura: l’espai arquitectònic**”, per Ramon Mª Puig Andreu.

16 gener de 1970: “**El disseny industrial: concepte i repercussions styling**”, per ¿?

26 de febrer de 1970: Projectió de “**Sombrero de Copa**”. Amb motiu de l’exposició ADLAN.

2 de març de 1970: Projectió de “**El Dr. Frankenstein**”. Amb motiu de l’exposició ADLAN.

3 de març de 1970: Projectió “**Tarzán y su compañera**”. Amb motiu de l’exposició ADLAN.

4 de març de 1970: Projectió “**La Reina Cristina de Suecia**”. Amb motiu de l’exposició ADLAN.

4 de març de 1970: Taula Rodona: “**El cinema i l’Estil de l’època**”. Amb motiu de l’exposició ADLAN. Amb la participació de Romà Gubern, Manuel Vázquez Montalbán, Pere Gimferrer, Miquel Porter, Toni Miserachs, Mireia Simon, Joan de Sagarra i Xavier Oliver.

5 de març de 1970: “**L’europeisme des de la Haia, des de Brussel·les i des d’Estrasburg**”, per Manuel Riera Clavillé. Organitzada pel Club de Amigos de la UNESCO.

12 de març de 1970: “**Viatge entorn de la meva poesia**”, per Agustí Bartra. Organitzada pel Club de Amigos de la UNESCO.

13 de març de 1970: “**Experiencias sobre la aplicación de métodos objetivos, fundados en la teoría de grafos**”, per Yona Friedman.

16 març de 1970: “**ADLAN us crida, ADLAN us interessa**”, per José Corredor Matheos.

16 març de 1970: Taula Rodona: “**ADLAN**”. Ponents: Alexandre Cirici Pellicer i Josep Termes. Participants: Montserrat Albet, José Corredor Matheos, Sebastià Gasch, Joaquim Molas, Joaquim Gomis, Ramon Marinell, Joan Prats, Albert Ràfols, Cesáreo Rodríguez – Aguilera, Jaume Sans, Carles Sindreu, Joan J. Tharrats.

17 març de 1970: “**L’avantguarda i la literatura catalana**”, per Joaquim Molas.

17 març de 1970: “**ADLAN vist per un espectador**”, per Sebastià Gasch

7 d’abril de 1970: “**Técnica y aplicaciones de la viga Preflex**”, per l’enginyer Azarius Dobruzkas.

10 abril: Projectió de “**After**”, realitzada per Àngel Jové.

24 d’abril de 1970: “**Artisti catalani nell’ambiente della corte aragonese di Napoli**”, per Roberto Pane.

4 – 8 de maig de 1970: Cicle de conferències “**Modelos matemáticos en planificación urbana**”, a càrrec de l’arquitecte Marcial Echenique: “Las ciudades entendidas como sistemas”, “Relaciones en el sistema, 1”, “Relaciones en el sistema, 2”, “Modelos comprensivos”, “Els uso de los modelos”.

15 maig: “**Primera muerte**”, acte a càrrec de Jordi Galí, Sílvia Gubern, Àngel Jové i Antoni Llena.

29 de maig de 1970: “**Diseñando Yantra**”, per Ettore Sottsass.

Degant de Josep Maria Fargas Falp, 1970 – 1972.

8 de juliol de 1970: Taula rodona sobre els projectes galardonats en el **Concurs del Centre Terciari de la Meridiana**. Amb la participació de Josep Emili Donato i Antoni Garcia Heredia.

18 de novembre de 1970: Taula Rodona: **“Rafael Alberti”**. Amb la participació de Josep Corredor Matheos, Carles Barral, David Ferrer, Pere Gimferrer, Llorenç Gomis, J. Guinovart, Joaquim Marco, Terenci Moix, Joaquim Molas, Joan Oliver, Ricard Salvat.

***Suspesa governativament.**

27 de novembre de 1970: Taula rodona: **“El Área Metropolitana de Barcelona”**. Moderador: Albert Puigdomènech. Ponents: Lluís Cantallops, Julio Esteban, Emili Gasch Grau, Manuel Ribas Piera, Jaume Sanmartí Verdaguer, Manuel de Solà – Morales i Xavier Subias Fages.

* **Suspesa governativament poc després que comencés.**

8 de març de 1971: **“Il futurismo italiano nel mondo”**, pel crític d'art Marco Valsechi.

26 de març de 1971: **“Necesidades actuales y futuras de viviendas en el Área Metropolitana de Barcelona”**, per José Manuel Bringas, Gaspar Modolell Julià, Agustín Rodríguez Bachiller y José Ruiz de Elvira.

29, 30 i 31 de març de 1971: Projectió de **“Ciam Kongress Athen (1933)”**, cedida per l'arquitecte Alfred Roth.

2 d'abril de 1971: Taula Rodona: **“El proyecto de modificación del Plan Comarcal de Modificación Urbana de Barcelona, afectante al Sector Marítimo Oriental”**.

5 d'abril de 1971: **“Conscience and Architecture”**, pel professor Anthony Ward, del Departament d'Arquitectura de la Universitat de Califòrnia, Berkeley.

16 d'abril de 1971: **“Ensayo sobre el urbanismo barcelonés”**, per l'arquitecte Carles Lladó Badia, amb la presentació del seu llibre **“Barcelona, adéu”**.

20 d'abril de 1971: Presentació de **“Calaix de Sastre”**, per Putxinellis Claca.

23 d'abril de 1971: **“L'habitat sousintégré. Exemples de la politique d'integration urbaine”**, per Yves Lacost, de la Universitat de Vincennes.

10 de maig de 1971: **“El lenguaje de *patterns* de Christopher Alexander”**, per Luis Racionero.

14 de maig de 1971: **“Las raíces sociológicas del subdesarrollo en los países del tercer mundo”**, pel sociòleg François Houtart.

18 de maig de 1971: **“Consideraciones sobre la manera de proyectar”**, per Federico Correa.

25 de maig de 1971: **“Las funciones no utilitarias en el proceso del diseño”**, per l'arquitecte Xavier Sust.

27 de maig de 1971: **“Progreso y retroceso en la metodología del diseño”**, per l'arquitecte Nuno Portas.

18 de juny de 1971: Taula rodona informativa **“Congreso ICSID 1971 IBIZA”**.

22 de juny de 1971: Projectió de **“Gaudí”, “Miró, l'altre”, “Premios Nacionales” i “Carles Santos (playback)”**.

2 de juliol de 1971: Sessió de Cinema: **“Hartung”**, Alain Resnais, **“Antoni Tàpies”**, de Clovis Prevost, **“Kaledoscopio”**, de Xifra i **“L'inflable de Granollers”**, de Josep Ponsatí, Enrique Pagans i Jorge Raurich. Celebrat al Saló d'Actes de la Institució Javeriana, sota el patrocini del Premi Internacional de Dibuix Joan Miró, el Cercle Artístic de Sant Lluc i la Junta de Govern del Col·legi d'Arquitectes.

22 de juliol de 1971: Taula rodona sobre **“Acceso a la Universidad y Numerus Clausus”**, amb la participació de representants del Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya i Balears, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, Col·legi d'Enginyers Industrials, Col·legi Oficial de Llicenciats en Filosofia i Lletres i el sociòleg Jesús Marcos.

25 i 28 d'octubre, i 2 de novembre de 1971: Projectió **“Picasso: un portrait”**.

2, 3, 4 i 5 de novembre de 1971: Cicle de conferències: **“El Control térmico en los edificios: la calefacción”**.

26 de novembre de 1971: **“La funcione attuale dell architetto”**, per Manfredo Tafuri.

26 de novembre de 1971: Col·loqui sobre **“Ambiente acústico”**, en col·laboració amb la Societat Espanyola d'acústica.

20 de desembre de 1971: **“Introducción a una teoría del conocimiento arquitectónico”**, per l'arquitecte Antonio Fernández Alba.

11 de gener de 1972: **“Teoria dell'Architettura e critica ideologica”**, per l'arquitecte italià Aldo Rossi.

18 de gener de 1972: “**Les problèmes du développement cooperatif international**”, pel professor Henri Desroche.

31 de gener de 1972: “**Vivienda y urbanización en los países en vías de desarrollo**”, per l'arquitecte Carlos Nelson.

2 de febrer de 1972: Actuació musical. **Recital** del quartet argentí “CEDRON”.

10 de febrer de 1972: Taula rodona. “**Grafismo publicitario**”. Amb la participació de Daniel Giralt-Miracle, Josep Artigas, Andreu Avel·lí Artís, Mariana García, Sebastià Gasch, Ricard Giralt-Miracle, Evarist Mora, Juan Carlos Pérez Sánchez, Santiago Roqueta, Joan Seix i Enric Tormo.

16 de febrer: Presentació de la monografia “**Ponsatí. El segon inflable a Eivissa**”, amb projecció de pel·lícula sobre el mateix.

18 de febrer: Projecció de “**Barbican**”, “**The clasp system of building**”, “**17 million new homes**” i “**Community Builder**”.

10 d'abril de 1972: “**La idea del arte artificial**”, per Max Bense.

12 d'abril de 1972: “**Canvi quantitatiu o qualitatiu en la plàstica?**”, per Alexandre Cirici-Pellicer.

12 d'abril de 1972: Projecció de “**Permuttations**”, de John Withney.

13 d'abril de 1972: “**El computador: generador de sonidos**”, per Andrés Lewin – Richter.

17 d'abril de 1972: “**El computador, como instrumento de composición**”, per Josep Maria Mestres Quadreny.

19 d'abril de 1972: “**Relación hombre – máquina**”, per Joan Margarit.

21 d'abril de 1972: Projecció de “**Computer Ballet**”, de la BBC International Television.

24 d'abril de 1972: “**Arte cibernético: ¿Nueva mística de los medios?**”, per Simón Marchán.

25 d'abril de 1972: Taula rodona: “**Arte y computadores**”. Amb la participació d'Oriol Bohigas, Alexandre Cirici, Daniel Giralt-Miracle, Andrés Lewin-Richter, Simón Marchán, Joan Margarit, Josep Maria Mestres Quadreny, Francesc Vicens i José Corredor Matheos.

26 d'abril de 1972: Presentació del llibre **“Predimensionado de costos en la vivienda”**, d'Ignacio Aparicio.

15 de maig de 1972: Taula rodona: **“Encuentros de Pamplona”**. Amb la participació d'Eduardo Arranz-Bravo, Rafael Bartolozzi, Maria Lluïsa Borràs, Joan Brossa, Alexandre Cirici, José Corredor Matheos, Joan Ginjoan, Daniel Giralt-Miracle, Andrés Lewin-Richter, Robert Llimós, Josep Maria Mestres Quadreny, Xavier Montsalvatge, Gonzalo Suárez.

23 de maig de 1972: **“Estudio sobre las necesidades hospitalarias de la comarca de Barcelona”**, per Manuel Beltran Flores, Joan Clavera Monjonell, Emili Donato Folch, José Jaén Teixidó, Joan Antoni Solans.

24 de maig de 1972: **“Problemas de la arquitectura colonial hispano-americana”**, per Damián Bayón.

Segon deganat d'Antoni de Moragas Gallissà, 1972 – 1974.

2 de juny de 1972: Projecció de **“Kandinsky”**, **“Max Ernst, expedicions al subconscient”**, **“Dada-neodada”**, **“Art entre l'avui i el demà, IV Documenta 1968 Kassel”**, **“La Bauhaus”** i **“Jugendstil”**, cedides per l'Institut Alemany.

8 de juny de 1972: Projecció de **“L'enfer de Rodin”**, **“Paris la Belle”**, **“La promenade enchantée”** i **“Vasarely”**, cedides per l'Institut Francès.

8 i 9 de juny de 1972: **“Jornadas Técnicas de la Construcción y Urbanismo”**, organitzades amb la col·laboració de la Fira de Mostres de Barcelona. Hi participaren Josep Lluís Sert, Kenzo Tange, James Stirling i Louis Kahn.

13 de juny de 1972: Projecció de **“Hieronimus Bosch”**, **“Bruegel”** i **“Bruegell – Dulle Griet”**, cedides pel Consulat Belga.

14 de juny de 1972: Projecció de **“Sirenes”**, **“Voyage singulier au monde surréaliste”** i **“Magritte”**, cedides pel Consulat Belga.

15 de juny de 1972: Projecció de **“Miró – Osaka 1970”** i **“Biografia d'una litografia de Joan Miró”**, cedides per Maria Lluïsa Borràs i Català Roca.

13 de setembre de 1972: Conferència a càrrec de **Herb Lubalín** sobre la seva experiència com a dissenyador gràfic.

27 d'octubre de 1972: **“Documenta 5 de Kassel (Alemanya)”**, per Daniel Giralt-Miracle.

8 de novembre de 1972: **“L’Arquitectura de la Contracultura”**, per l’arquitecte Josep Muntañola.

9 de novembre de 1972: **“L’Arquitectura com a lloc per viure”**, per Josep Muntañola.

15 de novembre de 1972: Projectió de **“For your pleasure”, “The design of space”, “A new school for eastergate”, “Barbican” i “Clasp System of building”**, cedides per l’Institut Britànic.

22 de novembre de 1972: Projectió de **“William Hogarth”, “Turner”, “The vision of William Blake” i “The pre-raphaelite revolt”**, cedides per l’Institut Britànic.

29 de novembre de 1972: Projectió de **“Five british sculptors at work”, “Henry Moore – Man of form” i “Francis Bacon”**, cedides per l’Institut Britànic.

¿? Desembre de 1972: **“Josep Lluís Sert”**, per Lluís Domènech Girbau.

5 de desembre de 1972: Projectió de **“Cuatro artistas belgas”, “Cuatro pintores belgas trabajando”, “Un año en el Middelheim” i “Rick Wouters”**.

6 de desembre de 1972: **“Esta es su vida: Josep Llorenç Artigas!”**, per José Corredor Matheos.

14 de desembre de 1972: **“El plan de urbanización de Amazonia, Brasil 1970 – 2000”**, per Luis Racionero.

31 de gener de 1973: Espectacle **“Música acción”**, interpretat per Anna Ricci.

9 de febrer de 1973: **“V Ciclo de música actual”**, interpretat per Jane Manning, patrocinat per l’Institut Britànic i Música Abierta.

28 de febrer de 1973: Projectió de la pel·lícula: **“Aspectos de Nueva Guinea”**, de Margarita Corachán de Folch, Albert Folch Russinyol i Eudald Serra Güell.

5 de març de 1973: **“Tipologia edilizia nel sviluppo della città moderna”**, per l’arquitecte Carlo Aymonino.

22 de març de 1973: **“Una interpretación de Dadá”**, per Alexandre Cirici Pellicer.

23 de març: Projectió de la pel·lícula **“40 años de experimentos”**, de Hans Richter.

26 de març de 1973: **“El dadaísmo alemán: Berlín, Hannover, Colonia”**, per Simón Merchán.

28 de març de 1973: **“Francis Picabia: de Nueva York a París pasando por Zúrich y Barcelona”**, per María Luisa Borràs.

2 d'abril: **“V Ciclo de música actual”**, amb l'actuació del guitarrista Leo Brower.

5 d'abril: Projectió de la pel·lícula **“Entreacte (1924)”**, de Francis Picabia i René Clair. En col·laboració amb els Instituts Alemany i Francès.

8 de maig de 1973: **“Desurbanisation et nouvelles formes d'organisation de l'espace en Chine”**, per Micheline Luccioni, professora de Sociologia a la Universitat de París. En col·laboració amb el Col·legi d'Aparelladors.

22 de maig: Concert de J.M. Mestres Quadreny **“Self-service”**, interpretat pel públic assistent.

6 de juny de 1973: **“Sociología y planeamiento urbano”**, per Manel Castells.

Del 2 al 6 de juliol de 1973: **“Seminario Nacional sobre el Diseño del ambiente educativo”**, organitzat per CENIDE, Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Politècnica de Barcelona.

13 de novembre de 1973: Projectió de diapositives sobre **“Arquitectura de Hierro en Barcelona”**.

20 de novembre de 1973: Projectió de diapositives sobre **“La iglesia de Santa Maria del Mar”**.

27 de novembre de 1973: **“Arquitecto Masó”**, per l'arquitecte Salvador Tarragó.

28 de novembre de 1973: Projectió de les pel·lícules **“Computer-Aided Design-3DSurfaces”**; **“Computer Aided Architectural Design”** i **“Permutations”**, cedides per l'Institut Britànic i el Centro de Cálculo de la Universidad de Madrid, i presentades per l'arquitecte Joan Margarit.

4 de desembre de 1973: **“Arquitecto Jujol”**, per Salvador Tarragó.

6, 7, 10, 12 i 17 de desembre de 1973: Diversos actes amb motiu de l'exposició **“Poesía experimental”**.

11 de desembre de 1973: **“Arquitecto Rubió y Bellver”**, per Ignasi Solà-Morales.

18 de desembre de 1973: Projectió de la pel·lícula **“L’arte nella civiltà greca I”**.

Del 7 al 12 de gener de 1974: **“Segundo Simposio Internacional de Sociología”**, organitzat pe Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona i en col·laboració amb el Col·legi d’Aparelladors, Col·legi d’Arquitectes, Col·legi d’Enginyers Industrials i Estudis Socioeconòmics de l’Àrea Metropolitana de Barcelona.

Les conferències dels dies 10 i 11 se celebraren al COACB.

8 de gener de 1974: Projectió de **“L’arte nella civiltà greca II”**.

15 de gener de 1974: Projectió de **“L’arte a Roma I”**.

22 de gener de 1974: Projectió de **“L’arte a Roma II”**.

29 de gener de 1974: Projectió de **“L’arte nei primi secoli del cristianesimo”**.

5 de febrer de 1974: **“Wright o el disfraz de la ortodoxia. Los años de formación, 1887 – 1900”**, per Rafael Moneo.

12 de febrer de 1974: **“Wright o el disfraz de la ortodoxia. La primera madurez, 1900 – 1909”**, per Rafael Moneo.

21, 22, 25, 26 de febrer i 1 de març de 1974: Cicle de conferències **“Nuevos comportamientos artísticos”**, organitzat en col·laboració amb l’Institut Alemany, l’Institut Britànic, l’Institut Italià i Sala Vinçon, amb la participació de Timm Ulrichs, Mario Merz i Wolf Vostell.

4 d’abril de 1974: **“Sesión informativa sobre el Concurso de Ideas para la redacción del Plan General de Montblanc”**, a càrrec dels equips concursants.

26 d’abril, i 3, 8, 15, 17, 22 i 31 de maig de 1974: Cicle de conferències sobre **“La pedagogia actual i les seves diferents orientacions”**, organitzada conjuntament amb el Col·legi d’Aparelladors i el Col·legi de Doctors i Llicenciats.

16 de maig de 1974: **“La ciudad como sistema dramático”**, per Richard Sennet, de la Columbia University.

21 de maig de 1974: **“Problemi culturali e umani del processo di industrializzazione: il caso dell’Italia”**, per Franco Perrotti. Organitzada conjuntament amb l’Institut Italià i e Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

4 de juny de 1974: **“Reflexions a l’entorn del disseny. Educació i Universitat”**, per l’arquitecte Antoni Peyrí.

5 i 19 de juny de 1974: Taula rodona: **“El Pla General de Ordenación Urbana y Territorial de la Comarca de Barcelona”**, amb la participació d’Albert Serratosa Palet, Manuel de Solà-Morales Rubió, Manuel Ribas Piera, Enric Argullol, Joan Clavera, Rafel Pradas, Jordi Borja, Alfonso Rodríguez, Fernando de Terán.

25 de juny de 1974: Taula rodona: **“Noucentisme”**, amb la participació d’Oriol Bohigas, Josep Maria Cadena, Alexandre Cirici, Francesc Fontbona, Enric Jardí, Joaquim Molas, Ignasi de Solà-Morales, Joan Teixidor, Joaquim Ventalló i José Corredor Matheos.

26 de juny de 1974: Taula rodona: **“El Plan General de Ordenación Urbana y Territorial de la Comarca de Barcelona”**, amb la participació de representants dels Col·legis d’Aparelladors, Arquitectes, Doctors i Llicenciats i Associació d’Enginyers Industrials.

Degnat de Jordi Mir Valls, 1974 – 1975.

5 de desembre de 1974: **“La arquitectura de los grandes números”**, per l’arquitecte Mario Schetjnan.

5 de desembre de 1974: Projecció de les pel·lícules **“James Stirling’s architecture”** i **“Two architects”**.

6 de desembre de 1974: **“El proyecto de reforma de la Ley del Suelo”**, per l’advocat Luis Mª Enríquez de Salamanca.

9 de desembre de 1974: **“Le droit et l’aménagement de l’espace urbain en France depuis 1958 (de la planification concertée a la concertation planifiée)”**, per l’advocat Michel Huet.

10 de desembre de 1974: **“Quindici anni di esperienze urbanistiche a Bologna”**, per l’arquitecte Gisseppe Campos Venuti.

11 de desembre de 1974: **“Estructura urbana de Lisboa. Evolução e procesos de urbanização”**, per l’arquitecte Luis G. Bruno Soares.

11 de desembre de 1974: **“O problema da habitação em Portugal: bairrolatas e clandestinos”**, per la geògrafa Teresa Barata Salgueiro.

12 de desembre de 1974: **“Experiencia de las Brigadas Técnicas”**, per l'arquitecte Margarida de Sousa Lobo.

13 de desembre de 1974: **“Realidad del proceso urbano y marco institucional”**, pels arquitectes Lluís Brau, Joan Jubert i Carles Teixidor.

13 de desembre de 1974: Taula rodona: **“Perspectivas del urbanismo en España”**.

20 de gener de 1975: **“El expresionismo alemán como fenómeno literario, cultural y social”**, per Josep Ma. Carandell.

22 de gener de 1975: **“La pintura de l'expressionisme”**, per Alexandre Cirici Pellicer.

28 de gener de 1975: **“El cinema alemany a l'època expressionista”**, per Miquel Porter Moix.

31 de gener de 1975: **“El teatre expressionista alemany”**, per Ricard Salvat.

4 de febrer de 1975: **“L'arquitectura de l'expressionisme”**, per Ignasi de Solà-Morales.

19 de febrer de 1975: Taula rodona: **“La crisis, el sector de la construcción, el paro y el ejercicio de la profesión”**. Amb la participació de Joan Bosch Agustí, Josep M. Vidal Villa, Ricard Boix Junquera, José Maria Rodríguez Rovira i Eduardo Leira Sánchez.

23 d'abril de 1975: **“Habitación popular en Santiago de Chile”**, per Fernando Domeyko.

7 de maig de 1975: **“Obra arquitectónica de Frei Otto”**, per Frei Otto.

29 de setembre de 1975: **“Charlas de Arquitectura Americana”**, per Mario Gandelsonas.

29 de setembre de 1975: **“Obra arquitectónica de Richard Meier”**, per Richard Meier.

13 de novembre de 1975: **“Introducción al ciclo de conferencias de 5 arquitectos milaneses de los años 50”**, per Federico Correa.

27 de novembre de 1975: Conferència de l'arquitecte italià **Lodovico Belgiojoso** sobre les seves darreres realitzacions arquitectòniques.

4 de desembre de 1975: Conferència de l'arquitecte italià **Ignazio Gardella** sobre la seva obra arquitectònica.

11 de desembre de 1975: Conferència de l'arquitecte **Franca Helg** sobre la seva obra arquitectònica i la de **Franco Albini**.

18 de desembre de 1975: Conferència de **Vico Magistretti** sobre les seves darreres realitzacions.

EXPOSICIONS ORGANITZADES PEL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA I BALEARS, 1963 - 1975.

Degant de Manuel de Solà-Morales Rosselló, 1962 – 1964.

17 de novembre – 9 de desembre de 1962: **“Le Corbuiser”**

Juny de 1963: **“Exposició d'avantprojectes per a la construcció d'un conjunt parroquial a la barriada de Montbau”.**

Del 14 al 30 de desembre de 1963: **“Homenaje al Arquitecto José F. Ràfols Fontanals”.**

Febrer de 1964: **“Arquitectura británica de hoy”.**

Del 18 al 30 d'abril de 1964: **“IV Centenari de la mort de Miquel Àngel”.** Exposició commemorativa. Amb la col·laboració de l'Institut Italià.

Primer degant d'Antoni de Moragas i Gallisà, 1964 – 1966.

Del 9 al 23 de desembre de 1964: **“Pintura d'Àngel Jové”.**

Del 10 al 26 de febrer de 1965: **“Arquitectura Belga de hoy”.**

Del 17 de març al 6 d'abril de 1965: **“Pintura de Francesc Galí”.**

Del 10 al 23 d'abril de 1965: **“Arquitectura de Lucien Hervé”.**

Del 26 d'abril al 5 de maig de 1965: **“Tapices de Marie Thérèse Codina”.**

Del 7 al 19 de maig de 1965: **“Jordi Gumí Cardona. Exposición fotográfica”.**

Del 14 al 19 de maig de 1965: **“Owe Pellsjö”.** Exposició d'escultura.

Del 24 de maig al 8 de juny de 1965: **“Evocación del Modernismo”.** Exposició de pintura.

Del 10 de juny al 22 de juny de 1965: **“Crónica de la realidad”.** Exposició de pintura. Obres de Artigau, Cardona Torrandell, Mensa, Valdés, Solbes i Toledo.

Del 25 de juny al 3 de juliol de 1965: **“Zabaleta en la colección de Cataluña”.** Exposició de pintura.

Juliol de 1965: **“Exposición de fotografías del Barrio Gótico”**. Organitzada per la Comissió de Festes de Sant Roc, la Plaça Nova i els carrers adjacents.

Del 8 al 26 d'octubre de 1965: **“Les Cases Pairals Catalanes”**. Exposició de fotografia, per Català Roca.

Del 5 al 28 de novembre de 1965: **“Ramon Rogent”**. Exposició de pintura. (Homenatge).

Del 6 al 21 de desembre de 1965: **“Cavall Fort”**.

Del 28 de desembre de 1965 al 9 de gener de 1966: **“Última promoción”**. Exposició de pintura. Amb obres de Tapies, Cuixart, Tharrats, entre d'altres..

Del 13 de gener al 5 de febrer de 1966: **“Siete pintores norteamericanos en España”**.

Del 7 al 9 de febrer de 1966: **“Homenaje a Antonio Machado”**.

De l'11 de febrer al 6 de març de 1966: **“Arquitectura actual de América”**.

Del 10 de març al 2 d'abril de 1966: **“La Casa de Argenton de Puig i Cadafalch”**.

Del 22 al 25 d'abril de 1966: **“Poeta en Nueva York”**.

Del 23 d'abril al 15 de maig de 1966: **“Cien años de joyería y orfebrería catalanas”**.

Del 24 de maig al 14 de juny de 1966: **“Frente al espejo”**. Autoretrats d'artistes espanyols contemporanis.

Degant d'Eugeni Pere Cendoya Oscoz, 1966 – 1968.

Del 21 de juny al 14 de juliol de 1966: **“José María Gol”**. Homenatge.

¿?: **“La obra del arquitecto Francisco de P. Nebot”**.

¿?: **“Arte y arquitectura en Lérida”**

¿?: **“La obra del arquitecto Rafael Masó”**.

¿?: **“Arte y arquitectura de Gerona”**.

¿?: **“Exposición antológica del Museo Nacional de Arte Contemporáneo de Madrid”**.

Del 16 de mayo al 16 de junio de 1967: **“Exposición de Gaudí”**. Organitzada pel COACB i l’Ajuntament de Barcelona a través del Museu d’Història de la Ciutat. Celebrada a la Sala del Tinell.

De l’11 al 31 de maig de 1967: **“El arte de grabar”**. Participación de Vila Casas, August Puig, Joan Ponç, Hernández Pijuán, Lucio F. Fontana, Will Faber, Xavier Corberó, Roser Bru, F. Artigau i Daniel Argimón.

Del 14 al 30 de juny de 1967: **“Arquitectura de Baleares”**.

Del 10 al 14 de octubre de 1967: **“Optakust-E”**

Del 11 al 18 de octubre de 1967: **“La X Exposición de Prensa Radiofónica Mundial”**. Organitzada per la Sociedad Española de Radiodifusión, Emisora de Barcelona.

Del 12 al 31 de desembre de 1967: **“Exposición de homenaje a Puig i Cadafalch”**. En motiu del primer centenari del seu naixement

Del 15 de desembre de 1967 al 15 de gener de 1968: **“Selección ADI/FAD 1967”**

Del 13 al 27 de gener de 1968: **“Plástica Mexicana Precolombina”**.

Del 31 de gener al 14 de febrer de 1968: **“Grupo Tarot”**. Exposició de pintura.

Del 17 de febrer al 2 de març de 1968: **“Pinturas rupestres españolas, francesas y argelinas”**.

Del 6 al 31 de març de 1968: **“La fachada de la Catedral de Barcelona”**.

Del 3 al 27 d’abril de 1968: **“Mente 1”** . Noves tendències artístiques.

Del 20 d’abril al 4 de maig de 1968: **“Obra del pintor Josep Piqué”**.

Del 10 al 31 de maig de 1968: **“Integración de las artes”**.

Del 4 al 22 de juny de 1968: **“Constantes del arte popular”**.

Degant de Xavier Subias Fages, 1968 – 1970.

Del 25 d’octubre al 15 de novembre de 1968: **“Bauhaus”**.

Del 3 al 8 de febrer de 1969: **“Los cómics de ciencia ficción en Barcelona”**

Del 22 de febrer al 12 de març de 1969: **“Galerías Dalmau”**.

Del 13 d'abril a l'11 de maig de 1969: **“Arquitectura Española”**. Celebrada a Roma, amb la col·laboració del COACB.

Del 30 d'abril al 30 de juny de 1969: **“Miró, otro”**.

Del 30 d'octubre al 13 de novembre de 1969: **“85 artistas en busca de espectador”**. Noves tendències.

Del 25 de novembre al 9 de desembre de 1969: **“Mondinsolite”**.

Del 19 de desembre de 1969 al 8 de gener de 1970: **“Designe Investigacions Gràfiques”**.

Del 25 de febrer al 21 de març de 1970: **“ADLAN i testimoni de l'època 32 – 36”**.

***Clausurada per ordre governativa el 13 de març.**

Del 28 d'abril al 12 de maig de 1970: **“Maria Josefa Tapies”**.

Del 13 al 27 de maig de 1970: **“Exposició Piqué de pintura y escultura”**.

Del 27 de maig al 27 de juny de 1970: **“IX Premi Internacional de Dibuix Joan Miró”**.

Degnat de Josep Maria Fargas Falp, 1970 – 1972.

Del 30 d'octubre al 29 de novembre de 1970: **“Exposició Rafael Alberti”**.

Del 15 al 31 de gener de 1971: **“III Premio de Reportajes fotográficos Ramón Dimas”**. Organitzat per la revista Destino

Del 2 de febrer al 31 de març de 1971: **“Exposición GATEPAC”**.

Del 12 al 30 de març de 1971: **“Monumentos históricos de Alemania y su restauración”**.

Del 2 al 21 d'abril de 1971: **“Exposición Boix, Armengol y Heras”**.

Dels 20 d'abril al 5 de maig de 1971: **“Arquitectura española contemporánea”**.

Del 4 al 30 de maig de 1971: **“Des dels Quatre Gats al Dau al Set”**.

Del 7 al 23 de maig de 1971: **“Muebles de G.T. Rietveld”**.

Del 28 de maig al 5 de juliol de 1971: **“X Premio Internacional de Dibujo Joan Miró”**.

Del 7 al 21 de juny de 1971: **“Mà de pintura”**.

Del 19 d'agost al 10 d'octubre de 1971: **“El juguete popular en el mundo”**.

Del 15 d'octubre al 14 de novembre de 1971: **“Equipo Crónica”**

Del 25 de novembre de 1971 al 6 de gener de 1972: **“Gaudí 1971”**.

Del 2 de desembre de 1971 al 3 de gener de 1972: **“Commemoració mil·lenària del naixement de l'Abat – Bisbe Oliba”**.

De l'11 al 30 de gener de 1972: **“El concurs sobre la urbanització del Poble Nou (El Pla de la Ribera)”**.

Del 14 de gener al 15 de febrer de 1972: **“Grafismo publicitario 1920 – 1940”**.

Del 18 de gener al 2 de febrer de 1972: **“IV Premio de reportajes fotográficos Ramon Dimas”**. Organitzat per la revista Destino.

Del 8 al 27 de febrer de 1972: **“Sistemas de construcción”**. En col·laboració amb l'Institut Britànic.

Del 3 de març al 29 de març de 1972: **“Rafael Masó”**.

Del 10 al 30 d'abril de 1972: **“Impulsos: art i computador”**. En col·laboració amb l'Institut Alemany.

Del 23 de maig al 15 de juny de 1972: **“XI Premio Internacional de Dibujo Joan Miró”**.

Segon deganat d'Antoni de Moragas Gallissà, 1972 - 1974.

Del 20 de juny al 31 de juliol de 1972: **“Piso soleado, tres dormitorios y gran comedor-living. Constructores Arranz Bravo – Bartolozzi”**.

Del 25 d'agost al 20 d'octubre de 1972: **“Un recorrido cotidiano”**.

Del 25 d'agost al 20 d'octubre de 1972: **“Leer la imagen”**.

Del 17 de novembre de 1972 al 6 de gener de 1973: **“Homenaje a Josep Lluís Sert” i “Homenaje a Josep Llorenç Artigas”**.

Del 20 de desembre de 1972 al 20 de gener de 1973: **“La renovació pedagògica. Època d’Artur Martorell”**.

Del 23 de gener al 28 de febrer de 1973: **“Arte del Maprik”**.

Del 24 de gener al 4 de febrer de 1973: **“V Premio de Reportajes Fotográficos Ramón Dimas”**. Organitzat per la revista Destino.

Del 9 al 27 de març de 1973: **“Escultura del arquitecto Josep Piqué”**

Del 21 de març al 14 d’abril de 1973: **“TRA 73. Joven vanguardia catalana”**. Amb la participació de Margarita Camps, Miquel Cunyat, Raül Domínguez, Alicia Fingerhut, Ferran Garcia Sevilla, Ramón Herreros, Lluís Jové, Jubany, Robert Llimós, Manils, Xavier Oliver, Jordi Pablo, Carlos Pazos, Olga L. Pijuán, Josep Ponsatí, Manuel Rovira, Jaume Sans, Lluís Utrilla, Núria Vidal.

De l’11 al 26 d’abril de 1973: **“El casco antiguo de Barcelona como problema”**.

Del 27 d’abril al 20 de maig de 1973: **“Mans i mànegues”**. De Putxinel·lis Claca.

Del 2 al 15 de maig de 1973: **“Pintores naïfs”**. En col·laboració amb l’Institut Alemany.

Del 25 de maig al 16 de juny de 1973: **“XII Premi Internacional de Dibuix Joan Miró”**.

Del 14 al 28 de setembre de 1973: **“Escuela de artesanía del Campo de la Bota”**.

30 d’octubre de 1973: **“Vida y obra del poeta Pablo Neruda”**.

* Clausurada per ordre governativa el mateix dia de la seva inauguració.

Del 19 de novembre al 3 de desembre de 1973: **“El Arquitecto Eusebio Bona (1890 – 1972)”**.

Del 6 al 20 de desembre de 1973: **“Poesía experimental”**. En col·laboració amb l’Institut Alemany.

Del 2 al 31 de gener de 1974: **“Mostra d’Art Realitat”**. Organitzada conjuntament pel Col·legi d’Arquitectes, Col·legi d’Aparelladors, Col·legi de Doctors i Llicenciats, Col·legi d’Enginyers i Col·legi d’Advocats. Celebrada als locals del Col·legi d’Aparelladors.

Del 7 de gener al 4 de febrer de 1974: **“El Plan Torres Clavé: una alternativa racional para Barcelona”**.

Del 23 de gener al 6 de febrer de 1974: **“VI Premio de Reportajes Fotográficos Ramón Dimas”**. Organitzat per la revista Destino.

Del 14 al 28 de febrer de 1974: **“35 años de tebeos en España”**.

Del 21 de març al 2 d'abril de 1974: **“Los problemas del Valle de Arán”**.

Del 15 de març al 4 d'abril de 1974: **“Concurso de ideas para la redacción del Plan General de Montblanc”**.

Del 17 d'abril al 5 de maig de 1974: **“Cerimonials, 1969 – 1973”**. De Rabascall, Xifra i Miralda.

Del 19 d'abril al 5 de maig de 1974: **“Le Corbusier i Barcelona”**. Organitzada per l'Arxiu Històric.

Del 13 de maig al 28 de juny de 1974: **“Noucentisme vell i nou”**.

Del 6 al 28 de juny de 1974: **“Algunos aspectos de la Arquitectura en Rusia”**.

Del 8 de juliol al 8 d'agost de 1974: **“XIII Premi Internacional de Dibuix Joan Miró”**.

Del 17 de setembre al 6 d'octubre de 1974: **“El papel en el arte popular”**.

Del 27 de setembre al 10 d'octubre de 1974: **“1ª Exposición Internacional de Escultura en la calle, de Santa Cruz de Tenerife”**. Fotografies.

Del 15 d'octubre al 10 de novembre de 1974: **“Walter Gropius. Obras y proyectos, 1906 – 1969”**.

Degant de Jordi Mir Valls, 1974 – 1975.

Del 3 al 17 de desembre de 1974: **“Els encants del Barça, 75 aniversari del F.C. Barcelona”**.

Del 17 al 31 de gener de 1975: **“VII Premio de Reportajes Fotográficos Ramón Dimas”**. Organitzat per la revista Destino.

Del 18 de febrer al 9 de març de 1975: **“Quadrat Josef Hoffman”**. (Mobles, objectes de disseny i fotografies)

Del 25 de febrer al 5 de març de 1975: **“Homenaje a Gaudí, Palacios y Zuazo”**. En col·laboració amb el Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona.

Del 17 de març al 12 d'abril de 1975: **“El sol surt per a tothom. L'energia solar aplicada a l'habitatge”**.

Del 2 al 13 d'abril de 1975: **“75 dibuixos sobre la pena de mort”**.

Del 25 d'abril al 18 de maig de 1975: **“Homenatge a l'Arquitectura”**.

Del 23 d'abril a l'11 de maig de 1975: **“Habitación popular en Santiago de Chile”**.

Del 16 de maig al 7 de juny de 1975: **“Les 100 cares del cavall. Exposició antològica d'originals de les portades de Cavall Fort”**.

Del 10 de juliol al 10 de setembre de 1975: **“Entorn del gaudinisme”**. Exposició de fotografies de les obres dels arquitectes Martinell, Rubió i Jujol.

Del 16 de setembre al 13 d'octubre de 1975: **“América, América”**.

De l'11 de novembre al 15 de desembre de 1975: **“Obra del arquitecto austriaco Hans Hollein”**.

Del 17 al 29 de novembre de 1975: **“Environmental Planning. Exposición de libros y revistas”**. Amb la col·laboració de l'Institut Britànic.

**3. DOCUMENTS RELLEVANTS,
1874 – 1942**

Acords constitutius de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 19 de febrer de 1874. AHCOAC, C 148 / 97.

Algunos arquitectos residentes en esta ciudad, deseosos de que se establezca entre todos sus comprofesores un verdadero espíritu de compañerismo franco y leal bajo todos conceptos, como corresponde á una clase tan distinguida, guardándose entre sus individuos todas aquellas diferencias y consideraciones que no deben jamás olvidarse entre los de una misma profesión, promovieron la convocatoria del 19 de los corrientes, de que tiene V. noticia, en la que manifestaron la idea que les indujo al llamamiento.

Aceptada ésta por unanimidad, y después de algunas observaciones que se hicieron encaminadas al mismo fin, que es la estrecha unión de cuantos nos honramos con el título de arquitecto y el grato recuerdo de los que nos han precedido, se tomaron los siguientes acuerdos:

1º. Los arquitectos residentes en esta ciudad se congregan formando la Asociación de arquitectos.

2º. Compondrán esta Asociación los que voluntariamente gusten formar parte de ella.

3º. Como en la Junta citada estuviesen presentes diez y ocho arquitectos, constituyendo por lo tanto mayoría, que estuvieron acordes en el establecimiento de la Asociación, nombrose presidente á don José O. Mestres, Secretario á D. Luis Domenech y Tesorero á D. Augusto Font.

4º. El objeto de la Asociación es ayudarse recíprocamente los arquitectos en todo cuanto atañe al ejercicio de su profesión y hermanarse entre sí del mejor modo posible.

5º. Al efecto se celebrará una Junta general cada mes avisándose á los asociados con tres días de anticipación; á menos que un asunto urgente exigiera una Junta extraordinaria á juicio de la Directiva.

6º. Las Juntas ordinarias se celebrarán el primer lunes de cada mes por la noche y se evitará que tengan lugar en casa de ningún arquitecto.

7º. Cada año tendrá lugar a expensas de la Asociación una función religiosa en sufragio de las almas de los arquitectos fallecidos, sin distinción de personas, cuyo día lo señalará la Junta Directiva, así como la Iglesia en que debe celebrarse.

8º. No usará la Directiva ni la Asociación en sus resoluciones el nombre de la Clase de Arquitectos, sino simplemente el de los arquitectos asociados ó de los arquitectos infrascritos, etc.

9º. No se fijará cuota mensual para sufragar los gastos que ocasione la Asociación, sino que para obtener los medios con que atenderlos, se propondrá y votará un dividendo en vista del estado de cuentas que presente el Tesorero y del presupuesto de gastos que haya formulado la Junta Directiva.

10º. Estos acuerdos se pondrán en conocimiento de todos los arquitectos residentes en esta ciudad por si tienen á bien suscribirlos, con cuyo requisito serán considerados individuos de la Asociación.

11º. Al objeto espresado en el artículo anterior se imprimirán dichos acuerdos y se pasarán tres ejemplares á cada arquitecto suplicando se sirvan remitir uno de aquellos al Presidente (calle de Cortes, 302), ó al Secretario (paseo de Gracia, 50, bajos), con el asentimiento o disentimiento según sea el criterio con que juzguen la idea y fines de la Asociación.

Barcelona, 19 de febrero de 1874

*El Presidente,
José O. Mestres*

*El Tesorero
Augusto Font*

*El Secretario
Luis Domenech y Montaner*

Fragments destacats del dictamen de la comissió de l'AAC per a estudiar la conveniència de la creació de caixes de socors per a obrers. 24 de juny de 1877. AHCOAC. C 168 / 244.

Es tema sumamente importante y beneficioso para la sociedad mejorar en todo lo posible las condiciones morales y materiales del obrero siendo más difícil el perfeccionamiento de aquellas siempre que no estén completamente garantizadas éstas. El obrero empleando sus fuerzas físicas en el trabajo se ve forzado a abdicar por la edad temprana que debe emprenderlo en la mayoría de casos, al goce y recompensa de los trabajos intelectuales haciéndole víctima cuando de él se apodera la ignorancia e inmoralidad dócil instrumento de las malas pasiones que con marcada insistencia se agitan en la sociedad.

Imposibles serian los adelantos sociales, inútiles sus progresos si tuviera que lucharse con las condiciones negativas de esta clase numerosa. Mucho se ha hecho en este sentido: grandes han sido los adelantos conseguidos con este objeto que facilitando su instrucción y educación y regularizando el jornal a sus necesidades para que más holgadamente pudiera suministrarse recursos para sí y sus hijos y se elevaren de su nivel los que por condiciones propias sean dignos de aspirar a los más altos puestos sociales.

[...]

Los trabajos que realizan son en numerosísimos casos arriesgados y no ha sido hasta ahora posible prever los medios precautivos necesarios para evitar por completo sean víctima en muchos casos.

[...]

Al proponerse las adjuntas bases ha procurado consignarse en ellas no solo el socorro directo a la víctima sino la educación e instrucción de sus hijos, base necesaria para evitar el mal en sus conciencias que por ser las más ocultas son tal vez las más terribles y compensando si posible fuera lo que pudiera producir vicio mayor.

No se les ocultan las muchas dificultades que a su realización se opongan, por esto se permiten proponer a la Asociación, lo participe a las demás corporaciones asociadas de Barcelona para que sobre dichas bases formulen los medios que prácticamente puedan realizar dicho fin.

[...]

24 de juny de 1877.

José O. Mestres; Modesto Fossas Pi; A. Casademunt.

Articulado principal dels estatuts de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 31 de desembre de 1878. AHCOAC. C 131 / 15.

Título Primero. De la Asociación en General.

Art. 1. Los fines de la Asociación son los siguientes:

- *Fomentar i sostener un verdadero espíritu de compañerismo entre todos los Arquitectos españoles*
- *Defender los derechos e intereses de los Arquitectos ante los altos poderes del Estado, Autoridades, Corporaciones y demás centros que proceda [...]*
- *Fomentar el progreso de las Artes y de las Ciencias que se relacionan con la Arquitectura, contribuyendo por cuantos medios estén al alcance de la Asociación no tan solamente a la ilustración de los individuos de la clase, si que también a la de los que ejerzan alguno de los oficios ó industrias auxiliares de la construcción.*

Art. 2.

Los medios que la Asociación empleará para alcanzar los fines mencionados en el artículo anterior serán:

Primero: Celebrar Juntas o sesiones para deliberar acerca las cuestiones que se presenten.

Segundo: Elevar exposiciones á los centros gubernativos, judiciales y administrativos en todos los casos en que sean atacados los derechos é intereses de la clase y en los demás que se estimase oportuno hacerlo

Tercero: Ponerse en relaciones con la Sociedad Central de Arquitectos y con las demás Asociaciones de análoga índole que existan en las provincias españolas, á fin de obtener una unidad de miras y de acción que en ciertos y determinados casos pueda convenir

Cuarto: Dirigirse á las Corporaciones y particulares con quienes la Asociación crea oportuno ponerse de acuerdo para obtener los fines de su institución.

Quinto: Nombrar comisiones que estudien algun tema artístico, científico ó de administración y que tenga relación con la profesión del Arquitecto.

Y Sexto: Ynsertar en las revistas y periódicos de la clase, ó en otros que no lo sean, los acuerdos que se tomen en Junta y los dictámenes que por su índole ó importancia conviniere dar á conocer

Art. 3.

La Asociación no se ocupará en ninguno de sus actos de asuntos cuyos fines sean religiosos ó políticos, ni de cuestiones personales que pudieran surgir entre dos ó más individuos de la profesión.

Art. 4.

El domicilio de la Asociación se establece en la ciudad de Barcelona.

Art. 5.

Los asociados se dividirán en residentes y corresponsales. Pertenecerán á la primera clase los que tengan su residencia en Barcelona y á la segunda los demás.

Art. 6.

La Asociación será regida por una Junta Directiva que se compondrá de un Presidente, un Tesorero y un Secretario. Además se nombrará un Vicepresidente, un Vicetesorero y un Vicesecretario que no formarán parte de la Junta, mas que cuando substituyan en ausencias ó enfermedades, respectivamente al Presidente, Tesorero y Secretario.

Art. 7.

La Junta Directiva en sus relaciones con las Autoridades, Tribunales o Corporaciones, en ningún caso usará el nombre de la clase de Arquitectos, sino el de la Asociación.

Art. 8.

Los cargos de la Junta Directiva, de Comisiones y los trabajos que se encarguen á los Asociados no serán obligatorios

Título Segundo. De los Asociados

Art. 9

*El ingreso en la Asociación será voluntario y podrán verificarlo por derecho propio los individuos que poseyendo el título de Arquitecto residan en alguna de las cuatro provincias de Cataluña é Islas Baleares. Bastará para ello pasar una comunicación al Presidente, solicitando ingresar, la fecha del título, el Centro que lo ha expedido y la adhesión a los presentes Estatutos. El Presidente en la primera sesión dará cuenta de dicha comunicación á la Asociación, y desde aquel instante será considerado como tal Socio
[...]*

Título Tercero. De la Junta Directiva

Art. 13

Corresponde a la Junta Directiva representar a la Asociación en todos los casos; cumplimentar los acuerdos que se hayan tomado en las sesiones, dirigiéndose para ello si fuese necesario á las Corporaciones, al Gobierno, á las Autoridades, á las Cortes y á quien menester fuese; resolver lo que estime conveniente en los casos urgentes que pudieran ocurrir en el período de vacaciones y en aquellos del período normal en que no fuese posible por falta de tiempo convocar a sesión extraordinaria, dando cuenta de todo ello á la Asociación en la primera sesión que se celebre; y nombrar las Comisiones que deban emitir dictamen acerca algun punto científico, artístico o de administracion, sin perjuicio de la iniciativa que respecto el particular pueda tomar esta por si misma.

[...]

Título Cuarto. De las sesiones.

Art. 23.

La Asociación celebrará sesión ordinaria el primer lunes de cada mes, excepto en los de Julio, Agosto y Setiembre, y además las extraordinarias que atendiendo á la urgencia de los asuntos estimase conveniente convocar el Presidente. Tambien procederá la convocatoria en el caso de que lo soliciten ocho Asociados por medio de oficio dirigido al Presidente.

Art. 24

La hora y el local en que deban celebrarse las sesiones los dispondrá la Junta Directiva atendiendo á la conveniencia del mayor número de Asociados residentes.

Art. 25

En las papeletas de convocatoria á sesion, que estarán firmadas unicamente por el Secretario y se pasarán a domicilio con la anticipación conveniente, se indicarán los asuntos mas importantes que hayan de tratarse.

[...]

Título Quinto. De las Comisiones.

Art. 29

Las Comisiones nombradas por la Asociación ó por la Junta Directiva para emitir algún dictamen ó desempeñar algun trabajo especial, se reunirán e instalarán en virtud de convocatoria hecha por el Asociado mas antiguo en la carrera, el cual ejercerá el cargo de Presidente haciendo de Secretario el Asociado más moderno.

Art. 30

Cuando la índole ó importancia del asunto confiado á una Comision lo requiera, se nombrará un Ponente que redacte el dictamen, el cual se someterá a discusion y despues a votacion.

[...]

Título Sexto. Del Régimen Económico.

Art. 32

La Junta Directiva presentará en la sesión del mes de Junio á la aprobación de la Asociación el presupuesto ordinario de gastos para el año económico siguiente. Despues de aprobado dicho presupuesto se procederá por la misma Junta á verificar el reparto entre los Asociados, bajo las siguientes bases:

Primera: Los Asociados residentes satisfarán cuota entera

Segundo: Los Asociados corresponsales satisfarán solamente media cuota, ó sea la mitada que los residentes.

Y tercera: Los Asociados residentes y corresponsales no satisfarán cantidad alguna durante el primer año á contar desde la fecha de su título de Arquitecto.

Disposiciones generales

Art. 36

La Junta Directiva dispondrá que cada año se celebre un funeral en sufragio de los Arquitectos fallecidos.

[...]

Art. 39

Para la reforma de los presentes Estatutos será necesaria la propuesta de nueve individuos y la aprobación de las dos terceras partes de los Asociados residentes y corresponsales.

Barcelona, 31 de Diciembre de 1878

El Presidente

O. Mestres

El Secretario

José Artigas.

Fragment de la Memòria Presidencial de l'AAC, corresponent a l'any 1895 i llegida pel president Josep Torres Argullol, en relació a la dinàmica de l'entitat. AHCOAC. C 147 / 95.

¿De este relativo quietismo, y no enfermedad mortal, es prudente, lógico ni sensato deducir la necesidad de matar á la Asociación? De ningún modo, a mi juicio, es cambiar su inercia; lo procedente es apartarla de la inercia del reposo, en que ahora se halla, y hacerla entrar en la inercia del movimiento, que es en donde está la vida y la persistencia de cuanto existe en el universo.

Para el logro de esta mejora es preciso que todos mostremos más ahínco, más asiduidad, más abnegación en aportar el concurso de nuestro esfuerzo individual al hito del precomún. [...]

Es preciso que nadie rehuya el trabajo en las comisiones, que a nadie le duela ocupar el tiempo sin remuneración, aunque sea en perjuicio de sus ocupaciones productivas; pues también lo que se cede por este medio en aras del auge y aumento de las prerrogativas generales, puede, de retorno y por otros caminos, llegar a ser una ventaja material para el individuo.

*Es necesario que nos desprendamos decididamente del vicio de prejuzgar y de la costumbre de atacar á la Asociación por su falta de actos viriles y por sus condiciones de inutilidad. Los que tal dicen y suponen, juzgan tal vez que la Asociación se creó para proporcionar beneficios directos y tangibles a sus asociados; creen tal vez cosa fácil e indispensable el obtener un éxito y un triunfo a cada momento, ya en las esferas del Poder central, ya en las esferas del Municipio o de la Diputación.
[...]*

El hecho, la desdicha, diré mejor, para mi más culminante que durante el año transcurrido aparece, es la falta de excursión. Respeto todas las causas y presto consideración á todas las razones que los llamados señores Ponentes tengan o aduzcan, no hago más que señalar el vacío y lamentar su existencia; porque ese acto social y las consecuencias exteriores que para la Asociación resultan, son los que le proporcionan más notoriedad y más arraigo en la consideración pública.

Fragment de la Memòria Presidencial de l'AAC, corresponent a l'any 1900 i llegida pel president Pere Falqués, en relació a la dinàmica de l'entitat. Anuario de la AAC, 1901.

De momento no nos es dable extender nuestra mirada a la región que nos da su nombre, ni, avanzando un paso más, a las restantes comarcas de España, para más adelante ensanchar aún el círculo visual hasta llegar a formular anualmente una síntesis del movimiento general arquitectónico en todas las naciones. Pero esto es una meta a la que quizás llegaremos con el tiempo. Por ahora atengámonos a nuestra casa.

Consignemos sí, que, con mira de parecidos anhelos e ideas de expansión y solidaridad, hemos abierto este año las páginas del ANUARIO a la colaboración de todos los compañeros españoles sin distinción de asociados y no asociados, honrándonos con la cooperación de cuantos han querido unir el suyo a nuestro esfuerzo. Volviendo, pues, a nuestro punto de partida, no ha de sernos difícil apuntar el balance de 1900.

Transcurrió el año sin que sus doce meses se señalaran por ningún adelanto, ninguna innovación, ningún hecho trascendental, ni siquiera de regular importancia en Arquitectura.

En lo que a la propiedad particular se refiere, remitió notablemente la fiebre constructiva que trajeron consigo la inmigración de los capitales y habitantes de las perdidas colonias, y la depreciación de nuestros valores bursátiles.

En lo relativo a edificios públicos, quedó terminada la fachada del Seminario Conciliar, obra que había estado largo tiempo paralizada, y siguió algo menos lentamente la construcción de los edificios empezados: Palacio de Justicia, Cárcel, Casa Provincial de Expósitos, Matadero, etc., sin que llegaran a ultimarse todavía, ni el Hospital Clínico, ni la nueva Aduana, que son los que se hallan mas próximos a su inauguración.

Como mejoras urbanas, tan sólo se derribaron unas casitas viejas que se alzaban fuera de línea estrechando la calle de los Ángeles, y se desvió y cegó el cauce de la Riera de Malla en el trecho comprendido entre la Rambla de Cataluña y el torrente Bogatell.

Y qué decir de los eternos problemas que siempre tiene planteados, nunca resueltos nuestra ciudad. La urbanización de la Plaza de Cataluña y la reforma interior (por no citar más que los dos más traídos y llevados), siguen en el mismo estado exactamente.

La plaza hecha un desierto y con las construcciones de antes. La reforma, sin adelantar un paso a pesar de los acuerdos del Ayuntamiento dando facilidades a los sindicatos de propietarios con lo cual habían creído algunos que se encauzaría definitivamente la cuestión.

De todo lo demás, de todo lo que debería hacerse, así como de toda la serie de proyectos y propósitos laudables que cada nuevo Alcalde al tomar posesión de su cargo nos da el conocer como formando parte de su programa especial, de eso no queda luego nada o casi nada: a lo más, unos cuantos metros de acera en el distrito A, algunos faroles nuevos en el barrio B, o unos pasos a nivel en la calle X.

Contribuyó en el año último a esa atonía, de una parte, el haber transcurrido casi los doce meses con la Alcaldía desempeñada interinamente, lo que es siempre un motivo para restar iniciativas y firmezas; y de otra parte, el haber sido el que finó, un año de agitaciones insanas de la política menuda, no de aquella que mira a lo trascendente y esencial de la vida de los pueblos y sociedades, sinó de aquella que hace sólo referencia a las miserucas de nuestro egoísmo.

No se celebró el concurso acordado el año anterior para premiar el edificio que mereciera tal distinción, y puede decirse que en general permanecieron dormidas todas las manifestaciones de nuestra pequeña actividad artística, absorbida también en parte por el gran certamen de París.

Es la otra partida negativa, la que se refiere al monumento, dedicado al que fue ilustre alcalde de Barcelona, D. Francisco de Paula Rius y Taulet. Terminado desde hace tiempo, permanece cubierto en el extremo del Salón de San Juan, y allí le dejó el año transcurrido, en espera de la mano piadosa que levante aquellos trapos y esteras, y derribe las cuatro tablas mal juntadas de su valla, para dejar al descubierto la efigie de aquel buen patricio a quien si tuvo sus flaquezas y sus errores, como tenemos todos, bien pueden ser perdonados y descontados en gracia a lo mucho, muchísimo que le debe Barcelona en todos los ordenes. A sus iniciativas y carácter eniprendedor y a su amor entusiasta por esta capital, debieron muchos centenares de barceloneses buena parte de las riquezas de que hoy disfrutan, y debe Barcelona, en buena parte también, el rango que ocupa, y su adelanto y progreso en muchos ramos, y hoy, por no desmentir nuestro carácter y nuestro modo de ser, en que al lado de lo bueno y de lo grande, asoma siempre, como decía un ilustre crítico, lo malo y lo mezquino, hemos de andar mendigando de puerta en puerta los cuatro ochavos que nos faltan para que desaparezcan aquellos trapos y esteras y con ellos la vergüenza que debió y no supo arrancar el año transcurrido.

Esperemos, pues, que lleguen mejores tiempos, y que con ellos podamos cerrar nuestros balances venideros con más partidas positivas, sin ceros ni cantidades negativas que los manchen, levantado el ánimo con esperanzas más mediatas y fundadas que las míseras que ahora pueden alentarnos.

Posicionament de l'AAC davant els fets de la Setmana Tràgica. 4 d'agost de 1909. AHCOAC. C 168 / 259.

Ante los tristes acontecimientos ocasionados en nuestra querida ciudad condal la semana pasada, nada podemos ni debemos decir, como hombres públicos, dentro de esta Asociación porque nuestra misión nos veda toda clase de comentarios; pero como arquitectos, un grito intenso de dolor sale del fondo de nuestro espíritu y conmueve todo nuestro organismo.

Hemos visto maltrechos monumentos queridos, joyas preciosas que elevaron nuestros antepasados, lleno su pecho de fe sincera y de noble virtud, monumentos que merecen para nosotros, como hubieran debido merecer para todos, un sagrado respeto. Fueron aquellos días, días de luto para el arte que lloraran con lagrimas amargas el Bien, el Trabajo y la Verdad. Con manos piadosas recogeremos una a una las piedras humeantes y esforzaremos nuestra inteligencia para restituirlas en su primitivo estado; a pesar de ello, las generaciones futuras no nos perdonaran el daño causado, porque hemos hipotecado sin redención posible el porvenir magnánimo que más de nueve siglos nos legaron.

Es preciso que este dolor profundo que, cual cauterio en llaga viva siente hoy la clase de arquitectos, sea conocido por todos, ya que no por todos es sentido, y sepa la mano ignorante que destruye, que han sido manos cariñosas las que pusieron las piedras en su sitio, llenas de altruista entusiasmo pensando que sus hijos venerarían sus cuidados.

Si hay quien prefiere en la historia de los tiempos el caballo de Atila al templo griego, si hay quienes prefieren a la luz del arte vagar como momias autómatas en las tinieblas sin espíritu, busquemos luz para su inteligencia y trabajemos todos para todos. Las luchas de los hombres sean para los hombres; pero el Arte se halla por encima de los hombres y ante sus monumentos debemos respetuosos inclinar la frente hasta en aquellos momentos agudos en que las pasiones se desbordan.

Las joyas del Arte no tienen propiedad particular, son de la humanidad entera, símbolo divino, que quiere decir amaos los unos a los otros para el Bien y amad el Arte para el hombre y para el Bien. El Arte es hijo de feliz conjunción entre el Trabajo y la Verdad; quien no respeta el Arte no conoce el Trabajo, y quien no ama al Arte no quiere la Verdad.

El pórtico de San Antonio, la capilla de Marcos, ejemplares únicos, las iglesias de las Jeronimas y San Cugat, San Pedro de las Puellas, San Juan de Horta y tantos otros monumentos que no podremos verlos en su verdadera originalidad dejaran para siempre una triste memoria de aquellos tristes sucesos. La política podrá correr un velo a lo pasado, los artistas lloraremos siempre los días luctuosos de la última semana de Julio de 1909 .

Barcelona, 4 Agosto 1909. – Por la Junta Directiva: el Presidente, P. SALVAT.

Fragments de la ponència, presentada per Gabriel Borrell, en representació de l'AAC, al VII Congrés Nacional d'Arquitectes, sobre la qüestió obrera. Maig de 1917. Anuario de la AAC, 1918.

La moderna organización económico-técnica del trabajo hace hoy imposible la renovación de los antiguos gremios.

El incremento creciente de las Sociedades obreras y las relaciones que a multitud de ellas nos ligan hacen necesario que en la educación profesional del Arquitecto y en los estudios de las Escuelas de Artes y Oficios se introduzcan unas lecciones de Sociología aplicada al conocimiento del origen, organización y fines de dichas sociedades, considerando conveniente la existencia de Sociedades obreras organizadas por afinidad de profesión y para los fines del mejoramiento físico, moral e intelectual de los obreros, ya que así lo requiere el altruismo, es también nuestro deseo de conseguir obras perfectas, los Arquitectos favorecerán la creación o desarrollo de estas sociedades.

Los Arquitectos estimamos, que es justa y conveniente la lucha de los obreros contra los sueldos insuficientes, contra las jornadas extenuantes y por la disminución de riesgos y accidentes en el trabajo, por el descanso semanal reparador, por que se le asegure contra sus enfermedades, sus paros forzosos y su vejez. Estimamos necesario que se les de trato digno en los lugares de trabajo; creemos que conviene oír su voz y voto en todos los Centros Legislativos, Consultivos y de Arbitrajes donde se trate de cuestiones que le afecten; debe influirse para que en sus demandas o reclamaciones se acuda a todos los medios antes de llegara las huelgas y luchas violentas.

En las organizaciones obreras debe entrar como esencial la educación general y profesional de sus asociados, instándoles a crear escuelas de aprendizaje, cursos de conferencias, exposiciones permanentes de productos trabajados, etc., etc.

Consideramos un deber colaborar con los conocimientos que nos da nuestra profesión, en la vida de las sociedades obreras, facilitando con planos y planes la mejor solución económica y técnica para que lleguen a poseer domicilio social propio, fomentando la creación de cooperativas de construcción y establecimiento de talleres colectivos; ensayando la contratación directa de los trabajos con las sociedades, eliminando intermediarios, facilitándoles ideas, orientaciones y prestigios, para que tengan éxito sus peticiones de trabajos en los paros forzosos y épocas de crisis.

Fragments de la memòria presidencial corresponent a l'any 1918, llegida pel president de l'AAC, Jaume Gustà Bondia. 25 de gener de 1919. Anuario de la AAC, 1919.

Al tomar posesión, hace un año, de esta Presidencia, un hecho culminaba en el zenit de la vida de la humanidad; desde él, una llama, un fragor tan intenso como la llama, como de derrumbamiento de los siglos, como de detención súbita de la historia de la humanidad, descendían sobre los horizontes del globo y de la vida envolviéndolos, implacables, pareciendo suspender, e interrumpir hasta la misma perdurable función creadora de la naturaleza, del universo: la guerra europea, por cuya inmensidad y trágica grandeza, absorto, embargado el espíritu del hombre, fulminada la vida de los pueblos, toda otra actividad que no fuera esta contemplación y culto y consagración, no hallaba aliento, en que florecer.

No podíamos nosotros aspirar egoístas al privilegio de la excepción; no podía abstraerse nuestra colectividad a esta depresión universal; así, la obra de la Asociación de Arquitectos de Cataluña, durante el año que conmemoramos tiene su estela rielada sólo por la oscilación del péndulo, con el sólo brillo de conservar su nombre, cobijador y celador de ilustres recuerdos y de alimentar alentadoras esperanzas para los nuevos tiempos. E iniciativas como la tomada, en el mes de marzo por esta Junta Directiva para realizar en el mes de mayo una excursión científica de visita a las grandes instalaciones hidráulicas, Presa de San Antonio, en Tremp, de la Compañía Barcelonesa de Electricidad, y Campamento lagos y saltos de Capdella, de la Energía Eléctrica, proyectada a roso y velloso de toda primera causa absorbente, sufrió primero un aplazamiento para los meses de septiembre y octubre en deferencia a nuestro preclaro compañero y consocio Buenaventura Pollés, que tenía un especial interés en acompañarnos en la excursión a, la que, habiéndose de ausentar de entre nosotros por una temporada, no podía ofrecernos su instructiva compañía hasta esta época, que al fin también malograda, barriendo nuestros entusiasmos la epidemia que invadiendo todas las tierras, todos los países y todos los pueblos, vino sobre todos eros a matar el dolor con el dolor.

Hoy el arco iris de la paz brilla en los horizontes coronando las alturas donde se concentran los pensamientos de los hombres por la fraternidad universal: un nuevo día alborea para la sociedad humana; todos los orientes se abren; la augusta nueva fulgura como sol de esperanza sobre las naciones, los pueblos, los hombres; la historia, la vida, va a reemprender su marcha; todos debemos apresurarnos a elaborarla, todos intensificar nuestras energías, que la naturaleza transmutará en perdurable y gloriosa creación ...

Yo sé que esta voz, no mía, nuestra, de todos, en honor de todos, será vida sin excepción encarnando, al fin en magnífica realidad aquella llamada nuestra, tal vez prematura, o inoportuna por las circunstancias expuestas con que, creyendo interpretar la voluntad y el

anhelo de mis compañeros y consocios, expresábamos en una circular nuestro propio anhelo, dirigiéndonos a todos nuestros compañeros de facultad residentes en Cataluña, todavía no asociados. Hemos de decirlo: hoy aspiramos a fundir la clasificación del cuadro de nuestros compañeros bajo un sólo concepto: Asociados. En los nuevos rumbos sociales que parecen emprenderse y acentuarse en la nueva era que se inicia, queremos leer el consejo, la necesidad de la mayor intensificación de los agrupamientos sociales que responden a elevadas y legítimas idealidades del espíritu y persistencia de la vida moral del hombre, fortaleciéndose para probables luchas muy próximas en este campo excelso del espíritu, de trascendencia tal vez definitiva en la vida de la sociedad humana.

Hay un hecho que, si no tuviera para nosotros un origen infausto, la desaparición para siempre de entre nosotros de un compañero querido, Buenaventura Pollés, preponderaría en esta nuestra Memoria como el más fausto para la Asociación de Arquitectos de Cataluña, y tal vez en los anales de ésta desde su fundación y es el legado por aquel mandado en su testamento, para esta Casa que ahora sabemos cómo amaba, consistente en un inmueble que si en la mente y en el corazón del preclaro compañero, fue destinado a constituir nuestro afincamiento social, nuestra residencia propia, le debemos por lo menos en la delicada idea, en la paternal memoria, sino por el importantísimo valor material, homenaje proporcionado y digno de nuestro agradecimiento y representación, para el cual, hemos de insinuar de paso, creemos no basta el voto de confianza otorgado a esta Junta directiva, sino que, los altos merecimientos e importancia del acto o actos que hayan de verificarse, requieren el nombramiento de una Comisión especial que los estudie y organice. Hoy la Asociación de Arquitectos de Cataluña ha tomado ya posesión de la casa número 563 de la calle de Cortes de esta ciudad, que constituye el legado de que hacemos mención.

Real Decret de col·legiació obligatòria. 27 de desembre de 1929.

*COLEGIACIÓN OBLIGATORIA
REAL DECRETO ESTABLECIÉNDOLA DESDE 1º DE MARZO PRÓXIMO
PRESIDENCIA DEL CONSEJO DE MINISTROS
EXPOSICIÓN*

Señor: Varios derrumbamientos de obras urbanas, acaecidos en los últimos tiempos, suscitaron la atención del Gobierno de VM que ordenó la incoación de los correspondientes expedientes gubernativos. Pusieron, los mismos, de manifiesto que, si bien existía una responsabilidad civil, y aun criminal, a prestar por los Arquitectos que se comportaran con negligencia, no existía ni precepto legislativo del que pudieran deducirse sanciones de carácter gubernativo, mediante suspensiones o inhabilitaciones más o menos duraderas, ni una organización administrativa corporativa que llevase a la Clase un estímulo y un sentimiento del honor profesional con verdadera eficacia.

Posteriormente, la Comisión nombrada por Real Orden de 9 de octubre de 1928 para entender de un modo general en las cuestiones relacionadas con la construcción de edificios urbanos, emitió informe con fecha 5 de enero de 1929, proponiendo entre otros particulares, la colegiación obligatoria de los Arquitectos.

Reproducidos recientemente otros siniestros de la especie de los aludidos, solicita la Sociedad Central de Arquitectos de esta Presidencia, y parece obligado atenderla, una decisión del poder público, ordenando en debida forma el régimen profesional de la Clase para su debido prestigio y el servicio del interés público.

Por los motivos que anteceden, el Presidente que suscribe, de acuerdo con el Consejo de Ministros, tiene el honor de someter a la aprobación de VM el adjunto proyecto de Real Decreto.

*Madrid, 27 de diciembre de 1929. - Señor: A L. R. P. de V.M. -
Miguel Primo de Rivera y Orbaneja.*

*REAL DECRETO
NÚM. 2653*

A propuesta del Presidente de Mi Consejo de Ministros y de acuerdo con éste, vengo a decretar lo siguiente:

ARTÍCULO 1º. Será condición obligatoria para el ejercicio de la profesión de Arquitecto en España, a partir de 1º de marzo de 1930, además de la posesión del correspondiente título académico, el hallarse incorporado a un Colegio de Arquitectos y pagar la contribución correspondiente.

ART. 2º. Por el Ministerio encargado de la ejecución del presente Real Decreto se fijará el número de Colegios de Arquitectos que deben establecerse en España, la situación de su residencia o capitalidad y el número de provincias que debe abarcar cada uno.

ART. 3º. Los Colegios de Arquitectos tendrán personalidad jurídica plena, ostentarán carácter oficial y dependerán, a los efectos administrativos, del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes.

ART. 4º. Los órganos administrativos del Colegio, serán: el Decanato, la Junta de Gobierno y la Junta General.

ART. 5º. Los Colegios de Arquitectos tendrán facultad para imponer sobre sus miembros: a) Cuota de entrada. b) Cuotas mensuales. c) En circunstancias excepcionales, un tanto por ciento, que no excederá del dos, sobre los honorarios devengados por los colegiados en el ejercicio particular de su profesión.

ART. 6º. Los Colegios de Arquitectos tendrán las siguientes atribuciones: a) Emitir dictámenes, informe y consultas que les encomendará el Colegio o las demás corporaciones públicas. b) Velar por que los colegiados observen buena conducta con relación a sus compañeros y a sus clientes. c) Ejercer la defensa de los derechos e intereses de la Clase, impidiendo y persiguiendo ante los Tribunales de Justicia, el ejercicio de la profesión a quienes no cumplan los requisitos legales y económicos establecidos al efecto. d) Ejercer las facultades disciplinarias respecto a los colegiados, sancionando sus faltas con las correcciones que se señalen en el Reglamento, dando curso ante el Ministerio de Instrucción Pública, para las de suspensión en el ejercicio profesional, cuando exceda de seis meses. e) Acordar la expulsión del Colegio, de los colegiados que fuesen condenados en sentencia firme por delito estimado como infamante o afrentoso en el concepto público, o cuando por graves y reiteradas faltas de decoro profesional, alguna de la cuales hubiera sido ya corregida con suspensión por más de seis meses, se hiciera indigno de pertenecer al Colegio de Arquitectos.

En los casos de expulsión habrá recurso ante el citado Ministerio.

ART. 7º. Por el Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes se procederá a dictar las normas necesarias para la aplicación y desarrollo del presente Real Decreto, y una vez fijados por el mismo el número de Colegios, su demarcación y capitalidad, los Gobernadores

civiles radicantes en las capitales donde se domicilien los Colegios, procederán a convocar oficialmente a los Arquitectos de la región a fin de dejar constituidos los respectivos Colegios antes de la fecha fijada en el art. 1º de este Decreto.

ART. 8º. En término de un mes siguiente al acta de constitución de cada Colegio, se procederá por lo mismo a la redacción de sus respectivos Estatutos que, acatando las normas fijadas en los artículos que anteceden, ordenen detalladamente el régimen del Colegio. Dichos Reglamentos serán aprobados por Real Orden por el Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, el cual velará por la unidad de sus características.

Dado en Palacio, a veintisiete de diciembre de mil novecientos veintinueve.

ALFONSO.

El Presidente del Consejo de Ministros, Miguel Primo de Rivera y Orbaneja.

Circular de la directiva de l'AAC als seus socis, convocant junta general extraordinària i posant els càrrecs a la seva disposició, davant la creació dels col·legis d'arquitectes. 9 d'octubre de 1930. AHCOAC. C 156 / 171.

Barcelona, 9 de Octubre de 1930

Estimado compañero: La reciente creación de los Colegios de Arquitectos señala para la Asociación de Arquitectos de Cataluña el comienzo de una nueva etapa de su vida; y en todos los momentos en que esto sucede, se exige de todos los que la componen, una serena reflexión para formar claro juicio de la situación de nuestra Entidad, delo que ha sido hasta hoy su vida y desenvolvimiento y resolver lo que de ello convenga conservar, lo que sea necesario rectificar y, en una palabra, la orientación que deba imprimirse a su situación futura a la vista y en consecuencia de las nuevas circunstancias y acontecimientos que se han planteado.

El hecho de haber sido, hasta ahora, la Asociación de Arquitectos de Cataluña, la única entidad de unión profesional con que contábamos, le impuso el deber de cumplir finalidades muy diversas; y a la defensa de los intereses morales de los Arquitectos, hubo de unir la de los intereses materiales de los mismos y a la labor encaminada al enaltecimiento de la profesión, la propiamente administrativa al servicio de sus asociados. Mas como la actividad social no era posible que se multiplicase ilimitadamente, ni los medios económicos disponibles (que en definitiva habían de dar una norma y establecer una limitación a aquella actividad) no fueron nunca sobrados, esta Asociación hubo de atemperar su vida a las exigencias de la realidad, atendiendo juntamente a lo cultural y a lo administrativo dentro de las posibilidades de que disponía.

La existencia del Colegio eliminará de la Asociación una parte de sus actividades actuales y, en cambio, es posible que la obligue a intensificar su actuación en las que no sean eliminadas y en otras que corresponda a nuevas finalidades que para lo sucesivo se propongan.

Por todo ello considera esta Directiva que el presente constituye un momento crítico en la vida de nuestra querida Asociación. Ante él hemos de recordar que nuestra Asociación de Arquitectos representa una tradición por su antigüedad y que ha merecido el esfuerzo continuado de muchas generaciones de compañeros. Entre los asociados que desaparecieron figuran ilustres Arquitectos cuya memoria es por nosotros venerada y enaltecida. Tiene la Asociación, aparte de este patrimonio espiritual, otro de orden material que estamos obligados a defender y a acrecentar en lo futuro: nuestra casa social legado del inolvidable y benemérito compañero D. Buenaventura Pollés y Vivó y la Biblioteca hoy de valor considerable.

Por si no fuese bastante el amor de todos nosotros a esta Asociación, la existencia de estos altos intereses nos obligaría, en estos momentos, a reunir todos nuestros esfuerzos para que, en adelante, continúe su vida tan próspera, brillante y prestigiosa como la actuación de nuestros antecesores reclama de nosotros.

Entendiéndolo así esta Junta cree que dada la trascendencia de los acuerdos que haya que tomar, no deben dimanar éstos de la Directiva sino de la Junta General, después de considerarse en ella todas las opiniones y pareceres que en la misma puedan producirse y aportando su cooperación y concurso todos los elementos que componen la Asociación.

A este efecto esta Directiva considera obligada la reunión de la Junta General extraordinaria para tratar, ampliamente, de estas cuestiones y señalar el rumbo que, en lo sucesivo, debe seguir nuestra entidad; y con el objeto de que la deliberación pueda desenvolverse con toda libertad y sin las trabas que motivos de delicadeza pudieran crear, juzgamos de nuestro deber, para favorecer este resultado, poner nuestros cargos a disposición de la Asamblea para que adelantando por dos meses la fecha de renovación reglamentaria designe una nueva Junta que sea fiel intérprete del sentir de la Asociación en las actuales circunstancias.

En la confianza de que la Asamblea compartirá el criterio que dejamos expuesto, cumplimos, gustosos el deber de expresar a todos nuestros consocios la gratitud perenne que les debemos así por el favor que nos hicieron al considerarnos dignos de recibir su confianza como por el apoyo y cooperación que en todo momento nos prestaron en todo aquello que con nuestro mejor empeño, sino con el mayor acierto, hemos realizado hasta hoy.

Quedan de V., como siempre, affmos. amigos y compañeros.

M. Vega y March.

Clemente Maynés.

César Martinell.

C. Pedro Cendoya.

Melchor Viñals.

José Mª Ribas.

Enrique Mora.

Circular amb el programa d'actuació del president de l'AAC, Alexandre Soler March, davant la creació dels col·legis d'arquitectes. 18 de febrer de 1931. AHCOAC. C 156 / 171.

Benvolgut Company!

Al iniciar les seves tasques la nova Junta Directiva de la nostra Associació d'Arquitectes de Catalunya, ha cregut convenient fer arribar a tots els companys que la componen un esbós del programa que s'ha traçat i una exposició franca de com veu l'actual manera d'esser de l'Entitat, amb l'objectiu de demanar a tots uns moments de reflexió i alhora una actuació decidida.

En primer lloc cal tenir present un fet essencial. En quasi totes les juntes generals que de cert temps en aquesta part s'han celebrat, algun soci ha trobat ocasió de lamentar-se de com sovint els membres de l'AAC no col·laboraven a les tasques socials. Darrerament va exposar-se en plena assemblea, i per cert, amb l'assentiment de tots els presents que la conducta dels socis de l'AAC era realment la que es mereixia un vot de censura per la seva passivitat. I, finalment, en la Memòria presidencial que el Sr. Vega i March llegí en la sessió del 27 del darrer gener, s'hi expressava molt dolorosament com havia la JD trobat en les seves tasques el buit dels socis.

Què cal fer, doncs, si és aquest el procedir dels socis? Continuar el sosteniment d'una entitat únicament per estalviar-nos la feina de fundar-la, si no existís, i no preocupar-nos de cap de les activitats que li corresponen no sembla certament una actitud gaire digna.

Devem, per tant, modificar-la. Mes, com? Hi ha dos camins: un dissoldre l'Associació; l'altre, reaccionar i emprendre una intensa activitat col·lectiva. Sembla que no podem tenir dubte en la tria.

Tots els que formem l'actual JD havem acceptat els càrrecs – en una situació un xic delicada per nosaltres – perquè sentíem el desig de fer l'esforç que reclama l'AAC, per treure-la de la penombra i fer-li guanyar el major prestigi.

Per això, la JD en la seva primera sessió ha volgut concretar uns punts de programa i ha acordat fer arribar a tots els socis els fermes desitjos de treball que l'animen i com a justa correspondència demanar-los-hi l'ajuda indispensable.

Creu la JD que en tres punts pot resumir el seu programa. És el primer aconseguir que l'entitat es comporti com una Acadèmia d'Arquitectura, celebrant periòdicament sessions plenàries on s'exposi, discuteixi i dictamini sobre tota mena de qüestions que puguin interessar els arquitectes. Constitueix el segon punt traduir en gestions de caràcter públic els acords

d'interès general, amb l'objecte d'iniciar la solució de problemes plantejats o bé plantejar-ne de nous per tal d'orientar els ciutadans. I amb el tercer, procurar que l'AAC vagi esdevenint un auxili poderós per a l'arquitecte en l'exercici professional.

La JD estima que el primer punt farà interessar els associats en les qüestions que ha d'iniciar i resoldre l'arquitecte i que avui fugen del nostre alcanç. Amb ell confia obtenir per a l'AAC un superior prestigi, que ha de recaure igualment en cada un de nosaltres. I amb el darrer punt, crec que tots podrem obtenir una millor preparació.

Hi ha, però, encara una injustícia dintre de la nostra entitat, que la JD vol esmenar immediatament. Ens referim a suprimir en els vigents Estatuts la condició funesta que limita l'aportació dels entusiasmes i energies dels que demanen l'ingrés a l'entitat, doncs ara precisament lo que es necessita és la més extensa i pregona col·laboració.

No cal especificar la multitud d'activitats que dintre dels punts senyalats poden desplegar-se. Volem, però, esmentar-ne dues principalíssimes: la Revista i el Saló d'arquitectura.

De moment donem fe dels nostres propòsits i per a la seva realització us demanem l'ajuda més decidida. La primera oportunitat de manifestar-la es presentarà en la Junta General extraordinària, que convocarem pel pròxim dia 28, amb l'ordre del dia que se us comunicarà bentost.

Confiem en la vostra assistència pel major prestigi de la nostra Entitat. De tot cor vos ho agraiem.

Alexandre Soler i March.

Ciutat de Barcelona, 18 de Febrer de 1931.

Missiva adreçada per l'AAC al President de la Generalitat, Francesc Macià, en què s'exposa el parer de l'entitat davant els disturbis que segueixen la proclamació de la II República. 3 de juny de 1931. AHCOAC. C 171 / 306.2

L'Associació d'Arquitectes de Catalunya, dolorosament impressionada pels lamentables fets ocorreguts en diferents indrets d'Espanya, amb excepció honrosa de Catalunya, resultat dels quals és la pèrdua de tresors artístics i bel·leses arquitectòniques, per a quina conservació està aquesta Associació obligada a vetllar, es creu en el deure de juntar-se a la justa protesta de l'opinió pública fent vots per a la reconstrucció dels monuments perduts.

Aquesta Associació confia en el zel i altesa de mires que vé demostrant en el Govern de la Generalitat de Catalunya l'eximí patrici En Francesc Macià, que tant ha enlairat en els moments presents el nom de nostra terra i al renovar l'acatament al Govern de la Generalitat, com també al Govern de la República, té la certesa que seran respectats a Catalunya i al reste d'Espanya els drets de ciutadans i Associacions, qualsevulga que siguin llurs opinions i creences, així com també les tradicions i el patrimoni artístic i monumental qu'ens llegaren els nostres avant-passats, que representen la consagració arquitectònica del geni de la nostra raça.

Barcelona, 3 de juny de 1931. L'Associació d'Arquitectes de Catalunya.

Instància adreçada pel degà del COAB, Cèsar Martinell, al Ministre d'Instrucció Pública, suplicant una solució per a la problemàtica creada per l'àmbit de la demarcació. 28 de maig de 1932. BCOAB

Excelentísimo Señor:

Don César Martinell, Decano-Presidente del Colegio Oficial de Arquitectos de Barcelona, en nombre de su Junta de Gobierno y propio, a V. E., con el mayor respeto expone:

Que como sabe perfectamente VE, los Colegios de Arquitectos fueron creados por el Gobierno Provisional de la República en Decreto de 13 de Junio de 1931, atribuyendo al Colegio de Barcelona jurisdicción sobre las provincias de Barcelona, Lérida, Gerona, Tarragona, Zaragoza, Huesca, Teruel, Logroño y Baleares, para cumplir los fines de carácter general y además los especiales que se establecen en el art. 3º de aquel Decreto.

Al tomar posesión de sus cargos la actual Junta de Gobierno, en 29 de enero del presente año y en virtud de las elecciones generales celebradas en 17 del mismo, encontró en los arquitectos de todas las provincias afectas a este Colegio, con la exclusión de la de Barcelona, una corriente de opinión favorable a pedir la separación de todas ellas de nuestro Colegio, dejando a este restringido a los límites de la ciudad de Barcelona.

Esta Junta de Gobierno ignoraba cuales fueron en realidad los motivos en que apoyaran tal decisión aquellos compañeros, por más que suponía podía tener su origen en discrepancias surgidas en la Junta General celebrada el día 18 de Diciembre último, aunque ellas fueron más de apreciación subjetiva en asuntos incidentales que de fondo en problemas profesionales.

Fue el primer acto de este Decanato, con la aprobación unánime de los compañeros constituidos en Junta, dirigir un amistoso llamamiento a todos los vocales representantes de las provincias partidarias de la separación, invitándoles a rectificar sus propósitos fundando entre otros argumentos, en que, estando en la presente Junta representadas todas las tendencias manifestadas entre los colegiados, creíamos que encontrarían la correspondiente satisfacción, pues ha sido y es norma de esta Junta amoldar su actuación a las distintas iniciativas de todos los sectores del Colegio.

Con ello se obtuvo que los compañeros de las restantes provincias, con excepción de los de Aragón y Logroño, depusieran su actitud y, abandonando sus proyectos de segregación, colaboraran desde aquella fecha con la actuación de este Colegio, al que han prestado constantemente entusiasta y leal asistencia.

Deplora esta Junta de Gobierno no poder decir lo mismo por lo que se refiere a los compañeros de Logroño y de las provincias aragonesas, las cuales, a pesar de haber concurrido a las ya citadas elecciones generales del día 17 de enero último, han adoptado una actitud abstencionista siempre y hostil en algunos casos con respecto a la actuación de este Colegio, llegando al extremo de negarse a tomar posesión de los cargos de la Junta de Gobierno para que fueron elegidos a pesar de considerarlo obligatorio el artículo 28 de los Estatutos y 20 y 32 del Reglamento de Régimen Interno.

Con esta actitud de los señores Vocales concuerda la de los otros colegiados que han tomado como norma desatender en bloque cuantas indicaciones se les ha hecho, llegando al extremo de no aceptar ninguno de los cargos para que fueron designados en el estudio de Reglamentos Orgánicos, ni atender siquiera los requerimientos que repetidamente se les ha hecho para el pago de las cuotas de colegial.

Y es lo cierto, Excmo. Sr., que si bien conocía la Junta de Gobierno algunos rumores respecto a la actitud de nuestros compañeros de las repetidas provincias, no tuvo de ello noticia concreta hasta que el apreciado compañero de Zaragoza, D. Teodoro Ríos (elegido Vocal de esta Junta de Gobierno), escribió una carta con fecha 7 de marzo en que solicitaba actuáramos cerca de este Ministerio, urgiendo la pronta resolución de la instancia de separación formulada por los arquitectos de Aragón y Rioja.

No creíamos de momento, Excmo. Sr. tener que acceder a tal singular solicitud confiados como estábamos en que el transcurso del tiempo, la labor de esta Junta de Gobierno y la favorable orientación de la misma a la solución de cuantos problemas podían interesar a todas las provincias de nuestra jurisdicción, dentro de los fines del Colegio, debía dar como resultado la renuncia a aquellas lamentables pretensiones y fundir en una sola la aspiración de todos los Vocales de las provincias elegidos por la Asamblea General ya mencionada de 17 de enero último.

Ello, sin embargo, no ha resultado conforme a nuestros deseos y así, a pesar de nuestras reiteradas manifestaciones, hemos tenido el dolor de constatar la absoluta abstención de nuestros compañeros de Aragón y Rioja en la elaboración de los Reglamentos Orgánicos a que nos obliga el Estatuto, en su misión de fundamental importancia y en su consiguiente aprobación que ha tenido lugar los días 3 al 7 del presente mes.

Es evidente, Excmo. Sr., que esta actitud lleva como consecuencia el que este Colegio no pueda extender su radio de acción ordenado por los Estatutos a las provincias de Aragón y Rioja; no puede intervenir en el nombramiento de los Jurados de concursos que ordena el apartado C) del art. 3º; no le es posible facilitar los peritajes forenses como viene obligado por el apartado D) del mismo artículo, ni tampoco defender los derechos profesionales ni hacer efectivas las normas a que debe sujetarse la actuación profesional que por acuerdo de la Junta

de Gobierno empiezan a regir desde el 16 de los corrientes, ni las técnicas de los diferentes sistemas de construcción e instalación y, en una palabra, ninguno de los que impone su ley estatutaria.

Ello podría quedar subsanado si la actitud tan repetidamente deplorada de los compañeros de Aragón y Rioja pudiera quedar neutralizada, por lo que a esta Corporación se refiere con respecto a aquellos fines con un constante control por los elementos de este Colegio sobre las regiones que pretenden su separación, pero la extraordinaria distancia que nos separa de ellas hace prácticamente imposible que este Colegio pueda cumplir con las obligaciones que le impone la ley si no se encuentra secundada por los elementos que lo forman en aquellas circunscripciones. Ello da por resultado que lo que ayer entendió este Colegio ser improcedente lo conceptúe hoy de inexcusable necesidad, incluso para evitar la responsabilidad que podría corresponder a esta Corporación a pesar de su normal funcionamiento, al no poder extenderla en cumplimiento de lo que la ley le ordena a las provincias de Logroño y las que constituyen Aragón.

Atendidas todas las razones expuestas, por mas que le sea penoso, ha creído este Colegio su deber, y sin más mira que el cumplimiento de la ley estatutaria, dirigirse a V. E., a la que respetuosamente:

SUPLICA:

Que atendida la actitud permanente de abstención y franca rebeldía a las órdenes de este Decanato y la imposibilidad en que se encuentra este Colegio para imponer las debidas sanciones al numeroso sector de arquitectos de Aragón y Rioja que adoptaron aquella, lo propio que para hacer efectivos los Reglamentos que ha formulado en virtud de las prescripciones estatutarias, los cuales si bien atañen a nuestra profesión, son en último extremo importantísimos para el bien público con lo cual este queda desatendido en la gran extensión del territorio que comprenden las provincias de Huesca, Logroño, Teruel y Zaragoza, se sirva V. E. decretar que las expresadas no formen parte de la jurisdicción de este Colegio, que quedaría así reducido a las de Baleares, Barcelona, Gerona, Lérida y Tarragona, salvo que la superior visión de V. E. crea más, eficaz otra disposición para garantizar la efectividad de nuestra colegiación y la debida inspección y vigilancia de las obras en beneficio de los intereses del público en general.

Barcelona, a 28 de mayo de 1932.

El Decano-Presidente

César Martinell

Excmo. Sr. Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes

Fragments del discurs inaugural del I Congrés d'Arquitectes en Llengua Catalana, pronunciat pel president de l'AAC, Alexandre Soler March. 4 de juliol de 1932. AHCOAC. C 153 / 134.

En festejar l'idioma català altres ens han passat al davant. Els capdavaners foren els poetes, els literats, els vidents que reconstruïren els Jocs Florals. Ells van semblar de flors odorants el camp de la Pàtria [...] Un dia es manifestaren els historiadors catalans, un altre els arqueòlegs; ara els polítics, adés els metges, en congressos presidits pel verb racial.

Entretant els arquitectes no es reunien en congressos similars. Eren sords a la crida del ressorgiment o és que no sentien l'escalf patriòtic? No: ningú no els superà en entusiasme, ningú no ha penetrat en l'ànima popular amb major eficàcia. Mentre per una banda els poetes cantaven i, per altra, els filòlegs forjaven l'idioma per a reintegrar-lo a la forma i al tremp que li pertany, els arquitectes peregrinaven per les masies i castells, les esglésies i les catedrals, pel brugit de les ciutats i per les viles somortes, a la recerca de les pedres velles, amarades de caràcter, i les hi arrencaven el secret de llur harmonia alligonadora.

En aquells temps del catalanisme romàntic, l'arquitecte Rogent resseguia les valls pirenaïques per tal de copsar el nexa del nostre primer art nacional, el romànic: d'allí en resultà el pla de la restauració de Santa Maria de Ripoll. Sota el guiatge del mestre sorgiren arquitectes empeltats d'arqueòlegs: Domènech i Muntaner, Gallissà, Font i Gumà, Puig i Cadafalch, els Bassegodes i altres estudiaren i vulgaritzaren els nostres monuments en publicacions i conferències, fins al punt que l'excursionisme esdevingué esclau de l'arquitectura i les arts pretèrites. Catalunya i les seves germanes, València i Mallorca, retrobaven la forma externa de llur noblesa. I avui el món culte ens coneix més pel nostre art que per cap altra manifestació: en la propaganda universal de la cultura catalana als artistes ens correspon el primer lloc.

La catalanitat dels nostres arquitectes culmina amb en Gaudí, que jamai ni davant els magnats ni dels estrangers usà cap més parla que la materna [...] Les nacionalitats ben destacades com la nostra, tenen dret a una arquitectura pròpia, inconfusible [...].

Voldria que els arquitectes de llengua catalana, tant o més que atendre els exemples constructius de París, Berlín o Nova York, es recordessin que són fills dels grecs i dels romans, que ens il·lumina la llum mediterrània i que ens oreja el ventívol de les costes levantines; voldria que s'amaressin de suggerències dels boscos dels Pirineus i de les alzines de l'Empordà, de les vinyes del bon vi de Tarragona i de les hortes exhuberants de Mallorca, de Lleyda i de València, unides totes aquestes suggerències pel fermall riquíssim de l'idioma [...].

Des del moment que el català gaudeix de caràcter oficial, l'hem d'aixecar al nivell de la ciència, que és el darrer i el més enlairat que els pobles assoleixen. Per això, abans que tot cal disposar d'un lèxic apropiat, d'una terminologia tècnica espurgada dels noms corromputs que han filtrat al català en virtut d'una llarga dependència forastera [...]

Per reaccionar amb profit contra tots els barbarismes de l'idioma, és indispensable confeccionar un diccionari tècnic d'arquitectura. L'Associació d'Arquitectes de Catalunya fa temps que se n'ocupa i compta ja amb un gran nombre de paperetes. Però per dur a terme aquest treball amb major rapidesa i perfecció em permeto reclamar l'auxili de la Generalitat; i que sota el seu patronatge, i amb els elements que compta de l'Institut d'Estudis Catalans, pugui coronar aquesta obra el més aviat possible [...].

El COAB i l'ús de la llengua catalana. Octubre de 1932. BCOAB.

Acordada la cooficialitat del català i el castellà dins el Col·legi d'Arquitectes de Barcelona en reunió general, de 18 de Desembre de 1931, la Redacció del Butlletí hauria fet des d'un principi una doble edició en els dos idiomes, per tal de donar satisfacció als col·legiats d'una i altra parla, si les condicions econòmiques en que's trobava el Col·legi no haguessin aconsellat restringir a una sola les esmentades edicions.

Raons de delicadesa envers un gran nombre de col·legiats de parla castellana, feren que la única edició sortís en aquesta llengua. Tal delicadesa, com altres atencions i requeriments, no ha estat suficient per a evitar que el major nombre de col·legiats residents a les terres de parla castellana estiguin en actitud de franca rebeldia envers el Col·legi de Barcelona i hagin demanat al Ministeri d'Instrucció Pública la seva separació, que al seu torn ha estat demanada també per la Directiva del Col·legi, complint acord de la general de 30 de maig de 1932.

Tan pregons. deuen ésser els modus de discrepància, que la cordialitat i les relacions han estat suspeses des d'un principi per part deis col·legiats dissidents [...]. De fet, doncs, la tasca informativa del present Butlletí, limita la seva acció a les terres de parla catalana, on els honorables companys no catalans coneixen abastament el nostre idioma.

Donant per acceptada l'actitud comprensiva, que suposem no ha de faltar en aquests companys familiaritzats amb el català, valia la pena de sacrificar endebades els sentiments patriòtics dominants, per una atenció il·lusòria? Això, juntament amb la promulgació de l'Estatut de Catalunya, en el qual se'ns reconeix la oficialitat del nostre idioma, ha fet que la Junta de Govern, en data de 22 de setembre, acordés unànimement publicar en català aquest Butlletí, contribuint així d'una manera joiosa a la reivindicació legal de que ha estat objecte la nostra parla.

Confiem que l'acolliment que aquesta decisió rebrà de tots els col·legiats, fent especial esment dels no catalans que'ns llegeixen, serà d'encoratjadora comprensió i cap afecte contrariat no turbarà la joia d'aquest moment efusiu.

Carta adreçada per la directiva de l'AAC a l'alcalde gestor de Barcelona en relació a les mesures per combatre l'atur obrer. 20 de març de 1935. *La Vanguardia*, 22 de març de 1935, p. 9.

Excmo. Sr.: En diferentes ocasiones, la Asociación de Arquitectos de Cataluña se ha dirigido a las autoridades de la región autónoma con el fin de señalar, objetiva y patrióticamente, las medidas a su entender más indicadas para contrarrestar la crisis de trabajo que, de un tiempo a esta parte, restringe las actividades de nuestra tierra: Y es necesario destacar en este sentido el escrito que fue presentado con fecha 10 de mayo de 1933, al presidente de Cataluña, don Francisco Maciá, en el cual se le ofrecían sugerencias encaminadas a la solución del pavoroso problema del paro forzoso en el ramo de la construcción. Por este motivo, al enterarse de la reciente disposición de la Alcaldía de Barcelona, que tiende a fomentar la edificación particular mediante la exención de los derechos de permiso para la construcción, solicitado dentro del término de tres meses, ha creído cumplir un deber de justicia transmitiendo a VE el testimonio de sincera complacencia ante semejante iniciativa.

Precisa, no obstante, con el mismo espíritu ecuánime, advertir los peligros que podría acompañar a este criterio de indulgencia, en el caso de que, al amparo del mencionado decreto, fuese posible autorizar hasta edificios que desde el punto de vista urbanístico se convirtiesen en ejemplares raros, con sensible agravio del embellecimiento de la ciudad y de las normas legales vigentes. Sería oportuno, en consecuencia, evitar lamentables infracciones de leyes de ineludible observancia para el digno ornato de la ciudad, manteniendo con todo rigor las ordenanzas singulares impuestas por manera plausible a los conjuntos arquitectónicos de los más bellos lugares y de mayor importancia en la red vial, como son, por ejemplo, la plaza Cataluña y la avenida del 14 de abril. Incluso sería conveniente que con urgencia se emprendiese el estudio de las severas modificaciones a introducir en las ordenanzas de la construcción para someterlas, oportunamente, a una comisión extramunicipal competente, antes de exponerlas a información pública.

Además, es también de toda evidencia insuficiente el plazo de tres meses fijado por el decreto, puesto que en tan breve tiempo no resulta posible que los propietarios examinen la oportunidad de invertir un capital en la obra y las condiciones económicas que la conciernen, y que el técnico termine un estudio concienzudo y completo de los proyectos que le sean encargados con la idea de gozar de la ventaja de la licencia municipal gratuita. Ello tan sólo sería factible para obras pequeñas, que no resuelven el problema que ha dado lugar a la disposición de la Alcaldía, o para aquellas otras obras que, por hallarse ya proyectadas y con el propósito de realizarlas, obtendrán aquella ventaja económica de una manera insospechada, tal vez, dentro de sus presupuestos ya formulados.

Estas dificultades nos inducen a hacer patente la necesidad de ampliar el plazo antes fijado, con lo cual se obtendría una eficacia mayor que la que podría derivarse de reiteradas prórrogas.

Lo que tengo el honor de comunicar a VE, rogándole se digne atender la solicitud de esta Asociación de Arquitectos, reiterándole, al propio tiempo, el testimonio de la mayor consideración.

Viva VE muchos años.

Barcelona, 20 de marzo de 1935. El presidente, Amadeo Llopart.

Circular del Comitè del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya als facultatius, transmetent-los instruccions a seguir. 18 d'agost de 1936.
AHCOAC. C 505 / 6.

SINDICAT D'ARQUITECTES DE CATALUNYA

Corts Catalanes, 563 – BARCELONA

Company:

Per acord de Comitè d'aquest Sindicat, es fa avinent a tots els arquitectes residents a Catalunya, que tenen l'obligació de:

A) – Fer efectives a la Caixa del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya les quotes mensuals que devien a l'antic Col·legi Oficial en data 31 de juliol; les quotes d'entrada, o fracció, pendents de pagament en la mateixa data, i l'import de les pòlisses del control de plans que no haguessin estat pagades al moment del visat dels treballs professionals.

El lliurament de les quantitats pels conceptes anteriorment expressats podrà fer-se a les oficines del Sindicat, tots els dies feiners de 5 a 7 del vespre, en el termini màxim d'una setmana a comptar de la data d'aquesta comunicació.

B) – Reprenda immediatament la direcció de totes les obres actualment en curs, amb el ben entès que de no fer-ho així en el termini d'una setmana, el Sindicat nomenarà nous arquitectes directors, prenent ademés totes les altres mesures que resultin necessàries.

C) – Posar a disposició del Sindicat tots els càrrecs que exerceixin per raó de la seva condició d'arquitectes i totes les designacions de caràcter professional fetes al seu favor fins la data, ja ho hagin estat per particulars o per qualsevol entitat, i en el successiu deuran fer-ho en el termini màxim de 24 hores a comptar del moment en què s'hagués produït l'encàrrec o nomenament.

D) – Passar per les nostres oficines amb l'objecte de sindicar-se, i els que haguessin complert aquesta formalitat sense designar l'organització sindical a que desitgen adherir-se, deuran personar-se també amb la finalitat de demanar el seu ingrés a la CNT o a la UGT.

Salut

EL COMITÈ

Barcelona, 18 d'agost del 1936.

Carta de Josep Torres Clavé a Josep Lluís Sert. Finals d'agost de 1936. AHCOAC. C 130 / 88.

Els esdeveniments s'han precipitat aquests dies d'una manera formidable. Des de la confiscació del Col·legi i l'Associació, en un acte de força, fins ara, sembla que hagi passat un temps extraordinari, tantes són les coses que s'han arribat a plantejar i a resoldre... En la primera Assemblea vàrem aconseguir constituir-nos en Sindicat autònom els membres del qual havien d'ésser forçosament adherits a qualsevol de les Sindicals obreres CNT o UGT. D'aquesta manera això ha resolt la lluita sindical entre els arquitectes, que en cas contrari hauria constituït un vici d'origen amb les seves consegüents dificultats per unir en una sola direcció totes les qüestions sindicals dels arquitectes.

Acabada aquesta primera etapa i posats en contacte immediatament amb les organitzacions sindicals de la CNT, que en aquest cas han anat més de pressa i amb més organització que no pas la UGT, hem procedit al control de totes les cases constructores de Barcelona, que avui es troben virtualment sota la nostra Direcció. Des del Foment d'Obres i Construccions fins a la casa constructora més modesta, tots han sentit el pes del control sindical. Aquest control s'ha verificat mitjançant el Comitè de control obrer de cada obra, un Delegat per la casa constructora nomenat per la CNT (independent dels obrers que treballen a l'obra), un arquitecte i un aparellador. Com que no hi hauria prou arquitectes per al control de totes les cases constructores, molts d'ells s'encarreguen al mateix temps de 3 o 4 cases segons la seva importància. Aquest control sindical s'ha fet extensiu a l'Ajuntament i, naturalment, pensem fer-lo també, més endavant, a altres organismes oficials (això últim no és més que un projecte encara). A l'Ajuntament el control es verifica d'una manera efectiva. Jo me n'encarrego personalment, i constituïm junt amb altres representants sindicals i de l'Ajuntament (que estan en minoria), una junta d'urbanització i obres, en la qual ni s'atreveixen a discutir les nostres orientacions. Aprofitant aquesta força moral que nosaltres hem aconseguit, ens ha deixat un camp lliure, dintre els organismes municipals, formidable i que penso aprofitar amb tota intensitat. Ens fem per tot, ho sabem tot, controlem totes les oficines tècniques, fem redactar tots els projectes que ens passen pel cap; entre ells, com tu ja hauràs endevinat, l'enderroc del Barri Xinès i, per tant, la construcció de nous barris d'habitatges. Avui donaré ja les bases d'aquest projecte perquè immediatament sigui estudiat segons les orientacions del GATCPAC. Naturalment, això comportarà 3 o 4 mesos d'estudi abans no s'hagi pogut portar a la pràctica. He descobert també en les oficines municipals el projecte quasi completament llest, de la perllongació de la Gran Via fins al Prat de Llobregat. Com pots suposar, ho he fet aprovar immediatament, i de dilluns en vuit es començaran les obres. Com a detall i perquè vegis la marxa que he pogut imprimir a l'Ajuntament, sols he de dir-te que l'aspecte de les oficines és completament diferent. No tenen temps de llegir el diari...

Un altre detall significatiu: en el projecte de la Gran Via que t'he dit faltava, per acabar-lo, una cota que era el pas de la Gran Via sobre el Ferrocarril. Aquesta cota estava pendent d'un estudi que havia de fer-se en els enllaços ferroviaris. Aquest estudi, com tots, es verificava molt lentament. El mateix dia en què jo vaig anar a veure l'enginyer-cap Reyes i em va contestar que no sabia bé si era de 6 o de 6'50 m., li vaig contestar que per a nosaltres això no tenia importància, que jo prenia la responsabilitat de la cota i la vaig donar immediatament a l'Oficina que confecciona el projecte acabant, així, radicalment, amb el seu estancament. Això és solament un botó de mostra. Totes les coses van per aquest estil i, naturalment, tu, com que ja em coneixes pots comprendre que em trobo perfectament en aquest ambient. Es pot definir dient que tots els sistemes emprats obeeixen a una consigna que és "tirar al dret".

La qüestió Escola d'Arquitectura em va inquietar des del primer moment; veia les grans possibilitats que teníem ara i em sabia greu perdre-les. Finalment, a còpia de molts esforços i resolent les complicacions que representava la confiscació de l'escola, ja que n'hi havia d'altres que ens havien passat a davant, he assolit una absoluta victòria, aconseguint ésser nomenat personalment Comissari Delegat a l'Escola amb totes les atribucions per a fer i desfer. Perquè vegis el ritme accelerat de les coses, aquest nomenament va sortir a la Gaceta el dia 24; el 25 he fet aprovar al Sindicat d'Arquitectes la destitució de tots, absolutament tots els catedràtics de l'Escola d'Arquitectura, i dilluns en portaré a cap la destitució efectiva; al mateix temps, he aconseguit una organització perfecta dels Sindicats d'Arquitectes mitjançant diferents comissions que actuen totes a les ordres del Comitè i amb una disciplina formidable. S'ha fet sentir ja sobre els arquitectes el pes de diverses sancions amb la qual cosa he aconseguit el pànic absolut entre la classe i, com a conseqüència, una disposició incondicional a acceptar totes aquelles orientacions revolucionàries que demani el Comitè.

Hi ha una Comissió d'absoluta importància i en la qual, en aquests moments, et trobo a faltar d'una manera imprescindible; em refereixo a la Comissió que entén en Escoles i que dirigida pel company Pi Calleja, d'excel·lent mentalitat, ens fa quedar admirablement bé, dintre del Comitè de l'Escola Nova Unificada. La tasca d'aquest Comitè ha estat magnífica i ràpida. Pensem d'aquí a 15 dies, tenir aprovat el nou pla general d'Escoles a tot Catalunya, essencialment revolucionari i amb una orientació que jo considero perfecta. No cal dir que dintre aquest pla hi ha també el nou pla per a l'Escola Superior d'Arquitectura.

Un altre punt important és el criteri constructiu que demostren els components de les organitzacions obreres i, d'una manera especial, els de la CNT que dintre tot l'esperat estan portant a cap una tasca d'orientació (i em refereixo exclusivament al ram de la construcció) intensíssima. D'acord amb ells – i remarco, absolutament d'acord – hem estudiat el problema imminent d'intensificació d'obres, portades a cap per l'Estat, la Generalitat i l'Ajuntament a fi de suplir la iniciativa privada que degut al retraïment natural del capital i al darrer decret de lloguers rebaixant-los al 50%, es pot considerar totalment desapareguda; com tu

comprendràs, aquest punt és essencialíssim per a assegurar la continuació del treball als 110.000 obrers que a Barcelona, i als 20.000 obrers que a la resta de Catalunya viuen del ram de la construcció.

La nostra tasca s'estén per tot Catalunya. Aquesta setmana hem estat amb altres companys del Comitè de Lleida, on, en una sessió magna de l'Assemblea General del Sindicat de la Construcció de la població, vàrem aconseguir en el breu espai de temps de 10 hores d'organitzar la construcció per a un esdevenidor immediat, assegurant almenys per durant 10 mesos la continuació del volum actual de la construcció. Aquesta tasca l'estendrem immediatament a Girona, Tarragona i les altres poblacions importants de Catalunya, donant el bon resultat que hem obtingut a Lleida i sempre d'acord amb les organitzacions obreres les quals ens han dipositat absolutament tota la seva confiança. Com comprendràs, doncs, la nostra força i la nostra responsabilitat en aquests moments és imponent.

L'organització del treball dintre el Sindicat es fa mitjançant la Comissió "Racionalització del Treball", la finalitat de la qual és establir una fitxa de tots i cada un dels arquitectes a fi de poder procedir a la distribució del Treball d'una manera racional entre els especialistes. L'únic arquitecte que rep encàrrecs és el Sindicat, i és ell qui els distribueix entre tots els altres, tenint en compte, naturalment, les especialitzacions. Com tu veus hem aconseguit en pocs dies un canvi radical en el concepte de treball de l'arquitecte, ajustant-lo exactament al nostre ideal. L'enorme tasca que pesa actualment sobre meu m'impossibilita continuar els treballs del despatx; em veig obligat doncs a traspasar-lo, momentàniament, per aquestes raons i per una altra de caràcter moral molt important: cal predicar amb l'exemple i cal fer-se càrrec del ritme actual de la revolució, i per incloure's un mateix en ell i renunciar a totes aquelles obres de caràcter particular que poguessin fer pensar als altres arquitectes que ens aprofitem dels llocs de responsabilitat on ens ha situat el moment actual.

La missió social de l'arquitecte, segons Josep Torres Clavé. Octubre de 1936. *Arquitectura i Urbanisme* (1936), núm. 14, p. 123.

En els moments actuals que s'està portant a cap una nova estructuració de la Societat, tots els ciutadans conscients hem de contribuir en la mesura que les nostres forces ens ho permetin, a l'estabilització ràpida del nou règim social. Els tècnics de tota mena hi estem demanats a jugar un important paper, que no podem de cap manera defugir. La nostra col·laboració ha d'ésser franca i decidida, deixant de banda momentàniament tot altre interès que no sigui el col·lectiu. És únicament amb aquesta col·laboració incondicional com aconseguirem, al ensems que complir amb el nostre deure de ciutadans, desfer el generalitzat equívoc de considerar-nos com una classe o professió que està al marge de la revolució social.

Estem vivint una transformació radicalíssima del concepte que tots professionals i no professionals havíem tingut fins ara de l'Arquitecte. D'home servil, esclau més encara que qualsevol altre tècnic, d'una societat en període de descomposició, del capitalisme incult que imposava la seva conveniència i el seu criteri arquitectònic, passarà a ésser el tècnic lliure al servei de les pròpies idees i aficions.

Tot arquitecte que hagi estimat la seva professió, no podrà oblidar aquells moments de regateig d'idees i de conceptes amb el propietari o amb el contractista negociant, que impossibilitaven tota renovació. Aquella vergonyosa arquitectura híbrida, dels darrers anys n'és la fatal conseqüència. A la ciutat i als magnífics pobles de la nostra Catalunya, haurem de patir desgraciadament encara per molt temps les horroroses façanes de la "casa de lloguer" i l'arquitectura pedant i presumptuosa dels indignes xalets.

Ara això s'ha d'acabar. Han desaparegut les imposicions que havíem hagut de tolerar de la gent ignorant que posseïa els mitjans de treball; tenim tot un camp obert al nostre davant, i podrem escollir lliurement segons les nostres aficions aquella branca de la nostra activitat que més ens plagui i en la que, segurament, donarem el màxim rendiment.

La distribució "racional" del treball des del Sindicat serà una garantia que les nostres aficions i la nostra preparació cultural i capacitat obtingudes per l'estudi no seran mai escarnides. Cada arquitecte ocuparà el lloc que per la seva preparació es mereixi. De tota aquesta llibertat d'acció, no intervinguda ja per cap estrany a la nostra professió se'n deriva naturalment la màxima responsabilitat de l'arquitecte.

Si de la disbauxa arquitectural de tot el que va de segle, n'hem de rendir compte conjuntament amb tot el capitalisme destruït, d'aquí en endavant la responsabilitat serà única i exclusivament dels arquitectes.

Preparem-nos, doncs, professionalment i no oblidem en cap moment la nostra funció social a complir des d'aquests moments. Som nosaltres amb la nostra acció, els qui contribuïrem com ningú a la solució de tots els problemes bàsics que plantejarà immediatament la nova estructura social.

Som nosaltres els qui primer hem de fer veure, sense por ja de les conclusions lògiques les nafres que en el que fa referència a la nostra professió, ens ha deixat l'estructura social anterior, analitzant tan objectivament com sigui possible, aquells problemes – com el monstruós de la vivenda insana – que finalment es podran exposar amb tota claredat.

Som nosaltres els qui, amb aquest nou esperit social que s'imposa a tot ésser civilitzat, hem de preveure i divulgar, per una vida millor de tota la societat, totes aquelles solucions del problema urbanístic – impossibles abans de portar a cap – encaminades a aconseguir un millor benestar i a facilitar una convivència mútua entre els habitants de les ciutats i dels pobles.

Som nosaltres els qui hem d'estudiar a fons aquelles solucions racionals i tècnicament perfectes, que requeriran les construccions de programa nou imposades, indubtablement, per la nova Societat. Som nosaltres els qui ara, en aquests moments, tenim el deure d'emprar tots els nostres esforços per la salvació i conservació de tots aquells edificis que, arquitectònicament, representin un llegat insubstituïble per la història de la cultura del nostre poble.

És amb tot aquest programa com podrem reclamar el nostre lloc de responsabilitat en la reestructuració de la societat. Preguem, doncs, als companys arquitectes que s'imposin formalment aquesta missió social a complir. La seva norma de conducta ha d'ésser encaminada a obtenir una nova moral professional.

El professor de l'Escola d'Arquitectura ha de tenir en tot moment consciència de la responsabilitat que comporta la seva contribució a la formació professional dels alumnes. L'arquitecte, en funcions professionals a l'obra, en la relació amb altres obrers de la construcció, no oblidarà la funció social que des de el seu lloc té l'obligació de complir.

L'analista de problemes tècnics, constructius, estètics, el teoritzador, en possessió d'idees i solucions que en l'exercici de la seva professió s'hagi pogut procurar, intentarà pels mitjans que el Sindicat posarà a la seva disposició, la divulgació de tots els seus coneixements a fi de contribuir d'aquesta manera a un perfeccionament progressiu de la seva professió.

I, finalment, l'arquitecte amant de l'enlairament cultural del nostre poble en matèria d'arquitectura, cuidarà intensament de la seva formació “estètic cultural”, en estret contacte amb la resta d'agrupacions artístiques, pintors, escultors, músics, literats, etc.

**Correspondència del SAC amb el Royal Institute of British Architects.
24 de desembre de 1936. AHCOAC. C 505 / 1.**

Barcelona, Dic. 24, 1936

Dear Sirs

We have just received your salutation for Christmas in these moments, so difficults for our country in his struggle against fascism for a new era of peace and progress.

We are for that reason much obliged to you and yours country, and being perhaps a little late for a salutation for Christmas, however, we send to you the best wishes and greetings for the new year.

Yours respectfully

The Comité.

THE ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS.

**Correspondència de Josep Torres Clavé i Manuel Sánchez Arcas.
1937. AHCOAC. C 130 / 89.**

URGENTE

MANUEL SÁNCHEZ ARCAS
Asociación española de Relaciones
culturales con la U.R.S.S.
Trinquete de Caballeros, 9
VALENCIA

Amigo Sánchez Arcas:

Ante la responsabilidad de anticiparte nada por telegrama (puesto que en Barcelona está suprimido este servicio, si no es puramente de carácter oficial, y el asunto éste no lo han querido considerar como tal) te mando ésta, urgente, pues supongo con cuanta ansiedad estarás aguardando mis noticias.

He hecho varias gestiones para hallar piso de las condiciones que tu deseas, pero no es cosa fácil ahora, pues la venida del Gobierno los ha absorbido todos.

Sin embargo, he encontrado una magnífica solución y es la de que ocupes el piso del pintor Juan Miró, muy buen amigo mío y actualmente ausente de Barcelona. Tengo su consentimiento y acepta con gusto mi elección.

Está amoblado. Tiene muy cerca el célebre mercado barcelonés "La Boquería". Lo único que te queda bastante alejado es el Ministerio de Instrucción Pública, pero hay que tener en cuenta que éste está en las afueras de la ciudad. Tienes, sin embargo, buena comunicación.

El piso está enclavado en el Pasaje del Crédito, 4, 1º, (en los alrededores del Palacio de la Generalidad).

No dudo aprovecharás esta oportunidad pues el asunto pisos se está poniendo imposible.

A tu llegada a Barcelona (procura no retrasarla demasiado) puedes buscarme en alguno de los números siguientes: 71179, 70317, 74727, 22817 ó 34489.

Afectuosos saludos de tu buen amigo.

JOSE TORRES CLAVE

Gestions del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya en favor de l'alliberament d'un afiliat. 23 de març de 1937. AHCOAC. C 439 / 3.

HONORABLE CIUTADÀ:

En data 15 de febrer de l'any que som aquest SINDICAT D'ARQUITECTES DE CATALUNYA va tenir l'honor d'adreçar-se a vos amb el prec de que fos alliberat el company Alfons Barba una vegada s'hagués investigat la seva actuació amb relació als fets del 19 de juliol.

Prova del bon cel que posareu en resoldre aquest afer és que al següent dia fou comunicat telefònicament des del Comissariat a l'esmentat company, detingut al seu domicili per malaltia, que quedava des d'aquell moment en llibertat. Això no obstant com sigui que els agents que fan aquest servei no han rebut l'ordre directament, no han cregut oportú retirar-se.

És per tot l'exposat que aquest Sindicat demana sigui donada l'ordre d'alliberació en favor del company Alfons Barba en el sentit de que no puguin establir-se confusions.

Salut.

Barcelona, 23 de març del 1937

EL COMITÈ.

Correspondència entre l'Exèrcit de la República i el SAC. 17 de setembre de 1937. AHCOAC. C 440 / 1.

COMANDANCIA GENERAL

DE INGENIEROS

Ejército del Este

Lérida, 17 de septiembre de 1937

Al Sindicato de Arquitectos de Cataluña.

Cortes Catalanas 563.

Barcelona

Me complace en acusarles recibo de su atenta del 10 del actual relativa a sus compañeros arquitectos Niubó, González y Díaz y en la que me expresan que si bien ellos no aceptan voluntariamente la militarización, están dispuestos a quedar a nuestra disposición en caso de necesidad.

Entendiendo yo que la cooperación de dichos compañeros es indispensable en estos momentos por ser conocedores de los sectores respectivos, así como también lo sería la del Arquitecto Paradell, mucho les agradeceré que si dichos compañeros son merecedores de a confianza del Sindicato, tengan Vs la amabilidad de extenderles el oportuno aval sindical, refrendado por la respectiva Federación, para poder proponer su utilización como técnicos en las obras de la costa, a la Jefatura de Defensa de Costas, militarizados o no, según lo juzgue ésta conveniente, ya que todos ellos están dentro de los reemplazos movilizados aunque no llamados a filas.

En espera de su respuesta, queda suyo atte. y s.s.

Articulat principal de l'Ordre del Ministeri de Governació dictant les normes per a la depuració política i social dels arquitectes. 24 de febrer de 1940. Butlletí Oficial de l'Estat.

Ministerio de la Gobernación

ORDEN de 24 de Febrero de 1940 dictando normas para la depuración de la conducta política y social de los Arquitectos

De acuerdo con el Decreto de creación de los Colegios Oficiales de arquitectos, y con arreglo a los Reglamentos aprobados para funcionamiento de los mismos, se constituyeron y funcionaron en los citados organismos hasta el 18 de julio de 1936 sendas Juntas de Depuración, cuya misión encuadraba el juicio sobre las actividades colegiales en el marco de la actuación profesional.

Con el triunfo del Glorioso Movimiento Nacional y el término de la guerra, los Colegios Oficiales de Arquitectos se reorganizaron; cuidando de atender en primer término al elemental deber ciudadano de conocer la actuación patriótica y conducta político-social de cada colegiado, en relación con el Movimiento, para juzgarla en consecuencia; constituyendo nuevamente las Juntas de Depuración e incoando a través de ellas los oportunos expedientes para proponer en cada caso la resolución o sanciones adecuadas.

Pero la previsión reglamentaria anterior al 18 de julio de 1936 no podía alcanzar el carácter extraordinario que ha de informar el funcionamiento de las nuevas Juntas de Depuración, faltando a éstas suficiente base en que apoyar sus resoluciones en toda la extensión que requiere la depuración que ahora interesa realizar, tanto por lo que se refiere a procedimientos y aplicación de sanciones a figuras concretas de actuación, como lo que afecta a determinados sectores profesionales.

[...]

Artículo Tercero:

La Dirección General de Arquitectura constituirá en Madrid una Junta Superior de Depuración, formada con carácter permanente, por tres Arquitectos, elegidos entre los propuestos por los Colegios en la forma siguiente:

- El Arquitecto más antiguo de los propuestos.*
- El Arquitecto más moderno de los propuestos.*
- Otro Arquitecto, designado por la Dirección General de Arquitectura entre los restantes*

[...]

Artículo Sexto:

Las acciones que puedan dar lugar a sanción quedarán comprendidas en la relación siguiente:

- 1. Todos los hechos de carácter profesional incursos en sanción de los Tribunales Militares o de Responsabilidades Políticas.*
- 2. La aceptación voluntaria, la obtención y desempeño de cargos profesionales durante la dominación marxista, cuyo carácter lucrativo o representativo pueda determinar afinidades ideológicas o políticas con el Frente Popular*
- 3. La contribución de cualquier orden a persecuciones o molestias contra otros colegiados, particulares o entidades profesionales.*
- 4. La utilización de influencias políticas, propias o ajenas, en propio beneficio, con daño moral o material para otros colegiados o compañeros de profesión.*
- 5. La publicación de escritos contrarios al Movimiento Nacional o favorables a las doctrinas del Frente Popular [...].*
- 6. Cualquier servicio positivo a la acción marxista y anarquizante, en cualquiera de los sectores de la sociedad española, antes o después del Movimiento Nacional.*
- 7. Las acciones u omisiones que, sin estar expresamente comprendidas en los apartados anteriores, implicaran una evidente significación antipatriótica y contraria al Movimiento Nacional.*

Artículo Séptimo:

Para sancionar los hechos mencionados, la Junta Superior de Depuración dispondrá de la escala de penalidades siguientes:

Amonestación privada o pública, inhabilitación para cargos directivos o de confianza, suspensión temporal del ejercicio de la profesión, en parte o en la totalidad del territorio nacional e inhabilitación perpetua de la práctica profesional en localidades determinadas, pudiendo proponer la imposición de un tributo o recargo sobre el volumen de honorarios devengados a partir del 18 de julio de 1936, en proporción y por tiempo determinado, según la magnitud de la acción sancionable y con adecuado destino a fines exclusivamente benéficos y de tipo profesional a determinar en su día.

[...]

Artículo Noveno:

[...]

La resolución de los expedientes corresponden a la Junta Superior de Depuración , la cual dará traslado directo de la misma al interesado, pudiendo interponerse contra ella, en el término de quince días, recurso ante la Dirección General de Arquitectura. Cuando se trate de sanciones graves (inhabilitaciones perpetuas) podrá interponerse recurso ante el Ministerio de Gobernación, en el propio término de quince días.

[...]

Artículo Undécimo:

En todo el territorio nacional será obligatorio a todo colegiado la declaración jurada que para los funcionarios públicos exige la ley de 10 de febrero de 1939, completada por la Dirección General de Arquitectura, con arreglo al modelo que se hará conocer por los Colegios Oficiales de Arquitectos.

[...]

De igual modo están obligados a ello todos los Arquitectos cuya labor profesional haya de depender directa o indirectamente de la Dirección General de Arquitectura, por lo cual, todo colegiado que no hay cumplimentado esta disposición todavía, está obligado a enviar en un plazo de quince días, a partir de la publicación de esta Orden, la hoja de declaración jurada a su Colegio respectivo, y todo Arquitecto que no esté colegiado deberá enviar, en igual plazo, su hoja de declaración directamente a la Junta Superior de Depuración, en la Dirección General de Arquitectura.

Madrid, 24 de febrero de 1940.

SERRANO SUÑER.

Críteris seguits per a la depuració política i social dels col·legis d'arquitectes. 10 de març de 1942. AHCOAC. C 614 / 2.

MINISTERIO DE LA GOBERNACIÓN

Dirección General de Arquitectura

*INFORME JUSTIFICATIVO DEL CRITERIO SEGUIDO POR LA JUNTA SUPERIOR DE
DEPURACIÓN DE ARQUITECTOS EN EL DESARROLLO DE LA LABOR QUE LA FUE
ENCOMENDADA*

La Junta Superior de Depuración de Arquitectura fue nombrada como consecuencia de la Orden Ministerial del 24 de Febrero de 1940 en la que se establecen, las normas a seguir y sanciones a aplicar, como consecuencia de la conducta político-social de los Arquitectos españoles. Dicha Junta Superior recogió todos los trabajos realizados por las Juntas de Depuración de todos los Colegios Oficiales de Arquitectos hasta la fecha de la publicación de la citada Orden Ministerial, en cuya labor se apoyó para llevar a cabo su cometido.

No se oculta a los miembros de la Junta Superior de Depuración de Arquitectos, la difícil y delicada misión que les fue encomendada y a ella se dedicaron con una sola y elevada mira: procurar hacer estricta justicia, puesto su pensamiento y voluntad únicamente en el bien supremo de España.

Nada habituados a estos menesteres, hemos procedido siempre, asesorándonos de técnicos en la materia, sobre todo en lo que respecta a las normas procesales, pero sin olvidar en ningún momento, ante por el contrario teniendo siempre muy presente, que éramos nosotros compañeros de profesión de aquellos a quienes teníamos que juzgar. Hemos procurado no caer en un mal entendido “espíritu de cuerpo”, puesto que entendemos que el amor verdadero a nuestra profesión se demuestra haciendo una meticulosa y cuidadosa labor depuradora.

A grandes rasgos podemos resumir en los grupos siguientes, la clasificación que hemos hecho de los arquitectos en orden de su depuración.

1º - Despachamos favorablemente y sin sanción alguna, los expedientes de todos los arquitectos que teniendo antecedentes político-sociales coincidentes con los que propugna el Nuevo Estado Español y aún los de aquellos otros que sin antecedentes políticos conocidos, su conducta, en uno u otro caso, durante el Glorioso Movimiento, fue favorable a este. Algunos de los compañeros comprendidos en este grupo fueron objeto de alguna denuncia, las cuales no fueron aprobadas.

2º - *Arquitectos con antecedentes marcadamente izquierdistas que lucharon como combatientes en el Ejército Nacional o que en el campo rojo colaboraron positivamente con los Nacionales en servicios de Información. Los expedientes también han sido despachados favorablemente por tener en cuenta su patriótica y peligrosa colaboración.*

3º- *Compañeros con antecedentes derechistas o sin antecedentes políticos conocidos, se vieron obligados a prestar servicios militares, como oficiales en el Ejército rojo. A la Junta Superior de Depuración le consta la repugnancia con que han prestado estos servicios, muchos de estos compañeros, pero por otra parte tampoco podemos ni debemos olvidar, los actos de heroísmo realizados por otros queridos compañeros igualmente solicitados, y que sin embargo y aun corriendo riesgo de su propia vida recurrieron a mil procedimientos para eludir este servicio y lo lograron. Injusto sería por nuestra parte, si no llamáramos la atención sobre ello y como no es misión nuestra el premiar la heroica conducta de estos últimos, nos hemos considerado obligados a amonestar siquiera privadamente a los primeros, teniendo en cuenta que han sido además absueltos por los Tribunales militares que los juzgarlos*

4º- *Hemos sancionado a otros compañeros, porque, aún en el mejor de los casos, equivocados, no tuvieron presente antes de la iniciación del Glorioso Movimiento Nacional, las desastrosas y trágicas consecuencias que todos habíamos de sufrir como consecuencia de su gestión político-social o de su colaboración y apoyo a los jerifaltes de los grupos que predicaban las erróneas y nefastas ideas no solo, falsamente democráticas, sino por añadidura anti-religiosas y anti-patrióticas.*

5º- *Sancionamos también a otro grupo de arquitectos que su decidida actuación con los rojos durante el pasado Movimiento. Los sucesos sangrientos que a poco de instaurarse la República, se iniciaron en España con la quema de los conventos y que ininterrumpidamente se sucedieron del 1931 al 1936, llegaron a su culminación en este periodo con la revolución del año 1934, que pusieron al desnudo las trágicas consecuencias de la implantación de las ideas marxistas.*

Todos estos sucesos dieron motivo, mas que sobrado, para renegar del error en que pudieran estar sumidos; los que no rectificaron y actuaron voluntariamente con los rojos durante la guerra no les cabe disculpa alguna y por ello han sido sancionados con penas más graves

6º- *Arquitectos que se incautaron de varios Colegios, entre ellos sancionamos especialmente a los que se apoderaron violentamente del Colegio de Madrid, todos ellos conocidos por sus ideas izquierdistas avanzadas y de quienes entendemos que, pensando exclusivamente en el triunfo del régimen marxista que propugnaban, lo hubieran servido mejor si hubieran hecho lo posible por evitar los asesinatos de los diez y ocho compañeros nuestros (Q.E.P.D.), víctimas de la furia roja. Creemos que dada la destacada y conocida*

ideología izquierdista de los que se incautaron a viva fuerza del Colegio de Madrid, hubieran conseguido sin grandes riesgos, dada su posición doctrinal, evitar en gran parte los asesinatos de los diez y ocho compañeros citados, si con verdadero interés se lo hubieran propuesto.

7º- Existen por último un reducido número de arquitectos efectos a la perniciosísima Institución Libre de Enseñanza y otro, mas reducido aun, de masones cuya afiliación a la oculta, tenebrosa y siniestra secta ha sido probada; a todos ellos, como es natural hemos impuesto las sanciones que consideramos oportunas de acuerdo con las atribuciones que nos han sido conferidas.

En orden a la aplicación de las sanciones establecidas en el artículo 7º de la mencionada Orden Ministerial de 24 de Febrero de 1940, el criterio de esta Junta Superior de Depuración de Arquitectos, ha sido el de no aplicar, sino en contados casos, la pena relativa a suspensiones temporales o inhabilitaciones perpetuas del ejercicio profesional y haciendo uso, eso sí, (por razones que mas adelante se expondrán) de las sanciones relativas a la inhabilitación para desempeñar cargos públicos, directivos y de confianza. Estas últimas sanciones y sobre todo los honorarios devengados en el ejercicio profesional son las penas que mas corrientemente hemos impuesto.

Dicho criterio lo fundamentamos en los motivos o circunstancias que a continuación se expresan:

1º - En la circunstancia un tanto delicada, de que en cierto modo y en el desempeño de nuestra función, somos a la vez Juez y parte.

2º- Hemos tenido en cuenta que muchos de nuestros compañeros han sido también juzgados y absueltos o condenados (por las mismas causas que nosotros hemos tenido que juzgar por diversos Tribunales, Consejos u Organismos Depuradores, con los graves inconvenientes que de ello se deduce.

3º El considerar los graves inconvenientes que llevaron consigo el privar a los individuos de sus medios ordinarios de ganarse la vida.

A pesar de lo manifestado en el apartado 1º, nos interesa hacer constar que una de la sanciones que hemos considerado conveniente aplicar con alguna extensión, es la relativa a la inhabilitación para ocupar cargos públicos, directivos o de confianza. Si lo hemos aplicado es, porque no es facil sirvan con la lealtad y el entusiasmo debido a los Organismos Públicos desde un cargo oficial, los individuos que hasta tan recientemente, públicamente propugnaban la instauración de un régimen político-social y religioso, diametralmente opuesto al que actualmente rige los destinos de nuestra querida Patria; es una elemental prudencia el que antes de que puedan desempeñar estos cometidos, el Nuevo Estado Español alcance su pleno

vigor y desarrollo y además es preciso que los que ayer fueron enemigos del nuevo régimen, demuestren con una ejemplar actuación pública y privada, que se han hecho dignos de desempeñar tales funciones y servicios.

Nos interesa manifestar que en la graduación o cuantía de las sanciones impuestas, hemos tenido en cuenta no sola la mayor o menor importancia de las faltas cometidas, sino también el rango profesional, la posición social, y la situación económica de los sancionados.

Es nuestro deseo y finalidad, en la casi totalidad de los casos, que los compañeros sancionados puedan desempeñar, en lo que de nosotros dependa, su ejercicio profesional por lo menos en el ejercicio privado, para que de esta forma puedan dignamente ganar lo suficiente para un sustento decoroso para si y para los suyos. Por ello las sanciones pretendemos sean de tal alcance, que en todo momento tengan siempre muy presente los sancionados, las trágicas consecuencias por todos sufridas como resultado de las funestas doctrinas que ellos sustentaron y procurar con ello queden en condiciones de que su inteligencia y corazón se incorporen y unifiquen con los principios sustentados por el Nuevo Estado Español, lo cual ardientemente deseamos.

Terminaremos este informe justificativo de nuestra labor, haciendo un ruego encarecido a la Superioridad, y es: Que el producto de la imposición de recargos que proponemos sobre los honorarios devengados por los arquitectos sancionados en esta forma, su destino íntegramente, dentro de fines exclusivamente benéficos que la Orden Ministerial de 24 de Febrero de 1940 establece, para pensiones y socorro a las viudas y huérfanos de los compañeros asesinados por los rojos, cuyo producto total incrementaran los fondos, que para tales fines aportamos voluntariamente todos los arquitectos españoles.

Madrid, 10 de Marzo de 1942.

Ordre ministerial amb les sancions definitives que s'aplicaren en el procés de depuració franquista dels Col·legis d'Arquitectes. 9 de juliol de 1942. Butlletí Oficial de l'Estat.

Ilmo. Sr.: En cumplimiento de la Orden dictada por el Ministerio con fecha 24 de febrero de 1940, para practicar una depuración general de Arquitectos, a propuesta de la Dirección General de Arquitectura, y previo informe favorable formulado sobre la misma por la Asesoría Jurídica de este Departamento, una vez terminadas todas las actuaciones y formalidades previstas en la mencionada disposición. Por este Ministerio se dispone la imposición de las siguientes sanciones:

1ª A los Arquitectos Luis Lacasa Navarro, Manuel Sánchez Arcas y Bernardo Giner de los Ríos y García, inhabilitación perpetua para el ejercicio público y privado de la profesión.

2ª A los Arquitectos José Lino Vaamonde y Valencia y Gabriel Pradal Gómez, inhabilitación perpetua para el ejercicio privado de la profesión durante treinta años.

3ª A los Arquitectos Amós Salvador Carreras, Ovidio Botella Pastor, Emiliano de Castro Bonell y Francisco Azorín Izquierdo, inhabilitación perpetua para el ejercicio de la profesión en cargos públicos, directivos y de confianza e inhabilitación durante veinte años para el ejercicio privado de la profesión.

4ª A los Arquitectos Joaquín Ortiz García, José Caridad Mateo, Bartolomé Agustí Vergés, Emilio Blanch Roig, Juan Capdevila Elías, Francisco Detrell Tarradell, José Mª Deu Amat, Francisco Fàbregas Vehil, José Florensa Ollé, Mariano Lassus Pecamins, Esteban Marco Cortina, Augusto Miret Baldé, Francisco de A. Perales Mascaró, Pedro Pi Calleja, Juan Pujol Pasquet, Ricardo Rivas Seva, Germán Rodríguez Arias, Nicolas Rubió Tudurí, José Luis Sert López, Jorge Tell Novollas, José Puig Cadafalch, José Gudiol Ricart, Pablo Zavalo Ballarín, Urbano de Manchobas y Cariaga, Luis Arana Goiri, Antonio Araluze de Ajuria, Tomás Bilbao Hospitalet y Juan de Madariaga, suspensión total en el ejercicio privado de la profesión en todo el territorio nacional, sus posesiones y protectorado, recayendo igual sanción sobre el Arquitecto D. Juan Rivaud Valdés, en tanto no se someta a lo dispuesto por la Junta Superior de Depuración.

5ª A los Arquitectos José Mª Rillaga y de la Vega, D. Carlos Mosquera Losada, Germán Tejero de la Torre, Enrique Segarra Tomás, Fernando Salvador Carreras, Alfredo Rodríguez Orgaz, Eduardo Robles Piquer, Jesús Martí y Martín, Cayetano de la Jara y Ramon, Roberto Fernández Valvueda, Arturo Sáenz de la Calzada, Santiago Esteban de la Mora, Fernando Echevarría Barrios, Martín Domínguez Esteban, Rafael Bergamín Gutiérrez, José Luis

Mariano Benlliure y López de Aragón y Matilde Ucelay de Ruiz Castillo, inhabilitación perpetua durante cinco años para el ejercicio privado de la profesión, gravándose éste al término de dicho período con la contribución de primer grado establecida.

6ª A los Arquitectos Ignacio de Cárdenas Pastor, Emilio Ortiz de Villajos Muller, Javier Yarnos Larosa, Benito Areso y Juan Pablo Villa Pedroso, inhabilitación perpetua para el desempeño de cargos públicos y de confianza y contribución de tercer grado en el ejercicio privado de la profesión.

7ª A los Arquitectos D. José Mauro Murga Serret, Vicente Eced y Eced, Luis Martínez Díez y Luis López de Arce y Enríquez, inhabilitación temporal para cargos públicos y perpetua para el desempeño de cargos directivos y de confianza.

8ª Al Arquitecto D. Secundino Zuazo Ugalde, inhabilitación temporal para el desempeño de cargos públicos y de confianza y contribución de segundo grado en el ejercicio de la profesión.

9ª A los Arquitectos Federico López de Ocariz y Robledo, Rafael Díaz Sarasola, Ricardo Roso Olivet, Manuel García Herrera, Joaquín Díaz Langa, Otilio Arroyo Cruz, Fernando Lacasa Navarro, Anastasio arguinoiz y de Urquiza, Faustino de Bastera Zabala – Urtena y Luis Vallet de Montana y Echandía, inhabilitación temporal para el desempeño de cargos directivos y de confianza.

10ª A los Arquitectos Fernando Chueca y Goitia y Fernando García Mercadal, inhabilitación temporal para el desempeño de cargos directivos y de confianza y contribución de cuarto grado en el desempeño privado de la profesión.

11ª A los Arquitectos Carlos Arniches Moltó y Alejandro Ferrán Vázquez, contribución de tercer grado en el ejercicio privado de la profesión.

Lo que comunico a V.I. para su conocimiento y efectos. Dios guarde a V.I. muchos años. Madrid, 9 de julio de 1942. VALENTÍN GALARZA. Iltmo. Sr. Director general de Arquitectura.

BIBLIOGRAFIA

Monografies i capítols de temàtica arquitectònica i artística

- AAC. *La Política Urbanística y las elecciones municipales*. Barcelona: AAC, 1931.
- ALOMAR, E. *Memorias de un urbanista*. Palma: Miquel Font Editor, 1986.
- ANDRÉS, L. de. *Barraques: la lluita dels invisibles*. Badalona: Ara Llibres, 2011.
- BALCELLS, A. [ed.]. *Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Jornades Científiques, 2003.
- BARRAL, X. *L'art de la victòria: belles arts i franquisme a Catalunya*. Barcelona: Columna, 1996.
- BARRAL, X. *Josep Puig i Cadafalch: escrits d'arquitectura, art i política*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003.
- BASSEGODA NONELL, J. “Neomedievalismo en Cataluña. La restauración del monasterio de Poblet”. A: NAVASCUÉS, P.; GUTIÉRREZ ROBLEDO, J.L. [eds.]. *Medievalismo y neomedievalismo en la arquitectura española*. Ávila: Ediciones de la Universidad de Salamanca, 1990.
- BASSEGODA NONELL, J. *Els Bassegoda vells*. Barcelona: Infiesta, 2007.
- BAYERRI, J.; BAYERRI, C. *La reconstrucció de Tortosa (1940 – 1959)*. Tortosa: L'Ordre de la Cucafera, 1992.
- BIDAGOR, P. *Orientaciones sobre la reconstrucción de Madrid*. Madrid: Publicaciones de la Dirección General de Regiones Devastadas y Reparaciones, 1941.
- BOHIGAS, O. *Barcelona entre el Pla Cerdà i el barraquisme*. Barcelona: Edicions 62, 1963.

- BOHIGAS, O. *Arquitectura modernista*. Barcelona: Lumen, 1968.
- BOHIGAS, O. *Polèmica d'arquitectura catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1970.
- BOHIGAS, O. *Arquitectura i urbanisme durant la República*. Barcelona: Dopesa, 1978.
- BOHIGAS, O. Reseña y catálogo de la Arquitectura Modernista. Barcelona: Lumen, 1983.
- BOHIGAS, O. *Dit o fet. Dietari de records, II*. Barcelona: Edicions 62, 1992.
- BOHIGAS, O. *Modernidad en la Arquitectura de la España Republicana*. Barcelona: Tusquets, 1998.
- BONET, A.; LORENZO, S.; MIRANDA, F. *La polémica ingenieros – arquitectos en España. Siglo XIX*. Madrid: Colegio de Ingenieros, Canales y Puertos, 1983.
- BOX, Z. “Hacer patria. La arquitectura al servicio de la nación durante el primer franquismo”. *X Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea. Nuevos horizontes del pasado: culturas políticas, identidades y formas de representación*. Santander, 16 i 17 de setembre de 2010. <<http://www.ahistcon.org>> [20120627].
- BOX, Z. “El cuerpo de la nación. Arquitectura, urbanismo y capitalidad en el primer franquismo”. 2010. <<http://www.ucm.es>> [20120627].
- BRAVO, Ll.; GARCÍA NAVAS, J. [coord.]. *L'ensenyament de l'Arquitectura*. Barcelona: Publicacions del COAC, 1980.
- BULNES, L. *Mariano y Alfredo Rodríguez Orgaz. Arquitectos*. [Tesi doctoral]. Universidad Complutense de Madrid. Departamento de Historia del Arte. 1997. <<http://www.ucm.es/BUCM/tesis/19972000/H/0/H0038901.pdf>> [20120713].

- CAMINO, X. [et al.]. *Barraquisme, la ciutat (im)possible: els barris de Can Valero, el Carmel i la Perona a la Barcelona del segle XX*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2011.
- CAMPÀS, J. *L'art modernista: una visió històrica*. Barcelona: Barcanova, 1993.
- CATLLAR, B.; GIL, R.M.; DOMÈNECH, G. *Jeroni Martorell Terrats: una mirada d'arquitecte*. Girona: COAC, Demarcació de Girona: Fundació Caixa de Sabadell, 2000.
- CAPITEL, A. *La arquitectura de Luis Moya Blanco*. Madrid: Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid, 1982.
- CAPITEL, A.; GARCÍA – GUTIÉRREZ, J. *Luis Moya Blanco, arquitecto. 1904 – 1990*. Madrid: Electa, 2000.
- CIRICI, A. *L'Arquitectura catalana*. Barcelona: Editorial Teide, 1975.
- CIRICI, A. *La estética del franquismo*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, 1977.
- CORTÁZAR, J. “Arquitectos vascos en el exilio: Secundino Zuazo, Martín Domínguez, Tomás Bilbao”. A: BALCELLS, J.M.; PÉREZ BOWIE, J.A. [eds.]. *El exilio cultural de la Guerra Civil, 1936 – 1939*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 2001.
- CUETO, J.I. del. *Arquitectos españoles exiliados en México. Su labor en la España republicana (1931 – 1939) y su integración en México*. [Tesi doctoral]. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya, 1996.
- DDAA. *Textos de las sesiones celebradas en el Teatro Español de Madrid por la Asamblea Nacional de Arquitectos los días 26, 27, 28 y 29 de junio de 1939*. Madrid: Servicios Técnicos de FET y de las JONS, Sección Arquitectura, 1939.

- DDAA. *Gaudí*. Barcelona: Cuadernos de Arquitectura, 1960.
- DDAA. *España: Vanguardia artística y realidad social: 1936 – 1976*.
Barcelona: Gustavo Gili, 1976.
- DDAA. *Arquitectura en Regiones Devastadas*. Madrid: MOPU, 1987.
- DDAA. *Art de Catalunya. Urbanisme, arquitectura civil i industrial*. Vol. 3.
Barcelona: L'Isard, 1998.
- DIÉGUEZ, S. *Un nuevo orden urbano: El Gran Madrid (1939 – 1951)*. Madrid:
Ayuntamiento de Madrid, 1991.
- DIÉGUEZ, S. "Los arquitectos españoles en el exilio: la Ciudad Universitaria de
Madrid y el ideal panhispánico". A: GARCÍA MELERO, J.E. [coord.].
Influencias artísticas entre España y América. Madrid: MAPFRE, 1992,
p. 361 – 407.
- DIÉGUEZ, S. *La Generación del 25. Primera arquitectura moderna en Madrid*.
Madrid: Cátedra, 1997.
- DOMÈNECH, G.; GIL, R.M. *Josep Claret Rubira: arquitecte entre la República
i la dictadura*. Girona: Ajuntament de Girona: COAC, 2009.
- DOMÈNECH, G. *Un nou model d'arquitectura al servei d'una idea de país*.
Barcelona: Fundació Josep Irla: Duxelm, 2010.
- DOMÈNECH GIRBAU, Ll. *Arquitectura española contemporánea*. Barcelona:
Blume, 1968.
- DOMÈNECH GIRBAU, Ll. *Arquitectura de siempre. Los años 40 en España*.
Barcelona: Tusquets Editores, 1978.

- ELIZALDE, J. "Análisis crítico de la red social que configura el trabajo del arquitecto en España". A: FERNÁNDEZ ALBA, A. [dir.]. *Ideología y enseñanza de la Arquitectura en la España contemporánea*. Madrid: Tucar, 1975.
- ESAB. *Memoria sobre la creación y funcionamiento de la Escuela Superior de Arquitectura de Barcelona*. Barcelona: Imprenta La Renaixensa, 1896.
- ETSAB. *Exposició commemorativa del centenari de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, 1875-76 / 1975-76*. Barcelona: Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, 1977.
- FARRÉ – ESCOFET, M.G. *La dimensió humana d'Antoni de Moragas i Gallissà i la coherència íntima del disseny*. Barcelona: Elisava, 1992.
- FERNÁNDEZ ALBA, A. *La crisis de la arquitectura española, 1939 - 1972*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo, 1972.
- FERNÁNDEZ ALBA, A. [dir.]. *Ideología y enseñanza de la Arquitectura en la España Contemporánea*. Madrid: Tucar, 1975.
- FERNÁNDEZ ALBA, A., "Escuela de Arquitectura de Madrid". A: BRAVO, Ll; GARCÍA NAVAS, J. *L'ensenyament de l'arquitectura*. Barcelona: Publicacions del COAC, 1980.
- FERNÁNDEZ ALBA, A. "Aprendizaje y práctica de la arquitectura en España". A: KOSTOF, S. [coord.]. *El Arquitecto: historia de una profesión*. Madrid: Cátedra, 1984, p. 297 – 319.
- FIGUERES, A.; CUSIDÓ, J. [eds.]. *El nacionalisme de l'art: de Domènech i Montaner a Aragay*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2004.
- FLORES, C. *Arquitectura española contemporánea, 1880 – 1950*. Madrid: Aguilar, 1989.

- FREIXA, J.; BUENO, P. *Josep Lluís Sert*. Barcelona: Santa & Cole: Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, 2005.
- GALERA, M.; ROCA, F.; TARRAGÓ, S. *Atlas de Barcelona: segles XVI – XX*. Barcelona: COAC, 1982.
- GANAU, J. *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.
- GARCÍA MORALES, M.V. *Los Colegios de arquitectos de España: 1923 – 1965*. Valencia: Castalia, 1975.
- GARCÍA MORALES, M.V. *La figura del arquitecto en el siglo XVII*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1990.
- GIMÉNEZ CABALLERO, E. *Arte y Estado*. Madrid: Gráfica Universal, 1935.
- GIMÉNEZ CABALLERO, E. *Madrid nuestro*. Madrid: Ediciones de la Vicesecretaria de Educación Popular, 1944.
- GINER DE LOS RÍOS, B. *50 años de arquitectura española, 1900 – 1952*. Mèxic DF: Patria, 1952.
- GRANELL, E.; RAMON, A. *Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1874 – 1962*. Barcelona: COAC, 2012.
- GUDIOL, E. *Josep Gudiol Ricart*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1997.
- HEREU, P. “La restauración dels centres històrics”. A: *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 8. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995, p. 64 i 65.
- HORTA, J. *La finestra de la planta vuitena*. Barcelona: Galba, 1980.

- HUGHES, R. *Barcelona*. Barcelona: Anagrama, 1992.
- ISAC, A. *Eclecticismo y pensamiento arquitectónico en España. Discursos, revistas, congresos. 1846 – 1919*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1986.
- JARDÍ, E. [dir.]. *L'art català contemporani*. Barcelona: Proa, 1972.
- JARDÍ, E. *Puig i Cadafalch. Arquitecte, polític i historiador de l'art*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1976.
- JARDÍ, E. *El Novecentismo catalán*. Barcelona: Aymà Editora, 1980.
- JARDÍ, E. *Els moviments d'avantguarda a Barcelona*. Barcelona: Edicions del Cotal, 1983.
- KOSTOF, S. [coord.]. *El Arquitecto: historia de una profesión*. Madrid: Cátedra, 1984.
- LACUESTA, R.; DíEZ, M.; SABATÉS, G. 1907: *El paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona, 2008.
- LAFUENTE, I. *Esclavos por la patria*. Madrid: Temas de Hoy, 2002.
- LANDROVE, S. *El GATCPAC y su tiempo: política, cultura y arquitectura en los años treinta*. [Actas V Congreso Fundación DOCOMO Ibérico. Barcelona, 26 - 29/10/2005]. Barcelona: Fundación DOCOMO Ibérico, 2006.

- LASSO, M. “Alguna notas sobre la participación de la OSH de Madrid en la Política de Vivienda durante el período 1939 – 1959”. A: POZO, J.M. *Los años 50: la arquitectura española y su compromiso con la historia*. Pamplona: Escuela Técnica Superior de Arquitectura. Universidad de Navarra, 2000.
- LLANOS, E. “La Dirección General de Regiones Devastadas. Su organización administrativa”. A: DDAA. *Arquitectura en Regiones Devastadas*. Madrid: MOPU, 1987.
- LÓPEZ GÓMEZ, F. *La arquitectura oficial en Teruel durante la era franquista (1940 – 1960)*. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, 1988.
- LÓPEZ GÓMEZ, J.M. *Un modelo de arquitectura y urbanismo franquista en Aragón: la Dirección General de Regiones Devastadas*. Saragossa: Departamento de Educación y Cultura, 1995.
- MACKAY, D. *L'arquitectura moderna a Barcelona (1854 – 1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1989.
- MAGRINYÀ, F.; MARZÀ, F. *Cerdà: 150 anys de modernitat*. Barcelona: Fundació Urbs i Territori Ildefons Cerdà: ACTAR, 2009.
- MALUQUER, J.; MELICH, Ll. *Cèsar Martinell i la seva època: I Jornades Martinellianes*. (Pinell de Brai, 26 – 28/7/1999). Barcelona: Fundació Universitat Catalana d'Estiu, 2001.
- MARÈS, F. *Dos siglos de enseñanza artística en el Principado*. Barcelona: Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, 1964.
- MARTINELL, C. *Actuació de l'arquitecte als pobles i petites viles*. Barcelona: COACB, 1933.

- MARTINELL, C. *La Escuela de la Lonja en la vida artística barcelonesa*. Barcelona: Escuela de Artes y Oficios Artísticos de Barcelona, 1956.
- MONTANER, J.M. “L’Arquitectura d’Antoni de Moragas”. A: DDAA. *Antoni de Moragas Gallissà. Homenatge*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili / FAD, 1989.
- MONTANER, J.M. “Pròleg”. A: RODRÍGUEZ, C.; TORRES, J. *Grup R*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, 1994, p. 6 – 9.
- PEVSNER, N. *Las Academias de Arte*. Madrid: Cátedra, 1982.
- PIÑÓN, H. *Arquitecturas catalanas*. Barcelona: La Gaya Ciencia, 1977.
- PIÑÓN, H. *Nacionalisme i modernitat en l’arquitectura catalana contemporània*. Barcelona: Edicions 62, 1980.
- PIÑÓN, H. *Reflexión histórica de la arquitectura moderna*. Barcelona: Península, 1981.
- PIÑÓN, H. *Arquitectura moderna en Barcelona (1951 – 1976)*. Barcelona: Edicions UPC, 1996.
- PIZZA, A.; ROVIRA J.M. GATCPAC. 1928 – 1939. *Una nova arquitectura per a una nova ciutat*. Barcelona: COAC i MHCB, 2006.
- POZO, J.M. [coord.]. *Los años 50: la arquitectura española y su compromiso con la historia*. Pamplona: Escuela Técnica Superior de Arquitectura. Universidad de Navarra, 2000.
- POZO, J.M.; LÓPEZ TRUEBA, I. [coord.]. *Modelos alemanes e italianos para España en los años de la postguerra*. Pamplona: Escuela Técnica Superior de Arquitectura. Universidad de Navarra, 2004.

- PUIGVERT, J.M. [ed.]. *Josep Danés i Torras, arquitecte. Una biografia professional*. Olot: Ajuntament d'Olot, 2003.
- PUIGVERT, J.M. *Josep Danés i Torras: noucentisme i regionalisme arquitectònics*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.
- QUINTANA, A. *La arquitectura y los arquitectos en la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (1744 – 1774)*. Madrid: Xirait, 1983.
- RAMON, A.; RODRÍGUEZ, C. “1871 – 1962: Reseña histórica”. A: RAMON, A. [et al.]. *Escola d'Arquitectura de Barcelona. Documentos y archivo*. Barcelona: Edicions de la Universitat Politècnica de Catalunya, 1996.
- RODRÍGUEZ, C.; TORRES, J. *Grup R*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, 1994.
- PONSETI, M. *Cascarrulles. Quaranta anys d'arquitecte, 1948 – 1988*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1998.
- SAMBRICIO, C. *Cuando se quiso resucitar la arquitectura*. Múrcia: Comisión de Cultura del Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos, 1983.
- SAMBRICIO, C. [ed.]. *Plan Bidagor, 1941 – 1946*. Plan General de Ordenación de Madrid. Madrid: Comunidad de Madrid. Nerea, 2003.
- SOLÀ – MORALES, I. “Orígens de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona”. A: ISASA, C. [coord.]. *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Universitat de Barcelona, 1988.
- SUAU, T. “Arquitectes catalans a les acaballes del franquisme: reconstructors d'identitats”. A: CASASSAS, J. [coord.]. *Les identitats a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Galerada, 2009.

- SUAU, T. “La depuración franquista de los Colegios de Arquitectos, 1939 – 1942”. A: FUENTES, M.C. [ed.]. *II Encuentro de Jóvenes Investigadores en Historia Contemporánea*. Granada: Editorial Universidad de Granada, 2010.
- TATJER, M.; LARREA, C. *Barraques: la Barcelona informal del segle XX*. Barcelona: Museu d'Història de Barcelona. Institut de Cultura, 2010.
- TUSQUETS, E.; TUSQUETS, Ò. *Temps que van ser*. Barcelona: Bruguera, 2012.
- UCHA, R. *Cincuenta años de arquitectura española*. Madrid: Adir Editores, 1980.
- UREÑA, G. *Arquitectura y urbanística civil y militar en el período de la autarquía (1936 – 1945)*. Madrid: Istmo, 1979.
- URRUTIA, A. *Arquitectura española. Siglo XX*. Madrid: Cátedra, 1997.
- URRUTIA, A. *Arquitectura española contemporánea. Documentos escritos, testimonios inéditos*. Madrid: COAM, 2002.
- VICENTE, H. [dir.]. *Arquitecturas desplazadas: Arquitectura del exilio español*. Madrid: Santos Juliá, 2007.
- VIDAURRE, J. “Panorama histórico de la enseñanza de la Arquitectura en España desde 1845 a 1971”. A: FERNÁNDEZ ALBA, A. [dir.]. *Ideología y enseñanza de la Arquitectura en la España contemporánea*. Madrid: Tucur, 1975.
- VILÀ, F. *Aportaciones de los arquitectos catalanes ocupados en la historia o teoría del arte y de la arquitectura, de la Llotja al GATCPAC*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2006.

Articles a publicacions periòdiques de temàtica arquitectònica

- ARES, O.M. "Sert, Le Corbusier y el Plan Macià: heterodoxia y contradicciones formales". *DC. Revista de Crítica Arquitectónica* (2010), núm. 19 – 20, p. 175 – 182.
- BANTI, A.M. "Burguesies de les professions a l'Europa del segle XIX". *Recerques* (1994), núm. 28, p. 23 – 41.
- BOHIGAS, O. "Actualitats". *Serra d'Or* (1960), núm. Febrer, p. 29 i 30.
- BOHIGAS, O. "Els noucentistes". *Serra d'Or* (1960), núm. Març – abril, p. 54 – 55.
- BOHIGAS, O. "Domènech i Montaner, un altre cop". *Serra d'Or* (1960), núm. Desembre, p. 52 – 53.
- BOHIGAS, O. "Homenaje al GATCPAC". *Cuadernos de Arquitectura* (1960), núm. 40, p. 43 – 44.
- BOHIGAS, O. "Una obra del Col·legi d'Arquitectes". *Serra d'Or* (1961), núm. Febrer, p. 23 i 24.
- BOHIGAS, O. "Més bibliografia gaudiniana". *Serra d'Or* (1961), núm. Maig, p. 32 – 33.
- BOHIGAS, O. "Altres cop el Modernisme". *Serra d'Or* (1961), núm. Juliol, p. 29 i 30.
- BOHIGAS, O. "El Modernisme, fenomen íntegrament català". *Serra d'Or* (1961), núm. Novembre – desembre, p. 74 i 75.
- BOHIGAS, O. "Realistes i idealistes de l'arquitectura catalana". *Serra D'Or* (1962), núm. Març, p. 27 i 28.

- BOHIGAS, O. “Cap a una Arquitectura realista”. *Serra d’Or* (1962), núm. Maig, p. 17 – 20.
- BOHIGAS, O. “Les cases de renda limitada”. *Serra d’Or* (1963), núm. Agost – setembre, p.. 32 i 33.
- BOHIGAS, O. “Arquitectura 63”. *Serra d’Or* (1963), núm. Novembre, p. 17.
- BOHIGAS, O. "Vida y obra de un arquitecto modernista". *Cuadernos de Arquitectura* (1963), núm. 52 i 53, p. 67 – 90.
- BOHIGAS, O. “Torres Clavé i la proposta d'un pla d'estudis d'arquitectura”. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1980), núm. 140, p. 34 – 36.
- BRAVO, J. “Algo se movía en la arquitectura española. El tránsito por el período de la autarquía”. *Asimetrías. Colección de textos de arquitecturas* (2000), núm. 3, p. 29 – 40.
- CARRASCAL, A. “El CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) i la seva actuació a Sant Andreu”. *Finestrelles* (1996), núm. 8, p. 59 – 72.
- CAPITEL, A. “Madrid: los años 40: Ante una moderna arquitectura”. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1977), núm. 121, p. 8 – 13.
- CERVERA, L. “Nuevas noticias sobre “El origen y establecimiento de la Real Academia de las Tres Nobles Artes de Pintura, Escultura y Arquitectura” en Madrid (1741 – 1744)”. *Academia: Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando* (1988), núm. 66, p. 149 – 196.
- CIRICI, A. “L'entorn cultural de Josep Torres Clavé. L'home i el seu temps”. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1980), núm. 140, p. 26 – 30.
- COCA, J. "El Grup R: 55 anys després". *INDE: Informació i Debat* (2006), núm. Octubre, p. 38 – 43.

- CORREA, F. "La enseñanza de Arquitectura en España". *Zodiac* (1965), núm. 15, p. 179 – 183.
- CUETO, J.I. del. "Depuración político-social de arquitectos en la España de postguerra". *Bitácora – Arquitectura* (2004), núm. 13, p. 24 – 27.
- CUETO, J.I. del. "Cien años de Félix Candela. Vuelos impensados". *Revista de la Universidad de México* (2009), núm. 69, p. 82 – 90.
- DDAA. "Arquitectura para después de una Guerra, 1939 – 1949". *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1977), núm. 121.
- DÍAZ LANGA, J. "Depuración político social de los arquitectos". *Arquitectura* (1977), núm. 204 – 205, p. 48 i 49.
- DOMÈNECH, G. "Guerra civile e architettura spagnola moderna: la fine di un sogno". *Diacronie. Studi di Storia Contemporanea* (2011), núm. 7, p. 1 – 12.
- DOMÈNECH GIRBAU, Ll. "Situació de Josep Lluís Sert, arquitecte". *Serra d'Or* (1974), núm. Octubre, p. 25 – 28.
- FERRER, D.; LLANO, M. Del. "La biblioteca d'un arquitecte: els llibres de Domènech i Montaner". *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* (2006), núm. 249, p. 144 – 147.
- FERRER, D.; LLANO, M. del. "Requiem Aeternam". *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* (2006), núm. 251, p. 144 – 147.
- FERRER, D.; LLANO, M. del. "¡Arriba España! La depuració dels arquitectes catalans". *Quaderns d'Arquitectura* (2006), núm. 252, p. 146 – 149.

- FERRER, D.; LLANO, M. Del. "La biblioteca d'un arquitecte: els llibres de Josep Puig i Cadafalch". *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* (2008), núm. 257, p. 146 – 149.
- FERRER VEGA, A. "El S.A.C. Revolución y ejercicio profesional". *2C: construcción de la ciudad* (1980), núm. 15 i 16, p. 86 – 95.
- FULLAONDO, J.D. "Entrevista con Luis Gutiérrez Soto". *Nueva Forma* (1971), núm. 70, p. 2 - 24.
- GAVALDÀ, A. "L'Arquitecte Cèsar Martinell: les actituds polítiques i socials". *L'Avenç* (2000), núm. 248, Separata, p. 44 – 49.
- GONZÁLEZ – AGAPITO, J. "L'anàlisi del CENU en un discurs de Josep Puig i Elias". *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* (2008), núm. 12, p. 143 – 172.
- HERNÁNDEZ GUTIÉRREZ, A.S. "Arquitectura y masonería en las Islas Canarias". *Vegueta* (1992), núm. 0, p. 228 – 236.
- HERVÀS, C.; CAHISA, M. "Urbanisme de Guerra: Aspectes sanitaris dels refugis antiaeris de Barcelona, 1936 – 1939". *Gimbernat* (2003), núm. 39, p. 223 – 235.
- HUERTAS, J.M. "Puig i Cadafalch, segons Cirici Pellicer; un home orquestra". *INDE. Informació i Debat* (2001), núm. Juny, p. 12 – 17.
- JUBERT, J. "Características de la gestión de la OSH". *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1974), núm. 105, p. 37 – 41.
- JUBERT, J. "La política de vivienda del Estado y la OSH. Una cronología paralela". *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* (1974), núm. 105, p. 43 – 47.

- LÓPEZ DÍAZ, J. “Vivienda social y Falange: ideario y construcciones en la década de los 40”. *Scripta Nova. Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (2003), núm. 146(024).
- LLORENS, T.; PIÑÓN, H. “La arquitectura del franquismo: a propósito de una nueva interpretación”. *Arquitecturas Bis* (1979), núm. 26, p. 12 – 19.
- LLORENS, T.; PIÑÓN, H. “Respuesta a nuestros oponentes”. *Arquitecturas Bis* (1979), núm. 27, p. 29.
- MAESTROJUÁN, F.J. “Ni un hogar sin lumbre ni un español sin hogar. José Luis Arrese y el simbolismo ideológico”. *Príncipe de Viana* (1997), núm. 210.
- MARTÍ, C. "J.T.C. 40 años después". *2C: construcción de la ciudad* (1980), núm. 15 i 16, p. 6 i 7.
- MARTÍ, C. "Documentos de Actividad Contemporánea. Una relectura de los A.C.". *2C: construcción de la ciudad* (1980), núm. 15 i 16, p. 35 – 47.
- MARTORELL, J.M.: “Conversa amb Le Corbusier a propòsit de l'exposició de París”. *Serra d'Or* (1963), núm. Març, p. 22 – 27.
- MONTEYS, X. "Una actitud de modernidad. A propósito del hospital de Sert y Torres Clavé". *2C: construcción de la ciudad* (1980), núm. 15 i 16, p. 58 – 61.
- MORAGAS, A. de. “Els deu anys del Grup R d'Arquitectura”. *Serra d'Or* (1961), núm. 11 - 12, p. 66 – 73.
- OLIVERAS, J. “Architettura e rivoluzione in Catalogna. Del GATCPAC al SAC”. *Lotus* (1979), núm. 23, p. 40 – 48.

- PÉREZ ESCOLANO, V. "Arte de estado frente a cultura conservadora". *Arquitectura Madrid* (1976), núm. 199, p. 19 – 30.
- PLA, M. "Etapes i evolució de Quaderns". *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* (1994), núm. 204 i 205, p. 24 – 47.
- PORCEL, B. "Josep Lluís Sert o la preocupació urbanística". *Serra d'Or* (1967), núm. Juny, p. 48 – 55.
- PUIGVERT, J.M. "L'elaboració del discurs pairalista a la Catalunya contemporània: la contribució dels arquitectes i dels estudiosos de la masia (1908 – 1936)". *Estudis d'Història Agrària* (1998), núm. 12, p. 77 – 108.
- PUIGVERT, J.M. "Els professionals de la sanitat a Catalunya de mitjan segle XIX". *Barcelona quaderns d'història* (2002), núm. 6, p. 173 – 188.
- QUETGLAS, P. "Quaderns i Hola fan cinquanta anys". *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* (1994), núm. 204 i 205, p. 22 i 23.
- RABANOS, C. "Estética de la representación en los regímenes autoritarios (El marco escenográfico arquitectónico del nazismo, fascismo y franquismo: Albert Speer, Adalberto Libera y Pedro Muguruza)". *Emblemata* (2006), núm. 12, p. 275 – 288.
- RIBALTA, M.; FONTQUERNI, E. "Las escuelas del CENU, 1936 – 1939". *Cuadernos de Arquitectura* (1972), núm. 89, p. 1 – 13.
- SAMBRICIO, C. "A propósito de la arquitectura del franquismo". *Arquitecturas Bis* (1979), núm. 27, 25 – 27.
- SENABRE, D. "Desarrollo urbano y urbanística del municipio de Salamanca en el siglo XX". *Scripta Nova* (2003), núm. 146 (139).

- SOLÀ – MORALES, I. de. “La arquitectura de la vivienda en los años de la autarquía”. *Arquitectura* (1976), núm. 199.
- SOLÀ – MORALES, I. de. “A propósito de la arquitectura del franquismo”. *Arquitecturas Bis* (1979), núm. 27, p. 27 i 28.
- SOLÀ – MORALES, I. de. "L'arquitectura catalana del segle XX: cinc propostes d'interpretació". *L'Avenç* (2000), núm. 243, p. 62 – 66.
- TARRAGÓ, S. "Un magisterio personal y humano". *2C: construcción de la ciudad* (1980), núm. 15 i 16, p. 8 i 9.
- TARRAGÓ, S. "El Plan Macià: síntesis del trabajo del GATCPAC para Barcelona". *2C: construcción de la ciudad* (1980), núm. 15 i 16, p. 68 – 85.
- TEIXIDOR, P. "Entrevista a Antoni de Moragas". *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* (1983), núm. 157, p. 102 i 103.

Monografies i capítols de temàtica general

- ABELLÁN, J.L. *La cultura en España: ensayo para un diagnóstico*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo, 1971.
- ANDREU, M.; HUERTAS, J.M. *Barcelona en lluita: El moviment urbà, 1965 – 1996*. Barcelona: Ketres, 1996.
- APABCN (Aparelladors de Barcelona). *Mig segle del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona*. Barcelona: Ed. APABCN, 1990.
- ARGEMÍ, Ll. *Història del pensament econòmic a Catalunya*. Lleida: Pagès, 2005.
- BALCELLS, A. *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.
- BALCELLS, A. *El Col·legi fa cent anys: 1899 – 1999. Apunts per a la Història del Col·legi*. Barcelona: Edició del Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya, 1999.
- BALCELLS, A. [dir.]. *Història de Catalunya*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2004.
- BALCELLS, A. *El pistolerisme: Barcelona (1917 – 1923)*. Barcelona: Pòrtic, 2009.
- BALCELLS, A. *L'Institut d'Estudis Catalans: una síntesi històrica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2012.
- BALCELLS, J.M.; PÉREZ BOWIE, J.A. [eds.]. *El exilio cultural de la Guerra Civil, 1936 – 1939*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 2001.

- BATISTA, A.; PLAYÁ MASET, J. *La gran conspiració. Crònica de l'Assemblea de Catalunya*. Barcelona: Empúries, 1991.
- BENET, J. *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
- BRICALL, J.M. *Política econòmica de la Generalitat (1936 – 1939). Evolució i formes de la producció industrial*, Vol. I. Barcelona: Edicions 62, 1970.
- BUADES, J.M. *Intel·lectuals i producció cultural a Mallorca durant el franquisme: 1939 – 1975*. Palma: Cort, 2001.
- CABANA, F. *La burgesia catalana: una aproximació històrica*. Barcelona: Proa, 1996.
- CABANA, F. *La burgesia emprenedora*. Barcelona: Proa, 2011.
- CACHO, V. del. *Els modernistes i el nacionalisme cultural (1881 – 1906)*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1984.
- CAÑELLAS, C.; TORAN, R. *El Col·legi de Metges de Barcelona i la societat catalana del seu temps (1894 – 1994)*. Barcelona: Col·legi de Metges, 1994.
- CASASSAS, J. *L'Ateneu Barcelonès: dels seus orígens als nostres dies*. Barcelona: La Magrana: Institut Municipal d'Història. Ajuntament de Barcelona, 1986.
- CASASSAS, J. “Projectes, moviments i estratègies a la Barcelona de mitjan segle XIX. A propòsit de l'arquitecte Elies Rogent”. A: ISASA, C. [coord.]. *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Universitat de Barcelona, 1988.

- CASASSAS, J. *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850 – 1920): estudis sobre les bases culturals i estratègiques del catalanisme*. Sant Cugat del Vallès: Els Llibres de la Frontera, 1989.
- CASASSAS, J. *Els ambients intel·lectuals a Catalunya a la fi del segle XIX*. Catarroja: Afers, 1998.
- CASASSAS, J. [coord.]. *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808 – 1975)*. Barcelona: Pòrtic Monografies, 1999.
- CASASSAS, J. [dir.]. *L'Ateneu i Barcelona: un segle i mig d'acció cultural*. Barcelona: Diputació de Barcelona: RBA – La Magrana, 2006.
- CASASSAS, J. *La fàbrica de les idees: política i cultura a la Catalunya del segle XX*. Catarroja: Afers, 2009.
- CASASSAS, J. [coord.]. *Les identitats a la Catalunya contemporània*. Cabrera de Mar: Galerada, 2009.
- CASTELLANOS, J. *Intel·lectuals, cultura i poder: entre el Modernisme i el Noucentisme*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1998.
- CERCLE D'ECONOMIA. *Cercle d'Economia 1958-1983. Una trajectòria de modernització i convivència*. Barcelona: Edició L'Avenç, 1983.
- CLARET, J. *La repressió franquista a la universitat espanyola*. [Tesi doctoral]. Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives. 2004. <<http://hdl.handle.net/10803/7463>> [20120711].
- CREXELL, J. *La Caputxinada*. Barcelona: Edicions 62, 1987.

- DÍAZ ESCULIES, D. *L'oposició catalanista al franquisme: El republicanisme liberal i la nova oposició*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- FABRE, J. *Burguesa i revolucionària. La Barcelona del segle XX*. Barcelona: Flor del Viento, 2000.
- FONTANA, J. [ed.]. *España bajo el franquismo*. Barcelona: Crítica, 1986.
- GABANCHO, P. *La postguerra cultural a Barcelona (1939 – 1959): converses*. Barcelona: Meteora, 2005.
- GARRABOU, R. *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya: 1850 – inicis del segle XX*. Barcelona: L'Avenç, 1982.
- GIRAL, F. *Ciencia española en el exilio. El exilio de los científicos españoles*. Barcelona: Anthropos, 1994.
- GHANIME, A.; RIERA, S.; VILLAGRASA, F. *L'Escola d'enginyers de Terrassa: cent anys d'història*. Barcelona: Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Industrial de Terrassa, 2005.
- HURTADO, V.; VILLARROYA, J.; SEGURA, A. *Atles de la Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: DAU: Universitat de Barcelona, 2010.
- JARDÍ, E. *Història del Cercle Artístic de Sant Lluc*. Barcelona: Destino, 1976.
- JARDÍ, E. *Cinquanta anys de llum de gas: Barcelona a la segona meitat del segle XIX*. Barcelona: Catalana de Gas i Electricitat, 1978.
- JARDÍ, E. *Història del Col·legi d'Advocats de Barcelona*. 2 volums. Barcelona: Edició del Col·legi d'Advocats de Barcelona, 1989.
- JARDÍ, E. *El desastre colonial i Catalunya*. Barcelona: Pòrtic, 1998.

- LLORENS, J. *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- LLORENS, J. *La Mancomunitat de Catalunya*. Barcelona: Barcanova, 1994.
- MALUQUER, J. *Història econòmica de Catalunya, segles XIX i XX*. Barcelona: Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya: Proa, 1998.
- MOLINERO, C.; YSÀS, P. *Catalunya durant el franquisme*. Barcelona: Empúries, 1999.
- MUNIESA, B. *La burguesia catalana ante la II República española*. 2 volums. Barcelona: Anthropos, 1985 i 1986.
- OTERO, L.E. [dir.]. *La destrucción de la ciencia en España. Depuración universitaria en el franquismo*. Madrid: Editorial Complutense, 2006.
- RIERA, S. *Síntesi d'història de la ciència catalana*. Barcelona: La Magrana, 1983.
- RIERA, S. *L'Associació i el Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya. Des de la Dictadura a la democràcia: 1950 – 1987*. Barcelona: La Magrana, 1988.
- RIQUER, B. de. *La Lliga Regionalista: La burguesia catalana i el nacionalisme, 1898 – 1904*. Barcelona: Edicions 62, 1977.
- RIQUER, B. de [dir.]. *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Volums 7 – 11. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995 – 2008.
- RIQUER, B. de; CULLA, J.B. *El franquisme i la transició democràtica*. Història de Catalunya, dirigida per Pierre Vilar. Vol. 7. Barcelona: Edicions 62, 2000.

- ROGLAN, J. *El Grup Democràtic de Periodistes (1966 – 1976). Crònica d'un periodisme esperançat*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1992.
- SAMSÓ, J. *El mecenatge cultural a Catalunya durant el segle XX*. Barcelona: Proa, 2005.
- SANTACANA, C. *El franquisme i els catalans. Els informes del Consejo Nacional del Movimiento (1962 – 1971)*. Catarroja: Afers, 2000.
- SERRA, S. *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània: els intel·lectuals a l'àmbit cultural català*. Palma: Fundació Emili Darder, 1995.
- SOBREQUÉS, J. [coord.]. *Història de Catalunya. Des del segle XVII fins als nostres dies*. Vol. XI. Bilbao: Gran Enciclopedia Vasca, 1980.
- SOLÉ I SABATÉ, J.M.; VILLARROYA, J. *La repressió a la rereguarda de Catalunya, 1936 - 1939*. 2 volums. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1990.
- SOLÉ I SABATÉ, J.M. *La repressió franquista a Catalunya: 1938 – 1953*. Barcelona: Edicions 62, 2003.
- SOLÉ I SABATÉ, J.M. [dir.]. *El Franquisme a Catalunya: 1939 – 1977*. 5 volums. Barcelona: Edicions 62, 2005 – 2007.
- SOLÉ I SABATÉ, J.M.; VILLARROYA, J. [dir.]. *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2005.
- SOLÉ I SABATÉ, J.M.; VILLARROYA, J. [dir.]. *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. 25 volums. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006.

- TERMES, J. *De la Revolució de setembre a la fi de la guerra civil, 1868 – 1939. Història de Catalunya*. Vol. VI. VILAR, P. [dir.]. Barcelona: Edicions 62, 1987.
- TERMES, J.; COLOMINES, A. *Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del catalanisme*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.
- TERMES, J. *Les arrels populars del catalanisme*. Barcelona: Empúries, 1999.
- TERMES, J.; CÒNSUL, A. *La Guerra Civil a Catalunya (1936 – 1939)*. Barcelona: Pòrtic, 2008.
- VILANOVA, F. *Una burgesia sense ànima: el franquisme i la traïció catalana*. Barcelona: Empúries, 2010.
- VILLARROYA, J. *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil, 1936 – 1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- VILLARROYA, J. 1939: *Derrota i exili*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 2000.
- VILLARROYA, J. *Desterrats: l'exili català de 1939*. Barcelona: Base, 2002.
- VILLARROYA, J; PUJADÓ, J.; POWLES, V. *El refugi 307: la Guerra Civil i el Poble-Sec, 1936 – 1939*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Consell Municipal del Districte Sants – Montjuïc, 2002.

FONTS PRIMÀRIES

Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya

- Fons de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya

Acords constitutius de l'Associació. 1874 – 1875. C 148 / 97

Llibres d'Actes de la Junta Directiva. 1874 – 1936.

Circulars de la secretaria. 1874 – 1936. C 156 / 171

Presidència. Memòries presidencials anuals. 1875 – 1934. C 147 / 95

Actuacions per canvis del local social. 1876 – 1904. C 141 / 59

Estatuts de l'Associació. 1878 – 1927 . C 131 / 15

Sobre la creació de caixes de socors pels obrers incapacitats. 1878. C 168 / 244

Manifestacions proteccionistes. 1881 – 1883. C 153 / 143

Subscripcions benèfiques i altres. 1882 – 1927. C 146 / 90 i C 136 / 34

Excursions reglamentàries. 1880 – 1927. C 151 / 123 i C 151 / 124

Col·laboració en la realització d'un diccionari Universal d'Artistes. 1884 – 1885.
C 139 / 47

Subscripcions de revistes i llibres. 1887 – 1933. C 147 / 93

Exposició Universal de Barcelona. 1888. C 154 / 145

Commemoració del IV Centenari del descobriment d'Amèrica. 1892. C 168 / 252

Estudis per a la publicació d'una revista de l'Associació, 1892 – 1899. C 147 / 92

Sobre la creació d'una associació anomenada "*Amigos de las Artes*". 1904 – 1905. C 160 / 199

Dossier sobre una agrupació catalano – balear. 1907. C 168 / 256

Manifest sobre la Setmana Tràgica. 1909. C 168 / 259

Sobre la Col·legiació obligatòria. 1918 – 1931. C 169 / 266

Ponències d'elaboració d'uns estatuts de Col·legis professionals. 1918. C 139 / 50

Sobre la conservació de la Seu Vella de Lleida. 1927. C 169 / 275

Canvis en l'Associació amb la creació del Col·legi. 1930. C 169 / 285

Elevació denunciant els pillatges realitzats l'abril de 1931. C 175 / 322

Canvis de retolacions dels carrers. 1931. C 169 / 288

Exposició d'arquitectura escolar. 1931. C 175 / 325

La política urbanista i les eleccions municipals. 1931. C 169 / 289

Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana. 1932. C 153 / 134 – 138

Dossier sobre la crisi al ram de la construcció. 1933. C 175 / 328

Demanant la transferència de titularitat de Montjuich. 1933. C 170 / 298

Segon Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana. 1935. C 153 / 139

Cicle de Conferències de Primavera. 1935. C 152 / 132

Cicle de Conferències de Primavera. 1936. C 152 / 133

Inventari de béns de l'Associació, previ a la seva incautació pel Sindicat d'Arquitectes. 1936. C 175 / 323

Dades comptables de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Arqueix de la caixa de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. 1936. C 431 / 11

Correspondència amb Societats d'Arquitectes estrangers. C 162 / 217

Correspondència amb la *Sociedad Central de Arquitectos*. C 160 / 198

- Fons del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya

Estatuts del SAC i altres documents fundacionals. 1936 – 1937. C 439 / 4

Circulars del SAC. 1936 – 1937. C 505 / 6

Secretaria general. Esborranys i documentació diversa. Demandes d'ajut a altres associacions d'arquitectes estrangers. 1936 – 1939. C 439 / 3

Llibre d'Actes del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya. 1936 – 1937. C 509 / 2

Esborranys de les actes del Sindicat. 1938 – 1939. C 438 / 1 i C 439 / 3

Llibre de registre general de comunicacions. Entrada i sortida. 1936 – 1937. C 508 / 1

Informes d'actuació del SAC. 1936 i 1938. C 438 / 3

Afiliacions al SAC (CNT o UGT). 1936 – 1938. C 431 / 7

CNT. Sindicato de la Industria de la Construcción, Madera y Decoración. 1936 – 1938. C 430 / 3

UGT. Sindicato de la Industria de la Edificación. 1936 – 1938. C 430 / 4

Informe destinat al Conseller d'Economia de la Generalitat informant-lo de les passes per a la col·lectivització. 1936. C 439 / 9

Estatuts i personal de l'Agrupació Col·lectiva de la Construcció de Barcelona, CNT – UGT. C 430 / 5

Llista d'arquitectes i càrrecs que ocupen. 1936. C 438 / 5

Llista d'afiliats i no afiliats al SAC. 1936. C 431 / 7

Expedients personals, I. 1936 – 1938. C 490

Expedients personals, II. 1936 – 1938. C 491

Expedients personals, III. 1936 – 1938. C 492

Fulls corresponents a cada arquitecte. Noms, càrrecs, obres, etc. 1936 – 1938. C 462 / 4, C 462 / 5 i C 462 / 6

Premsa i propaganda. 1936 – 1938. C 438 / 1

Premsa i propaganda. Correspondència diversa amb la Generalitat, Col·legis d'Arquitectes, editorials a revistes estrangeres i nacionals. 1936 – 1938. C 505 / 1

Reculls de premsa i comunicats. 1936 – 1938. C 505 / 2

Premsa i propaganda. Articles escrits per membres del SAC. C 505 / 3.

Correspondència Sert – Torres Clavé. 1936. C 30 / 188

Documentació personal Torres Clavé. 1936 – 1938. C 30 / 189

Documentació personal Torres Clavé. 1936 – 1938. C 30 / 190

Fortificacions. 1937 – 1938. C 440 / 1

Lleves d'arquitectes. 1938. C 431 / 6

Salubritat d'edificis. 1937 – 1938. C 431 / 2

Projecte d'economat per al SAC. 1937 – 1938. 436 / 3

Múltiples carpetes relatives a intervencions arran de bombardejos. 1937 – 1938.

Múltiples carpetes relatives a intervencions en l'arranjament d'edificis per al Consell de l'Escola Nova Unificada. 1936 – 1938.

Múltiples carpetes relatives a intervencions de condicionament de porteries a la ciutat de Barcelona. 1937 – 1938.

Documents relatius a la liquidació del SAC i la recuperació del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Depuració dels Col·legis d'Arquitectes. 1939 - 1942.
C 614 / 2

**Biblioteca del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.
Demarcació de Barcelona**

* Associació d'Arquitectes de Catalunya

Estatutos de la Asociación de Arquitectos de Cataluña. 1879. F – 4 – 494

Estatutos de la Asociación de Arquitectos de Cataluña. 1890. F – 4 - 493

Estatutos de la Asociación de Arquitectos de Cataluña. 1927. F – 8 - 635

Boletín de la Asociación de Arquitectos de Cataluña. 1922 – 1929. D R 12 – 10

* Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears

Estatutos para el régimen y gobierno de los Colegios de Arquitectos. 1931. F – 8 – 1569

Memoria del Col·legi Oficial d'Arquitectes. 1946 – 1962. DF-1109

Memoria del Col·legi Oficial d'Arquitectes. 1963 – 1969. DF-1110

Memoria del Col·legi Oficial d'Arquitectes. 1970 - 1975 . DF-1111

*Boletín.*1966 – 1974. D R 16 - 4

Actividades de la Comisión de Cultura. 1964 – 1970. D 7615 – D 7609

Secretaria del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya

Libros de Actas de la Junta de Gobierno del COACB. 1939 – 1975.

Arxiu de la Subdelegació de Govern de Barcelona

Caixa 21. 1966.

Caixa 65. 1964 – 1969.

Caixa 90. 1973 – 1975.

Caixa 186. 1966 – 1974.

Hemeroteca

Revista de la Asociación de Arquitectos de Cataluña. 1893 – 1897.

Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña. 1899 – 1929

La Ciutat i la Casa. 1925 – 1927.

Arquitectura i Urbanisme. 1931 – 1937.

Cuadernos de Arquitectura. 1944 – 1971

Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo. 1971 – 1975.

Serra d'Or. 1960 – 1975.

Destino. 1960 – 1975.

La Vanguardia.

ÍNDEX ALFABÈTIC D'ARQUITECTES

Abril, Joan.....232, 687
Adell Ferrer, Francesc...396, 399, 473, 475
Adroer Calafell, Ignasi Maria.....487, 501
Adroer, Jordi.....597, 700
Agustí, Bartomeu.....473, 477p
Alapont Calvo, Pere...324p., 328pp., 362, 371, 383, 399, 691p.
Alenyà Guinart, Jaume.....231, 233, 688, 693
Alomar, Josep.....171, 230p., 233, 687p.
Alomar, Gabriel.....490, 501, 503p., 528, 712
Alzamora, Cristòfol.....218, 521
Amargós, Josep.....71, 136, 185, 673pp., 677, 706
Amat Targa, Joan.....475
Amat, Gabriel.....503
Arderiu, Antoni.....374
Argilés Bifet, Ramon.....187, 299, 366, 368, 685p.
Armengou, Pere.....218
Artigas, Josep.....80, 83, 93, 705, 725
Audet, Andreu.....232, 677p., 687
Aznar Sanjurjo, Francesc.....366, 369
Azúa, Fèlix de366, 368
Babot, Enric de231, 233, 694
Balcells, Eduard Maria231, 680p., 687
Balcells, Joan Antoni439
Balcells Gorina, Josep Antoni488, 569, 608p., 696, 700p.
Baldrich, Manuel.....447, 449, 458, 693pp.
Barba Miracle, Alfons.....398p., 781
Barenys, Josep Maria188, 710
Bassegoda Amigó, Bonaventura....84, 94, 146, 156, 173, 175, 185p., 195, 198, 232, 273, 338, 677p., 681, 687, 706p., 709.
Bassegoda Amigó, Joaquim.....169, 177, 185, 680, 687
Bassegoda Musté, Bonaventura.. 231, 233, 274, 276, 284, 294, 299, 302, 310, 330, 366, 368, 382, 385, 450, 500, 621, 685pp., 711
Bassegoda Musté, Pere Jordi.....296, 404, 487
Bassegoda Nonell, Joan....564, 568p., 592, 621, 698, 700, 719
Bassó, Francesc.....439, 507, 670p.
Bayó Font, Jaume.....366, 368, 679p., 709
Benavent, Pere...246, 284, 289, 300p., 324, 382, 450, 711
Bennàssar, Gaspar.....171
Bergós Massó, Joan191p., 382, 445, 689, 693, 715
Bertran Coma Carles.....339
Bertran de Quintana, Miquel.....177, 709
Blanch Roig, Emili.....473, 477, 480, 689p
Bofill, Emili.....329pp., 342, 474, 691p.
Bohigas, Oriol...29, 122, 124, 126, 222, 371p., 437pp., 441pp., 454, 491, 496p., 507, 512, 516, 518, 520pp., 530p., 543, 550pp., 562pp., 575p., 580, 584, 589p., 592, 595p., 601p., 605, 608, 615, 619, 639, 659p., 714, 720, 725, 730
Bona, Eusebi.....127, 150, 284, 366, 368, 612, 682
Bonaterra, Alexandre503
Bonet Castellana, Antoni.....324, 478, 520, 525, 531, 658p., 691
Bonet, Lluís. 174, 179, 190pp., 233, 286, 296, 501, 688
Bonet Ferrer, Vicenç.....513, 515, 530, 552, 567, 580, 596, 614p., 618, 620p., 624p., 635p., 638
Borja, Jordi.....629, 631, 724
Borràs, Agapito.....557, 559, 610, 613p., 633, 701
Borrell, Gabriel.....163, 165, 199, 404, 675p., 754
Borrell Sensat, Agustí.....374
Bosch Batallé, Ignasi.....447, 673, 701
Bosch, Joan.....605, 700, 719p., 731
Bover, Pere Nicolau630
Brugal, Josep374

Brugueras Llobet, Ignasi 286, 486, 710, 712	Coll Fort, Antoni404
Brullet, Manuel605	Coll Vilaclara, Josep177, 710
Brullet, Miquel400	Colmenares Errea, Maties .340, 399p., 459
Buigas, Gaietà93, 129, 674, 677, 705	Comas Borrell, Josep374, 474
Busquets Sindreu, Xavier . 453p., 580, 700	Correa, Federico562, 618, 625, 720, 724, 731
Busquets Vautràvers, Guillem177, 244, 294, 680, 709	Cort Botí, Cèsar485, 526
Buxó, Josep Maria507	Costa Blanch, Jordi576
Cabanes, Emili68, 673	Cullell Carroggio, Joan324p., 329, 348, 396, 399, 473p., 691
Cáceres, Rafael Antonio de598, 605p.	Danés Torras, Josep244, 282, 286, 479, 711, 803
Callén, Lluís96p., 676p.	Darder Marsà, Antoni . 366, 451, 479, 685p.
Calzada Echevarria, Andreu366, 368, 400p., 458	Delàs, Santiago616, 704
Canals, Lluís366, 368	Descartín, Josep399
Canosa Gutiérrez, Emili 231, 233, 296, 485, 487, 673, 687p.	Detrell Tarradell, Francesc .324p., 328pp., 348, 473, 477, 480, 691p.
Canosa Gutiérrez, Marí366pp., 674	Deu Amat, Josep Maria329p., 338, 360pp., 366, 473, 478
Canseco, Francesc399	Dols, Josep Antoni629, 633pp
Cantalops, Lluís580, 584, 590, 595, 605, 609, 619, 699, 719, 723	Donato, Emili535, 556, 583, 589, 595p., 605, 608, 619, 626pp., 634, 639p., 663, 700, 719, 722, 726
Capdevila Elías, Joan324pp., 342, 360, 473, 477p., 480, 691	Domènech Girbau, Lluís ..562p., 580, 584, 589, 595p., 599, 605, 619, 718, 727
Carvajal, Javier441, 575pp	Domènech i Montaner, Lluís50p., 56p., 60, 63p., 72, 99, 104, 124, 169, 172, 189, 267, 491, 505, 511, 518, 522, 531, 601, 706
Casademunt, Adrià82, 85, 163, 684	Domènech Roura, Pere ..366, 369, 501, 518
Casellas, Pere232, 693	Dou, Jordi589, 694
Casulleras, Santiago445, 675p., 699	Duran, Claudi75, 677, 680, 706
Castelló Rabés, Josep274, 337, 473, 475	Escorsa Badia, Domingo478
Catà Catà, Enric187, 218, 366	Fàbregas Vehil, Francesc218p., 473, 477p., 480
Churruca, Ricard de .218p., 447p., 476, 521, 693	Falguera, Antoni398
Cendoya Oscoz, Eugeni Pere 218, 366, 535, 550p., 561, 592p., 603, 620, 668, 734	Falqués, Pere129, 146, 677p., 751
Cenicero, Víctor Manuel .559, 610, 633, 701	Fargas Falp, Josep Maria535, 540, 550, 554, 566, 568pp., 604, 606, 628, 630, 639, 661, 700, 722, 736
Cirici, Cristian 580, 614p., 618, 620, 624pp., 635, 702	Fernández, Eduard236, 245, 254, 334p., 487, 688p., 692, 696p.
Claret Rubira, Josep360, 475, 798	
Clavell Coll, Carles340, 388, 400	
Clotet, Lluís580	
Coderch, Josep Antoni438p., 501, 505, 592, 694	

Ferrater, Antoni 333pp., 404, 445, 689, 692p.
Ferrer, Amador609
Ferrer, David607, 609, 615, 723
Feu, Jaume449, 693p.
Feu, Modest232, 688
Figueras, Francesc474
Fissas, Antoni241, 295
Florensa, Adolf.....179, 182p., 189, 191p., 197, 244, 277, 284p., 310, 366, 368, 487, 501, 518, 593, 673p., 690, 710, 717p., 720
Florensa Ollé, Josep473, 478
Folguera, Francesc284, 330, 378, 698
Font Gumà, August50p., 63, 72, 93, 177, 673, 675, 679, 705p.
Font Amigó, Josep96, 138, 173, 185, 675
Forteza Piña, Guillem.....266, 285, 292
Fossas Pi, Modest68p., 72, 75, 85, 92, 99, 129, 673pp., 705
Fossas Martínez, Juli Maria 232, 339, 678, 687
Fradera, Josep231, 687p
Freixas, Daniel609, 611
Gallissà, Antoni Maria124, 491, 675
Garcia Faria, Pere.....146
Garriga, Miquel69
Gaudí, Antoni104, 124, 168p., 172, 179, 190p., 199, 505, 511p., 531, 587, 594, 608, 617, 638, 705p.
Gay, Fernando478
Gaztelu, Luis Felipe de449, 693
Gelabert, Daniel592, 633, 715
Gelpí, Lluís613, 615, 702
Gil Nebot, Leopold575
Gili, Isidre232, 688
Giráldez, Guillermo439, 453p., 584
Giralt Casadesús, Ricard231, 241, 244, 274p., 287p., 293, 298, 301, 474, 675, 687, 725
Giró, Marçal557, 559, 595p., 610, 613
Girona, Lluís189, 296, 683
Goday, Josep127, 228, 238, 241, 244, 272, 280, 282, 286p., 295, 685, 688, 707, 711
Goicoechea, Santiago475, 683p.
González Esplugas, Josep236, 472, 521
Granell, Jeroni ..179, 183, 197, 678p., 681pp.
Guàrdia Vial, Francesc de Paula 174, 176, 244, 246, 256, 264, 324, 336, 445p., 449, 456p., 484, 656, 693, 707
Gudiol Ricart, Josep190, 385, 473, 475, 477pp., 525, 800
Guitar, Benet96p.
Gumà Cuevas, Joan.....333p., 692
Gustà Bondia, Jaume138, 148, 157, 162, 188, 674, 676pp., 6782, 706, 755
Gutiérrez Alonso, Jesús403
Hernández, Josep605p., 609
Homs, Lluís177, 679, 710
Illescas, Sixt218, 231, 474, 521, 687
Juan, Albert150, 680, 682
Jujol, Josep Maria .127, 172, 366, 369, 505, 511, 587, 706
Jubert, Joan576, 731
Lararrain, Rafael97p.
Larrosa Domingo, Joan Baptista323, 325pp., 338, 342, 360p., 364, 383, 393, 396, 479
Lassus Pecamins, Marià396, 473, 477p.
Liesa de Sus, Josep Maria324, 327pp., 342, 383, 473p., 620
Llatas, Emili178, 187, 680, 706, 709
Llimona, Pere608, 611, 701
Llongueres, Bartomeu333, 374
Llopert, Amadeu .7, 243, 249, 259, 274, 279, 289, 366, 369, 423, 445, 447, 449, 452, 479, 484, 685p., 693
Llorens, Josep de557, 559, 610, 614, 633
Mackay, David125, 518, 615, 619
Madorell Rius, Miquel94, 139, 177, 189, 676, 682p., 709
Maimó, Joan232

Majó Ribas, Josep 146, 232, 677, 679, 681, 687	Monguió Fonts, Pau232, 366, 369, 474
Manzano, Evarist563	Monravà, Francesc 228, 231, 233, 253, 292, 398, 447, 687pp., 693pp.
Marco Cortina, Esteve324, 473, 477	Montero, Joan366, 369, 694
Margarit, Joan 455, 517, 580, 595, 608, 619, 633, 725, 728	Mora, Enric447, 693, 695
Martí Arís, Carles633pp.	Mora, Gabriel563, 598, 615
Martinell, Cèsar 127, 179, 182p., 187, 189pp., 197, 233pp., 251p., 254, 261p., 285p., 291, 307, 339, 449pp., 484, 486, 497p., 500, 504, 526, 584, 587, 589, 595, 658, 694, 699, 765, 802, 809	Moragas Gallissà, Antoni de25, 437pp., 442p., 452, 484, 488pp., 493, 496p., 503, 528, 531, 535, 537, 550, 552, 555pp., 562pp., 571, 573, 575, 580, 584, 588, 592, 608, 610p., 613, 628p., 631pp., 637, 639p., 659, 661p., 695pp., 701, 715, 726, 733, 737, 799, 802, 812
Martínez Aparicio, Pelayo366	Morera, Francesc de Paula231, 695
Martino, Josep Maria231, 687	Munné, Antoni366, 368
Martorell, Jeroni 123p., 147, 174, 177p., 182, 187, 195, 274, 286, 290, 676, 709, 797	Muntañola, Josep593, 727
Martorell, Josep Maria438p., 443, 454, 516, 518, 563, 580, 595p., 614, 633, 716	Nadal, Lluís580, 608, 611, 701p.
Masó, Rafael ..170, 172, 587p., 594, 706, 734, 737	Navarro, Miquel Àngel231
Masriera, Joan449, 694	Nebot Torrent, Francesc de Paula127, 339, 369, 445, 594, 693pp.
Matas, Enric233, 688	Odena, Josep324
Maynés, Climent189, 236, 238, 244, 274, 684	Oleza, Josep d'447, 693
Mercader, Eduard68, 130, 149, 154, 673, 678	Oliveras, Camil68
Mestres, Josep Oriol63, 66, 72, 85, 91p., 96, 180, 673, 705	Paradell, Ernest589, 699
Mestres Fossas, Jaume .241, 244, 282, 287, 292, 301, 333pp., 420, 474, 685, 692, 711	Paradell, Ramon474
Milà, Alfons555, 558, 614, 701	Pellicer Gambús, Josep 324p., 329pp., 333, 348, 474, 691p.
Millas, Antoni232	Perales Mascaró, Francesc . 218, 329, 473, 477p.
Millet Serra, Lluís555	Pérdigo, Ricard576
Mir Valls, Jordi 8, 535, 550, 557p., 560, 579, 582, 613p., 616, 634p., 661, 701p., 730, 739	Pericàs, Josep Maria233, 588, 688
Miret, August473, 478, 688p.	Perpinyà, Antoni488, 697
Miró, Josep Maria236, 241, 287, 685, 688p.	Pi Calleja, Pere324, 327, 329pp., 333pp., 364, 371, 375, 378, 383, 411, 473, 477p., 691p.
Mitjans, Francesc488	Pigrau, Pere329, 474
Mongrell, Artur403	Piñón, Heliodoro605p.
Monguió Abella, Pau . 442, 569, 580, 700p.	Pla, Xavier387p., 417
	Plantada, Josep473p.
	Pollés, Bonaventura93, 146p., 150, 166, 178p., 182, 197, 245, 487, 502, 648, 673pp., 677pp., 681p.
	Ponsa, Esteve616, 702

Ponseti, Miquel 556p., 568pp., 592, 597, 610, 700p.

Prat, Narcís de.....584, 699

Pratmarsó, Josep438, 443, 580, 694

Puig Boada, Isidre.....286, 500, 696p.

Puig i Cadafalch, Josep ..57, 104, 117p., 124, 133, 146, 170, 172p., 177, 185, 197p., 232, 267, 284p., 301, 310, 339, 473, 477pp., 511p., 518, 525, 531, 564, 587, 594, 601p., 638, 649, 657, 687, 706p., 795

Puig Gairalt, Antoni176, 179, 191, 217p., 244, 278, 684, 710

Puig Gairalt, Ramon...240p., 244, 250, 274, 283, 287, 292, 295p., 298, 310, 382, 685, 690, 711

Puigdomènech, Albert..605, 609, 700, 723

Pujol de Barberà, Josep Maria.....233, 688

Pujol Sevil, Antoni.....474, 697pp.

Pujol Pascuet, Joan324, 473, 478

Quintana, Francesc de Paula. 179, 191, 292

Ràfols Fontanals, Josep Francesc175, 179, 187, 191p., 303, 310, 339, 366, 368, 382, 385, 501, 503, 505, 511p., 515, 530p.

Ramonell, Jaume478

Raventós, Ramon189

Reynés, Guillem171

Ribas Casas, Josep Maria . 236, 244, 687p., 695p.

Ribas Piera, Manuel439, 562, 580, 584, 590, 592, 614p., 697pp., 715, 719, 723, 730

Ribas Seva, Ricard339, 473, 478, 480, 521, 689

Ricard Biot, Pere324, 329, 495

Riola, Lluís473p.

Riudor, Ramon Maria ...96, 232, 676p., 687

Rius, Magí.....69, 82, 93, 99, 672p., 705

Rius, Francesc.....605, 606, 700

Roca, Joan Baptista474

Rodríguez Arias, Germà.....187, 218, 361, 399, 473, 477p., 480, 657

Rogent, Elies50p., 68, 80, 90p., 96, 168, 186, 267, 588, 648, 711

Romaní, Marian334, 679p., 692

Romañá, Ignasi146

Romeu, Ferran404, 679

Ros Vila, Josep Maria 7, 187, 423, 445, 447, 449p., 452, 456, 479, 483p., 656, 693pp., 699

Rubió Bellver, Joan171p., 175, 196, 339, 588, 689

Rubió Tudurí, Nicolau Maria274p., 297p., 303, 310, 382, 385, 473, 477, 510, 525, 657

Ruiz, Adolf232, 404

Salas, Emili68, 673

Salvans, Francesc508

Salvat Espasa, Pau ...146, 148, 177, 185, 649, 677pp.

Salvatella, Joan.....475

Sánchez Cuenca, Felipe.....558, 701

Sanmartí, Xavier633pp.

Schmid, Juli584, 590, 595p.

Sellés, Salvador129, 168, 681p., 710

Sen Tato, Josep Maria592, 699

Serra Florensa, Rafael.....596

Serra Goday, Ignasi Maria.....508p., 621

Serrallach, Leandre50, 93, 672, 705

Serrano Freixas, Àngel.....593, 595p., 620, 624, 699

Sert, Josep Lluís...218, 277, 283p., 292, 323, 325, 340, 360, 365, 413, 473, 476, 478, 480, 519p., 525, 531, 570, 586, 612p., 628, 631, 638, 658, 660, 691, 710, 726p., 738, 774, 800, 808, 811

Solà-Morales Rosselló, Manuel de ... 445, 449p., 452, 484, 492p., 497p., 526, 529, 575

Solà-Morales Rubió, Manuel de ..595, 603

Solà-Morales Rubió, Ignasi de563, 598, 605p., 609, 730p.

Soler March, Alexandre.....241p., 247, 249, 265, 267p., 274, 280, 295, 297, 301, 339, 366, 368, 458, 500, 680, 682p., 685, 711, 762p., 768

Sostres, Josep Maria 438, 443, 488, 510, 512, 625, 719

Subias Fages, Xavier..... 550, 553, 565, 570, 580, 594pp., 599pp., 603, 614, 624, 626, 639, 661, 701, 718, 723, 735

Subiño, Manuel.....230p., 521, 687

Sust, Xavier580, 587, 605, 614p., 632p., 635, 724

Subirana, Joan Baptista329p., 334p., 371, 473, 475, 520p.

Tarragó, Salvador563, 598, 605p., 609, 633, 728

Tell Novellas, Jordi.....411, 473, 478, 480

Térmens, Ramon366, 368, 503

Terradas, Robert575

Tintoré, Oriol613, 615, 701

Torras, Joan50p., 69, 72, 79, 81, 92p., 673p., 680p., 683, 705

Torres Argullol, Josep65, 70, 75, 93, 97, 99, 129, 673pp., 705, 750

Torres Clavé, Josep 28, 218, 220, 233, 283, 292, 299, 324pp., 330p., 333p., 337, 347, 360, 362, 364p., 371, 375, 382pp., 389pp., 394, 396p., 400, 413, 415, 418, 420, 520, 525, 531, 562, 589, 612, 655, 660, 688, 691p., 711, 774, 777, 780, 807

Tort Estrada, Ramon. 7, 423, 451, 484, 488, 507pp., 513, 515, 530, 659, 694p.

Truñó Rossinyol, Àngel.....358, 403

Tusquets, Òscar ...580, 595p., 605, 619, 624, 702, 719

Tusquets Terrats, Lluís404, 447, 693

Ubach, Francesc.....294, 324

Valeri, Salvador231, 679, 687

Valiente Pulido, Joaquín.....628

Valls, Manuel438p., 501, 505, 584, 591p., 618, 696pp.

Valls, Valentí473

Vayreda, Francesc ...442, 555, 608, 611, 701

Vega March, Manuel96, 98pp., 129, 133, 238, 240, 295

Viladevall, Assís .423, 484, 509, 513pp., 518, 522, 530, 535, 552, 617p., 620, 638, 659

Vilanova Saurina, Enric 324p., 327pp., 371, 383, 399, 474, 691p.

Vilaseca Casanovas, Josep50, 76, 82, 93p., 96p., 146, 674pp.

Vilardaga, Jordi580, 614, 697p., 702

Villalonga Casañes, Ignasi.....398, 447

Villar, Francesc de Paula.....50p., 72, 90

Viñals, Melcior233, 684

Vives, Josep589

Aquest treball es va portar a terme
entre les tardors dels anys 2005 i 2012.

Fou conclòs a Son Ferriol,
Ciutat de Mallorca,
el dijous 4 d'octubre de 2012,
dia de Sant Francesc d'Assís.